

STIVO SENAJKO

SODELOVANJE
SLOVENSKE
V HRVASKI
NARODNOOSVobodilNE
BOJ
1941-1945



KNJIŽNICA
NOV IN POS

STEVO SUNAJKO

SODELOVANJE SLOVENSKIH
IN HRVAŠKIH
NARODNOOSVOBODILNIH
ENOT
1941-1945

LJUBLJANA 1971

*»... Komunisti Slovenije morajo
biti tista vez, ki bo spajala boj
slovenskega naroda z bojem vseh
ostalih narodov Jugoslavije za njihovo
nacionalno in socialno osvoboditev ...«*

*»... Komunisti Hrvatske morajo
organizirati in voditi najodločnejši
boj proti razpihovanju nacionalnega
sodružstva med Srbi, Hrvati in Slovenci,
morajo biti tista vez, ki bo povezovala
boj hrvatskega naroda z bojem
drugih podjarmljenih jugoslovanskih
narodov za njihovo nacionalno
osvoboditev ...«*

**(Iz sklepov posvetovanja KPJ
v Zagrebu v začetku maja 1941)**

Predgovor

Ko sem pred štirimi leti obiskal skupino sodelavcev vojaškega zgodovinskega inštituta v Ljubljani in jih prosil za neke podatke o gradivu za članek, ki sem ga nameraval pisati, nisem niti slutil, da bom kdajkoli pisal kako knjigo iz narodnoosvobodilne vojne. Moje želje so bile skromnejše. Toda moj stari znanec in prijatelj, sodelavec vojaškega zgodovinskega inštituta polkovnik Zdravko Klanjšček mi je svetoval, naj poskusim obdelati kakšno širšo temo iz partizanske vojne. To sicer zahteva veliko dela in truda, toda storil bi mnogo več. Polkovnik Ivan Ferlež, prav tako sodelavec tega inštituta, je predlagal, naj kot udeleženec osvobodilne vojne na Hrvaškem, ki se je stalno naselil v Ljubljani, poskušam obdelati sodelovanje slovenskih in hrvaških partizanskih enot na stičnem območju Žumberka in Gorjancev, Gorskega Kotara in Kočevske. Res sem šel po poti, ki sta mi jo svetovala. S tem se je zame začelo dolgotrajno, trudapolno in težavno delo, saj sem imel le malo tovrstnih izkušenj in tudi predhodnega znanja, le voljo, potrpežljivost in vztrajnost.

V začetku sem se bolj omejeval na vojaška vprašanja, kasneje pa sem pod vplivom gradiva in nasvetov polkovnika Klanjščka, ki je potrpežljivo čital moje prve poskuse in postopno širil moje poglede, vedno bolj odkrival vso širino sodelovanja med Slovenci in Hrvati v narodnoosvobodilni vojni.

Ze v začetku raziskovanja gradiva so me globoko potresli podatki o skupnih žrtvah slovenskih in hrvaških borcev za veliko idejo svobodne socialistične Jugoslavije, ki so dali svoja življenja v tem težkem in veličastnem boju. Zato naj bo ta knjiga posvečena spominu vseh borcev, katerih življenja so

vzidana v temelje jugoslovanske svobode, svobode enakopravnih narodov in narodnosti jugoslovanske skupnosti.

Prav zato si tudi želim, da bi prišla v roke zlasti mladim ljudem obeh sosednjih narodov, tistim, katerih očetje so padli v tem boju, pa tudi tistim, ki jih vojna ni tako prizadela. Naj jim težka preteklost njihovih očetov in mater, ki so v usodnih dneh stopili na branik njihovih narodnih in socialnih pravic, žrtvujoč svojo mladost in življenje za svobodo Slovencev in Hrvatov ter za sožitje v okvirih jugoslovanske skupnosti narodov in narodnosti, da moči in volje, da bodo to skupnost ohranili, odbranili in naredili še boljšo.

V pripravo rokopisa knjige sem vložil veliko dela, naporov in časa ter imel tudi mnogo lastnih stroškov. V primerjavi z drugimi pisci poljudnih zgodovinskih del »Knjižnice NOV in POS« sem bil namreč prisiljen, da sam rešujem številne težave, ki so bile posledica značaja moje teme. Ta obsega namreč prostor od Prekmurja in Medjimurja do Istre in Slovenskega primorja z obeh strani slovensko-hrvaške narodnostne meje, dejavniki slovensko-hrvaškega sodelovanja pa so bili mnogi borci in voditelji partizanskih enot, člani štabov in poveljstev, številni terenski politični delavci in aktivisti ter mnoge organizacije Osvobodilne fronte, komiteji Komunistične partije Slovenije in Komunistične partije Hrvatske. Zaradi tolikšnega prostora in števila ljudi, ob hkrati preskromnih lastnih možnostih, mi razumljivo ni bilo mogoče niti pomisliti na to, da bi se osebno pogovarjal z večino še živih udeležencev teh dogajanj. Teh je veliko z obeh strani stičnega območja, vendar mi kaj takega ni bilo tehnično in časovno mogoče uresničiti. Moral sem se omejiti na osebne stike le z določenimi posamezniki med Slovenci in Hrvati v obmejnem pasu, težišče svojega dela pa sem moral usmeriti na ohranjeno zgodovinsko gradivo in na po vojni že objavljena dela, kar mi je služilo kot osnova mojega raziskovanja. Če sem po tej metodi uspel vsaj do neke mere orisati vlogo vseh dejavnikov tega sodelovanja na obeh straneh, potem sem dosegel cilj, ki sem si ga zastavil, čeprav se zavedam, da je še veliko dogodkov in oblik sodelovanja, ki jih ta rokopis ni prikazal. Odstranitev takšnih pomanjkljivosti bi bila možna le, če bi v pripravi rokopisa sodelovalo veliko več ljudi in če bi imeli na voljo več finančnih sredstev.

Kljub omejenim možnostim v pripravi rokopisa sem poskušal obdelati vse pomembnejše veje sodelovanja Slovencev in Hrvatov, kolikor so vezane ali pa so posledica dogajanj na obeh straneh stičnega območja.

Za razumevanje in pomoč v delu ter pri zbiranju gradiva in podatkov se najprej najlepše zahvaljujem sodelavcem Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani in Instituta za istoriju radničkog pokreta v Zagrebu.

Med številnimi posamezniki, ki so mi na ta ali oni način pomagali, da sem se laže dokopal do pravih podatkov ter povezal pretekle dogodke in obnovil odnose organov slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja, gre posebna zahvala zlasti Franju Ožboltu, Rafaelu Kovačiču, Jožetu Janezu, Stjepanu Iviču, Mihi Korošcu, Dragici Ofak, Antonu Zidaniču, Jožetu Milčiču, Franju Glavniku, Tonetu Ferencu, Ivu Stojkoviču, Marti Kovačičevi in Zvonku Sagadinu.

Iskreno se zahvaljujem sodelavcem skupine vojaškega zgodovinskega inštituta v Ljubljani, polkovniku Ivanu Ferležu in podpolkovnikom Vidi Markičevi, Jožetu Novaku in Jožetu Certaliču, ki so me opozarjali na mnoge vire in mi tudi drugače pomagali v delu, zlasti pa Zdravku Klanjščku, ki je ves čas vodil moje delo, dajal koristne nasvete in navodila ter kot recenzent komisije sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora Zveze združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije nadrobno pregledal rokopis in precej pripomogel k vsebinskemu oblikovanju knjige. Moram poudariti tudi vsebinsko in podrobno pomoč dr. Toneta Ferenca, ki je bil drugi recenzent iste komisije.

Na koncu gre moja zahvala upravi »Partizanske knjige« in njenemu direktorju Milku Štolfi, ki sta pokazala polno razumevanje za realizacijo mojega dela, skromnega prispevka k razvijanju in negovanju revolucionarnih tradicij narodnoosvobodilne vojne jugoslovanskih narodov, posebej slovenskega in hrvaškega.

Ljubljana, marca 1971.

Avtor

U v o d

NACIONALNO VPRAŠANJE SLOVENCEV IN HRVATOV V STARI JUGOSLAVIJI

Slovenci in Hrvati so pričakali prvo imperialistično svetovno vojno ideološko in politično nepripravljeni, saj ni bilo nobene organizirane politične sile, ki bi jih znala pravilno voditi in politično orientirati. V tej vojni so se borili in krvaveli štiri leta.

Ko se je 1917. leta že najavljal propad avstro-ogrske monarhije, je skupina slovenskih in hrvaških poslancev v dunajskem parlamentu 30. maja objavila *majsko deklaracijo*, v kateri so zahtevali, da se na slovenskem ozemlju, vključenem v avstro-ogrsko monarhijo, oblikuje posebna, samostojna jugoslovanska država pod vladavino habsburško-lotarinške dinastije. Istega leta je vodstvo srbske radikalne stranke, s Pašicem na čelu, skupaj s predstavniki Jugoslovanskega odbora v Londonu objavilo *krfsko deklaracijo*, ki je poleg drugih vsebovala tudi zahtevo, naj se bodoča jugoslovanska država oblikuje kot buržoaznodemokratska parlamentarna monarhija, ki bi se imenovala kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.¹

Na osnovi te deklaracije so 1. decembra 1918. leta proglasili novo kraljevino. Tedaj se začne novo poglavje v zgodovini boja slovenskega in hrvaškega naroda za popolno nacionalno svobodo.

V kratkem času po koncu vojne, oziroma po ustanovitvi kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, je Slovensko primorje z Istro padlo pod italijansko oblast na podlagi tajnega londonskega sporazuma iz leta 1915, s katerim so sile Antan-

te hotele zadovoljiti osvajalske apetite tedanje italijanske vlade in jo nagraditi za sodelovanje v vojni proti centralnim silam. To je bil hud udarec nacionalnim interesom slovenskega in hrvaškega naroda.

V prvih letih po ustanovitvi države Srbov, Hrvatov in Slovencev, so se pojavila nasprotja, predvsem v nacionalnih zadevah, ki so bila posledica vsiljene velikosrbske hegemonije, ki je popolnoma ignorirala ne le reševanje, temveč tudi obstoj nacionalnih vprašanj Slovencev in Hrvatov z izgovorom, da v državi obstaja le en sam narod, ki ima troje imen. Makedonci in Črnogorci so bili popolnoma zapostavljeni. Velikosrbski hegemonisti so menili, da so dosegli popolno nacionalno osvoboditev za Slovence in Hrvate že z zmago nad Avstro-Ogrsko, pod katero sta naroda živela dolgo vrsto stoletij.

V smislu take politike so velikosrbski oblastniki s krajem izdali Vidovdansko ustavo ki je zaničevala nacionalno vprašanje v novoustanovljeni državi in predpisovala centralistično državno ureditev.² Tedaj je avstro-ogrsko tlačitelje nacionalnih pravic zamenjala nova, srbska buržoazija. Novo državo so spodkopavala tudi socialna nasprotja zaradi težkih gospodarskih razmer, ki so sledile prvi svetovni vojni in zaradi velikih vojaških izdatkov.

Takoj po vojni se je devet desetih delavstva znašlo na ulici brez dela in zaslužka, kar je izzvalo mnoge stavke, ki so kot valovi pretresale politično zmedeno in negotovo državo. Največjo stavko so organizirali prometni in transportni delavci Jugoslavije in rudarski delavci v Bosni in Hercegovini. S to stavko so tudi hoteli preprečiti udeležbo Srbov, Slovencev in Hrvatov v intervenciji proti Sovjetski Rusiji. Stavke so prestrašile jugoslovansko buržoazijo. Oboroženi organi novega režima so se zatekli k brutalnemu obračunavanju s stavkajočimi. Tako je na ukaz dr. Antona Korošca, ki je bil minister za notranje zadeve, prišlo na Zaloški cesti v Ljubljani do streljanja na delavce-železničarje, pri čemer je bilo ubitih 15 ljudi.

Novonastala država ni združevala narodov na enakopravni osnovi in zaščitila ekonomskih in demokratičnih interesov delovnih ljudi, temveč je združila buržoazijo, ne oziraje se na nacionalnost, da bi zaščitila njene razredne in ekonomske interese.

Na osnovi Vidovdanske ustave, ki je negirala obstoj nacionalnega vprašanja in uzakonila nacionalno neenakopravnost Slovencev in Hrvatov, je bil leta 1921 sprejet zloglasni zakon o zaščiti države, naperjen proti Komunistični partiji Jugoslavije, ki se je zaradi tega morala zateči v globoko ilegalno.

Na osnovi te protiljudske ustave in zakonov je jugoslovanska buržoazija vladala polnih osem let, dokler se nacionalna in socialna nasprotja niso nagrmadila in zaostрила do take mere, da je moral kralj Aleksander 6. januarja 1929 ukiniti ustavo in oklicati monarhofašistično diktaturo, na čelu s Petrom Zivkovičem, k čemur je vsestransko pripomogel tudi dr. Korošec. Država je dobila novo ime »Kraljevina Jugoslavija«. Vodjo Hrvatske seljačke stranke dr. Vladimira Mačka, ki je nasledil Stjepana Radiča (po njegovi smrti), so zaprli in obsodili, s čimer je centralistični režim še bolj zaostril politično krizo v državi, hrvaško nacionalno vprašanje pa je postalo temeljni problem države.

Velikosrbska vladajoča klika s kraljem na čelu je poskušala z raznimi sredstvi omiliti boje okrog nacionalnega vprašanja. Tako je s korumpiranjem začela pridobivati voditelje iz vodstev nacionalnih strank, kot se je to zgodilo s Korošcem, Spahom in drugimi. Z njihovo pomočjo je poskušala ustvariti poslansko in ministrsko večino v skupščini in vladi, ki bi ji omogočila boj proti tistim predstavnikom hrvaškega, slovenskega in drugih narodov, ki so se borili za enakopraven nacionalni položaj vseh narodov Jugoslavije.

Za časa obstoja vojaško fašistične diktature je bila Komunistična partija Jugoslavije praktično razbita in njenega dela se od 1930 do 1932 ni čutilo, ker se je ves vodeči kader, od nižjega do najvišjega, znašel na robiji, v emigraciji ali pa je bil pobit. Obstajale so le posamezne izolirane partijske skupine. Odsotnost vodečega revolucionarnega dejavnika je jugoslovanski buržoaziji olajšala izvajanje politike socialnega izkoriščanja in nacionalnega pritiska. Ob koncu 1932 se prične obnavljati partija in njeno delo v večjih centrih Jugoslavije. Do konca 1933. leta so formirali mestne in obnovili pokrajinske komiteje, ki so bili najvišji nacionalni vodstveni organi v tej dobi. Med drugimi sta 1932. leta formirala pokrajinski komite Slovenije tudi Edvard Kardelj in Boris Kidrič. Ker

novo vodstvo ni imelo zveze s CK KPJ, ki je bil v inozemstvu, je vzpostavilo kontakt s partijsko organizacijo v Zagrebu.³

Na IV. partijski konferenci decembra 1934. leta so sprejeli odločitev o formiranju komunističnih partij Slovenije in Hrvatske, kar je bilo velikega pomena za oba naroda v njuni nadaljnji borbi za nacionalne pravice, dasiravno je do dejanskega formiranja partij prišlo šele 1937. leta po prihodu novega vodstva na čelo KPJ. Po zmagi fašističnih sil v Nemčiji in uboju kralja Aleksandra v Marseillu 1934. leta se je kraljevi namestnik Pavle Karadjordjevič tajno sestal s Hitlerjem zaradi dogovora o formiranju profašistične vlade Jugoslavije, ki bi ji bil na čelu bankir Milan Stojadinović. Na osnovi tega sporazuma sta 24. junija 1935 Stojadinović in dr. Korošec sestavila novo vlado iz srbske radikalne, slovenske klerikalne in bosanske muslimanske stranke, ustanovila Jugoslovansko radikalno stranko (JR Zajednica), ki je prevzela Hitlerjevo fašistično načelo: en narod, en vodja, s katerim so ponovno potrdili pripravljenost velikosrbske buržoazije, da pokoplje tudi poslednje napredne ideje in težnje k reševanju hrvaškega in slovenskega nacionalnega vprašanja.

Zaradi svoje profašistične notranje in zunanje politike je postala buržoazna vlada s Stojadinovićem na čelu tako osovražena, da je na decembrskih volitvah 1938. leta pretrpela poraz od Bloka narodnega sporazuma, ki ga je podpirala ogromna večina narodov Jugoslavije v upanju, da bo s padcem Stojadinovičevega režima odstranjena zapreka na poti bratskega sporazuma med narodi Jugoslavije v pogojih fašistične nevarnosti, ki je po fašistični okupaciji Avstrije že postala očitna na severni meji.

V dobi političnih priprav na decembrske volitve je do polnega izraza prišlo sodelovanje med slovenskim in hrvaškim revolucionarnim gibanjem pod vodstvom komunistične partije, od katere podpore je bila v veliki meri odvisna zmaga združene opozicije na Hrvaškem in v Sloveniji. Da bi lažje prodirala med množice, je slovenska komunistična partija imela posamezne kandidate na Mačkovi listi. Med njimi sta bila tudi Miško Kranjec, ki se je kandidiral v Prekmurju, in Jože Lacko v ptujskem območju.⁴

Vodstvo združene opozicije je proglašalo, da bo po zmagi na volitvah uredilo državo po volji jugoslovanskih narodov.

Med tem pa je nova vlada, ki jo je vodil Dragiša Cvetković, nadaljevala zunanjo politiko, ki jo je uvedel eksponent velikega kapitala Stojadinović, naslanjala se je na fašistične sile. Na področju notranje politike so se pogovori z Mačkom začeli marca istega leta. Tako je prišlo do sporazuma, na osnovi katerega so določili meje novoosnovane banovine Hrvatske. Sporazum so sprejeli 24. avgusta 1939.

S tem ukrepom pa hrvaškega nacionalnega vprašanja niso rešili, temveč so le vzpostavili posebno notranjo avtonomijo brez kakršnihkoli drugih političnih ali socialnih sprememb. V bistvu so s tem sporazumom rešili spor okrog delitve oblasti med srbsko in hrvaško buržoazijo na ekonomskem in političnem področju. Poleg tega so s tem sporazumom prepovedali združeno opozicijo in tako okrepili združeno jugoslovansko reakcijo.

K političnemu sporazumevanju srbskih in hrvaških reakcionarnih vodij je veliko pripomogel tudi dr. Korošec, da bi tako dobil močan političen argument za ustanovitev klerikalnega nacionalnega režima V Sloveniji. Režim bi se zgledeval po Mačkovem načinu na Hrvaškem, vodil pa bi ga seveda Korošec sam. Tako je slovensko in hrvaško nacionalno vprašanje ostalo odprto, demokratične sile, ki so omogočile zmago opozicije, pa so bile ogoljufane.

NARAŠČANJE FAŠISTIČNE NEVARNOSTI

Na londonskih tajnih pogajanjih 1915. leta so Anglija in druge imperialistične sile Italiji obljubile Istro in Slovensko primorje. Z Rapallsko pogodbo, podpisano po vojni, je Italija te pokrajine tudi dobila. S prihodom fašizma na oblast se je začela naraščajoča dejavnost proti nacionalnim interesom slovenskega in hrvaškega naroda na omenjenih območjih. Z zažiganjem slovenskih in hrvaških kulturno-prosvetnih domov, šol, bibliotek in domov, s prepovedjo uporabe materinščine in italijanizacijo priimkov se je začelo obdobje najbolj grobega raznarodovanja slovenskega in hrvaškega prebivalstva. Taka protinarodna politika je povzročila masovno politično emigracijo nacionalno zavednih in demokratično usmerjenih Slovencev in Hrvatov v Jugoslavijo, česar jim ni mogla med drugimi ukrepi preprečiti niti bodeča žica, ki so jo Ita-

lijani razpeli ob meji. Do 1932. leta se je število imigrantov v Jugoslavijo povzpelo na 70.000, med katerimi je bilo največ Hrvatov iz Istre. Imigranti so se naselili po večjih mestih Jugoslavije in so se organizirali v 40 društvih. Največja društva so bila v Zagrebu, Karlovcu, Sisku, Slavonskem Brodu, Sarajevu, Beogradu, Novem Sadu, Mariboru, Ljubljani in Sušaku, manjša pa v Bjelovaru, Skopju, Subotici in drugih mestih.⁵

Politična usmerjenost in delovanje imigracije sta bila v večini enotna, ne glede na to, da je bila sestavljena iz Slovencev in Hrvatov, še posebno v letu 1936, ko je Komunistična partija Jugoslavije povečala svoj vpliv v večjih imigrantskih društvih.

Fašistična nevarnost se je že nekaj let po koncu prve vojne približevala zahodnim mejam Slovenije in Hrvaške ter se je nenehno krepila.

Omenili smo že, da se je že po smrti kralja Aleksandra začel namestnik Pavle Karadjordjevič posvetovati s Hitlerjem v imenu tistega dela jugoslovanske buržoazije, ki je fašizem v Nemčiji in Italiji imel za silo, s katero bodo mogli, če se oprejo nanjo, zaščititi ekonomske interese pred vse večjo revolucionarno močjo delavskega gibanja in nezadovoljstvom tlačanih narodov. Prihod Stojadinoviča na oblast 1935. leta, predstavnika velikega kapitala in šefa državne stranke JRZ, ter fašistično načelo o enem narodu in enem vodji (in to v mnogonacionalni državi) jasno kaže, da so prihodu na oblast nove politične garniture botrovali tudi politični dejavniki iz Berlina in Rima, s katerim se je novi predsednik vlade Stojadinovič tesno povezal. Kako je Hitler cenil Stojadinoviča, razberemo iz njegove izjave, ki jo je dal ob odločitvi za napad na Jugoslavijo. Dejal je, da je Jugoslavija v tej dobi imela »samo enega močnega človeka, Stojadinoviča, katerega padec je Pavel dopustil v svojo lastno škodo«. To se lahko vidi tudi iz dejstva, da je bil že leta 1934 formiran jugoslovansko-nemški gospodarski odbor, ki je v naslednjih letih jugoslovansko gospodarstvo tesno povezal z nemškim, seveda na škodo jugoslovanskih narodov.

V letu 1937 Stojadinovičeva vlada vse hitreje peha Jugoslavijo v tabor fašističnih sil in jim dela velike vojaško-politične usluge. V korist fašizma vlada Jugoslavije razbije Malo antanto, balkanski sporazum in ustanovi pakt večnega pri-

jateljstva z Bolgarijo Borisa Koburga, s čimer so fašistične sile oslabile vojaško in politično moč Balkana, ki je imel zanje velik strateški pomen v načrtu za osvajanje novih predelov sveta.

Pred koncem marca 1937. leta je vlada v Beogradu podpisala pakt s fašistično Italijo, s čimer je fašistični režim Stojadinović—Korošec obrnil hrbet interesom nacionalno zatiranih Slovencev in Hrvatov Slovenskega primorja in Istre, ki so se z vsemi sredstvi borili za priključitev k matični državi. Po podpisu pakta je vlada izdala odlok o razpustitvi društev primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov, ki so zbirala slovenske in hrvaške imigrante, antifašiste, s čimer je dokazala, da ji niti najmanj ni bilo do nacionalnih interesov Slovencev in Hrvatov.

Hkrati se je nadaljevalo vse tesnejše politično povezovanje s fašistično Nemčijo, s čimer so se ustvarili ugodni pogoji, da se v vse gospodarske in politične veje jugoslovanske države infiltrira nemška špijonaža in se ustvari peta kolona.

Po priključitvi Avstrije k Nemčiji v marcu 1938 je postala fašistična nevarnost prav neposredna tudi na severni jugoslovanski meji. S tem v zvezi je izdal CK KPJ proglas, v katerem je rečeno tudi tole: »Hitlerjev agent Stojadinović je izdal interese ljudstva, protiljudski.. . režim ... je največja nevarnost za svobodo narodov Jugoslavije in za neodvisnost države. Seje neslogo in v teh usodnih časih preprečuje bratski sporazum med narodi Jugoslavije. S priključitvijo Avstrije je nemški režim dobil v klešče bratsko Češkoslovaško. Samo vprašanje časa je, kdaj bodo nad njenim mirnim prebivalstvom zagrmela njihova letala.«⁶

Z razbitjem Male antante in balkanskega sporazuma je hegemonistični režim razdril zvezo Jugoslavije s Češkoslovaško in drugimi državami in jih pripeljal v popolno vojaško in politično izolacijo, zaradi česar so se znašle popolnoma osamljene pred agresivnimi fašističnimi silami.

Prav to je tudi bil cilj Hitlerjeve vojaške politike, ki je težila k postopnemu osvajanju narodov jugovzhodne in srednje Evrope, za tem pa tudi Sovjetske zveze. Z okupacijo Poljske v prvi polovici septembra 1939. leta je začel nemški vojaški stroj osvajati in pustošiti po Evropi. Uresničila so se prejšnja napovedovanja Komunistične partije Jugoslavije o vojaški nevarnosti, ki grozi ne samo narodom Jugoslavije,

marveč tudi ostalim narodom Evrope. Ker je edino partijska politika pravilno razlagala ljudskim množicam proces vojaškopolitičnih dogajanj na jugoslovanskih in evropskih tleh, je dobila velik ugled in zaupanje vseh demokratičnih in patriot-skih sil narodov Jugoslavije.

SEDEMINDVAJSETI MAREC 1941. LETA

Narodom Jugoslavije ni bilo treba dolgo čakati, da bi se prepričali, da vlada Cvetković—Maček ni vlada, ki bi ustrezala njihovim družbenim in nacionalnim interesom v pogojih neposredne nevarnosti. Njeno formiranje je bil politični manever, zavlačenje rešitve nacionalne svobode in demokratičnih pravic delovnih ljudi. V uvajanju fašističnega režima je nova vlada šla še naprej od Stojadinovičeve in je ravno tako povezovala jugoslovansko zunanjo politiko z Nemčijo in Italijo.

Cvetković—Mačkova vlada je v začetku januarja 1940 po nemškem vzoru ustanovila koncentracijska taborišča, kamor je zaprla veliko vodstvenih kadrov KPJ. Naj zloglasne j ša taborišča so bila v Bileči v Hercegovini in v Kerestincu pri Zagrebu.

Taborišča je jugoslovanska buržoazija ustanovila iz strahu zaradi demonstracij delavske in študentske mladine decembra 1939 v Zagrebu in Beogradu. Demonstracije so bile naperjene proti novi vladi, ki ni storila ničesar za obrambo države pred grozečo fašistično agresijo. Tudi se ni potrudila, da bi zmanjšala draginjo in dala delovnim ljudem politične in državljanske pravice. Da bi zadušili demonstracije, je ministrstvo za notranje zadeve v dogodke vključilo agente, tajno policijo, žandarmerijo in tudi vojsko, potem pa razglasilo, da je država v »nevarnosti komunistične revolucije«.

Namesto, da bi reševali pereče socialne in nacionalne probleme, jih je vlada le še zaostrovala s strogo uporabo zakona o zaščiti državnega reda, uperjenega proti komunistični partiji in naprednemu delavskemu gibanju. Tako so veliko število hrvaških in slovenskih ljudi, med njimi veliko komunistov, poslali v taborišča. Decembra istega leta je vlada objavila še eno fašistično odločitev, odlok o razpustu zdru-

žene delavske sindikalne zveze (URSS), namesto nje pa ustanovila hrvaško delavsko zvezo in jugoslovansko delavsko zvezo (HRS in JUGORAS), ki naj bi bili državni delavski organizaciji po vzoru organizacij v fašističnih državah. Tako je delavski razred Jugoslavije bil ob možnost, da bi se preko svoje razredne organizacije boril proti kapitalističnemu izkoriščanju.

Nacionalne probleme je Cvetkovičeva in Mačkova vlada še bolj zaostрила, saj sporazum, ki so ga dosegli, ni bil sporazum med srbskim in hrvaškim narodom, temveč pakt med srbsko in hrvaško buržoazijo. Sporazum tudi ni rešil vseh nasprotij med srbskimi in hrvaškimi oblastniki, ki so se še naprej dajali za oblast nad Bosno, Hercegovino in Vojvodino. Nacionalnih pravic Slovencev in drugih narodov sploh niso upoštevali.

V zunanji politiki je vlada pred koncem 1940. leta začela vse izraziteje podpirati Hitlerjev gospodarski sistem, posebno na vojaškem področju. Hitler je izrazil željo, da bi tudi Jugoslavija pristopila k trojnemu paktu. S tem v zvezi sta 24. marca 1941. leta odšla na pogovore s fašističnimi predstavniki predsednik vlade Dragiša Cvetković in zunanji minister Cincar Marković. Ob tem sta predstavnika slovenskega in hrvaškega naroda dr. Kulovec in dr. Maček izjavila: »Za nas vse, posebno pa za nas Slovence, je jasno, da je obstoj Jugoslavije mogoč le, če se Jugoslavija stoddototno podvrže silam reda in tvornosti. To je edina pot ne samo za zagotovitev reda v državi, temveč tudi za ustvaritev velike bodočnosti.« Ob isti priložnosti je Maček izjavil Cvetkoviću: »Dobro opravi, Dragiša, doma bom jaz držal red.«⁷

Na osnovi dunajske pogodbe z dne 25. marca 1941. leta, je Jugoslavija pristopila k trojnemu paktu. S tem dejanjem so zadnji protiljudski oblastniki stare Jugoslavije zažgali že davno pripravljeno grmado, na kateri je začela goreti in izgorevati stara in od narodov odtujena protifašistična država, ki je bila po pravici imenovana temnica narodov Jugoslavije.

Ko so protifašistično usmerjene in ogorčene demokratične sile zvedele, da je jugoslovanska vlada pristopila k trojnemu paktu, so pričele množično demonstrirati proti nosilcem izdaje nacionalnih interesov narodov Jugoslavije. Demonstracije so se začele 25. marca v Beogradu, Kragujevcu, Nišu, Leskovcu, Splitu, Zagrebu, Ljubljani ter drugih mestih in so

dosegle vrhunec 27. marca 1941. Vodstva Komunistične partije Jugoslavije, oziroma pokrajinskih partijskih vodstev takšen potek dogodkov ni presenetil. Takoj so aktivirala svoje članstvo ter postopoma preusmerila nacionalistično obeležje demonstracij v množičen protifašistični protest z novo vsebino in revolucionarnejšimi zahtevami. Partija je v teh dneh dobila tesen stik z najširšimi ljudskimi množicami in se postavila na njihovo čelo v boju proti neposredni vojni nevarnosti in za naslonitev na svobodoljubne sile v Evropi. Politična situacija v državi je postala ugodna za državni udar. Izvedla ga je skupina višjih oficirjev, ki jih je vodil general Dušan Simović, v imenu tistega dela jugoslovanske buržoazije, ki je stalno hotela jugoslovansko zunanjo politiko naslanjati na angleški imperializem. Udar so izvedli v noči na 27. marec 1941. leta. S tem je bila odstranjena vlada Cvetković—Maček, ki jo je Tito na kongresu KPJ v Beogradu 1948. leta ocenil kot »najbolj pokvarjeno od vseh tistih, ki so se porajale v 20 letih obstoja Jugoslavije«.

O vojaško-političnem dogajanju okrog 27. marca, pravi Edvard Kardelj: »Samo v vzdušju takega razpoloženja množic proti vladi Cvetkoviča in Mačka in proti njenemu paktu s Hitlerjem, je bil mogoč prevrat 27. marca 1941. leta. Naši partiji je uspelo mobilizirati ogromne množice, ki so z demonstracijami skupno z vojaki zahtevale neodvisnost in notranjo demokratizacijo države.

Te demonstracije so dejanski *začetek velikega osvobodilnega gibanja* (podčrtal avtor) s komunistično partijo na čelu.«⁸

V marčevskih dogodkih je partija definitivno izšla iz ilegale in preganjanja ter prevzela vodilno vlogo v narodno-osvobodilnem in revolucionarnem gibanju Jugoslavije. Propad protiljudskega režima je potegnil za seboj tudi buržoazne politične stranke, ki so s svojo dolgoletno protinarodno politiko privedle do nacionalne tragedije narodov Jugoslavije. Na zgodovinsko in politično prizorišče je stopila nova napredna in revolucionarna sila, delavski razred Jugoslavije.

Komunistična partija je od nove vlade zahtevala, naj vojsko in državni aparat očisti izdajalcev, razpusti koncentracijska taborišča, osvobodi revolucionarje, obsojene na robiju, politika vlade pa naj se nasloni na protifašistične sile. Pod pritiskom demokratičnih sil je vlada 3. aprila 1941 raz-

pustila taborišča in oddelke za prisilno delo. Te njene odredbe ni izvršila le banska uprava v Zagrebu, kar je bil jasen znak o reakcionarnosti tedanjega političnega režima v Zagrebu.

Zgodovinski značaj in bistvo vojaškega udara 27. marca torej ni v zamenjavi oblasti, temveč predstavlja začetek dejanskega političnega obračuna jugoslovanskih demokratičnih sil s protinacionalno in protirevolucionarno politiko profašistične jugoslovanske buržoazije, ki jo je dosledno izvajala ves čas obstoja stare Jugoslavije. To je istočasno tudi začetek priprav demokratičnih sil za kasnejši oborožen boj na bazi smernic Komunistične partije Jugoslavije. V analizi bistva marčevskih dogodkov pravi Edvard Kardelj: »V takih pogojih puč 27. marca seveda ni mogel ostati v okvirih, ki so mu jih začrtali njegovi realizatorji... Velike politične demonstracije ... po Jugoslaviji niso bile podpora obračunu s politiko Cvetkoviča in Mačka, temveč so pokazale, da politično aktivne množice, ki so v veliki večini, ne slede parolam te ali one frakcije, temveč je pri njih že začela prevladovati politična linija, za katero se je borila Komunistična partija Jugoslavije. Sedemindvajsetega marca je bilo slehernemu politično razgledanemu človeku jasno, da je v Jugoslaviji minila doba buržoazije in da sta vodilno vlogo dobila delavski razred in komunistična partija. S pravico lahko rečemo, da so velike marčevske demonstracije prvi glasnik in prvi korak v revolucionarnem procesu, ki je spremenil karakter Jugoslavije.«⁹

DELO KOMUNISTIČNIH PARTIJ SLOVENIJE IN HRVATSKE OB FAŠISTIČNEM NAPADU NA JUGOSLAVIJO

Ne da bi čakal na izjavo nove jugoslovanske vlade o usmeritvi zunanje politike po puču, se je Hitler še istega dne odločil napasti Jugoslavijo. Sodil je, da je po puču postala nezanesljiv dejavnik v njegovih načrtih, da bi čimprej končal italijansko-grško vojno in pripravil napad na Sovjetsko zvezo, ki naj bi se po prvih načrtih začel 15. maja. Na seji vrhovnega poveljstva je Hitler poudaril, da Srbi in Slovenci niso bili nikoli naklonjeni Nemcem in da se je odločil razbiti Jugoslavijo kot državo in kot vojaško silo.¹⁰

Pred začetkom napada na Jugoslavijo je imela fašistična **Nemčija** pod svojo oblastjo že vse gospodarske in človeške **rezerve** večine evropskih držav, ki jih je bila okupirala od **1938. do 1940.** leta. Nemške oborožene sile so imele velike **oper ati** vno-taktične izkušnje iz bojev proti številnim evropskim državam. Moralno-politično razpoloženje njenih vojakov in starešin je bilo visoko zaradi pijanosti zmag in izkoriščanja ogromnih materialnih bogastev, ki so jih osvojili.

Na drugi strani je bila politično in vojaško osamljena Jugoslavija brez svojih prejšnjih zaveznikov na Balkanu in v Evropi in znotraj oslabljena zaradi politike nacionalnega zatiranja, socialnega izkoriščanja in nacionalne nestrpnosti.

Vojaški načrt jugoslovanskega generalštaba ni predvideval strateške obrambe države, temveč razvlečeno in plitvo obrambo vzdolž cele jugoslovanske meje. Peta kolona v jugoslovanskih vojaških štabih je omogočila nemški špijonaži, da je imela dober pregled o obrambnih sposobnostih Jugoslavije. Boječ se, da ne bi z mobilizacijo izzvala Nemčije, nova vlada ni storila vseh potrebnih ukrepov za obrambo države.¹¹

V takih okoliščinah je nemško letalstvo začelo napad na Jugoslavijo z bombardiranjem Beograda z letališč v Bolgariji in Romuniji.

Iste dne so krenile v napad tudi kopenske vojaške sile in to z območja Bolgarije 12. armada proti območju Skopja in Beogradu in 2. armada z območja Gradca prek Varaždina, Maribora in Celja v smeri Zagreba in Karlovca. Iz Romunije in Madžarske so nemške in madžarske enote začele prodirati proti Beogradu.

Italijanska armada je po Hitlerjevem načrtu morala ostati v defenzivi od 5. do 15. aprila, da bi vezala jugoslovanske sile na alpski fronti, dokler bi sile 2. nemške armade prodrle globlje na ozemlje Hrvatske in Slovenije in omogočile hitrejše prodiranje Italijanov proti vzhodu do črte Split—Jajce, da bi tako zaščitili desni bok nemške armade.

Vodstvo Komunistične partije Jugoslavije in tudi vodstvu KP Slovenije in Hrvatske so vedeli, da je napad na Jugoslavijo po marčevskih dogodkih neizbežen. Ker nova buržoazna vlada ni storila ničesar za obrambo države, se je dela lotila komunistična partija sama. V dneh od 27. marca do 6. aprila, torej v zelo kratkem času je KPJ z vsemi razpoložljivimi sredstvi skušala, da bi prepričala ljudi, da je državo

mogoče braniti. Tudi vodstvu KP Slovenije in KP Hrvatske sta začeli samostojno ukrepati. Tako je CK KP Slovenije poslal h komandantu dravskega divizijskega področja Lavadinoviču Borisa Kidriča in dr. Aleša Beblerja, da bi se pogovorila o sodelovanju CK KPS z vojaškim poveljstvom v obrambi države. V imenu CK sta postavila zahtevo, da bi dovolili komunistični partiji javno nastopati v radiju in tisku, da bi lahko pozvala množice, naj se pridružijo prostovoljcem za obrambo. Zahtevala sta tudi, da bi iz skladišč izdali orožje in opremo, ki bi ju razdelili prostovoljcem in delavcem ter študentom, ki jih je komunistična partija mobilizirala na območju Ljubljane in v rudarskih revirjih. Ker poveljnik divizijskega vojaškega odseka ni mogel ukrepati samostojno, je predstavnikoma dejal, naj se oglasita čez dva dni.

Med tem pa se je napad že pričel in CK KPS ni preostalo ničesar drugega, kot da prek partijskih organizacij objavi mobilizacijo komunistov Slovenije, da bi se vključili v vojsko prostovoljcev. Drugega dne sta predstavnika na divizijskem poveljstvu spet zahtevala orožje za delavce-prostovoljce z Jesenic, ki so se prijavili za obrambo severne državne meje.¹² Tudi ta poskus je bil neuspešen, saj so prejšnjega poveljnika že premestili iz Ljubljane. Vodstvo partije je od civilnih oblasti zahtevalo, naj izpuste politične zapornike, kar so potem tudi dosegli.

Podobno sta ukrepala tudi CK KPH in CK KPJ, ki je imel sedež v Zagrebu. Na skupni seji sta obe vodstvi sklenili, da bo CK KPH poslal delegacijo k poveljniku vojnega okrožja generalu Jurišiču in izrazil zahtevo, naj delavcem da orožje za obrambo Zagreba, naj razoroži peto kolono, ki izdaja državo, naj iz koncentracijskih taborišč izpuste vse politične zapornike in naj polo ve in pozapro vse saboterje in subverzivne elemente. V delegaciji so bili sekretar mestnega komiteja v Zagrebu Anton Rob, član železničarskega komiteja Vlado Mutak, ki sta bila delavca, in člani CK KPH dr. Pavle Gregorič, dr. Mladen Iveković in Jakov Blažević. CK KPH je svoje predstavnike poslal tudi k podbanu Ivkoviču z zahtevo, naj izpuste vse zaprte komuniste in napredne ljudi, četudi pod pogojem, da gredo na fronto. Podban je izjavil, da mora počakati Mačkovo izjavo, ki je v kratkem času tudi prispela, ni pa prav nič pripomogla k rešitvi problema, kajti v njej je bilo rečeno le, da vlada zapušča državo, da pa bo sam ostal

v domovini. Tako so prizadevanja partijskih vodstev ostala brez rezultatov, kajti nemške sile so 10. aprila vkorakale v Zagreb, ne da bi jim enote jugoslovanske vojske nudile kakršenkoli odpor.

Ker je bilo CK KPJ jasno, da je razpad režima in njegove vojske neizogiben zaradi močnega imperialističnega pritiska in ker je predvideval, da se bodo narodi dvignili k uporu, ko bo za to dozorel čas, je na eni izmed večih skupnih sej s CK KPH, ki so bile od 8. do 12. aprila, sprejel vrsto drugih odločitev. Tako o organizaciji povratka španskih borcev v domovino, vzpostavljanju čvrstih zvez s pokrajinskimi organizacijami, usposabljanju vseh partijskih delavcev v ravnanju z orožjem in o prehodu partije v mobilno stanje.¹³

Vzporedno z delom Komunistične partije Slovenije in pod njenim vplivom pri pridobivanju prostovoljcev za obrambo države, je delal tudi iniciativni odbor primorskih Slovencev in Hrvatov, imigrantov iz fašistične Italije. Odbor je ustanovil prostovoljski odred z imenom Soška legija, v katero so se vključili tudi komunisti in simpatizerji partije.¹⁴ Odbor je takoj po napadu fašističnih sil na Jugoslavijo prek ljubljanskega radia pozval vse primorske Slovence in istrske Hrvate, naj stopijo med prostovoljce, čemur so se ljudje množično odzvali, vsi prežeti z eno mislijo in voljo s skupnimi silami osvoboditi svojo ožjo domovino — Slovensko primorje in Istro — izpod oblasti fašističnih zatiralcev.

V Novem mestu se je z območja Slovenije zbralo več kot 2000 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov ter več kot 1000 drugih prostovoljcev, ki jih je povezala in organizirala Komunistična partija Slovenije. V poslednji skupini so bili skoraj vsi moški člani CK KPS.

Poveljnik Soške legije dr. Ernest Turk je stopil v neposredni stik s predstavnikom 7. armade v Zagrebu, ki mu je ukazal, naj vse prostovoljce pošljejo v Zagreb, da bi jih tamkaj oblekli, oborožili in izurili, da bi pripravljeni šli v boj. Tako je poveljnik organiziral transport v Zagreb, kamor pa je prispel le del prostovoljcev, ker so Nemci proti Zagrebu zelo hitro prodirali. Druge prostovoljce naj bi prepeljali v Bosno in deloma Dalmacijo zaradi osvoboditve Zadra. Izdaja v Sloveniji in Hrvatski pa je realizacijo načrta preprečila. Mačkova zaščita in ustaši so namreč na Kolpi ustavili transport prostovoljcev in ga vrnili v Gradac v Sloveniji. Istočasno

je ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen razglasil predajo Ljubljane predstavnikom fašistične Italije. Zaradi teh okoliščin ni poveljniku odreda preostalo nič drugega, kot da odred razpusti.

Drugega dna po vdoru italijanske vojske v Slovenijo, 12. aprila je CK KPS imel v Trebnjem sestanek, na katerem so sklenili, naj se takoj začne zbirati orožje in vojaško opremo, razkrinkavati bivše vojaške in politične voditelje, ki so izdali narod in njegove interese ter začno akcije proti fašističnim okupatorjem.¹⁵

Seja CK KPS je bila po svoji vsebini podobna seji CK KPJ in CK KPH, ki je bila 10. aprila v Zagrebu in na kateri so sklenili organizirati vojaško revolucionarni komite s tovarišem Titom na čelu, sprejeli pa so tudi smernice o boju proti okupatorju.¹⁶

Konec aprila sta člana CK KPS Tone Tomšič in Miha Marinko odpotovala iz Ljubljane v Zagreb na sestanek s Titom, da bi pregledali in odobrili vsebino letaka »Protiimperialistične frontek«. Tedaj se je začela velika in najpomembnejša bitka partijskega vodstva Slovenije za utrjevanje politične enotnosti slovenskega naroda v okviru Osvobodilne fronte, ter boja proti okupatorju pod vodstvom Komunistične partije Slovenije.

USTANOVITEV NEODVISNE DRŽAVE HRVATSKE IN POSKUS, DA BI USTANOVILI SAMOSTOJNO SLOVENSKO DRŽAVO

Ze prej sta zmaga fašizma v Nemčiji in moč nemškega velikega kapitala spodbodla tudi hrvaško buržoazijo k iskanju novih oblik pri zaščiti svojih ekonomskih interesov. Na fašistično stran so se najprej postavile teroristične organizacije pod vodstvom Paveliča in najreakcionarnejše frankistične in klerikalne skupine, ki so potem na hrvaških tleh postale nosilci fašistične propagande in ovira demokratičnim silam, ki so se skušale upirati vplivu italijanskega in nemškega fašizma.¹⁷

Te organizacije so bile jedro, iz katerega se je polagoma razvijalo ustaško gibanje. Politika nacionalne neenakopravnosti in zatiranja, ki se je držala velikosrbska buržoazija, je

bila krepila separatistične nacionalne težnje reakcionarnih skupin hrvaške buržoazije, ki so propagirale politiko, ki naj bi »nacionalno osvobodila« Hrvate s pomočjo Nemčije in Italije. V tako politiko se je zapletlo tudi vodstvo Hrvatske seljačke stranke in to takrat, ko je kot predstavnik velikega kapitala bila v najostrejšem boju s srbsko buržoazijo glede hrvaškega narodnostnega vprašanja.

Ker mu ni uspelo, da bi si pridobil Hitlerjevo naklonjenost v času Stojadinovičevega režima, se je vodja Hrvatske seljačke stranke in predstavnik hrvaške buržoazije dr. Vladimir Maček prek svojega poslanika začel tajno dogovarjati s fašistično Italijo. Dne 26. maja 1939 je sklenil sporazum z grofom Galeazzom Ciano. Sporazum je vseboval določbe, da bo Italija z 20.000.000 dinarjev podprla Mačkovo hrvaško gibanje, Maček se je obvezal, da bo v času štirih ali šestih mesecev pripravil revolucijo in takoj poklical italijanske čete, da bi zagotovile red in mir, Hrvatsko pa bi proglasili za neodvisno državo v zvezi z Rimom.¹⁸

Da bi načrt za razbitje Jugoslavije kar najbolje uspel, je Mussolini hkrati podpiral tudi Paveličevo ustaško gibanje.

Ob ocenjevanju dejavnikov, ki naj bi pospešili razpad Jugoslavije in okupacijo njenega ozemlja, je bil Hitler prepričan, da bodo Paveličeve separatistične sile stopile na njegovo stran in aktivno pomagale napadalcem. S tem je računal tudi Mussolini.

Nemške oklopne sile so vdrle v Zagreb v prvih večernih urah 10. aprila, Italijani pa so v Ljubljano prišli 11. aprila ob 17. uri 30 minut. Nikjer napadalci niso zadeli na odpor.

Polkovnik Slavko Kvaternik je takoj nato, ko so v Zagreb vkorakale čete, po radiu dal izjavo o nastanku neodvisne države: »Hrvaški narod! Božja previdnost in volja naših zaveznikov ter težaven večleten boj hrvaškega naroda in velika požrtvovalnost našega poglavnika dr. Anteja Paveliča ter ustaškega gibanja v domovini in tujini so omogočili, da danes, na dan pred križanjem sina božjega, nastane naša Nezavisna država Hrvatska.«¹⁹

Da bi Hrvatje nastanek države podprli, je Kvaternik nato prebral še izjavo dr. Mačka, v kateri pravi: »Hrvaški narod! Vodja nacionalistov v državi, polkovnik Slavko Kvaternik je danes proglasil svobodno in neodvisno Hrvatsko drža-

vo. Pozivam vse Hrvate, da so pokorni novi oblasti, vse člane HSS prosim, da ostanejo mirni, okrajni glavarji pa naj ostanejo na svojih mestih in sodelujejo z novo oblastjo.«²⁰

Po nalogu Mačka in dotedanjega bana Šubašiča so ustaškim oblastem izročili nekaj sto komunistov, ki so bili po zaporih in koncentracijskih taboriščih in jih banska vlada v začetku aprila 1941. leta ni hotela izpustiti.

Dan pred vstopom Italijanov v Ljubljano, je predstavnik slovenske reakcionarne buržoazije dr. Marko Natlačen po radiu Slovincem namenil proglas, v katerem je izjavil tudi: »Slovenci, Ljubljančani! Ljubljana, prestolnica Slovenije bo v kratkem zasedena. Ohranimo pri tej priliki red in mir, ki je pri nas tako tradicionalen. Bodimo v prisebnosti, zbranosti in disciplini verni potomci svojih prednikov ...

Dva največja greha nad narodom sta v tem času mogoča. Zdaj, ko je naša vojska odšla, bi bil največji greh nad narodom, če bi civilni ljudje uporabljali orožje proti tuji vojaški sili... ali, če bi kakorkoli drugače sovražno nastopali.«²¹

Ko je dr. Natlačen slišal za ustanovitev NDH, je začel s skupino svojih somišljenikov kovati podobne načrte tudi za Slovenijo. S tem v zvezi je začel pogovore z generalom jugoslovanske vojske Dragišom Pandurovičem in Lavadinovičem, »... da se Slovenija proglasi za samostojno državo, ki naj pristopi k osi, proglasi divizijo (generala Panduroviča, op. avtorja) in ostale še organizirane enote na slovenskem teritoriju za slovensko narodno vojsko, ki naj bi obenem takoj zaprosila za premirje.«²² Tudi če bi generala pristala na njegov predlog, bi Natlačenov poskus propadel, ker Hitler ni hotel enotne Slovenije, saj je sklenil, naj bosta del Kranjske in Štajerska sestavni del fašistične Nemčije.

Po razpadu jugoslovanske države in vojske pod udarci notranje izdaje in zunanjega pritiska je nastopilo obdobje ropanja in kosaanja države med imperialističnimi silami.

Zasužnjevanje slovenskega in hrvaškega naroda in vse nacionalno in družbeno zlo, ki ga je spremljalo, so pozdravili tudi poglavarji katoliške cerkve obeh narodov. Dne 29. aprila 1941. leta je dr. Alojzij Stepinac v Zagrebu pozval vse hrvatsko duhovništvo k sodelovanju z ustaškimi oblastmi. Ob tej priliki je izjavil, da je hrvaški narod z ustvarjenjem nove države ... »dosegel davno željeni ideal..«²³

Dne 20. aprila se je predstavniku fašistične Italije Emiliju Grazioliu poklonil ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman in mu izročil... »svoj pozdrav in pozdrav vse duhovščine na slovenskem ozemlju, zasedenem od italijanskih čet, ter mu zagotovil popolno sodelovanje cerkvenih oblasti s fašistično Italijo.«⁶⁴

Z okupacijo Jugoslavije se je zaključila zgodovina postopne izdaje nacionalnih in drugih interesov jugoslovanskih narodov od strani jugoslovanske buržoazije. Vse protidemokratske in protinacionalne sile so se zvrstile v fašistični tabor, na strani naroda pa je ostala edina politična sila, Komunistična partija Jugoslavije, ki je pred in med aprilsko vojno dokazala, da stoji trdno na strani obrambe nacionalnih in demokratičnih interesov in da je na ta način pridobila zaupanje in simpatije narodov.

MAJSKI POSVET KOMUNISTIČNE PARTIJE JUGOSLAVIJE IN NALOGE KOMUNISTIČNIH PARTIJ SLOVENIJE IN HRVATSKE

Okupacija države, njeno razkosanje in začetek obdobja krvavega terorja in ropanja je zahteval od vodstva komunistične partije, da je sprejelo nekatere ukrepe. Tako je bilo v Zagrebu v začetku maja posvetovanje, na katerem so analizirali politično delovanje komunistov ob napadu imperialističnih sil na državo, proučili, kako organizacijsko prilagoditi partijo novim pogojem dela, in naloge, ki se postavljajo pred komuniste Jugoslavije.²⁵

Na posvetovanju so sodelovali najodgovornejši politični kadri partije iz posameznih partijskih vodstev in pokrajin, razen iz Dalmacije in Makedonije, ki niso mogli priti na posvet. V imenu CK KPS sta na posvetu prisostvovala Franc Leskošek in Miha Marinko. Posvetovanje je naložilo slovenskim komunistom nalogo, »da morajo vključevati slovenske ljudi v vseh okupiranih območjih, tudi tistih, ki so bila ugrabljena v prvi imperialistični vojni, v borbo proti okupatorju in njegovim zverstvom. Slovenski komunisti naj dajo slovenskemu narodu jasno perspektivo v njegovi osvobodilni borbi, razkrivajo naj izdajalsko, reakcionarno buržoazijo Slovenije, ki se je skrila pod okrilje angleških imperialistov. V teh

težkih dneh, ki jih preživlja slovenski narod, morajo biti slovenski komunisti tisti, ki dvigajo duh naroda in vero v skorajšnjo osvoboditev, vero v boljšo in srečnejšo prihodnost. Komunisti Slovenije morajo biti tista vez, ki bo *spajala boj slovenskega naroda z bojem vseh ostalih narodov Jugoslavije* (podčrtal avtor), za njihovo nacionalno in socialno osvoboditev.«

Izhajajoč iz neizpodbitnega dejstva, da nova država Hrvatska nima ničesar skupnega s pravo neodvisnostjo in nacionalno svobodo hrvaškega naroda, ker je zaradi namena in poti, po kateri je nastala, postala navadna italijansko-nemška provinca in sredstvo za fizično iztrebljanje srbskega naroda na njenem ozemlju, kjer so Srbe pobijali in izganjali, je partijsko posvetovanje postavilo pred KPH nalogo, naj »organizira in vodi najodločnejši boj proti razpihovanju nacionalnega sovraštva med Srbi in Hrvati ter Slovenci, neumorno gradi bratstvo in enotnost in narode združuje v boju proti okupatorju in uzurpatorjem, ki danes krvavo terorizirajo in tlačijo ne le srbski, temveč tudi hrvaški narodi. Pred Komunistično partijo Hrvatske stoji velika in neodložljiva naloga, da organizira množice delavcev in kmetov za boj za resnično neodvisnost hrvaškega naroda in medsebojno bratstvo«. In še »hrvaški komunisti morajo biti tista vez, ki bo povezovala boj hrvaškega naroda in ostalih tlačenih narodov za njihovo nacionalno svobodo«.

Na posvetovanju so tudi ocenili delo partije kot celote in tudi delo posameznih partij v aprilski vojni. Ob tej priložnosti so izrazili mnenje, da je partija ostala celovita in da so vsi člani partije, ki so bili vojaški obvezniki, navdušeno sprejeli direktivo partije, naj vstopijo v prve bojne vrste za obrambo države in da so s svojim hrabrim obnašanjem ustvarili velik politični ugled partije med vojaki in nižjim starešinskim kadrom.

V kritičnem obravnavanju napak v delu komunističnih partij Slovenije in Hrvatske so dejali, da »je bila slabost nekaterih partijskih organizacij in posameznikov, še posebej na Hrvatskem, v tem, da so premalo pazili, kaj počne peta kolona v najusodnejših trenutkih in da so podcenjevali izdajalsko vlogo frankistov in njihovo moč...« Za komuniste Slovenije so dejali, da »so napravili veliko napako, ker so sodelovanje.. . pri obrambi razumeli napak in organizirali

prostovoljske odrede komunistov in njihovih simpatizerjev, kar je povzročilo izolacijo komunistov od osnovne množice vojakov, v kateri bi bili morali delati, tako so tudi izpostavili partijske kadre uničenju, ter jih odtrgali od terena v zaledju. Tako so oslabili partijske organizacije, katerih naloga je bila voditi boj na terenu ...» Pri tem je treba ugotoviti, da je CK KPS v aprilski vojni pravilno dojel naloge in jih postavil pred slovenske komuniste, so jih pa nekatera vodstva na terenu v praksi nepravilno izvajala.

Naloge, ki so se pojavile pred obema komunističnima partijama, so bile veren odraz političnega položaja in so postale program za vodenje narodnoosvobodilnega gibanja ter osnova za krepkejšo in bogato sodelovanje slovenskega in hrvaškega naroda v boju proti skupnemu sovražniku.

Slovenci in Hrvati, neposredni sosedje na vzburkanem prostoru med srednjo Evropo in Balkanom, so bili v vsej svoji zgodovini izpostavljeni vplivom velikih in vojaško bolje organiziranih držav. Skupne nevarnosti in boj za obstanek so podkrepile njuno povezovanje in sodelovanje v boju proti zunanjemu sovražniku.

Kljub večstoletnemu poniževanju in zaničevanju sta slovenski in hrvaški narod ohranila svojo nacionalno individualnost in se uspešno uprla germanizaciji in madžarizaciji.

Hkrati z bojem proti zunanji nevarnosti sta se naroda borila tudi proti domačim fevdalcem. Upori, pod vodstvom hrvaškega in slovenskega vodje Ilija Gregoriča in Matije Gubca, v katerih so skušali streti okove tedanjih oblik izkoriščanja, so pustili v zavesti narodov neizbrisno sled. Pod vplivom francoske buržoaznodemokratske revolucije in revolucionarnih procesov, ki so ji sledili v Evropi, se je prebudila nacionalna zavest pri Slovencih in Hrvatih, ki je z združitvijo jugoslovanskih narodov v eno državo dobila svojo prvo realizacijo 1918. leta. Toda kmalu se je pokazalo, da so se s tem le zamenjali nosilci nacionalnega tlačenja.

Zgodovina stare Jugoslavije je jasno pokazala, da morejo in morajo nacionalno vprašanje v njej rešiti le nove sile, ki imajo oporo v delavskem razredu; le revolucionarno delavsko gibanje je moglo prinesiti nove rešitve, KPJ pa v imenu narodov Jugoslavije izjaviti, da ne priznava kapitulacije, ne razdelitve države.

Partija je pogumno začela boj za osvoboditev in novo Jugoslavijo. Pri tem je izkoriščala vse pogoje in je neustrašno stopila na pot oboroženega upora že v prvih dneh kapitulacije stare Jugoslavije.

Kakor je že prej bila usoda obeh narodov skupna, tako je tedaj za oba soseda obstajala samo ena pot, pot skupne vsenarodne vojne proti okupatorju in vsem tistim, ki so stali na poti k osvoboditvi. To je bila skupna usoda ostrega boja na življenje in smrt, težkega in neusmiljenega, krvavega in veličastnega hkrati.

Prvi del

PRVO LETO OSVOBODILNE VOJNE

POLOŽAJ SLOVENSKEGA IN HRVATSKEGA NARODA OB ZAČETKU FAŠISTIČNE OKUPACIJE

Po kapitulaciji jugoslovanske vojske, oziroma ko je bila razbita država, je nastopilo tragično obdobje za vse narode Jugoslavije. Nacionalna in etnična enota Slovencev je postala žrtev treh imperialističnih sosedov, ki so jo razdelili. Fašistična Nemčija je formalno okupirala, dejansko pa pripojila skoraj dve tretjini slovenskega narodnega ozemlja: Štajersko, Gorenjsko, slovensko Koroško in del Dolenjske. Prekmurje, ki je bilo že pred letom 1918 pod upravo Ogrske, so Nemci odstopili Madžarom, ker so jim v aprilski vojni pomagali.^{2*}

Ostali del Slovenije, Notranjsko in Dolenjsko je okupirala Italija, ki ji je pomagala slovenska buržoazija. Tako je fašistična okupacija razbila Slovenijo in njenim prejšnjim mejam dodala nove. To je kasneje, v pripravi oboroženega upora terjalo velike napore in žrtve med borci in vodečim kadrom. Zaradi razočaranja ljudskih množic ob propadu stare Jugoslavije ter ekonomskega in političnega vpliva nemške narodnostne manjšine na Štajerskem in zaradi zelo spretne socialne in demagoške propagande, ki je obljubljala izobilje in popolno enakopravnost Slovencev z ostalimi prebivalci rajha, pa tudi zaradi nasilja, je nacističnim oblastnikom uspelo, da se je že v prvem mesecu okupacije na Štajerskem od 15. aprila do 20. maja v »Domovinsko zvezo« (Heimabund) vpisalo 95 odstotkov Slovencev. V kasnejših mesecih jim je uspelo organizirati tudi vojaško organizacijo Wehrmannschaft,



ki je štela več kot štiriinosemdeset tisoč ljudi.²⁷ Kasneje so Nemci nekatere enote pogнали v boj proti narodnoosvobodilni vojski skupaj z njihovimi policijskimi enotami. Hkrati so začele nemške okupacijske oblasti raznarodovati in izkoreninjati slovenski narod v njegovi lastni domovini. Ker so vedele, da je narodna inteligenca povsod bila nosilec nacionalnega in kulturnega duha, so oblasti začele zapirati vse učitelje, advokate in javne delavce, ter jih v prvem valu izseljevanja izselile v Srbijo. Nato so prepovedali narodni jezik in zaprli vse šole, kjer so poučevali v slovenskem jeziku, namesto njih pa so uvajali nemške.

Preganjali so številne slovenske družine, jim odvzemali premoženje in jih preseljevali v Srbijo ali NDH.

Od 17. julija do konca septembra 1941 je bilo samo na območje NDH preseljenih 3243 slovenskih družin, ki so štejele 8723 članov. Preselili so jih takole:

a) Območje Bosne: Bosanski Brod 83 družin s 186 člani, Brčko 89, 199, Prijedor 89, 213, Sanski Most 93, 218, Banja Luka 91, 215, Bihač 71, 219, Cazin 58, 200, Drvar 58, 175, Derventa 79, 229, Gračanica 64, 221, Teslić 59, 153, Zepče 77, 194, Sarajevo 214, 517, Visoko 102, 325, Travnik 77, 210. Var-

car Vakuf 62, 205, Bugojno 74, 209, Dvor na Uni 67, 203, **Ključ** 74, 219, Kotor Varoš 62, 165, Bosanska Krupa 78, 217 **ter** Kostajnica 93, 219.

b) Območje Korduna in Like: Vojnić 81, 213, Slunj 74, 219, Vrgin Most 79, 202, Korenica 65, 184.

c) Ožja Hrvatska in Slavonija: Bjelovar 120, 267, Čazma 34, 100, Križevci 134, 329, Podravska Slatina 36, 100, Sisak 38, 121, Slavonski Brod 41, 88, Osijek 60, 169, Valpovo 50, 128, Donji Miholjac 42, 98. Grubišno polje 127, 227, Našice 66, 188, Garešnica 101, 200, Slavonska Požega 34, 147, Sremska Mitroviča 39, 121 in Šid 41, 99.²⁸

Zaradi naglega razraščanja oborožene vstaje na območju Bosne konec julija 1941 so ustaške oblasti iz Bosne začele pošiljati številne slovenske družine na območja severno od Save, v mesta kot na primer Pakrac, Daruvar, Novsko, Županja, Novo Gradiško in Koprivnico. Konec septembra so se na Hrvatskem znašli številni Slovenci. Od njih se jih je veliko vključilo v revolucionarno gibanje Hrvatske, stopali so v vrste borcev ali kako drugače pomagali v boju.

Ustaši so iz zbirnega centra v Slavonski Požegi pošiljali največ Slovencev na ozemlje Bosne, da bi tako povečali število katoliškega prebivalstva ter da bi bila pokrajina po pokolu in preseljevanju Židov in Srbov v nacionalnem in kulturnem pogledu »čista«. Ustaši so sledili metodam svojih nacističnih gospodarjev, kakršne so ti uporabljali v vrsti okupiranih držav že prej, ko so začeli uresničevati program izkoreninjanja nacionalnega in kulturnega duha in zavesti na Štajerskem.

Slovenski in hrvatski narod je doletela huda nesreča. Tudi hrvatska nacionalna in etnična enota je bila razdeljena med dva imperialistična grabežljivca, Italijo in Madžarsko. Prva si je prigrabila najbolj hrvatske pokrajine Dalmacijo, Gorski Kotar in dele Hrvatskega Primorja.

Na podlagi pogodbe, ki sta jo Pavelić in Ciano sklenila v Ljubljani in Tržiču od 25. aprila do 7. maja in v Rimu

18. maja 1941, je Italija dobila tudi območje Zadra, Šibenika in Splita ter otoke Krk, Rab, Šolto, Vis, Mljet, Korčulo in zaliv Boke Kotorske. Poleg tega si je prisvojila še čabarski okraj, del delniškega in širše območje Sušaka.²⁹

Medjimurje je bilo prepuščeno fašistični Madžarski. To, da so priključili Bosno in Hercegovino ter Srem Hrvatski, so

ustaški vodje izkoriščali za opravičilo, da so nekatere dele Hrvatske prepustili fašističnim osvajalcem, ki so jih pripe-
ljali na oblast.

Hrvatski narod je z ustanovitvijo NDH doživel največjo sramoto v svoji zgodovini, saj so mu osvajalci na oblast postavili svoje slugе, ki so začeli s takimi grozodejstvi, kakršnih še nikoli ni bil videl. Stotine in tisoče nedolžnih Srbov so pobili že v prvih mesecih okupacije, tisoče so jih zaprli v koncentracijska taborišča in pregnali z domov, pobili so več kot 200 političnih aktivistov partije v juliju in avgustu. Med njimi je bilo tudi 90 vodij revolucionarnega delavskega gibanja. Teror nad delavskim razredom Hrvatske, poskus mobilizacije Hrvatov, ki so jih hoteli poslati v klavnico na nemško-sovjetsko fronto, da bi se borili proti svojim bratom za koristi stoletnih narodnih sovražnikov, predvsem pa podpihovanje nacionalne mržnje med Hrvati in Srbi, so hrvaški narod pripeljali v zelo težak položaj. Taka politika je Hrvate pripeljala na rob bratomorne vojne s srbskimi brati, pretila je nevarnost, da se bodo med seboj iztrebili. Ta nevarnost bi bila še večja, če bi kot pomiri tel j med obema ne nastopila Komunistična partija Hrvatske, poudarjajoč parolo bratstva v skupni borbi za svobodo obeh narodov.

Madžarske fašistične oblasti v Prekmurju in Medjimurju so začele izvajati podobno politiko terorja, ropanja in preganjanja slovenskega in hrvatskega naroda kot Nemci na Štajerskem. Tudi tu so začeli izvajati madžarizacijo Slovencev in Hrvatov v duhu stare ogrske politike, uvajajoč v šole in državne urade madžarski jezik. Hrvaške učitelje iz Medjimurja so pregnali čez Dravo v Hrvatsko, na njihovo mesto pa so postavili slovenske učitelje iz Prekmurja, ki so bili po večini simpatizerji osvobodilnega gibanja. Ostali del slovenske inteligence, ki se je naselila in formirala na omenjenem območju med obema svetovnima vojnama, so preganjali in zapirali.

Nekoliko drugačno, v bistvu pa isto politiko so izvajali tudi italijanski imperialisti v tako imenovani Ljubljanski provinci. Dali so ji nekakšno avtonomijo in oblikovali »sosvet« ali »konsulto« iz predstavnikov reakcionarne buržoazije. Toda fašistična avtonomija je bila le navidezna, saj so hkrati na vseh področjih življenja uvajali svoje zakone, postavljali svoje predstavnike in postopno širili ukrepe, katerih cilj je bila

popolna fašizacija. Vendar je ta navidezna avtonomija meščanskim politikom omogočala, da so širili gesla o nekakšni ohranitvi slovenstva pod okriljem italijanske okupacije in da je prav zato potrebno z njimi sožitje. Z druge strani pa je blažja politika italijanskega okupatorja v začetku zasedbe bila tudi izraz težnje, da napram nemškemu sosedu doseže nek prestiž na slovenskem prostoru.

Okupacija fašistične Italije je poslabšala položaj Slovencev in Hrvatov tudi v Slovenskem primorju in Istri. Policijske stražarske varnostne sile, ne le da na stari meji niso ostale, temveč so jih celo okrepili, da bi se z medsebojnimi zvezami ne okrepil odpor Primorcev in Istranov. Zato je fašistična oblast takoj po okupaciji začela preganjati veliko politično nezanesljivih ljudi iz Slovenskega primorja in Istre, ter jih pošiljati v operativne enote ali pa v posebne delovne bataljone v Južno Italijo, Severno Afriko in na druga vojna območja. Tako je bilo takoj po okupaciji z ozemlja Istre, Slovenskega primorja in Beneške Slovenije odvedenih prek 6000 Slovencev in Hrvatov v vojaška taborišča in na prisilno delo v Južno Italijo in Sardinijo.³⁰

Ko se je ustanovila ustaška neodvisna država Hrvatska, je postal položaj slovenskega naroda še težji, ker je njegovo osvobodilno gibanje bilo strateško obkroženo in izolirano od osvobodilnih gibanj drugih narodov Jugoslavije. Ker so okupatorji po razbitju Jugoslavije samo hrvaški buržoaziji dovolili, da ustanovi svojo »neodvisno« državo, ki je nasledila stari banski aparat in dobila neomejeno pomoč okupatorjev pri vzpostavljanju državnega, policijskega in vojaškega aparata, se je osvobodilno gibanje Jugoslavije kot celota in ne le hrvatsko osvobodilno gibanje soočilo z najgorčenejšo in vojaško najbolje organizirano kontrarevolucijo.³¹

Brez propada NDH, ki je bila oporišče kontrarevolucije, si ni bilo mogoče zamisliti uspešnega razvoja jugoslovanskega osvobodilnega gibanja kot celote, prebijanja izolacije osvobodilnega gibanja Slovenije in obnove Jugoslavije.

Poleg tega so okupatorjeve sile kmalu začele tudi z nekaterimi posebnimi ukrepi, ki so še bolj oteževali povezovanje slovenskega osvobodilnega gibanja s hrvatskim. Nemci so s pasu vzdolž desnega brega Sotle, širokega okrog 5 km in z območja Brežic in Krškega polja izselili slovensko prebivalstvo in tja naselili Nemce-Kočevarje in druge pripadnike

nemških manjšin iz Dobrudže, Besarabije, Bukovine in Južne Tirolske. Kakor ustaši v Hrvatskem Zagorju so bili tudi ti sovražno razpoloženi proti slovenskemu in hrvatskemu osvobodilnemu gibanju. Tako je Hitler iz njih skušal napraviti zveste čuvarje južnih meja rajha. Ravno zaradi tega je boljše povezovanje med Hrvatskim Zagorjem in Kozjanskim bilo oteženo.

Ker so imeli Ljubljansko pokrajino za sestavni del Italije, so okupatorji od začetka okupacije, posebej pa še ob začetku upora, skušali čimbolj zapreti in nadzirati prehode na slovensko-hrvatski meji.

Vse je stremelo za tem, da bi z vsemi mogočimi sredstvi popolnoma ali pa kar se le da izolirali slovensko osvobodilno gibanje od ostalih, da bi postalo to območje kar najbolj mirno. To je narekoval njegov položaj, saj je mejilo na matične dežele fašizma in imelo izreden geografsko strateški značaj.

V takih razmerah je bilo vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja v prvih mesecih povezano z vodstvi jugoslovanskega in hrvaškega gibanja le po železnici Ljubljana—Zagreb, kar je bil ozek in nezanesljiv kanal.

Zaradi tega je bilo za vse jugoslovansko gibanje izrednega pomena čimprej prebiti blokado na čim večih mestih obmejnega pasu med Slovenijo in Hrvatsko.

V teh območjih je bil sicer vpliv Mačkove politike »čakanja« zelo močan, skupne borbe in politično delovanje slovensko-hrvatskih partizanskih enot in političnih aktivistov pa bi dali velike rezultate, še posebno kar se tiče močnejših, trajnejših in zanesljivejših zvez, po katerih bi se odprla pot pretakanja izkušenj iz ene dežele v drugo, organizirala vojaško-politična in druga sodelovanja, da bi se s skupnimi silami uspešneje zoperstavili enotnim silam okupatorja in domačih izdajalcev.

Te vojaško politične potrebe revolucionarnega gibanja so spodbujale tudi vrhovni štab in glavne štabe partizanskih odredov Slovenije in Hrvatske, da bi partizanske enote med seboj čimprej povezali, še posebno na območjih Bele krajine, Korduna in Gorskega Kotara.

Napad fašistične Nemčije na Sovjetsko zvezo je v veliki meri izboljšal položaj revolucionarnega gibanja jugoslovanskih narodov, ker je z vstopom Sovjetske zveze v vojno nastalo ogromno in močno protifašistično bojišče, na katero se

je narodnoosvobodilno gibanje lahko oslanjalo. V demokratičnih in borbena razpoloženih množicah vseh jugoslovanskih narodov je spet začelo rasti moralno razpoloženje in politična perspektiva, ki so jo v veliki meri izgubili v času aprilske vojne, v kateri je zaradi izdaje političnega vodstva in poraza vojske izginilo vse, kar je predstavljalo stvarnost stare Jugoslavije. Tako je možnost, da se naslonijo na boj narodov Sovjetske zveze, prebudila vero vseh narodov Jugoslavije in bila prvorazredni objektivni dejavnik, ki jim bo omogočil uspešen boj in odprl svetlejšo perspektivo.

Glede na dogodke na evropskem vojaško političnem prizorišču ter na osnovi drugih ugodnih objektivnih in subjektivnih faktorjev, sta vodstvo Komunistične partije Slovenije in vodstvo Komunistične partije Hrvatske izdala 22. junija 1941. leta razglasa s pozivom na vstajo. V slovenskem razglasu je poleg drugega rečeno tudi tole:

»Slovenci! Komunistična partija Slovenije vas poziva, da strnete svoje vrste v enotno osvobodilno fronto proti imperialističnim okupatorjem, za enoten blok vseh zatiranih narodov pod vodstvom ZSSR in kmečko-delavske Rdeče armade, za popolno uničenje fašističnih zločincev! Naš dosedanji odpor se mora razviti v vsenarodno sveto nacionalno vojno proti imperialističnim okupatorjem.«³² V hrvatskem pa: »Hrvatski narod! Udarila je ura, ko je treba stopiti v boj za dokončno nacionalno in socialno osvoboditev. Vera v pravičnost našega boja, pravičnost boja vseh zatiranih narodov, nepremagljivost Rdeče armade, nas bodo privedli do končne zmage, ki bo navsezadnje le utrdila mir in bratstvo med narodi.«³³

Mesec dni po objavi proglasov sta na osnovi odločitve politbiroja CK KPJ dne 4. julija 1941 v Beogradu stopila slovenski in hrvatski narod v boj skupaj z ostalimi narodi Jugoslavije za nacionalno in socialno osvoboditev, ki je predstavljal nadaljevanje dolgoletne revolucionarne borbe pod vodstvom komunističnih partij ter nadaljevanje večletnih teženj, da se oba naroda popolnoma osvobodita in zaživita svobodno življenje drug ob drugem v bratski skupnosti vseh jugoslovanskih narodov.

Na hitrejšo povezovanje in sodelovanje osvobodilnih gibanj Slovenije in Hrvatske niso vplivali le že prej navedeni objektivni pogoji, temveč tudi subjektivni faktorji, to je obstoj partijskih organizacij v obmejnem pasu že pred začet-

kom odpora. Na tistih območjih, kjer so organizacije obstajale na obeh straneh meje, so bili kontakti in sodelovanje nadaljevanje prejšnjih zvez v predvojni Jugoslaviji in prvih mesecih okupacije. Najtesnejša povezanost je prišla do izraza v Prekmurju in Medžimurju ter stikajočih se območjih Kočevske in Gorskega Kotara.

Na območju Kočevske, Loške doline in severozahodnega dela Gorskega Kotara je pred vojno obstajalo zelo razvito demokratično gibanje. Omenjeni kraji so znani po številnem zelenem kadru ob koncu prve svetovne vojne, posebno pa je Loška dolina poznana po svoji revolucionarni tradiciji. To območje je bilo bogato z lesom, zaradi česar so se tu razvila številna kapitalistična podjetja za izkoriščanje gozda. Med drugim so obstojale tudi gozdne žage, last madžarskih kapitalistov Kolomana in Vilharja, pri katerih so bili zaposleni slovenski in hrvaški delavci. V Ložu je obstajala sindikalna organizacija, katere vodstvo je v Milanovem vrhu na hrvaški strani osnovalo sindikat, ker so tam delali slovenski in hrvaški delavci. Kmalu so organizirali sindikat v Livi dragi blizu Gerova. Tako je sindikat lesne industrije postal največje središče revolucionarnega gibanja. Napredne organizacije sokola iz Prezida in Cabra so bile krajši čas povezane z organizacijo sokola v Ljubljani, ko je Cabarski okraj bil v sestavi Dravske banovine. Sokolsko društvo iz Cabra je organiziralo sokolske čete v Starem in Novem kotu in v Dragi na slovenski strani. Slovenski in hrvaški mladeniči teh krajev so prihajali v Ljubljano na šolske tečaje, od koder so prenašali napredni duh v svoje organizacije in med ljudske množice, hrvaška mladina iz Prezida, Cabra in Majerja pa je prihajala na prireditve slovenske mladine v Stari kot.

Ob času fašistične nevarnosti so napredni ljudje imeli predavanja in mladini razlagali nujnost boja proti temu zlu.³⁴

Tudi na območju Žumberka in vzhodne Dolenjske so obstajale zveze med predstavniki slovenskega in hrvaškega demokratičnega gibanja, ki so širili napredne ideje na zborih in s politično literaturo.³⁵

V Istri in Slovenskem primorju je bilo popolnoma drugače. Takoj po razpadu stare Jugoslavije so razpustili nacionalistično organizacijo TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka), ki se je do tedaj borila v ilegalnih razmerah za nacionalne pravice Slovencev in Hrvatov, tako da ob okupaciji in začetku upora

tam ni bilo nobene politične organizacije.³⁶ Bili so samo protifašistično usmerjeni ljudje. Zato so partijska vodstva Slovenije in Hrvatske že v prvih mesecih okupacije pripravljala svoje kadre in jih pošiljala na ta območja z nalogo, da postopno razvijejo vstajo v Slovenskem primorju in Istri.

Najslabše je bilo na Kozjanskem in v zahodnem delu Hrvaškega Zagorja. Tam nobeno partijsko vodstvo ni imelo svojih organizacij niti pred vojno, niti v začetku okupacije, kar je vsekakor močno vplivalo na razvoj upora na obeh območjih in onemogočalo sodelovanje sosednjih gibanj.

TEMELJI SKUPNEMU OBOROŽENEMU UPORU NA OBMOČJU SLOVENSKEGA PRIMORJA IN ISTRE

Na majskem posvetovanju CK KPJ v Zagrebu sta komunistični partiji Slovenije in Hrvatske dobili nalogo organizirati oboroženi upor proti okupatorju tudi v tistih krajih slovenskega in hrvaškega narodnostnega ozemlja, ki so bili po prvi svetovni vojni z rapalsko pogodbo priključeni Italiji.

Ko sta partijski vodstvi obeh narodov storili prve korake v zvezi s pripravo osvobodilnega gibanja, so bile objektivne in subjektivne okoliščine v Slovenskem primorju in Istri precej neugodne.

V dvajsetletni vladavini je fašistična Italija zgradila močan in učinkovit aparat civilne oblasti in široko ter razvejano obveščevalno mrežo. Poleg tega so postavili še gostoto mrežo vojaških garnizij in karabinjerskih postaj, ki jim je dobra cestna mreža dovoljevala hitre intervencije, če bi se kje pojavile uporniške sile. V Slovenskem primorju in Istri ni bilo nobene druge organizacije, ki bi združevala in povedla ljudstvo obeh narodov v boj v novih okoliščinah. Politična imigracija Primorcev in Istranov se je po razpadu stare Jugoslavije razpršila na vse strani, saj so jo preganjali organi italijanske fašistične oblasti in ustaške oblasti tudi v zasedenem ozemlju Slovenije in Hrvatske. Med slovenskimi in hrvaškimi ljudmi v Primorju in Istri se je razbohotilo sovraštvo do vsega, kar je bilo italijanskega, to pa zaradi dolgoletne fašistične politike raznarodovanja Slovencev in Hrvatov. Ta okoliščina je še bolj oteževala začetek narodnoosvobodilnega

boja, kajti komunistični partiji Slovenije in Hrvaške. sta stremeli za tem, da bi v boj proti fašizmu vključili tudi italijanske demokratične množice.

Če presojamo Slovensko primorje in Istro kot del celotnega partizanskega bojišča, moramo ugotoviti, da sta bili obe pokrajini med geografsko najbolj izpostavljenimi območji, saj sta mejili na matično ozemlje fašističnih sil, od koder je osvobodilno gibanje moglo neposredno vplivati na revolucionarne in demokratične duhove v Italiji. Zaradi tega je razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na tem območju bil še nevarnejši in pomembnejši od razvoja narodnoosvobodilnega boja v drugih delih Hrvaške in Slovenije, ki so bili pod italijansko okupacijo.

Prav zaradi tako težavnih vojaških in političnih okoliščin je Izvršni odbor Osvobodilne fronte Slovenije sklenil v Slovensko primorje poslati svojega delegata, člana CK KPS in glavnega štaba Slovenije, Oskarja Kovačiča. Z njim je moral oditi tudi njegov brat Leo in še nekateri drugi partijski aktivisti. Okrog 10. avgusta 1941 je Oskar prišel v Tržič, kjer je bilo treba po navodilih, ki jih je dobil od političnega vodstva v Ljubljani, oblikovati središčno politično bazo Osvobodilne fronte za Slovensko primorje. Po prihodu v Tržič se je sestal



Oskar Kovačič, član glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet

z bratoma Lojzetom in Rudijem Strugarjem in ob prisotnosti še dveh drugih aktivistov dogovoril o vprašanih organizacije Osvobodilne fronte in politične agitacije in propagande. Poleg tega so si zadali tudi nalogo vzpostaviti stike z italijanskimi komunisti in protifašisti, da bi tako ustvarili čim širšo fronto v boju proti fašizmu.³⁷

Med bivanjem v Tržiču je Oskar Kovačič s pomočjo Lojzeta Strugarja spoznal Danila Perica, ki je nekaj dni pred kapitulacijo stare Jugoslavije prišel iz Zagreba, kjer je bil v Istrskem internatu. Tam se je spoznal z mnogimi dijaki iz Istre in Primorja.

Ko se je Oskar med 20. in 25. avgustom odselil v Trst, ga je Danilo Peric seznanil s svojimi znanci in prijatelji iz Zagreba, Ernestom Arbanasom-Gigijem, Ljubom Sušicem in Aleksandrom Modicem, ki so bili člani skojevske organizacije v Zagrebu. Postali so tesni Kovačičevi sodelavci.

Ernest Arbanas in Oskar Kovačič sta iz Trsta nekajkrat odšla v Istro zaradi razširjanja zvez in sodelovanja med Slovenci in Hrvati, kar je bilo potrebno zaradi priprav na oborožen upor. Potovala sta s kolesi od Buzeta čez Pazin do Pule, potem pa čez Marčan in Matulje do Opatije.³⁸ Ob tej priliki je Arbanas vse svoje bližnje prijatelje povezal in spoznal z Oskarjem Kovačičem. Med prvimi Istrani, ki so se vključili v gibanje, je bil Karlo Deprata, po rodu iz Marčana, tudi dijak iz Zagreba. Ta je potem za sodelovanje pridobil nekega gostilničarja iz istega mesta, ter krojača Vitasoviča iz Vodnjana pri Puli. Po določenem času so vzpostavili tudi stik s srbsko naselbino v Pero ju. V Medulinu pri Puli so pridobili Rada Radoševica, v Pazinu Franca Širomiča, v Buzetu pa Ivana Cerovca in njegovega strica Miroslava Cerovca, ki je kasneje vzdrževal neposredno zvezo z Oskarjem Kovačičem. Oskar je obiskoval tudi nekatere duhovnike po Istri in jih poskušal pridobiti za sodelovanje z Osvobodilno fronto, ki je poskušala vključiti v boj proti okupatorju vse zavedne sile, ne glede na njihov pogled na svet in poklic. Tako je bilo že na samem začetku narodnoosvobodilne vojne vzpostavljeno in začeto bratsko sodelovanje med Slovenci in Hrvati. S tem so bili položeni temelji ne le oboroženemu odporu, temveč tudi bratstvu in enotnosti, ki se je v teku nadaljnega boja razvijalo v najdragocenejšo pridobitev skupnega boja jugoslovan-skih narodov.

Oktoberja je Oskar Kovačič svojim sodelavcem dal direktivo, naj v Primorju in Istri agitirajo med vojaškimi obvezniki in vojaki na dopustu, naj se ne odzovejo pozivom italijanskih poveljstev, temveč odidejo v partizanske skupine v okolici Ilirske Bistrice. Istočasno se je začela tudi akcija za zbiranje hrane in ostalega materiala za partizane, kar so prek zbirnega centra, ki ga je pri Sveti Magdaleni v Trstu organiziral Kovačič, pošiljali v Brkine.³⁹

Ko je delo političnih aktivistov v Primorju in Istri z Oskarjem Kovačičem na čelu pokazalo prve rezultate, ko so ustvarili že široko mrežo organizacij in zaupnikov Osvobodilne fronte in se že pripravljali, da preidejo k praktičnim akcijam oboroženega upora, je hrvaško in slovensko gibanje doživelo hud udarec. Decembra 1941 je bil aretiran Oskar Kovačič. Italijanskim fašistom ga je izdal vrinjeni policijski konfident. Sledile so aretacije slovenskih in hrvaških aktivistov v Trstu in Istri. Aretirane aktiviste je italijansko sodišče obsodilo na več let zapor, nekatere pa so tudi ustrelili. Od 10. decembra 1941 do 12. januarja 1942 so zaprli 30 aktivistov Osvobodilne fronte, kar je politično delo na Primorskem in v Istri zelo oslabilo. Zaradi tega je CK KPS sredi februarja 1942. leta moral poslati v Trst nove vodstvene kadre, ki naj bi obnovili organizacijsko politično delo.

Revolucionarni politični tokovi slovenskega in hrvaškega naroda so prodirali v Istro in Primorje tudi z drugih strani, se pravi z območja Loške doline, Sušaka, Kastava in Gorskega Kotara. V prvi polovici junija je CK KP Hrvatske poslal v Gorski Kotar in Hrvatsko Primorje svojega člana Marka Oreškovića, da pripravi partijska vodstva in osnovne organizacije na oboroženi upor. Tako je okrožni komite KPH za Sušak imel takoj po napadu na Sovjetsko zvezo sestanek, na katerem je za prebivalstvo Hrvatskega Primorja, Gorskega Kotara in Istre pripravil poziv za oborožen upor proti okupatorju. Priprave za upor so zajele tudi tisti del Kastavščine, ki je bil v stari Jugoslaviji in je imel že razvito delavsko gibanje. V juliju so se ustanovile partijske celice v Kastavu in v vaseh Jardasi, Sraki in Saršoni. Nato je bil osnovan tudi občinski komite za Kastav, ki je usklajeval politično delo.

Delo komitejev v Kastavu in Sušaku je bilo usmerjeno tudi proti Reki in na območje Ilirske Bistrice. Do konca sep-

tembra 1941 so se politični aktivisti iz Ilirske Bistrice naslanjali na politične zveze s Hrvaško, ker zveze z Notranjsko še niso bile vzpostavljene.

Prvo zvezo z Reko in Jušiči je vzpostavil Vinko Brozina iz vasi Jelšane, ki je bil že pred vojno povezan s Franjom Matešičem-Cetinom in Lovrom Mileničem-Silvijem. Brozinà se je avgusta povezal tudi z Josipom Zidarjem-Jadranom in Antonom Dolganom-Brankom. Tako je bila vzpostavljena stalna zveza med predstavniki slovenskega in hrvaškega revolucionarnega gibanja na črti Ilirska Bistrica—Jelšane—Jušiči—Reka.⁴⁰

Avgusta meseca je bil blizu Matuljev prvi važnejši sestanek, na katerem so razen prvoborcev iz Matuljev sodelovali tudi predstavniki iz Ilirske Bistrice in Reke. Ob tej priložnosti so si izmenjali izkušnje iz dotedanjega političnega dela in sprejeli odločitve, da se nadaljuje z organiziranjem simpatizerskih skupin in partijskih organizacij po vaseh, zbira orožje in ostali vojaški material, sanitetni material in drugo, kar so potrebovali partizani. Na sestanku so si tudi razdelili delo in izbrali vodstvo, ki naj koordinira delo.

Sredi septembra so slovenski aktivisti z območja Ilirske Bistrice uspeli vzpostaviti zvezo tudi s partijskim vodstvom iz Loške doline, prek Rudolfa Kalca, ki je ob tej priložnosti prinesel tudi prvo politično literaturo v slovenščini, kar je bilo zelo važno za organizacijo Osvobodilne fronte na Bistriškem območju. Do tedaj so jo dobivali s hrvaškega terena. Z Rudolfom Kalcem sta prišla tudi dva slovenska partizana z Notranjskega, nakar je bil širši sestanek političnih delavcev, na katerem so razpravljali o programu Osvobodilne fronte in o načinu vzdrževanja zvez s precej oddaljeno Notranjsko, od koder naj bi prejemale direktive vodstva narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije. Hkrati so si zadali nalogo, da povezavo s Hrvati okrepijo in razširijo. S tem v zvezi so poslali partijskemu vodstvu na Reko različne podatke iz političnih poročil, ki jih je vodstvo Osvobodilne fronte iz Ilirske Bistrice poslalo vodstvu na Notranjsko. Partijska organizacija Reke je tako spremljala razvoj vstaje na območju Ilirske Bistrice.

Poročila je prenašal iz Bistrice na Reko stalni kurir — dijak reške gimnazije, Leopold Oblak.

Kakšno je bilo protifašistično razpoloženje slovenskih in hrvaških prebivalcev v prvih mesecih oboroženega upora v

Primorju in Istri, razodeva poročilo Antonia Riazza, komandanta 61. reške legije »črnih srajc«, z dne 21. septembra 1941, v katerem je med drugim zapisano: »V istrskih mestih, vključno z vzhodno obalo polotoka, ki spada h kvarnerski provinci in kjer žive po večini drugojezični elementi (Slovenci in Hrvati), ki jih navdajajo več ali manj protiitalijanska čustva, je res takšen položaj, da otežkoča, morda popolnoma onemogoča asimilacijo v jezikovnem oziru mešanega prebivalstva, pa tudi proces italianizacije teh zelo delikatnih območij; to tudi zato, ker so na meji domovine in čutijo posebno močno vsako spremembo politične temperature čez mejo v sosednjih območjih s slovansko govornico«, in dalje: »V mnogo slabših političnih razmerah, v nacionalnem fašističnem smislu, živi gotovo reška provinca s sovražno razpoloženo cono Učke, prav tako pa tudi slovansko ozemlje Ilirske Bistrice, ki je zelo sovražno Italiji. Položaj tega predela se slabša sedaj še s priključitvijo hrvaških ozemelj zaradi nedavne okupacije«. ⁴¹

Ko ji je bila znana takšna politična situacija v Istri, je zagrebška partijska organizacija po nalogu CK KPH sklenila poslati v Istro skupino političnih imigrantov in članov partije z nalogo organizirati celice KPH in druge protifašistične organizacije ter zbirati ljudi okrog njih, da bi se ustvarili boljši pogoji za boj proti okupatorju v Istri. Hkrati so poslali tudi smernice, naj se po možnosti povežejo z italijanskimi komunisti. Tako so v septembru formirali partijsko vodstvo za Reko, v oktobru pa prvi partijski aktiv za Istro, ki sta imela sedež na Reki. ⁴²

Delo pri zbiranju orožja je potekalo zelo ugodno. Od julija do oktobra so na Kastavščini zbrali okrog 250 pušk mavzerk in nekaj puškomitraljezov, kar je omogočilo oborožitev prvih partizanskih skupin.

Povezava in sodelovanje Slovencev in Hrvatov na črti Ilirska Bistrica—Reka sta se nadaljevali tudi po vzpostavitvi zveze z vodstvom Osvobodilne fronte za območje Ilirske Bistrice in okrožnim komitejem za Notranjsko. Tako je bilo v septembru in oktobru več sestankov med Antonom Dolganom, Josipom Zidarjem s slovenske in Franjom Matešičem, Vjekoslavom Perišičem in Vinkom Brozino s hrvaške strani.

Na sestanke sta večkrat prihajala tudi Stojan Surina in Ivan Brozina, ki sta prenašala različno literaturo in propa-

gandni material iz Jušicev do nekaterih slovenskih aktivistov v Ilirski Bistrici. Sestanki so bili v vasi Jelšane, kjer je nastajalo novo žarišče narodnoosvobodilne borbe na slovenskem ozemlju, saj so se prek njega politično povezovala območja Istre, Reke in Ilirske Bistrice.

V začetku oktobra je v Brkine prišla prva partizanska četa, ki je štela 7 borcev. Poveljevala sta ji komandir Ervin Dolgan in politični komisar Milko Puntar. Četa je že sredi septembra prešla iz partizanskega taborišča na Mokrcu v Slovenska primorje in izvedla več diverzantskih akcij na območju Gornje Vipavske doline in Krasa. Hkrati je izvajala agitacijo in propagando med prebivalstvom. Dva borca iz te skupine sta 28. oktobra 1941 izvedla zelo pomembno diverzijo na progi Ilirska Bistrica—Pivka v bližini vasi Kilovče. Ob tej priložnosti se je iztiril vagon, v katerem je bilo večje število nemških pilotov, ki so potovali z dopusta iz Opatije. Med njimi je bilo več mrtvih in ranjenih.⁴³ Tako so se po stopoma ustvarjali vse boljši pogoji za delo političnih aktivistov na terenu in za nadaljnje povezovanje slovenskega in hrvaškega partizanskega gibanja, saj je tudi na hrvaški strani obstajala partizanska četa na območju Klane.

V začetku oktobra so na nekem važnejšem sestanku v Brezi pri Klani govorili o usklajevanju dela med slovenskimi in hrvaškimi političnimi delavci, ter o vzpostavljanju in vzdrževanju zvez s Kastavsko partizansko četo, ki je delovala na območju Klane. S hrvaške strani so bili prisotni Milan Turk, politični komisar Kastavske čete, Vinko Brozina in še nekateri, od Slovencev pa sta se ga udeležila Anton Dolgan in Josip Zidar. Ob tej priložnosti so menili, da je treba začeti zbirati sanitetni in ostali material na terenu za potrebe Kastavske čete. Istega meseca je bil podoben sestanek v Trnovem pri Ilirski Bistrici, v hiši Andrije Urbančiča, na katerem so sodelovali trije Slovenci in dva Hrvata.

Prvi slovenski primorski partizanski četi, imenovani tudi Pivška četa, so se na Primorskem do konca leta prostovoljno priključili novi borci iz okolice Pivke in Ilirske Bistrice.⁴⁴

Z nastankom Kastavske in Pivške čete je dejavnost osvobodilnega gibanja v Istri in Slovenskem primorju prešla s političnega tudi na vojaško področje in tako ustvarilo nujno potrebne vojaško politične pogoje za svoj nadaljnji postopni razvoj na tem politično zelo občutljivem območju, ki ga je

italijanski imperializem imel za neločljivi del Italije in na katerem je pojav tudi najmanjših partizanskih skupin in akcij imel velik politični in vojaški pomen.

Ko je list CK KPJ Jugoslavije »Borba« konec decembra 1941 v enem izmed svojih člankov komentiral uspešen razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Hrvaškem in v Sloveniji, je posebno poudaril, da je naloga obeh gibanj združiti vse Hrvate in Slovence v svojih nacionalnih okvirih, vključno tudi tiste, ki so pred ali po letu 1918 ostali izven svojih nacionalnih meja.

Medsebojne zveze in sodelovanje političnih aktivistov reškega in bistriškega območja se je nadaljevalo skozi vso zimo 1941/42 z osebnimi stiki vodilnih ljudi, kakor tudi prek kurirjev. Posebno so se izkazali Lojze Berčič, Anton Žnidarič, Mario Špiler in Polde Oblak, ki je opravljal dolžnost kurirja med Reko in Ilirsko Bistrico. Ko je minila zelo huda zima, so se takoj začele partizanske akcije proti okupatorju tako na eni kot na drugi strani. Skupina partizanov iz Primorske čete je konec marca napadla italijansko karabinjersko patruljo pri Ribnici v bližini Pivke in ubila poročnika in podoficirja in ranila enega karabinjerja. V akciji so zaplenili dve puški in dve pištoli.⁴⁵

Uspešna ofenzivna dejavnost partizanskih enot Primorsko-goranskega odreda v Gorskem Kotaru pred koncem marca in osvoboditev Mrkopalja, Ravne Gore in vrste drugih vasi, je imela velik odziv tudi v Istri in Kastavščini. Prav tako je močno odjeknil v Slovenskem primorju uspešen udarec, ki so ga skupno zadali Italijanom slovenski partizani iz Rakovške čete in skupina Hrvatov iz Prezida pri Majerju, 19. aprila 1942. leta. To je dalo istrskim in primorskim partizanom novo moralno podporo v boju proti okupatorju.

Osvoboditev Broda na Kolpi in ofenzivne akcije slovenskih in hrvaških partizanov na Kočevskem in Gorskem Kotaru so imele močan vpliv na borbeno razpoloženje ljudi v Istri in Primorju. Anka Berus, članica CK KPH pravi v pismu z dne 11. maja 1942 o razpoloženju ljudi Kastavščine med drugim tudi tole: »Tu je vse tako krasno, da ti ne morem opisati. Mobilizacija je v polnem teku. Deset minut od žice imamo najširše sestanke, ki jih obiskuje vse, moški in ženske, staro in mlado in to sredi belega dne. To je pesem. Te-



Anka Berus, inštruktor centralnega komiteja KP Hrvatske

ror je strašen kot povsod. Morda še hujši. Ljudstvo je tako složno in enotno, da je kar čudo. Ni hiše, ki ne bi sodelovala.«⁴⁸

Dne 18. maja 1942 so borci med tem formirane slovenske primorske Brkinske čete⁴⁷ napadli italijansko oporišče v Mali Bukovici v bližini Ilirske Bistrice in razorožili posadko, ki je štela 15 vojakov. Neposredno pred napadom je oporišče obiskala inšpekcija, v kateri so sodelovali nek major, poročnik in podoficir. Tudi te so ujeli, kar je dalo akciji še večji pomen. Ta in druge akcije, ki so jih izpeljali primorski partizani, so močno odjeknile ne le med slovenskimi ljudmi v Primorju, temveč tudi v vrstah fašistov. Sekretar fašistične stranke v reški provinci Gennunzio Servidore je v svojem pismu z dne 31. maja 1942 komentiral aktivnost partizanov: »Po drznem in neverjetnem napadu, ki ga je izvršila banda upornikov 18. maja zvečer v Bukovici, je duševno razpoloženje čet in zlasti oficirjev posadke do neke meje obupno in žalostno...« V poročilu nadaljuje s prikazovanjem težkega položaja tudi na ostalih območjih. »Po obvestilih, ki prihajajo tedensko, po pravici mislim, da v conah Šapjane, Ilirska Bistrica, Podgrad in Mateja pustošijo uporniške bande po naročilu in navodilih vodij, ki so vsi begunci in komunisti.«⁴⁸

Slovenska Brkinska partizanska četa je do začetka junija 1942 vzdrževala zvezo z Reko prek terenskih organizacij v Topolcu, Jelšanah in Kučelih. Glavno zvezo so vzdrževali prek Jakova Brajana iz vasi Kučeli. Slovenskim partizanom je z Reke dobavil 8 pištol, 16 kg eksploziva, veliko količino sanitetnega materiala, okrog 300 nabojev za puške in rdečo zastavo. Material je zbirala partijska organizacija na Reki in Matuljih, kar je zelo koristilo partizanom Brkinske čete. Reška organizacija je v partizansko taborišče pošiljala tudi kurirja z raznimi obvestili in podatki.⁴⁹

Uporaba zvijač, enega izmed elementov partizanske vojaške veščine, je prišla do polnega izraza v akcijah primorskih in istrskih partizanov, kar je vznemirjalo sovražnika. Partizani so se često oblačili v uniforme italijanskih vojakov in karabinerjev in govorili italijansko, tako da sovražnik v prvih trenutkih kake akcije ni vedel kaj storiti.

O razpoloženju hrvaškega naroda v Istri in slovenskega naroda na sektorju Ilirske Bistrice pravi že omenjeni sekretar fašistične stranke: »Nobenega dvoma ni o sodelovanju slovenskega prebivalstva teh vasi z uporniki... Toda sovražstvo Slovanov iz teh vasi je jasno. Kmetje v Vodichah 1. maja niso delali in so se za to komunistično svečanost praznično oblekli.«⁵⁰

Glavni štab Hrvatske je na osnovi smernice vrhovnega štaba z dne 7. aprila 1942 v svojem pismu okrožnemu komiteju za Hrvatsko Primorje in Istro z dne 22. maja poudaril vprašanje tesnejšega povezovanja slovenskih in hrvaških partizanov tudi na območju Sušaka in Ilirske Bistrice. Dal je navodilo, naj okrožni komite to nalogo izvede s pomočjo Sušaške čete. Skupno prodiranje prek stare meje in prenešanje operacij na območje, ki so ga fašistične oblasti imele za svojega, je vsekakor imelo ne le vojaški, temveč tudi politični značaj.

Sovražnik je z vsemi silami poskušal odrezati Slovensko primorje in Istro od ostalih uporniških krajev. V obmejnem pasu je prirejal kazenske ekspedicije proti ljudem in njihovem premoženju, da bi preprečil, da bi se plamen upora prenesel tudi na Istro in Slovensko primorje. Iz poročila reškega prefekta z dne 30. maja in 4. junija, ki ga je poslal oblastem v Rim, se vidi, da so fašisti na območju Ilirske Bi-

strice obesili dva človeka in uničili sedem vasi, v okolici Reke pa so postrelili štirinajst ljudi, zažgali petdeset hiš in stopetdeset ljudi internirali v taborišče Lovran.

Dne 7. junija 1942 je bila partijska konferenca za območje Kastava, na kateri so sodelujoči posebej poudarili pomembnost prenašanja težišča gibanja v Istro, da bi še bolj podprli gibanje protifašistično razpoloženega ljudstva. Da bi bil prodor v Primorje in Istro čim uspešnejši in da bi se tam razvilo še močnejše narodnoosvobodilno gibanje, je Anka Berus predlagala CK KPH, da je potrebno številčno okrepiti slovensko partizansko četo na območju Ilirske Bistrice, in sicer s širšo mobilizacijo ljudi severno od linije Reka—Trst. Tako bi četa mogla podpreti prodor hrvaških enot prek meje v Istro. V svojem predlogu je zahtevala tudi, da je potrebno, zaradi boljšega dela in večjega uspeha doseči trdno povezavo z vodstvom Komunistične partije Slovenije in po možnosti tudi z vodstvom KP Italije. V Trstu in drugih mestih je bilo italijansko prebivalstvo vedno bolj nezadovoljno in italijanski komunisti bi mogli uspešneje v boj vključevati protifašistično razpoložene množice. Tako se je okrog komite KPH za Hrvatsko Primorje in Istro s pismom z dne 19. junija 1942 obrnil na CK KPS in ga obvestil o smernicah, ki jih je dobil od CK KPH in prosil za sestanek, na katerem bi rešili vsa vprašanja, ki se tičejo izvajanja vojaško-političnih ukrepov za krepitev narodnoosvobodilnega gibanja v Istri in Primorju. Iz pisma sekretarja operativnega partijskega vodstva CK KPH Vladimira Popoviča z dne 16. junija 1942, ki ga je pisal vrhovnemu štabu NOV in POJ, razberemo, da je partijsko vodstvo Hrvatske nameravalo v sodelovanju s CK KPS osnovati skupni pokrajinski partijski komite za Istro in Gorico, ki bi vodil narodnoosvobodilni boj v Slovenskem primorju in Istri.⁵¹

Borci Brkinske čete so večkrat razpravljali o prenašanju borbe na širše območje, ne le v slovensko, temveč tudi v hrvaško Istro. Razširitev vstaje na hrvaško Istro je bila v skladu s cilji reške partijske organizacije, s katero je bila Brkinska četa dobro povezana. Tako se je od čete junija 1942 ločila skupina slovenskih partizanov in se odpravila v Istro. V skupini so bili Ivan Brozina-Slovan, ki je bil komandir skupine, Karol Lekšivar-Jernej, po rodu iz Bukovja pri Postojni, Peter Furlan iz Renč pri Gorici, Ivan Frol-Vojinovič

iz Jelšana in Pepi Šustar-Miha iz Gornjega Zemona. Prvi tabor si je ta skupina slovenskih partizanov postavila med vasema Kučeli in Zvoneča, od koder je po Jakovu Brajanu vzdrževala zvezo s partijskim komitejem Reke. Terenska organizacija je skupino oskrbovala s hrano in sanitetnim materialom.⁵²

Partizanska skupina je od reškega komiteja zahtevala, naj okrepi skupino z novimi borci in naj na teren pošljejo sposobne aktiviste, ki bi skupaj s partizansko skupino organizirali ljudsko vstajo v Istri. Na to zahtevo je reški komite odgovoril, da bo poslal skupino političnih aktivistov. Prvi izmed njih, imenoval se je Matas, ni prišel v taborišče in je zaradi nesporazuma o kraju srečanja potoval dalje v Pulo. Na sestanku odbornikov iz vasi Kučeli in okolice, ki ga je 5. julija 1942 vodil Moša Albahari in na katerem je prisostvoval tudi komandir skupine slovenskih partizanov, so sklenili med drugim, da bodo še naprej širili vstajo v Istri, izvedli mobilizacijo novih borcev, ki naj izpolnijo partizansko skupino, in naj zbirajo materialna sredstva za potrebe partizanov.

Po sklepu reškega partijskega komiteja bi morala postati vodje skupine Moša Albahari in Mirko Grakalič. Toda zaradi nesporazuma o kraju drugega sestanka in tudi njune nepredvidnosti sta 7. julija padla v roke Italijanom v Kučelih. Oba so Italijani odpeljali v zapor in ju 22. novembra 1942 v Rimu ustrelili. Italijani so ujeli tudi dva politična delavca iz Istre, Jakova Brajana in Joakima Jurdana, med tem ko je Stanku Jurdanu uspelo pobegniti in se pridružiti slovenski partizanski skupini. Kmalu so se skupini pridružili še trije Hrvati, Anton Mikič, dotedanji sekretar partijskega komiteja Reke, ki je uspel pobegniti, ko so ga Italijani hoteli aretirati, Emil Lazarič iz Medulina in Boris Zdrisnjak iz Lovrana. Tako je skupina narasla od 5 na 9 partizanov in štela 5 Slovencev in 4 Hrvate. Utaborila se je na Planiku (k. 1273), v Mlajskih grižah, od koder se je povezala z Antonom Dobrecem, ki je skupini dal v uporabo svoj planinski dom na Planiku, iz katerega je bilo ugodno vzdrževati zvezo s terenom. Vsa družina Dobrec je tesno sodelovala s partizani, pri njih so pripravljali hrano za borce. Prek svojih kurirjev in Antona Dobrega so vzpostavili zveze z vami v

okolici Veprinca, Poljan, Lovrana in Brgudca, kjer je skušala organizirati narodnoosvobodilne odbore. Skupina je razširjala agitacijsko literaturo in spoznavala ljudi s ciljem in nalogami boja proti okupatorju.

Partizanska četa se je gibala zlasti v okolici Učke, Planika in Lisine in je preprečevala Italijanom sekanje in odvažanje lesa v Italijo, kar so zelo intenzivno počeli tudi v drugih predelih okupirane Hrvaške in Slovenije.

Prisotnost partizanske skupine na območju Istre je pri italijanskih fašističnih oblasteh povzročala precejšen strah. Z različnimi propagandnimi ukrepi so poskušali ljudem prikazovati partizane v najtemnejši luči, da bi začeli izdajati mesta, kjer se zadržujejo in gibljejo. Dasi je bila večina prebivalstva na strani partizanov, se je, kakor tudi kje drugje, tudi tu našel izdajalec. Italijanom je pokazal tabor partizanov, ki so ga potem Italijani napadli. Pri tem je padel Anton Mikic. Po daljšem času so izdajalca ujeli in ubili.

Do konca julija 1942 je partizanska skupina v Istri navezala dobre stike z večino vasi okoli Lisine, Planika in Učke ter prek vaških odbornikov pridobivala ljudi za narodnoosvobodilni boj, kar je omogočilo pošiljanje novih partizanskih sil v Istro iz Gorskega Kotara.

Vse večji razcvet partizanskega gibanja v Primorju in Istri je povzročil strah v fašistični vladi v Rimu, ki je 5. junija 1942. leta ukazala, naj se formira 23. armadni korpus z nalogo, da varuje morsko obalo in se bori proti uporniškim enotam na tržaškem in videmskem območju, ter prepreči politični vpliv revolucionarnega gibanja Slovencev in Hrvatov na demokratične sile v notranjosti Italije. Poleg tega je bil ob stari jugoslovansko-italijanski meji 10 kilometrov širok pas, ki so ga nadzorovali posebni mejni odredi, ki so prav tako imeli nalogo preprečiti prodor partizanskih enot iz Notranjske in Gorskega Kotara v Primorje in Istro oziroma, da onemogočijo razvoj partizanskega gibanja na tem območju.⁵³

Primer Istre in Slovenskega primorja jasno dokazuje, da se narodnoosvobodilno gibanje ljudskih množic lahko razvija in zmaguje tudi v najtežjih razmerah, če so množice željne svobode in če vodstvo gibanja išče take oblike organizacije in boja, ki so v skladu s pogoji, v katerih se gibanje razvija.

SODELOVANJE KOČEVSKÉ IN GORSKEGA KOTARA

Sodelovanje med slovenskim in hrvaškim revolucionarnim gibanjem v dolini reke Čabranke in Kolpe, ki je bilo plodno že za časa kraljevine Jugoslavije, se je po razpadu jugoslovanske vojske in države krepilo, čeprav v težjih razmerah in z novo vsebino. Že v maju 1941 je bil prvi sestanek komunistov v osnovni šoli v Kuži ju na hrvaški strani; na njem so sodelovali Nikola Rački, eden izmed partijskih aktivistov v Gorskem Kotaru, Viktor Lipovac, direktor šole in Lokovšek Ivan, učitelj iz Kužlja na slovenski strani. Predmet pogovora je bila politična situacija med ljudmi na tem območju po kapitulaciji in naloge komunistov in drugih rodoljubov v vstaji, ki so jo že v precejšnji meri nakazovali zaključki majskega posvetovanja KPJ v Zagrebu. Diskutirali so tudi o načinu zbiranja orožja, streliva in ostale vojaške opreme in o oskrbovanju tega materiala na varna mesta.⁵⁴

Drugi sestanek je bil 17. in 18. junija v Brodu na Kolpi. Na njem sta bila Jože Šeško, sekretar okrožnega komiteja KPS za Kočevje in predstavnik partijske organizacije za Delnice, Stanko Majnaric-Diplomat. Sestanek je bil v hiši Matije Ofaka, mizarskega delavca, ki je tudi prej vzdrževal zveze in pomagal organizirati sestanke ter razpečavati ilegalno literaturo.⁵⁵ Na sestanku so se pogovarjali o prihodnjem napadu na Sovjetsko zvezo v duhu zaključkov partijske konference Slovenije, ki je bila v Ljubljani 1. in 2. junija 1941, in o zbiranju orožja, municije, eksploziva in vojaške opreme, potrebne za prihodnje oborožene in diverzantske akcije. V mizarski delavnici Matije Ofaka je bilo manjše skladišče orožja, 4 puške in mitraljez. Mitraljez so čez nekaj časa morali predati italijanskim oblastem, ki so zanj zvedele, puške pa so prišle pozneje v roke partizanov.

Od samega začetka je bila težnja vojaško političnega vodstva Slovenije vzpostaviti in učvrstiti povezavo med hrvaškimi in slovenskimi partizanskimi enotami, ki naj bi usklajevale svoje akcije in operacije v obmejnem pasu. S tem v zvezi je poslal glavni štab Slovenije iz Ljubljane prek Kočevja najprej Franca Primožiča in Dragutina Crnoborija v Gorski Kotar, da najdeta hrvaške partizane in da z njimi vzpostavita stalno in zanesljivo zvezo. Dne 16. oktobra 1941 sta res našla štab Primorsko-goranskega odreda in se dogo-

varjala s komisarjem odreda Ivom Vejvodo, toda stalne **kurirske** zveze vendarle niso vzpostavili, ker slovenska **predstavnika** nista imela dovolj prepričljivih pismenih dokazov, **da ju** je res poslal Glavni štab Slovenije. Zaradi tega so ju **sprejeli** s precejšnjo mero previdnosti, o čemur so obvestili **tudi** centralni komite CK KPH, da bi zadevo preverili prek CK KPS.⁵⁶

V oktobru 1941 se je na desnem bregu Čabranke in Kolpe gibala in operirala skupina 15 hrvaških partizanov iz Delniške čete. Ob tej priložnosti je vlomila v italijansko skladišče v Mladju pod Vršičem. Odnegli so okrog 130 kg eksploziva in več tisoč inicialnih strelnih kpic in jih odnesli v partizansko skladišče orožja in druge vojaške opreme Delniške čete.⁵⁷

Ta akcija je med ljudmi ustvarila ugodno moralno politično razpoloženje, kar je olajšalo delo terenskih političnih aktivistov. Tako sta se v hrvaškem Kužlju kmalu sestala Nikola Rački in Viktor Lipovec ter ustanovila narodnoosvobodilni odbor, slovenski in hrvaški politični delavci pa so bili še bolj povezani. Na naslednjem sestanku so si postavili nalogo nadaljevati z zbiranjem orožja, hrane, obleke in obutve za partizane. Osnovali so skupen iniciativni odbor, ki je vso zimo 1941/42 vzdrževal zveze in sodelovanje.⁵⁸

Nekaj desetlin kilometrov zahodno od Kužlja, v Prezidu, se je začela razvijati in utrjevati še ena postojanka odpora, ki je imela že bogato tradicijo sodelovanja med hrvaškim in slovenskim revolucionarnim gibanjem še iz časa stare Jugoslavije. Prezid je bil z Loško dolino povezan z dobrimi prometnimi zvezami. Zveze s Sušakom čez Gorski kotar so bile daljše in slabše. Čabarsko okrožje, ki mu je pripadal tudi Prezid, je padlo pod Italijo na osnovi rimske pogodbe 18. maja 1941, ki sta jo sklenila Mussolini in Pavelič. V tem okrožju dolgo ni bilo partijske organizacije. Ustanovili so jo šele spomladi 1942. Te vojaške in geografske okoliščine so omogočile, da so slovenski komunisti iz Loške doline prevzeli skrb za politično organiziranje naprednih ljudi v Prezidu in so prek njih vključevali ljudske množice tega kraja v revolucionarno gibanje slovenskega naroda.⁵⁹

V juniju 1941. leta so organizirali odbor Osvobodilne fronte v Prezidu, ki je imel pet članov. Na prvem sestanku so sklenili organizirati zbiranje orožja in vojaškega materiala,

hrane, obleke, obutve in denarja ter raznašati propagandni material, da bi dobili čim širši vpliv med hrvaškimi in slovenskimi ljudskimi množicami.

O začetku oboroženega boja so v Prezid začele prihajati vesti s slovenskega in drugih bojišč jugoslovanskih narodov, ki jih je prinašal »Slovenski poročevalec«, list Osvobodilne fronte slovenskega ljudstva. Te novice so močno dvignile duha med prebivalstvom na obeh straneh meje. Posebno je odjeknil oboroženi napad slovenskih partizanskih čet na italijansko postojanko v Ložu 19. oktobra 1941. Ob tem napadu so italijanske enote iz Loža, in tiste, ki so intervenirale iz smeri Stari trg proti Ložu, imele 33 mrtvih, ranjenih in ujetih.⁶⁰ Akcija je dala nov zalet razvoju osvobodilnega gibanja in sodelovanju na teh območjih, ne glede na to, da so po tej akciji italijanske enote izvedle akcijo čiščenja terena in pregnale partizanske enote s tega operativnega območja.

Dvajsetega oktobra 1941. leta so v Prezid prišli člani okrožnega komiteja KPS za Notranjsko Franc Popit, Janez Hribar in Ivan Novak, da bi osnovali partijsko celico. V žagi »Vilhar« so imeli sestanek, na katerem so formirali celico, ki je imela pet članov. Vanjo so bili vključeni Franjo in Peter Ožbolt, Filip Žagar, Rafael Kovačič in Danijel Ožbolt.⁶¹

Na sestanku so sklenili, da je treba širiti mrežo odborov Osvobodilne fronte glede na ugoden politični položaj v bližnjih slovenskih in hrvaških vaseh. Posamezni člani so dobili konkretne naloge. Peter Ožbolt je bil zadolžen za formiranje odborov OF v Dragi in Travi na slovenski strani, Filip Žagar pa za organizacijo odbora na Kozjem vrhu na hrvaški strani. Dne 24. oktobra 1941 sta Ljubo Šercer in Franjo Ožbolt v Dragi osnovala partijsko celico, ki je štela pet članov, njen sekretar pa je postal Peter Ožbolt. Konec oktobra so osnovali tudi odbor Osvobodilne fronte, ki je štel 10 članov. V decembru se je razširila mreža odborov Osvobodilne fronte še v druge kraje. Na slovenski strani so organizirali odbore v Novem in Starem kotu, Lazcu, Podpreski, Srednji vasi in Travi, na hrvaški strani pa v Pargu. Ta je moral delovati tudi na območju vasi Gorači in Tršče. V Prezidu so osnovali tudi mladinski aktiv, ki je imel 40 članov. Vsem organizacijam in odborom so zadali nalogo propagirati politiko in cilje osvobodilne borbe ter zbirati materialno in denarno pomoč za

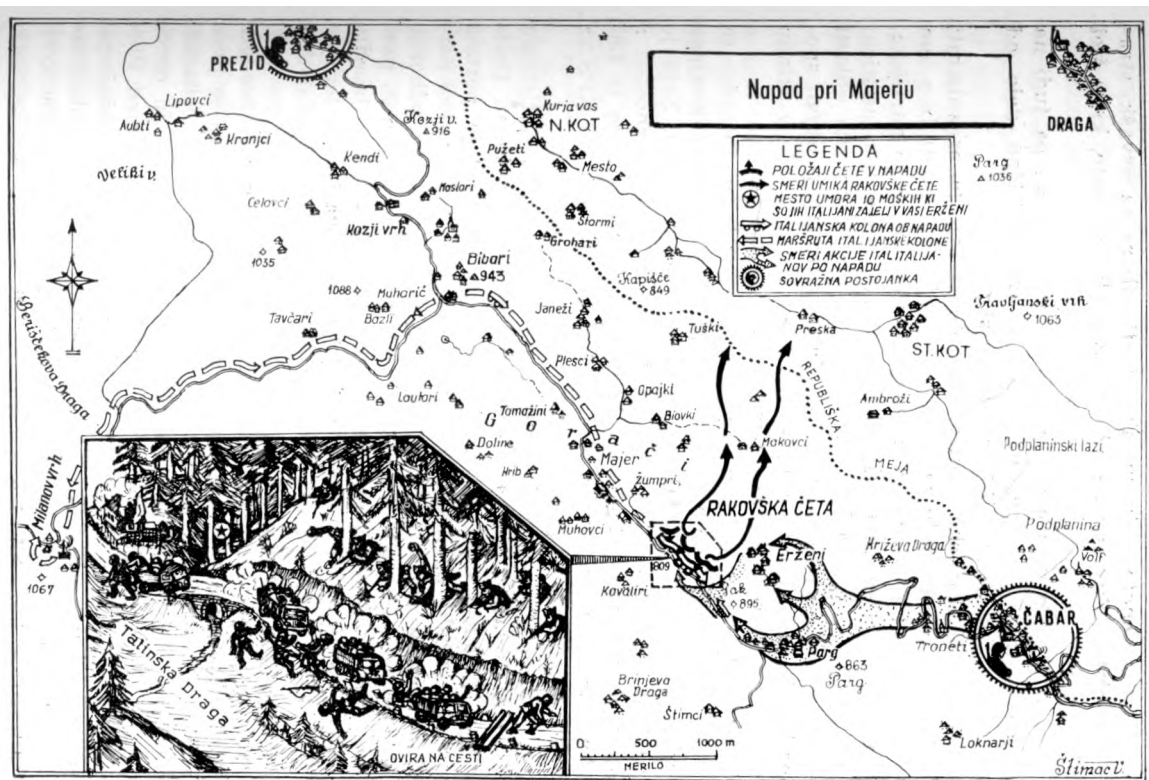
partizanske enote. Politični aktivnosti odbora na hrvaški strani je bil na čelu rajonski odbor Osvobodilne fronte, ki je štel 10 članov.

Partijske organizacije in odbori na slovenski, pa tudi na hrvaški strani so dobivale direktive za politično delo od okrožnega komiteja KPS za Notranjsko.

Ko so italijanske okupacijske oblasti začele organizirati večerne šole v Prezidu zaradi učenja italijanščine, da bi s tem raznarodovali ljudi na anektiranem območju, so se partijska, frontna in mladinska organizacija takoj uprle tej fašistični akciji. Ko je bil razbit prvi sestanek, so italijanske oblasti opustile ta načrt in tako se je začel zaostrovati politični spopad z okupatorjem in njegovimi slugami, kar je bilo v skladu s političnimi cilji vodstva partizanskega gibanja.

Nadaljnjemu delu partijske organizacije v Prezidu in Dragi je postal zelo nevaren nek zagrizen ustaš iz Kozjega vrha, ki je delal za italijansko obveščevalno službo. Zato je partijska organizacija sklenila, da ga je treba kaznovati s smrtjo. Izvršitev naloge je bila poverjena partizanom iz Loške čete. To odločitev je odobril tudi okrožni komite KPS za Notranjsko.

Po napadu na Lož je skupina partizanov pod poveljstvom Slavka Kovača-Smelega, prišla v Novi kot k nekemu Dolinarju, pristašu Osvobodilne fronte. Njegova hiša je postala nekaka zimska partizanska baza, v katero so tekle zveze partijskih organizacij iz Drage in Prezida in terenskih odborov Osvobodilne fronte.⁸² Dne 28. februarja 1942 se je ponoči partizanska skupina premaknila proti Kozjemu vrhu in izvedla nalogo, ki ji jo je naložila partijska organizacija. S tem so za nekaj časa preprečili nevarnost, da bi Italijani prodrli v mrežo partijskih organizacij. Spopad z Italijani se je vse bolj zaostroval. S pomočjo domačih izdajalcev so uspeli zvedeti, kdo je simpatizer osvobodilnega gibanja in začele so se prve aretacije. Ujeli so dvojico aktivistov in ju odvedli v čabarski zapor. Poskus skupine slovenskih partizanov, da bi ju osvobodili, se ni posrečil, 16. aprila pa jim je na cesti med Prezidom in Cabrom, pri vasi Majerju, uspelo ubiti karabinerja, ki je imel pri sebi spisek skoraj vseh aktivistov Osvobodilne fronte iz Kozjega vrha in okolice. Italijani so jih nameravali zapreti. Če bi jim to uspelo, bi bilo v nevarnosti veliko organizacij, ne le na hrvaškem, ampak tudi na slovenskem ozem-



lju, ker so bile med seboj tesno povezane. Tretji dan po uboju karabinerja, 19. aprila 1942 so Italijani iz Cabra poslali štiri kamione vojakov proti Kozjemu vrhu, da bi polovili ljudi, ki so jih imeli na spisku. Akcija jim ni uspela, ker so se aktivisti uspeli skriti, zahvaljujoč dobri obveščevalni službi. Ko so se vračali proti Cabru z Milanovega vrha, so kamioni ob 16. uri popoldne na istem mestu, kjer je bil ubit karabinjer, naleteli na zasedo slovenskih in hrvaških partizanov pri vasi Majer. V akciji je sodelovalo 18 hrvaških in 9 slovenskih partizanov iz Rakovške čete.⁶³

Po italijanskih poročilih so partizani iz zasede ubili 25, ranili pa 28 italijanskih vojakov, sami pa niso imeli izgub. V boju so tudi zaplenili mnogo pušk in avtomatskega orožja, strelivo in ostalo vojaško opremo.⁶⁴

Zaradi hudega vojaškega, pa tudi političnega udarca, ki so ga Italijani doživeli v majerski akciji, so se italijanske enote maščevale nad nedolžnim slovenskim prebivalstvom v vasi Novi kot. Vse ljudi v njej so pobili, vas pa zažgali.⁶⁵

Majerska akcija je bila prva skupna akcija slovenskih in hrvaških domoljubov in hkrati prva in popolna bratska zmagga nad skupnim sovražnikom na območju Kočevske in Gorskega Kotara. Ta akcija je povzročila še hujšo zaostritev vojaškega in političnega položaja. Za hrvaško prebivalstvo je bila znak za splošni oboroženi boj proti tujcem. Ljudje so se skrili v gozdna taborišča, da bi se umaknili novim poskusom maščevanja, prek sto mladincev iz Prezida in okolice pa je stopilo v vrste slovenskih partizanov. Tak položaj je zahteval, da se premesti Rakovška četa iz dotedanje baze pod Snežnikom, blizu Babne police, na območje Cabranke med Prezidom in Gabrom, da bi zaščitili slovenski in hrvaški živelj, omogočili delo političnim aktivistom na terenu in da bi hrvaške mladince vključevali v partizanske enote. Premik čete in njene naloge so določili na sestanku med komandirjem in komisarjem Rakovške čete, Slavkom Kovačem in Antonom Bavecem, ter člani partijske organizacije iz Prezida. Na sestanku so poudarili, da je treba glede na ugoden vojaško-politični položaj formirati novo in večjo partizansko enoto na območju med Prezidom in Gabrom. Ko je prišlo v bližino Prezida še vodstvo čete, so začeli formirati nov partizanski bataljon, sestavljen iz Slovencev in Hrvatov. Vodstvo čete in partijske organizacije sta enodušno odločili, naj bataljon

nosi ime Miloša Zidanška, člana CK KPS, ki je nekaj mesecev pred tem padel kot komandant bataljona »Ljube Šerčerja«. Tako so začeli 22. aprila 1942. leta formirati bataljon, katerega borbeno jedro je bila Rakovška četa. Bataljon so razdelili v 4 čete. Prva je bila Rakovška, druga Prezidanska, tretja je bila pretežno sestavljena iz borcev iz Kozjega vrha, četrta pa iz Starega in Novega kota ter Drage. Bili sta torej dve slovenski in dve hrvaški četi, kar je predstavljalo pravo bratško družino in prvo skupno hrvaško-slovensko enoto. To se vidi tudi iz odredbe novonastalega poveljstva bataljona z dne 22. aprila 1942 o formiranju bataljona in o notranjem življenju v njegovem taboru, v kateri je med drugim rečeno tudi tole: »Točka 6: Ker so v bataljonu tudi tovariši iz Hrvatske, se bo pri razvijanju zastave vedno pelo slovensko in hrvaško narodno himno.«⁶⁶

VPLIV VRHOVNEGA ŠTABA NOV IN POJ NA SLOVENSKO-HRVAŠKO SODELOVANJE

Centralni komite KPJ in Vrhovni štab NOV in POJ sta posvečala posebno pozornost širjenju povezav in sodelovanja med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi odredi na obmejnem območju med južno Dolenjsko, Kočevsko in Gorskim Kotarom, upoštevajoč strateški pomen Gorskega Kotara za okupacijske in ustaške sile, saj sta železniška proga in cesta Zagreb—Karlovac—Sušak bili izredno pomembni prometni arteriji za italijanski okupacijski sistem. Po njej so odpremljali velike količine goriva in vojaškega materiala iz notranjosti Hrvatske in iz Romunije, brez katere italijanski vojni stroj ni mogel izpolnjevati svojih nalog. Prenos partizanskih operacij na območje Gorskega Kotara je pomenil tudi težak vojaško-politični udarec ustaški državi, saj je omenjeno območje bilo naseljeno pretežno s hrvaškim prebivalstvom.

Po drugi strani je bilo povezovanje akcij slovenskih in hrvaških partizanov na tem območju velikega pomena tudi za jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje v celoti, saj se je s tem odpirala perspektiva povezovanja in koordiniranja vojaških operacij na celotnem jugoslovanskem bojišču.

Centralni komite KPJ v svojem pismu Centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije z dne 1. januarja 1942

postavlja nalogo, naj stori primerne ukrepe za uspešno povezovanje slovenskih in hrvaških partizanov prek Bele krajine. Pismo poudarja, da bo razvoj osvobodilnega gibanja na Hrvaškem omogočil povezavo slovenskih partizanskih čet z vrhovnim štabom, ki je bil decembra 1941. leta na območju vzhodne Bosne, in to prek Gorskega Kotara in Like. Na ta način, je poudarjeno v pismu, bi se ustvarili pogoji za medsebojno usklajevanje akcij tako s strani glavnih štabov Hrvatske in Slovenije, kakor s strani vrhovnega štaba. Mogli bi izmenjavati tudi taktične in politične izkušnje, kar bi pripomoglo h krepitvi narodnoosvobodilnega gibanja.⁸⁷

Konec januarja in v februarju 1942, zima je bila zelo huda, z veliko snega in nizkimi temperaturami, kar je otežkočalo aktivnost partizanov, je glavni štab Slovenije začel pripravljati operativni načrt vojaških akcij, ki naj bi privedle do nastanka trajnejšega osvobojenega ozemlja. Menili so, da je Kočevska, kjer so Kočevarje že preselili, zelo primerna. S tem v zvezi je komandant štaba za Ljubljansko pokrajino odšel že 18. marca iz Ljubljane proti kočevskim gozdovom, da bi natančneje pripravil vojaški načrt na terenu. Pri presoji o možnostih uresničitve načrta, je štab izhajal iz predpostavke, da Kolpa in na njeni drugi strani prisotnost hrvaških partizanov, izseljenost kočevskih Nemcev, velikost območja, gozdnatost in razčlenjenost kočevske pokrajine dajejo partizanskim enotam strateško prednost, ki paralizira učinkovito uporabo sovražnikove tehnike.

Za realizacijo načrta je začel štab zbirati okrog svojega sedeža tudi ustrezne partizanske enote. Za sedež si je izbral Stari grad Friedrichstein južno od Kočevja, nekako v središču zamišljenega osvobojenega ozemlja. Tako so iz bataljona »Ljube Šercerja«, ko je bil na Travni gori, poslali 19 borcev na sedež pokrajinskega štaba.⁸⁸ Kmalu so ustanovili tudi četo, sestavljeno iz kočevskih rudarjev, ki so prišli v novo taborišče in pokazali pripravljenost za boj proti okupatorju. Naraščanje partizanskih sil je omogočilo formiranje Južnodolenjskega bataljona, ki je postal osnovna moč pokrajinskega štaba za Ljubljansko pokrajino pri realizaciji načrta za nastajanje svobodnega ozemlja na Kočevskem. Da bi pri sovražniku vzbudil občutek prisotnosti večjega števila enot, je štab za Ljubljansko pokrajino formiral več bojnih patrolj in jih poslal na več strani. S tem je onemogočil sovražniku, da

bi razbral kaj nameravajo in kolikšna je njihova stvarna moč. Ena takšna patrulja je odšla proti dolini Kolpe z nalogo, da bi kasneje vzpostavila zvezo s hrvaškimi partizani.

V prvi polovici februarja 1942 se je glavni štab Hrvatske premestil iz Korduna v Drežnico, kar je dalo še več možnosti za pomoč vojaškemu vodstvu za Gorski Kotar in Hrvatsko Primorje. V prvi polovici marca istega leta je prišel tja tudi Centralni komite KPH, ki je do tedaj imel sedež v Zagrebu. Tako je Drežnica v Liki postala močno vojaško in politično središče, ki je v veliki meri vplivalo tudi na ugoden razvoj osvobodilnega boja v Gorskem Kotaru, Hrvatskem Primorju in Istri. Pospešilo je tudi proces povezovanja slovenskih in hrvaških partizanov ter ustvarjalo pogoje za skupno sodelovanje, kar je bilo v skladu s hotenji vrhovnega štaba.

V začetku marca so se začele priprave za pomladansko partizansko ofenzivo tudi s strani Primorsko-goranskega odreda. Težišče aktivnosti je bilo v Gorskem Kotaru, da bi se hrvaške množice čim hitreje in čim bolj masovno vključevale v narodnoosvobodilno borbo. Ofenzivna aktivnost je marca dosegla vrhunec z zavzetjem Mrkopalja in Ravne gore (od 19. do 22. marca 1942), prvih večjih hrvaških mest, v katerih so se pojavile partizanske enote. Ta zmaga je zelo vplivala in odmevala v vsem Gorskem Kotaru. To potrjuje tudi dejstvo, da se je iz Delnic in okolice javilo v partizanske hrvaške enote prek 150 mož.⁶⁹ Na osnovi takega razvoja v Gorskem Kotaru, kot tudi na Kočevskem, je glavni štab Hrvatske obvestil vrhovni štab 29. marca 1942 da »... že obstajajo možnosti za skupno delovanje s slovenskimi partizani«.⁷⁰

Napovedovanje možnosti sodelovanja s slovenskimi partizani je glavni štab opiral na dejstvo, da je pokrajinski štab za Ljubljansko pokrajino že v drugi polovici marca vzpostavil osebni stik z nekim štabom goranskih partizanov (verjetno s štabom bataljona Matije Gubca) in na ta način ustvaril neposredne možnosti za kasnejše tesnejše povezovanje glavnih štabov Slovenije in Hrvatske prek kurirjev.

Po osvoboditvi Mrkopalja in Ravne gore, je štab Primorsko-goranskega odreda orientiral delovanje dela odreda proti slovensko-hrvaški meji, oziroma proti dolini Kolpe, da bi pospeševal razvoj vstaje na območju Delnic in Cebra.

V času od 7. do 11. aprila 1942. leta je bila tretja seja glavnega štaba NOV in POH, na kateri so postavili tudi vpra-

šanje hitrejšega in močnejšega prodiranja partizanskih enot s Korduna v hrvaške kraje, da bi se mase hrvaškega naroda dvignile v narodnoosvobodilno borbo. Ob tej priliki je dobil štab Primorsko-goranskega odreda naloge rušenja železniške proge Zagreb—Sušak, premik dela sil na območje med železniško progo in Kolpo, formiranje močnejših enot v bližini Sušaka, vzpostavljanje zvez s slovenskimi enotami in usmerjanje delovanja v Istro prek stare jugoslovansko-italijanske meje.⁷¹

Glavni štab slovenskih partizanskih čet je v povelju z dne 7. aprila 1942. leta štabu 3. grupe partizanskih odredov odobril operativni načrt Notranjskega odreda z dne 1. aprila 1942. leta, ki mu ga je poslal štab 3. grupe. Na koncu poudarja, da ga je razveselila novica, da je vzpostavljen kontakt s Hrvati in ukazuje, naj štab grupe izdela skupni načrt operacij, če bi se ofenzivne akcije Notranjskega odreda razširile do hrvaškega ozemlja, oziroma do doline Kolpe.⁷² V povelju postavlja glavni štab Slovenije štabu 3. grupe še eno zelo važno nalogo — omogočiti zagrebškemu partijskemu vodstvu, da pošilja ljudi iz Zagreba prek Zumberka in Kočevja v hrvaške partizanske enote v Gorskem Kotaru. S tem v zvezi so ukazali tudi štabu Dolenjskega odreda, ki je bil pod poveljstvom 3. grupe odredov, naj z delom svojih sil na Gorrjancih najde stik s Hrvati prek javk v okolici Samobora, sprejme hrvaške prostovoljce in jih prek Bele krajine pošlje do štaba 3. grupe odredov, ki jih bo izročil hrvaškemu štabu v Gorskem Kotaru. Možnost, da bi prek slovenskih partizanov pošiljali ljudi, je bila zelo koristna, ker so bili kanali po železnici prek Karlovca in Ogulina sila negotovi zaradi poostrenega nadzora ustaških oblasti.

Med tem sta glavni štab Hrvatske in partijsko vodstvo Zagreba sprejela sklep, naj se na Zumberku vzpostavi partizanska postojanka, sestavljena iz borcev Korduna in Hrvatskega Zagorja. Tako bi se ob mobilizaciji s terena in sprejemom prostovoljcev iz Zagreba postopno razvilo revolucionarno gibanje na območju Zumberka. To se je tudi zgodilo konec aprila, ko so prvi borci s Korduna prišli na Zumberk in Gorjance ter vzpostavili stike s Slovenci, kar so storili tudi partizani, ki so prispeli iz Zagorja.

Po nadaljnjih prizadevanjih so prišle 17. aprila 1942 v neposredni stik prve slovenske in hrvaške partizanske pa-

trulje v dolini Kolpe, iz sestava Kočevskega bataljona in bataljona Goranin, oziroma 3. bataljona Primorsko-goranskega odreda.⁷³ Ob tem dogodku v svojem poročilu vrhovnemu štabu piše glavni štab Slovenije tole: »Politični odmev obiska slovenske patrulje v hrvaških vaseh in taboriščih in hrvaških patrulj v naših vaseh, je ogromen. V obmejni hrvaški vasi, kjer so se patrole srečale, je prišlo do prave kmečke manifestacije hrvaško-slovenskega bratstva. Pri prehodu čez Kolpo je sodelovala cela vas.«⁷⁴

Kratek čas po vzpostavljanju zvez v dolini Kolpe je štab 3. grupe odredov sklenil sestati se z najbližjim štabom hrvaških enot in sestaviti operativni načrt skupnih akcij v smislu ukaza glavnega štaba Slovenije z dne 7. aprila 1942.⁷⁵

Sestanek je trajal dva dni, 19. in 20. aprila 1942 in je bil pri Grbajelu na Kolpi. Od Slovencev so sodelovali politični komisar 3. grupe slovenskih partizanskih odredov, namestnik komandanta grupe in politični komisar Dolenjskega bataljona. S hrvaške strani pa so se sestanka udeležili člani štaba 3. bataljona Primorsko-goranskega odreda. Izmenjali so obojestranske izkušnje iz dotedanjih bojov z okupatorjem in se dogovorili o stalni kurirski in signalni zvezi ter sporazumevanju prek Kolpe. Najvažnejši rezultat sestanka je vsekakor dogovor o skupnih operacijah, ki bodo okrepile boj proti okupatorju in dale nov polet razvoju vstaje na območju Kočevske in doline Kolpe. Kakšen vtis so hrvaški partizani dobili o slovenskih, se vidi iz poročila štaba Primorsko-goranskega odreda štabu partizanskih odredov Hrvatske, v katerem piše: »... da je disciplina in borbenost pri njihovih (slovenskih, op. avtorja) partizanih odlična, da nimajo usmiljenja za nikogar, da so zelo dobro oboroženi in da niso Uniformirani kot mi« (hrvaški partizani, op. a.). V poročilu nadalje piše, da predstavniki slovenskih partizanov želijo dobiti od hrvaških štabov njihov politični material (tisk in drugo) in da so s tem v zvezi nekemu višjemu slovenskemu partizanskemu štabu že poslali pošiljko propagandnega gradiva, da bi se tovariši iz Slovenije bolje spoznali z vojaško politično situacijo in pogoji v Hrvatskem Primorju in Gorskem Kotaru. Hkrati prosijo glavni štab Hrvatske, da o zvezi s Slovenci obvesti štabe Liške in Kordunske grupe partizanskih odredov in da tudi oni pošljejo tovarišem Slovincem svoj material, da bi se lahko spoznali z osvobodilnim gibanjem na območju cele

Hrvatske.⁷⁶ Štab Primorsko-goranskega odreda je ukazal štabu 2. bataljona »Matije Gubca«, naj se z območja Gerova in Livin drage poveže s slovenskimi partizani v dolini Čabranke, kjer so operirale enote bataljona »Miloša Zidanška«, o katerem smo že govorili. Glavni štab slovenskih partizanskih čet je bil lahko upravičeno zadovoljen z rezultati svojih prizadevanj glede čim tesnejšega povezovanja slovenskega in hrvaškega partizanskega gibanja in s tem tudi z jugoslovanskim gibanjem samim. O tem je obvestil vrhovni štab NOV in POJ ter poudaril, da so predstavniki slovenskih partizanskih štabov »...dobili bogate izkušnje« in da »...bo glavni štab Slovenije redno pošiljal poročila v glavni štab Hrvatske ali pa direktno vrhovnemu štabu.«⁷⁷ Tako je osvobodilno gibanje Slovenije prebilo izoliranost od ostalega jugoslovanskega gibanja, ki so jo ustvarili ustaška Nezavisna država Hrvatska in italijanski okupatorji.

Skupne operacije po načrtu, ki so ga sestavili na sestanku, naj bi se začele 1. maja 1942, ko bi morale vse slovenske in hrvaške enote na Kočevskem in v dolini Kolpe preiti v ofenzivne akcije. S tem ko so določili čas začetka ofenzive na dan delavskega praznika, je dalo akcijam tudi večje politično obeležje, tako v očeh okupatorja, kot v očeh ljudi.

Po načrtu štaba 3. grupe odredov, oziroma po skupnem načrtu slovenskih in hrvaških štabov, naj bi svobodno ozemlje začelo nastajati na območju, ki ga omejujejo kraji Stari trg ob Kolpi, Kočevje, Ribnica, Lož in desni breg Čabranke in Kolpe do Broda na Kolpi. Ozemlje bi se sčasoma s skupnimi in samostojnimi akcijami širilo na slovensko in hrvaško stran, vključno tudi na Slovensko primorje in Istro. Osnovne karakteristike načrta ofenzivnih akcij so bile take: del sil Kočevskega, Šerčerjevega in Zidanškovega bataljona naj bi napadle italijanske sile znotraj bodočega osvobojenega ozemlja, da bi uničile sovražnika v manjših postojankah, drugi del slovenskih enot in enote 3. bataljona Primorsko-goranskega odreda pa naj bi prekopavale ceste in rušile mostove na periferiji območja, da bi preprečile intervencijo motoriziranih oklopnih enot sovražnika, ostale enote pa naj bi s svojim ognjem pritiskale na večje sovražnikove postojanke (v Kočevju in druge), da bi mu onemogočile intervencijo.⁷⁸

Ker so že v februarju predvideli porast osvobodilnega gibanja v Sloveniji in Hrvatski, oziroma ker so slutili po-

mladansko ofenzivno delovanje partizanskih čet, so Italijani predvideli vrsto operativnih ukrepov, da bi oslabili ofenzivo partizanskih sil. Predvideli so premik manjših garnizonov k večjim enotam v postojankah z močnimi utrdbam in kjer so bile mobilne rezerve za nadzor ostalega območja. Italijanske komande torej niso bile presenečene, toda koordinacija akcij slovenskih in hrvaških partizanov jih je privedla v neugoden taktični položaj. Že 25. aprila 1942 so Italijani izvedli močan izpad iz Kočevja proti Stružnici, da bi razbili Kočevski bataljon.

Nenadni italijanski napad pa ni ogrozil realizacije načrta skupnih akcij. Partizanske enote so jih začele točno po ukaznem času, to je v noči na 1. maj 1942. Rezultati nadaljnjih akcij od 1. do 13. maja so bili veliki. Italijani so morali zapustiti Petrinjo, Faro, Banjo Loko, Kočevsko Reko in še vrsto drugih vasi, ki so jih partizani zasedli, ko so se umaknile italijanske vojaške in karabinjerske enote. Razen tega je bataljon »Miloša Zidanška« osvobodil Loško dolino.⁷⁹

Načrt 3. grupe partizanskih odredov in hrvaških štabov se je v osnovi uresničil. Na osvobojenem ozemlju je prevzela oblast Osvobodilna fronta. Zelo zanimiva je bila vsekakor osvoboditev Broda na Kolpi, ki so jo izvedli nekateri borci Kočevskega bataljona ob pomoči slovenskih mladincev v narodni zaščiti pod vodstvom komandanta partizanske patrulje Franca Avblja-Lojka. Ob tej priložnosti so po krajšem boju razorožili 15 paveličevih orožnikov in financarjev, ki so sestavljali posadko. Ker je bilo razmerje sil za partizane neugodno, je komandir sklenil uporabiti zvijačo. Komandantu postaje v Brodu je sporočil, naj se preda, ker nima druge možnosti, saj so Brod obkolile močne partizanske sile, ki so razporejene na hribih in razpolagajo z veliko avtomatskega orožja. Treba je omeniti, da je komandant postaje bil pravoslavac iz okolice Bjelovara, ki so mu ustaši ubili brata in je simpatiziral z narodnoosvobodilno borbo. Z njim je od začetka obstoja postojanke vzdrževal zveze Ivan Lokovšek iz Kužlja. Komandant postojanke ni bil pripravljen nuditi odpora partizanom.⁸⁰

V akciji na Brod so slovenski partizani zaplenili 14 pušk, 2 pištole in manjšo količino streliva in bomb. Z zaplenjenim orožjem so se oborožili novi borci, ki so se v velikem številu javljali v partizanske enote južne Kočevske. Zasegli so tudi

okrog 70.000 kun in večjo količino živil in drugo opremo, ki je bila partizanom neobhodno potrebna. Zaplenjeno blago so hrvaške enote evakuirale, hkrati z razoroženo posadko v svoje taborišče v sporazumu s slovenskimi partizani.

Dan po zavzetju Broda na Kolpi je v Brod prišel 3. bataljon Primorsko-goranskega odreda in glavnina Kočevskega bataljona. Razvile so se manifestacije bratstva in enotnosti slovenskega in hrvaškega naroda. Pomen zavzetja Broda na Kolpi je v tem, da je prišlo še do močnejših zvez in trajnejšega sodelovanja med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi enotami. Pokazala pa se je tudi možnost za osvoboditev vrste vasi na Kočevskem in v dolini Kolpe. Na osvobojenem ozemlju so priredili številne sestanke in masovne politične mitinge, ki so jih vodili politični delavci. Na njih so se ljudje seznanjali z vojaško-političnimi dogodki tudi v drugih predelih Jugoslavije. Eden od množičnih mitingov je bil v Hrvatskem Kužlju. Prisostvovali so hrvaški in slovenski prebivalci in del partizanskih enot. Na mitingu so govorili politični delavci Nikola Rački, Ivan Lokovšek in drugi. Ob tej priložnosti so imeli sestanek, na katerem so obravnavali vprašanje nadaljnje skupne borbe in koordinacije dela obveščevalnih služb.

Naslanjajoč se na osvobojeno ozemlje in množično materialno in moralno podporo ljudi so hrvaške in slovenske partizanske enote nadaljevale širjenje svobodnega ozemlja in razvijale ljudsko vstajo. Enote Notranjskega odreda so usmerile svoje delovanje v dve smeri, Kočevski bataljon proti Kočevju, bataljon »Ljube Šercerja« pa proti Krimu, kjer je do 17. maja 1942 osvobodil vse vasi v njegovi okolici. Štab Primorsko-goranskega odreda pa je usmeril delovanje na območje Sušaka in Reke, predvsem zaradi mobilizacije in oblikovanja novih partizanskih enot. Z osvoboditvijo Broda na Kolpi in s povezovanjem slovenskih in hrvaških partizanov je nastal odločilen preobrat tudi glede vstopanja hrvaških množic Gorskega Kotara in sušaškega dela Hrvatskega Primorja v partizanske enote.⁸¹

Tak razvoj dogodkov v Hrvatskem Primorju in Gorskem Kotaru je enote italijanskega 5. armadnega korpusa postavil v precej neugoden taktični položaj, saj niso bile sposobne samostojno ukrepati proti hrvaškim in slovenskim enotam. Zaradi tega je štab 2. italijanske armade bil prisiljen dodeliti 5. korpusu del sil iz 11. armadnega korpusa kot taktično okre-

pitev za izvajanje ofenzive od 18. do 25. maja 1942, ki je obsegla območje Kastava, Cabra, Grobnika in širšo okolico Sušaka. Petemu armadnemu korpusu so dodelili 8. bataljon »M«, 1. bataljon 23. polka in 2. bataljon 24. polka iz divizije »Isoiizo«, 14. četo 6. minerskega bataljona, eno četo metalcev plamena iz 2. kemijskega bataljona »A«, 3. divizion 6. artilerijskega polka iz iste divizije ter dve bateriji topov kalibra 47 mm iz divizije »Granatieri di Sardegna« in divizije »Isonzo«.⁸²

Tako je dejavnost hrvaških partizanov pritegnila nase tudi del italijanskih enot z območja Ljubljanske pokrajine, kar je še bolj poslabšalo položaj 11. armadnega korpusa in olajšalo borbena aktivnost slovenskih partizanov. To je dokaz, kako sta sosedni osvobodilni gibanji v pozitivnem smislu vplivali eno na drugo v vseh pogledih.

Prvi stik slovenskih in hrvaških partizanov, sestanek med predstavniki štabov, osvoboditev Broda na Kolpi in oblikovanje osvobojenega ozemlja je imelo tolikšen pomen, da sta glavni štab Slovenije in Izvršni odbor Osvobodilne fronte izdala sporočilo dne 15. maja 1942, v katerem sta poudarila, da so se na Kolpi razvile manifestacije slovensko-hrvaškega bratstva in skupnega boja proti okupatorju in njihovim hlapcem.⁸³

Nov in obojestransko ugoden razvoj vojaške in politične situacije v obmejnem pasu je vse bolj preraščal okvire in možnosti dela štabov in starešin manjših enot v izvajanju skupnih akcij in je zahteval koordinacijo operativnih načrtov višjih štabov, oziroma izdelavo skupnega operacijskega načrta glavnega štaba Slovenije in Hrvatske. Prek Kočevske in Gorskega Kotara so zdaj že tekle kurirske poti, ki so povezovali glavni štab Hrvatske oziroma Slovenije in vrhovni štab Jugoslavije. Te poti so zamenjale prejšnje nezanesljive kanale po železnici prek Zagreba. Potrebo po usklajevanju operacijskih načrtov je uvidel tudi glavni štab Slovenije, kar se vidi iz njegovega pozdravnega pisma glavnemu štabu Hrvaške z dne 19. maja, 1942, v katerem je med drugim zapisano tudi tole:

»Kot vam je znano, so slovenske narodnoosvobodilne partizanske enote vzpostavile zvezo s hrvaškim svobodnim ozemljem, ki ga branijo hrabri hrvaški partizani.

Mi smo, tovariši, ponosni na vaš herojski boj in na velike uspehe, ki ste jih izvojevali v boju z okupatorjem in izdajalsko ustaško bando. Vaši uspehi so močno odjeknili širom Slovenije. Mi menimo in želimo, da čimprej pride do koordinacije vašega in našega operacijskega načrta, kar bi vam in nam omogočilo večje zmage nad sovražnikom. Na ta način bi se še bolj razvilo bratstvo med slovenskim in hrvaškim narodom, kar bi tudi dvignilo bojno moralo obeh narodov.«⁸⁴

Osvobojeno območje Kočevske, Loške doline in dela Gorskega Kotara je dejansko postalo enotno operacijsko območje, neposredno ob stari jugoslovansko italijanski meji, oziroma proti Slovenskemu primorju in Istri, kjer se je spomladi začelo prebujati osvobodilno gibanje, o čemer smo že prej govorili. Tudi ta faktor je zahteval, da se čimprej začne usklajevanje skupnih bojnih aktivnosti, da bi zadali italijanskim silam kar najtežje udarce, saj so te zdaj bile v defenzivi.

V svojem pismu CK KPJ z dne 22. maja 1942 piše Edvard Kardelj, ki je takrat bil v Ljubljani, da so se v prvi polovici maja 1942 zgodile »... izredno važne stvari, ker so partizanske akcije prerasle v splošno narodno vstajo in da so oboroženi boji v Sloveniji stopili v popolnoma novo fazo in po ničemer ne zaostajajo za ostalimi pokrajinami Jugoslavije.«⁸⁵

Tak odločilni preobrat na ozemlju zasedenem po Italiji je omogočil, da so okrog 18. maja 1942 glavni štab slovenskih partizanskih čet, centralni komite KPS in Izvršni odbor Osvobodilne fronte zapustili Ljubljano in se napotili na osvobojeno ozemlje. S tem so se zelo približali nižjim vojaškim in političnim centrom v Ljubljanski pokrajini, kar je olajšalo vodenje upora in vojaških akcij, pokazala pa se je tudi možnost neposrednega kontakta predstavnikov glavnih štabov Slovenije in Hrvatske, oziroma partijskih vodstev.

Kot smo že omenili, so tudi na območju Gorskega Kotara v prvi polovici maja hrvaški prebivalci masovno stopali v partizane. Nastale so številne nove vojaške enote. Na ukaz vrhovnega štaba so ustanovili 5. operativno cono in njen štab, ki se je razvil iz prejšnjega štaba Primorsko-goranskega odreda. To je bil odraz močne rasti narodne vstaje. Štab cone je ustanovil nove bataljone in odrede. Nastal je 5. partizanski bataljon »Vladimirja Gortana«, ki je imel 5 čet, njegove akcije pa so bile usmerjene proti Gerovu in dalje proti dolini

Kolpe in Cabranke. Imel je tudi nalogo sodelovati s slovenskimi partizani na območju Gerovo—Osilnica. Štab 5. operativne cone se je iz Drežnice premestil bliže dolini Kolpe, da bi neposredneje vplival na učvrstitev novih enot na zahodnem delu Gorskega Kotara in neposredneje sodeloval s slovenskimi štabi in enotami. S tem v zvezi se je hotel komandant 5. operativne cone Veljko Kovačević sestati s predstavniki slovenskih štabov. Ta priložnost se mu je ponudila, ko je v maju pregledoval enote v dolini Kolpe. Do sestanka ni prišlo, ker odgovornih poveljnikov ta čas ni bilo v bližini. Zato je poslal pismo štabu 3. grupe slovenskih partizanskih odredov, v katerem je predlagal izvajanje skupnih akcij proti Italijanom. Posebno je poudaril potrebo, da se del slovenskih in hrvaških sil usmeri proti stari jugoslovansko-italijanski meji, da bi tako skupno prodirali v Slovensko primorje in Istro, kar omogoča dejstvo, da so slovenske in hrvaške enote povezane vzdolž doline Kolpe in Cabranke vse do italijanske meje.

V štab 3. grupe partizanskih odredov Slovenije je poslal člana štaba 5. hrvaške cone Toma Strižiča, naj se dogovori o nadaljnjih zvezah in koordinaciji akcij in o rešitvi vrste drugih problemov, ki so bili zanimivi za obe strani. Svoj prvi neposredni vtis o slovenskih partizanih je komandant 5. cone izrazil v pismu glavnemu štabu Hrvatske: »Toda slovenski partizani se zelo razlikujejo od naših. Tu je disciplina železna. Partizanskih kap niso imeli, dokler niso prišli v stik z našimi in jim je zelo ugajalo, ker imajo tri roglje, saj je tudi Triglav tak. Slovenci često pošiljajo našim cigarete in drugo.«⁸⁶

V maju 1942 je bil drugi pomembnejši sestanek med komandanti hrvaških in slovenskih partizanskih enot. Od Slovencev sta prisostvovala komandanta Kočevskega bataljona iz Notranjskega odreda iz 3. grupe odredov, od Hrvatov pa komandant 3. bataljona »Goranin« in komandant 5. bataljona »Vladimirja Gortana«. Pogovarjali so se o skupnih akcijah na okupatorske postojanke v dolini Kolpe, za kar so se posebno zavzemali slovenski vojaški štabi, da bi tako ustvarili zanesljivo zaledje svojim silam, ki so svoje ofenzivno udeleževanje usmerile z osvobojenega ozemlja južne Kočevske proti Kočevju, Krimu in Loški dolini, pa tudi zato, da bi zagotovili kar najtrajnejšo zvezo prek Gorskega Kotara s štabom 5. operativne cone, prek njega pa z vodstvom partizanskega gibanja Hrvatske, oziroma z vrhovnim štabom NOV

in POJ. Odločili so se, da bodo najprej skupno izvedli demonstrativni napad na Brod na Kolpi, ki so ga deset dni po razorožitvi Paveličevih žandarjev znova zasedle italijanske enote.

Na uničenje italijanske postojanke ni bilo misliti, ker so bile partizanske enote za tako akcijo preslabe, saj jim je primanjkovalo težkega orožja. Namen akcije je bil z organiziranim ognjem iz bližine zadati sovražniku izgube in ustvariti občutek nesigurnosti v garniziji. Na sestanku so predstavniki slovenskega štaba seznanili starešine hrvaških enot s položajem okrog italijanske postojanke v Osilnici, ki so jo še pred sestankom obkoljevale enote Kočevskega bataljona. Drugi del sestanka so posvetili političnim in drugim vprašanjem zaradi izmenjav izkušenj. Hrvati so seznanili slovenske tovariše kakšna je politična organizacija osvobojenega ozemlja na podlagi izkušenj, ki so jih pridobili na že prej osvobojenih krajih na Hrvaškem, Slovenci pa so jim razložili, kako je organizirana Osvobodilna fronta, kakšne so njene naloge, kakšne so značilnosti narodne zaščite ter stanje partizanskega in partijskega tiska in drugo. Na koncu sestanka so dali Hrvati Slovencem ves tiskani material, kar so ga imeli. Štab 5. operativne cone je tudi prej pošiljal razno politično propagandno gradivo slovenskim partizanom na Kočevskem. Dobival ga je od glavnega štaba in CK KPH.

Na koncu poročila, ki ga je poslal štab 3. bataljona »Gorani« štabu 5. operativne cone, so ponovno ocenili slovenske partizane. Sporočili so, da so slovenske enote »... borbene in da izkoristijo vsak trenutek, da bi napadle sovražnika«. Ko je obvestil glavni štab Hrvatske o zadovoljivem vsestranskem sodelovanju med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi štabi in enotami, štab 5. operativne cone poudarja, da bodo vnaprej vzdrževali redne zveze in potrebne sestanke s Slovenci in da bodo po kaki večji uspehi akciji izdali skupen razglas.⁸⁷

Skratka, po sestanku, na katerem so se dogovorili o skupnem načrtu, so se začele skupne akcije enot. Uvod vanje, kot so se dogovorili, je bil napad na Brod na Kolpi 23. maja 1942. leta. S severne strani so odprli močan ogenj iz avtomatskega orožja partizani Kočevskega bataljona, z južne pa ena četa hrvaškega bataljona »Gorani«. Po partizanskih poročilih so imeli Italijani velike izgube, več mrtvih in ranjenih, saj je bil napad izveden nenadno, ko so bili Italijani zbrani na nekaj mestih v naselju.⁸⁸

Ena četa bataljona »Vladimirja Gortana« je 25. maja ob 15. uri nenadno napadla italijansko posadko v Prezidu, sodelujoč na ta način z enotami Notranjskega odreda, ki so se takrat borile z italijanskimi enotami v obmejnem območju.

Izvedli so močan ognjen pritisk na šolo in cerkev, ki sta bili močnejše utrjeni točki postojanke. Ogenj je trajal 15 minut. Italijani so imeli večje število mrtvih in ranjenih. Slovenske enote pa so 4. junija 1942 napadle postojanko Osilnico, ki so jo že dalj časa blokirale. Osilnica je kot vojaška postojanka v sovražnem okupacijskem sistemu zavzemala pomembno mesto, ker je štiti dolino reke Kolpe in Čabranke ter povezovala italijanske garnizije v zahodnem delu Gorskega Kotara in Kočevske. Zaradi take pomembnosti je sovražnik organiziral močan in učinkovit obrambni sistem. Postavil je močne zunanje utrdbe in okrepil obrambo kasarn.

Napad na Osilnico je izvedel 2. bataljon Notranjskega odreda, medtem ko so ostale slovenske enote, ki so sodelovale v akciji, varovale smeri, od koder bi lahko s slovenskega območja prispela pomoč napadenim. Operacijo je od Gerovega varovala četa 5. bataljona 2. primorsko-goranskega odreda 5. hrvaške cone. Italijani so položaje napadli z minometi in topovi takoj, ko se je začel napad, ker so položaje izdali domači izdajalci. Potem so se z velikimi silami podali iz Gerovega proti Osilnici in prisilili hrvaško četo, da se je umaknila. Med umikom je četa napadla sovražno bočno zaščitnico in pri tem ubila 6 italijanskih vojakov in zaplenila 15 okvirjev za puškomitraljez. Napad ni uspel, ker so premočne sovražnikove sile tako močno pritisnile na varovalne zasede, da so se morale umakniti.⁸⁹

Ponovni napad na Osilnico je bil 12. junija 1942, v zgodnjih jutranjih urah. Napadale so iste sile, le slovenske enote so okrepili z vodom 3. bataljona 2. primorsko-goranskega odreda kot rezervo. Zaseda hrvaških partizanov je tokrat uspela zavrniti italijansko intervencijo iz Gerovega. Ob pomoči izdajalca pa je sovražnik izvedel obhodni manever in skozi gozd obšel položaje zasede. Tako se je prebil proti postojanki in ogrozil položaje napadajočih enot in celo voda v rezervi. Tako tudi drugi napad ni dal večjih rezultatov. Vzroki pa so tudi druge. Vse priprave za napad niso bile izvedene pravočasno. Tako je slovenski partizanski štab prosil za sodelo-

vanje hrvaških enot šele dan pred napadom, kar je po mnenju komandanta 5. cone in ostalih komandantov bilo nepravilno.

Po podatkih iz slovenskih vojaških poročil je trajal boj za Osilnico več kot 5 ur. Ob tej priliki so ubili 12 vojakov in karabinjerjev. Po poročilu štaba 2. bataljona Notranjskega odreda je padel partizan Peter, ki se je izredno hrabro boril. Bil je iz vrst hrvaških partizanov.⁹⁰ V hrvaških vrstah je padel Slovenec, narednik bivše jugoslovanske vojske, ki se je pridružil partizanom šele nekaj dni pred napadom. Razen teh izgub so Hrvati imeli še tri ranjene.

Dne 19. junija 1942 je iz Kočevja proti Brodu na Kolpi po cesti krenila močna kolona 3000 vojakov v polni vojaški opremi. Ko je bil o tem obveščen štab 3. grupe slovenskih partizanskih odredov, je takoj obvestil hrvaške partizanske enote in jih zaprosil za sodelovanje pri napadu na kolono. Po načrtu štaba naj bi slovenske enote napadle sovražne zaščitnice in desne pobočnice, hrvaške enote pa na ugodnih mestih v zaporednih zasedah počakale izvidniške in predhodne enote, da bi zaustavili napredovanje kolone in ji zadali čim večje izgube. Štab 2. primorsko-goranskega odreda je dodelil tri partizanske čete bataljona »Goranin«. Boj s sovražnimi silami je trajal tri dni vzdolž ceste Kočevje—Brod na Kolpi. Sovražnik je utrpel hude izgube. Ob prodiranju v označeno smer so Italijani puščali posadke tudi v taktično manj pomembnih krajih na cesti. Te so se začele takoj utrjevati. Cilj pohoda te kolone je verjetno bil, da bi uspostavili zvezo in promet na liniji Kočevje—Brod na Kolpi, ki ni bil mogoč zaradi dejavnosti partizanskih enot. S tem v zvezi so hrvaške partizanske enote bataljona »Goranin«, ki so prišle v Slovenijo, dobile nalogo, naj napadejo italijansko posadko v Banja Loki. Ker je po njihovi oceni bilo razmerje sil glede na močne utrdbe neugodno, so prosili pomoči od Slovencev. Dodelili so jim eno četo iz Kočevskega partizanskega odreda.⁹¹

Napad se je začel zjutraj ob petih 21. junija 1942 in je trajal vse do šestnajste ure popoldne. Združenim in zagriženim partizanskim silam je uspelo zavzeti vse zunanje utrdbe, ki so obkrožale postojanko. Italijanska posadka se je zatekla v glavno zgradbo. Z njo so začeli pogajanja o predaji. Večina posadke se je hotela predati, temu pa je nasprotoval oficir-fašist, ki je preprečil predajo, ko je s pištolo ustrelil podoficirja, ki mu je povedal pogoje vdaje, ki so jih postavili

partizanski komandanti. Ne glede na tak konec pogajanj, bi postojanka verjetno padla, če ne bi to preprečil močan topniški ogenj in pomoč drugih sovražnih enot, zaradi česar so se morale partizanske čete umakniti. Ne glede na tak konec akcije, ne moremo reči, da ni uspela, saj so partizani med boji za posamezne utrdbe zaplenili težki mitraljez, štiri puškomitraljeze in dvanajst pušk. Zajeli so tudi štiri italijanske vojake. Zaplenjeno orožje so si razdelili: Slovenci so vzeli pet pušk, tri puškomitraljeze in težki mitraljez, Hrvati pa pet pušk in puškomitraljez.⁹²

V boju sta se posebno izkazala Branko Petranović-Jastreba in Filip Ožbolt iz hrvaških enot. Komandant mladinske čete, Petranović je jurišal na bunker in zajel štiri vojake s težkim mitraljezom, Ožbolt pa je z ročno bombo uničil sovražno strojnično gnezdo in tako veliko pripomogel k obvladanju zunanjih postojankinih utrd. Jastreba so po akciji pokopali blizu Banja Loke, kasneje pa so njegove posmrtno ostanke prenesli na območje Gorskega Kotara in jih pokopali v njegovem rodnem kraju.

Splošni val narodne vstaje, ki je v aprilu in maju 1942 zajel slovensko območje pod italijansko okupacijo, nastanek osvobojenega ozemlja, uspostavljanje močnih zvez in sodelovanje med vodstvi in enotami slovenskega in hrvaškega partizanskega gibanja, vse to je glavnemu poveljstvu in CK KP Slovenije omogočilo, da je poslal svojo prvo kurirsko patroljo v vrhovni štab in navezal z njim neposredne stike. Patrolja se je podala na pot iz območja Tisovca, kjer je bil sedež glavnega poveljstva, dne 2. junija 1942 in se napotila v Srednjo vas, kjer je bil štab Kočevskega odreda. Tam se je povezala s kurirji 5. hrvaške cone in skupaj z njimi po prehodu Čabranke nadaljevala pot čez Gornje laze, Live drage in Šegine v štab 5. cone. Hrvati so ji dali svoje kurirje, ki so jo vodili do Lapca v Liki, naprej pa so jo spremljali kurirji 1. operativne cone Hrvatske. Na svoji poti v vrhovni štab je patrolja prispela 23. junija 1942 v glavni štab Hrvatske.⁹³

Ob tem dogodku in drugih ugodnih vojaško-političnih okoliščinah za nadaljnji razvoj vstaje v hrvaških krajih, politični komisar glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Hrvatske v svojem poročilu z dne 24. junija, ki ga je poslal v vrhovni štab, pravi: »Včeraj so prišli slovenski kurirji s pošto glavnega poveljstva slovenskih par-

tizanskih čet, ki jo nesejo k vam. Kurirje pošiljamo naprej. Jaz sem odprl pošto po izrecnem dovoljenju tovariša Bevca (E. Kardelj, op. avtorja). Velik porast hrvaških partizanov (gre za porast gibanja v Gorskem Kotaru — op. avt.), možnost velikih uspehov pri sodelovanju s slovenskimi partizani in možnost, da bi približali večje akcije s te cone (misli na 5. op. cono — op. avt.) samemu Zagrebu, vse to nas vabi, da se približamo temu kraju, da bi vse te možnosti kar najbolje izkoristili. V tej odločitvi nas je podprl še slovenski poziv.«⁹⁴

Na vsej svoji poti je bila patrolja pravi in neposredni tolmač volje in odločnosti slovenskega naroda, da enakopravno pripada veliki družini jugoslovanskih narodov in da se ne misli sprijazniti z razkosanjem svoje zemlje, ki so ga izvedli okupatorji in domači izdajalci. To stališče so kurirji izražali na številnih političnih mitingih, ki so jih imeli na poti skozi hrvaške kraje, kjer so bili prisrčno sprejeti in ki so jih tudi materialno podprli.

Glavnemu štabu Hrvatske se je prvič ponudila priložnost, da se z branjem poročil, ki so bila zelo bogata, seznani s položajem vstaje na Slovenskem, kajti vse do meseca junija so poročila vrhovnemu štabu potovala po železnici prek Zagreba. Slovenski kurirji so prišli v vrhovni štab 10. julija 1942, ki je takrat bil v Solakovej Kuli nad Prozorom. Ob tem dogodku pravi Vladimir Dedijer v svojem dnevniku: »V Kuli prava Jugoslavija ... prišli kurirji... peš ... iz Slovenije ... Slovenci dobro stojijo. Vstaja se razvija. Povezali so se s Hrvati... Slovenci imajo veliko osvobojeno ozemlje, tovarne in razvit tisk.«⁹⁵

Vrhovni komandant je bil upravičeno zadovoljen z razvojem revolucionarnega gibanja, posebno glede na dejstvo, da slovenski reakciji ni uspelo pognati globljih korenin med narodne mase in ustvariti svojih oboroženih enot, kot se je to zgodilo v ostalih predelih Jugoslavije. V svojem pismu Edvardu Kardelju, ki ga je nesla patrolja ob svojem povratku, pravi vrhovni komandant: »Kot je že »Svobodna Jugoslavija« objavila, so vaši kurirji prišli 10. julija v naš štab. Njihov prihod nas je vse zelo razveselil, ker je to *prvi stik slovenskih partizanov z nami* (podčrtal avtor). Prinesli so dve tvoji pismi, poročilo štaba slovenskih partizanov, pozdravno pismo Izvršnega odbora Osvobodilne fronte in vse ostale materiale,

ki ste jih poslali. Res smo zelo zadovoljni z vašimi publikacijami, tako z vsebinske, kot s tehnične plati.

Še bolj smo se razveselili uspehov, ki ste jih dosegli, tako v vaši partizanski borbi, kakor pri zbiranju najširših slojev slovenskega naroda v Osvobodilni fronti. Treba je priznati, da ste, kar se poslednjega tiče, vi dosegli največje uspehe.«⁹⁶

Pot slovenske partizanske patrolje skozi Hrvaško do vrhovnega štaba sama po sebi vojaško ni bila pomembna, bila pa je dokaz velikih uspehov osvobodilnega boja jugoslovanskih narodov, ki je sprožil proces medsebojnega povezovanja v boju za svobodo in ustanovitev nove Jugoslavije. S tem je osvobodilno gibanje dobivalo nove moči za boj proti okupatorju, za narodnoosvobodilno gibanje Slovenije pa je to pomenilo, da je z lastnimi silami in notranjim razvojem prebilo obroč izoliranosti in pri slovenskih partizanih in ljudeh ustvarilo občutek pripadnosti jugoslovanskemu gibanju.

Hitri razvoj ljudske vstaje v Gorskem Kotaru in jugovzhodnem delu Slovenije, ustanavljanje novih partizanskih enot, večje število skupnih akcij v obmejnem pasu, kot tudi premagovanje nekaterih negativnih pojavov v teku daljšega vojaškega sodelovanja, vse to je zahtevalo več sestankov višjih vojaških vodstev, da bi analizirali medsebojne izkušnje, izdelali načrt skupnih operacij in rešili nekatere nesporazume, do katerih je prišlo med posameznimi štabi manjših enot v dotedanjem sodelovanju proti sovražniku.

Obojestranske želje po stikih so obstajale že daljši čas na eni in na drugi strani. Kot smo videli, je glavni štab Slovenije izražal željo po izdelavi načrtov za skupne akcije že v svojem pismu glavnemu štabu Hrvatske z dne 19. maja 1942. Toda do odgovora, oziroma sestanka s hrvaškim glavnim štabom ni prišlo prej, ker je pismo slovenskega glavnega poveljstva do hrvaškega glavnega štaba potovalo mesec dni zaradi prekinjenih zvez v Gorskem Kotaru. Glavni štab Hrvatske ga je prejel šele 24. junija, skupaj s slovensko pošto za vrhovni štab, ki jo je tja nosila slovenska patrolja. Na to pismo je glavni štab Hrvatske odgovoril šele 1. julija 1942.

V pismu pravi tudi: »Slišali smo za velike uspehe v boju proti okupatorju in jih občudujemo ...

Pokazali ste, da ste pravi sinovi svojega naroda, ki s svojo krvjo pišete najslavnejše strani slovenske zgodovine. Vaš primer nam bo, tovariši, dal novo spodbudo, da tudi mi še

s tršo roko nadaljujemo boj proti istemu sovražniku in njegovemu slugi Paveliču.

Tudi naša želja je, da poglobimo sodelovanje naših partizanov, ki se je že spontano pojavilo in da smo združeni kos močnejšim sovražnim silam. Predajte naše bratske pozdrave vsem slovenskim partizanom in partizankam, ki jim želimo veliko uspehov v boju.⁹⁷

S tem v zvezi so se v prvi polovici julija sestali člani glavnega štaba Slovenije Aleš Bebler in Jaka Avšič ter operativni oficir 5. operativne cone Hrvatske Savo Vukelič. Sestanek je bil na območju Kočevskega odreda. Razčlenili so taktične in druge izkušnje skupnih akcij in napravili načrt

I



Aleš dr. Bebler, namestnik koman-
danta glavnega poveljstva sloven-
skih partizanskih čet

za prihodnje akcije na slovenskem in hrvaškem ozemlju. Izmenjali so tudi izkušnje o delu štabov, propagande in agitacije, ter se dogovorili o boljši zvezi med glavnima štaboma Hrvatske in Slovenije prek štaba 5. operativne cone.⁹⁸

Ker na tem sestanku niso mogli rešiti nesporazumov, ki so nastali med štabi nižjih enot, sta se člana glavnega poveljstva Slovenije napotila v Gorski Kotar na sestanek s poveljnikom 5. operativne cone Hrvatske Veljkom Kovačevićem. Sestali so se okoli 15. julija 1942 v bližini Risnjaka (k.



Veljko Kovačević, komandant
5. operativne cone Hrvatske

1528). Med drugim so razpravljali o notranji organizaciji in številu osebja glavnih štabov Slovenije in Hrvatske. Člani slovenskega glavnega štaba so izrazili ugodno mnenje o načinu sestavljanja vojaških poročil na Hrvatskem, ki so bila razdeljena na štiri dele. Prvi, operativni del je vseboval podatke o stanju enot in o akcijah, drugi, politični o delu komisarjev in enot na terenu, tretji obveščevalni del je obveščal o skritem sovražniku, informativni del pa o gibanju in namerah sovražnika. Razen tega so izmenjali še izkušnje o delu obveščevalne službe in sodelovanju." Sporno vprašanje o razdelitvi orožja, zaplenjenega v skupni akciji slovenskih in hrvaških enot ob napadu na Banja Loko, so sporazumno rešili.

Na sestanku so govorili tudi o izmenjavi tiska, čemur so tudi prej posvetili precej pozornosti. V zvezi s tem je agit-prop CK KPH poslal 2. junija 1942. leta partijskemu vodstvu Slovenije pet izvodov lista »Proleter«, tri izvode »Vijesnika«, dva biltena vrhovnega štaba, 40 primerkov brošure »O kadrih« in še nekaj drugega gradiva.¹⁰⁰

Hrvati so prosili slovenske tovariše, da jim pošljejo kar največ izvodov svojih publikacij in da jih bodo po možnosti tiskali v hrvaščini. Prav tako so govorili o medsebojni po-

moči v gospodarskih vprašanjih, dasiravno so bile možnosti z obeh strani precej majhne zaradi gospodarske pasivnosti obmejnih krajev. Hrvati so obljubljali, da bodo poslali Slovencem večje količine soli iz Sušaka in da bodo poskušali dobiti nove črke za njihovo tiskarno. Največji problem za ene in za druge, še posebno pa za Hrvate, je bilo vprašanje partizanskih bolnišnic in ranjencev. Peta operativna cona Hrvatske je imela, kot je na sestanku izjavil njen komandant, samo enega zdravnika-kirurga na vsem operacijskem območju. Ker je bila bolnišnica daleč na jugovzhodu operativne cone v rajonu Drežnice, je transport težjih ranjencev trajal več kot osem dni, kar je za hrvaške štabe bil težak problem. Na območju Kočevskega odreda ni bilo dosti boljše, ker je bolnišnica v Loškem potoku imela samo enega mladega zdravnika in še ta ni imel kirurške prakse. Zato v njej niso mogli opravljati resnejših operacij.

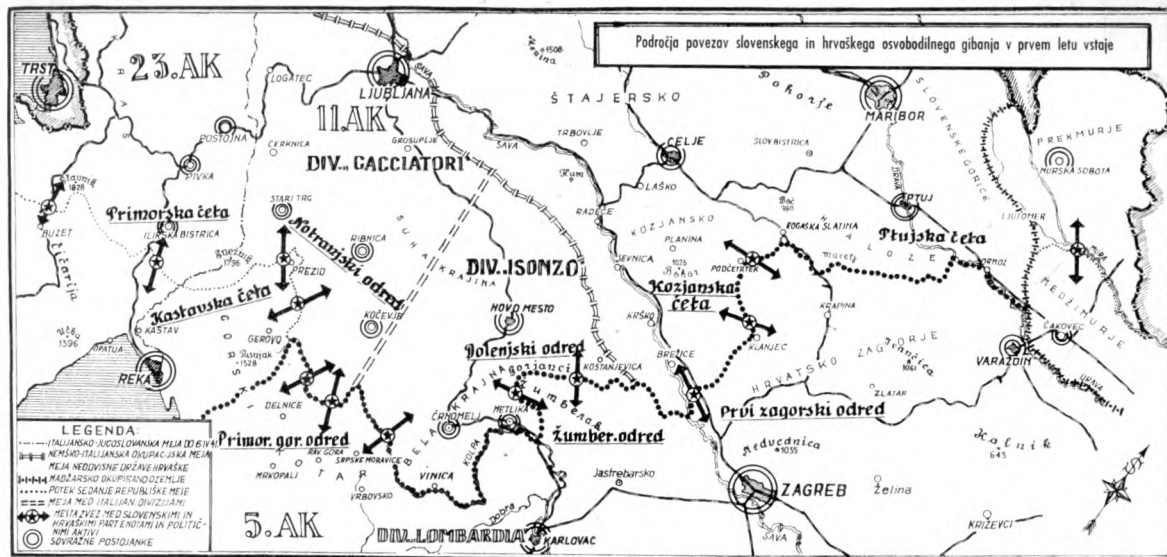
Drugega izhoda ni bilo, kot da s skupnimi prizadevanji ustanove bolnišnico v okolici Prezida. V njej naj bi se zdravili ranjenci Kočevskega in 2. odreda 5. hrvaške cone. Sklenili so, da bodo Slovenci dali kirurga, Hrvati pa asistente in instrumente.¹⁰¹

Kot na prejšnjih sestankih so tudi na tem posvetili največ časa vprašanju skupnih akcij proti sovražnim postojankam na stičnih območjih. Podlaga tem razpravljanjem so bila stališča pismenih predlogov štaba 5. operativne cone in direktive glavnega štaba Slovenije z dne 26. junija 1942, ki je poudarjala, da mora biti 3. grupa odredov v dobri zvezi z delniškimi in sušaškimi partizanskimi enotami prek Kočevja in Prezida.

Direktiva je poudarila, da je »treba s hrvaškimi štabi doseči tako sodelovanje, da se sporazumno in lojalno izvajajo skupni bojni načrti«.¹⁰²

Govorili so tudi o skupnem prodiranju prek Snežnika v Slovensko primorje in Istro. Tam so Hrvati imeli četo, ki je štela 60 ljudi. Napadala je železniško progo Ilirska Bistrica—Reka.

Toda sovražna ofenziva, ki se je začela 16. julija 1942 v Sloveniji, je preprečila skupne akcije v dolini Kolpe in Čabranke. Napad na Osilnico, Plesce in druge akcije, o katerih so se dogovarjali predstavniki glavnih štabov, niso bile uresničene. Onemogočen je bil tudi sestanek članov centralnih



komitejev KPS in KPH, ki naj bi bil okrog 8. avgusta 1942. leta na sedežu glavnega štaba Slovenije.¹⁰³

Ofenziva je bila naperjena proti četam 2. odreda 5. hrvaške cone in se je začela že 12. julija 1942. Štab 2. odreda 5. cone je o tem obvestil štab Kočevskega odreda in zaprosil, naj napade sovražnika v Prezidu, Čabru, Bosljivi, Loki in drugje v dolini Kolpe in Cabranke, da bi tako pomagali hrvaškim enotam in preprečili sovražnikove načrte. Ker pa je že 16. julija sovražnik začel napadati tudi s severa prek Krima in Mokreca proti Ložu proti enotam 3. grupe slovenskih partizanskih odredov, te pomoči slovenske enote niso mogle nuditi.

SKUPNO ŽARIŠČE VSTAJE NA ŽUMBERKU IN GORJANCIH

Zumberk je bil že od začetka ljudske vstaje deležen pozornosti centralnega komiteja in glavnega štaba Hrvatske, saj je imel zelo ugoden položaj za razvoj narodnoosvobodilnega boja v zahodnem delu Hrvatske. Pri oceni pomembnosti žumberškega prostora je vodstvo upoštevalo dejstvo, da bi razvoj partizanskega centra na Zumberku bilo najboljše sredstvo za boj proti vplivom Mačkove in Paveličeve politike v hrvaških ljudskih množicah in proti mobilizaciji ljudi v domobranske in ustaške enote. Prisotnost partizanskih enot bi ustvarila ugodne pogoje za napade na prometne linije Zagreb—Karlovac, ki so imele za okupatorja in ustaško državo velik strateški pomen. V slovenskem narodnoosvobodilnem gibanju na Gorjancih in v Beli krajini bi partizanske enote na Zumberku imele varno zaledje in močno uporo.

Tudi slovensko vodstvo je menilo, da so Gorjanci in Bela krajina ugoden teren, od koder bi se lahko partizanske enote Dolenjske koristno povezale z žumberškimi in kordunskimi partizani v skupnem boju proti okupatorju.

Na osnovi take presoje ter v skladu z občim načrtom za oblikovanje partizanskih odredov v okolici Zagreba je CK KPH sklenil, naj se na Zumberku osnuje partizanski odred kot jedro nadaljnega širšega razvoja vstaje.¹⁰⁴

Jedro odreda sta v Zagrebu formirala sekretar CK KPH Rade Končar in član mestnega komiteja Zagreba Marko Belinic. Vprašanje, kako naj gre odred na Zumberak in kako



Rade Končar, sekretar centralnega
komiteja KP Hrvatske

naj vojaško in politično deluje na terenu, je pomagal reševati tudi španski borec Ilija Engel. Do 15. avgusta 1941 se je v gozdu Gmajna blizu vasi Djuriči zbrala skupina 37 borcev. Formirali so odred, ki se je imenoval po »Matiji Gubcu«. Vodila sta ga komandir Jože Dropulič in politični komisar Janko Krajič. Nekoliko dni kasneje je v odred prišel iz Zagreba tudi Večeslav Cvetko-Flores, španski borec, ki je prevzel dolžnost komandirja. Do tedaj je vodil organizacijo vračanja španskih borcev v domovino iz taborišč, v katerih so bili še nekaj časa po aprilski vojni.

Ko je uredilo notranjo organizacijo odreda in se povezalo s krajevno partijsko organizacijo, se je vodstvo enote lotilo akcij. Prvo zasedo so postavili ustašem 6. septembra 1941 na ovinku poti, ki vodiod Slavetiča čez vas Rude proti Gračacu. Ustaši so hoteli odpeljati nekaj aktivistov iz vasi Staniči in Djuriči, kjerje odred imel svojo zaslonbo. Zaseda petih borcev je ubila in ranilaneколко ustašev in zaplenila 3 puške, pištolo in ročno bombo.¹⁰⁵

Pojava partizanov v neposredni okolici Zagreba je izzvala močno reakcijo ustaških oblasti. Naslednje jutro po napadu na patroljo, 7. septembra, so napadli odred, ker so zvedeli, kje taborijo. Odred se je razbil v nekoliko skupin, ki

so se samostojno prebijale v različnih smereh. Najštevilnejša skupina se je pod vodstvom komandirja Slavka Komara prebila proti Sloveniji prek Pleš severno od Sošic in čez Sv. Gero. Ko so prispeli do slovenske meje, je Slavko dejal, naj se prebijajo v Slovenijo in uspostavljajo zvezo s slovenskim narodnoosvobodilnim gibanjem. Tako so posamezniki tudi storili.¹⁰⁶

Slavko Komar in Vlado Božac, Istran iz Pule, sta šla prek Novega mesta, Kočevja in Gerova v Sušak, kjer sta se vključila v narodnoosvobodilno gibanje Hrvatskega Primorja in Gorskega Kotara. Krajši čas sta se zadržala pri delavcih neke žage v kočevskih gozdovih, ki so jima pomagali.¹⁰⁷

Preostala četverica borcev omenjene skupine se je prebila na Dolenjsko. Dva sta kasneje stopila v slovenske partizanske enote. To sta bila Branko Radulović in Mirko Ivković.¹⁰⁸

Aktivisti Osvobodilne fronte so bili pripravljeni nuditi vso pomoč skupini hrvaških partizanov na Gorjancih, ker so zvedeli za njihov težak položaj. Toda tega niso mogli, ker so Italijani postavili obroč in zaprli severozahodna pobočja Gorjancev, da bi ustašem omogočili popolno uničenje Zumberškega odreda. Tiste borce odreda, ki so se po razbitju prebijali v notranjost Hrvatske, so večinoma polovili in pobili Mačkova vaška zaščita in ustaši. Tako se je tragično končala kratka zgodovina odreda, povezovanje in sodelovanje med osvobodilnim gibanjem Slovenije in Hrvatske na tem območju pa je bilo začasno odloženo. Odred se ni utegnil globlje ukoreniniti v ljudskih množicah Zumberka. To bi mu morda tudi uspelo, če bi že prej posvetili več pozornosti politični pripravi terena.

Na odlaganje povezave in sodelovanja je vplival tudi strahovit teror in razmere na slovenski strani. Nemška okupacijska oblast je 20. oktobra 1941 začela izseljevati Slovence z območja južno od Save. Popolnoma so izselili samo v krškem okraju občine Boštanj, Bučka, Raka, Studenec, Leskovec, Krško, Cerklje, Čatež in Veliko dolino in dele občin Tržišče, Škocjan in Sv. Križ pri Kostanjevici.¹⁰⁹ Na izseljeni prostor so naselili Kočevarje, nemško manjšino in druge manjše skupine nemških priseljencev, ki so bili sovražno razpoloženi proti vsemu, kar je bilo slovenskega. Da bi preprečili nemške načrte, naperjene proti interesom slovenskega

naroda in njegovi osvobodilni borbi, je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sklenilo osredotočiti partizanske sile, da bi dvignile ljudi k občemu uporabi proti okupatorju in onemogočile izseljevanje Slovencev. Tako je dobil Štajerski partizanski bataljon, ki je bil v okolici Šoštanja, nalogo prodreti v območje Brežic ter v sodelovanju z Brežiško in Radomeljsko četo preprečiti izseljevanje Slovencev v pasu severno od Save, dolenske partizanske čete pa so dobile enake naloge na območju južno od Save. Med dolenskimi partizanskimi enotami naj bi sodelovala tudi Belokranjska partizanska četa, ki je štela 32 borcev. Zaradi globoke Krke in velikega snega četa ni mogla prebresti reke pri Otočcu, ko je bila na poti iz Bele krajine proti Bučki, kjer naj bi sodelovala pri napadu na tamkajšnjo garnizijo. Nazadnje se je morala vrniti v svojo bazo. Zaradi izdaje pa so italijanske enote odkrile njeno sled in v noči na 3. november 1941 uničile večino borcev v Gornjih Lazah.¹¹⁰

Dasiravno so bili to hudi udarci, okupatorju ni uspelo pogasiti že prižgane bakle osvobodilnega gibanja obeh narodov na tem območju. Čez nekaj mesecev se je tam razgorel nov, še večji plamen boja, ki je privedel do trajnih povezav in vsestranskega sodelovanja skozi ves čas osvobodilne vojne.

V zvezi s tem je potrebno, da se dotaknemo zelo pomembne odločitve političnega biroja CK KPJ, ki jo je sprejel konec decembra 1941 in ki je imela daljnosežen pomen za nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja Hrvatske in Slovenije. Dala je novo podporo naporom pri uspostavljanju povezav in sodelovanja, ne le med Zumberkom in Gorjanci, temveč na vsem obmejnem območju Slovenije in Hrvatske.

Politični biro je sprejel sklep, naj gresta Ivo Ribar-Lola in Edvard Kardelj v Zagreb in organizirata sekretariat CK KPJ. Politični biro je pričakoval novo nemško-četniško-ustaško ofenzivo proti partizanskim četam in vrhovnemu štabu na območju vzhodne Bosne. Ob tem je predvideval tudi nevarnost, da bodo zveze vrhovnega štaba in centralnega komiteja z zahodnim delom države zelo otežkočene, vodenje narodnoosvobodilnega boja pa zelo težavno. Zato je bilo treba na območju Zagreba ustvariti organizacijski sekretariat centralnega komiteja, ki bi v primeru, če bi nastopile težave, prevzel lahko tudi vse zveze ter vodenje partijskih organizacij in gibanja v celoti.¹¹¹



Ivo Ribar-Lola, član političnega
biroja centralnega komiteja KPJ in
vrhovnega štaba

Posebno pozornost je moral sekretariat posvetiti vstaji v Sloveniji in Hrvatski, kakor tudi povezovanju in sodelovanju med slovenskim in hrvaškim partizanskim gibanjem. To še toliko bolj, ker sta obe gibanji v času od oktobra do decembra 1941 izgubili precej vodilnih kadrov, saj je sovražniku uspelo pobiti in ujeti precej članov centralnega komiteja. Na Hrvatskem sta v tem času padla Josip Kraš in Marko Oreškovič, ustaši so ujeli sekretarja CK KPH Rada Končara, v Sloveniji pa so Italijani zaprli Toneta Tomšiča, Miho Marinka, Vido Tomšičevo in druge.

Odločitev je imela tudi še širši političen pomen. Za jugoslovansko revolucionarno gibanje in obnovitev Jugoslavije je bil uspeh hrvaške in slovenske narodnoosvobodilne borbe zelo pomemben, še posebej zaradi usode, ki so jo okupatorji namenili tema narodom. Treba je bilo še bolj trdno povezati osvobodilni boj vseh narodov Jugoslavije v celoto, da bi se še bolj okrepili, borci pa izgubili občutek izoliranosti, ki je bil v začetku upora precej pogost.

Razen tega je bilo na Hrvatskem treba resneje reševati problem hitrejšega političnega razvoja gibanja v hrvaških krajih in jih rešiti vpliva ustašev in Mačkove politike čakanja.

Edvard Kardelj, član političnega
biroja centralnega komiteja KPJ
in vrhovnega štaba



Ta odločitev je prišla v času, ko je naraščalo nezadovoljstvo Hrvatov zaradi ustaške mobilizacije in napovedanega pošiljanja Hrvatov v boj na rusko fronto proti rdeči armadi. To je olajšalo delo terenskih partijskih organizacij med množicami in tudi med domobranstvom, da bi njegove pripadnike pridobili za narodnoosvobodilno gibanje. S tem v zvezi je CK KPJ pisal članom sekretariata v Zagrebu, da so popolnoma pravilno ocenili, da je izvedba mobilizacije najvažnejša naloga. Hrvaški vojaki ne smejo biti orožje v rokah Hitlerja v boju proti Sovjetski zvezi in ne smejo biti orožje v rokah sovražnika partizanskih čet.¹¹²

V boju za pridobivanje hrvaških množic za narodnoosvobodilni boj, kar je tedaj še vedno bil osnovni problem ne le v hrvaškem, temveč v jugoslovanskem gibanju na splošno, se je sekretariat povezal z nekaterimi voditelji Hrvatske seljačke stranke (HSS), ki so kazali pripravljenost za sodelovanje v boju proti okupatorju, da bi prek njih vplivali na politično diferenciacijo v vodstvu HSS in vključevanje hrvaških kmečkih množic v osvobodilno gibanje.

Skupaj s CK KPH je sekretariat začel reševati tudi vprašanje ustanavljanja partizanskih enot na območju Hrvatskega Zagorja, Kalnika in v Žumberku, oziroma na območju zagrebške operativne cone.¹¹³

V Zagrebu so se posamezni člani CK KPH povezali s člani odbora Osvobodilne fronte slovenskih izseljencev, Mihom Korošcem in drugimi, ki so že od začetka okupacije na območju Zagreba sodelovali s hrvaškim osvobodilnim gibanjem in usmerjali tudi druge slovenske izseljence. Povezali so se tudi z nekaterimi patriotsko razpoloženimi domobranskimi oficirji, kar je bilo pomembno ne le za dobivanje informacij o delu in namerah sovražnih enot, temveč tudi glede gmotne pomoči hrvaškim in slovenskim partizanom na obmejnih območjih.

Ker je ob koncu 1941. leta sovražniku uspelo zaradi izdaje vdreti v mrežo partijske organizacije, je velikemu številu partijskih in sindikalnih aktivistov pretila nevarnost, da jih ujamejo in zapro. Sekretariat CK KPJ in operativno vodstvo CK KPH sta morala reševati vprašanje, kako te ljudi poslati v partizanske odrede. Razmišljali so tudi o širši mobilizaciji ljudi iz Zagreba, ki bi jih poslali v Gorski Kotar in to čez slovensko ozemlje. Iz pisma Edvarda Kardelja z dne 11. aprila 1942. leta Ivu Ribarju-Loli v Zagrebu zvezo, da so se dogovorili, naj pošlje glavni štab Slovenije 80 ljudi v bližino Samobora, kjer naj bi sprejemali Hrvate iz Zagreba. Ker pa so slovenski partizani v začetku pomladi 1942 nadzirali velik del Dolenjske in imeli prek Notranjske trdno zvezo s partizani v Gorskem Kotaru, odpremljanje Hrvatov čez slovensko ozemlje v Gorski Kotar ni bil problem. Toda Edvard Kardelj je kljub temu predlagal krajšo in varnejšo rešitev. Predlagal je, da bi bilo najbolje, če bi se v hribih nad Samoborom ustanovil številčno močan slovensko-hrvaški partizanski odred, ki bi se gibal in operiral na obeh straneh meje proti ustašem, Italijanom in Nemcem. Na tem območju bi imel odred dobro zaslombo, ker so bile možnosti za mobilizacijo na obeh straneh zelo velike, saj je bilo zaradi ustaškega terorja vojnih beguncev okrog Samobora precej, posebej v aprilu. Kmetje so zapuščali izdajalsko vodstvo HSS in prehajali na stran narodnoosvobodilnega gibanja.¹¹⁴

Ustanovitev odreda na območju Gorjancev in Žumberka bi odprla pot trdni in trajnejši partizanski (kurirski) zvezi med vodstvi osvobodilnih gibanj obeh narodov. Ta zveza bi bila zanesljivejša od prejšnje, ki je tekla po železnici in je bila v nenehni nevarnosti, da se pretrga. Nadzor prometa na progah so okrepili na izhodnih točkah v Ljubljani in Zagrebu,

posebej pa so bile blokade zelo pogoste na prehodu nemško-ustaške meje.

Ko je izgubilo prvo bitko za ustanovitev partizanskega oporišča na Zumberku, vodstvo Hrvatske ni opustilo namere, da bi na tem območju ponovno razvilo osvobodilni boj svojega naroda. Na svoji tretji seji od 8. do 11. aprila 1942 je glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Hrvatske sklenil, da je treba akcije partizanskih enot bolj usmerjati h krajem, ki so pretežno naseljeni s hrvaškim prebivalstvom.¹¹⁵ Eno od takšnih območij je bilo tudi Zumberško-pokupsko.

Glavni štab NOV in PO Hrvatske je 13. aprila 1942 ukazal štabu 2. operativne cone, naj se prek Žumberka poveže tudi s slovenskimi partizani na Gorjancih in prek njih s partizani Gorskega Kotara. Hkrati je štab Kordunske skupine partizanskih odredov dobil nalogo, naj pošlje v Zumberk desetino dobrih borcev.

Da bi vzpostavili zvezo s slovenskimi partizani na čim več mestih obmejnega pasu, je štab partizanskih odredov Hrvatske ukazal štabu Kordunske grupe odredov, naj pošlje en bataljon še čez reko Mrežnico, kjer naj se poveže s partizani Bele krajine.¹¹⁶

Ob obojestranskem prizadevanju so končno vzpostavili zvezo med slovenskimi in hrvaškimi partizani v taboru Kostanjeviške partizanske čete Gorjanskega bataljona Dolenjskega odreda blizu Kostanjevice na Gorjancih. To je bilo v prvi polovici maja 1942. Stik je vzpostavila Kordunska partizanska skupina, ki je v drugi polovici aprila prišla s Korduna v Zumberk. Vodila sta jo Tešo Bulat in Milka Kufrin.¹¹⁷

V tem času so partizani na območju vzhodne Dolenjske imeli položaj že v svojih rokah. Cestni promet je bil popolnoma paraliziran, saj so bili mostovi porušeni ali minirani, telefonske zveze pretrgane, italijanska garnizija v Kostanjevici pa je bila obkoljena in odrezana od Novega mesta. Gorjanski bataljon je trdno nadzoroval Gorjance in ves promet.

Tudi na Žumberku se je položaj v aprilu znatno izboljšal, še posebej v Samoborskem okraju. Velik del ljudskih množic je zaradi ustaškega terorja zapuščal reakcionarne voditelje HSS in se začel vključevati v narodnoosvobodilno gibanje.

V aprilu je v Samoborskem okraju pobegnilo okrog 260 mož iz domobranske vojske, to število pa se je večalo vsak dan.¹¹⁸

Veliko kmetov in beguncev je začelo vstopati v partizanske vrste. Del ljudi se je skrival pred Paveličevo mobilizacijo na Gorjancih v Sloveniji, kjer so imeli svoje imetje. Prek njih so bile še večje možnosti za povezovanje in sodelovanje. Takšen politični položaj je omogočil partijski in skojevski organizaciji, da okrepita svojo aktivnost in vpliv na množice in jih pritegneta v narodnoosvobodilni boj in oborožen upor.

Štab partizanskega odreda v Hrvatskem Zagorju je ukazal 8. maja 1942, naj z območja Zaprešič—Brdovec krene vod dvajsetih partizanov v okolico Plešivice (k. 730) v severovzhodnem Zumberku. Kmalu po prihodu so se srečali z že omenjeno skupino enajstih borcev Kordunašev, ki so prišli na Zumberk v drugi polovici aprila. Takoj sta se obe skupini združili v vod, ki je štel 31 borcev in ki sta jih vodila komandir Tešo Bulat in politični komisar Ivan Sokolčič. Na osnovi že prejšnjih povezav s slovenskimi partizani, ki so se v maju razširile in poglobile, so začeli skupne akcije proti Italijanom. Prvo tako akcijo so izvedli 28. maja 1942 na cesti, ki povezuje Kostanjevico z Žužemberkom. Iz zasede so napadli italijansko kolono in pri tem ubili 6, ranili pa 14 italijanskih vojakov in oficirjev, zaplenili pa 20 pušk z manjšo količino streliva, 14 vreč koruznega zdroba, kamion in nekaj benzina.¹¹⁹ Po krajšem boju je presenečene Italijane zajela panika in so se spustili v beg. Partizani niso imeli izgub.

Ko so vzpostavili zvezo z gorjanskimi partizani, je partijsko poverjeništvo CK KPH za Zagrebško območje poslalo dopis predstavnikom slovenskega partizanskega gibanja.¹²⁰ V njem je predlagalo, naj se na obeh straneh lotijo dela, da bi povezali slovenske in hrvaške partizane tudi na stičnih območjih severno od Save, to je na Ivančiči in v Halozah. Poverjeništvo v svojem poročilu centralnem komiteju KPH izraža upanje, da se bo tudi na tem sektorju sprožil proces medsebojnega sodelovanja.¹²¹

Druga skupna akcija je bila 2. in 3. junija 1942. Napadli so italijansko postojanko Brusnice blizu Novega mesta, da bi razorožili in ujeli tamkajšnjo posadko. V napadu je sodeloval Zumberški partizanski vod in del 2. bataljona Dolenjskega odreda.¹²² Načrt se ni posrečil, ker so se preveč obotavljali in so dali sovražniku čas, da je interveniral z oklopnimi in motoriziranimi enotami iz Novega mesta, prebil blokado in potisnil partizane na Gorjance.

Istočasno je 150 ustašev iz Stojdrage napadlo tabor 1. čete 2. bataljona Dolenjskega odreda pri Sv. Križu. V taboru je takrat bilo 7 Slovencev in 8 Hrvatov, ki so prinesli pismo političnega komisarja 2. operativne cone Hrvatske, namenjeno slovenskim voditeljem. Ustaši so razbili obe skupini in zaplenili mitraljez, puško, 2 pištoli in še nekaj blaga, ki so ga hrvaški borci prinesli v tabor slovenskih partizanov. Hrvaški tabor je bil precej oddaljen, tako da ostali hrvaški partizani niso mogli pravočasno priti na pomoč.¹²³

Po nekaj uspešnih manjših akcijah žumberških partizanov v maju in juniju 1942 in po uspešni mobilizaciji na območju Samobora in Jatrebarskega je bilo mogoče, da se že konec junija formira prva Žumberška partizanska četa, ki je štela 63 borcev.¹²⁴

Ob istem času pa je neka manjša skupina žumberčanov iz občine Radatovici pristopila v vrste borcev slovenskega Belokranjskega odreda. To so bili Marko in Ilija Badovinac, Nikica in Janko Šajatovič, Milan Živkovič in Pera Damjanovič.¹²⁵

Vstaja na Gorjancih in Zumberku se je že močno razgorela. Predstavniki štaba 2. operativne cone Hrvatske in štaba novoustanovljenega Krškega odreda so se pogovarjali tudi o ustanovitvi močnejšega partizanskega odreda, ki bi bil sestavljen iz Slovencev in Hrvatov. Odred bi operiral vzdolž slovensko-hrvaške meje.¹²⁶ Predlog so poslali glavnemu štabu partizanskih odredov Slovenije in glavnemu štabu partizanskih odredov Hrvatske, da bi ga odobrili. Ne glede na to, da se odred iz neznanih razlogov ni ustanovil, so Gorjanci in Žumberk postali enotno vojaško območje slovenskih in hrvaških partizanskih enot.

Zaradi vse boljših perspektiv za razvoj osvobodilne borbe na Zumberku je glavni štab Hrvatske 2. julija 1942 ukazal štabu Kordunaške grupe odredov, naj formira Žumberško-pokupski partizanski odred iz borcev na Kordunu. Po tem ukazu je štab Kordunske grupe ustanovil bataljon, ki je štel 125 mož. Pod poveljstvom štaba odreda je bataljon krenil proti Zumberku in do 20. julija prišel v vas Tisovec, vzhodno od Osredka v bližini slovensko-hrvaške meje. V poročilu štaba odreda, ki ga je poslal 20. julija štabu 2. operativne cone beremo, da bo bataljon na ta dan zvečer odšel ». .. proti slovenski meji, zaradi izvajanja naših sklepov.«¹²⁷ Iz tega se

lahko zaključí, da je bilo štabu odreda ukazano tudi, da se poveže s slovenskimi partizanskimi štabi zaradi sodelovanja pri vojaških operacijah na Zumberku in Gorjancih. To potrjuje tudi dejstvo, da je odred čez nekaj dni odšel na slovensko stran v območje Černeče vasi in Opatove gore, odkoder je preprečeval izpade italijanskih patrolj proti severnim območjem Gorjancev. Štab odreda je vzpostavil zvezo s štabom Krškega odreda in se dogovoril o sodelovanju. Na slovenski strani se je odred pod vodstvom političnega komisarja 2. operativne cone notranje reorganiziral ter razdelil na čete in bataljone. Ob tej priliki so ustanovili bataljon »Josipa Kraša«, odred pa je odslej imel dva bataljona.

Hkrati, ko se je bataljon kordunskih borcev prebijal iz Korduna v smeri Zumberka, to je od 10. do 20. julija 1942, je vod žumberških partizanov, ki je štel 30 ljudi, pod poveljstvom Grge Milašinčiča sodeloval z bataljonom Bêlokranjskega partizanskega odreda v boju proti tako imenovanu »Štaterskemu« belogardističnemu bataljonu v območju Stopiče, Težka voda in Novo mesto, ki se je tedaj začel zbirati in nastopati proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Ob tej priliki so belogardistične čete imele tudi nekaj izgub.¹²⁸

Do konca julija je ob obojestranskih prizadevanjih uspelo vzpostaviti močne zveze in sodelovanje, ki je bilo kasneje še bolj intenzivno. To strateško zelo pomembno območje na meji ustaške države in italijanske okupacijske cone je postalo trajno stično žarišče vstaje. Samostojne in skupne akcije slovenskih in hrvaških enot so resno ogrožale prometne linije Zagreb—Karlovac in Karlovac—Novo mesto. Povezovanje vojaških operacij pa je imelo tudi širši politični pomen, če upoštevamo, da so belogardistični in četniški organizatorji v Sloveniji v okviru svojih širših vojaških in političnih načrtov že spomladi 1942. leta poskušali Gorjance spremeniti v četniški center, iz katerega bi bilo treba postopoma prodirati v ostale kraje Slovenije.

Upoštevajoč pomen Zumberka in Gorjancev je glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet v svojih navodilih z dne 26. junija 1942 o taktičnih nalogah 5. grupe partizanskih odredov poudarilo, da mora grupa vzdrževati živ in močan kontakt »... prek Gorjancev z žumberškimi partizanskimi enotami in prek Bele krajine s kordunskimi partizani.«¹²⁹

Ustanovitev skupnega centra na omenjenem območju in tudi močne povezave v dolini Kolpe in Čabranke je dalo ugodne možnosti za še močnejše prodiranje hrvaških enot s Korduna in Gorskega Kotara v Zumberk in v bližino Zagreba.

Tako je bila še na enem mestu obmejnega pasu prebita izolacija slovenskega osvobodilnega gibanja od boja drugih narodov Jugoslavije in hkrati zadan zelo močan udarec ustaški državi v neposredni bližini Zagreba.

PRVI KORAKI OBOROŽENEGA UPORA NA KOZJANSKEM IN V HRVATSKEM ZAGORJU — PRVI SLOVENCİ MED KALNIŠKIMI PARTIZANI

Predno bi orisali ukrepe, ki sta jih izvajala vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije in Hrvatske, da bi dvignila upor severno od Save, je potrebno, da kratko omenimo, kakšne so bile razmere na Kozjanskem in v Hrvatskem Zagorju, oziroma na obeh straneh slovensko-hrvaške obmejne črte.

Ko se je pripravljala priključitev slovenske Štajerske k nemškemu rajhu, je ustvarila nemška nacistična demagogija, ki so jo spremljali konkretni ukrepi, pri siromašnejših kmečkih množicah varljivi vtis, da bo njihov socialni položaj pod novo oblastjo boljši, kot je bil v kratki dobi obstoja Kraljevine Jugoslavije. Nacistična propaganda je marsikje naletela na ugodna tla zato, ker so bile socialne in ekonomske razmere na Kozjanskem in drugih krajih zelo hude. Marsikje so ljudje mislili, da se ponovno vračajo »stari, dobri avstro-ogrski časi«.

Na slovenskem Štajerskem je bilo precej nemške vojske, policije in orožništva. Nemška uprava je organizirala tudi vermanšaft (Wehrmannschaft), polvojaško organizacijo Štajerske domovinske zveze, ki je imela nalogo, da pod plaščem štajerskih rodoljubnih gesel širi nemški jezik, pozneje pa vodi boj proti partizanskim osvobodilnim četam, češ da brani premoženje ljudi pred nevarnostjo »komunističnih banditov«.

V začetku je organizacija vermanšafta omogočila okupatorju učinkovit nadzor terena in hitro intervencijo na območju, kjer bi se pojavile uporniške enote.¹³⁰

Z izselitvijo slovenskega prebivalstva iz občin Sv. Peter (danes Bistrica ob Sotli), Bizeljsko, Globoko, Kapela, Dobova, Brežice, Artiče in drugih na desnem bregu Sotle in levem bregu Save, so konec oktobra 1941 izginili mnogi odbori Osvobodilne fronte, ki so jih od začetka vstaje do tedaj ustanovili.¹³¹

Kasnejši okupatorjev teror je prisilil preostalo manjšo število zaupnikov Osvobodilne fronte, da so se skrivali in začasno prenehali z delom.¹³² Z naselitvijo nemške manjšine na izseljenih območjih je okupator dobil možnost, da organizira dobro obveščevalno mrežo iz pripadnikov manjšine in domačih izdajalcev. V takšnih političnih razmerah na Kozjanskem Nemcem ni bilo težko odkriti Brežiške partizanske čete in je uničiti, kar se je zgodilo konec novembra 1941 med Podsredo in Senovim.¹³³ Ta hud udarec narodnoosvobodilnemu boju na Kozjanskem je bil gotovo eden od vzrokov, ki so vplivali na počasnejši razvoj povezav in sodelovanja slovenskega in hrvaškega narodnoosvobodilnega gibanja na tem območju. Osnovni vzrok pa je vsekakor bil izgon narodno zavednih Slovencev s tega področja. Tod so ostali le še redki posamezniki.

Tudi geografski položaj Kozjanskega je neugodno vplival. Okupatorska oblast je bila sila občutljiva, saj bi partizanske enote močno ogrozile železniško progo po dolini Savinje in Save, ki je povezovala Rajh z Balkanom.

Tudi v Hrvatskem Zagorju je obstajala vrsta problemov, ki so bili pomembni za kasnejši razvoj oboroženega upora. Nepravilna politika velikosrbske buržoazije glede hrvaškega nacionalnega vprašanja je ustvarila ugodne pogoje za separatistične težnje najreakcionarnejšega dela hrvaške buržoazije, ki je stremela za tem, da Hrvatsko kot posebno državo poveže z nacistično Nemčijo. Posledica teh stremeljenj je bil nastanek ustaške Neodvisne države Hrvatske, ki je pri delu hrvaških množic ustvarila iluzijo o državni samostojnosti Hrvatov, s tem pa tudi iluzijo o njihovem boljšem življenju v prihodnosti. Ta iluzija se je najbolj pojavljala severno od Save, to je na najbolj hrvaških delih Hrvatske. Vpliv Mačkove politike in klera je še bolj zaviral politično osveščanje kmetov in njihov prehod na stran narodnoosvobodilnega boja. To je bila morda tudi posledica dejstva, da komunistična partija pred vojno in v prvih mesecih okupacije ni dovolj

pozornosti posvečala kmečkemu vprašanju, saj se je bolj ukvarjala z delavstvom v industrijskih središčih, izhajajoč iz teoretične postavke, da je delavstvo osnovna moč za uresničenje njenih stremeljenj. Zaradi tega v bolj oddaljenih krajih ni bilo zadosti politično izkušenih partijskih kadrov in njenih organizacij, s tem pa je bilo tudi zanemarjeno delo med kmečkimi množicami, kar je bilo ugodno za vpliv sovražne propagande. Glavni razlog počasnosti razvoja revolucionarnega gibanja pa je treba iskati v splošni zaostalosti Hrvatskega Zagorja kot posledice industrijske nerazvitosti.

Zaradi teh in drugih vzrokov je oborožen upor sprva zajel tiste kraje na Hrvaškem, ki so bili naseljeni s srbskim prebivalstvom. Centralni komite KPJ je v začetku avgusta

1941 opozarjal CK KPH, naj ukrepa »... energično, da se bo razširil partizanski boj in ljudska vstaja po vsej Hrvatski (podčrtal avtor) in da ne klone pred nobenimi težavami.«¹³⁴ Pri tem je treba poudariti, da pristop kmetov Hrvatskega Zagorja k protipartizanskemu gibanju ni bil posledica tega, da bi bili kmetje ustaško usmerjeni. Nasprotno, često so sami kazali mržnjo do ustaških izrodov. Težava je bila v tem, da je bil vpliv partijskih organizacij v hrvaških ljudskih množicah že pred napadom na Sovjetsko zvezo zelo slaboten.¹³⁵ S prihodom ustašev na oblast je v posameznih krajih padlo veliko partijskega kadra, preostali pa so se marsikje razbežali in poskrili v strahu za lastno življenje. Zaradi tega so morali po več mesecih spet začeti ustanavljati partijske organizacije v večjem številu območij. Reakcionarni del vodstva HSS z Mačkom na čelu je širil geslo »Nič s komunisti, čakajmo!«, kar pa je pravzaprav pomenilo podporo ustašem proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Zaradi takega položaja je delegat CK KPJ pri CK KPH poslal konec novembra 1941 vrhovnemu štabu poročilo, v katerem pravi, da dotedanji poskusi partijskega vodstva dvigniti upor v Hrvatskem Zagorju niso uspešni.¹³⁶

Po drugi plati je ustaška propaganda z vsemi silami skušala prikazati partizane kot četnike, od katerih jim preti smrtna nevarnost, in ki jih je treba ubijati in preganjati, kakor hitro se pojavijo. Tako usodo je doživel že omenjeni prvi partizanski odred Hrvatske na Zumberku. Moralo je preteči še precej časa, predno je zagorski kmet uvidel razliko med četniki in partizani.

Kakor je nemška oblast skušala izkoristiti slovensko Štajersko, tako je tudi ustaška mislila, da je Hrvatsko Zagorje območje, od koder bodo črpali rezerve za boj proti narodno-osvobodilnim enotam.

Povezovanje akcij s slovenskimi partizani in naslanjanje na njihovo ozemlje in obratno ter bližina Zagreba in drugih središč, so še bolj stopnjevale občutljivost Kozjanskega in Hrvatskega Zagorja. Zato je sovražnik že kmalu po okupaciji razporedil veliko število ustaških enot in milice v Zagorju, ki so mogle hitro in učinkovito posredovati proti partizanom.

Toda ne glede na težavne okoliščine sta vodstvu Komunistične partije Slovenije in Hrvatske sprejeli ustrezne vojaške in politične ukrepe, da bi dvignili oboroženo vstajo tudi na teh območjih.

Tako je pokrajinski komite za Štajersko v začetku aprila 1942 poslal na Kozjansko skupino političnih aktivistov-borcev iz Revirske partizanske čete 1. štajerskega bataljona, v kateri sta bila tudi Ivan Skvarča-Modras in Pavle Baloh-Peter. Skupina je prispela na Kozjansko okoli 10. aprila in se začela seznanjati s terenom in političnimi razmerami. Povezali so se s Svetozarjem Čepordo in Tončko Čečovo, ki je bila sekretar okrožnega komiteja za Celje. Skupino sedmih aktivistov je Tončka Čečova razporedila po rajonih, v katerih naj bi delali posamezni aktivisti.

Istočasno, tudi v začetku aprila, so začeli iz Zagreba na Kozjansko prihajati prvi slovenski aktivisti. Pošiljal jih je Miha Korošec, predsednik odbora Osvobodilne fronte, v skladu s smernicami, ki jih je prejel od Edvarda Kardelja, ko se je med 20. januarjem in 15. marcem 1942 zadrževal v Zagrebu. Prvi je prišel Rudi Rožanc, zobotehnik iz Celja, ki je bil prej zaposlen v državnem statističnem zavodu v Zagrebu. Takoj za njim je prišel tudi Ivan Rožman, konec aprila pa je Korošec poslal še dva aktivista, Jožeta Preskarja in Franca Goršeta, ki je imel tudi nalogo vzdrževati zveze z vodstvom v Zagrebu. Zadrževali so se na območju Bizeljskega.

Konec maja 1942 je na Kozjansko prišla že druga skupina slovenskih partizanov, ki je štela sedem mož. Bila je iz 1. štajerskega bataljona, ki je med tem postal del 2. grupe odredov. Vodil jo je Anton Vratanar. V začetku junija je na tem območju bilo 17 borcev in terenskih aktivistov. Sredi ju-

nija je prišlo do neposredne povezave med skupino, ki je prišla iz Zagreba in skupino iz Celja. Postopno, vztrajno in življenjsko nevarno delo teh aktivistov v aprilu, maju in juniju je rodilo znaten napredek v ustvarjanju politične baze za vstajo na Kozjanskem. Pridobili so prve poverjenike Oslobojilne fronte in veliko število simpatizerjev. K partizanski skupini se je priključilo precej domačih mladeničev. Zdaj so mogli ustanoviti novo partizansko četo na Kozjanskem, ki je v začetku julija 1942 štela okrog 25 mož.¹³⁷ Četa si je za tabor izbrala Bohor (k. 1023), njeno operativno območje pa je obsegalo okolico Kozjega, Rudnice (k. 687) in Bohorja. Četa je usmerila svojo dejavnost v prvi vrsti proti domačim izdajalcem, izbiranju poverjenikov in utrjevanju odborov Oslobojilne fronte ter širjenju propagande in literature, da bi popularizirala narodnoosvobodilno borbo in postopoma ustvarila pogoje za množičen oborožen upor.

Ker poveljstvo čete ni imelo zveze z nobenim slovenskim partizanskim štabom, je delalo popolnoma samostojno v povezavi s terenskimi aktivisti.

V začetku novembra 1941 je imel okrožni komite KPH Zagreba prvi sestanek, na katerem je podrobno preučil politični položaj v Hrvatskem Zagorju in razpravljaj, kakšne so možnosti za razvoj narodnoosvobodilnega boja. Sklenili so, da bodo začeli takoj zbirati orožje in ustvarjati ostale pogoje za oblikovanje partizanske enote v Zagorju. V decembru je bil drugi sestanek, na katerem so nadrobneje pripravili načrt upora v Zagorju.¹³⁸ Do decembra so se partijske organizacije na terenu že znatno opomogle. Huda zima z visoko snežno odejo pa je zavirala hitrejše delo, gibanje ljudi in vzpostavljanje zvez ter skrivališč. Zaradi tega sta januar in februar

1942 minila v zbiranju orožja in borcev. Konec februarja je bila v Bedekovščini seja okrožnega komiteja KPH za Krapino, ki se je je udeležil tudi delegat CK KPH Marko Belinič. Na plenumu so članom komiteja in drugim aktivistom razdelili naloge. Že v začetku marca je Marko Belinič osnoval partijsko organizacijo (celico) v Klanjcu. Ta se je povezala z že prej ustanovljenimi organizacijami v Ravnicah in Dubrovčanu, 17. marca 1942 pa so že osnovali prvo oboroženo enoto Hrvatskega Zagorja nad Brdovcem. Enota je štela 10 mož. Vanjo so potem prihajali novi borci, predvsem komunisti, ki so bili kompromitirani, ker je sovražniku decembra

1941 uspelo prodreti v zagreško partijsko organizacijo. Skupina je pod poveljstvom Laze Vračariča 18. aprila 1942 uspešno napadla zgradbo občine v Brdovcu. Zaplenili so okrog 40 pušk, kar je bilo velikega pomena za oboroževanje vse večjega števila borcev, ki so prihajali iz Zagreba, Oroslavja, Stubice in od drugod. Do konca aprila so na ozemlju Hrvatskega Zagorja osnovali štiri vode, ki so sestavljali prvi partizanski odred Hrvatskega Zagorja.¹³⁹

Pojav partizanov in njihova aktivnost je hudo vznemirila ustaške civilne in vojaške oblasti, ki so se hitro lotile ukrepov, da bi jih uničile. V času od 4. do 12. maja 1942 so močne ustaške sile napadle vojaško še neizkušeni Zagorski' odred na območju Stubice, Poznanovca in Ivančiče. Sovražniku je uspelo uničiti večino njegovih borcev, ostali pa so se razbili na manjše skupine, ki se potem niso mogle povezati med seboj in so prenehale obstajati kot bojne skupine. Nekateri borci so se prebijali v druge kraje Hrvatske in tam vstopali v partizanske enote. S tem je sovražnik zadal hud udarec narodnoosvobodilnemu boju ljudstva Hrvatskega Zagorja. Uničenju se je izognil 4. vod Zagorskega odreda, ki se je pod poveljstvom komandanta Videkoviča umaknil z območja Pušča, Zatrešiča in Brdovca prek Save v Žumberk, kjer je vzpostavil zvezo z že prej omenjeno skupino kordunskih in slovenskih partizanov na Gorjancih. Tam je nadaljeval osvobodilni boj.

Partijska organizacija Klanjca je imela kurirsko zvezo s partijskim vodstvom v Zagrebu in sicer po dveh kanalih, prek Kraljevca in Velikega Trgovišta. Ker so bili slovenski politični aktivisti v Zagrebu povezani z zagreško organizacijo komunistične partije in s terenskimi delavci na Bizeljskem, se je kmalu po tej poti začelo postopno ponovno povezovanje narodnoosvobodilnega gibanja na Kozjanskem in v Hrvatskem Zagorju.¹⁴⁰

Kozjanska četa je v juliju in prvi polovici avgusta 1942 naredila nekaj akcij. Kaznovala je nekaj izdajalcev, ki so terorizirali prebivalstvo in zažgala planinsko kočjo na Bohorju, ker je predvidevala, da bi se v njej mogla nastaniti nemška oborožena sila. Pomembnejšo akcijo so izvedli v Bistriškem jarku. Napadli so skupino nemških orožnikov. V spopadu je bil ranjen nemški orožniški oficir, zaplenili pa so tudi brzo-strelko.

Avgusta 1942 je Kozjanska četa šla čez železniško progo Rogaška Slatina—Celje in se znašla na jugovzhodnih pobočjih Boča (k. 980). V Plešivcu nad Rogaško Slatino je napadla posestvo nekega bogatega Nemca. Po tej akciji so se njeni borci vračali v svojo bazo na Bohorju, kjer so bili dogovorjeni za sestanek s terenskimi aktivisti. Med potjo so v noči na 28. avgust padli v nemško zasedo, ki jih je delno uničila, preživeli pa so se razbili na več skupin.¹⁴¹

Nekaj preživelih borcev se je sredi septembra premestilo v Hrvatsko Zagorje, da bi se povezali z zagorskimi partizani, toda niso vedeli, da so bili ti že pred nekaj meseci razbiti in uničeni. Na območje Zagorja so se prebili Anton Zidanič s še enim borcem, Peter Šprajc in Emil Salmič ter terenska politična delavca Marjan Jerina in Janko Dobršek. Uspelo jim je, da so se povezali z naprednimi ljudmi, ki so simpatizirali z narodnoosvobodilnim bojem in bili v stikih s partijsko organizacijo v Klanjcu oziroma Krapini. Prek teh zvez so se kasneje vključili v hrvaške partizanske čete na Kalniku, kjer so postali celo poveljniki in politični komisarji in se ramo ob rami bojevali s svojimi hrvaškimi brati do konca vojne.¹⁴²

Sredi 1942 je narodnoosvobodilno gibanje Hrvatskega Zagorja doživelo še en hud udarec. Dne 9. julija je padel sekretar okrožnega komiteja KPH za Krapino Edo Leskovar, ko je izvrševal svojo nalogo. Bil je na poti v Slovenijo, kjer naj bi se povezal z vodstvom partizanskega gibanja na Kozjanskem. Nemškim orožnikom so ga izdali politični zaslepljenci. Ujeli so ga v gostilni v Virštajnu na slovensko-hrvaški meji, pokopan pa je v Podčetrtku.¹⁴³

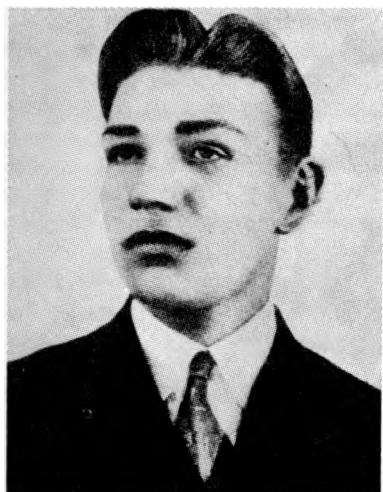
V Sloveniji pa je okupator 29. avgusta 1942 ujel ranjeno Tončko Cečovo, sekretarko okrožnega komiteja KPS za Kozjansko. Če pa upoštevamo še to, da je skoraj v istem času padel tudi sekretar okrožnega komiteja KPS za Rogatec in da je sovražnik ujel ranjenega Jožeta Lacka, sekretarja okrožnega komiteja KPS za Ptuj, lahko zaključimo, da je to bil eden od osnovnih vzrokov počasnejšega razvoja osvobodilnega gibanja na tem območju, hkrati pa tudi močna ovira tesnejšega sodelovanja z osvobodilnim gibanjem v sosednji Hrvatski.

Da bi okrepilo narodnoosvobodilno gibanje na Kozjanskem, je sklenilo glavno poveljstvo slovenskih partizanskih



Tončka Ceč, sekretar okrožnega komiteja KP Slovenije za Kozjansko

čet na Kočevskem poslati tja nove partizanske enote. Tako so v avgustu 1942 na Kočevskem Rogu formirali četo dvajsetih dobro oboroženih borcev. Imeli so tudi dve strojnici. Prek Gorjancev in Žumberka so jih 14. avgusta poslali iz območja Starega loga na Kozjansko.¹⁴⁴



Edo Leskovar, sekretar okrožnega
komiteja KP Hrvatske za Krapino

Četa je na slovensko-hrvaški meji vzpostavila zvezo s hrvaškimi partizani na Žumberku in nadaljevala pot proti Samoboru. Med potjo je sodelovala s Hrvati pri postavljanju zased ustaškim enotam na cesti Jastrebarsko—Samobor. Ko je nadaljevala premik, je pod vodstvom kurirja, ki je vzdrževal zvezo z Zagrebom, šla čez Savo vzhodno od Samobora in se za čas ustavila v Savskem Marofu blizu Zagreba, da bi si borci posušili obutev in obleko. Tedaj so jih napadle močne sovražne enote, ki so jim prizadejale hude izgube, četo pa razbile. Le pet preživelih se je uspelo rešiti in prebiti na Medvednico severno od Zagreba, od koder so se z velikimi težavami prebijali dalje na Štajersko.

Tako je propadel že tretji poskus, da bi se razvila in ustalila partizanska četa na Kozjanskem. Enaka usoda je doletela hrvaške partizanske čete. V takšnih težavnih okoliščinah se seveda ni mogel uresničiti pomladanski načrt glavnega poveljstva Slovenije, ki je predvideval vzhodno od železniške proge Maribor—Židani most—Brežice, na območju med Sotlo in Savinjo oziroma med Savo in Dravinjo, ustanovitev 4. grupe partizanskih odredov Slovenije, ki bi v sodelovanju z 2. grupo odredov iz Gornje Savinjske doline in s partizani Hrvatskega Zagorja razvila tod močno partizansko gibanje. To zamisel je pobujalo tudi dejstvo, da se je tudi na območju

Ptuja začelo uspešno razvijati osvobodilno gibanje. Tam so že aprila 1942 ustanovili Ptujsko partizansko četo, ki je od maja do avgusta izvedla nekaj uspešnih akcij v okolici mesta. Tako je na primer 24. maja 1942 napadla občinski urad v Vintomarcih, 7. junija pa orožniško postajo v Vintarovcih, nekaj dni kasneje pa v Crkvenjaku. Izvedla je še vrsto akcij proti domačim izdajalcem.¹⁴⁵

Za svojo operativno bazo je četno poveljstvo hotelo izkoristiti Haloze, od koder bi četa odhajala v akcije in se lažje povezovala s hrvaškimi partizani na Strahinčici in Ivančiči. Tega ni mogla uresničiti, ker so sovražniki četo odkrili in jo uničili v Mostah pri Ptuj, 7. avgusta 1942.

Ce upoštevamo vso težavnost pogojev za razvoj narodno-osvobodilnega gibanja na tem območju, potem moramo ugotoviti, da so bili napori partijskih vodstev, da bi razširili vstajo, zelo neustrašni in vztrajni. Pogočila jih je nujnost širjenja osvobodilnega boja v vse kraje Jugoslavije. Narodno-osvobodilno in revolucionarno gibanje bi bilo prej ali slej uničeno, če bi se omejilo le na nekatere pokrajine v Jugoslaviji. Prodiranje v navedene kraje pa je pomenilo tudi širjenje zbiranja ljudskih množic in mobilizacijo v narodnoosvobodilno vojsko, s tem pa tudi slabitev sovražnikovih pozicij tudi v tistih krajih, za katere je menil, da so njegova trdna opora.

SKUPNE PRIPRAVE NA VSTAJO V PREKMURJU IN MEDJIMURJU

Prekmurje in Medjimurje, kjer se stikata slovensko in hrvaško narodnostno ozemlje na severu, sta bila morda v geografskem in vojaškem ter političnem smislu najproblematičnejša za razvoj vstaje ne le v merilu Slovenije in Hrvatske, temveč vse Jugoslavije. Območje je ravninsko, pregledno in obkroženo s težko prehodnimi rekami, gosto naseljeno, nepogozdeno in neposredno izpostavljeno ozemlju sovražnih držav in njihovim vojaškim silam. Vse to je omogočalo možnost hitrih intervencij vojaških in policijskih enot sovražnika proti upornikom in je v veliki meri oteževalo dejavnost in prikrit premik uporniških enot. Fašistični okupatorji pa so imeli že pred aprilsko vojno znatno podporo in politični vpliv, nemški prek organizacij Kulturbunda, madžarski pa v vrstah

svoje narodne manjšine. Tudi med Slovenci in Hrvati so bili posamezniki, ki so v nacizmu videli bodočnost. Ze od 1938. leta dalje, ko je Hitler okupiral Avstrijo in je Nemčija postala neposredni sosed Jugoslavije, so take okoliščine omogočale sovražniku organizirati dobro obveščevalno službo, ki je bila seveda po tem naperjena zlasti proti narodnoosvobodilnem gibanju. Ker so se enote jugoslovanske vojske v aprilski vojni umaknile čez Muro, na tem območju ni ostalo nobenega orožja, kar je za narodnoosvobodilno gibanje predstavljalo veliko težavo, saj je zavrlo nastanek in razvoj oboženih enot.

Osem mesecev po zlomu in zasedbi stare Jugoslavije, 16. decembra 1941, je okupator razglasil aneksijo teh območij k madžarski kroni. Mejno reko Muro so že prej zaščitile obmejne enote.

Dokler niso organizirali kanalov in zvez, so bile partijske organizacije Medjimurja in Prekmurja odrezane od partijskih središč v Sloveniji in na Hrvaškem. Zato tudi niso mogle pravočasno dobivati smernic za delo v novih razmerah. Skupne težave in cilji so navedle partijske organizacije Medjimurja in Prekmurja, da so se med seboj tesno povezale in sodelovale, saj so bile mlade in še neizkušene. Po direktivi Franca Belija iz Varaždina so člani partijske organizacije v Čakovcu začeli delati manjše akcije proti sovražniku že 25. aprila 1941. leta, torej kmalu po okupaciji.¹⁴⁶

Okrožni komite Varaždin je poslal v Čakovec dva svoja člana, Stanka Zormanana in Stijepana Hajdareviča, ki sta se povezala z Josipom Horvatom-Zdelarom, da bi okrepila partijsko delo in narodnoosvobodilno gibanje v Medjimurju, ki ga je vodil mestni komite KPH Čakovec. Partijsko delo in narodnoosvobodilno gibanje v Prekmurju pa je vodil okrožni komite KPS s Štefanom Kovačem-Markom na čelu.

Prvi sestanek med slovenskimi in hrvaškimi predstavniki revolucionarnega gibanja je bil v rojstni hiši Štefana Kovača v Nedelici pri Turnišču v začetku junija 1941, ko je Evgen Kardoš h Kovaču pripeljal še Stanka Zormanana. Ob tej priložnosti je Zorman prinesel letake, ki jih je v Čakovcu sestavil Stijepan Hajdarevič pod naslovom »Radnici in radnice«. S Kovačem sta jih razmnoževala na šapirografu. Napravila sta jih okoli 360. Kasneje jih je Zorman odnesel v Čakovec, kjer so jih komunisti in skojevci raztrosili.¹⁴⁷

Po tem sestanku, zlasti pa še po partijski konferenci KP Slovenije, ki je bila 1. in 2. junija 1941 v Ljubljani, na kateri je sodeloval tudi predstavnik partijske organizacije iz Prekmurja Mirko Bagar, se je protifašistično in osvobodilno gibanje Prekmurja in Medjimurja vse bolj krepilo in povezovalo.

V začetku julija pa je osvobodilno gibanje Prekmurja in Medjimurja zadel težak udarec. Okupatorju je uspelo vdreti v partijsko organizacijo Čakovec, kar je povzročilo veliko aretacij. Ujeli so tudi Zormana, ki je med mučenjem izdal Stijepana Hajdareviča in še druge aktiviste narodnoosvobodilnega gibanja Medjimurja.¹⁴⁸

To je povzročilo začasno prekinitev sodelovanja med komunisti Medjimurja in Prekmurja, ker so se Štefan Kovač in drugi prekmurski aktivisti pravočasno umaknili iz starih baz v nove v Prekmurju. Z delom so nadaljevali pred konec julija. Dne 28. julija 1941 so se sestali vodilni aktivisti Prekmurja pod vodstvom Štefana Kovača in ob prisotnosti sekretarja pokrajinskega komiteja za Štajersko Slavka Šlandra v Moravcih v Slovenskih goricah. Morda je bila najvažnejša odločitev sestanka, da morajo organizacije narodnoosvobodilnega gibanja na območju Maribora, Prekmurja in Medjimurja biti tudi naprej tesno povezane in sodelovati med seboj.¹⁴⁹



Stefan Kovač-Marko, sekretar
okrožnega komiteja KP Slovenije
za Prekmurje

Zavedajoč se, da lahko prekmursko narodnoosvobodilno gibanje uspe le v sodelovanju z medjimurskim, sta Štefan Kovač in Vinko Megla odšla v Donje Medjimurje, da bi pomagala tamošnji partijski organizaciji v njenem nadaljnjem delu. Megla je tudi pred vojno sodeloval z naprednim delavskim gibanjem v Zagrebu, kjer se je učil za krojača. Leta 1938 je postal član SKOJ, kasneje pa voditelj mladinske organizacije in član mestnega komiteja SKOJ v Zagrebu.¹⁵⁰

S seboj sta prinesla nove smernice in okrožnico CK KP Hrvatske v slovenščini ter pisalni stroj, na katerem je Štefan Kovač razmnožil tri letake, enega v madžarščini, druga dva pa v slovenščini. V njih je razkrinkal namere okupatorja in pozval ljudstvo k vstaji. Letak, ki je bil sestavljen v madžarščini, so raztrosili celo v notranjosti Madžarske. Njegova vsebina je prikazovala pravo podobo politike madžarskih oblastnikov. Na sestanku je Kovač razložil tudi vsebino okrožnice partijskega vodstva Hrvatske in ostro kritiziral oportunistem nekaterih komunistov in simpatizerjev, ki so se pasivizirali, ko so prišli iz Zagreba v Medjimurje po razpadu stare Jugoslavije.

Povezava partijske organizacije Čakovec s slovenskimi komunisti v Prekmurju naj bi odstranila vrzel, ki je nastala,



Karlo Mrazovic, član centralnega komiteja KP Hrvatske

ko je zaradi aretacij prišla do kratke prekinitve zveze z okrožnim komitejem v Varaždinu. Da bi vzpostavili ponovne zveze, so poslali v Zagreb Marka Kovača, istočasno pa je centralni komite KPH poslal v Medjimurje svojega člana Karla Mrazoviča z nalogo, da partijski organizaciji pomaga pri pripravi upora. Partijsko članstvo so ponovno seznanili z vsebino okrožnice centralnega komiteja KPH, ker so nekateri posamezniki govorili, da se ni treba podrežati direktivam, ki jih prinašajo tovariši iz Slovenije. Ob tej priložnosti so obsodili nezaupanje posameznikov do slovenskih komunistov v Prekmurju. Okrožnica je obravnavala spremembo v mednarodnem političnem položaju po napadu fašističnih sil na Sovjetsko zvezo, stališča partijskega vodstva Jugoslavije in naloge komunistov v zvezi s temi spremembami. Po teh sestankih je nastopilo obdobje ponovnega oživljanja povezovanja gibanja v obeh sosednjih pokrajinah.

Oktobra sta med slovenske partizane odšla prva hrvaška mladinka. To sta bila Ivan Kalšan-Bosanac iz Donjega Kraljevca in Ivan Glavina-Guska, iz Preloga. Oba je iz Medjimurja pripeljal neumorni mladi slovenski revolucionar Vinko Megla. Priključil ju je slovenskim mladincem Prekmurja in jih vse skupaj odpeljal na Štajersko med pohorske partizane.¹⁵¹ Med pohorske partizane sta vstopila še dva Hrvata iz Maribora, ki sta tam stanovala že prej. To sta bila Rudi Petrušek iz Virovitice in Josip Bakarić iz Popovače pri Kutini. Oba sta bila frizerska delavca, vključena v partijsko organizacijo in sindikalno gibanje še pred vojno.¹⁵²

Ko so v prvih dneh julija aretirali člana kotarskega komiteja Čakovec Stanka Zormana in Stjepana Hajdareviča, nekoliko kasneje pa še Mirka Bagarja, je organom madžarskih fašističnih oblasti uspelo zvedeti za širšo organizacijsko mrežo odporniškega gibanja in za nekatere slovenske aktiviste, ki so jih začeli zapirati. Najusodnejše posledice je imela aretacija Evgena Kardoša 10. oktobra 1941. leta, ki je pri sebi imel beležke, iz katerih so razbrali imena sodelavcev in datume sestankov okrožnega komiteja za Prekmurje. Med datumi je bil vpisan tudi 18. oktober, ko bi v gozdu pri Gančanih moral biti sestanek okrožnega komiteja. Na sestanek sta iz Medjimurja šla Štefan Kovač in Vinko Megla, ki še nista vedela za Kardoševo aretacijo. Ko sta prispela na mesto

sestanka, sta padla v zasedo madžarskih orožnikov. Ob tej priložnosti je Kovač padel, Vinko Megla pa, čeprav laže ranjen, pobegnil.¹⁵³

Smrt sekretarja okrožnega komiteja je bila hud udarec ile le za revolucionarno gibanje Prekmurja, temveč tudi za gibanje Medjimurja, ki so mu slovenski komunisti, posebno pa Kovač, nesebično in iskreno pomagali pri odstranjevanju posledic, ki so jih povzročile prve žrtve v vrstah hrvaških komunistov. Prekmurje in Medjimurje so šteli za enotno in celovito območje skupnega revolucionarnega delovanja. Vzrok udarcev, ki jih je doživela partijska organizacija v Medjimurju in Prekmurju, je bila predvsem izdaja aretiranih ljudi, slabo razvita obveščevalna služba in pa podcenjevanje sovražnikove sposobnosti.

Po oktobrskih dogodkih, se pravi, po smrti Štefana Kovača in aretaciji večjega števila partijskih aktivistov, je nastopilo daljše obdobje zastoja v narodnoosvobodilnem gibanju v Prekmurju. Preostalim političnim aktivistom in nacionalno zavednim mladincem je pretila nevarnost, da jih organi madžarskih okupacijskih oblasti aretirajo, potem pa likvidirajo ali pošljejo v koncentracijska taborišča. Zato se jih je veliko odločilo, da se umaknejo iz Prekmurja in prebijejo na Hrvaško ter v druge predele Slovenije, kjer se je narodnoosvobodilno gibanje že močno razvilo. V tem so videli edino možnost, da nadaljujejo začeti boj proti sovražniku.

Med prvimi, ki so se prek Hrvatske napotili v Ljubljano, sta bila Ferdo Godina in Dane Šumenjak. Prvi je odšel v septembru, drugi pa v začetku novembra 1941. Za njima so v decembru šli še mladinci Jožko Koren, Dušan Cimperman, Jožko Šerbec, Branko in Stojan Šerbec pa sta odšla v Zagreb.¹⁵⁴

Konec novembra 1941 sta s soboške gimnazije šla v Varaždin mladince Jože Kramar-Juš iz Trnja in Franc Škoberne iz Črenšovec, konec februarja naslednjega leta pa je za njima prišel še Jerko Novak-Očka iz Štrigove. V Varaždinu so se povezali z okrožnim komitejem KP Hrvatske za Varaždin prek delavca Vlade Drempetiča, ki je delal v tekstilni tovarni. Iz Varaždina so nameravali prek Zagreba ustaviti zvezo s slovenskimi partizani na Gorjancih in po njej pošiljati prekmurske mladince v slovenske partizanske enote.

Dne 19. marca 1942 je Tone Ploj poskusil vzpostaviti tudi zvezo s hrvaškimi partizani na Kalniku s pomočjo zvez v Zagrebu. To mu ni uspelo verjetno zato, ker so ustaške enote iz Varaždina, Križevcev in drugod prav tedaj začele ofenzivo proti prvim partizanskim skupinam na Kalniku.¹⁵⁵

V januarju 1942 je hrvaško in slovensko gibanje doživelo še en hud udarec. Sovražniku je že drugič uspelo vdreti v mrežo partijske organizacije spodnjega Medjimurja. Ujeli so okrog 50 članov partije in organizacije SKOJ, kar je v prvi polovici istega leta paraliziralo delo partije na tem področju.

Na slovenski strani pa je 26. januarja 1942 padel Vinko Megla, član okrožnega komiteja za Prekmurje in tesni sodelavec Štefana Kovača, ki se je zelo zavzemal za ustanavljanje in vzdrževanje tesnih zvez med slovenskim in hrvaškim osvobodilnim gibanjem.

Avgusta 1942 je Tone Ploj ponovno poskusil vzpostaviti zvezo s partizani Hrvatske, toda pri prehodu čez Dravo so ga ustaši ujeli in odpeljali v zapor v Varaždinu. Pri njem so našli zemljevid Neodvisne države Hrvatske, izrezan iz časopisa, na katerem so bila z rdečim svinčnikom zarisana partizanska območja. To ga je izdalo, da je eden od tistih, ki imajo zveze s hrvaškim partizanskim gibanjem. Odpeljali so ga v Zagreb in potem v taborišče Jasenovac.¹⁵⁶

Konec 1942 so se prekmurski mladinci Jože Kramar-Juš, Jerko Novak-Očka in Franc Škoberne napotili iz Varaždina po zvezi na Kalnik in stopili v Kalniški partizanski odred.¹⁵⁷

Tem strahotnim udarcem je sledila prekinitev v razvoju narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju in Medjimurju, ki se ni niti dobro utegnilo razširiti in pognati dovolj trdnih in globokih korenin. Toda ljudje obeh območij so se vključevali v boj drugod, kjer koli so mogli. V kasnejšem obdobju, ko so se razmere izboljšale, pa se je gibanje obnovilo na obeh straneh.

OSVOBODILNO GIBANJE MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI V ZAGREBU IN VARAŽDINU

Seveda se sodelovanje Slovencev in Hrvatov v skupnem boju proti okupatorju in fašizmu v prvem letu vojne ni omejilo le na stično področje ob slovensko-hrvaški narodnostni meji. Skupni cilji naprednih in protifašističnih sil obeh na-

rodov in enaka stremljenja širokih delovnih množic na obeh straneh so bila hkrati tista vez, ki je pogojevala čedalje tesnejše združevanje ljudi v skupnih osvobodilnih naporih tudi drugod, kjerkoli so se znašli Slovenci in Hrvati v istem kraju ali enoti.

Treba je ugotoviti, da so se v vsej Sloveniji, pa tudi na Hrvaškem, ljudje vključevali v osvobodilno gibanje ne glede na narodnost, saj je bilo tudi slovensko osvobodilno gibanje tako kot gibanja drugih narodov in narodnosti v ostali Jugoslaviji prežeto z internacionalizmom. Zavedalo se je, da z odločnim bojem na lastnih tleh največ pomaga tudi drugim in da je osvoboditev in združitev slovenskega naroda možna le kot del jugoslovanskega in evropskega protifašističnega boja.

Po razpadu Jugoslavije aprila 1941 je bilo na Slovenskem malo Hrvatov, ker so se zaradi hudih razmer večinoma kmalu vrnili domov, ali pa so jih tja poslale oblasti. Kolikor so ostali, so se vključili v Osvobodilno fronto ali partizanske enote enako kot Slovenci.

Drugače je bilo s Slovenci na Hrvaškem in zato je potrebno tudi temu vprašanju posvetiti potrebno pozornost in ga osvetliti.

Ze pred razpadom Jugoslavije je bilo v Zagrebu precej Slovencev. Ker ljubljanska univerza ni imela vseh fakultet, je na zagrebški univerzi študiralo veliko slovenskih študentov. Tudi na srednjih šolah v Zagrebu se je šolalo precej dijakov iz Brežic, Krškega in drugih obmejnih mest vzhodnega dela Slovenije, zagrebška železnica ter druge delavnice in podjetja pa so zaposlovale precejšnje število slovenskih delavcev.

Še bolj pa je naraslo število Slovencev po okupaciji. Nekateri so prišli tja zato, ker so jih izselile nemške oblasti, mnogi pa so se zatekli tudi sami zaradi preganjanja.

Z načrtno izselitvijo velikega števila Slovencev z nemškega zasedenega ozemlja so na Hrvaškem nastale precej močne kolonije tudi drugod, kot v Varaždinu, Koprivnici, Bjelovaru, v Liki in celo v Bosni.

V Zagrebu je že pred vojno bilo osnovano kulturno-prosvetno društvo »Slovenski dom«, ki je zbiralo in povezovalo Slovence. V tem, pred oblastmi legalnim društvom je vedno

bolj prevladovala protifašistična usmerjenost. Po navodilih centralnega komiteja KP Hrvatske so se vanj vključevali tudi slovenski komunisti, ki so bili v Zagrebu, in postopoma prevzeli vodstvo. Ko je postal tajnik društva Miha Korošec, so uspeli odstraniti iz vseh njegovih teles profašistične elemente, društvo pa je postalo močno središče osvobodilnega in protifašističnega gibanja v Zagrebu.

Da bi še bolj povezali Slovence z osvobodilnim gibanjem, so ob pomoči zagrebskega mestnega komiteja KP Hrvatske in na pobudo iz Slovenije ustanovili v Zagrebu tudi odbor Osvobodilne fronte. Vodil ga je že omenjeni Miha Korošec. Odbor je zbiral gmotno in finančno pomoč za slovenske izseljence, ki so čez Zagreb prehajali na razna območja Neodvisne države Hrvatske in v Srbijo. V začetku jeseni 1941, ko je nastal tudi odbor Osvobodilne fronte za Kozjansko, se je počasi začelo razvijati sodelovanje med partizanskim gibanjem na Kozjanskem in Hrvatskim Zagorjem.¹⁸⁸

Ožji del odbora Osvobodilne fronte je imel zveze in je sodeloval s posameznimi vodilnimi komunisti KP Hrvatske v Zagrebu, kot so bili Ivan Krajačič, Lutvo Ahmetović, Lepa Perović, Ivan Denac in drugi.



Miha Korošec, predsednik odbora
OF slovenskih izseljencev v Za-
grebu



Ivan Krajačić, član poverjenništva
centralnega komiteja KP Hrvatske
za zagrebško območje

Maja 1941 je po nalogu centralnega komiteja KPH Ivan Krajačić organiziral obveščevalno skupino, v kateri so bili Josip Kopinič, Ivan Žnidarič, Avgust Cilič in Ljudevit Gerl.¹⁵⁹ Ta obveščevalna skupina, ki je delovala za potrebe višjih vodstvenih organov, je uspela organizirati široko obveščevalno mrežo v vojaških in civilnih ustanovah NDH v Zagrebu. Uspela je prodreti celo v glavni štab ustaškega vojaškega poveljstva. Njeni zaupniki so zbirali in dostavljali zelo koristne vojaške podatke, ki jih je potrebovalo partizansko gibanje.¹⁰⁰

Že prve mesece okupacije je hrvaška partijska tehnika uspela dobiti s posredovanjem Maksa Durjave izvirnike ustaških dovolilnic, na podlagi katerih je tehnika izdelala ponaredke dokumentov ustaških redarstev, oblasti, posameznih ministrstev in drugih ustanov, pa celo feldkomandature nemškega generala v Hrvatski. Ponarejene dovolilnice so potem rabila vodstva osvobodilnega gibanja za različne potrebe, na primer, za prehod španskih borcev iz Nemčije v domovino, za potovanja ilegalcev v Slovenijo, Hrvatsko Primorje in Gorski Kotar, Srbijo ter Dalmacijo, kakor tudi za gibanje kurirjev in aktivistov po Hrvatski. S takšnimi dokumenti so pošiljali tudi kompromitirane ljudi iz Zagreba v partizane v

prvih mesecih upora.¹⁸¹ S podobno ponarejeno dovolilnico je iz Zagreba potoval v Ljubljano v drugi polovici avgusta 1941 tudi sekretar pokrajinskega komiteja SKOJ za Hrvatsko Joža Vlahovič. Udeležil se je sestanka pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo, na katerem so izmenjali izkušnje v organizacijskem in političnem delu mladine v začetni fazi oborožene vstaje. V svojem poročilu centralnemu komiteju SKOJ za Jugoslavijo je napisal: »Lahko računamo, da je Slovenija zelo napredovala kar se tiče organizacije, politično pa je vse naše.« (Se pravi, v osvobodilnem gibanju, op. avt.)¹⁶²

Hrvaška partijska tehnika je tesno sodelovala s slovensko v Ljubljani. Tudi ta je uspešno ponarejala italijanske in ustaške dokumente. To je med drugim omogočilo članoma glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet Francu Leskovšku in Mihi Marinku potovanje na vojaško posvetovanje v Stolicah pri Krupnju v Srbiji v prvi polovici septembra 1941. Tega posvetovanja pri vrhovnem štabu sta se udeležila tudi Rade Končar, sekretar centralnega komiteja KPH in Vlado Popović, sekretar operativnega partijskega vodstva za Hrvatsko.¹⁶³

Delo Maksa Durjave, neustrašnega slovenskega revolucionarja, in drugih v partijski tehniki, je bilo težavno in nevarno. Ko so ga ujeli in potem ustrelili, je to pomenilo veliko izgubo tako za hrvaško, kot za slovensko gibanje.¹⁶⁴

Na skupni seji centralnega komiteja KP Jugoslavije in centralnega komiteja KP Hrvatske, ki je bila dne 11. aprila 1941, so sklenili, da je treba že v aprilu organizirati povratek bivših španskih borcev v domovino. Med njimi je bilo veliko slovenskih in hrvaških prostovoljcev. Akcijo je neposredno vodil centralni komite KPH in operativno partijsko vodstvo. Prva skupina, v kateri so bili Jože Berkopec, Adolf Štajnberger, Peko Dapčević, Lazo Latinović in še nekateri drugi, je prišla iz Avstrije po napadu na Sovjetsko zvezo. Tam je delala v tovarni »Steyr«. Beg so organizirali ob pomoči avstrijskih komunistov, skupino pa sta vodila Adolf Štajnberger, ki je znal nemško, in Peko Dapčević. V drugi skupini, ki je delala v Nemčiji v neki tovarni aluminija, so bili Dušan Kveder, Otmar Kreačič, Veljko Kovačević, Kosta Nadj, Ivan Hariš in drugi. Prehod v domovino je neposredno vodil Cvetko Večeslav-Flores, španski borec, ki se je prebil v Jugoslavijo že prej. Pri Mariboru in Dobovi blizu Brežic so bile slo-

venske, v Zagrebu pa hrvaške javke, ki so sprejemale in pošiljale po zvezi prostovoljce v določene kraje. Po določenem času so slovenski španski borci odšli po istih zvezah v Zagrebu in Dobovi v Slovenijo in se vključili v paritzanske enote.¹⁶⁵

Vodstvi komunistične partije Slovenije in tudi Hrvatske nista mogli prepustiti slovenskih izseljencev, ki so prišli v številna hrvaška mesta in vasi, političnemu vplivu ustaške oblasti. Odbor Osvobodilne fronte v Zagrebu se je začel povezovati tudi z drugimi skupinami Slovencev, razseljenih po Hrvatski, kot na primer v Varaždinu, B. jelo varu, Banja Luki in drugod. V tem delu so se zelo izkazali Čuček Franj o-Črni-vec in Glavnik Franjo, oba iz Ptuja, in drugi.¹⁰⁸

V septembru so v Varaždinu pod vodstvom Franca Čučka in po direktivi odbora Osvobodilne fronte v Zagrebu osnovali odbor Osvobodilne fronte, ki je štel 12 članov, vodil pa ga je Joža Vnuk iz Ptuja. Odbor je takoj po ustanovitvi navezal stike s članom okrožnega komiteja Komunistične partije Hrvatske za Varaždin Stijepanom Ivičem in drugimi ter začel sodelovati s hrvaškim narodnoosvobodilnim gibanjem. V Varaždinu je ob koncu septembra prišel tudi Glavnik Franjo, ki je zlasti deloval med izseljenci, ki so bili zaposleni pri nemškem podjetju, ki je gradilo cesto Varaždin—Zagreb.

Kasneje so Čučka poslali v Ljubljano prek Zagreba z nalogo, naj oriše centralnemu komiteju KP Slovenije položaj, v kakršnem so slovenski izseljenci v severnem delu Hrvatske, in da bi dobil navodila za njihovo nadaljnje delo. Centralni komitej KP Slovenije je menil, naj se slovenski komunisti tim tesneje povežejo s partijskim vodstvom Hrvatske in delajo po njegovih direktivah. Tako sta odbor Osvobodilne fronte v Zagrebu in Varaždinu še intenzivneje usmerjala slovenske izseljence v sodelovanje z narodnoosvobodilnim gibanjem Hrvatske.

Pomladi 1942 so osnovali odbor Osvobodilne fronte tudi v Novem Marofu, simpatizerske skupine pa v Brezičkem Humu in Donji Zelini. Odbor v Novem Marofu je bil zelo Pomemben za okrožni komitej v Varaždinu, ker so slovenski Uslužbenci tamkajšnjega gradbenega podjetja, člani Osvobodilne fronte, izdajali njegovim članom legalna dovoljenja, s katerimi so nemoteno potovali v Zagreb na sestanke s člani Centralnega komiteja KPH oziroma partijskega poverjenišтва

za severno Hrvaško. V primeru poostrene ustaške kontrole na poti Varaždin—Zagreb pa je kurirske posle opravljal Franjo Glavnik. Tako je okrožni komite KPH Varaždin mogel zbirati podatke o sovražniku in širiti propagandni material o narodnoosvobodilnem boju med slovenskimi in hrvaškimi delavci, ki so bili zaposleni pri nemškem podjetju.

Zaradi uspešnega razvijanja sodelovanja slovenskih izseljencev z osvobodilnim gibanjem Hrvatske je mestni komite Varaždin sprejel Franja Glavnika za svojega člana. Kasneje so ga vključili v partijsko tehniko okrožnega komiteja Varaždin, kjer je delal do odhoda v partizane na Kalnik.¹⁶⁷

Ze v prvih dneh vstaje v Liki so sodelovale tudi nekatere izseljene slovenske družine, ki so jih ustaši sredi julija prepeljali iz zbirnega taborišča v Slavonski Požegi v Korenico in naselili na posestvih pregnanih in pobitih srbskih družin. Ko se je vstaja začela, so ustaši prenehali z naseljevanjem Slovencev. Večino družin so na njihovo prošnjo poslali v okolico Zagreba, Banja Luke in drugih mest.¹⁶⁸

Ko se je v Liki ustanovil bataljon »Marko Oreškovič«, so vanj stopili tudi begunci iz Slovenskega primorja, ki so ob razpadu Jugoslavije gradili železniško progo v dolini reke Une med Kninom in Bihaćem. To so bili Emil Filipič in Franc Čepirlo. Z njimi je bil tudi Brozovič Joso, Hrvat iz Gorskega Kotara. Bataljon je bil konec 1941 prva vojaška formacija na Hrvaškem, ki je bila sestavljena iz treh nacionalnosti in je kot taka predstavljala bratstvo in enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev. V zvezi s tem pravi štab Ličke grupe odredov v poročilu glavnemu štabu Hrvatske: »Formirali smo udarni bataljon »Marko Oreškovič«, ki šteje 108 borcev .. . Polovica jih je Srbov, polovica pa Hrvatov in Slovencev.«¹⁶⁹

V začetku pomladi 1942. leta je skupina Slovencev po ukazu štaba Ličke grupe odredov premestila tehniške delavnice, ki so pripadale nekdanjemu podjetju v dolini Une, v Kamensko blizu Korenice in začela izdelovati ročne bombe za partizane in popravljati njihovo orožje.¹⁷⁰

V Zagrebu se je medtem nadaljevalo in napredovalo delo slovenskih aktivistov.

Ko je obveščevalna skupina Ivana Krajačiča uspostavila široko mrežo zvez v domobranstvu in civilnih ustanovah, je na osvobojeno ozemlje začela po raznih kanalih pošiljati

orožje, strelivo ter sanitetni in drugi material. Posebno je bila koristna pošiljka domobranskih vojaških in oficirskih uniform ter žigi in potne dovolilnice, ki so jih uporabljali za potovanja posameznih partijskih funkcionarjev, pa tudi celih skupin na razna območja države.¹⁷¹

V novembru so vzpostavili dobro kurirsko zvezo po železnici Ljubljana—Zagreb, ki so jo vzdrževali kurirji glavnega poveljstva in centralnega komiteja KP Slovenije Lado Šubic, Franjo Čuček, Olga Lavrač in Dora Konavlj. Včasih so te zveze tekle tudi prek Karlovca. Po teh kanalih sta se povezovali partijski in vojaški vodstvi Slovenije in Hrvatske. Centralni komite KP Slovenije je prek Zagreba vzdrževal zvezo tudi s centralnim komitejem KP Jugoslavije. Javka slovenskih kurirjev je bila v nekdANJI Hacovi ulici, številka 28 (danes ulica 8. maja), pri slovenski družini Zorko. -

Vodja pirotehnike glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet je večkrat odhajal v Zagreb, Karlovac in Varaždin. Uspel je pridobiti mnoge Slovence, da so sodelovali s Hrvati in jim pomagali. Tako je novembra 1941 dal Ivo Stojkoviču, uslužbencu v tovarni »Juganil«, nalogo, naj v laboratoriju podjetja skuša napraviti inicialni eksploziv, ki je bil potreben za diverzantske akcije. Manjša skupina pristašev Osvobodilne fronte, v kateri so delale Dragica Rode, Marija Petarnak in druge uslužbenke tovarne, je uspela z naročilnicami od različnih podjetij nabaviti potrebne količine kemikalij. Kljub nevarnosti je Stojkoviču uspelo izdelati ta eksploziv. Od decembra 1941 do maja 1943 je napravil okrog 20 kg eksploziva, ki ga je potem v nenevarni obliki, v vodni disperziji, prevzemal Franjo Čuček, kasneje pa drugi kurirji glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, ki so ga odnašali v Ljubljano po železnici in dostavljali odseku centralne tehnike vodstva partizanskega gibanja Slovenije.¹⁷²

Med Ljubljano in Zagrebom se je razvijalo sodelovanje v nabavljanju mnogih drugih artiklov za potrebe partizanskega gibanja. Odbor Osvobodilne fronte, ki je delal v ožjem centru Zagreba, je organiziral nabavko celo ene pošiljke kokaina iz Ljubljane, kjer je bil poceni, in ga pripeljal v Zagreb, kjer je bil zelo drag, za prodani kokain pa kupil sanitetne instrumente za partizanske bolnišnice na Hrvaškem.

V izvedbi naloge je s slovenskim odborom, ki ga je vodil Franjo Žumer, sodeloval tudi Milan Stanič, član KP Hrvat-

ske, ki je bil zaposlen v lekarni »Bartolič« kot magister farmacije. Z njim je bil tesno povezan že omenjeni Ivo Stojkovič, ki mu je iz skladišča podjetja »Juganil« s pomočjo ponarejenih naročilnic nabavljaj večje količine vanilina in drugih kemikalij, Stanič pa mu je v zameno iz lekarne izdajal različen sanitetni material, ki so ga potem po zvezah odpravljali v partizanske odrede. To so delali vse do maja 1943, ko so jih odkrili.

Osvobodilno gibanje je potrebovalo čim več dobrih zvez. Zato je Edvard Kardelj spodbujal slovenski odbor Osvobodilne fronte v Zagrebu, naj vzpostavijo in razširijo zveze s Slovenijo tudi na črti Zagreb—Klanjec, Zagreb—Dobova in naprej na Kozjansko, Zagreb—Samobor—Gorjanci in Zagreb—Karlovac—Metlika.¹⁷³

Ker so bile domobranske in tudi železničarske uniforme zelo koristne pri potovanjih kurirjev in ilegalnih partijskih delavcev, so tudi te potrebovali. Železničarske je večkrat preskrbel Karlo Korošec iz Ljutomera, ki je bil zaposlen na zahodnem kolodvoru v Zagrebu. Ze od začetka okupacije je bil sekretar partijskega komiteja železničarjev. Na železniški postaji je bilo zaposleno veliko Slovencev, ki so bili po večini organizirani. Karlo Korošec je delal v tesni povezavi z Miho Korošcem, dokler niso ustaši prodrli v partijsko organizacijo železničarjev. To se je zgodilo v začetku pomladi 1942. Takrat je odšel v eno od prvih partizanskih skupin v Hrvatskem Zagorju. Maja je padel v ustaški ofenzivi proti prvemu Zagorskemu partizanskemu odredu.

Po nalogu Edvarda Kardelja je iz Zagreba v začetku marca 1942 odšla na Kozjansko skupina štirih slovenskih aktivistov, ki jih je vodil Jože Preskar. Imeli so nalogo organizirati delo skupaj s političnimi delavci, ki jih je partijsko vodstvo Slovenije poslalo iz Celja in iz revirske partizanske čete. Skupina naj bi še naprej vzdrževala zvezo z Zagrebom na črti Kozjansko—Kraljevac—Zagreb in Dobova—Zagreb.

Skupina obveščevalcev, ki jo je vodil Ivan Krajačič, je ob sodelovanju slovenskih aktivistov nabavljala tudi orožje iz domobranskih skladišč. Ustanovila je nekaj svojih skrivnih skladišč v raznih koncih Zagreba. Morda največje je bilo na Kustošiji v prostorih transportnega podjetja, v katerem je bil šef nek Slovenec, po poklicu učitelj. Tega skladišča vso

vojno niso odkrili, dasiravno so odkrili delo njegovega šefa. Drugo veliko skladišče je bilo v Draškovičevi ulici, v prostorih neke nemške firme, kjer sta kot uslužbenca delala Ferdo Pavletič in Radovan Korša. Tretje je bilo v Gunduličevi ulici. Z njim je bil povezan Franjo Balon, domobranski oficir. Iz skladišč so potem s tovornjaki pošiljali orožje v razne kraje, v Moslavino preko Ivanje Reke, na Gorjance ter v Zumberak in Hrvatsko Zagorje.¹⁷⁴

Orožje so zbirali in ga pošiljali v partizanske enote celo vojno. Ta dejavnost se je zelo razširila in postala tako uspešna, da so celo ob neki priložnosti s pomočjo ponarejenih potnih listov poslali partizanom 15 tovornjakov orožja pod izgovorom, da ga pošiljajo domobranom na položaje.

V Zagrebu je bila ustanovljena tudi partijska celica slovenskih izseljencev. Sekretar celice je bil Marko Gerjevič, člani pa Gustav Gerjevič, Ferdo Bosina, Franjo Gorše, Alojz Vučajnk in Ivan Zorko. V Zorkovem stanovanju je bila tudi javka slovenskih kurirjev. S celico je bil povezan tudi Franjo Balon. Ta jim je pomagal pri zbiranju podatkov o hrvaškem domobranstvu in pri nabavljanju orožja za slovenske partizane na Kozjanskem. Celica je preko Mihe Korošca vzdrževala zvezo s poverjeništvom centralnega komiteja KPH v Zagrebu za severno Hrvatsko in delala po njegovih direktivah.

Sredi 1942. leta se je število slovenskih političnih aktivistov na območju Varaždina povečalo. Ko sta končali študij v Zagrebu, sta v Varaždin prišli Marta Kovačič in Jelka Vesenjak. Prva se je zaposlila v vojaškem podjetju »Tivar« kot tajnica, druga pa v bolnišnici kot zdravnik. Obe sta med študijem pripadali skupini demokratično usmerjenih slovenskih študentov in bili včlanjeni v »Slovensko društvo«, ki je sodelovalo z naprednim gibanjem v Zagrebu.

V varaždinski bolnišnici je delal tudi dr. Vogrinc, prav tako Slovenec, s katerim sta se obe kmalu povezali. Vzpostavili sta tudi zvezo z okrožnim komitejem Varaždin, s Stjepanom Ivičem in Franjom Glavnikom, ki je bil član mestnega komiteja. Kmalu je Marta začela delati v ženski protifašistični zvezi. Vodila je odbor, ki je štel pet članov. Skupini hrvaških komunistov je pomagala, ko so reševali iz ustaškega zaporu Culjka, sekretarja okrožnega komiteja Varaždin.

Jelka Vesenjak je iz bolnišnice odhajala na Kalnik, kjer je operirala ranjene partizane in se ponovno vračala na delo. To je delala, dokler je niso julija 1943 odkrili in je odšla v partizane. Dr. Vogrinca so ustaši ujeli in zaprli zaradi podpiranja partizanskega gibanja.

Ko se je 7. julija 1943. leta predal partizanom ves artilerijski domobranski garnizon v Jalkovcu pri Varaždinu, so ustaši začeli loviti ženske, za katere so zvedeli, da so delale v odboru protifašistične fronte žena. Marta Kovačič je morala zapustiti Varaždin in v začetku oktobra istega leta oditi v partizane. Pri tem so ji pomagali slovenski izseljenci v Novem Marofu. S seboj je prinesla veliko denarja, ki so ga slovenski in hrvaški ilegalci zbrali v Varaždinu.¹⁷⁵

Kljub temu, da so ustaši poskušali slovenske izseljence prepričati, naj sodelujejo z oblastjo, češ, da so jih »širokogrudno«¹⁷⁶ sprejeli kot izseljence ali begunce iz nemške okupacijske cone, v tem nikakor niso uspeli, ker se je večina izseljenih Slovencev, ne le na območju Zagreba in Varaždina, temveč tudi drugje, zavedala, da je ustaška država le orodje v nemških in italijanskih rokah. Zavedali so se, da se morajo proti njej boriti skupaj s Hrvati tako, kakor so se morali boriti tudi proti njenim gospodarjem.

Seveda je nekaj teh zbranih podatkov o oblikah sodelovanja slovenskih in hrvaških ljudi v narodnoosvobodilnem gibanju in boju le del tistega, kar se je dogajalo na široki fronti medsebojnih stikov. Toda že teh nekaj primerov je dovolj, da lahko ugotovimo, da so skupna stremljenja Slovencev in Hrvatov že v prvem letu osvobodilnega boja dobila povsem določene in stvarne oblike in da so pomagala enim in drugim v njihovem boju za nacionalno osvoboditev.

*

Tesne zveze in plodno sodelovanje slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja so plod dela številnih višjih in nižjih organov narodnoosvobodilne borbe. Tem stikom smo priča v celi vrsti krajev vzdolž celega obmejnega pasu v prvih mesecih fašistične okupacije in oboroženega upora. Povezave in sodelovanje so bili naravno nadaljevanje sodelovanja naprednih gibanj obeh narodov, ki je obstajalo že pred vojno pod vplivom Komunistične partije Jugoslavije.

Vodstvo Slovenije si je močno prizadevalo, da bi svoj osvobodilni boj čimprej povežalo z bojem Hrvatov in s tem tudi z bojem ostalih narodov Jugoslavije, oziroma da bi tako prebilo izolacijo zaradi obstoja Neodvisne države Hrvatske. To izolacijo je bilo treba čim prej prebiti zaradi svojega lastnega uspešnega razvoja.

Vrhovni plenum Osvobodilne fronte je kot slovenski narodnoosvobodilni odbor 16. septembra 1941 izdal sklep, da se slovenske partizanske čete vključujejo v narodnoosvobodilne partizanske odrede Jugoslavije.¹⁷⁶

Odločitev je bila pomemben prispevek k postopni krepitvi omajanega bratstva in enotnosti narodov Jugoslavije, ki je bilo sledilo razsulu aprila 1941 in je bilo posledica politike prejšnjih vladajočih režimov. Ona je izraz odločnosti vodstva osvobodilnega gibanja, da se mora slovenski narod upreti separatističnim poskusom tistega dela slovenske buržoazije, ki je hkrati poskušala vpreči Slovence v voz fašističnih držav.

Centralni komite Komunistične partije in vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije sta posvečala veliko pozornost razvoju vstaje na Hrvaškem in v Sloveniji, pa tudi stikom med obema gibanjema. Ta prizadevanja so bila pogojena s potrebo kar najhitrejšega povezovanja narodnoosvobodilnih gibanj vseh narodov Jugoslavije v celoto, saj je le združena moč vseh narodov v boju proti okupatorjem bila lahko zmagovita. Odstraniti je bilo treba posledice različnih okupacijskih sistemov, ki so nastali, ko so si jugoslovansko ozemlje razdelili različni sovražniki.

Ko so prebili izolacijo, ki ji je bila najbolj izpostavljena Slovenija, so nastale možnosti za prelivanje izkušenj iz pokrajine v pokrajino, za sodelovanje in združevanje maloštevilnih in vojaško neizkušenih partizanskih sil v boju proti skupnemu sovražniku, hkrati pa tudi odprle perspektive razvoja in boljših uspehov posameznih nacionalnih gibanj v okviru celote.

Intenziven razvoj sodelovanja med narodnoosvobodilnima gibanjema Slovenije in Hrvatske v prvem letu vstaje vidimo na območju Gorskega Kotara, Loške doline in Kočevja, to je tam, kjer je napredno in demokratično gibanje že prej imelo globlje korenine in tradicije na obeh straneh.

Množičnost oborožene vstaje na tem območju v aprilu in maju 1942, nastanek skupnega osvobojenega ozemlja in za-

četek skupnih akcij slovenskih in hrvaških partizanskih čet je v veliki meri poslabšalo položaj okupatorja, ki ga niti lokalne ofenzive proti partizanskim četam v dolini Čabranke in v Loški dolini niso mogle bistveno popraviti. Nasprotno, položaj je iz dneva v dan postajal slabši tudi v tistih predelih, ki so jih priključili italijanski reški provinci.¹⁷⁷

To je bil nedvomno zelo hud udarec prestižu fašistične Italije. Naraščanje partizanskih čet v Ljubljanski pokrajini in Gorskem Kotaru je hudo zaskrbelo okupatorske vojaške in civilne oblasti. Okrog vseh postojank, ki so jih držale enote italijanskega 5. in 11. korpusa, so začeli ob začetku pomladanske ofenzive graditi številne utrdbe in postavljati ovire iz bodeče žice. Prav tako so začeli obnavljati oporišča vzdolž stare italijansko-jugoslovanske meje in graditi nova, da bi preprečili infiltracijo slovenskih in hrvaških partizanskih čet v Istro in Slovensko primorje.

Skupni uspehi slovenskih in hrvaških partizanskih odredov na stičnem območju jugozahodno od Save so dovedli italijanski 5. in 11. armadni korpus v zelo težaven položaj. Njuna moč po presoji italijanskih generalov ni bila dovolj velika, da bi bila sposobna izvesti samostojne vojaške ofenzivne operacije, s katerimi bi zadušila vstajo ali vsaj zadala partizanskim enotam hujše izgube. Zaradi tega je italijansko poveljstvo 2. armade moralo v Ljubljansko pokrajino in Gorski Kotar pripeljati nove enote, da bi potem z veliko močjo uničili partizanske oddelke, zavrli nadaljnji razvoj vstaje in povrnilo zelo omajan prestiž italijanske države.

Zaradi tega so iz Črne gore, Sandžaka in južne Bosne premestili dve diviziji, (»Cacciatori delle Alpi« in »Macerata«) v Slovenijo. »Macerata« so poslali ravno na Kočevsko.¹⁷⁸

Prihod tako velikih sovražnih sil je bil odraz moči osvobodilnega gibanja Slovenije in Hrvatske, saj je na svojem ozemlju z bojem zdaj vezalo še večje okupatorjeve sile. S tem so slovenske in hrvaške partizanske čete zelo olajšale položaj in boj v tistih predelih Jugoslavije, kjer so dotlej delovale premeščene enote. Ta primer nam govori o tesni medsebojni odvisnosti in povezanosti narodnoosvobodilnih gibanj narodov Jugoslavije in potrjuje pravilo, da je uspeh boja enega naroda odvisen od uspeha drugega. Ne samo to. Pozneje, ko

je bila v Sloveniji velika italijanska ofenziva na vrhuncu, so hrvaške čete osvobodile velik del svojega ozemlja v Liki in Kordunu. Italijani so svoje enote morali poslati na Hrvaško, da bi zavrli to nevarno širjenje vstaje, kar pa je pomagalo Slovencem, kajti ofenziva v Sloveniji je takoj začela pešati.

Veliko osvobojeno ozemlje, ki je nastalo oziroma segalo od Kolpe do Ljubljane in od Gorjancev do Snežnika tja do severozahodnega dela Gorskega Kotara, z izjemo glavnih komunikacij, je postalo enotno operativno območje, ki je vedno bolj zahtevalo načrtno in skupno vodenje vojaških operacij, saj so se s svobodnega ozemlja nudile možnosti delovanja v več smereh, proti Zumberku, Ljubljani, Hrvatskem Primorju, Istri in Slovenskem primorju. Teh možnosti še ni bilo mogoče uresničiti, ker partizanska poveljstva niso razpolagala z večjimi formacijami-brigadami, ki bi mogle razvijati takšne ofenzivne akcije.

Vojaška in politična vodstva Slovenije in Hrvatske so pravočasno razumela potrebe vojaškega in političnega položaja ter so se lotila dogovarjanja o pripravi skupnega sestanka predstavnikov obeh glavnih štabov partizanskih čet in centralnih komitejev komunističnih partij, ki bi moral biti 26. julija 1942 na območju bivšega Notranjskega partizanskega odreda.¹⁷⁹

Teh obojestranskih prizadevanj pa niso mogli uresničiti, ker je sovražnik že sredi julija začel ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju od Ljubljane proti jugu in od Reke proti severu. Ofenziva se je začela 12. julija 1942 v Gorskem Kotaru s krvavo tragedijo, ki jo je doživela vas Podhum blizu Reke. Njeno prebivalstvo so izselili, vas porušili, imetje in živino pa odpeljali. Podobna usoda je doletela kasneje še mnoge druge vasi, ne le v Gorskem Kotaru, ampak tudi na Notranjskem in Dolenjskem.

Slovensko in hrvaško narodnoosvobodilno gibanje imata na koncu prvega leta skupno črto v tem, da še ne razpolagata z močnejšimi udarnimi vojaškimi formacijami, brigadami, s katerimi bi lahko zadajala sovražniku resnejše udarce in uresničila morda tudi kako skupno vojaško akcijo. Začetek sovražne ofenzive je namreč padel v čas, ko so se slovenske in hrvaške vojaške enote komaj začele razvijati od nižjih k višjim oblikam vojaške organizacije, ko so se popolnjevale

z novimi borci in ko mladi in vojaško še neizkušeni poveljniki, štabi in enote še niso bili dovolj podkovani v taktiki širših bojev.

Ustanovitev in krepitev skupnega centra vstaje na območju Zumberka in Gorjancev je bila zlasti pomembna, saj so kompaktnost prostora in druge karakteristike ozemlja omogočale neprekinjene zveze in sodelovanje ne le med partizanskimi poveljstvi, temveč tudi zvezo partijskega vodstva Slovenije z Zagrebom, preko njega pa z vrhovnim štabom partizanskih odredov Jugoslavije.

Lahko trdimo, da je ob koncu prvega leta partizanske vojne uspelo narodnoosvobodilno gibanje Slovencev in Hrvatov na široki fronti prebiti izolacijo južno od Save vzdolž grebena Gorjancev in v dolini Kolpe in Čabranke ter povezati partizanski boj od Triglava do Durmitora. To je pretreslo temelje fašističnega okupacijskega sistema in ustaške Neodvisne države Hrvatske južno od Save do dna, čez svobodno ozemlje Hrvatske pa se je slovensko narodnoosvobodilno gibanje tesno povezalo z bojem drugih narodov Jugoslavije.

Na območju severno od Save je partizansko gibanje slovenskega in hrvaškega naroda na obeh straneh narodnostne meje ob istem času napravilo šele prve korake oziroma poskuse, da bi razvilo boj proti skupnemu sovražniku. Doživljalo je hude udarce in imelo začasen zastoj. Zaradi tega sta bila povezava in sodelovanje slaba.

S prodorom skupine proletarskih brigad NOVJ v središči in zahodni del Bosne, kamor je prišel tudi vrhovni štab, so se začeli ustvarjati ugodni pogoji za uresničitev njegove težnje o večjem usklajevanju narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov.

Drugi del

SKUPNI NAPORI V DRUGEM LETU OSVOBODILNE VOJNE

PARTIZANSKO GIBANJE V MEJNEM PASU V ZAČETKU DRUGEGA LETA

Narodnoosvobodilna vojna vseh jugoslovanskih narodov je bila najtežja v prvem letu, ko je bilo treba premagati številne težave, da bi dosegli primerno organizacijo, politično enotnost in množičnost upora. Ob tem delu so padle številne žrtve iz partizanskih enot in političnih vodstev. Okupator in domači izdajalci so še naprej namreč z vsemi metodami hoteli v kali uničiti razvoj narodnoosvobodilnega gibanja slovenskega in hrvaškega naroda in tudi njuno povezovanje. Osvobodilno gibanje na območju večjega dela Slovenije in Hrvatske je uspelo premagati začetne težave in se začelo uspešno razvijati, še posebej v začetku pomladi 1942. leta.

Narodnoosvobodilni gibanji pa sta bili neenakomerno razviti, kar je bil osnovni, strateško zelo pomemben problem. Od rešitve tega problema je bil odvisen boj slovenskega in hrvaškega naroda, pa tudi boj jugoslovanskih narodov kot celote.

Tako kot obe narodnostni ozemlji, bi mogli razdeliti obmejni pas na dva odseka, na sektor severno od Save, ki se razteza po dolini reke Sotle, grebenih Maclja in Haloz in sektor južno od Save, ki se razprostira od grebenov Gornjancev in dalje po dolini Kolpe in Cabranke. Za prvi sektor je značilno, da na njem sodelovanja bojnih enot v prvem letu vstaje ni bilo zaradi slabe razvitosti, in zelo težkih razmer,

ki jih je ustvaril nemški okupacijski sistem na Štajerskem, ter ustaška država in njena propaganda v Hrvatskem Zagorju. Izjema je področje Prekmurja in Medjimurja, kjer sta slovensko in hrvaško gibanje sodelovali od junija do oktobra 1941, ko je bilo razbito partijsko vodstvo na obeh straneh, kar je onemogočilo razvoj gibanja za daljši čas.

Zaradi razbitja Slovenjgoriške v začetku in Kozjanske čete ob koncu avgusta 1942 in poraza prvih partizanskih skupin Hrvatskega Zagorja tri mesece prej, ob koncu avgusta na stičnem območju severno od Save ni bilo hrvaških niti slovenskih partizanov, s tem pa tudi nobene povezave in sodelovanja. Do tega je prišlo precej kasneje, do tedaj pa je bilo treba premagati še veliko težav organizacijske in vojaške narave.

Na drugem območju, južno od Save, ob tokovih Kolpe in Čabranke in na Gorjancih, ter Zumberku, je bilo drugače že ob koncu julija 1942. Tu so skupne vojaške akcije proti okupatorju in izdajalcem pripeljale do skupnega in velikega osvobojenega ozemlja, ki je bilo v veliko oporo slovenskim in hrvaškim partizanskim odredom. Skupni interes boja in njegov nadaljnji razvoj na slovenski in hrvaški strani so zahtevali od glavnih štabov Slovenije in Hrvatske, da usklajajo operacijske načrte in skupne akcije. Zaradi tega in drugih problemov so nekajkrat napovedali sestanek med predstavniki glavnih štabov in centralnih komitejev, sestanka pa ni bilo zaradi italijanske ofenzive v Ljubljanski pokrajini in Gorskem Kotaru, ki se je začela v juliju. Kljub ofenzivi pa se je sodelovanje na posameznih območjih nadaljevalo.

Sredi 1942. leta sta osvobodilni gibanji Slovenije in Hrvatske skušali kar najhitreje prenesti operacije in politično delovanje na ozemlje severno od Save, kjer je bilo partizansko gibanje slabotnejše. To velja tudi za Slovensko primorje in Istro. Do tedaj se je partizansko gibanje Slovenije in Hrvatske dobro razvijalo le v Ljubljanski pokrajini ter na Kordunu in v Baniji in Liki, naseljeni pretežno s srbskim življem, pa tudi hrvaških krajih, kot sta Gorski Kotar in Hrvatsko Primorje. V teh uporniških območjih so bili močni partizanski odredi, oziroma skupine odredov, iz katerih so začeli ustanavljati brigade. Na Hrvaškem so 8. julija 1942 ustanovili 1. udarno brigado Hrvatske, 23. julija pa 1. proletarsko udarno brigado »Toneta Tomšiča« v Sloveniji.¹⁸⁰

Vodstvo partizanskega gibanja Slovenije je spričo položaja in potreb konec junija poslalo 2. grupo partizanskih odredov čez Gorenjsko na Štajersko, da bi pospešilo vstajo v severni Sloveniji. Grupa je prešla italijansko-nemško demarkacijsko črto v noči od 30. junija na 1. julij. Ob koncu avgusta je prispela v Gornjo Savinjsko dolino, od koder je septembra na Kozjansko poslala Kozjanski bataljon, ki je kasneje vzpostavil zvezo s predstavniki hrvaškega osvobodilnega gibanja v Zagrebu in tako odprl povezovanje in sodelovanje med gibanjem na Kozjanskem in Hrvatskem Zagorju.

Avgusta so ustanovili Loški odred, ki je med italijansko ofenzivo v avgustu in septembru sodeloval z 2. odredom 5. operativne cone Hrvatske na območju Prezida. V oktobru se je glavnina odreda premaknila z Notranjske v Slovensko primorje. Tam so se združili s partizanskim bataljonom »Simona Gregorčiča«, ki je tam operiral že od prej. Tako se je upor v Slovenskem primorju še razširil.¹⁸¹

Glavni štab in CK KP Hrvatske, sta se znašla pred vprašanjem, kako iz 1. operativne cone (Kordun, Banija in Lika) premakniti enote v prostor zahodno od železniške proge Zagreb—Karlovac, predvsem na območje 2. operativne cone, ki je obsegala Žumberk in Pokuplje, Hrvatsko Zagorje in Moslavino. Tako so iz Kordunske grupe partizanskih odredov in Zumberške čete pred koncem julija sestavili Zumberško-pokupski odred na Zumberku. Odred naj bi tam razvil širšo osnovo za ljudsko vstajo, pri čemer naj bi se na zahodu opiral na slovenske enote v vzhodni Dolenjski, na vzhodu pa na partizanske enote na Kordunu. V zahodnem delu Gorskega Kotara je bila ob koncu avgusta ustanovljena 1. istrska četa »Vladimir Gortan«, ki so jo takoj poslali v Istro, da bi tam širila narodnoosvobodilno borbo.¹⁸² Četi se je priključila skupina slovenskih partizanov iz Brkinske čete, ki je že od junija bila na grebenih Čičarije.

Od avgusta do septembra je narodnoosvobodilno gibanje Hrvatske doseglo nove uspehe. Avgusta so ustanovili še tri udarne brigade, med katerimi je bila tudi 1. kordunaška (4. hrvatska), ki se je kasneje srdito borila tudi na območju Zumberka in Slovenije. Številne partizanske odrede Slovenije v Ljubljanski pokrajini so v tem času reorganizirali in v septembru ustanovili še dve slovenski partizanski brigadi.

Med italijansko ofenzivo na Rog je glavni štab Slovenije v svojem pismu z dne 14. avgusta 1942 obvestil glavni štab Hrvatske o poteku in rezultatih sovražne ofenzive. Poudaril je dejstvo, da je osvobodilnemu gibanju uspelo ohraniti živo silo oboroženega upora.¹⁸³

Zaradi večje taktike se četam niti ni bilo treba umakniti iz Ljubljanske pokrajine na obmejna območja Hrvatske. Ko je bila ofenziva najhujša, je namreč vrhovni štab NOV in POJ poslal glavnemu štabu navodilo, naj se pred premočnim pritiskom partizanske enote umaknejo proti Gorskem Kotaru, kjer bi se lahko naslonile na primorske in liške partizane.¹⁸⁴ To, da so enote ostale na svojem ozemlju, je imelo velik pomen. Če bi se enote umaknile, bi se močno okrepila bela garda, ki so jo organizirale italijanske okupacijske oblasti, da bi laže zadale partizanskemu gibanju v Ljubljanski pokrajini smrtni poraz.¹⁸⁵

Umik bi oslabil tudi hrvaško osvobodilno gibanje, še posebej v mejnem pasu. Tako se je slovensko vodstvo izognilo negativnim izkušnjam iz Srbije in Črne gore in obdržalo kontinuiteto gibanja tudi v najtežjih okoliščinah.

Perspektivo razvoja osvobodilnega boja v Hrvatski in Sloveniji so odprla tudi druga dejstva. Konec avgusta je na območje Bosanske Krajine prišla skupina proletarskih udarnih brigad z vrhovnim štabom in centralnim komitejem KPJ na čelu, kar je bil pomemben dogodek. Prihod brigad, v katerih je bilo pet tisoč dobro oboroženih borcev, je dal močan in neposreden zagon oboroženemu uporu v Bosanski Krajini in severni Dalmaciji, kjer so bile možnosti za ustanavljanje novih partizanskih odredov in brigad. Ta dogodek je ugodno vplival tudi na boj v ostalih delih Hrvatske in v Sloveniji, kjer je nastanek in povezovanje osvobojenih ozemelj dajalo občutek povezanosti in celote pri ljudeh in boricih in dvignilo duha množic. Razen tega se je zdaj mogel tesneje povezati vrhovni štab z glavnima štaboma Hrvatske in Slovenije, kar je omogočilo izmenjavo izkušenj med partizanskimi štabi. Zveza med glavnim štabom Slovenije in Hrvatske je bila še bolj pomembna za Slovenijo, saj se je tako mogla neposredneje tudi tam čutiti dejavnost centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije.¹⁸⁶

Vrhovni štab je že od začetka pazljivo sledil razvoju upora v srcu Hrvatske, v široki okolici Zagreba. Vrhovni

komandant je v začetku julija 1942 v Zagreb ponovno poslal člana vrhovnega štaba Ivo Ribarja-Lolo, ki je posebno pozornost posvečal nadaljnjemu razvoju in krepitvi upora v Žumberku in Pokuplju, pa tudi severno od Save, zlasti v Hrvatskem Zagorju. Ivo Ribar je avgusta ustanovil štab 2. operativne cone Hrvatske. Njegovo delovanje je zajemalo Zumberško-pokupsko območje in kraje severno od Zagreba.¹⁸⁷

S tem je revolucionarno gibanje na tem strateško zelo pomembnem območju dobilo močnejšo organizacijsko obliko in se je začelo hitreje razvijati, saj je do tedaj znatno zastajalo za gibanji na drugih območjih. Temu je bil vzrok tudi slabotnejši vpliv glavnega štaba Hrvatske, saj je bilo to ozemlje precej oddaljeno od sedeža glavnega štaba in še zveze so bile slabe. Z ustanovitvijo štaba 2. operativne cone, ki je imel sedež v Žumberku, so nastali novi, boljši pogoji za nadaljnje sodelovanje slovenskih in hrvaških partizanskih brigad.

Tako so na začetku drugega leta osvobodilne vojne bile vse možnosti, da bi se nadaljevalo in okrepilo sodelovanje med slovenskim in hrvaškim partizanskim gibanjem, navkljub italijanski ofenzivi, ki je divjala na območju Ljubljanske pokrajine in Gorskega Kotara. V prvem letu je bilo sodelovanje najintenzivnejše na območju Kočevske in Gorskega Kotara, v začetku drugega leta osvobodilne vojne pa se je preneslo na območje Zumberka in vzhodne Dolenjske.¹⁸⁸

PRODOR ČETRTE HRVATSKE BRIGADE NA OBMOČJE ZUMBERKA IN SLOVENIJE — BOJ PRI TANČI GORI

Položaj na Žumberku in jugovzhodni Dolenjski je bil pred prihodom 4. hrvatske brigade na Zumberk, to je sredi avgusta 1942. leta, ugoden.

Zumberško-pokupski odred se je do srede avgusta zelo uspešno bojeval proti ustaškim enotam. Ze v prvem tednu avgusta je njegov 1. bataljon »Josipa Kraša« osvobodil Kalje, Sošice in Oštrc ter tako znatno razširil osvobojeno ozemlje, ki ga je ustvarila 1. žumberška četa v juliju. Ko so osvobodili Kalje, so organi osvobodilnega gibanja v Kaljah, Radatovičih in Sošicah ter Horvatih izvedli mobilizacijo. Ustanovili so

samostojno žumberško mladinsko četo, ki je štela 80 borcev, ki so bili oboroženi s puškami in dvema puškomitraljezoma.¹⁸⁹

Enote na Zumberku so napadale, medtem ko so se slovenske enote težko upirale silovitemu pritisku sovražnika, ki je krenil v ofenzivo na osvobojeno ozemlje v Ljubljanski pokrajini. Razen tega so izvedle več akcij proti domobranom in ustašem v Pokuplju. Izvedla jih je četa »Kljuka« in 4. bataljon kordunskega partizanskega odreda. Med temi akcijami je bil najpomembnejši padec postojanke v Pisarevini, v kateri je bilo 30 mož. V mnogih vaseh po Zumberku in Pokuplju so osnovali odbore ljudske oblasti.

Območje Gorjancev so trdno držale slovenske partizanske enote Krškega oziroma Vzhodnodolenjskega odreda. Bile so tesno povezane s štabom Žumberško-pokupskega odreda in štabom 2. operativne cone Hrvatske.

Na območju Roga je divjala ofenziva, v njenem obroču pa je bilo celotno vodstvo partizanskega gibanja Slovenije. S podporo italijanskih oblasti so se začele ustanavljati belogardistične vaške straže oziroma Legija smrti.

Kljub velikemu porastu partizanskih enot na obeh straneh prometnih zvez Zagreb—Karlovac in kljub uspešnim akcijam, ki so v ustaškem glavnem štabu v Zagrebu povzročile precej nervoze, to še ni bilo dovolj, da bi se okrepilo osvobodilno gibanje na Zumberku, pa tudi enote še niso mogle uničiti številnih ustaškomobranskih postojank, ki so bile precej močne. Za tako velike naloge je bilo treba novih partizanskih sil, ki bi prišle s Korduna in drugih krajev Hrvatske, treba pa se je bilo opreti tudi na slovensko gibanje. V pismu z dne 7. julija 1942, ki ga je pisal glavnemu štabu in centralnemu komiteju KPH delegat vrhovnega štaba Ivo Ribar-Lola, je poudarjena potreba, » ... da se v vojaškem pogledu zavarujejo zveze s Slovenijo in sploh kontrola območja meje med Hrvatsko in Slovenijo«¹⁰⁰ (podčrtal avtor). Prisotnost delegata vrhovnega štaba NOV in POJ na Zumberku, pa štaba 2. operativne cone Hrvatske in čvrsta povezanost Kordunaške partizanske grupe odredov z njo, sta omogočili vodstvu Hrvatske, da perspektivneje razvija gibanje na tem območju. Pospešilo je prihod močnejših vojaških enot, da bi tako utrdilo vstajo na Zumberku, od koder bi potem postopoma pošiljalo partizanske enote tudi v Hrvatsko Zagorje in

zagotovilo širše sodelovanje z osvobodilnim gibanjem Slovence severno od Save. Z vojaškimi akcijami v čisto hrvaških krajih bi najbolje razkrinkali Mačkovo politiko »čakanja«, saj je Zumberk spadal med območja, na katera je bil vpliv politike še vedno velik.

Tako so v drugi polovici avgusta 1942. leta ustanovili 4. hrvatsko narodnoosvobodilno udarno brigado, ki je 21. avgusta iz območja Vojniča odšla prek Sjeničaka in Donje Kupčine na Zumberk. Preden so jo poslali, so člani glavnega štaba 16. avgusta pisali štabu Kordunaške grupe. V pismu med drugim piše tudi to: »Tovarišem (štabu brigade, op. avt.) dajte primerna navodila za hitro in energično delovanje, ker boste lahko samo tako izkoristili situacijo v polni meri.«¹⁹¹

Ena izmed najuspešnejših akcij, ki jih je izvedla na svojem zmagoslavnem pohodu skozi Zumberk in Slovenijo, je bil napad na ustaško domobransko postojanko Jastrebarsko 26. avgusta 1942. V času napada je na postajo pripeljal potniški vlak, -s katerega so partizani osvobodili 20 političnih zapornikov, ki so jih ustaški stražarji vodili v taborišče Jasenovac. Z ostalimi potniki so imeli miting. Med napadom so zaplenili 27 karabink in veliko drugega materiala. Zajeli so 20 sovražnih vojakov, uničili železniško postajo, tri lokomotive, 150 vagonov in porušili 90 telefonskih drogov, kar je prekinilo zvezo med Karlovcem in Zagrebom. Brigada je osvobodila 727 srbskih otrok, ki so jih ustaški krvniki polovili na Kozari, v Baniji in Kordunu med veliko ofenzivo na osvobojeno ozemlje in jih zaprli v taborišče blizu Jastrebarskega.¹⁹²

Štab brigade in brigada sta za to uspešno prvo akcijo dobila zaslužen priznanje glavnega štaba Hrvatske. V pismu z dne 7. septembra 1942 piše: »Čestitamo vam in partizanom vaše brigade na uspehu v operaciji pri Jastrebarskem. Ta uspeh bo brez dvoma zelo ugodno odjeknil po Hrvatski in zato predstavlja velik prispevek narodnoosvobodilnemu boju hrvaškega naroda.«

Od 31. avgusta do 5. septembra je brigada naredila še nekaj diverzantskih akcij. Porušila je progo med Jastrebarskim in Draganiči, razdejala železniški most med postajama Lazina in Domagovic, zažgala vojaška skladišča v teh mestih in razorožila domobransko stražo na postajah. Načrt je pred-

videval tudi napad na električno centralo Ozalj, da bi Karlovcu odvzeli električno energijo. Akcija pa zaradi zamude ni uspela. Pri povratku iz Ozlja v Zumberk je brigada pri vasi Kamanje porušila železniško progo Metlika—Karlovac. Razdejala jo je v dolžini enega kilometra.

Prisotnost brigade in Zumberško-pokupskega odreda na Zumberku, ki je bil za ustaško državo zelo važen, je izzvala veliko zaskrbljenost v ustaškem poveljstvu v Zagrebu tudi zato, ker je v začetku septembra v Pokuplju bila tudi 7. banijska brigada, ki je bila na poti v Moslavino in Slavonijo, da bi tam podprla vstajo severno od Save.

Glavni ustaški štab v Zagrebu je 8. septembra sklenil da bodo z ofenzivo pregnali partizane iz neposredne okolice Zagreba. Od 8. do 14. septembra 1942 so se ustaške in domobranske enote koncentrirale in 14. septembra začele ofenzivo iz operacijskih izhodišč Vivodina, Krašič, Plešivica, Samobor, Stojdraga ter obkobile 4. brigado in del Zumberško-pokupskega odreda. Zaradi velike sovražnikove premoči je štab brigade in odreda sklenil, da se v noči na 15. september prebijajo skozi obroč čez Opatovo goro v Slovenijo.¹⁹³ Ob preboju obroča je brigada osvobodila precejšnje število slovenskih ranjencev, ki jih je ujela 13. ustaška bojna (bataljon) ob napadu na slovensko bolnišnico v vasi Priseka nad Čemeč vasjo. Brigada je ustaškim roparjem zaplenila tudi tri voze različnega materiala, ki je bil last slovenske bolnišnice. Pri napadu na bolnišnico so ustaški banditi, oblečeni v partizanske uniforme, ubili 15 slovenskih ranjencev in bolniškega osebja, med njimi tudi upravnika bolnišnice zdravnika dr. Stanka Černelča.¹⁹⁴

Petnajstega septembra 1942 so enote 4. brigade in Zumberškega partizanskega odreda prišle v stik z Gorjanskim bataljonom Vzhodnodolenjskega odreda. Srečali so se v vasi Orehovec, južno od Kostanjevice. Ze 16. septembra so se sestali štabi slovenskih in hrvaških enot in ocenili položaj enot po ustaški ofenzivi na Zumberk in ob pričakovani ofenzivi italijanskih in belogardističnih čet iz območja Trebnjega na območje Gorjancev.

Na sestanku so sklenili formirati skupni operativni štab, ki bi prevzel poveljstvo nad vsemi slovenskimi in hrvaškimi enotami. Za komandanta in komisarja štaba so izbrali Nikolo

Vidoviča in Mileta Martinoviča, ki sta bila komandant in komisar 4. hrvatske brigade.

Po sklepu operativnega štaba so se 16. septembra ob 18. uri vse slovenske in hrvaške enote, ki so bile na Gorjancih, podale iz območja Orehovice prek Gaberja proti Beli krajini, da bi se izmaknile pričakovanemu udarcu na Gorjance in nadaljevale akcije v zaledju sovražnika. Naslednjega dne, okrog poldne, pa je v stari grad in Gracarjev turn pod Tolstim vrhom prišel bataljon belogardistične »Legije smrti«, ki mu je poveljeval Milan Kranjc, poročnik bivše jugoslovanske vojske. Ti izdajalci si niso utegnili niti odpočiti od pohoda, ko jih je napadla desna pobočnica velike skupine slovenskih in hrvaških partizanov, ki se je gibala po severozahodnih pobočjih Gorjancev na poti v Belo krajino. V kratkem in ostrem boju je sovražnik imel sedem mrtvih, zajela pa ga je tudi prava panika.¹⁹⁵

Skupina je potem nadaljevala pohod v ukazani smeri. V območju Gaberja se je bataljon »Josipa Kraša« iz Zumberškega odreda spopadel z belo gardo in pri tem ubil dva izdajalca in zaplenil tri puške. Ljudje so beg bande opazovali z navdušenjem.

V partizanski koloni je bila tudi bolnišnica Zumberško-pokupskega odreda in ostanek slovenskih ranjencev in osebja, ki so se uspeli rešiti v že omenjenem napadu na bolnišnico. Namestili so se v okolici Brezove rebri.

Da bi ljudje na območju Gorjancev ne bili prepušteni belogardističnemu in ustaškemu terorju in propagandi, je operativni štab 18. septembra 1942 na Brezovi rebri sklenil, naj se Gorjanski bataljon in bataljon »Josipa Kraša« vrnete na prejšnje skupno operativno območje Gorjance in Zumberk, 4. brigadi pa so ukazali, naj z ranjenci nadaljuje pohod v Belo krajino.¹⁹⁶

Nato so za oba bataljona formirali nov operativni štab. Za komandanta so izbrali Miška Breberina, za komisarja pa Boco Balaša. Štab je ukazal, naj oba bataljona v noči na 21. september 1942 napadeta belogardistično postojanko Dolž na jugozahodnih obronkih Gorjancev. Sovražnik je bil v šoli, ki je bila zgrajena iz trdega materiala. Boj je trajal okrog 5 ur, potem pa so izdali ukaz za umik, da enote ne bi utrepele prevelikih izgub, saj so že imele enega padlega in šest ranjenih.¹⁹⁷

Dne 24. septembra sta bataljon »Josipa Kraša« in 1. četa Gorjanskega bataljona uspešno napadla orožniško postajo v Sošicah na Žumberku. Ob tem sta zajela 40 orožnikov in zaplenila 39 pušk, 5000 nabojev, 166 bomb in več druge opreme. Sovražnika so popolnoma presenetili, saj so napadli podnevi ob 15. uri, kar je bila redkost v partizanski vojaški taktiki. Presenečenje je bilo še večje, ker je sovražnik že bil prepričan, da je ofenziva »očistila« partizane iz Zumberka in se je počutil popolnoma varnega. Navdušena od zmag, sta bataljona napadla sovražnika v Gornji vasi in Kalju, toda žal brezuspešno. Imela sta devet mrtvih in enega ranjenega, medtem, ko so zanj ubili sedem in ranili osem sovražnikov.¹⁹⁸

Četrta hrvatska partizanska brigada je medtem nadaljevala pohod iz območja Brezove rebri in 19. septembra prispe-la v Skrilj, kjer je bil štab Belokranjskega partizanskega odreda. Od njegove obveščevalne službe je štab brigade dobil podrobne podatke o razporeditvi in aktivnosti italijanskih sil v območju Črnomlja.¹⁹⁹ Na osnovi teh podatkov je štab brigade izdelal načrt za akcije na sovražne postojanke.

V noči na 22. september 1942 je drugi bataljon brigade napadel 50 Italijanov, ki so varovali rudnik Kanižarico, nekaj kilometrov jugozahodno od Črnomlja. Sovražnika so varovali bunkerji z utrjenimi strehami, zaradi česar ga enote bataljona niso uspele uničiti. Bataljonu pa je uspelo zažgati zgradbo, v kateri je bila strojna oprema. Proizvodnja premoga se je tako ustavila. Med umikom po polovično opravljeni akciji je bataljon porušil telefonske drogove in prerezal žico na cesti Črnomelj—Vinica in pri tem imel dva teže in dva laže ranjena.

V naslednji noči sta 1. in 3. bataljon brigade imela nalogo napasti moštvo italijanske artilerijske pomožne službe na topovskih položajih pri Črnomlju, da bi jo uničili in zaplenili topove. Po načrtu je 1. bataljon napadal topovske položaje, 3. bataljon brez ene čete pa barake, v katerih so spali vojaki. Četa 3. bataljona naj bi še prekinila železniško progo med Novim mestom in Črnomljem med tunelom Semič in železniško postajo Rožni dol in napadla vlak, če bi prišel.

Skupina 25 jurišačev in bombašev iz 1. in 3. bataljona je začela rezati žico in pripravljati prehode na nekoliko mestih. Ko so borci prišli skozi ovire in se začeli razvijati v strelce, je nekdo ustrelil in s tem opozoril sovražnika, ki je

takoj odprl ogenj iz vsega orožja. Tako je akcija propadla. V kasnejši preiskavi jim ni uspelo ugotoviti, kdo je ustrelil in tako namerno ali nenamerno rešil Italijane.

Popolen uspeh je žela četa 3. bataljona, ki je razrušila progo in napadla tovorni vlak, pri čemer je bilo uničenih okrog 20 cistern nafte.

V celotni operaciji je imela brigada vendarle velike izgube, 3 mrtve in 17 ranjenih, ki so jih večinoma ranile italijanske ofenzivne bombe. Zjutraj 23. septembra ob 8. uri je iz Črnomlja krenila italijanska kolona, v kateri je bilo 7 motornih vozil, med njimi 4 oklopni avtomobili in 2 ambulantna avtomobila. Kolono je spremljalo 45 vojakov in oficirjev na motociklih.²⁰⁰ Kolona naj bi oskrbela posadko v Vinici in na povratku vzela s seboj bolnike, ki bi jih namestili v črnomeljski bolnišnici. Na gozdnem območju na cesti Jerneja vas —Nerajec je za varnost kolone skrbela italijanska četa, ki je štela 120 ljudi. Njena glavnina je spremljala kolono, 50 vojakov pa je bilo v predhodnici, 2 kilometra pred njo.

V istem času sta se 1. in 3. bataljon 4. brigade prebijala skozi gozd vzporedno z italijansko kolono. Vračala sta se iz neuspele akcije. Drugi bataljon je bil v gozdu nad vasjo Breznik v rezervi, pripravljen za intervencijo.

Ko je italijanska kolona okoli 8.30 prišla v bližino vasi Kvasica, malo severneje od Tanče gore, je 1. bataljon, ki je bil na čelu brigadne kolone, opazil sovražnika na cesti in hitro zavzel ugodne položaje. Odprl je ogenj in prisilil sovražnika, da je sprejel boj v zelo neugodnih pogojih. V prvem in nenadnem naskoku so mu prizadejali velike izgube.

Ko je 1. bataljon napadal glavnino kolone, je njena predhodnica že bila na cesti med Tančo goro in vasjo Dragatuš. Tudi 2. bataljon, ki je bil v vasi Breznik, je opazil kolono in je z manjšimi silami takoj postavil zasedo, ker je sovražna kolona pred tem že zavila s ceste v gozd, da bi se vrnila in pomagala napadeni glavnini. Ko je štab 2. bataljona slišal trušč bitke, je hitro stopil v stik s 1. bataljonom, ki se je boril. Tudi 2. bataljon je takoj zavzel ustrezajoče položaje. Ko sta se oba bataljona povezala, sta naredila dva silovita juriša. Borci so z bombami zažgali avtomobile in z vsem orožjem uničevali sovražnika. V času borbe na Tanči gori je odšla iz

Vinice na pomoč napadeni koloni skupina 50 vojakov, ki jim je poveljeval komandant garnizije v Vinici. Padla je v zasedo 2. bataljona pri vasi Dragatuš, ki jo je popolnoma potolkla. Boji so trajali skoraj ves dan 23. septembra 1942, od 8.30 ure zjutraj do 19. ure zvečer, saj je bil sovražnik v obrambi zelo žilav. Izgube so bile naslednje:

italijanske: mrtvih 58, med njimi 4 oficirji, ranjenih 32, med njimi en oficir, ujetih 18 italijanskih vojakov, skupne izgube 108 vojakov in oficirjev;²⁰¹

partizanske: 2 mrtva in 5 ranjenih, skupaj 7.²⁰²

Brigada je v boju zaplenila 4 težke strojnice, lahki protiletalski mitraljez, tri puškomitraljeze, 68 pušk, lahki minomet, 10 pištol, teodolit, dva motocikla, nekaj tisoč nabojev in veliko druge opreme. Uničila je vseh sedem avtomobilov.

Italijani so bili poraženi zaradi hitrega reagiranja predhodnice 1. bataljona brigade, ki je takoj zavzela ugodne položaje in odprla nenadni in smrtonosni ogenj. Temu so botrovale tudi okvare na delu italijanskega avtomatskega orožja in hiter začetni uspeh 1. in 2. bataljona brigade. Tretji bataljon ni sodeloval, ker je prenašal ranjence.

Veliki uspeh 4. brigade, oziroma velik poraz, ki so ga utrpeli Italijani, je imel zelo ugoden vpliv na prebivalstvo v Beli krajini, ki je med ofenzivo živelo v strahu pred italijanskim terorjem. Zaradi poraza pri Tanči gori in močnega odpora slovenskih partizanskih čet v boju pri Planini so Italijani morali spremeniti načrt ofenzive na Kočevski Rog in svoje sile poslati za partizani.²⁰³ Hkrati pa sta dogodka pokopala iluzije vodij fašistične Italije, da bodo vzpostavili red in mir na Dolenjskem in Notranjskem. O operaciji pri Tanča gori pravi sam sovražnik: »Dogodek je, ko se je zanj izvedelo v Novem mestu, izzval močan vtis o številu izgub, kakršnih divizijske enote niso doslej imele v enem samem spopadu. Občutku žalovanja zaradi težkih izgub se pridružuje še bridko razočaranje, ker nam ni uspelo, kakor smo pričakovali, maščevati padle žrtve v nadaljnjih operacijah. Dogodek je napravil določen vtis tudi v pogledu moči sedanjega nasprotnika, ki je zelo številen, dobro oborožen in prežet z napadalnim duhom, kakršnega še niso pokazale slovenske razbojniške bande, s katerimi smo imeli doslej opraviti.«²⁰⁴

Pojav in boj močne skupine slovensko-hrvaških partizanskih enot na meji Slovenije in Hrvalske niso presenetile le italijanskega poveljstva v Ljubljanski pokrajini, temveč tudi vladne kroge v Rimu. To dokazuje telefonski pogovor med predsednikom fašistične vlade Mussolinijem in Ugom Cavallerom, načelnikom generalštaba. Govorila sta o nevarnosti, ki preti zaradi koncentracije »hrvaške in slovenske partizanske sile ... na hrvaško-slovenski meji«. ²⁰⁵

Po boju pri Tanči gori se je sestal glavni štab slovenske narodnoosvobodilne vojske s štabom brigade. Govorili so tudi o nadaljnjih akcijah brigade v Ljubljanski pokrajini. Načrt glavnega štaba je v prvi vrsti predvideval uničenje bele garde na severozahodnem pobočju Gorjancev. Njeno število je namreč med in po italijanski ofenzivi precej naraslo. Drugi del načrta je predvideval napad na ozemlje v severni Dolenjski, kjer so bili naseljeni oboroženi Kočevarji. Tretji in poslednji del skupne akcije slovenskih enot in 4. brigade pa naj bi se končal z napadom na železniško progo Zidani most—Zagreb, s ciljem da bi prekinili glavno prometno žilo osi proti Balkanu.

Štab brigade pa pri tem načrtu ni mogel sodelovati. Enoti je namreč primanjkovalo že streliva, borci pa so bili izčrpani, pa so izrazili željo, da to store kasneje, ko bi spet prišli v Slovenijo čez nekaj tednov.

Glavni štab Slovenije je o tem pisal glavnemu štabu Hrvatske. Najprej mu je čestital za uspehe, ki jih je dosegla

4. brigada v bojih proti italijanskemu okupatorju v Sloveniji.

V pismu je tudi izrazil željo, da bi Hrvati poslali v Slovenijo še eno brigado, ki bi pomagala uresničiti omenjeni načrt. ²⁰⁶

Tako je 4. hrvaška brigada bila prva močnejša hrvaška enota, ki je čez Slovenijo ponesla zastavo bojnega tovarštva med srbskim, hrvaškim in slovenskim narodom in trdo dala vedeti italijanskemu okupatorju, da slovensko-hrvaških sil, kadar so združene, ne morejo uničiti niti naj hujše ofenzive.

Na poti iz Slovenije na Kordun je brigada s 1. proletarskim bataljonom Hrvatske priredila vojaško parado v svobodnem Bosiljevu, po prihodu na Kordun pa je štab brigade pohvalil bataljone in posameznike, ki so se najbolj izkazali v bojih v Sloveniji. O tem so izdali odredbo št. 2 z dne 9. oktobra 1942. Razen tega je več borcev dobilo tudi dopuste, kar je v tej dobi osvobodilne vojne bila prava redkost. ²⁰⁷

SODELOVANJE SLOVENSКИH IN HRVAŠKIH PARTIZANOV V OKTOBRSKI OFENZIVI NA ZUMBERKU

Ko sta se 4. hrvaška brigada in del Zumberško-pokupskega odreda pred prehudim pritiskom umaknila na slovensko ozemlje, se je ustaško poveljstvo v Zagrebu oddahnilo, ker je mislilo, da so za vedno, ali pa vsaj za dalj časa obvarovali žumberško območje. Toda nenaden in uspešen napad na ustaško postojanko v Sošicah na Zumberku, ki so ga 24. septembra naredili borci bataljona »Josipa Kraša« in Vzhodnodolenjskega odreda, je ustaškim voditeljem dal jasno vedeti, da so partizanske enote še vedno v Zumberku. S tega ozemlja, kot smo videli, se je res premaknila 4. brigada, namesto nje pa so prišle nove enote, ki so imele prav tako visok bojni duh in so bile dobro izvežbane.

V noči na 25. september je v Bosiljevo prišel 1. proletarski bataljon, ki je s Korduna potoval na Zumberk. Hoteli so napasti posadko. Sovražnik je zaradi nepravilne blokade pobegnil, vendar je v postojanki pustil skoraj ves material.²⁰⁸

Bataljon je bil med najbolj izkušenimi na Hrvaškem, saj je več mesecev sodeloval v bojih v Dalmaciji, Liki in Gorskem Kotaru. V avgustu 1942 je z udarnim bataljonom 2. primorsko-goranskega odreda napadel italijansko motorizirano kolono na cesti med Gerovim in Črnim Lugom. Ob tem sta enoti osvobodili 400 civilistov z obmejnega območja v dolini Cabranke, ki so jih Italijani gnali v koncentracijska taborišča.²⁰⁹

Bataljon je bil tudi močan in dobro oborožen, saj je 21. septembra 1942 štel 286 borcev, ki so imeli tudi 6 težkih strojnic in 19 puškomitraljezov.*¹⁰ Sestavljali so ga borci srbske in hrvaške narodnosti iz vse Hrvatske.

Pritisk bataljona Vzhodnodolenjskega odreda in bataljona »Josipa Kraša« na ustaške postojanke v Sošicah, Kalju, Gornji vasi in Novem selu je povzročil nov preplah v zagrebškem ustaškem poveljstvu. Strah pa je postal močnejši, ko je 1. proletarski bataljon napadel Bosiljevo, nato pa še Netretič, kjer je razbil in deloma zajel posadko. Ko se je bataljon premestil na Zumberk in se odpravil proti Vivodini, je sovražnika zajel pravi nemir, saj so se slovenske in hrvaške enote spet začele povezovati, kar bi moglo biti zanj zelo nevarno. O tem prepričljivo govori poročilo ustaške komande



Prihod 1. proletarskega bataljona Hrvatske na področje Zumberka 1942

v Zagrebu glavnemu »stožeru« (tj. štabu) domobranstva, s 1. oktobra 1942 o bojih na Zumberku. V njem je zahteval, naj v Zumberk takoj pošljejo bataljon ustašev s tanki, da bi odvrnili nevarnost pred močnimi in dobro oboroženimi partizanskimi enotami v območju Pogana jama, Kalje in Sošice.²¹¹ V oceni so dejali, da se je tam zbralo okrog 500 partizanov, kar je približno ustrezalo številčnosti 1. bataljona Vzhodnodolenjskega odreda in proletarskega bataljona ter bataljona »Josipa Kraša«.

Poveljstvo ustašev v Zumberku je hotelo razbiti partizanske čete, ne da bi čakalo na pomoč. Zato so začeli ofenzivo, da bi partizane obkolili in uničili. Na izhodiščnih položajih Vivodina—Kostanjevac—Kalje je sovražnik koncentriral štiri »bojne« (bataljone) ustašev, 4., 5., 13. in 16., iz kordunskega »zdruga« (polka).²¹² Ko je prejel vesti o sovražnih namerah, je štab 2. hrvaške operativne cone sklical sestanek s štaboma 1. proletarskega bataljona in Zumberško-pokupskega odreda. Sklenili so, da bodo nudili sovražniku odločen odpor in mu prizadejali čimvečje izgube. Frontalno, na črti Vivodina—Oštrc, naj bi se branil proletarski bataljon,

bataljon »Josipa Kraša« pa je dobil nalogo preiti v sovražnikovo zaledje in ob začetku ustaškega napada napasti Kostanj evac ali Oštrc, kjer so bili topniški položaji. Prvi bataljon Dolenjskega odreda, ki je bil začasno podrejen štabu Žumberško-pokupskega odreda, pa je 5. oktobra, se pravi, dva dni pred začetkom ofenzive, dobil nalogo zažgati šolo in župnišče v vasi Radoviča v Beli krajini, da bi se tam ne utrdila bela garda. Sedmega oktobra ob 11. uri se je ofenziva začela. Najprej so napadli 3. četo proletarskega bataljona, ki je držala položaje na črti Radinovič in Belošič. Ker so najmočnejše napadli ravno njene položaje na levem krilu bataljona, se je morala umakniti nad vas Dančuloviči. Ustaški napad je podpiralo bombardiranje in mitraljiranje iz zraka. Neki partizanski puškomitraljezec je streljal na bombnik in zadel v rezervoar z gorivom. Letalo se je vžgalo in kot bakla padlo na zemljo. Ko je treščilo ob tla, so eksplodirale bombe, ki jih pilot ni mogel odvreči. Ubila se je vsa posadka, v katerem je bil tudi poveljnik 1. zrakoplovne grupe.²¹³ Dogodek je pri borcih in ljudeh izzval veliko navdušenje in dal novih moči v nadaljnjih bojih proti veliko močnejšemu nasprotniku. Ljudje so začeli kar na položaje nositi hrano partizanom.

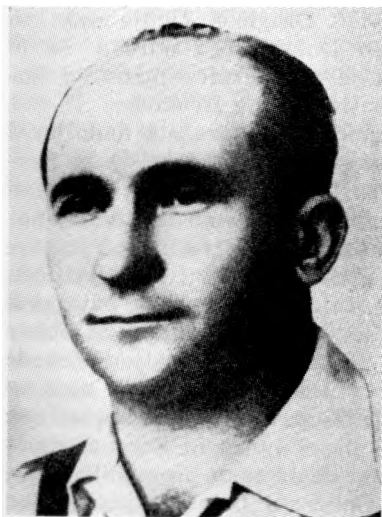
Zvečer od 19. uri se je fronta hrvaških partizanskih enot raztezala vzdolž vasi Dančuloviči, Dragišče, Ognjanovac in Kokote. Vrnil se je 1. bataljon Dolenjskega odreda, ki je uspešno opravil nalogo. Prispel je v Jezernice južno od Sošic, kjer je bil tudi štab 2. operativne cone Hrvatske.

Drugega dne ofenzive, 8. oktobra, je sovražnik nadaljeval boj. Zlasti je pritiskal na levem in desnem krilu, da bi partizanom presekali umik na slovensko ozemlje. V tej smeri so napadale tri »satnije« (čete) ustašev, ki so ob drugi uri popoldne uspele potisniti proletarski bataljon na črto Plavci—Kordiči—Radinovič—Sv. Ili j a. Tedaj je nastal zelo kritičen položaj, saj so ustaši ogrozili 3. četo proletarskega bataljona s frontne in bočne strani. Pretilo je, da bodo bataljon obkolili in uničili. Takoj so poslali kurirja v 1. bataljon Vzhodnodolenjskega odreda, ki je bil v Jezernicah. Kmalu nato se je štab slovenskega bataljona javil poveljniku 2. operativne cone. Od njega je dobil nalogo, naj čimprej in kar najodločnejše udari sovražniku v levi bok, da bi tako preprečili obkolitev proletarskega bataljona. Slovenski bataljon je, kolikor

je mogel hitro, krenil na juriš. Prisilil je sovražnika k umiku. Ko je 3. četa, ki je bila najbolj ogrožena, videla juriš Slovencev, se je še sama zagnala v napad. Med ustaši je prišlo do prave panike, začeli so bežati in puščati svojo opremo. Skupni juriš je bil tako silovit in hiter, da so v območju cerkve pri Svetem Nikoli partizani dobili v roke celo ustaško komoro s 400 hlepci kruha, 400 konzervami, 5 zaboji min za minomet in drugim materialom. Ob tem so ujeli 6 ustašev in zaplenili 13 pušk, od katerih so dali 12 Slovincem.²¹⁴

Ko so enote 1. bataljona na levem krilu zvedele, da so se ustaši umaknili celo do Vivodine, so se podale tudi one v napad in v tem drugem silnem jurišu prisilile sovražnika, da se je umaknil proti Kostanjevcu. V jurišu je smrtno zadet padel s svojega konja poveljnik 2. operativne cone Hrvatske Franjo Ogulinac-Seljo. To je hudo prizadelo vse slovenske in hrvaške borce, saj je bil zelo priljubljen.

V noči na 9. oktober so ustaši ponovno poskusili udariti v hrbet hrvaškim enotam. V ta namen so iz Kalja v Sošice premestili dve četi, ki sta zjutraj ob 9. uri napadli proletarski bataljon in zavzeli položaje na črti Kordiči—kota 672. Prvi proletarski bataljon iz območja Magovca je napadel v smeri kote 627, slovenski bataljon in del 2. čete proletarske-



Franjo Ogulinac-Seljo, komandant
2. operativne cone Hrvatske

ga bataljona pa sta vdrla v Sošice in tako so se ustaši morali umakniti na izhodiščne položaje, pri čemer so na bojišču pustili 6 mrtvih. Tako se je tudi ta ofenziva zaradi skupnega boja Hrvatov in Slovencev ter visoke morale končala neuspešno.

Skupne izgube so po naših podatkih bile (sovražnikovih podatkov ni): 50 mrtvih, 30 ranjenih in 9 ujetih. Zaplenjena je bila komora, 70 min za minomete, 20 pušk, 30 ročnih bomb, voz konserv, 2000 nabojev in veliko druge opreme.

Partizanske izgube so bile veliko manjše: 1. bataljon Vzhodnodolenjskega odreda je imel 2 padla, proletarski bataljon pa 3 mrtve in 2 lažje in 3 huje ranjene.²¹⁵

Bitka na Žumberku je bila do tedaj ena izmed največjih zmag skupnega nastopa slovenskih in hrvaških borcev v tem delu Slovenije in Hrvatske v frontalnem boju in na večjem območju. Hkrati je bila uvod v velike boje slovenskih in hrvaških brigad, do katerih je kasneje prišlo na tem in tudi drugih območjih. To je poudaril tudi Večeslav Holjevac, komisar 2. operativne cone Hrvatske, ko se je pred postrojenim slovenskim bataljonom zahvalil borcem za nesebično pomoč in požrtvovalnost v boju, ko so bile hrvaške enote v nevarnosti, da bi jih sovražnik obkolil. Ob tej priložnosti je povedal, da bodo kmalu tudi hrvaški partizani na slovenskem ozemlju skupno s slovenskimi borci uničevali fašistične okupatorje in njegove hlapce. To je utrjevalo vero v zmago, saj je ta uspela akcija dvignila duha ne le pri slovenskih in hrvaških partizanih, temveč tudi pri prebivalstvu na obeh straneh meje. Izkušnja je tudi tokrat potrdila, da so uspešne akcije najboljša propaganda in način za pridobivanje ljudi. Kmalu je komisar 2. operativne cone Hrvatske mogel obvestiti glavni štab NOV in POH, da so možnosti za mobilizacijo Slovencev velike in da kmetje izražajo pripravljenost stopiti tudi v hrvaške enote, če bi jih le oborožili. Pristavil je, da je bela garda sredi oktobra začela aktivnejše nastopati proti slovenskemu gibanju in da je od časa do časa pridrla tudi na hrvaško stran. To je narekovalo štabu cone, da ukrepa skupaj s slovenskimi partizanskimi poveljstvi.²¹⁶

Niti pet dni ni preteklo od propadle ustaške ofenzive, ki je bila tretja po vrsti, ko je sovražnik že začel pripravljati nove in obsežnejše načrte za ofenzivo proti slovenskim in hrvaškim enotam na Žumberku in Gorjancih. Tokrat so imele glavno vlogo italijanske enote, ki so jim bile v pomoč dode-

ljene ustaške in nemške. To kaže, da so bile ustaška, nemška in italijanska oblast zelo zaskrbljene spričo razvoja partizanskega gibanja na Zumberku in Gorjancih. O tem so imeli v Zagrebu 15. oktobra 1942 sestanek predstavniki glavnega ustaškega poveljstva in poveljnik italijanske 2. armade. Na njem so sklenili, da bodo izvedli močnejšo ofenzivo proti slovenskim in hrvaškim partizanom.²¹⁷

Ofenziva je bila poslednja faza velikega ciklusa ofenzivnih akcij, ki so se na območju Slovenije začele julija. Takrat so hotele italijanske vojaške oblasti uničiti slovenske partizane in spet vzpostaviti omajano okupatorsko oblast v Ljubljanski pokrajini.

Osnovna misel in cilj te faze sovražnikove ofenzive sta bila z italijanskimi, ustaškimi in nemškimi silami, razporejenimi na izhodiščih Krašič, Metlika, Novo mesto, Kostanjevica, Stojdraga in Slavetič, obkoliti Žumberk in Gorjance in potem postopoma ožiti obroč, da bi tako odkrili in uničili partizane. S tem naj bi ustavili vstajo na teh območjih.

Tako je italijanska divizija »Lombardia« operirala z južne v severni smeri, od Kolpe, divizija »Cacciatori delle Alpi« s severozahoda proti Gorjancem, Nemci pa so zapirali Gorjance s severne strani na levi obali Krke. Štiri ustaške »bojne« naj bi preiskovale Žumberk z vzhodne strani med italijanskimi in nemškimi enotami.

Ko se je ofenziva 28. oktobra 1942 začela, so bile enote 1. proletarskega bataljona, bataljona »Josipa Kraša« in 1. čete

1. bataljona Vzhodnodolenjskega odreda razporejene na območju Visoče—Buliči—Magovac—Pilatovci—Doljani. Štab 2. hrvaške operativne cone je sprva nameraval, naj se hrvaške enote tudi tokrat umaknejo v Slovenijo, kar pa jim ni uspelo, ker so italijanske enote zasedle več po globini razporejenih gostih obrambnih linij, da bi preprečile umik.

Ker je bil sovražnikov pritisk najmočnejši od Metlike in Novega mesta in ker so se italijanske enote prvega dne zvečer približale grebenu Gorjancev, je štab cone sklenil, da se umaknejo s Svete Gere, ki so se ji približevale močne italijanske kolone. Partizani so se morali prebiti na najugodnejšem mestu na cesti Samobor—Kalje—Kostanjevac in se premestiti čez progo Zagreb—Karlovac v Pokuplje.²¹⁸ Ta del obroča so držali ustaši in je bila najslabša točka v sovražnikovem obroču.

Tik pred prebojem je na srečo prispelo še strelivo, ki ga je poslal glavni štab Hrvatske. To je pri borcih dvignilo moralo in upanje na uspeh. Hiter preboj je zaviralo 37 težkih in lahkih ranjencev, kajti vse se je moralo uskladiti z njihovo varnostjo.

Prebijati so se začeli 31. oktobra ob 3. uri. Preboj je bil silovit in kratek. V napadu so sodelovale vse enote, proletarski bataljon, četa Slovencev in bataljon »Josipa Kraša«. V boju so ubili 15 ustašev in dva ujeli, zaplenili so 8 pušk, 4000 nabojev, minomet z 20 minami in veliko druge opreme. Partizani so imeli 4 ranjene.

V poročilu komandanta proletarskega bataljona o preboju je napisano: »Ta primer poguma in odločnosti bo ostal vsem dolgo v spominu, hkrati pa bo borcem dajal vero v lastno moč, da jim fašisti ne morejo nič, četudi jih obkolijo.«

Prvega dne v novembru so vse enote prišle v Donjo Kupčino in potem nadaljevale pohod na osvobojeno ozemlje v Vrgin most na Kordunu.

Tako se je izjalovila tudi ta sovražna ofenziva proti združenim partizanom, ki so se kasneje spet vrnili na Zumberk še številnejši in močnejši.

OSVOBODITEV SUHORJA

Suhor leži ob južnem vznožju Gorjancev na glavni cesti Metlika—Novo mesto, približno 6 kilometrov severozahodno od Metlike. Suhor naj bi po zamisli mihailovičevskega in belogardističnega vodstva postal ena najpomembnejši postojank belogardizma na črti Gorjanci—Bela krajina. Glede na svoj dominantni položaj naj bi nadzoroval območje med Belo krajino in Zumberkom, kar naj bi onemogočalo povezovanje med slovenskim in hrvaškim partizanskim gibanjem, saj je Kolpa še vedno bila velika zapreka. Če bi se postojanka res razvila tako, kot so si zamislili, bi to otežilo razvoj nadaljnjih operacij na tem območju.

Vlogo Gorjancev v strateških načrtih »Legije smrti« lepo opisuje izjava kapetana bivše jugoslovanske vojske Dobrivoja Vasiljeviča, ki je bil poveljnik 3. bataljona legije in mihailovičevski organizator. Med drugim je dejal: »Namen našega dela je bil vojaško obvladati masiv Gorjancev, katerih oko-

lica je bogata in gosto naseljena. Tu v Gorjancih smo si hoteli zgraditi trdno oporišče, od koder bi kasneje prenesli svoje delo v najugodnejšo smer. Tako bi širili svoj vpliv in postopoma obvladali ozemlje. Na Gorjancih smo si hoteli urediti tudi letališče, da bi dobili pomoč od Angležev.²¹⁹

V boju za Gorjance je slovensko partizansko gibanje prehitelo četniške načrte, saj so bili Gorjanci že konec maja 1942 v rokah slovenskih partizanov.

Po načrtih mihailovičevskega vodstva sta 2. in 3. bataljon »Legije smrti« v začetku oktobra začela postavljati postojanke na severozahodnih in južnih pobočjih Gorjancev. Drugi bataljon, ki mu je poveljeval bivši poročnik jugoslovanske vojske Milan Kranjc, je imel oporišča na severozahodnih, 3. bataljon pa na jugozahodnih pobočjih. V prvi polovici novembra 1942 je Suhor zasedla in branila 3. četa 3. bataljona, ki je štela 127 ljudi, ki so razen pušk imeli tudi 3 puškomitraljeze. Četa se je utrdila v župnišću. Poveljeval ji je poročnik Miloš Šabič. Na Suhorju je bil tudi sedež bataljonskega štaba, v katerem je bilo 12 oficirjev in podoficirjev. Štab se je namestil in utrdil v šoli, vodil ga je kapetan Vasiljevič, ki je takoj, ko so zasedli Suhor in Radatoviče izdal proglas prebivalstvu Bele krajine. V progasu je med drugim dejal: » . . . Slovenci! Postali ste komunisti, postali ste narodni izdajci in strašna usoda vas čaka. Udarila je poslednja ura in čas je, da se streznite in iztrgate iz strašnih komunističnih rok. Majhnemu delu slovenskega naroda, ki je vedno trezno mislil in ni podlegel komunistični propagandi, dajem globoko spoštovanje«. ²²⁰

V istem progasu je Vasiljevič grozil sodelavcem Osvobodilne fronte s smrtjo »brez vsake milosti«.

Na Suhor se je ob napadu zateklo 35 italijanskih fašistov iz vasi Hrast. Nameravali so se umakniti v Metliko, ker je bil tam njihov obstoj negotov. V suhorski postojanki je tako bilo 174 vojakov.

Utrdbe, izza katerih naj bi se posadka branila, so bile zgrajene iz opeke, okna so bila zazidana, zgradili so puškarnice, iz katerih je bilo mogoče zelo učinkovito tolči po dohodih k zgradbam. Okrog utrdb so izkopali zunanji obrambni pas rovov. Postojanka je bila dobro založena z municijo. Intervencijo v primeru nevarnosti so lahko pričakovali iz večih smeri. Med njimi so bile najverjetnejše Metlika—Suhor in

Novo mesto—Suhor. V teh mestih je imel sovražnik močne posadke. V Radatovičih in Radoviči so Italijani imeli majhne sile, s katerimi niso mogli učinkovito posredovati, dasiravno so bile najbližje Suhorju.

V takih razmerah so se predstavniki glavnega štaba Slovenije in štaba 2. operativne cone Hrvatske domenili, da je treba suhorsko postojanko uničiti s skupnimi silami, saj so spoznali, da je bila del širše zarote reakcionarnih slovenskih sil. Ko se je od 7. do 10. novembra 1942 iz enot Zumberško-pokupskega odreda in proletarskega: bataljona v Gornjem Sjeničaku na Kordunu formirala 13. brigada, je že 15. novembra ponoči z delom svojih sil napadla ustaško postojanko Sveta Jana, v kateri je bilo 37 žandarjev in ustašev. V akciji je sodelovala tudi četa Slovencev iz Gorjanskega bataljona. Zavarovanje napada pred ustaškim posredovanjem iz smeri Jaška so naložili 3. bataljonu brigade, v katerem je bila tudi slovenska četa. Pri vasi Malunje so te enote postavile засedo, ki je odbila nekaj sovražnikovih posegov proti postojanki in prodirajočim zadala velike izgube.²²¹

Ustaška postojanka je bila uspešno razbita. Napad nanjo je bil ognjeni krst brigade. Brigada je zatem 19. in 20. novembra brezuspešno napadla postojanki v Novem selu in



Jože Brilej-Bolko, namestnik političnega komisarja glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet



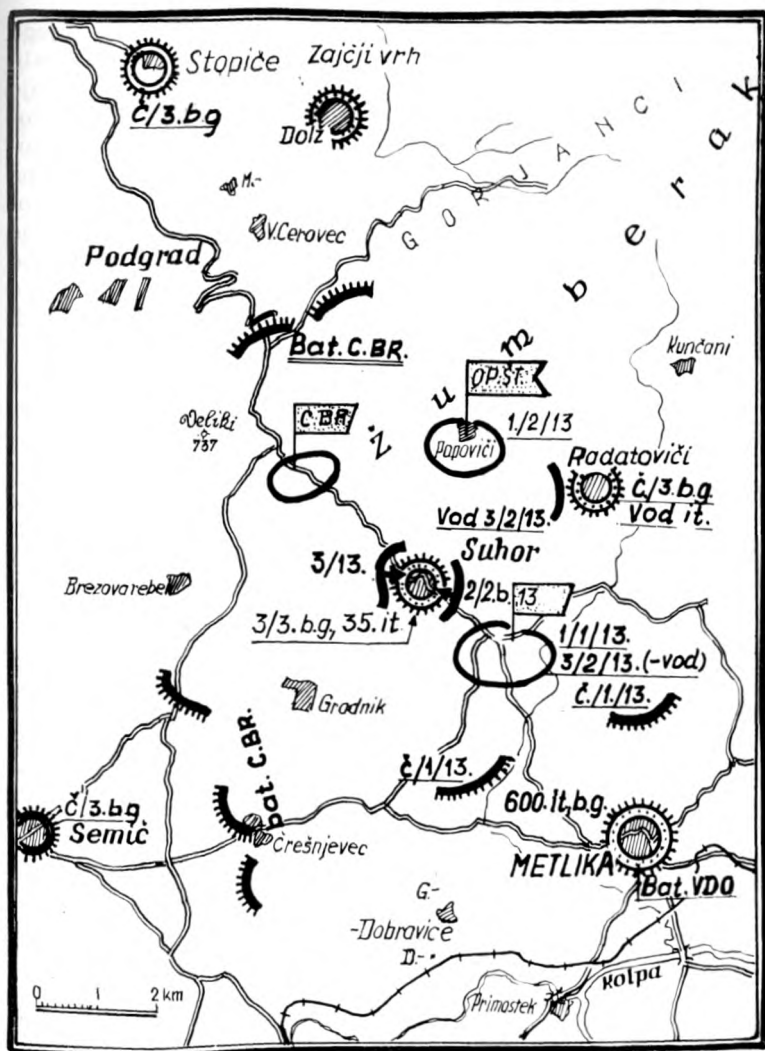
Večeslav Holjevac, komandant 2.
operativne cone Hrvatske

Stojdragi, četa Slovencev pa je razdejala cesto Kostanjevac—Gornja vas in porušila most pri Kostanjevcu.

Nekaj dni pred napadom na Suhor je bila 13. hrvaška brigada »Josipa Kraša« v okolici Sošic, Cankarjeva brigada pa na Gorjancih. Stab 2. hrvaške operativne cone je bil v vasi Cetošič, a del glavnega štaba slovenskih partizanskih čet pa je bil pri štabu Cankarjeve brigade.

Dne 24. novembra 1942 so navezali stike med štaboma in se začeli dogovarjati o napadu na sovražnika na Suhorju. Sklenili so, da bodo ustanovili skupen operativni štab, da bi tako laže in uspešneje vodili operacijo. Operativnemu štabu je poveljeval Večeslav Holjevac, komandant 2. operativne cone Hrvaške, njegov politični komisar pa je bil Jože Brilej, pomočnik politkomisarja glavnega štaba Slovenije. Namestnik komandanta je bil Jaka Avšič, namestnik komandanta glavnega štaba Slovenije, namestnik komisarja pa Marko Belinič, komisar 2. operativne cone Hrvaške. V štab so vključili tudi operativnega oficirja 13. hrvaške brigade Voja Ivetica.²²²

Za neposreden napad na Suhor so določili 13. brigado, ki je bila prežeta z najbolj borbenim duhom. Bila je tudi najmočnejša. Začetek napada so določili na 18. uro 26. no-



Razporeditev enot pri napadu na Suhor

vembra 1942. Ker je štab menil, da bodo šele naslednjega dne posredovali iz okoliških postojank, so 13. brigadi ukazali, naj posadko dotolče v noči na 27. november. Za zavarovanje operacije proti Novemu mestu in Semiču so določili 3. slovensko brigado »Ivana Cankarja«, proti Metliki in Radatovičem pa del 13. brigade. Vzhodnodolenjski odred je z eno četo moral demonstrativno pritisniti na Metliko s severovzhodne strani, en bataljon pa pustiti v rezervi operativnega štaba, ki se je namestil v vasi Popoviči. V ukazu za napad na Suhor je štab 13. brigade odredil 3. bataljon, ki so mu priključili 2. četo 2. bataljona. Ostali deli brigade so varovali operacijo pred italijanskima garnizonoma v Metliki in Radatovičih.

Napad se je začel ob 18. uri. Z jugovzhodne strani je začela napadati 2. četa 2. bataljona, ki je odprla močan ogenj na postojanko, da bi zavedla sovražnika o glavni smeri napada. To je omogočilo 1. bataljonu, ki je napadal z zahodne strani, da je v prvem silovitem jurišu zavzel rove zunanje obrambe in potisnil sovražnika v šolo in župnišče, od koder so branilci nudili močan odpor.

Ob 20. uri so partizani napadli belogardistični štab v šoli in župnišče. Po nekaj juriših so ob 21. uri zažgali šolo, v kateri je bil štab 3. belogardističnega bataljona »Legije smrti«. Ujeli so 5 oficirjev, med katerimi je bil tudi kapetan Vasiljevič.²⁴³

Župnišče, v katerem je bila glavnina sovražnika, pa se je branilo vso noč. Da bi hitro uničili sovražnika, je štab 13. brigade organiziral skupino bombašev, puškomitr al jezov in minerjev. V prvih jutranjih urah so borci postavili puškomitraljeze na zvoniku cerkve in pod ognjem držali večino puškarnic v župnišču. Pod to ognjeno zaščito je skupina bombašev in minerjev prodrla k stavbi in čez nekaj časa prebila zidove. Skozi nastale odprtine so nametali slame in suhih drv in s pomočjo bencinskih steklenic stavbo zažgali. Tedaj je bila usoda branilcev zapečaten. Skušali so sicer pogasiti požar, a brez uspeha. Nekajkrat so se poskušali prebiti, kar pa jim tudi ni uspelo. Prebile so se samo manjše skupine. Okrog 7.30 ure je bil sovražnik premagan in župnišče zavzeto. Ostale enote brigade so ponoči mirovale, ker sovražnik ni posredoval. Patrulje brigade so samo ubile 3 belogardiste,

na katere so naletele, ko so zasedale položaje proti Metliki v bližini vasi Trnovec.²²⁴

Vest o uničenju in zavzetju Suhorja je hitro dosegla druge partizanske enote in povzročila veliko navdušenje.

Hrvaški brigadi, ki je izvedla napad, je ostala še naloga, da čez dan zbere plen in pripelje ujetnike na določeno mesto. Štab brigade je izdal ukaz, da se čete pregrupirajo, ker je čez dan pričakoval sovražno intervencijo.

Da bi pomagali napadeni posadki, so poskušali posredovati ostali deli 3. bataljona »Legije smrti« iz Stopič in Dolža proti Cankarjevi brigadi. Napadli so 27. novembra dopoldne, borci pa so jih odbili. Istočasno so Italijani nekajkrat poskusili posredovati iz Metlike proti Suhorju, odbila pa jih je 13. brigada.

Štab brigade je pričakoval, da bodo iz Metlike Italijani ponovno poskusili intervenirati, tokrat z močnejšimi silami, saj je bila njihova posadka v Radatovičih odrezana od Metlike. Zato so izdelali načrt, ki je imel dve varianti. Po prvi bi, če bi sovražnik pridrl iz Metlike v smeri Sv. Urban—Lešče—Radatoviči, spustili njegovo kolono, nakar bi mu dve četi presekali pot nazaj v Metliko v območju Plešivice (k. 356), po drugi varianti pa bi, seveda če bi sovražnik prodiral v smeri Metlika—Suhor, kolone spustili do Suhorja in jih potem uničili. Predvidevanja štaba so bila pravilna. Naslednjega dne okrog 7. ure je kolona, ki je štela 250—300 italijanskih vojakov, pod zaščito topovskega ognja odšla v smeri Metlika—Sv. Urban—Lešče—Radatoviči, da bi rešila posadko iz Radatovičev, da je ne bi doletela enaka usoda, kot belogardo na Suhorju. Ko je kolona prešla vas Sv. Urban, so ji zaprli umik k Metliki na črti med k. 356 in k. 334.

Istega dne, ob 16. uri se je kolona vračala iz Radatovičev čez Lešče na Bušinja vas. Priključila se jim je tudi posadka iz postojanke v Radatovičih. Po izpovedi zajetih vojakov so hoteli pregledati položaj na Suhorju in ponovno ustanoviti postojanko.

Štab 13. hrvaške brigade je ukazal 3. četi 3. bataljona naj gre v Radatoviče, sledi koloni in jo od zadaj napade, istočasno pa bi kolono od spredaj napadla 1. in 2. bataljon, ki sta imela položaje na Gabrovcu, k. 356 in Plešivici ter na k. 455. Ko je bila kolona raztegnjena na cesti Brezovica—Bušinja vas, sta ji 1. in 2. bataljon močno udarila v bok in jo

razpolovila. Ker je že padal mrak, se je sovražniku uspelo umakniti. En del kolone je odšel v smeri Bušinja vas—Lokvice, drugi pa proū Leščam, Radoviči in Metliki. Istega dne popoldne je padla v zasedo tudi italijanska motorizirana kolona, ki so jo sestavljali štirje oklopni avtomobili in dva manjša oklopna tovornjaka. S Suhorja so hoteli prepeljati mrtve v Metliko.

V suhorski operaciji so bile izgube »Legije smrti« 16 mrtvih, 23 ranjenih in 99 ujetih, skupaj 138. Italijani so imeli 9 mrtvih in 19 ranjenih, skupaj 28. Kasneje so imeli še 24 mrtvih in 18 ranjenih, se pravi 42. Italijanske izgube v suhorski operaciji so torej bile 33 mrtvih in 37 ranjenih vojakov. Partizani so zaplenili 3 težke mitraljeze, 6 puškomitraljezov, lahek minomet, 109 pušk, 60 bomb ter veliko vojaškega materiala. Vse puške so dali Cankarjevi brigadi, ostalo pa so razdelili na pol.

Partizanske enote so imele 2 mrtva in 11 ranjenih.

V noči na 30. november 1942 sta 13. hrvaška in Cankarjeva brigada porušili železniško progo Novo mesto—Metlika. Cankarjeva brigada je rušila progo na odseku Rožni dol—Uršna sela, 13. hrvaška brigada pa na odseku Dobravice—Gradac.

Tako je bila suhorska operacija uspešno končana.

Organi operativnega štaba so zaslišali vse ujetnike. Osem so jih obsodili na smrt, med njimi tudi kapetana Vasiljeviča, poveljnika bataljona, sodnika Jermana in duhovnika Klementa Norberta. Preden so ga ustrelili, je Vasiljevič rekel: »Moram reči, da ste z nami lepo ravnali. Če bi nam vi prišli v roke, bi drugače delali z vami.« Ujetniki, ki so jih beli prisilno mobilizirali, so se večinoma prostovoljno javili v partizane. Dodelili so jih Cankarjevi in Gubčevi brigadi, 17 pa so jih na njihovo željo izpustili domov.²²⁵

Uničenje suhorske postojanke je za mihailovičevsko-belogardistično zaroto v Sloveniji bil močan udarec. Med posadkami ostalih postojank na Gorjancih se je širila panika. Posadke »Legije smrti« so zapustile Škocjan, Gracarjev turn, Dolž, Hrušico in druge manjše postojanke na zahodnih pobočjih Gorjancev. Skrile so se v druga belogardistična ali italijanska utrjena oporišča. Da bi belogardistom preprečili povratek v zapuščene stavbe, so jih partizani uničili.

Kot že prej, je tudi zdaj ljudstvo Bele krajine z vsem pomagalo partizanom. O tem piše duhovnik Karel Wolbang, zelo zagrizen organizator bele garde svojemu kolegi Glavaču v Ljubljano. V pismu pravi: »Na Suhorju se jim je res posrečilo. Naši so namreč prišli tja komaj dober teden pred napadom. Prišli so v Belo krajino, kjer jih ima prebivalstvo za izdajalce, samo pa še vedno skoraj stoodstotno podpira partizane. Saj so skoraj vsi moški v hosti. Na Suhorju je bilo ravno tako kot drugod, če ne še slabše. Po porazu se je ugotovilo, da so domačini zelo dobro vedeli za partizane, ki so se skrivali po okoliških vaseh in hostah in da so jih menda celo na Suhorju samem skrivali po svojih hišah ...

Naša stvar propada na celi črti. Naši nobenkrat dosti kredita niso imeli, pa so še tistega zapravili, komunisti se pa smejejo.«²²⁶

Italijani so zapustili Radovico in Radatoviče, kjer so imeli manjše posadke, ki se niso mogle braniti pred večjimi napadi. Tako je ljudstvo spet začelo svobodneje dihati in vrnilo se jim je zaupanje v partizansko gibanje.

Po osvoboditvi Suhorja in ko je sovražnik zapustil večje število manjših postojank, se je Bela krajina lahko tesneje povezala z osvobojenim ozemljem Zumberka. Povečala se je tudi možnost mobilizacije novih borcev.

Italijani, ki so ob suhorski operaciji imeli težke izgube, so se prepričali o moči in vojaški spretnosti partizanskih enot. Z njimi so morali v prihodnje resno računati. Partizanskim akcijam je bila izpostavljena železniška proga Novo mesto—Črnomelj, ki je bila zelo pomembna prometna žila. V nevarnosti so bile tudi ustaške postojanke na zahodnem delu Zumberka.

Suhorska operacija je bila nova velika zmaga partizanske vojske dveh bratskih narodov, ki je še bolj poglobila njuno skupno bojno pot in utrdila njuno bojno tovarištvo.

NAPAD NA KRAŠIČ

Padec Suhorja ni bil hud udarec le za mihailovičevstvo in belogardizem v Sloveniji, čutili so ga tudi ustaši in italijanski okupatorji. Okupatorske in ustaške oblasti so se dobro prepričale, da jim ni uspelo uničiti slovenskih in hrvaških

partizanskih enot. Nasprotno, spet so postale nevarne in nanje je bilo treba računati. Kot smo že omenili, so Italijani umaknili posadki iz Radatovičev in Ostriža v Metliko, da bi ti ne doživeli enake usode kot moštvo na Suhorju. Prvo posadko so umaknili 4., drugo pa 9. decembra 1942.²²⁷

Umik Italijanov so ustaši sprejeli z neugodjem, saj so nekatere njihove posadke bile zdaj v neposredni nevarnosti. Ko so opustile omenjene postojanke, se je svobodno ozemlje Hrvaške in Slovenije razširilo in še neposredne je povežalo, postajalo je vse bolj enotno operativno območje. Odprle so se tudi možnosti za delo zalednih organizacij in ustanov ter mobilizacijo novih borcev, ki bi izpopolnili partizanske brigade.

Zaradi tako ugodnega položaja so se predstavniki štaba operativne cone s štabom Cankarjeve brigade domenili, da izdelajo načrt za skupne operacije, ki bi jih izvedli na obrobju osvobojenega ozemlja in to najprej na hrvaški strani. Napasti so mislili komunikacije na liniji Krašič—Samobor, na slovenski strani pa bi potem še napadli druge postojanke bele garde in razdejali progo Metlika—Novo mesto. V prvi akciji naj bi uničili sovražnika v Krašiču. Tudi tokrat so ustanovili skupni operativni štab. V njem so bili kot komandant operativni oficir 13. hrvaške brigade Vojo Ivetič, kot komisar Marko Belinič, kot namestnik komandanta dr. Marjan Dermastia, namestnik političnega komisarja pa je bil Lojze Poppek-Vandek, ki je drugače bil načelnik štaba Cankarjeve brigade.

Takoj so izdali ukaze za napad na postojanko, v kateri je bilo 40 sovražnih vojakov. Neposreden napad je izvedel 2. bataljon 13. hrvaške brigade brez ene čete in ena četa Cankarjeve brigade, ki so ji dodali dva lahka minometa in minerski vod.²²⁸

Dve četi 3. bataljona 13. hrvaške brigade in dve četi Cankarjeve brigade so varovale akcijo. Akcijo so ščitili na položajih pri Cunkovi dragi, kjer naj bi prestregli morebitno intervencijo iz smeri Kostanjevca. Te enote so morale nenehno pošiljati tudi patrulje proti vasi Prvinič in Slavetič.

Dve četi Cankarjeve sta morale varovati razporeditev za napad proti Karlovcu in Jastrebarskemu s položajev pri vasi Bresarič in Brlenič.

Prvi bataljon 13. hrvaške brigade je dobil nalogo demonstrativno napasti Oštrc, kasneje pa preprečiti intervencijo iz te smeri proti Krašiču.

Poveljniško mesto operativnega štaba je bilo v vasi Hreženik. V rezervi so imeli še dve četi, eno iz Cankarjeve, drugo pa iz 13. hrvaške brigade.²²⁹

Napad naj bi se začel ob 21. uri 14. decembra 1942. Toda 13. decembra ponoči so v postojanke prišle okrepiteve — dve četi ustašev iz Karlovca. Tako se je pred napadom v postojanki znašlo okrog 300 vojakov.

To je štab zvedel šele, ko so se napadajoče čete že približale postojanki. Od naloge niso odstopili, ne glede na neugodno razmerje sil. Orožniška posadka v Krašiču je bila utrjena v pošti, nove okrepiteve pa so se namestile v šoli pri cerkvi. Okrog pošte so bili bunkerji in bodeča žica. Razen pušk in bomb so branilci imeli še 4 puškomitraljeze in 2 težki strojnici.

Po silovitem jurišu in ostrem boju, ki je traja 45 minut, so bili branilci pošte premagani. Nato se je nadaljeval boj s tistimi, ki so bili utrjeni v šoli. Trajal je vso noč. Ker je primanjkovalo težkega orožja, so v akcijo stopili minerji in bombaši, ki so pokazali veliko spretnost in hrabrost. Okrog 5. ure 15. decembra so se približali zgradbi in jo na več mestih minirali. Tako so bombašem omogočili, da so skozi odprtine zažgali pritličje postojanke, ki je po 15 minutah zagorela.²³⁰

Da bi ušli smrti v plamenih, so ustaši jurišali iz goreče stavbe. V Krašiču se je razvil boj prsi ob prsi, partizani pa niso popustili in ob 5.30 je bil odpor ustašev zlomljen.

Intervencija proti Krašiču se je začela šele čez dve uri po padcu postojanke. Najprej so iz vasi Oštrc ustaši skušali prodreti proti Krašiču, pa so bili odbiti. Z močnim ognjem jih je sprejel 1. bataljon 13. hrvaške brigade in jim prizadel hude izgube. Istega dne, ob 8.30, so Italijani z dvema tankoma skušali prodreti iz Karlovca. Nakano jim je preprečil močan odpor Cankarjeve brigade, ki je bila v zasedi na črti Bresarič—Brlenič.

Sovražnik je v bojih za Krašič, po poročilih ustaškega poveljstva, imel 22 mrtvih. Ujeli so 11 vojakov in zaplenili 20 pušk, 2 puškomitraljeza, težki mitraljez, 7000 nabojev in veliko druge opreme.²³¹

Partizani so imeli minimalne izgube, 1 mrtvega in 3 ranjene. Največji plen je bila popolna apoteka, ki je bila vredna pol milijona kun in je bila zelo dragocena za revno opremljene partizanske bolnišnice na Žumberku. Postojanko so napadli tudi zaradi sanitetnega materiala. Akcija je torej popolnoma uspela.

Padcu Krašiča so se ustaške oblasti čudile, saj je bila postojanka v zaledju garnizij, ki so bile razporejene na črti Kalje—Kostanjevac—Oštrc—Vivodina. Taka smela akcija je zato močno odjeknila tudi med prebivalstvom Žumberka.

Rezultati napada na Krašič so še bolj pospešili prihajanje mladine v partizanske enote.

Po napadu na Krašič je samo v 13. hrvaško brigado stopilo 58 prostovoljcev z območja Radatovičev in Sošic. To je bila še ena prepričljiva potrditev pravila, da je uspešna vojaška aktivnost v partizanski vojni najboljša propaganda za mobilizacijo ljudskih množic.

Po napadu na Krašič se je brigada »Ivana Cankarja« napotila na slovensko ozemlje, da bi z ostalimi brigadami šla v ofenzivo proti italijanskim in belogardističnim postojankam na Dolenjskem, 13. hrvaška brigada pa je nadaljevala akcije na Žumberku. Čez mesec in pol sta se spet srečali na Žumberku in Gorjancih v novih, še večjih in srditejših bojih in še večjih zmagah.

STIKI KOZJANSKEGA BATALJONA S POVERJENIŠTVOM CK KPH V ZAGREBU

Osvoboditev ruskih ujetnikov

Ko se je partizansko gibanje južno od Save tako močno povezovalo in razmahnilo v skupnem boju, so v severnih krajih ponovne stike med slovenskimi in hrvaškimi enotami in vodstvi šele vzpostavljali. Nekaj mesecev poprej, v prvi polovici septembra 1942 je štab 2. grupe odredov Slovenije poslal iz gornjesavinjske doline na Kozjansko istoimenski bataljon, da bi tam okrepil partizansko gibanje. Bataljon je imel dve četi in je štel 30 borcev.²³²

Ko je prispel na Kozjansko, se je razdelil na dva dela. Prva četa se je podala severozahodno od Bohorja, druga četa pa se je omejila na ožjo okolico Bizeljskega. Tako je po uničenju Kozjanske čete, do katerega je prišlo v avgustu, začelo partizansko gibanje na ponovno rasti.

V začetku oktobra je na ukaz glavnega štaba, štab 2. operativne cone hrvaške ustanovil Zagorsko četo, v kateri so bili Zagorci in Kordunci in jo 6. oktobra poslal z Žumberka čez Savo v Hrvaško Zagorje. Ob koncu oktobra je na Kalnik prišel tudi Kalniški partizanski odred, ki je imel 2 bataljona. Ustanovili so ga, da bi okrepil narodnoosvobodilno gibanje severno od Save. Ko se je Zagorska četa v začetku novembra priključila odredu, je štab ustanovil tudi 3. bataljon. Borcev je takrat bilo okrog 250.²³³

Kakor hitro so zvedeli za slovenske partizane na Kozjanskem, je poverjeništvo CK KPH v Zagrebu načelo vprašanje močnejših in trajnejših zvez med Kozjanskim bataljonom in Kalniškim odredom. Zveza naj bi tekla prek odbora Osvobodilne fronte v Zagrebu in slovenskih aktivistov na Kozjanskem, s katerimi je ta odbor imel zveze že od pomladi 1942.

Druga četa Kozjanskega bataljona je oktobra in novembra 1942 ostala osamljena. Ker je izgubila stik s 1. četo in štabom bataljona, tudi ni mogla vzpostaviti zveze z glavnim štabom slovenskih partizanskih odredov. Poveljstvo je sklenilo, da se obrne na centralni komite KPH, da bi posredoval pri štabu Kalniškega odreda, da bi čimprej vzpostavili zvezo med slovenskimi in hrvaškimi partizani.

Četrtega decembra 1942 je poverjeništvo centralnega komiteja KPH poslalo pismo poveljstvu Kalniškega odreda: »Dragi tovariši! Slovenski partizanski odred (bataljon — op. avtorja) na Kozjem želi z vami vzpostaviti zvezo. To bi za vas in zanje bilo zelo koristno, koristilo pa bi tudi razvoju ljudskega boja.

Zato smo jim povedali za javko, na katero bodo poslali svojega kurirja. Tovariš, ki se jim bo javil, ga bodo takoj poslali k vam ali kaki vaši enoti. Ko kurir pride, mu bodite na voljo in se z njim dogovorite, kako boste vzdrževali kar naj ožji in najrednejši kontakt s slovenskimi partizani. Tovarišem slovenskim partizanom bo potrebna pomoč, prenašanje izkušenj, nasveti, ker zaradi težav pri prehodu nimajo redne

zveze s poveljstvom slovenskih partizanskih čet. Ko ustanovite redne stike, se dogovorite za skupne akcije.«²³⁴

Ko je poverjeništvo poslalo pismo Kalniškemu odredu, sta se njegov 1. in 3. bataljon že prebijala s Kalnika proti Zagrebački gori, 2. bataljon pa v smeri Ivančiče, da bi se umaknil sovražni ofenzivi, ki so jo začeli ustaši. Ko je končal napade na ustaške postojanke na severnih pobočjih Zagrebačke gore, se je 1. bataljon s štabom odreda usmeril proti Velikemu Trgovištvu in Ravnici med rekama Krapina in Sotla. Tam se je 8. decembra zapletel v boj s premočnimi ustaškimi četami in se pod pritiskom moral umakniti čez južno pobočja Strahinjščice in Ivančiče nazaj na Kalnik.²³⁵

Prodor Kalniškega odreda v Hrvaško Zagorje je bil pomemben dogodek. Prvič so se po Zagorju premikale večje partizanske enote, odkar je bila tam Zumberška četa. To je ostavilo velik vtis na ljudske množice v tem delu Hrvaške. Ne glede na to pa se je vstaja na Kozjanskem in sosednjem Zagorju le počasi razplamtevala.

V začetku decembra 1942 je Zumberški četi Kalniškega odreda, ki je ves oktober in november samostojno delovala v Hrvatskem Zagorju, uspela pomembna akcija. Osvobodila je ruske ujete oficirje, ki so bili na prisilnem delu na posesti Rudolfa Bauerja v vasi Orešje, na slovenskem ozemlju ob Sotli. Akcijo je pripravilo poverjeništvo centralnega komiteja KPH za severno Hrvaško, uresničitev pa je naložilo partijski organizaciji iz Klanjca, ki je to akcijo tudi predlagala. Organizacija se je z njimi povezala s pomočjo družine Posavec. V tej akciji so osvobodili pet ruskih oficirjev: Vanjko, Nikolaja, Samiona in Alekseja, ime petega ni znano.²³⁶

V uvodnem članku 23. decembra 1942 je »Borba« zapisala: »Slava naših partizanov se bo še enkrat, lepše kot kdajkoli, razširila preko sveta, še posebno po bratski Sovjetski zvezi... O njih bodo naši sovjetski bratje govorili z občudovanjem in z bratsko hvaležnostjo, sovjetske matere pa bodo o njih govorile z očmi, polnimi solz in veselja...«²³⁷

Prisotnost slovenskih partizanov na Kozjanskem in hrvaških na območju Kalnika in Hrvatskega Zagorja, je omogočilo nadaljnje sodelovanje tudi severno od Save, ki pa se je razvilo predvsem poleti 1943. leta.

SLOVENSKE IN HRVAŠKE BRIGADE
v ZALEDJU ČETRTE SOVRAŽNE OFENZIVE
V JUGOSLAVIJI

Jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje se je v drugi polovici 1942 zelo razvilo. Večmesečna zmagovita ofenziva skupine proletarskih in udarnih brigad pod vodstvom vrhovnega štaba NOV in POJ v centralni in zahodni Bosni je dala nov polet upor, ne le v srednji in zahodni Bosni, temveč tudi v severni Dalmaciji. V avgustu in septembru so osvobodili veliko mest. Nastalo je veliko osvobojeno ozemlje na osrednjem delu jugoslovanskega bojišča, kjer so bili vzpostavljeni narodnoosvobodilni odbori, kot novi organi ljudske oblasti.

Velike zmage so utrdile ugled narodnoosvobodilnemu gibanju v ljudskih množicah in v tujini. Nastali so pogoji za mobilizacijo novih borcev. Avgusta in oktobra so nastale nove brigade v zahodni Bosni, severni Dalmaciji, Liki, Kordunu, Bani ji in Sloveniji. Novembra in decembra so nastale tudi prve divizije. V operativno skupino vrhovnega štaba so se vključile 1., 2. in 3. divizija, v 1. bosenski korpus 4. in 5., v 1. hrvaški korpus pa 6., 7. in 8. divizija. Tako je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije narasla v močno vojaško silo na Balkanu, ki je »... po svoji vzdržljivosti in morali postala močnejša od sovražnika, njegovi tehnični premoči navkljub«. ²³⁸

V središču velikega osvobojenega ozemlja v osvobojenem Bihaču je bilo 26. in 27. novembra 1942 prvo zasedanje AVNOJ, na katerem so načrtali nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja. Na območju Bosanske Krajine, Banije, Korduna in Like je osvobojeno ozemlje že imelo značaj močne partizanske države, ki je ogrožala obstoj NDH, s svojo oboroženo silo pa postala nevarna tudi nemškimi in italijanskimi silami na Balkanu. Vse to se je zgodilo v času ko je položaj fašističnih sil na sovjetsko-nemškem in afriškem bojišču postajal vse težji in težji.

V tem času se je močno razvilo tudi slovensko in hrvaško narodnoosvobodilno gibanje severno od Save. V Slavoniji so ustanovili prve partizanske brigade, na Kalniku pa je bil že omenjeni partizanski odred. Na Štajerskem se je štab

2. grupe partizanskih odredov Slovenije preimenoval v štab

4. operativne cone Slovenije in začel pospeševati narodno-osvobodilno borbo na tem območju. V Slovenskem primorju so formirali Soški partizanski odred, v hrvaški Istri pa je bila Istrska partizanska četa.

V vzhodni Dolenjski in na Zumberku pa so krepko sodelovali štabi slovenskih in hrvaških partizanskih brigad. Utrdile so zveze med predstavniki slovenskega osvobodilnega gibanja na južnem Štajerskem in hrvaškega v Zagrebu. Nastali so torej ugodnejši pogoji za sodelovanje osvobodilnih gibanj obeh sosednih narodov.

Tak razvoj je resno skrbel okupatorske oblasti na Balkanu. Toliko bolj, ker je nemško poveljstvo pričakovalo zavezniško invazijo na grško ozemlje v začetku pomladi 1943. Zato je sklenilo, da utrdi grško obalo, Jugoslavijo pa očisti partizanskih enot z velikimi silami.

Cilj in namen te ofenzive, ki jo imenujemo tudi četrta sovražna ofenziva, nemški viri označujejo približno takole: »Z začetne operativne osnovice Karlovac, Petrinja, Kostajnica, Prijedor, Sanski Most napasti in razbiti partizansko državo na območju Knin, Petrovac, Petrinja, Karlovac, Ogulin, Gospić in v sodelovanju z italijanskim 5. armadnim korpusom uničiti 1. hrvaški in 1. bosenski korpus, ki bosta na tem območju.« Da bi obkolili in razpolovili partizansko državo, je treba glavna sunka usmeriti iz Karlovca proti Slunju in Bihaču in iz Mrkonjič gradu prek Ključa k Bosanskemu Petrovcu, potem pa ožiti in postopoma uničevati razbite partizanske sile.²³⁰

Glavni nosilci operacije so bile enote 7. SS divizije »Prinz Eugen« v smeri Karlovac—Slunj—Bihač in 714. divizije v smeri Mrkonjič grad—Petrovac. Od 27. decembra 1942 pa do 15. januarja 1943 so se zbirale v bližini operativnega izhodišča. Da bi operacijo čim bolj prikriji, so delali s svojimi premiki vtis, da bo ofenziva udarila proti Zumberku, Moslavini in Slavoniji. Tako se je 20. januarja 1943 začela četrta sovražna ofenziva na središčno jugoslovansko osvobojeno ozemlje.

Na osnovi podatkov obveščevalne službe je bilo vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije jasno, da sovražnik osvobojenega ozemlja ne bo pustil pri miru dalj časa. Usmeril je delovanje 1., 2. in 3. divizije proti centralni Bosni. V ukazu glavnemu štabu Hrvatske z dne 22. novembra 1942 o načinu

delovanja partizanskih sil na Hrvaškem v primeru ofenzive na osvobojeno ozemlje, je vrhovni štab predvidel izhodiščno operacijsko osnovnico in osnovne smeri napada sovražnika. Kasnejša pregrupiranja sovražnih divizij in smeri njihovih napadov so predvidevanje popolnoma potrdile.²⁴⁰

Glavne nemške, ustaške in italijanske sile so ob začetku te velike ofenzive zapletene v boje proti enotam 1. hrvaškega korpusa na Kordunu, Baniji in Liki, kot je to predvideval načrt za prvo fazo operacije (Weiss I) in sicer s črte Sisak—Petrinja—Karlovac—Ogulin in naprej proti jugu. Tako je žumberško območje ostalo v zaledju ofenzive. To območje naj bi nadzirale ustaške in italijanske enote, predvsem med železniško progo in cesto Ozalj—Karlovac. Ker je bila glavnina italijanske divizije »Lombardia« iz 5. armadnega korpusa, ki je nadzorovala to območje, zavzeta v ofenzivi na Kordunu, je višje poveljstvo italijanskih oboroženih sil Slovenija-Dalmacija (ali poveljstvo 2. italijanske armade na Sušaku) 6. januarja 1943 ukazalo 11. armadnemu korpusu, naj pošlje dva bataljona na Zumberk, oziroma med Kolpo in Gorjance. Poudarilo je, da je položaj na tem ozemlju nenehno napet.²⁴¹

Ustaške in domobranske enote, ki so branile postojanke Krašić, Jastrebarsko, Draganići in druge, so bile številčno šibke in nerazpoložene za boj zaradi čestih in hudih vojaških porazov, ki so jih utrpale na Zumberku v nenehnih in izčrpavajočih bojih s slovenskimi in hrvaškimi partizani v drugi polovici 1942. leta.

Med pripravi in v začetku ofenzive so bile na Zumberku 13. proletarska narodnoosvobodilna brigada »Rade Končar«, 4. hrvaška brigada in terenske čete štaba 2. operativne cone Hrvatske. Brigade so bile podrejene štabu 2. operativne cone, pripadale pa so 7. in 8. diviziji. Kot smo že omenili, so na osnovi skupnega načrta brigade 1. in 2. januarja 1943 ponovno osvobodile Krašić in tako razširile osvobojeno ozemlje, s katerega so imele dobro zvezo z Belo krajino in s katerega so lahko nenehno napadale prometne poti Zagreb—Karlovac. Po teh komunikacijah je v tem času tekkel velik promet, saj so prevažali vojaški material za Italijo in za sovražne enote okoli Karlovca, ki naj bi sodelovale v ofenzivi.²⁴²

Takrat je glavni štab Hrvaške štabu 2. operativne cone ukazal: »Z vsemi silami pritiskajte proti Karlovcu. Rušite

progo Zagreb—Karlovac, napadajte postojanke, bodite kolikor le mogoče drzni in aktivni, ker je to zdaj zelo pomembno.«²⁴³

Po začetku sovražne ofenzive je prišlo do nesporazuma med skupnim operativnim štabom 4. in 13. hrvaške brigade ter štabom 2. operativne cone Hrvaške zaradi poziva radijske postaje Svobodna Jugoslavija, iz katerega so razbrali naj se obe brigadi pomakneta na Kordun. Komisar 2. operativne cone Marko Belinič, komandant 13. proletarske brigade in še nekateri drugi so menili, da poziv ni ukaz, komandant 4. hrvaške brigade Petar Kleut in načelnik štaba 8. divizije Joco Tabarič pa sta menila, da morajo brigade oditi na Kordun.

Nesporazum so rešili 26. januarja, ko je glavni štab Hrvaške preklical poziv in ukazal, naj brigade ostanejo na žumberškem operativnem območju. V ukazu je rečeno, da se bodo brigade za Kordun laže borile z Zumberka, kot pa narobe.²⁴⁴

Poglejmo še na kratko pomen žumberškega območja v načrtih vrhovnega štaba NOV in POJ. Načelnik vrhovnega štaba Arsa Jovanovič je obvestil glavni štab Hrvaške o srži vojaških navodil vrhovnega komandanta. V pismu, ki ga je pisal v ta namen, pravi: »treba bi bilo očistiti južni breg Kolpe in tako vzpostaviti *močnejšo povezavo med Hrvaško in Slovenijo* (podčrtal avtor)... 13. brigada, ki je šele formirana, ne more sama organizirati oporišča na Žumberku. Sodelovati mora še ena brigada z dvema ali tremi težkimi orožji... Obvladovanje Zumberka bi Sloveniji pri likvidaciji Dražinih postojank v območju Gorjancev koristilo, ker če bi do tega ne prišlo, bi bil položaj na Hrvaškem otežkočen. S tovariši iz cone (v mislih ima 2. operativno cono Hrvaške — op. avtorja) sem se dogovoril za sodelovanje med 13. in Cankarjevo brigado. Tudi vi organizirajte sodelovanje«²⁴⁵

V smislu smernic načelnika vrhovnega štaba, je 14. decembra 1942 štab 1. hrvaškega korpusa obvestil štab 13. proletarske brigade, da pričakujejo prihod 4. brigade, ki bo prinesla top kalibra 75 mm in minometalec kalibra 82 mm. Takrat je proletarska brigada prvič dobila težko orožje, ki je kasneje odigralo važno vlogo pri uničevanju utrjenih objektov. Brigada je na Zumberk prišla 30. decembra prek Bosiljeva in Bele krajine. Četrta in 13. brigada sta potem skupaj nadaljevali napade na ustaške postojanke na Žumberku, kot je predvideval skupni načrt operativnega štaba brigad.

Štab 2. operativne cone Hrvaške je obvestil glavni štab Slovenije o prihodu 4. brigade in zaprosil, naj na Žumberk pošlje brigado »Ivana Cankarja«.

Operativna skupina slovenskih brigad, Tomšičeva, Gubčeva in Cankarjeva je januarja 1943 napadla vrsto belogardističnih postojank, kar se je skladalo s splošno direktivo glavnega štaba Slovenije z dne 12. januarja 1943, ki se je nanašala na partizansko protiofenzivo na Dolenjskem in Notranjskem. Udarile so po belih postojankah na Primskovem in v dolini Temenice v smeri Ljubljane ter tako začele drugo fazo uspešne protiofenzive.

Nekaj dni pred začetkom 4. sovražne ofenzive, 16. januarja, bi morala skupina brigad na ukaz štaba Dolenjske operativne cone napasti utrjeno belogardistično postojanko na Polici. Napad pa so odložili na 17. januar zaradi neusklajenosti premika in delovanja brigad in zaradi slabih vremenskih razmer. Ker je Cankarjeva zadela na močan odpor, je štab cone sklenil, naj se ponovno temeljito pripravijo, ker napad v takih okoliščinah ni bil izvedljiv. Prav takrat je v štab cone prišel ukaz glavnega štaba Slovenije, naj se operacije prekinejo in naj brigade odidejo v okolico Crmošnjic, kjer bodo pripravili skupne akcije s hrvaškimi brigadami na Žumberku.²⁴⁶ Brigade so odšle v dveh vzporednih kolonah, da bi se hitreje in varneje gibale. Premik so izvedli v treh etapah proti Leskovcu, Zagorici, Vrbovcu, Ajdovcu, Poljanam in Črmošnjicam. Vsaka etapa je trajala dva dni. Vsak dan so prehodili približno 24 km, celoten premili' pa je bil dolg 70 km.²⁴⁷ Ker so se brigade gibale ponoči, po snegu in so med potjo imele tudi boje, kar je zahtevalo stalen fizični in živčni napor, hkrati pa niso imeli dovolj dobre hrane, kaže, da je bil marš zelo naporen. Dne 24. januarja 1943 so se vse tri brigade zbrale v okolici Crmošnjic, Nove gore in Poljan, od koder so po počitku in pred odhodom na Žumberk napadle železniško progo Črnomelj—Novo mesto. Ta čas so izkoristile tudi za priprave za premik izven Slovenije. Partijske organizacije, štabi in vojaški kolektivi so imeli številne sestanke, da bi borci pravilno razumeli, zakaj zapuščajo svoja območja, na katerih so se do tedaj uspešno in junaško bojevali. Prav takrat so bile enote 4. hrvaške in 13. proletarske brigade razporejene v širši okolici Krašica na Žumberku.²⁴⁸

Priprave za akcije na Zumberku

Poveljnik Dolenjske operativne cone Milovan Šaranovič je 28. januarja 1943 odpotoval v štab 2. operativne cone Hrvaške, da bi se tam podrobneje dogovoril o sestavi operativnega štaba slovenskih in hrvaških brigad. Na sestanku je bil tudi član vrhovnega štaba Ivo Ribar-Lola. Oblikovali so operativni štab, v katerem so bili kot komandant Milovan Šaranovič, komandant Dolenjske operativne cone, kot politični komisar Marko Belinič, politični komisar 2. operativne cone Hrvaške, kot namestnik komisarja Viktor Avbelj, komisar Dolenjske operativne cone, kot načelnik štaba Joco Tarabič, načelnik štaba 8. kordunske divizije in kot intendant štaba Henrik Ferdo.²⁴⁹ Štab je izdelal načrt za napad na komunikaciji Zagreb—Karlovac in Metlika—Karlovac in za napade na posamezne manjše postojanke v bližini. Določili so tudi, naj se slovenske brigade 29. januarja premaknejo iz območja Suhor, Bušinja vas, Brezovica čez Vivodino proti Krašiču, da bi uresničile ta načrt. Akcijo pa so morali odložiti za nekaj dni zaradi nenadne italijanske lokalne ofenzive na Zumberk. Ze prej smo videli, da sta nemški in italijanski general Aleksander Löhr in Mario Roatta predvidela manjšo



Milovan Šaranovič, komandant
1. operativne cone Slovenije



Marko Belinič, politični komisar
2. operativne cone Hrvatske

demonstrativno akcijo v načrtu za operacijo »Weiss I«. V ta namen so poslali italijanske enote, saj so bile skoraj vse nemške zavzete na Kordunu ali v Bosni. Namen tega napada je razviden iz poročila generala Gastoneja Gambare, ki ga je 3. februarja 1943. leta poslal italijanskemu višjemu poveljstvu oboroženih sil Slovenija-Dalmacija. V njem pravi: »Danes smo končali vzporedno akcijo divizij »Isonzo« in »Lombardia«, ki se je začela 29. januarja zjutraj severno od železniške proge Zdenčina—Karlovac—Metlika zaradi zavarovanja znanih preskrbovalnih poti in same železniške proge . . . S to akcijo smo hoteli vsiliti borbo partizanskim formacijam, ki so razmeščene severno od železniške proge Jastrebarsko—Karlovac—Metlika in jih nato na prostoru med Bukovico in Jezerino uničiti z manevrskim gibanjem štirih kolon, ki so krenile iz Metlike, Ozlja, Jastrebarskega in Draganičev.«²⁵⁰

Neusmiljeni general Gambara, nekdanji general ekspedicijskega korpusa v španski državljanski vojni in naslednik Maria Robottija, je tako hotel umiriti območje Zumberka, na katerem je po oceni generala Roatte bil položaj nenehno napet.

Za uresničitev te zamisli je štab 11. armadnega korpusa sestavil dve skupini. Prvo, zahodno, imenovano »Oriffici«, ki

je prodirala iz območja Metlike in Črnomlja, so sestavljali 1., 23. in 3. bataljon 24. pehotnega polka divizije »Isonzo«, 85. bataljon črnih srajc in bataljon »Nizza«. To skupino je vodil štab divizije »Isonzo«. V drugi so bile enote 2. bataljona 51. pešpolka, 105. bataljon črnih srajc, četa 73. pešpolka in dve četi tankov. Tej je poveljeval štab divizije »Lombardia«.²⁵¹

Z ognjem iz topov so jih s stalnih ali začasnih položajev podpirale artilerijske enote iz Metlike, Črnomlja in Ozlja. Letalstvo je sodelovalo po potrebi, na zahtevo pehote. Določili so, naj se akcija začne zjutraj 29. januarja 1943.

Med pripravi sovražnik seveda ni upošteval, da so tu tudi slovenske udarne brigade, saj so v štabu 11. italijanskega armadnega korpusa menili, da so slovenske brigade še vedno v zahodni Dolenjski. Italijanskih vojakov je bilo 2500 do 3000, 4. in 13. hrvaška brigada pa sta skupaj šteli 1200 do 1300 borcev, se pravi, da je bil v začetku odnos sil v razmerju 2:1.

29. januarja zjutraj so se italijanske enote iz postojank Črnomelj in Metlika zagnale proti Krašiču in do mraka dosegle Vivodino, kjer so prenočile, ne da bi vedele, da se jim skoraj za petami gibljejo skupine treh slovenskih brigad.

Okrog polnoči v noči na 30. januar je v Brezovico prišel kurir operativnega štaba slovenskih in hrvaških brigad. Prišel je ukaz, naj brigade nadaljujejo pot proti hrvaškim brigadam, proti Vivodini in Krašiču. Ker so bile brigade zbrane na zelo ozkem prostoru, so štabe zelo hitro seznanili z nalogo, zato so se lahko takoj podali na pot. Hkrati pa so štabi brigad dobili še obvestilo, da so v Vivodini močne italijanske enote.²⁵³

Poveljnikom je bilo jasno, da je pot preko Vivodine zaprta. Ni jim bilo težko uganiti, da je sovražna skupina namenjena proti hrvaškim brigadam. Ker jim je bila pot čez Vivodino presekana, bi mogli nadaljevati pohod vzporedno s cesto, po južnih pobočjih Gorjancev v smeri Dančuloviči—Oštrc (trig. 569) — Prekrižje. Ta pot pa bi borce preveč izčrpala. Zato se je vsiljevala samo ena možnost, napasti sovražno kolono z vsemi silami in z vseh strani ter z dominirajočih višin razbiti sovražnika in tako preprečiti napad na hrvaške brigade. Odločitev je temeljila na najmočnejšem argumentu partizanske taktike — presenečenju, saj Italijani niso vedeli, da so v njihovi bližini brigade.

Tomšičevi brigadi so ukazali, naj zasede obrambne položaje v območju Drašičev in varuje ostale brigade iz smeri Metlike. Cankarjeva brigada je imela nalogo napasti sovražnika z dveh strani, en bataljon iz smeri Dančuloviči, drugi pa iz smeri Drašičev v hrbet, 3. bataljon pa je obdržala v rezervi v vasi Dančuloviči. Gubčevi so ukazali naj napade Italijane v levi bok čez vas Belošič, s svojim levim krilom pa zapre vivodinsko cesto in v sodelovanju z levim krilom Cankarjeve brigade napade s severovzhoda, potem pa še z vzhoda.²⁵⁸

Bataljoni so se, ko so prejeli ustne ukaze članov štabov, premaknili v ukazane smeri. Prav takrat pa je prišlo obvestilo, da so se Italijani med četrto in peto uro 30. januarja zjutraj razvili v kolono na cesti v Vivodini in da so se začeli pomikati proti Krašiču.

Nov položaj je zahteval spremembo napada Gubčeve brigade, ki so jo zdaj usmerili na Oštrc (trig. 569), kjer naj bi zavzela položaje okrog vasi Galin. Cankarjeva je nadaljevala pohod proti Vivodini, da bi s pospešenim maršem spremljala sovražnika v čim manjši razdalji in kolikor mogoče hitro zasedla položaje v območju Dvorišče in Lovič. Tomšičevi brigadi naloge niso spremenili.

Kurirji so na konjih hitro prenesli poročila operativnemu štabu. Iz njih je bilo razvidno s kolikšno močjo razpolaga sovražnik, kje in kam se giblje in kaj namerava. Poročali so tudi o razporedu in namenu slovenskih brigad. Tedaj je operativni štab takoj začel razporejati 4. in 13. hrvaško brigado. Drugemu bataljonu 13. brigade so ukazali, naj zasede položaje na črti Jezerine—Kučer, da bi počakal in napadel sovražno kolono. Levo od 2. bataljona so zasedli položaje borci

3. bataljona 4. hrvaške brigade z nalogo, da napadejo njen desni bok. Položaji so bili pred vasjo Grandič breg. Tako je nastala krožna operacijska osnovnica, ki je general Gambara sploh ni predvideval. Ostale enote 4. in 13. hrvaške brigade so zasedle položaje proti Ozlju, Draganičem in Jastrebarskemu, da bi preprečile morebitno sovražno posredovanje iz teh postojank.

30. januarja 1943 sta še dve koloni Italijanov odšli proti Krašiču. Odšli sta iz Draganičev in Jastrebarskega. Severna kolona, v kateri so bile 1. četa 1. bataljona 73. pešpolka in dve četi lahkih tankov, naj bi prodirala v smeri Jastrebarsko

—Petrovina—Krašič in s severne strani zaprla obkolitveni obroč, da bi preprečila umik partizanskih enot proti severu v Zumberške gore. Drugo kolono sta sestavljala dva bataljona. Pomikala se je po dolini Kupčine, da bi zaprla obroč jugovzhodno od Krašiča in ga kasneje zoževala. Obe te smeri je branila 13. proletarska brigada brez 2. bataljona, mitralješke in čete težkega orožja, razporejena na črti Bresarič — Krašič. Drugi bataljon te brigade, mitralješka četa in četa težkega orožja so bili zavzeti z obkoljevanjem napadalne skupine sovražnika v območju Bukovice.

Obkolitev skupine »Orificci«

Italijanska kolona, ki se je 30. januarja zjutraj usmerila proti Krašiču, je do poldneva dosegla Dvorišče, si odpočila in potem odšla naprej. Pomikala se je brezbrizno, brez bočnih in drugih zavarovanj, ki so v navadi med pohodi. Ko je njen začetek prišel do potoka Bukovice, je padel v gost ogenj pušk in mitraljezov 3. bataljona 4. in 2. bataljona 13. hrvaške brigade, ki sta bila pred vasjo Jezerina in Grandič breg. Zaradi nenadnega in smrtonosnega ognja je kolono zajela panika.



Poveljnik kolone je šele tedaj lahko ugotovil, kakšno vrednost ima položaj na vzpetini na Loviču (trig. 476) in je tja poslal nekaj enot. Toda tudi zdaj ni imel sreče. Enote so naletele na predhodnico Cankarjeve brigade, ki jih je zasula z močnim ognjem in pred njimi že zasedala položaj. Med tem so prihajali tudi drugi bataljoni Cankarjeve in zasedali položaje na črti Budim—Dvorišče—Lovič Prekriški. Gubčeva brigada se je s severne strani postavila proti koloni v Bukovici. Poveljniku kolone je postalo jasno, da je obkoljen. Ko je padel mrak, se je položaj že popolnoma spremenil. Sovražnik je bil obkoljen na zanj zelo neprimernem prostoru, partizanske brigade pa so med seboj že vzpostavile neposreden stik. To je pri borbah in starešinah brigad izzvalo veliko navdušenje in odločnost, da obkoljene enote uničijo, preden se bodo lahko utrdele.

Operativni štab je prevzel poveljstvo nad vsemi brigadami. Na posameznih delih bojišča so se začeli uspešni napadi na sovražnika. Drugi bataljon 4. hrvaške brigade in 3. bataljon 3. slovenske brigade sta skupaj napadla skupino 60 sovražnikovih vojakov, ki so bili pri vasi Radušče. Po kratkotrajni in ostri borbi sta jo uničila in zaplenila vse orožje z municijo.²⁵⁴ Drugi bataljon 13. hrvaške proletarske brigade in deli 3. bataljona 4. brigade so napadli skupino, ki je bila utrjena v šoli v vasi Radina Gorica, in ji prizadejali velike izgube. Nekajkrat so tudi ostro jurišali na sovražnikovo skupino v območju Bukovice. Tam sta napadala 3. bataljon 2. slovenske in 2. bataljon 4. hrvaške brigade. Skupine pa nista mogla uničiti, dasiravno sta ji prizadela velike izgube.²⁵⁵

Ob 10. uri je kolona, ki se je gibala iz smeri Draganičev, naletela na oster odpor pri Brleničih. Tretji bataljon 13. hrvaške brigade jo je uspel zadržati do 14. ure, potem pa se umaknil, da bi se, kot je ukazal štab 13. proletarske brigade, izognil močnemu minometalskemu ognju in izgubam. Zasedel je nove položaje v bližini Bresariča in cerkve Sv. Ivana, odkoder je uspešno odbil nov sovražni napad. Zaradi slabe zapore in pomanjkanja protitankovskega orožja pri 13. proletarski brigadi, se je severna kolona uspela prebiti s tanki do Krašiča in prodreti v zaledje 3. bataljona. S tem je bila njegova obramba hudo ogrožena. V boju s tanki je padel operativni oficir 13. proletarske brigade Vojo Ivetič, odličen vojaški voditelj in eden izmed najhrabrejših na Žum-

berškem bojnem polju. V poročilu štaba 13. proletarske brigade piše: »Tovariš Ivetič je bil primer ljudskega borca, vojaka. Herojsko je padel, ko je skušal zajeti t a n k... Štab brigade meni, da lahko tovariša Ivetiča imenujemo za narodnega heroja«. ²⁵⁶

Zaradi utrujenosti od bojov s 13. brigado ter zaradi mraka, je poveljnik italijanske kolone sklenil, da ustavi enote pri vasi Bresarič, in je opustil vsak poskus najti stik z napadeno kolono »Oriffici«, da bi ji pomagal iz obroča. Tako je propadel načrt generala Gambare, da bi obkolil in uničil partizane na Zumberku. Tudi zdaj se je potrdilo vojaško pravilo, da je tisti, kdor hoče obiti in obkoljevati, v določenih pogojih lahko tudi sam obkoljen. Komisar 2. operativne cone Hrvaške Marko Belinič, ki se je teh bojov tudi sam udeležil, jih opisuje takole: »Sovražnikova kolona, ki je štela okrog 2000 vojakov (1500, op. avt.) in se je premikala iz Metlike čez Vivodino je bila v celoti obkoljena. Jekleni obroč okrog Italijanov se je vse bolj ožil. Boj je bil peklenski in Italijani so bežali na vse strani, naši mitraljezi pa so delali dovršeno. Italijane so kosili kot travo. Sovražnik je mislil obkoliti nas, pa je bil sam obkoljen. Boj divja dalje, sovražnika uničujemo iz trenutka v trenutek. Na bojišču leži mrlič pri mrliču. Na vseh straneh so juriši. Prvega februarja so na položaje prišli tudi Slovenci in so tudi jurišali na Italijane. Odmeval je krik: »Preklet hudič italijanski, juriš!«, bombe so bliskale na vseh straneh, številna trupla italijanskih vojakov pa so pokrivala griče in doline med Vivodino in Krašičem.« ²⁵⁷

Tako se je končal prvi dan krvave človeške drame na sneženem bojišču. Padla je noč in s temo zakrila bojišče, kot bi hotela prisiliti ljudi, naj vendar prenehajo prelivati kri. Sovraštvo do tujcev in želja po zmagi pa sta se z mrakom še povečala. Slovenski in hrvaški borci so večkrat hrabro in uspešno jurišali.

Operativnemu štabu je položaj ob koncu prvega dne bil dokaj jasen, tako da so lahko določili naloge za naslednji dan. Z močno obrambo naj bi glavnina 13. proletarske na črti Bresarič—Hrzenik ubranila prodor sovražnika k Bukovici in z drugimi enotami pa naprej uničevala obkoljene zahodno od Krašiča. Sovražnik je še naprej poskušal rešiti obkoljene v Bukovici. ²⁵⁸

Drugega dne niti na eni, niti na drugi strani niso mogli uresničiti vseh nalog. Partizanom ni uspelo uničiti grupacije »Oriffici«, Italijani pa se niso prebili iz obroča. Na delu obrambne črte 13. proletarske brigade je Italijanom uspelo zavzeti položaje v območju Bresariča in nadaljevati prodiranje proti Hrženiku. Če bi jim uspelo zavzeti Hrženik, bi lahko z glavnimi silami nadaljevali prodor do Bukovice, če bi si zaščitili boke s položajem pri Jezerinah in Grandič bregu. Ko Italijanom po nekaj neuspešnih tankovskih napadih na položaje 13. brigade ni uspelo prebiti obrambe, so začeli položaje močno obstreljevati s topovi. Enote brigade so se morale umakniti na nove položaje proti Bukovici pri Paulovem bregu in Hutini.

Ker je operativni štab spoznal, kako nevaren je sovražnikov prodor proti Hrženiku in prodor bataljona »Nizza«, ki je napadel iz Ozlja proti Grandič bregu, je sklenil, da vzhodno grupacijo razbijejo in potisnejo na prejšnje položaje. Z enotami, ki pri tem ne bi sodelovale, pa bi naprej uničevali obkoljene Italijane pri Bukovici. Istega dne je tudi sovražnik začel napadati iz treh smeri, da bi rešil obkoljene. Srednja kolona je prodirala naravnost k Bukovici, desna pa čez vas Jezerine proti Prekrižju. Obe so podpirali tanki. Leva kolona, brez tankov, je napadala čez Grandič breg proti vasi Lovič Prekriški. Ker je iz Ozlja bataljon »Nizza« uspešno prodiral, se je tudi z južne in vzhodne strani pritisk Italijanov okrepil, tako da je sovražniku 1. februarja zvečer uspelo vzpostaviti stik z obkoljenimi v Bukovici. Takoj so se začeli umikati prek Krašiča in Draganičev proti Karlovcu. O tem, kakšni so bili italijanski vojaki videti po tridnevni izčrpavajočih bojih, v trdi zimi in pod pritiskom strahu, piše v svojem poročilu štab 13. proletarske brigade operativnemu štabu: »Sovražna kolona je šla mirno, s seboj so vozili nekoliko mrtvih in ranjenih. Gibali so se tako potihoma, da niso dali glasu od sebe . . . Videti so bili kot mumije, ne ljudje.«²³⁸

Tako se je končala tridnevna bitka na Zumberku, ko je hotel sovražnik vsiliti partizanom borbo in jih uničiti. Bojna sreča pa se je kot bumerang obrnila proti njemu samemu in mu prinesla velik poraz.

Po priznanju generala Gambare, so Italijani imeli 59 mrtvih, med njimi so bili štirje oficirji, 160 ranjenih, med

njimi 10 oficirjev, 38 pogrešanih vojakov in 70 izgubljenih mul. Zaradi takih izgub sta v štirih italijanskih bataljonih ostali le po dve četi. Kljub temu pa je Gambara trdil, da je »v celoti dosegel cilj operacije ...« in da je po končanih bojih, se pravi, po vrnitvi v kasarne, »pregledal enote in ugotovil, da je njihova morala zelo visoka.«²⁸⁰

Partizanske enote so imele neprimerno manj izgub: 15 mrtvih in 67 ranjenih. Padlo je pet Slovencev, 41 pa je bilo ranjenih. Hrvati so izgubili deset borcev, ranjenih pa so imeli 26. Zaplenili so veliko raznovrstne opreme, tudi 2 težka minometa s 30 minami, 5 lahkih minometov s 100 minami, nekaj težkih strojnic ter veliko bomb in drugega.²⁶¹

Ljudje z Zumberka so dajali borcem vso podporo. Celo otroci niso stali ob strani. O tem pravi politkomisar operativnega štaba slovensko-hrvaških brigad v poročilu politkomisarju glavnega štaba Hrvatske: »Ljudje so povsod molili za našo zmago. Zenske so v skupinah, s sklenjenimi rokami molile za zmago partizanov. Prosijo nas, naj jih ne zapustimo, da ne bi njihove vasi zgorele. Dasiravno so bili položaji nenehno pod ognjem, so nanje nosile hrano. Videli smo lonce, košare na glavah otrok, ki so hodili po položajih, kjer so bili naši borci. Mnogi so s hrano za borce pešali po nekaj kilometrov, ne meneč se za utrujenost in nevarnost. Vsi so z napetostjo spremljali to gigantsko borbo. Občudovali so partizane, ki so razbijali sovražne horde.«²⁶²

Ljudska slutnja se je uresničila. Sovražnik je po svoji zločinski navadi požgal vrsto vasi na območju bojev. Pogorele so vasi, ki so bile najmočnejša žarišča odpora, kot so bile Hrzenik, Lovič Prekriški, Grandič breg, Gornji in Donji Lovič, Vukšin Šipak, Vrhovac, Bresarič in druge.

Kaj je pokazala žumberška bitka

Po moči sil, ki so sodelovale, je to prva in do tedaj največja bitka, v kateri je sodelovanje brigad dveh narodov prišlo do polnega izraza. Pri organizaciji boja se je štab dobro znašel, še posebno če upoštevamo, da je do boja prišlo iznenada. Pomanjkanje tehničnih priprav za zvezo so odpravili tako, da so bili člani štaba razporejeni po enotah, kjer so pokazali veliko lastno pobudo.

Edina težava je bila v tem, da operativni štab ni imel svoje operativne enote, oziroma rezerve, s katero bi mogel vplivati na potek akcije. Vse razpoložljive enote so bile v bojnem metežu.

Izid boja bi bil verjetno drugačen, če bi štab realneje ocenil možnost sovražne intervencije iz Metlike in Črnomlja glede na to, da je štab 11. armadnega korpusa skoraj izpraznil ti garniziji, da bi sestavil skupino »Oriffici«. Tako je bila možnost, da se del Tomšičeve umakne s položajev proti Metliki in okrepi obrambo 13. proletarske brigade proti Draganičem in Jastrebarskemu. Dejstvo, da so se italijanske enote izvlekle šele, ko so intervencijske sile prebile obrambo 13. proletarske, popolnoma opravičuje mnenje njenega štaba, da bi takoj po prvem neuspelem jurišu bilo treba enote pregrupirati.

Boj 13. proletarske proti tankom je dokazal, da se hrabri borci lahko uprejo tudi oklopnim sredstvom, če poznajo njihove dobre in slabe lastnosti in če znajo izkoristiti teren, dasiravno nimajo protioklopnih bojnih sredstev. Slovenske enote bi lahko odigrale še veliko večjo vlogo kot so jo, če bi hitreje spremljale sovražno kolono, ko so opazile smer njenega gibanja. Pomanjkanje širšega razumevanja splošnega in taktičnega položaja sovražnika, ter lastnih sil, je bil eden osnovnih vzrokov za počasno vključevanje v boj. Tudi ob tej priložnosti je slovenska vojska pokazala lastnost, ki jo je 7. decembra navedel Edvard Kardelj v svojem poročilu vrhovnemu komandantu, ko je rekel: »Ti veš, da smo Slovenci vedno bolj počasni, toda uporni ljudje. Tako je torej s to našo vojsko. Počasi gre naprej, toda gre brez prestanka.«²⁶³

Podobno je bilo pri 13. hrvaški brigadi v zaključnem delu bojev, ko je bil sovražnik razbit in se je umikal proti Karlovcu. Počasnost brigade je omogočila sovražniku, da je ušel z manjšimi izgubami. Štab brigade je o tem menil takole: »V preganjanju razbitega sovražnika še nismo dovolj izkušeni in hitri.«²⁸⁴

Zaradi napadalnega duha, s katerim so bile brigade prežete od začetka svojega obstoja, borci niso bili navajeni, da se sproti na zemljišču utrjujejo, zato so utrpeli večje izgube. Te so jim zadajali večinoma minometi. Problem je bil toliko resnejši, ker ga niso upoštevali niti starešine enot in so zato često plačali krvavi davek tudi sami.

Boji na Zumberku so pokazali tudi, da se kljub številčni in tehnični slabosti da dobro tolči sovražnika, če se izkoristi njegove pomanjkljivosti ter lastnim enotam postavijo realne naloge in če se z njimi dobro manevrira.

NAPAD SLOVENSKIH IN HRVAŠKIH BRIGAD NA KOMUNIKACIJO ZAGREB—KARLOVAC

Po tridnevni bojih z Italijani na območju Krašiča in Vivodine se je skupina brigad usmerila k prometnim zvezam Zagreb—Karlovac in postojankam, ki so jih varovale. Med tem je v Bosni, kjer je bilo zdaj glavno jugoslovansko bojišče, 1. operativna skupina divizij, ki ji je neposredno poveljeval vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije, usmerjala dejavnost k Neretvi. Druga in 3. operativna skupina (1. bosanski in 1. hrvaški korpus) sta od 1. do 5. februarja 1943 preživljali hudo krizo, sovražnik pa je obkolil Grmeč. Glavni štab Hrvatske je prevzel poveljstvo nad 6. liško in 8. kordunsko divizijo, da bi olajšal poveljevanje na ozkem prostoru planine Plešivice. Razmišljali so celo o tem, da bi zapustili Liko in se umaknili v Bosno. Okrog 5. februarja pa so se že začele kazati razpoke v sovražnikovem delovanju. Ko je nemški general Löhr 4. februarja pisal generalu Roatti, poveljniku 2. italijanske armade, mu je tožil, da »so z osvojenih ozemelj (Banije in Korduna — op. avt.) hitro umaknili nemške čete, da so se partizanska vlada in čete izmaknile udarcu nemških in italijanskih sil in se umaknile na jugovzhod, da Paveličeve sile ne morejo vzdrževati reda v zaledju nemških čet« in da »pred njihovimi očmi ponovno nastaja Titova država«. Očitno ni zaupal ustašem in domobranom, ko je Roatti predlagal, naj italijanske enote zasedejo ta območja. Ta je predlog odbil, ko se je posvetoval s svojim vrhovnim poveljstvom, Izgovoril se je, da imajo njegove enote že tako dovolj dela s partizani, ki operirajo na območju Karlovca in za katere meni, da jih je 13.000 do 14.000.²⁶⁵

Italijanska ofenziva na Hrvaškem je začela od 5. do 10. februarja usihati, ker je italijansko poveljstvo začelo umikati enote iz severne Like k primorskim garnizijam. Položaj hrvaških partizanskih enot se je začel postopoma izboljševati.

Dne 7. februarja je vrhovni štab ukazal vsem partizanskim odredom in brigadam v Sloveniji, Slavoniji, Srbiji in črni gori, Hercegovini in vzhodni Bosni naj »takoj začno močnejše napadati oslABLJENE sovražnikove garnizije, naj uničujejo železniške proge, transporte, vojaška skladišča, prometne poti in zveze ter vse druge vojaške objekte«. ²⁶⁰

Vrhovni štab NOV in POJ je 8. februarja odobril predlog glavnega štaba Hrvatske, da umakne 4. hrvaško brigado z Zumberka na Kordun. Ker so bile glavne sile divizije »Lombardia« v sklopu operativne skupine »Fabbri« iz sestava 5. armadnega korpusa še zaposlene v ofenzivi na Kordunu in Liki, je operativni štab menil, da Italijani ob komunikacijah Metlika—Karlovac in Karlovac—Jastrebarsko nimajo dovolj enot, s katerimi bi mogli uspešno posredovati in preprečiti nadaljevanje operacij brigad na progi Karlovac—Zagreb.

Železniško progo Zagreb—Karlovac je z zahodne strani varovalo več ustaških in domobranskih postojank, ki so bile v naseljenih krajih ob cesti, ki teče ob progi. Da bi bila ta zelo pomembna proga dalj časa neuporabna in da bi to sovražniku zadalo hujše operativne nevšečnosti, je bilo treba progo in objekte na njej temeljito porušiti ter uničiti mostove, železniške postaje, kretničarske in signalne sisteme in podobno. Za take operacije pa partizanske enote niso imele zadostne tehnične opreme. Niso imele minerskega orodja, vžigal, zažigalnih vrvic in tudi ne potrebnega težkega orožja. Za težko orožje, ki sta ga imeli 4. in 13. hrvaška brigada, ni bilo dovolj streliva.

Čeprav so januarske operacije slovenskih brigad v gornjem toku Krke, dolg in naporen marš od Police pri Ljubljani do Vivodine (okrog 100 kilometrov), operacija pri Krašiču, ki sta jo izvedli 4. in 13. hrvaška brigada v januarju, tridnevna skupna bitka z Italijani na območju Vivodine in Krašiča zelo izčrpali partizane in razredčili vrste brigad, za počitek ni bilo časa.

Tako je po komaj tridnevnem počitku operativni štab že ukazal naj začno operacije na progi Zagreb—Karlovac. Ko so člani štaba presodili, kakšen je položaj, so sklenili, da je najprej treba uničiti postojanke, ki so varovale progo. Najpomembnejša postojanka je bila v Draganih.

Štab je sklenil, da bodo najprej napadli postojanki Zdenčina in Klinča Selo. V prvi sta bili dve četi, ena italijanska

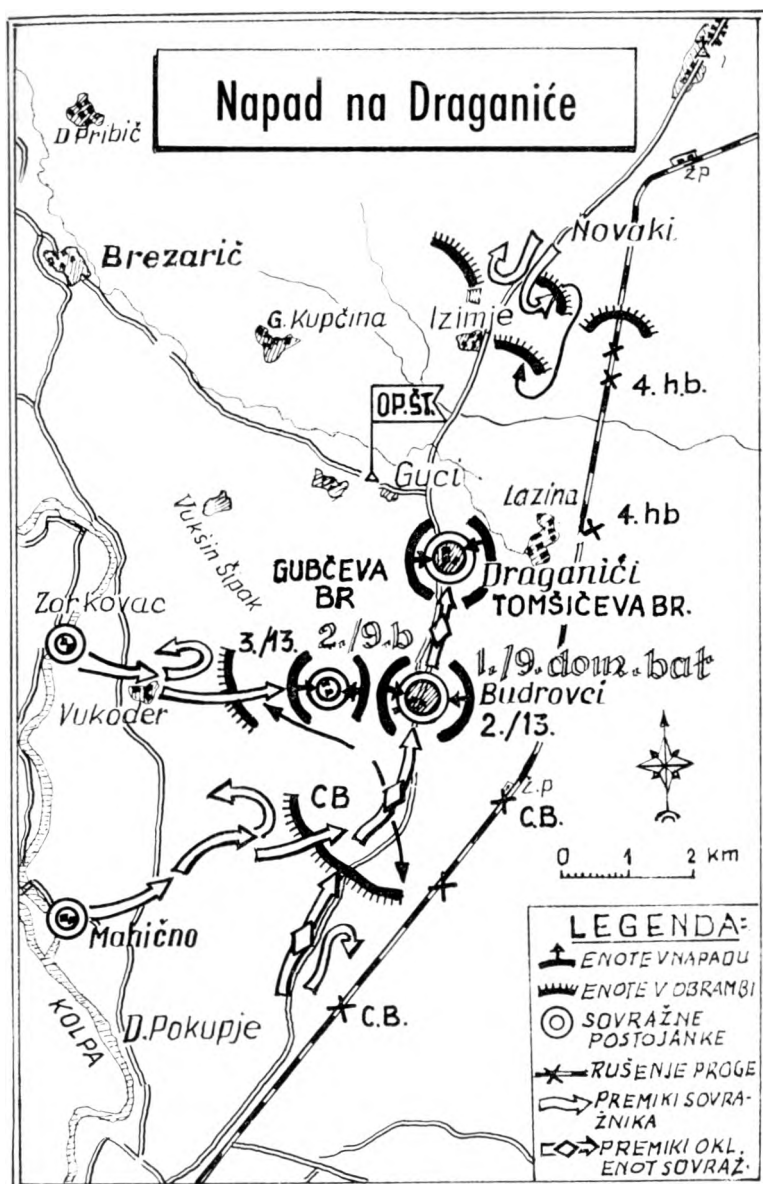
in ena ustaška, v drugi pa je bilo 60 ustašev. Če bi uspešno uničili ti postojanki, bi celotna akcija na progi Zagreb—Jastrebarsko lahko stekla. Nalogo so poverili trem brigadam, dvema slovenskima in eni hrvaški. Gubčeva in Cankarjeva sta napadali Zdenčino, 4. hrvaška pa Klinča Selo. Napadli so 4. in 5. februarja 1943. Minirali so most na progi, razdejali en kilometer proge, zažgali dve železniški postaji in dve stavbi v Zdenčini. Četrta hrvaška brigada ni mogla uničiti posadke v Klinča Selu, ker se je ta prebila iz postojanke in zbežala k Italijanom na železniško postajo.²⁶⁷ Taka polovično izvršena akcija ni zadovoljila niti borcev niti štabov brigad.

Čez nekaj dni je operativni štab ukazal naj vseh pet brigad napade Draganiče. Pri presoji položaja so menili, da sovražnik v Karlovcu ne more podvzeti neke večje intervencije, lahko pa prodre na bojišča s tanki in oklopnim vlakom. Štab je ukazal, naj tri brigade napadejo postojanko, dve pa varujeta napad. Napadle so 13. proletarska, Tomšičeva in Gubčeva brigada. Trinajsta brigada je napadala z južne strani, ob komunikaciji, zaradi česar je najprej morala uničiti manjše postojanke v vaseh zahodno od Draganičev, da bi drugim enotam omogočila napad na Draganiče. Gubčeva je napadala od vasi Guci in dalje ob komunikaciji proti središču Draganičev, Tomšičeva pa je napadla postojanko s severovzhodne strani od vasi Lazine, prav tako ob komunikaciji k Draganičem.

V povelju za napad so poudarili, naj bodo enote razporejene široko in naj predhodno čistijo okoliške vasi. Prav tako je bilo potrebno, da so brigade med seboj v tesnih stikih.

Proti Novakom, Jastrebarskemu in Volavju je napad ščitila 4. hrvaška brigada. Obramba je tekla po črti Čeglje—Hudovci—Breg—Gornja Kupčina in po progi jugozahodno od vasi Domagovič.

Cankarjeva je varovala napad z južne strani proti Karlovcu na črti Zagraj—Benčetiči (k. 114) — železniška proga. Zaščitne oddelke so morali postaviti proti sovražnim postojankam v vaseh Mahično in Zorkovac, smer proti Ozlju pa nadzorovati s patruljami. V ukazu so poudarili, naj za zavarovanje napada uporabijo čim manj sil, ostale enote pa naj rušijo progo od železniške postaje Draganiči proti Karlovcu. Operativni štab se je namestil v vasi Guci. Začetek napada so določili na 9. februar ob 21. uri.



V rezervi je ostala četa 13. proletarske hrvaške brigade.²⁶⁸

Enote 13. hrvaške proletarske brigade so začele prodirati iz vasi Goljak proti Draganičem. Njen 2. bataljon je kmalu naletel na sovražne enote, ki so bile utrjene okrog cerkve v vasi Budrovci. V postojanki je bila »satnija« (četa) 9. dopolnilne »bojne« (bataljona). Po močnejšem pritisku partizanov se je predalo 63 domobranov z oficirjem in zdravnikom



Rade Bulat, komandant 13. proletarske brigade »Rada Končarja«

vred. Tretjemu bataljonu ni uspelo premagati druge čete iste enote, ki je bila na koti 230 pri cerkvi Sv. Jurija, ker v prvi napad ni vrgel vseh sil, kot je to ukazal štab brigade. Vod, ki so ga poslali v izvidnico, da bi ugotovil, ali je sovražnik okoli cerkve, je izdal prisotnost partizanskih enot in to je domobranom omogočilo, da so organizirali močnejši odpor. Poveljstvo bataljona je potem poslalo v napad dve četi, ki sta uspeli potisniti sovražnika iz rogov bkrog cerkve in pokopališča, v cerkvi pa so se še naprej trdovratno branili. Uničiti jih niso mogli niti s četrtim jurišem. Zaradi tega je bataljon branilce blokiral.²⁶⁹

Tomšičevi in Gubčevi brigadi ni uspelo premagati močne skupine Italijanov in domobranov (400 Italijanov in 100 do-

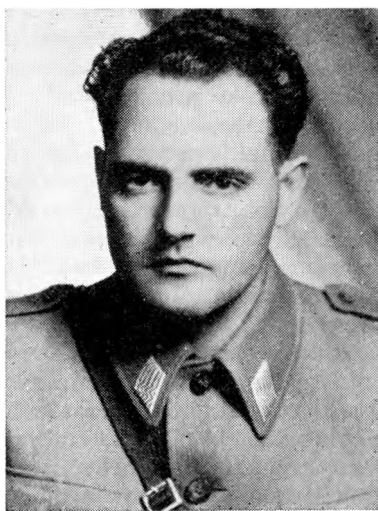
mobranov), ki so bili utrjeni v mnogih zidanih in utrjenih zgradbah v Draganičih. Zaradi tega so jih morali blokirati, in se pripraviti za nov nočni napad.

Drugi bataljon 4. hrvaške brigade je zažgal železniško postajo Lazina in tovorni vlak z 48 vagoni, ki je zapeljal na porušeno progo. Razrušili so tudi manjši most pri rečici Volavčica.

Desetega februarja sta Tomšičeva in Gubčeva blokirali sovražnika pri Draganičih in se pripravljali za napad v noči na 11. februar.

Istega dne je štab 13. proletarske brigade sklenil uničiti postojanko v župnišču. Tretji bataljon je petič napadel in zlomil cdpor branilcev zaradi hrabrosti namestnika komisarja 1. čete 3. bataljona Stevana Nikoliča, ki se je z lahkim minometom približal zgradbi in izstrelil skozi okno dve mini. Ranjen je bil tudi poveljnik »satnije«, kar je demoraliziralo posadko, da se je vdala.

Četrta hrvaška brigada, ki je bila na položaju pri vasi Izimlje je uspešno odbila nekaj napadov Nemcev in ustašev. Pri tem jim je uničila dva tovarnjaka. Padlo je šest nemških vojakov, ujeli so dva železničarja in zaplenili devet pušk. Sami so imeli enega padlega in sedem ranjenih. Cankarjeva



Jože Borštner, politični komisar
3. slovenske udarne brigade »Iva-
na Cankarja«

je kljub težavnemu položaju, saj je držala črto, dolgo več kot 10 kilometrov, uspešno odbila intervencijo najprej iz smeri Karlovca, potem pa še iz treh smeri naenkrat, iz Ozlja, Ma-hičnega in Karlovca. Posebno srečo je imela brigada, ko se je med njenimi položaji znašlo pet sovražnikovih tovornjakov, natovorjenih z usnjem. To je dalo brigadni delavnici polne roke dela, borci pa so lahko zamenjali zelo slabo obutev. Sovražnik je spet pritisnil iz Karlovca z oklopnimi enotami iz divizije »Lombardia«. Ker brigada ni imela učinkovitega protioklopnega orožja in zaradi široke fronte, je sovražnik prodrl k Draganičem in deblokiral svoje sile, kar je uspešno začeto akcijo prekinilo. Brigade so se morale umakniti.²⁷⁰

Operativni štab je 13. in 14. februarja 1943 ustanovil odred, ki je imel štiri bataljone, dva iz Cankarjeve, enega iz Gubčeve in enega iz 4. hrvaške brigade. Odred so podredili štabu Cankarjeve brigade in mu zaupali nalogo porušiti železniško progo med postajama Domagovič in Lazina v dolžini 500 metrov. Na porušenem odseku naj bi potem postavili zasedo, ki bi počakala vlak. Sovražnikov vlak je res kmalu prisopihal in na razdejanem delu proge iztiril. Celotno kompozicijo z dvema lokomotivama so uničili. V akciji je padlo 50 italijanskih vojakov, 3 oficirji in dva visoka ustaška funkcionarja. Ujeli so 23 italijanskih in 15 domobranskih vojakov ter zaplenili veliko orožja, streliva, opreme in hrane. Tudi tokrat so ujete domobrance spustili domov.²⁷¹

S tem so partizanski štabi veliko prispevali k razkrinkavanju ustaške propagande, ki je trdila, da partizani pobijejo vse, ki jih zajamejo. Ta akcija na progo in vlak je bila brez dvoma ena izmed najuspelejših, kar so jih skupno naredili slovensko-hrvaški bataljoni v tem času. K uspehu so pomagale dobre priprave za akcijo. Čeprav je sovražnik imel hude izgube, so partizanske enote imele le enega padlega in enega ranjenega iz 4. bataljona 4. hrvaške brigade. Ves zaplenjeni material so dodelili slovenskim brigadam, ki jim je bil najbolj potreben, še posebej orožje. Takšna odločitev je ugodno vplivala na medsebojne tovariške odnose.

Akcije na prometno zvezo Zagreb—Karlovac so v celoti izredno uspele. Zajeli so 190 sovražnikovih vojakov, med njimi 167 domobranov, 23 Italijanov, pobili so jih 57, med njimi 50 Italijanov, 6 Nemcev in enega domobrana. Sovražniki so torej izgubili 247 vojakov in oficirjev, 170 pušk, 12 puškomi-

traljezov, minomet, 5 brzostrelk, 12 konjiv poljsko bolnišnico ter veliko municije in druge opreme. Bili so tudi ob dve železniški kompoziciji s 60 vagoni in dvema lokomotivama ter ob 3 železniške postaje.

Brigade so izgubile 50 borcev. Ranjenih je bilo 32, padlih pa 18.²⁷²

Ti uspehi so potrdili predvidevanja komandanta glavnega štaba Slovenije in delegata vrhovnega štaba, kako bi bilo najbolje uporabiti skupino brigad med sovražno ofenzivo, kajti postojanke ob železniški progi Zagreb—Karlovac so res bile naj šibkejša točka v sovražni obrambi.

Operativni štab je menil, da med napadom na Draganiče partizanskim enotam grozi naj večja nevarnost intervencije iz Zagreba, saj je bil tam nastanjen zelo močan garnizon. Temu so prilagodili razporeditev enot, ki so varovale napad. Tako je 4. hrvaška brigada, ki je bila številčno najmočnejša in tudi najbolje oborožena, dobila nalogo zapreti napadalcem pot iz Zagreba, Cankarjevi pa so ukazali varovati napad iz smeri Karlovca.

Cankarjevi so dali pravzaprav tri taktične smeri, ki jih je bilo treba zasesti in eno, ki jo je bilo treba opazovati. Njeno bojišče, ki je bilo široko okrog 10 kilometrov, je bilo preširoko za maloštevilno brigado. To je zmanjšalo njene bojne sposobnosti. Zato je imela zelo slabotno rezervo in med bojem ni mogla pomagati najbolj napadeni enoti. Toda kljub temu lahko trdimo, da je brigada popolnoma izpolnila ukaz operativnega štaba, saj je omogočila nemoten potek in popolno izvedbo naloge 13. proletarske brigade, ki je napadala 1. in 2. satnijo 9. domobranske bojne. Omogočila je umik zaplenjenega materiala, kar je bil največji uspeh akcije. Z uničenjem proge je brigada preprečila prodor oklopnega vlaka iz Karlovca proti Draganičem in tako omogočila Gubčevi in Tomšičevi brigadi, da sta nemoteno mogli mrtve in ranjene borce spraviti z bojišča.

Načrt napada na Draganiče so zasnovali na prepričevanju, da ima sovražnik glavnino sil v šoli, gasilskem domu, žandarmerijski kasarni in občinski zgradbi, manjše sile pa da so tudi po privatnih hišah.²⁷³ Taka meglena predstava o razporeditvi sovražnika je vplivala na metodo in obliko napada Gubčeve in Tomšičeve, ki sta nosili glavno breme operacije.

V ukazu za akcijo so zahtevali tudi, da »... je razpored pred

napadom širok in obkrožujoč, da bi popolnoma preiskali vasi, preko katerih bi napadali.« To je zahtevalo veliko časa in je bilo zelo izčrpavajoče, saj Slovenci niso poznali terena in so jih morali voditi tovariši iz drugih enot.

Največja ovira je bilo pomanjkanje težkega orožja, kar so najbolj občutile slovenske brigade. Brez težkega orožja si ni bilo mogoče zamisliti učinkovitih posegov jurišnih skupin.

Izkušnje iz napadov na naseljene kraje so kazale, da čas vedno dela za sovražnika če ubrani prvi napad, saj lahko nato poveže svoje enote in se tako izogne katastrofi. In obratno; sile, ki so blokirale postojanko, oziroma ki so varovale operacijo, so bile izpostavljene izgubam.

Ne glede na vse pomanjkljivosti je bil uspeh velik. V tej operaciji so namreč popolnoma razbili in zajeli 9. domobransko bojno (bataljon), kar je partizanskim brigadam, zlasti slovenskim, omogočilo, da se spet oskrbijo z orožjem in drugo opremo, to pa je tudi bil eden izmed razlogov pohoda slovenskih brigad na hrvaško ozemlje.

Član vrhovnega štaba Ivo Ribar-Lola je poročal tovarišu Titu 12. februarja 1943, zakaj so v dogovoru s komandantom glavnega štaba Slovenije začasno organizirali skupino slovenskih in hrvaških brigad. Pravi: »... na ta način nismo le ustvarili močne skupine petih brigad, ampak tudi omogočili slovenskim brigadam, da lažje pridejo do orožja in oborože nove borce, da pridobe nove izkušnje in da se okrepi bratstvo in enotnost hrvaških in slovenskih partizanov, vsem pregradam in ‚separatizmu‘ navkljub. Podvzeli smo vse, da bi slovenski partizani pravilno razumeli pomen tega pohoda in smo v tem tudi uspeli.

Odmev teh akcij je bil zares velik, tako vojaški, kot politični, in lotili se bomo tudi nekaj skupnih akcij slovenskih in hrvaških brigad na Dolenjskem.

Če smo tako razumeli stvari, mislim, da smo zadeli tudi smisel vaših ukazov in izvedli vojaški in politični ‚prodor‘, ki je odpravil dosedanje osamljenost slovenskih brigad od naše ostale vojske. Slovenske enote se v Slovenijo vračajo bogatejše glede izkušenj in orožja.

Bodite prepričani, da bomo tu storili vse, da bi Slovenci dali na vojaškem in političnem področju vse v odločilni, skupni bitki.«²⁷⁴

NAPAD NA PLETERJE IN STOJDRAGO

Ko je bilo operacije na progo Zagreb—Karlovac konec, so se brigade razmestile na Zumberku, 4. hrvaška brigada je bila v območju Krašiča, 13. proletarska okrog Kostanjevca, Gubčeva v Oštrcu, Tomšičeva pa blizu Orehovca na severnih pobočjih Gorjancev. Brigadam so dovolili dvodnevni počitek.

V noči na 16. februar je 4. brigada po ukazu glavnega štaba Hrvatske in odobritvi vrhovnega štaba odšla proti Kordunu čez Krašič, Vivodino in Kamanje, kjer je prebredla Kolpo, potem pa se podala na ukazano pot. Tako so operativnemu štabu za operacije v vzhodni Dolenjski ostale le štiri brigade, tri slovenske in ena hrvaška.

Občo situacijo na glavnem jugoslovanskem bojišču je v času operacij na Zumberku označevala zelo dinamična dejavnost 1. operativne skupine, ki jo je vodil vrhovni štab NOV in POJ. Bitka na Neretvi se je začela z napadom na Italijane na Prozoru 16. februarja. Prvi hrvaški korpus s 6. liško in

8. kordunsko divizijo je poslednjič obračunaval z italijanskimi silami na območju Lapca vas—Mazin—Boričevac v končni fazi sovražne ofenzive v Liki. Nemška fronta se je raztezala po črti Kulen Vakuf—Bihač—Petrovac—Sanski most.

Na Kordunu, Baniji in večjem delu Like so po nemški ofenzivi ostali le ustaši in domobrani, kar je omogočilo kasneje 1. hrvaškemu korpusu preiti v ofenzivo, da bi spet ustanovil osvobojeno ozemlje. V Sloveniji je bila Dolenjska brez glavnih partizanskih enot, ki so sodelovale v skupnih operacijah na hrvaškem ozemlju celih petnajst dni. Če bi slovenske brigade še naprej ostale izven svojih operativnih območij, bi to lahko imelo škodljive posledice. Sovražna propaganda bi to lahko izrabila in raztrobila, da so bile brigade razbite nekje na Hrvaškem, kar bi okrepilo belo gardo in ji dovoljevalo večji razmah. Ta propagandni pritisk je nastal takoj, ko so brigade odšle. Bela garda je začela tudi vpadati na osvobojeno ozemlje na območju Gorjancev. Zaradi tega je bilo potrebno, da se brigade vrnejo in preprečijo belogardistični teror in propagando. Akcije na Zumberku je bilo treba prekiniti in težišče bojev spet prenesti v Slovenijo.

Po zavzetju postojanke in uničenju štaba 3. bataljona »Legije smrti« na Suhorju, so belogardistične enote na ukaz Italijanov ali po lastnem preudarku zapustile nekaj posto-

jank na jugozahodnih pobočjih Gorjancev, posadka belih je ostala le še v samostanu Pleterje in v Brezovici pri Šentjerneju.

Vodstvo Osvobodilne fronte je kmalu po padcu Suhorja pisмено opozorilo predstojnike samostana Pleterje, naj vplivajo na belo gardo, da zapusti samostan, da bi ga tako očuvali pred napadom, v katerem bi bil lahko poškodovan ali celo uničen.

V pismu piše: »V začetku novembra tega leta se je vse lila v vaš samostan izdajalska, protiljudska oborožena belogardistična banda z namenom, da bi od tam strahovala in ubijala poštene in zavedne Slovence, plenila njihovo imetje in požigala domove... Ni dovolj, da so spremenili naše šole, cerkve in gradove v protiljudske trdnjave, iz katerih povzročajo našemu narodu trpljenje. Zdaj so se z istim namenom utrdili tudi v vašem znamenitem samostanu in zgodovinsko pomembnem svetišču. Da se obvaruje svetišče oskrumbe in reši pred uničenjem, je samo v vaših rokah, oziroma v rokah visoke slovenske duhovščine s škofom Rožmanom na čelu, ki sodeluje z okupatorjem in ki je odgovorna za to stanje.«

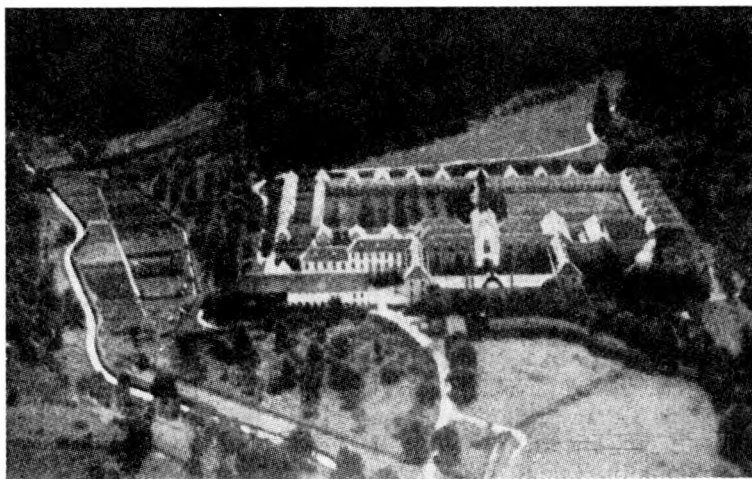
Predstojništvo kartuzije je poslalo pismo v Ljubljano, od koder je dobilo odgovor, da se tamkajšnja enota iz samostana ne more umakniti, ker bi partizani to izkoristili za svojo propagando in razlagali umik kot slabost bele garde.²⁷⁵ Tako je Pleterje postalo eno izmed poslednjih in najmočnejših belogardističnih oporišč v območju Gorjancev. Operativni štab je sklenil naj enote samostan napadejo in uničijo njegovo posadko.

Samostan leži na severozahodnih pobočjih Gorjancev, ki se strmo spuščajo proti reki Krki. Preden so se vanjo naselili belogardisti, je bila kartuzija za partizansko gibanje vzhodne Dolenjske in Zumberka zelo pomembna. Tod so šle zveze med Gorjanci in območjem med Savo in Krko. Dohod k samostanu je sovražnik težko nadzoroval, saj leži ob robu gozda, od koder vodi več poti. Partizani so tod mogli učinkovito nadzirati cesto Šentjernej—Kostanjevica, pa tudi spodnji tok Krke. Samostan je vsestransko pomagal partizanskemu gibanju vzhodne Dolenjske, s sanitetnim materialom pa tudi partizanom z Zumberka. Mnogokrat so patri nahranili mnoge terenske aktiviste, patrolje in kurirje. Takratni prior Edgar Josip je pozneje zapisal: »Sploh ni bilo dneva, da bi partizani

ne prišli v samostan. Vedno so kaj potrebovali, vedno jim je česa manjkalo in vedno so vedeli, da jim bodo patri odprtega srca dali vse, kar potrebujejo.²⁷⁶ Naj pripomnimo, da so imeli med sovražno ofenzivo celo v celici skrite tamkajšnje aktiviste OF.

Samostan je ograjen z visokim zidom tik ob številnih in med seboj povezanih celicah. Ves samostanski prostor obkroža še visok zunanji zid. To mu je dajalo videz prave trdnjave. Četudi bi sovražnik, ki bi ga zasedel, ne začel kakih posebnih utrjevalnih del, bi ga mogel zelo dobro braniti.

Šestega novembra 1942 se je v samostan nasilno vselil štab 2. bataljona »Legije smrti«, ki ga je vodil Milan Krajnc, poročnik bivše jugoslovanske vojske. Naslednjega dne so prišli tudi vojaki bataljona in takoj začeli utrjevati stopnišče, vhode, hodnike in okna. Na pomembnih točkah so zgradili bunkerje iz opeke. Bilo jih je 250 do 300. V dolgih hodnikih so napravili zidne pregraje s puškarnicami in žičnimi zaprekami. Skozi okna puškarnic v prvem nadstropju so lahko zelo dobro opazovali premike partizanov in borce učinkovito obstreljevali. Dejansko je obrambo vodil major Karel Novak, zastopnik Draže Mihailoviča za Slovenijo. V javnosti pa se je predstavljal kot pisar v štabu bataljona. Prior samostana



Kartuzija Pleterje

je takole opisal moralne in politične lastnosti belih izdajalcev: »Kdo so pravzaprav bili ti beli? Sestavljali so jih najrazličnejši elementi, od zagrizenih klerikalcev do slovenskih liberalcev in sokolašev. Med njimi ni bilo nikakršne idejne povezanosti. Reda in discipline niso poznali.«²⁷⁷

Številni izpadi iz postojanke, da bi ropali in terorizirali kmete, lovili in pobijali aktiviste in partizanske kurirje, to je bila osnovna dejavnost posadke v Pleterjih.

Ker partizani niso imeli težkega orožja, s katerim bi rušili utrdbe, so pač morali poskušati, da bi jih presenetili in čim hitreje prodrli v postojanko. Zato je operativni štab sklenil, da pripravi borce za napad, že v Žumberku, potem pa naj brigade krenejo v Slovenijo in se nenadoma pojavijo pred postojanko. Ukaz o razporeditvi za napad je predvideval, naj neposredni napad na postojanko izvede brigada Ivana Cankarja, ki naj bi posadko uničila ali pa jo prisilila k vdaji. Tomšičeva brigada naj bi varovala napad iz smeri Novega mesta, medtem ko so 13. hrvaški brigadi dali dvojno nalogo. Z delom čet naj bi napadla in uničila postojanko v Brezovici, z drugim delom pa varovala napad Cankarjeve na Pleterje iz smeri Šentjerneja in Kostanjevice. Gubčeva brigada je morala ostati v Žumberku in z delom sil s položajev Oštrc (k. 569), Pribič in Slavetič zapirati smer Metlika—Vivodina; Ozalj—Pribič in Jastrebarsko—Slavetič, da bi preprečila morebiten sovražnikov prodor h Kalju in Sošicam.²⁷⁸

Kot začetek napada so določili noč med 18. in 19. februarjem 1943. Operativni štab se je namestil v vasi Petričko.

Ko so prejele povelje za napad, so se brigade lotile nar log. Tomšičeva je bila že prej na položajih v dolini Krke okrog vasi Orehovice in Mokrega polja. Gubčeva je ostala v Žumberku, 13. proletarska in Cankarjeva pa sta se v noči na 18. februar premaknili z zbirnega prostora in se razmestili, 13. proletarska v vaseh Kalje, Gornja vas, Javor, Cankarjeva pa v Hrastju, Petričkem selu in Griču. Enotam so dali čas, da bi se pred napadom odpočile. Zaščitne zasede so postavili proti Stojdragi in Kostanjevici.

Pred napadom sta obe brigadi izvedli pohod, ki je trajal ves dan. Šli sta preko Sopota in Pogane jame in se čez greben spustili po strmih pobočjih in gostih gozdovih Gorjancev. Pri Vrhpolju so se enote razvile za napad, točno po načrtu operativnega štaba.²⁷⁹

Kot so predvidevali, so branilce iznenadili. Cankarjeva je ponoči na 19. februar prodrla čez visoke samostanske zidove in se začela boriti znotraj trdnjave. Medtem pa je sovražniku po kratkem in ostrem boju že uspelo povezati in urediti bojne vrste svojih enot in organizirati žilav odpor. Cankarjeva to noč ni mogla zavzeti postojanke. Štab je ukazal naj se enote iz notranjosti umaknejo iz trdnjave in jo blokirajo, sovražnika pa nenehno obstreljujejo, da bi mu onemogočili utrjevanje položajev.

Trinajsta proletarska brigada je 18. februarja ob 22. uri prodrla v Dolnjo Brezovico — 2. bataljon z južne, četa 1. bataljona pa s severne strani. Njen 3. bataljon je zasedel in branil položaje med Dolnjo Brezovico in Šentjernejem, da bi preprečil združitev posadke iz Šentjerneja s posadko v Dolnji Brezovici, kjer je bilo 30 Italijanov in četa 2. bataljona »Legije smrti«. Okrog 22. ure in 30 minut so partizani šli v naskok na sovražnika, ki je bil obkoljen v poslopjih in ga potisnili iz ene utrjene stavbe. Takoj so začeli napadati drugo. Skupina bombašev, ki jo je vodil komandir 3. čete, se je pripravljala, da bi vrgla bombe skozi pripravljene odprtine. V tem se je pojavil italijanski vojak, ki se je hotel predati, zaradi česar bombaši bomb niso odvrgli. Ko pa je opazil, da je partizanov malo, je začel vpiti svojim, da je pod okni samo pet partizanov, kar je obkoljene ohrabilo, da so začeli iz kleti metati bombe. Bombaši so se morali umakniti, sovražnik pa je okrepil obrambo. Partizani so privlekli manjši top in izstrelili na postojanko nekaj granat, ki pa niso naredile nobene škode, ker je bila stavba odporna celo pred njegovimi rušilnimi granatami. Brez težkega orožja tudi ostale enote niso mogle narediti ničesar.

Kljub temu je 3. bataljon uspešno opravil svojo nalogo. Preprečil je sovražnikovo posredovanje iz Šentjerneja proti Brezovici, čeprav so po njem streljali iz minometov. Trinajsta proletarska se je zgodaj zjutraj 19. februarja umaknila v Vrhpolje.

Dne 19. februarja je operativni štab okrepil Cankarjevo brigado s 1. bataljonom 13. proletarske brigade, ki je bil prejšnjo noč v rezervi. Bataljon je zasedel položaje na cesti med Pleterjem in Šentjernejem, s katerih je odbil nekaj izpadov iz Brezovice in Šentjerneja. Letalstvo je čez dan v nekaj naletih silovito bombardiralo položaje partizanskih enot.

Tudi Tomšičeva je uspešno odbijala napade motoriziranih enot iz Novega mesta, ki so hotele prebiti blokado čez Šentjernej.

Operativni štab je preuredil enote in pripravil ponovni napad. Sklenil je tudi, naj naloge 1. bataljona prevzame 2. bataljon 13. hrvaške brigade in zapre smer Šentjernej—Pleterje. Cankarjeva brigada pa je s 1. bataljonom 13. hrvaške začela nov napad na postojanko. Združene enote so dobro proučile obrambo in 19. februarja na hitro prodrle v nekatera samostanska poslopja. V prvem naletu so uničile bunker, ki je ščitil vhod v cerkev. Po ostri borbi v cerkvi, so potisnili belogardiste proti glavnemu vhodu v samostan, kjer je bilo največ bunkerjev, ki so zadrževali partizanski pritisk. Štab je sprevidel, da kljub tem uspehom pred svitom samostana ne bodo mogli zavzeti in je ukazal, naj samostan zažgo in tako prisilijo belogardiste k vdaji ali begu iz postojanke. Ukaz so uresničili ob 2. uri 20. februarja zjutraj. Ves samostan se je znašel v plamenih. To je sicer zelo demoraliziralo bele, ni pa jih prisililo k vdaji. Zato so sklenili ponovno blokirati postojanko in spet napasti v noči na 21. februar. Toda 20. februarja se je položaj spremenil. Iz Novega mesta so prodrle močne italijanske enote, ki so jih podpirali tanki. Prodrli so skozi položaje Tomšičeve brigade, ki jim je dajala močan odpor in jim prizadejala velike izgube. Kolona je izmanevrirala položaje med cesto in Krko in okrog 15. ure dosegla Šentjernej, od koder se je prebijala proti Pleterjam. Ker so partizani razrušili in onesposobili skoraj vse utrdbe in zgradbe, so Italijani menili, da je obramba postojanke nemogoča, zato so posadko evakuirali v Šentjernej. Tako je po padcu Suhorja bil zlomljen še en člen v verigi nekdanjega sistema belogardističnih postojank ob hrvaško-slovenski meji. V tej postojanki se sovražnik ni nikdar več vgnездil. Nasprotnik je imel 7 mrtvih in 20 ranjenih, partizani pa 17 padlih in 17 ranjenih borcev.²⁸⁰

Po padcu Pleterij so brigade nekaj dni počivale. Da bi sovražniku zameglil nadaljnje namene brigad, je štab ukazal 13. proletarski, naj poruši nekaj betonskih električnih stebrov na daljnovodu Ozalj—Zagreb. Skupina minerjev in četa borcev sta se lotili naloge in porušili tri stebre pet kilometrov zahodno od Jastrebarskega. Zagrebška industrija je daljši čas ostala brez električne energije.

Med tem je operativni štab sprejel sklep, da bodo napadli ustaško postojanko v Stoj dragi, ki leži na severnih pobočjih Zumberških gora v bližini Samobora, s katerim je povezana z dobro cesto, ki pelje skozi dolgo in ozko klisuro. Po svojem položaju in pomembnosti je bila nekakšna predstraža sovražnih postojank v Samoboru in po dolini Save, ker je zapirala vse dohode do njih iz smeri Zumberka. Postojanka je bila tudi izhodiščna točka, od koder je njena posadka delala številne samostojne izpade, ali pa sodelovala v večjih ofenzivah proti osvobojenemu ozemlju Zumberka in Gorjancev. Včasih so se ustaške enote iz Stoj drage vključile tudi v italijansko-belogardistične operacije na območju vzhodne Dolenjske. Zaradi tega je imelo uničenje te postojanke' dvojni pomen. Če bi padla, bi to ogrozilo druge postojanke, v Samoboru, Bregani in drugje v dolini Save, partizanske enote na Zumberku in v Gorjancih pa bi bile veliko varnejše.²⁸¹

Posadka je imela 200 vojakov 31. ustaške bojne, ki so bili razmeščeni v dobro utrjenih zgradbah, okrog katerih so izkopali rove. Posadki so mogle hitro in učinkovito priskočiti na pomoč postojanke v Bregani, Samoboru in druge. Dohod do postojanke je bil zelo težak zaradi hudo razritega zemljišča, kar je od napadalcev terjalo velike fizične napore in precejšnjo izgubo dragocenega časa, zlasti ponoči.

Za napad na Stojdrago so določili dva bataljona, enega iz Cankarjeve, drugega pa iz 13. proletarske brigade. Prvi bataljon 13. je napadal s severovzhodne strani z nalogo, da razbije del posadke, ki je bila utrjena v šoli, 2. bataljon Cankarjeve pa je napadel župnišče z zahodne strani. Za varovanje operacije so določili 2. bataljon 13. proletarske brigade, njen 3. bataljon pa so pustili v rezervi. Dva bataljona Cankarjeve (1. in 2.) sta varovala napad pred posredovanjem iz nemških postojank Sv. Križ in Cerklje. Napad naj bi se začel ob 22. uri 26. februarja 1943, vendar so se dejansko precej zamudili, kar je bil eden izmed vzrokov za neuspeh. Komandant 13. proletarske brigade pravi v poročilu predpostavljenim, da so bili vzroki tudi v neodločnosti 1. bataljona v napadu v prvi noči, nerednosti zvez med komandanti bataljonov in komandirji čet, da so jih sovražniki pre zgodaj opazili na položajih, zaradi česar jih niso presenetili, in da so bile enote tudi utrujene. Spričo tega je bil prvi udarec preslab, da bi postojanka padla v dovolj kratkem času.²⁸²

Treba je upoštevati, da so bile brigade tedaj že tudi številčno oslabiljene zaradi neprestanih enomesečnih operacij, v katerih so izgubile številne hrabre borce in voditelje, kar je imelo emotivni vpliv na borce. Kljub vsemu temu pa so se borci ves 27. februar junaško borili proti silam, ki so skušale posredovati.

Ko so boj prekinile, so se brigade umaknile na Gorjance v Novo selo, Budinjak, Mrzlo polje, Gornjo vas in Petričko selo, 28. februarja pa so se zbrale na položaju okrog Krašiča in Ostrca na Žumberku.

Sovražnik je imel 4 padle in 12 ranjenih, partizani pa 2 padla in 7 ranjenih.²⁸³

Ce poskušamo kritično oceniti pretekle dogodke, potem je treba najprej ugotoviti, da je bil uspeh akcije v Pleterjah le polovičen. Sovražniku so sicer onemogočili nadaljnje bivanja v postojanki, niso pa uničili njegove žive sile. V poročilu štaba 13. proletarske brigade z dne 22. februarja, ki so ga poslali štabu 2. operativne cone Hrvatske, v oceni boja piše: »Po našem mnenju bi rezultati napada bili boljši, če bi prvo noč napadli obe brigadi.²⁸⁴ Se pravi, da je istočasni partizanski napad na Brezovico in Pleterje razdrobil moč enot tako, da nikjer ni bilo izraženo težišče napada. Ta taktika ni bila v skladu z navodilom vrhovnega štaba NOV in POJ »o načinu napada partizanskih enot na naseljene kraje«, v katerem je rečeno: »Napad naj bo kar se da kratek, silovit in izveden z največjimi možnimi silami, ker blokade, zlasti če trajajo dlje časa, povečujejo žrtve in povzročajo neuspehe.«²⁸⁵ V celi vrsti primerov je neupoštevanje teh navodil prizadejalo partizanskim enotam številne in nepotrebne žrtve.

Ponoven napad Cankarjeve, okrepljene z bataljonom 13. hrvaške brigade je takoj dal boljše rezultate, saj je fizični pritisk žive sile in orožja bil zelo močan, kar je psihološko močno vplivalo na branilce.

Operativni štab je ob ocenjevanju situacije menil, da enotam, ki so napadale Pleterje, preti največja nevarnost iz Novega mesta in sicer od premičnih sovražnih enot. Taka nevarnost ob tej priložnosti niti zdaleč ni pretila iz smeri Metlike in Karlovca. To pa zato, ker so italijanske enote iz teh postojank utrpele močne udarce v tridnevni boj na Žumberku v začetku februarja 1943 in si je bilo težko predstavljati, da bi s kakšnim posebnim navdušenjem šle v napad

in to čez greben Gorjancev. Razen tega je bila skoraj vsa 9. domobranska bojna v Draganičih zajeta in je bilo realno predvideti, da njeni deli niso sposobni, da bi delali večje izpade. Tako lahko sklepamo, da Gubčeva brigada ni bila pravilno uporabljena in da bi vsaj z delom njenih sil lahko okrepili obrambo novomeške smeri. V tem primeru se Italijani verjetno ne bi prebili proti Šentjerneju, saj so sami po preboju izjavili, da so se komaj prebili skozi položaje Tomšičeve brigade pri Mokrem polju in da so se že nameravali vrniti v Novo mesto.²⁸⁶

NEUSPEH PRI METLIKI

Po napadu na Stoj drago se je skupina slovenskih in hrvaških brigad razmestila takole: Cankarjeva in 13. hrvaška sta zasedli položaje v območju Kostanjevac, Kupčina in Oštrc, Gubčeva in Tomšičeva pa v območju Podgrad in Jurna vas na zahodnih pobočjih Gorjancev. S teh položajev so odšle rušit železniško progo na odseku Birčna vas—Uršna sela.

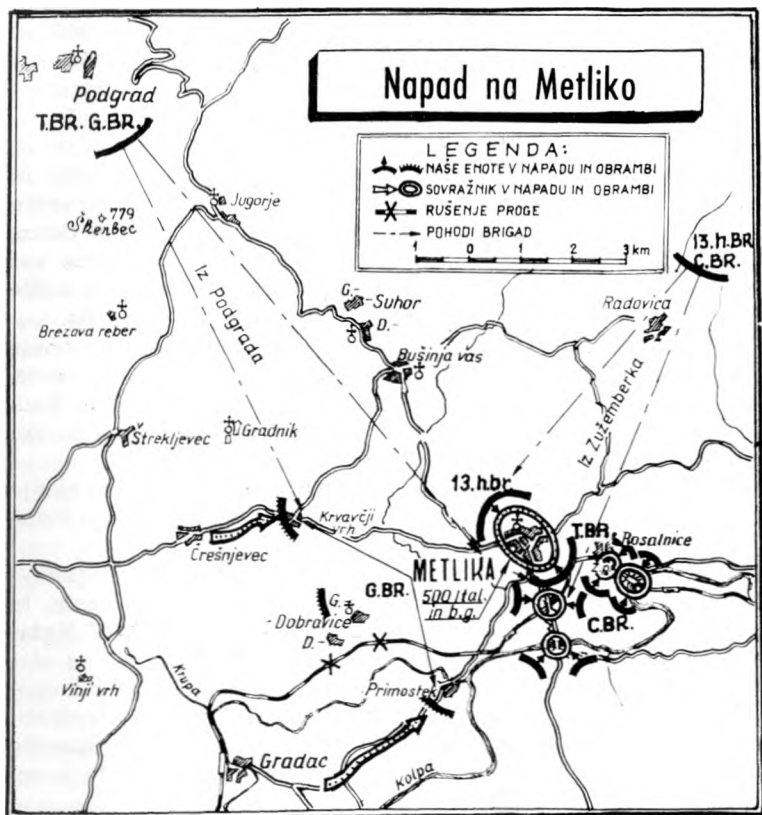
V Beli krajini in Žumberku so bile še partizanske enote Vzhodnodolenjskega partizanskega odreda in terenske enote, ki so bile pod poveljstvom 2. operativne cone Hrvaške. Tudi te enote so zdaj podredili operativnemu štabu. Skupaj so vse enote štejele okrog 2300 dobro oboroženih borcev.

Operativni štab je zdaj moral usmeriti skupne akcije brigad k novim ciljem. Sklenil je, naj brigade napadejo Italijane v Metliki.

Metlika leži neposredno ob pomembni progi Ljubljana—Novo mesto—Karlovac. Skozi mesto vodijo številne ceste, ki ga povezujejo z Žumberkom, Kordunom in Gorskim Kotarom na hrvaški strani in ž Dolenjsko in Notranjsko na slovenski strani. Če bi padla Metlika, bi sovražnik izgubil operativno taktično povezavo med enotami na jugovzhodnem delu Slovenije in jugozahodnem delu Hrvaške, partizansko gibanje obeh pokrajin pa bi se lahko krepko povezalo v celoto.

Tudi Italijani so se zavedali velike pomembnosti mesta, zato so ga, takoj ko se je začela razplamtevati vstaja, začeli utrjevati, kot se je le dalo. Zgradili so številne betonske bunkerje, ki so sestavljali zunanji obrambni pas. Pred bunkerji

so se razprostirale žične ovire, številne stavbe v mestu pa so spremenili v močne utrdbe. Ves sistem zunanje obrambe je bilo mogoče braniti z močnim topovskim in minometalskim ognjem. Tako utrjeno mesto je branilo 500 do zob oboroženih Italijanov in belogardistov.²⁸⁷ Postojanka je bila povezana z manjšimi in večjimi okoliškimi gnezdi, kot so Črnomelj, ki je štel 400 mož posadke, Ozalj, Semič in druga. Iz njih so lahko zelo učinkovito posredovali v primeru napada.



Omeniti je treba tudi to, da so se italijanski vojaki iz utrdb ponavadi borili zelo dobro, na odprtem bojnem polju pa so bili slabi vojaki. Postojanka je bila založena z neome-

jenimi količinami streliva. To so bile poglavitne prednosti, s katerimi je razpolagal sovražnik.

Napad na Metliko so pripravljali v času, ko se je na osrednjem jugoslovanskem bojišču položaj že spremenil v korist partizanskih sil. Operativna skupina pod poveljstvom vrhovnega štaba je v uspešni bitki na Neretvi, ki je bila v teku, zadala hud udarec Italijanom, četnikom in ustašem.

Ko se je končala četrta sovražna ofenziva, so se partizani v Bosni in Hrvaški lahko odpočili, se preuredili in pripravili za spomladansko protiofenzivo, da bi ponovno vzpostavili svobodna ozemlja in naprej razvijali narodnoosvobodilni boj.

Za uresničenje zamisli o napadu na Metliko je operativni štab določil Tomšičevo in 13. hrvaško brigado. Tomšičeva naj bi napadala kot težiščna brigada.

Gubčeva in Cankarjeva sta dobili nalogo zavzeti manjša oporišča na železniški postaji v Metliki in mostovih na Kolpi, ter zavrniti morebitne intervencije iz Karlovca, Črnomlja in Semiča.

Na osnovi zamisli operativnega štaba sta štaba Tomšičeve in 13. proletarske brigade razporedila enote za napad. V začetni fazi sta obe brigadi napadali z dvema bataljonoma v prvi bojni črti, en bataljon pa sta pustili v rezervi.

Napad obeh brigad se je začel v noči na 5. marec ob 22. uri. Skupine borcev obeh brigad so se uspele približati žičnim oviram in napraviti prehode. Enote, določene za napad, so se priplazile skoznje in začele napadati posamezne bunkerje. V nekaterih smereh so se enote prebile mimo bunkerjev in začele napadati v notranjost postojanke, od koder so napadale bunkerje tudi od zadaj. Močan sovražnikov ogenj pa jim je onemogočil nadaljnje prodiranje v mesto, zato so napad ustavili. Ker ni bilo možnosti, da bi ga nadaljevali, in dosegli uspeh, so Tomšičevi in 13. proletarski ukazali, naj se umakneta na izhodiščne položaje. Tomšičeva brigada je imela 7 padlih in 18 ranjenih, kar je glede na njeno številčno stanje bila velika izguba. Ostale brigade niso imele izgub.²⁸⁸

Cankarjeva je ponoči uničila posadke v bunkerjih in na železniški postaji Metlika in Rosalnice, minirala pa je tudi železniški most na Kolpi. Gubčeva je razdejala železniško progo v bližini Gradaca in minirala ter zažgala mostove na Kolpi. Gubčeva brigada je čez dan uspešno odbila napad iz Črnomlja in Semiča.

Napad na Metliko je sovražnik pričakal dobro pripravljen in z močnim ognjem iz vsega orožja, kar je napadalnim jurišnim skupinam preprečilo, da bi prodrle v mesto. Jurišne skupine, oborožene le z bombami in steklenicami z bencinom, so vodile neenak boj s sovražnikom, ki je bil dobro zaščiten v betonskih utrdbah. Taka sredstva za rušenje bunkerjev niso bila zadostna. Učinkovito bi se jih dalo uničiti le s težkim orožjem, kot so na primer topovi za neposredno streljanje z zadostnim številom rušilnih granat. Komandant 13. proletarske brigade Rade Bulat v svojih spominih pravi takole: »Za uničenje takih utrdb bi bilo treba imeti težko orožje, česar pa mi nismo imeli. To je eden izmed glavnih razlogov, da nismo uspeli zavzeti tega objekta. Morala in odločnost borcev sta bila zelo visoka, toda to ni bil odločujoč faktor.«²⁸⁹

Osnovni razlog za neuspeh je vendarle dejstvo, da je operativni štab precenjeval lastne in podcenjeval sovražnikove zmožnosti. Prav zategadelj je težko verjeti, da bi partizanske enote lahko zavzele Metliko tudi v primeru, če bi imele težko orožje in tudi če bi zanemarili možnost zunanje intervencije. Pri napadu štab ni upošteval, da so bile pred tem brigade dva meseca v neprestanih bojih in pohodih v zelo težkih vremenskih razmerah, da borci niso bili dobro hranjeni in mnogo jih je padlo. Vse to je vplivalo nanje, da niso bili več tako okretni in borbeni.

Spričo slabih rezultatov se je operativni štab že prvo noč prepričal o nerealnosti naloge in sklenil, da napada ne bodo ponovili, saj bi s tem le izpostavljali enote novim žrtvam. Sklenili so, naj se brigade umaknejo na nova območja. Slovenske so odšle preko Krke na področje Šmarjete—Trebelnega in tam nadaljevale operacije pod poveljstvom štaba Dolenjske operativne cone, 13. proletarska hrvaška brigada pa se je podala proti Zumberku, da bi si odpočila in se izpolnila.

Z metliško operacijo se končuje dolgo in zelo plodno obdobje skupnih operacij slovenskih in hrvaških brigad na hrvaškem in slovenskem ozemlju. To obdobje je imelo velik pomen za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na obeh ozemljih. Skupne operacije so še bolj utrdile bratstvo in enotnost obeh narodov v skupnem boju proti okupatorjem in domačim izdajalcem in vero v skupno zmago, poglobile so tovarištvo

med partizani, razširil pa se je tudi okvir vojaških strokovnih znanj in operativne veščine starešin in štabov. Opravili so tudi z lokalističnimi tendencami posameznikov, ki so se hoteli boriti samo na svojem ozemlju.

SKUPNE POMLADANSKE OPERACIJE SLOVENSКИH IN HRVAŠKIH BRIGAD

Sestanek komandantov glavnih štabov

V glavnih štabih Slovenije in Hrvaške so bili lahko upravičeno zadovoljni z Uspehi operacij slovenskih in hrvaških brigad v februarju na območju Žumberka in Gorjancev. Neuspela napada na Stojdrago in Metliko nista mogla zmanjšati pomena teh operacij. Še v času priprav za napad na Metliko je glavni štab Slovenije v pismu štabu Dolenjske operativne cone izrazil veliko zadovoljstvo ob rezultatih, ki so jih slovenske brigade dosegle na Hrvaškem in zahteval predloge za pohvale in odlikovanja borcev in starešin, ki so se v akcijah izkazali.²⁸⁰

Po napadu na Metliko je 13. proletarska hrvaška brigada na Žumberku do 22. marca počivala. Istočasno so njeni borci napadali prog Zagreb—Karlovac.

Ko je ustaško glavno poveljstvo zvedelo, da je brigada sama na Žumberku in da je partizanska bolnišnica polna ranjencev in bolnikov, se je lotilo ofenzive, v kateri naj bi obkolili brigado in bolnišnico ter ju uničili. Tako so 22. marca iz Stoj drage, Jastrebarskega in Draganičev krenile v napad močne ustaške sile v smeri Stojdraga—Sveta Gera, da bi brigadi preprečili, da bi se z bolnišnico umaknila v Slovenijo. Štab 2. operativne cone Hrvaške je ukazal, naj se 13. proletarska brigada, bolnišnica s 198 ranjenci, od katerih je bilo 78 huje ranjenih, 700 civilistov, med katerimi so bili tudi aktivisti, terenski bataljon in komanda vojaškega področja, premestijo v Belo krajino.²⁹¹

Ni bilo lahko prepeljati kolono vojske in ljudi prek ceste Novo mesto—Metlika, saj so cesto nadzorovale italijanske enote. V koloni je namreč bilo 120 voz, ki so prevažali ranjence. Prehod se je iztekla srečno in ponoči na 24. marec so civilisti in partizani prišli v okolico Crmošnjic, severozahodno od Semiča.



Prva četa 1. bataljona 13. proletarske brigade »Rada Končarja« v Bosiljevem
aprila 1943

Čez nekaj dni so se civili s poveljstvom Zumberškega vojaškega območja in terenskim bataljonom vrnili na Zumberk, ranjence pa so razmestili po slovenskih bolnišnicah v Kočevskem Rogu. Štab 2. operativne cone Hrvaške se je s 13. proletarsko brigado napotil čez Belo krajino in Kolpo v Bosiljevo, kamor je prišel pred koncem marca 1943.

Poglejmo, kaj so počele slovenske partizanske enote, ko so se po napadu na Metliko premaknile na območje Šmarjete in Trebelnega. Dne 3. marca 1943 so na ukaz glavnega štaba Slovenije začele intenzivne ofenzivne akcije na širšem območju zahodne Dolenjske, da bi očistile Suho krajino in vzpostavile osvobojeno ozemlje.²⁹²

Od 10. do 14. marca so brigade napadale železniški progi Novo mesto—Trebnje in Trebnje—Mokronog, od 14. do 25. marca pa so bile v Suhi krajini in Ribniški dolini. Ko so se umikale iz Ribniške kotline, sta se Gubčeva in Cankarjeva 26. marca spopadli z Italijani pri Jelenovem žlebu, kjer sta izvojevali bleščečo zmago. V boju so ubili in ranili 208 Italijanov, zaplenili 8 težkih strojnic, 10 puškomitraljezov, 150 pušk, 2 težka minometa, 30.000 nabojev in veliko druge vojaške opreme.²⁹³

Slovenske in hrvaške partizanske brigade so bile pred koncem prve polovice aprila razporejene takole: Gubčeva in Šercerjeva sta bili na območju Bele krajine, 13. hrvaška proletarska brigada in 1. Primorsko-goranski odred pa na Zumberku. Tako so se po mesecu dni ločenih akcij brigade spet povezale. Drugi dve slovenski brigadi, Cankarjevo, so namestili blizu Čateža, severozahodno od Trebnjega, Tomšičevo pa blizu Ljubljane.²⁹⁴

Konec marca 1943 sta se v Bosiljevu sestala komandant glavnega štaba Slovenije Ivan Maček in komandant glavnega štaba Hrvatske Ivan Rukavina.²⁹⁵

To je bilo prvo osebno in uradno srečanje najodgovornejših vojaških voditeljev slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja od začetka vstaje, do katerega bi morale priti že 26. julija 1942, pa je sestanek preprečila ofenziva v Gorskem Kotaru in Ljubljanski pokrajini. Na sestanku so govorili tudi o nadaljnjem povezovanju in usklajevanju vojaških operacij v jugozahodni Dolenjski in Zumberku, kar je bil pogoj za širjenje osvobodilnega gibanja na obeh ozemljih, še posebej pa na hrvaški strani. Glavni štab Hrvatske je namreč zelo želel okrepiti razvoj vstaje na Zumberku, kjer so bile še velike rezerve v ljudeh, pa tudi še vedno velik vpliv



Ivan Maček, komandant glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske



Ivan Rukavina, komandant glavnega poveljstva NOV in PO Hrvatske

Mačkove politike. Trinajsta proletarska brigada ni mogla sama nadzorovati velikega območja Zumberka in Pokuplja, ker so bile tam velike ustaške in domobranske enote.

Zaradi tega je glavni štab NOV in PO Hrvaške sklenil, da na Zumberk pošlje del sil 5. operativne cone Hrvaške. V ukazu komandantu 5. operativne cone z dne 10. aprila 1943. leta piše: »Vaša 14. brigada bo kmalu odšla na območje Zumberka in Slovenije, da bo tam izvajala operacije. Za ta marš se morate pripraviti vojaško, posebno pa še politično.«²⁹⁶ Da bi izboljšali oborožitev in opremo slovenskih enot in 13. hrvaške brigade, je štab ukazal, naj 14. odnese s seboj 20.000 nabojev za puške »mauser« in 4000 nabojev za italijanske mitraljeze ter 40 min za 13. hrvaško proletarsko brigado. Iz tega lahko sklepamo, da sta komandanta glavnih štabov v Bosiljevu razpravljala tudi o skupni materialni bazi za operacije hrvaških in slovenskih brigad, ki bodo sledile v aprilu in maju. Da bi odpravili vrzel, ki je nastala v zahodnem delu Like zaradi umika italijanskih vojaških sil iz oporišča v Otočcu proti morski obali in istočasne sovražne ofenzive na osvobojeno ozemlje v okolici Drežnice, je štab 5. operativne cone Hrvatske, kot zameno 14. brigadi, poslal na Zumberk

1. primorsko-goranski odred z istimi nalogami, ki so bile določene brigadi.

Za izvedbo načrtov, ki sta jih na sestanku zastavila komandanta glavnih štabov in na osnovi dotedanje prakse so ponovno osnovali operativni štab slovenskih in hrvaških enot.

V njem so bili komandanta Dolenjske in 2. operativne cone Hrvaške Milovan Šaranovic in Vlado Matetič ter politični komisar 2. operativne cone Hrvaške Marko Belinič. Čim je bil štab sestavljen, je začel pripravljati napade na postojanke in prometne zveze. Prvo akcijo so izvedli v noči na 11. april 1943. Napadli so italijansko posadko na Sinjem vrhu zahodno od Vinice.²⁹⁷ Posadka je nadzorovala dolino Kolpe med Starim trgov in Vinico. V operaciji so sodelovale enote 4. slovenske brigade »Ljube Šercerja«, 13. proletarske brigade Hrvaške in 1. odred 5. operativne cone Hrvaške. Neposreden napad na Italijane na Sinjem vrhu sta izvedla dva bataljona, prvi iz Šercerjeve in drugi iz 13. hrvaške proletarske brigade. Ostale enote brigad in 1. odreda so varovale akcijo. 13. brigada je bila na položajih severovzhodno od mesta napada, okrog kote 481 in proti Vinici, k. 391 in k. 269, odred pa je bil okrog Zlavnika k. 659, deloma pa na k. 353 vzhodno od vasi Donje Radence, da bi oprezoval proti Staremu trgu. Ostali borci Šercerjeve so bili zbrani na položajih med Tomincem (k. 662) in Zlavnikom (k. 664). En del je moral opazovati proti Tanči gori in Dragatušu, drugi pa proti Tanči gori in Staremu trgu. Enote naloge niso mogle uresničiti, ker se je posadka na Sinjem vrhu zelo uporno branila in zaradi hitre intervencije iz postojank v Vinici, Dragatušu in Starem trgu. Umakniti so se morale na izhodiščne položaje.

V noči na 17. april sta Gubčeva in 13. hrvaška proletarska brigada s Primorsko-goranskim odredom rušili železniško progo Metlika—Črnomelj od železniške postaje Dobravice do postaje Gradac. Progo so razdejali po dolžini 2 km.²⁹⁸ Med akcijo so uničili tudi 9 bunkerjev, ki so varovali progo. Italijani so imeli 5 padlih in 8 ranjenih. Zaplenili so puškomitraljez, 3 puške, 2500 nabojev, 5000 m telefonskega kabla in veliko druge vojaške opreme. Med partizani so bili 3 lažje ranjeni in en mrtev. To so bile izgube hrvaških enot, za slovenske enote pa poročila izgub ne omenjajo.

Zaradi koncentracije partizanskih enot in napadov na za Italijane zelo važno progo Karlovac—Novo mesto je ita-

lijanska divizija »Isonzo« 18. aprila 1943 začela ofenzivo, da bi partizane razbila in jih pregnala iz Bele krajine.

Pred začetkom ofenzive je slovenska brigada »Matije Gubca« držala položaje nad Jugorjem, 1. primorsko-goranski odred je bil v Bušnji vasi in Brezovici, 13. hrvaška proletarska brigada v Popovičih, Doljanih in Sošicah, 1. bataljon Zumberško-pokupskega odreda pa je bil v vasi Gornji Oštrc.²⁹⁹

Sovražne enote so začele napad 20. aprila. Šle so iz Novega mesta, Metlike, Karlovca in Jastrebarskega. Največje sile so šle iz Novega mesta in Metlike. Istega dne so sovražniki, prodirajoči iz Novega mesta, zavzeli Koljarico (k. 814) in Lipovec (k. 824), iz smeri Jastrebarskega in Karlovca pa so prišli nad vas Prekrižje. Dne 21. aprila zjutraj so iz Podgrada nadaljevali pohod in do poldne zavzeli Oklinak (k. 886) in vse druge višine nad vasmi Popoviči, Doljani in Drage severno od Suhorja.

Ko sta komandanta dolenjske in hrvaške 2. operative cone zvedela, da je sovražnik zasedel te položaje, s katerih je lahko ogrožal enote in bolnišnico, sta izdala Gubčevi in 13. proletarski brigadi povelje, naj vsaka brigada z enim bataljonom napade te položaje in z njih potisne sovražnika. Gubčeva je udarila v bok z leve, 13. proletarska pa v čelo in desni bok sovražnika. Primorsko-goranski odred je uspešno ustavil prodiranje Italijanov v smeri Metlika—Lešče s položajem nad Brezovico in jim tako onemogočil globlji prodor, s katerim bi ogrozili levi bok in zaledje 13. proletarske brigade.

Napad je dal samo delne rezultate, ker enote med seboj niso bile dobro povezane in niso napadle naenkrat. Samo 3. bataljon 13. proletarske je uspel, toda ob velikih izgubah, vreči sovražnika z nekaterih višin. Ves popoldan 21. aprila so se enote 13. proletarske brigade in Primorsko-goranskega odreda tolkle z Italijani. Ker dva bataljona Gubčeve, ki sta bila na desnem krilu 3. bataljona 13. brigade, nista prišla na mesto napada ob določenem času, so sklenili, naj se vse enote v noči na 22. april umaknejo proti grebenu Gorjancev, da bi se izognile še večjim izgubam, kot jih je doslej prizadejalo močno topniško obstreljevanje. Italijani so 22. aprila okrog 17. ure prodrli v Gabrovec, Lešče in Brezovico. Vasi so oropali in požgali.³⁰⁰

Sovražnikove enote so pri tem imele 6 mrtvih in 16 ranjenih, enote 13. proletarske pa zaradi močnega topniškega ognja pri protinapadu na omenjene položaje 10 mrtvih in 39 ranjenih. Največ izgub je utrpel njen 3. bataljon.³⁰¹

Ko so člani štaba dolenjske in 2. hrvaške operativne cone proučili nastali položaj, so ukazali, naj se Gubčeva, 13. proletarska brigada in 1. primorsko-goranski odred ter bolnišnica umaknejo v Slovenijo. Enote so se umaknile v noči na 23. april prek Svete Gere in Krke v okolico Škocjana, kamor so prispele ob 7. uri zjutraj. Tam so pet dni počivale.

Štaba obeh con sta na Žumberku in Gorjancih pustila manjše partizanske enote, Zumberški in Vzhodnodolenjski odred, da bi nadzirala teren in zaščitila ljudi in zaledne organizacije.

Umik enot v Slovenijo je bil nujen, da bi se izognile frontalnim bojem in velikim žrtvam, saj tak način boja ne bi bil v skladu s partizansko taktiko. Pred koncem aprila 1943 so se v območju med Savo in Krko, na črti Škocjan—Trebelno—Čatež, koncentrirale velike sile slovenske in hrvaške partizanske vojske. Tja sta prišli dve slovenski brigadi, Gubčeva in Cankarjeva, ter Zahodnodolenjski odred, in ena hrvaška brigada, 13. protelarska ter Primorsko-goranski odred. To je glavnemu štabu Slovenije omogočilo prodreti na ozemlje, ki so ga zasedli Nemci, kjer bi napadli nekatere postojanke in prometno žilo v dolini Save med Krškim in Zidanim mostom. Ta načrt je glavni štab Slovenije hotel uresničiti že septembra 1942, ko se je v Beli krajini mudila 4. hrvaška brigada. Akcije pa niso mogli izpeljati, ker se je brigada morala premakniti na Kordun.

Da bi enote nastopale usklajeno, so ustanovili enotno poveljstvo. Dogovorili so se, da bo poveljnik operativnega štaba Vlado Matetič, ki je bil komandant 2. operativne cone Hrvaške, za politkomisarja pa so določili Viktorja Avblja, politkomisarja Dolenjske operativne cone.³⁰² Takoj nato je štab ukazal napasti nekatere sovražne postojanke na ozemlju, ki so ga okupirale nemške enote. Ukaz je štab oddal 26. aprila, enote pa so napadle v noči na 28. april. Slovenski brigadi sta dobili nalogo preiti nemško-italijansko okupacijsko mejo in z delom sil napasti nemško posadko v Drušču in jo uničiti, ž drugim delom pa zavarovati napad pred morebitnim po-

pri štabu za rezervo. Imel je nalogo, da sprejme brigade pri umiku iz napada na Bučko in Dolenje Radulje.

Trinajsta proletarska je bila določena za napad na Bučko, kjer je bilo okrog 75 nemških graničarjev. Za neposreden napad so izbrali 2. bataljon, ki je napadal s severovzhodne in južne strani. Ostala bataljona sta varovala bataljon v napadu. Tretji je varoval smer od Šentjerneja in Novega mesta, 1. pa je bil v brigadni rezervi v Škocjanu.

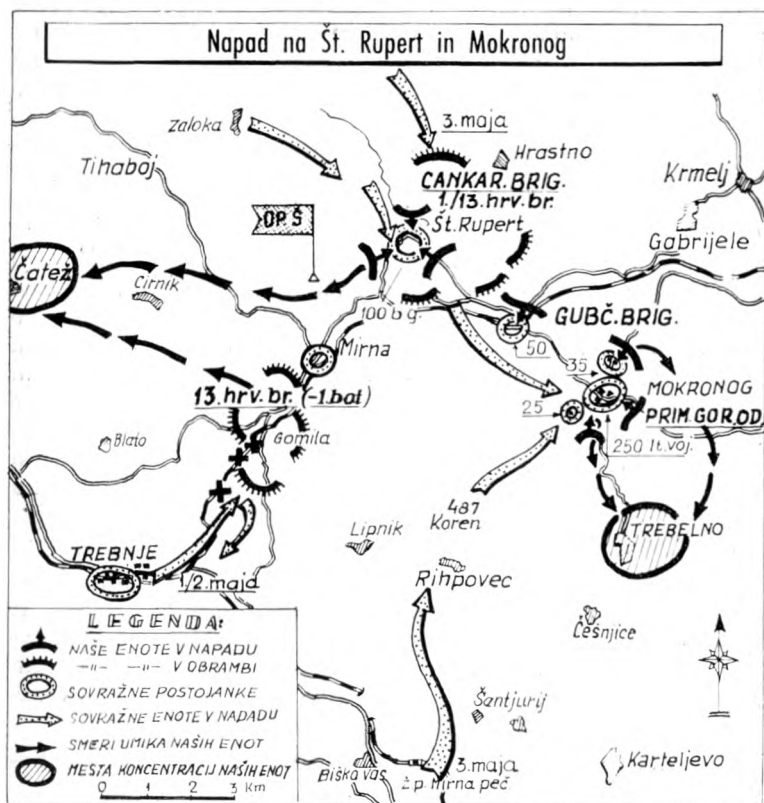
Ko so končali s pripravami, so začeli čistiti minsko polje in rezati bodečo žico na meji. Enote so prestopile mejo in 27. aprila ob 22. uri odšle v napad, ki naj bi se začel ob 23. uri. Slovenske enote so zaradi slabih vodičev in izredno težkega zemljišča prišle kar 4 ure prepozno. Ne glede na to so se razvile za napad in napravile prehode skozi žične ovire. Napadle so posamezne utrjene točke,, kjer so naleteli na močan odpor sovražnika, ki so ga opozorili psi čuvaji. To je onemogočilo presenečenje, ki je bilo eden izmed pogojev za uspešnost akcije. Ker so enotam ukazali, naj postojanke likvidirajo ponoči, pa jim to zaradi zamude ni uspelo, so se morale umakniti. Podatkov o sovražnikovih izgubah ni, partizanske enote pa niso imele žrtev. Tudi 13. hrvaška na Bučki ni mogla presenetiti sovražne posadke, ker je stražar opozoril svoje z dvema streloma, ko so partizanske skupine začele rezati žico okrog postojanke. Drugi bataljon brigade je po daljšem boju uspel zavzeti en bunker in cerkev, dalje pa ni mogel prodreti. Sovražnik je tudi z reflektorji osvetljeval čistino, čez katero bi se morali prebiti. Zjutraj 28. aprila se je bataljon umaknil. Zaplenili so pisalni stroj in manjšo količino vojaške opreme. Med njimi je bilo pet laže ranjenih borcev. Po oceni štaba 13. brigade je bil glavni vzrok za neuspeh to, da niso vedeli, kako so razporejene utrdbe, zaradi česar so enote šle v napad premalo pripravljene.

Napad je uspel le Primorsko-goranskemu odredu, ki je sovražnika presenetil. Uspešno so jih razbili in pregnali iz zgradbe v Radulju. Postojanko so potem zažgali. Med napadom so odbili posredovanje iz Krškega. Osvobodili so tudi 36 delavcev, ki so bili na prisilnem delu.³⁰⁴ Izgube sovražnika niso znane, odred pa je imel dva ranjena borca.

Po teh akcijah so se brigade vrnile na izhodišča, od koder so odšle v napad in se pripravljale za nove pohode.

29. aprila je operativni štab izdal povelje, v katerem je brigadam in odredoma dal nove naloge. Vse enote naj bi v noči na 2. maj napadle sovražnikove posadke v dolini Mirne.³⁰⁵

Udarna brigada »Ivana Cankarja«, 1. bataljon 13. hrvaške, ki so mu dodelili top, in Zahodnodolenjski odred so dobili nalogo napasti in uničiti belogardistično postojanko v Šent-rupertu, kjer je bilo okrog 100 ljudi. Istočasno je bilo treba zavarovati smeri iz Rakovnika, Bistrice, Tržišča, Krmelja in Šentjanža. Udarna brigada »Matije Gubca« in Primorsko-goranski odred sta imela nalogo najprej demonstrativno napasti postojanke v Mokronogu, ali Sv. Florijanu, na Žalostni



gori in na železniški postaji Bistrica, v katerih je bilo 400 Italijanov, potem pa hitro zapleniti material v tovarni usnja in pri trgovcih v Mokronogu, ki so bili do narodnoosvobodilnega gibanja sovražno razpoloženi.

Trinajsta hrvaška brez 1. bataljona je morala razdejeti progo Trebnje—Mokronog med Dobom in Brezovico in postaviti zasede pri vasi Gomila, da bi preprečila morebitno posredovanje iz Trebnjega.

Ob začetku operacije je bil operativni štab na Veseli gori. Napad je zelo uspel. Del Gubčeve je potisnil sovražnikovo posadko iz utrdb na železniški postaji Mokronog—Bistrica in uničil postajo in prometna sredstva na njej. Tudi posadka s Sv. Florijana se je morala umakniti. Drugi del enot je vdrl v italijanska skladišča in otel veliko hrane in drugega materiala.

Primorsko-goranski odred je prodril v tovarno usnja v Mokronogu kljub ostrim poskusom sovražnika, da bi to preprečil. Iz tovarne so odnesli veliko usnja. Enote odreda in brigade »Matije Gubca« so v tem napadu zelo tesno sodelovale.

V nočnem napadu na Šentrupert, v noči na 2. maj, so partizani uničili posamezne ognjene točke in deloma uničili, deloma pa zajeli posadko v cerkvenem stolpu. Napad, v katerem je sovražnik imel hude izgube, je bil uspešen predvsem zato, ker so partizani imeli težko orožje — top in minomet. Do jutra enote naloge še niso uresničile, zato so čez dan postojanko blokirale, del enot pa so potegnili v rezervo.

Trinajsta hrvaška proletarska brigada je porušila progo na veliki dolžini. Italijani in belogardisti so 2. maja skušali prodreti iz Trebnjega prek reke Mirne. Hoteli so deblokirati posadko v Šentrupertu. Odbili so jih z močnim ognjem od blizu, s katerim jih je obsul 2. bataljon 13. hrvaške. Ob tem je imel sovražnik 14 mrtvih in ranjenih.³⁰⁶

Napad na Šentrupert so ponovili v noči na 3. maj. Naloge spet niso mogli uresničiti zaradi močnega odpora in pomanjkanja težkega orožja. Tudi velike izgube so vplivale na borce, da niso dali vsega od sebe, še posebno na borce 1. bataljona 13. proletarske, ki jim je padel priljubljeni in hrabri komandant Ilija Popović. Največje izgube je imela Cankarjeva brigada. Veliko ljudi je izgubila pri samem napadu na Šentrupert in zaradi sovražnega mitraljiranja in bombardira-

nja. Tudi nedisciplina na položajih 13. hrvaške in Cankarjeve je povzročila mnoge nepotrebne žrtve. Posadko topa in desetino borcev Cankarjeve, ki so pozivali belogardiste k predaji in se trli okrog topa, je opazil opazovalec minometa, ki je usmeril ogenj tako, da je granata eksplodirala neposredno ob topu. Ranjenih je bilo 7, mrtvi pa 3 borci iz 13. proletarske in 7 iz Cankarjeve brigade. Poškodovan je bil tudi top, ki pa so ga kasneje popravili.³⁰⁷

Zjutraj 3. maja sta dve močni koloni, ena je šla severno vzdolž doline Mirne proti Rakovniku in Šentrupertu, druga pa južno proti Mokronogu, prebili blokado. Italijanski koloni sta se zvečer spojili blizu Mokronoga in prisilili partizanske čete, da so se razdelile na dva dela. En del se je umaknil proti Trebelnemu, drugi pa proti Čatežu. V teh bojih je sovražnik imel 26 mrtvih in ranjenih vojakov.³⁰⁸

Na ukaz operativnega štaba so slovenske in hrvaške enote v noči na 7. maj razdejale železniško progo med Novim mestom in Veliko Loko. S tem so se končale skupne akcije slovenskih in hrvaških brigad in odredov v prvi polovici 1943 na Hrvaškem in v Sloveniji. Preden je 13. hrvaška proletarska brigada odšla iz Slovenije, je še napadla progo med vasjo Podboršt in Ponikve, potem pa 10. maja odšla na Zumberk v svoje stare baze, od koder je spet razširjala vstajo na Hrvaškem. Njeni borci in voditelji so si zaradi svoje borbenosti in hrabrosti pridobili velike simpatije Slovencev, sami pa so o slovenskih ljudeh imeli lepe spomine, saj jih je ljudstvo povsod podpiralo.

Iz dokumentov, ki se nanašajo na slovensko-hrvaško sodelovanje, lahko sklepamo, da sta komandanta glavnih štabov Slovenije in Hrvaške na sestanku v Bosiljevu govorila tudi o širših okvirih vojaškega sodelovanja. Glavni štab Hrvaške je na Zumberk nameraval poslati Primorsko-goransko divizijo, ki bi v prvi polovici aprila s 13. proletarsko brigado in slovenskimi enotami močneje udarila po postojankah na Zumberku in tako pospešila oboroženo vstajo na Žumberku in Pokuplju. Operacije bi se potem prenesle na slovensko ozemlje, kjer bi ob spodnjem toku Krke ustvarili pogoje za nastanek širšega svobodnega ozemlja, ki bi se opiralo na Zumberške hribe in Gorjance.³⁰⁹

Razvoj na drugih območjih pa je na žalost uresničenje take daljnovidne akcije onemogočil. Ko so ustanovili 13. pri-

morsko-goransko divizijo, je morala ostati na svojem terenu, ker je sovražnik pritiskal na osvobojeno ozemlje v Liki. Tudi zdravstveno stanje divizije je bilo slabo, saj se je po enotah pojavil tifus, še preden so jih vključili v divizijo.

PARTIZANI HRVATSKEGA ZAGORJA V SLOVENIJI

Ko je skupina partizanov iz Zagorske čete Kalniškega odreda prodrla prek Sotle na slovensko ozemlje v vas Orešje, je med nemškimi naseljenci ob levem bregu Sotle zavladal strah. Nemci so zato začeli oboroževati vse moške. Dali so jim avtomatsko orožje in veliko streliva. Razen tega so mejo še bolj zavarovali, izboljšali pregrado iz bodeče žice in postavili mine. Vojaške patrulje so jo od tedaj nadzirale bolj pogosto.

Štab Kalniškega partizanskega odreda se nikakor ni mogel povezati z enotami Kozjanskega bataljona, kot je ukazalo poverjenišтво centralnega komiteja KPH. To je preprečila ustaška ofenziva. Ko se je odred umaknil na Kalnik v Hrvatskem Zagorju, med Krapino in Sotlo dalj časa ni bilo nobenih partizanskih enot. Slovenski partizani na Kozjanskem pa so ostali še naprej osamljeni in brez povezave s Hrvati.

Ob koncu 1942. leta je 2. četa Kozjanskega bataljona, ki je delovala v okolici Bizeljskega, ponovno narasla na 18 borcev. Bila je še naprej osamljena, ker ni imela zveze niti s 1. četo svojega bataljona. Kurirske zveze so lahko tekale le prek Zagreba. Vzdrževala sta jo Ferdo Bosina in Franjo Gorše, ki sta delovala v slovenskem aktivu v Zagrebu. Dne 18. februarja 1943 je partizansko gibanje na Kozjanskem utrpelo še en hud udarec. Sovražnik je zaradi izdaje zasledil 2. četo Kozjanskega bataljona in jo v okolici Podsrede obkolil in uničil.³¹⁰ Dva člana manjše skupine preživelih sta se prebila v Zagreb, kjer sta prišla v stik z Mihom Korošcem, slovenskim aktivistom v Zagrebu. Ta jih je poslal na Gorjance v slovenske partizanske enote, ki so ob koncu februarja in v začetku marca operirale skupaj s hrvaškimi enotami ob meji Zumberka in Gorjancev. Komisar uničene čete Janez Slovenec-Popaj in še nekaj preživelih borcev se je skrilo v hiši Roze in Ljubice Štritof na slovensko-hrvaški meji. Tam je bilo skrivališče slovenskih terenskih aktivistov na Kozjanskem.³¹¹ Od tod je ta

skupina partizanov vzdrževala zvezo s partijsko organizacijo v Klanjcu in s slovenskimi aktivisti v Zagrebu.

V začetku aprila 1943, ko je na Bizeljsko prišla tudi 1. četa Kozjanskega bataljona, so se vanjo vključili štirje preživi borci 2. čete, ki jih je vodil omenjeni komisar. Partizansko gibanje na Kozjanskem je ponovno začelo rasti kljub prizadevanjem okupatorja, da bi ga zadušil.

Tudi partizansko gibanje v Hrvatskem Zagorju je v začetku aprila začelo živahneje rasti, saj je prebolelo udarce, ki jih je utrpelo slabo leto prej. Osnovali so občinske partijske komiteje v mnogih krajih, zagorski mladinci pa so začeli odhajati v Kalniški partizanski odred.

Ukaz štaba 2. operativne cone Hrvaške je spodbudil štab Kalniškega odreda, da je posvečal vse več pozornosti razvoju partizanskega gibanja ob slovenski meji. Tako je v prvi polovici maja 1943 v zahodni del Hrvatskega Zagorja proti Krapini in Pregradi odšla Zagorska partizanska četa, ki je imela tudi nalogo vzpostaviti zvezo s slovenskimi partizani na Kozjanskem.³¹²

Potrebo po povezovanju hrvaških in slovenskih partizanov je poudarjalo tudi poverjeništvo CK KP Hrvatske v Zagrebu, prek slovenskih aktivistov v Zagrebu, ki so vzdrževali zveze s Kozjanskim, pa tudi prek štaba Kalniškega odreda. Četa zaradi močnega sovražnega pritiska zveze ni našla, pa se je morala vrniti na Kalnik.

Končno so v začetku maja 1943 vzpostavili zvezo med okrožnim komitejem v Krapini in štabom Kozjanskega bataljona. O tem je komite obvestil štab 2. operativne cone v pismu z dne 8. maja 1943.³¹³ V pismu so razložili načrt štaba Kozjanskega bataljona. Po načrtu bi Hrvati morali dati Slovencem pomoč v ljudeh. Zadoščalo bi 70 do 80 borcev, z njimi bi osvobodili ruske ujetnike, ki so delali na posestvih nemških naseljencev na Kozjanskem. Potem bi skupaj očistili mejo ob Sotli. Uničili bi nemške postojanke in tako povezali obe gibanji na tem območju.* To bi imelo velik pomen za mobilizacijo

* Pri tedanjem odnosu okupatorskih in partizanskih sil pa so bili takšni načrti nerealni in zato tudi neizvedljivi. To trditev dokazuje tudi dejstvo, da tri partizanske brigade, dve slovenski in ena hrvaška, niso mogle v začetku maja istega leta zavzeti nemških obmejnih postojank vzdolž razmejitvene črte v severnem delu Dolenjske.

hrvaških kmetov ob meji in bi pomagalo partijskim organizacijam pri organiziranju vstaje v Hrvatskem Zagorju. To pa toliko prej, ker so kmetje iz tistih območij, ki so mejila na Slovenijo, izražali željo, da bi stopili v partizane, če bi lahko ostali na svojem terenu, ne pa šli na Kalnik.

Ker je vedel za ugoden položaj na sosednem slovenskem ozemlju, za razpoloženje zagorskih kmetov in povečani ustaški teror, je okrožni komite v Krapini sklenil ustanoviti Zagorski odred, ki bi se oslanjal na Kozjanske hribe in slovenske partizane. S Slovenci so se razgovarjali, kako bi razporedili odred in bolnišnice na slovenskem ozemlju. Po zamisli krapinskega komiteja bi Zagorski odred in Kozjanski bataljon izvedla nekaj skupnih akcij, da bi ustvarili osvobojeno ozemlje, ki bi zajemalo del Zagorja, okraja Klanjec in Pregrada, ter Kozjansko v Sloveniji. Predstavniki Slovenije so se s tem načrtom strinjali. Komite je menil, da bo uresničenje načrta ob podpori Slovencev dvignilo moralo zagorskim kmetom.³¹⁴

Tako je krapinski komite pred koncem maja 1943 ustanovil partizansko enoto 26 borcev, ki so jih vodili Marko Mrkoci, Gabrijel Gabrovič in Ivan Jadan. Enota je dobila ukaz, naj se premakne prek Sotle in se vključi v Kozjanski bataljon. Skupina naj bi bila jedro bodočega Zagorskega odreda, ki naj bi se izpopolnjeval iz Zagorja. Ko bi se dovolj okrepil, naj bi se vrnil nazaj, da bi izvajal akcije v Hrvatskem Zagorju. Neke noči konec maja je skupina prešla slovensko-hrvaško mejo med Kraljevcem in Dubravico ter prišla v Slovenijo. V Stari vasi pri Figarjevem mostu na Sotli jih je že čakala skupina slovenskih partizanov, ki jih je vodil komandir čete iz Kozjanskega bataljona Ivan Lekše-Job. Ze pred tem je v žični oviri partizan Janez Rožman napravil prehod. Ob tej priložnosti so ubili dva nemška obmejna stražarja.³¹³

Ko so stopili na slovenska tla, so zagorski partizani nadaljevali pot v bazo Kozjanskega bataljona, na vzhodnih pobočjih Bohorja. Srečanje borcev obeh sosednih narodov je bilo zelo ganljivo, saj je bilo plod mnogih žrtev, ki so padle v boju proti skupnemu sovražniku. Po skupnem obedu in počitku je bil slovesen sestanek zagorskih in kozjanskih partizanov, na katerem so voditelji govorili o skupnem boju njihovih daljnih prednikov, ki so se na istem ozemlju v času kmečkih

uporov združeni borili proti tujim in domačim izkoriščevalcem, kot se tudi sami bore proti okupatorjem in domačim izdajalcem.

Da bi sodelovanje bilo čim uspešnejše, so ustanovili skupni štab, v katerem so bili Franc Mazovec in Božidar Gorjan, komandant in politkomisar Kozjanskega bataljona ter Stjepan Iveković in Marko Mrkoci, voditelja zagorske partizanske skupine. Komandir hrvaške enote je bil Gabrijel Vragovic-Crni.³¹⁸

Sestanek je bil pomemben, saj je bil to prvi stik, ob katerem so izmenjali dotedanje izkušnje in se dogovorili o vzdrževanju stalnih zvez med vodstvi. Pogovarjali so se tudi o morebitnih skupnih akcijah ob Sotli proti manjšim sovražnim postojankam in o načinu medsebojne podpore, če bi se morali slovenski partizani umakniti na hrvaško ozemlje in obratno. Od tega sestanka dalje so kurirske zveze delovale do konca vojne. Le nekajkrat so bile za krajši čas prekinjene.³¹⁷

Zagorski partizani so v Sloveniji ostali približno tri tedne, od konca maja do srede junija 1943. V tem času so s slovenskimi partizani izvedli veliko manjših akcij, ki so imele



Božidar Gorjan-Bogo, politični komisar kozjanskega bataljona

Stjepan Iveković, član okrožnega
komiteja KP Hrvatske za Krapino



propagandni značaj. Zaradi ostrejših ukrepov sovražnika, ki je hotel zavarovati mejo, zaradi močnejšega utrjevanja in češčega patroljiranja, je bilo izpopolnjevanje Zagorskega odre-
da v Sloveniji nezadostno. Otežkočen je bil tudi stik z ljud-
stvom, saj je bilo prebivalstvo z vzhodnega dela Kozjanskega
izgnano, njihove kmetije pa so dobili pripadniki nemške na-
rodnosti. Te in druge okoliščine so izzvale sklep voditeljev
zagorske enote, naj se enota vrne v Zagorje in odide v Kalni-
ški odred. Ko je znova vsestransko analiziral položaj na Koz-
janskem in zahodnem delu Hrvatskega Zagorja, je krapinski
okrožni komite sklenil, da je ponovno treba mobilizirati no-
vince Zagorja. Mobilizirane borce bi pošiljali v Kalniški par-
tizanski odred in kasneje ustanovili Zagorski odred.

Ko so se Zagorci umaknili, Kozjanski bataljon ni prekinil
zvez s predstavniki osvobodilnega gibanja onstran Sotle. Prek
partijske organizacije v Klanjcu je štab bataljona vzdrževal
stike k okrožnim komitejem Krapina. Posebno pomembna je
bila zveza z Zagrebom, saj so po njej dobivali veliko opreme.
Slovenski aktivisti so imeli dobre zveze. Domobranski oficir
Franjo Balon je na primer julija in avgusta 1943 za kozjanske
partizane pripeljal opremo iz Zagreba v območje Klanj ca kar
s tovarnjakom.³¹⁸

Sodelovanje obeh narodov se je še bolj poglobilo po prihodu štaba 2. operativne cone Hrvatske z Zumberka na Kalnik pred koncem meseca julija 1943 s ciljem, da bi razplamteval vstajo v tem delu Hrvaške.³¹⁹ Tako je gibanje na Hrvaškem severno od Save dobilo tudi vojaško vodstvo, ki je skupaj s partijsko organizacijo za Hrvatsko Zagorje prevzelo vodstvo pri razvijanju osvobodilne borbe na tem območju.

Ob koncu drugega leta osvobodilnega boja je gibanje na obeh bregovih Sotle še vedno močno zaostajalo za razvojem južno od Save. Zavoljo tega se je tudi sodelovanje razvijalo v ozkih okvirih. Vzroki so si različni, posledice pa so bile za obe gibanji enake. Izseljevanje slovenskega življa in naseljevanje nemškega prebivalstva, neusmiljen teror nad pripadniki in simpatizerji osvobodilnega gibanja že v samem začetku njegovega razvoja, večša nemška socialna demagogija in zelo dobro zavarovana meja vzdolž Sotle, vse to je zaviralo povezanost gibanj in njun razvoj.

Pozornost hrvaških voditeljev je pritegoval ugoden razvoj vstaje na jugozahodnem delu Hrvaške že od samega začetka, v drugem letu pa upor v Slavoniji, kar je zaposlilo tudi večino kadrov. Zaradi tega je bilo Hrvatsko Zagorje daljši čas zapostavljeno, čemur so veliko pripomogli tudi začetni neuspehi pri razvijanju prvih partizanskih enot.

Pomanjkanje celovitega in sposobnega vodstva je gotovo eden glavnih vzrokov za počasen razvoj osvobodilnega gibanja. O tem piše v poročilu Ivo Ribar-Lola vrhovnemu štabu tole: »Osnovni vzrok za tako počasen in težak razvoj partizanskega gibanja v Zagorju ni bil v nekakšni »zaostalosti« zagorskega kmeta, temveč v naših napakah, ker nismo nikoli posvetili dovolj pozornosti ustvarjanju solidnega vojaškega in političnega vodstva za partizane v Hrvatskem Zagorju.«³²⁰

SLOVENCI V PARTIZANSKEM GIBANJU SLAVONIJE

Ko so iz glavnega zbirališča v Slavonski Požegi pošiljali slovenske izgnance po vsej Hrvaški, so jih veliko naselili v raznih krajih Slavonije. Samo v Osijeku in njegovi okolici so jih razmestili okrog 1200.³²¹ Izmed njih jih je bilo 245 organiziranih v narodnoosvobodilnem gibanju. Na osnovi ukaza odbora Osvobodilne fronte v Zagrebu, ki je vodil gibanje slo-

venskih izgnancev na celotnem ozemlju Hrvaške, je bil marca 1943 osnovan odbor Osvobodilne fronte v Osijeku, ki naj bi zbral čimveč pregnanih Slovencev v narodnoosvobodilno gibanje. Odbor se pri svojem delu ni omejil le na Osijek, temveč je deloval v vseh krajih Slavonije, kjer so bili slovenski izseljenci. Kmalu so osnovali organizacije Osvobodilne fronte v Donjem, Gornjem in Novem Gradu in postavili poverjenike Osvobodilne fronte v Belušću, Vukovaru, Djakovu in Vinkovcih. Mnogi slovenski izseljenci so se povezali tudi s krajevnimi organizacijami osvobodilnega gibanja Hrvaške v omenjenih in tudi drugih mestih Hrvaške. Povezali so se na lastno pobudo ali pa pod vplivom posameznih terenskih aktivistov Hrvaške. Skoraj vsaka tovarna oziroma ustanova je bila povezana s partizanskim gibanjem. Odbor osvobodilne fronte je bil tudi v osiješkem Narodnem gledališču, v tovarnah mila in platna, organizacije osvobodilne fronte pa v tovarni usnja, sladkorja in v celi vrsti drugih ustanov.

Razen glavnega odbora Osvobodilne fronte v Zagrebu, ki je delal po navodilih poverjeništva CK KP Hrvaške, je na vse množičnejše sodelovanje v revolucionarnem gibanju vplival tudi uspešen obči razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v Slavoniji, ki je do konca maja 1943 doseglo visoko stopnjo. Takrat je bilo v Slavoniji že nekaj partizanskih odredov in šest udarnih brigad, razporejenih v 4. in 10. divizijo 1. slavonskega korpusa NOV in PO Jugoslavije.³²²

Organizacija Osvobodilne fronte je razvila tudi svojo obveščevalno službo. Njeno vodstvo je imelo radijsko postajo, s katero je vzdrževalo zveze s partizansko radijsko postajo, ki je bila na Papuku in ji sporočalo podatke o sovražnih enotah, ki so jih potrebovali partizanski štabi.³²³ Kljub temu, da so ustaši prodrli v mrežo organizacije obveščevalne službe Osvobodilne fronte in da so zaprli in mučili nekatere člane, sovražniku ni uspelo onemogočiti dela slovenskih izgnancev in prekiniti njihovih povezav z osvobodilnim gibanjem Hrvaške v Slavoniji.

Partizanske enote na osvobojenem ozemlju so od teh organizacij dobivale veliko sanitetnega materiala, sredstev za vzdrževanje higiene in drugega blaga, ki so ga potrebovali.

Cenijo, da se je pod vodstvom centralnega odbora Osvobodilne fronte slovenskih izgnancev v partizansko gibanje Hrvaške vključilo 90 % odraslih Slovencev in Slovenk, ki so

aktivno delali do osvoboditve, oziroma do svojega povratka v Slovenijo. Ob slovesu so čutili globoko hvaležnost hrvaškemu in srbskemu narodu v Slavoniji za nesebično pomoč, ki so jim jo nudili v času izgnanstva.

V ISTRI IN SLOVENSKEM PRIMORJU

Popolnoma drugače kot v drugih krajih severno in južno od Save so se dogodki razvijali na skrajnem jugozahodu slovensko-hrvaške meje, v krajih, ki so desetletja trpeli pod italijanskim fašizmom.

Prva Istrska partizanska četa, ki se je v začetku septembra 1942. leta premaknila iz okolice Gerova v Gorskem Kotaru na območje Čičarije, je do konca leta dosegla lepe uspehe.³²⁴ Okrepila je stare in vzpostavila nove zveze v večini večjih naselij v Istri. V to četo, ko je prišla na Planik, se je vključila tudi skupina slovenskih partizanov, ki so tam bili že od začetka julija istega leta. Vodil jo je španski borec Anton Raspor. Do začetka 1943 je navezala stike z Labinom, Pulo, Pazinom, Buzetom, Rovinjem in Porečem in z večino vasi okrog Čičarije in zahodno od Reke. Politično delo v Istri je bila osnovna naloga čete, saj je bilo treba osvobodilno gibanje še močno razširiti. Na večje akcije ni bilo misliti zaradi mnogih okoliščin. Četa je ob prihodu v Istro štela komaj 14 borcev, ki so bili oboroženi s puškami, imeli so malo streliva, le nekaj bomb in en puškomi trai jez.³²⁵ Sovražne posadke so bile močne in številne, ozemlje pa zelo neprimerno za razvijanje večjih partizanskih enot, saj z južne in zahodne strani meji na morje.

Do januarja 1943 je bilo v Istri že veliko narodnoosvobodilnih odborov in poverjenikov. Na terenu je delalo tudi mnogo političnih delavcev. Vse to je bilo ugodno za nadaljnje razširjanje narodnoosvobodilnega boja. Tako so v januarju istega leta ustanovili glavni narodnoosvobodilni odbor za Istro, kateremu je bilo podrejenih okrog 220 odborov.³²⁶ Marca istega leta so v vasi Karojbi, južno od Motovuna, oblikovali tudi partijski pokrajinski komite za Istro. V aprilu in maju so organizirali več gozdnih taborišč, kjer so prebivali organi civilne oblasti. To so bila hkrati tudi sprejemališča novincev, ki so se javili v partizanske enote.

Glavno javko je vzpostavilo poveljstvo Istrske čete blizu vasi Brgradac, severozahodno od Planika. Z njo so bile povezane s pomočjo kurirjev ostale javke, pa tudi javka v Kastavu, od koder so potem pošiljali novince v partizanske enote v Gorskem Kotaru.

Poglejmo še, kakšno je bilo takrat stanje narodnoosvobodilnega gibanja v Slovenskem primorju.

Partizansko gibanje je bilo tam bolje razvito kot v Istri, kar je bilo plod drugačnih splošnih pogojev.

Okoli 15. avgusta 1942. leta so v Vipavski dolini ustanovili partizanski bataljon »Simona Gregorčiča«.³²⁷ Nekaj več kot dva meseca po tem, oziroma 24. oktobra, pa je na Primorsko prišel tudi večji del Loškega partizanskega odreda z Notranjske. V Loški dolini je ostala le njegova četa, ki je štela okrog 30 borcev. Po nalogu glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 1. oktobra je imela nalogo še naprej vzdrževati zvezo z 2. primorsko-goranskim partizanskim odredom v Gorskem Kotaru in enotami v Slovenskem primorju.³²⁸

Še pred prihodom Loškega odreda na Primorsko so iz bataljona »Simona Gregorčiča« formirali Soški partizanski odred. Ko so razporedili vanj borce Loškega odreda, je začel hitro naraščati. Konec decembra 1942 je imel že štiri bataljone.³²⁹ Njihove čete so bile razporejene po skoraj vsem ozemlju Slovenskega primorja, kar je ugodno vplivalo na nadaljnji razvoj osvobodilnega gibanja. V Brkinih in pod Snežnikom je delovala še Brkinska partizanska četa, zdaj kot del 3. bataljona Soškega partizanskega odreda, ki je bila povezana s hrvaško Istrsko partizansko četo, ki se je zaradi decembrske ofenzive italijanskih enot umaknila s Čičarije v Brkine, v okolico vasi Tatre.³³⁰

V Slovenskem primorju in Istri se je osvobodilno gibanje sredi zime 1943 silno okrepilo. Mladenci in moške so množično stopali v partizane. Vodstva v Primorju in Istri so se znašla pred problemom, kako čim učinkoviteje sprejemati novince, ki so se umikali italijanski mobilizaciji. Bilo je več ljudi kot orožja. Nalogo je bolje reševal štab 3. (alpske) operativne cone Slovenije, ki je februarja 1943 zaradi ugodnega razvoja partizanstva na Primorskem reorganiziral Soški par-

tizanski odred in ustanovil dva nova odreda, južnoprimorski in severnoprimorski.³³¹ Priliv mladincev je bil tako močan, da jih enote niso mogle vključevati v svoje vrste, ker niso imele dovolj orožja. Sprejemati neoborožene ljudi bi bilo škodljivo, saj bi to zavrlo akcije in premike enot, kar bi seveda koristilo sovražniku. Problem so reševali tako, da so večino mobilizirancev pošiljali na Notranjsko in Dolenjsko v šolsko taborišče, potem pa so šli v brigade. Po določenem času so jih pripravljene in oborožene nameravali poslati nazaj na Primorsko. Seveda se je ta zamisel lahko uresničila šele ob kapitulaciji Italije.³³²

Težje je bilo v Brkinih, ker so slovenske partizanske čete povečini bile razporejene severno od črte Gorica—Postojna. Pošiljanje ljudi prek proge in ceste Trst—Postojna ter mimo številnih postojank sovražnika bi bilo zelo nevarno, pa tudi tamkajšnje enote so imele veliko dela z mobiliziranimi iz Vipavske doline. Mobilizirancev niso mogli skrivati dalj časa, ker bi se izpostavljali nevarnosti, da jih sovražnik zajame ob prvi hajki. Tudi doma niso mogli ostati, ker so italijanske oblasti lovile mladeniče, da bi jih s silo vtaknile v svoje vojaške enote. Da bi ustanovili posebne enote, ni bilo misliti, ker je primanjkovalo orožja, pa tudi zemljišče za obstoj in razvoj enot ni bilo primerno. S podobnimi težavami so se ubadali tudi hrvaški aktivisti v sosedni Istri. Vodstvo osvobodilnega gibanja v Brkinih je zato sklenilo, da se poveže s predstavniki osvobodilnega gibanja Hrvaške, da bi proučili kako bi pošiljali Slovence v hrvaške enote v Gorskem Kotaru, kajti na Notranjsko jih zaradi prekinjenih zvez sredi februarja 1943 niso mogli pošiljati. Ko so v drugi polovici istega meseca vzpostavili zvezo, so v hrvaške partizanske enote poslali okrog 150 Slovencev.³³³ Samo ilirskobistriško in materijsko okrožje je poslalo prek 80 borcev. Največ teh novincev je bilo iz brkinskih vasi Rjavče, Brezovo brdo, Gabrk, Huje in Tatre. Pošiljali so jih v smeri Rjavče—Harije—Bukovica—južno od Ilirske Bistrice in naprej čez Klano proti Gorskemu Kotaru.

Iz poročila okrožnega komiteja KPS za Južno primorsko pokrajinskemu komiteju KPS za Slovensko primorje za obdobje od 10. junija do 31. julija 1943 je razvidno, da so slo-

venski mladinci uživali zaradi svoje hrabrosti, visoke politične zavesti in discipline pri hrvaških borbah velik ugled. Enako oceno zasledimo tudi v dopisu političnega komisarja bataljona »Ljubice Cerovac« 13. primorsko-goranske divizije temu okrožnemu komiteju. Zaradi teh lastnosti, ki so pozitivno vplivale na bojni duh borcev, je tudi komandant 13. hrvaške divizije zelo hvalil slovenske borce. Nekateri med njimi so že maja istega leta postali poveljniki vodov, kasneje pa celo čet v tej diviziji.

Konec julija je okrožni komite za Južno primorsko poslal štabu 13. hrvaške divizije dopis, v katerem je prosil, naj se slovenski borci vrnejo na Primorsko, da bi jih vključili v tamkajšnje partizanske enote.³³⁴

Istočasno so novince pošiljali iz Vipavske doline na Notranjsko. Poti so vodile čez mejo med Snežnikom in Javornikom, potem pa so jih vključevali v slovenske partizanske brigade. Tako je samo v udarno brigado »Ivana Cankarja« prišlo 115 borcev s Primorskega. Dne 15. marca 1943 jih je prišlo 107, dne 16. aprila pa 48 novincev.³³⁵

Dne 10. aprila 1943 so iz Južnoprimskega in Severnoprimskega partizanskega odreda ustanovili brigadi »Ivana Gradnika« in »Simona Gregorčiča«, kar je osvobodilnemu gibanju slovenskega naroda dalo nove spodbude.³³⁶

Vodstvo osvobodilnega gibanja Istre je bilo glede mobilizacije v znatno težjem položaju, saj ni moglo novince vključevati v vojaške enote, ki jih v Istri zaradi težavnih razmer ni bilo. Tako so vse mobilizirance pošiljali prek sprejemnih vojaških javk na grebenu Čičarije in javke pri Kastavu v Gorski Kotar, v enote 5. operativne cone Hrvaške, kasneje pa v 13. primorsko-goransko divizijo. Do kapitulacije fašistične Italije so po skupinah, ki so štejele 10, 20, 50, 100 pa tudi 200 ljudi, poslali iz Istre v Gorski Kotar in druge kraje Hrvaške čez 2000 mož.³³⁷ Sredi 1943. leta se je pojavil tudi list »Glas Istre«, prvo tiskano glasilo v hrvaščini, odkar je bila Istra zasuznjena.

Kapitulacijo Italije je vodstvo osvobodilnega gibanja v Slovenskem primorju in Istri pričakalo dobro pripravljeno in organizirano. Osvobodilno gibanje je tedaj povedlo ljudstvo v splošno vstajo proti fašistični italijanski oblasti.

SODELOVANJE V DRUGEM LETU OSVOBODILNE VOJNE

Italijanska ofenziva v Ljubljanski pokrajini in zahodnem delu Gorskega Kotara je začasno onemogočila že plodno načrtno sodelovanje slovenskih in hrvaških partizanskih enot v dolini Kolpe in Čabranke, pa tudi do sestanka med predstavniki obeh glavnih štabov in centralnih komitejev ni moglo priti. Na celotnem območju južno od Save pa se je sodelovanje enot kljub temu razvijalo naprej. Ko so bile enote 3. grupe odredov Slovenije in 2. odreda 5. operativne cone Hrvaške v defenzivi na Notranjskem in zahodnem delu Gorskega Kotara, so enote Krškega in Žumberškega odreda napadale postojanke na Gorjancih. Njihova ofenzivnost je še bolj narasla po prodoru 4. hrvaške brigade s Korduna v Zumberk in kasneje v Slovenijo.

Ko je v Sloveniji divjala najhujša ofenziva, se je močno okrepila aktivnost hrvaških partizanskih čet, ki so v avgustu pogosto napadale ustaške in italijanske postojanke na vzhodnem delu Gorskega Kotara in na Kordunu, posebno pa prometne zveze. To je prisililo štab 2. italijanske armade, da v začetku septembra iz 11. armadnega korpusa prestavi pehotno divizijo »Granatieri di Sardegna« in nekaj bataljonov črnih srajc v 5. armadni korpus, da bi sprožil ofenzivo proti hrvaškim partizanom v območju Velike Kapele.³³⁸ Premeščanje tako velikih vojaških sil iz Slovenije na Hrvaško je oslabilo ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju v Ljubljanski pokrajini. To dokazuje vrednost starega vojaškega pravila, da je najboljša pomoč sosedu energičen napad na lastnem bojišču in da za sodelovanje ni vedno nujno, da ena vojska prehaja na ozemlje druge. Z okrepljeno aktivnostjo na svojem terenu ji tudi lahko veliko pomaga.

Med ofenzivo sovražniku ni uspelo uničiti ali prisiliti v neenaki boj niti ene od slovenskih ali hrvaških brigad. Vodstva in štabi so sproti prilagajali oblike boja sovražnikovi taktiki. Enote so se spretno izmikale in kmalu prešle v napad. Tako Italijani v Ljubljanski pokrajini niso vzpostavili reda in miru. Tudi niso mogli preprečiti hrvaškim brigadam, da bi prišle v Slovenijo. Bitka pri Tanči gori je bila prva velika zmaga združenih moči obeh sosednih narodov na ozemlju Slovenije.

Tudi ustaši niso ne sami, ne z italijansko pomočjo mogli očistiti in umiriti Žumberka. Če so morali partizani Žumberk zapustiti in se umakniti na Kordun ali v Slovenijo, ni minilo dolgo, ko so se spet vrnili in nadaljevali boj. Večkrat so z njimi sodelovale tudi slovenske partizanske enote.

Po sovražni ofenzivi v Ljubljanski pokrajini, Gorskem Kotaru in Gorjancih, ki je trajala od 16. julija do 4. novembra, so se slovenske in hrvaške brigade ponovno zbrale in se začele pripravljati na akcije. Po padcu Suhorja je pod udarci združenih slovenskih in hrvaških brigad razpadel ves sistem četniško-belogardističnih postojank »legije smrti« na Gorjancih, kar je bila velika zmaga slovenskega partizanskega gibanja, ki je močno okrepila tudi hrvaško osvobodilno gibanje v Žumberku in Pokuplju, belogardistični voditelji so se morali še bolj nasloniti na italijanskega okupatorja.

Decembra 1942 in januarja naslednjega leta so slovenske in hrvaške brigade delovale ločeno, v začetku februarja pa so se lotile skupnih akcij, najprej na Žumberku, potem pa še v vzhodni Dolenjski. Kaj so te operacije pokazale?

Slovenske in hrvaške brigade so v bitki pri Bukovici in Krašiču porazile znatne italijanske sile. Divizija »Lombardia« spričo teh porazov ni mogla uspešno sodelovati na Kordunu in Liki v tako imenovani 4. sovražni ofenzivi. Italijanska poveljstva zaradi takšne ofenzivnosti niso mogla ustanavljati postojank na zavzetih ozemljih Korduna in Bosne v zaledju, niti to zaledje zavarovati.

Poročila partizanskih štabov ne navajajo niti enega samega primera, da bi kakršnikoli spori slabo vplivali na medsebojne odnose brigad, slabili tovarštvo in podobno. Nasprotno, skupni boj je tovarštvo in prijateljstvo še poglobljajal in krepil.

Sodelovanje je prinašalo bogate sadove, izkušnje in spoznanja, zlasti glede organizacije metod dela štabov in organizacije boja.

Hrvaške enote so cenile bojevitost in vztrajnost slovenskih partizanov in njihov smisel za urejeno delovanje, slovenski borci pa so cenili hrvaške zaradi hrabrosti in bojnih izkušenj.³³⁹ Vsak je imel nekaj, v čemer je prednjačil, pomankljivosti pa so izginile, ko so se združili.

Operacije so potekale v težkih razmerah, saj je bil sovražnik številčno močnejši, bolje oborožen in tudi hrane mu ni

manjkalo. Italijanski bataljoni so bili po številu ponavadi enaki partizanskim brigadam, po oborožitvi pa so bili še močnejši. Imeli so 400—500 vojakov, 4—6 težkih strojnic in 22 puškomitraljezov. V slovenskih in hrvaških brigadah pa je bila močnejša morala in volja do boja, bile so gibčnejše in podpiralo jih je ljudstvo.

Zima ni ovirala ofenzive partizanskih brigad, dasiravno so take zime v zgodovini vojn ustavile marsikatero veliko bolje opremljeno vojsko. Brigade si niso smele privoščiti počitka, saj je bilo nenehno delovanje pogoj za njihov obstanek in uspešen razvoj.

Brigade so pokazale veliko manevrsko sposobnost, tako v fazi priprav na operacijo, kakor tudi v izvajanju akcij na Zumberku in na Dolenjskem. Slovenske enote so v zelo kratkem času prišle od Ljubljane do Zumberka, po končanih napadih na progo Zagreb—Karlovac pa se je skupina brigad hitro obrnila proti Sloveniji in se nenadoma znašla pred Peterjem. Hitri premiki in nenaden prihod na kraj napada so begali sovražnika pri ugibanju o moči in številu brigad ter o njihovih namerah.

V zimskih operacijah so se slovenske brigade na Hrvaškem zadržale 19 dni — od 29. januarja do 16. februarja, 13. hrvaška brigada pa je ostala v Sloveniji 11 dni, od 17. do 25. februarja in od 3. do 5. marca.

Obisk komandanta glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske v glavnem štabu Hrvaške je bil zelo pomemben za poglobljanje slovensko-hrvaškega sodelovanja, saj se je odprl proces izmenjave izkušenj v vojaški organizaciji štabov in enot in taktiki.

Po drugem sestanku v Bosiljevu, ki je bil nadaljevanje prvega, sta 13. hrvaška proletarska brigada in 1. partizanski odred 5. operativne cone Hrvatske ostala v Sloveniji 19 dni, od 23. aprila do 10. maja 1943. leta.

Ko so potem hrvaške brigade odšle nazaj, je nastopilo nekajmesečno obdobje, tj. od srede maja do konca septembra 1943, v katerem neposrednega operativnega sodelovanja slovenskih in hrvaških enot ni bilo.

Med tem pa se je na Hrvaškem zgodil zelo pomemben politični dogodek, ki je močno vplival na razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Hrvaškem, na sodelovanje s slovenskim

gibanjem in je veliko pomenil tudi za narodnoosvobodilni boj Jugoslavije kot celote. V prvi polovici junija 1943 je namreč bila ustanovna skupščina protifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvaške.³⁴⁰

V imenu Osvobodilne fronte Slovenije je skupščino pozdravila Dana Kozak, ker na njo ni mogel pravočasno priti noben član izvršnega odbora Osvobodilne fronte.³⁴¹ Delegati so predstavnika Osvobodilne fronte slovenskega naroda pri-srčno pozdravili.

Ustanovne skupščine se je v imenu centralnega komiteja KP Jugoslavije udeležil Edvard Kardelj. Njegova prisotnost je zelo koristila bodoči izmenjavi izkušenj med slovenskim in hrvaškim vodstvom osvobodilnega gibanja na vojaškem in političnem področju. Kardelj je dobro poznal razmere v Sloveniji. Ko je z odgovornimi člani centralnega komiteja in glavnega štaba Hrvatske ugotovil in primerjal izkušnje iz dela v hrvaških enotah in na terenu, je izvršnemu odboru Osvobodilne fronte Slovenije in centralnemu komiteju KPS poslal obširni pismi, v katerih je opisal partijsko-politične in vojaško-organizacijske dosežke partizanskega gibanja Hrvatske. Primerjal jih je z dosežki slovenskega osvobodilnega gibanja. Ugotovil je, da je komunistični partiji Hrvaške do tedaj uspelo, da je postala neposredni organizator narodnoosvobodilne vojne, da je imela velik vpliv na delo raznih vej množičnih aktivnosti v ljudstvu in vojski, da je dvignila avtoriteto vodstvenih organov, centralnega komiteja KPH in protifašističnega sveta Hrvatske. V vojski so imeli že vojaška sodišča po brigadah in divizijah in so na ta način ukinili samovoljo posameznikov v vojski in na terenu. Razvili so raznolikost in živahnost v notranjem partijskem življenju in v delu teren-skih in vojaških organizacij.

Ta Kardeljeva pisma so bila vodstvu Slovenije dragocena pomoč, saj je samo ugotovilo, da je v reševanju teh težav precej zaostalo, za kar je bilo veliko razlogov. Skoraj štirimesečna velika italijanska ofenziva v Ljubljanski pokrajini je partijsko vodstvo Slovenije pahnila v zelo težavne delovne pogoje, saj se je moralo velikokrat premeščati iz ene baze v drugo in delati po skupinah, ki so bile zelo oddaljene druga od druge. To je vodstvu od srede avgusta 1942 (ofenziva na Rog) pa vse do pomladi 1943 onemogočalo, da bi se pogostejše

sestajalo, analiziralo izkušnje in usmerjalo izgradnjo organizacijske strukture in metode dela organov in ustanov osvobodilnega gibanja. Vodstvo hrvaškega osvobodilnega gibanja niti v času najhujšega obdobja največjih sovražnikovih ofenziv ni bilo v takih težavah, saj so na hrvaškem ozemlju bili drugačni pogoji, ki so omogočali večji manevrski prostor, kadar je bilo treba vodstvo seliti.

Te težavne objektivne okoliščine so v veliki meri vplivale tudi na to, da je glavno poveljstvo NOV in PO Slovenije v organizacijskem pogledu hudo zaostajalo za organizacijsko strukturo glavnega štaba Hrvaške. Neskladje med razvojem narodnoosvobodilne vojske Slovenije in strukturo njenega poveljstva se je zato večalo, kar pa je zmanjševalo njegovo avtoriteto, učinkovitost in vpliv v slovenski vojski. Zato so dotedanje izkušnje glavnega štaba Hrvaške bile za nadaljnji organizacijski razvoj glavnega štaba Slovenije zelo pomembne. Partizansko gibanje Hrvaške je glede tega vprašanja bilo v znatno boljšem položaju. Glavni štab Hrvaške je namreč imel redne in dobre zveze z vrhovnim štabom, kar je omogočalo živahno prelivanje izkušenj, kako organizirati vojaške štabe in voditi čete.

Razen tega je bilo v glavnem štabu Hrvaške in podrejenih štabih na Hrvaškem veliko španskih borcev, ki so imeli bogate izkušnje in so strokovno pomagali izgrajevati NOV Hrvaške.

Na podlagi izkušenj glavnega štaba Hrvaške in lastnih spoznanj je vodstvo osvobodilnega gibanja Slovenije v zadnjih mesecih drugega leta osvobodilne vojne začelo organizirati glavni štab, ki je potem imel v okviru operativnega, organizacijskega in obveščevalnega oddelka več odsekov, ki so s svojo dejavnostjo zajeli vsa vprašanja operativne, organizacijske, materialne, tehnične in drugačne narave v narodnoosvobodilni vojski Slovenije.³⁴² K takšni organizaciji je silil doseženi razvoj narodnoosvobodilne vojske Slovenije in tudi mednarodni položaj. Izkušnje Hrvatov so to akcijo le še pospešile. Ko je vrhovni štab 27. junija 1943 ukazal, naj iz slovenskih brigad ustanovijo dve diviziji, je bila reorganizacija glavnega štaba Slovenije v glavnem končana. Omogočila je, da je NOV Slovenije povečala operativnost in učinkovitost poveljevanja enotam in je pripravljena pričakala kapitulacijo Italije.³⁴³

Bivanje Edvarda Kardelja v glavnem štabu in CK KP Hrvaške je poglobilo zveze in sodelovanje med vodstvi partizanskega gibanja dveh sosednih narodov tudi na političnem polju. Voditelji Hrvaške so izrazili željo, naj delegacija izvršnega odbora Osvobodilne fronte obišče protifašistični svet Hrvaške in z njimi izmenja izkušnje o metodah dela pri zbiranju vseh slojev v narodnoosvobodilno borbo, ne glede na njihovo politično pripadnost in svetovni nazor. Kot smo že omenili, je bila tedaj v osvobodilnem gibanju Hrvaške glede tega še vedno opazna določena ozkost. Partizansko gibanje je bilo zagadatelj močno razvito v srbskih krajih in v nekaterih hrvaških v Gorskem Kotaru, Hrvatskem Primorju in Dalmaciji, v drugih predelih, naseljenih pretežno s Hrvati, pa je zaostajalo predvsem zaradi vpliva Hrvatske seljačke stranke, ki je bila glavna opora ustaški državi, saj so njeni člani sestavljali državni aparat in tudi vojsko. Zaradi tega je bila KP Hrvaške vse do junija 1943 politično nekako osamljena, saj v vodstvu osvobodilnega gibanja ni pristopila niti ena druga politična stranka ali skupina, dasiravno je sama od začetka partizanske vojne zastopala najširšo politično platformo osvobodilnega gibanja in pridobila veliko članstva teh strank na terenu. Zaradi uspehov narodnoosvobodilne vojske in prizadevanja KP Hrvaške v tej smeri, so junija na osvobojeno ozemlje začeli prihajati nekateri člani glavnega odbora Hrvatske seljačke stranke, da bi sodelovali z vodstvom osvobodilnega boja Hrvaške v zbiranju ljudskih množic v narodnoosvobodilni boj.³⁴⁴ Hrvatje so menili, da bi bil tedaj obisk slovenske delegacije zelo koristen, ker bi lahko olajšala sporazum s prvaki Hrvatske seljačke stranke. Sporazum bi omogočil najširšo osnovo narodnoosvobodilnega boja na Hrvaškem, tako kot je Osvobodilna fronta v Sloveniji dosegla že v času priprav na vstajo. Po tem vprašanju je komunistična partija Slovenije zelo uspela in so njene izkušnje za hrvaško vodstvo bile zelo pomembne.

Med tem obiskom, ki ga je vodil Edvard Kardelj, so izmenjali izkušnje tudi o drugih vprašanjih, na primer o problemih protifašistične ženske zveze, mladinske organizacije, partijskega in kulturnega dela v vojaških enotah, o organiziranju tečajev za vojaško, politično in ideološko izobraževanje kadrov in podobno.

Ko je bil obisk končan, so Hrvati Slovencem dali 30.000 mauzer in 7000 manlicher nabojev ter 80 francoskih pušk.³⁴⁵ Dne 7. julija 1943 so na Hrvaško poslali 3. četo 3. bataljona Tomšičeve brigade, da bi prevzela orožje. Ceta je 18. julija pripeljala omenjeno orožje, med njim pa tudi tri topove (dva protitankovska in en gorski top), ki so jih Angleži vrgli s padali na Krbavskem polju za potrebe narodnoosvobodilne vojske Slovenije.³⁴⁶ Omenjenega dne so vsi borci brigade imeli praznik posvečen prevozu topov čez Kolpo v Slovenijo.

Istočasno so se dogovorili, da Slovenci za prejeta orožje naredijo Hrvatom nekaj uslug. Glavni štab Hrvaške je namreč potreboval radiotehnike, dobre organizatorje prosvetnih skupin v vojaških enotah, cinkografijo in strokovne zdravniške kadre. Ta vprašanja so reševali v drugi polovici istega leta, posebno v jeseni.

Tako so ob koncu drugega leta osvobodilne vojne vojaška in politična vodstva Hrvaške in Slovenije vzpostavila neposredne stike in organizirala sodelovanje, kar je bil izraz uspešnega razvoja narodnoosvobodilnega boja tako na eni kot na drugi strani in odraz potrebe po združevanju naporov obeh narodov za skupne cilje v tem delu Jugoslavije.

Medtem ko je v prvem letu vstaje imel sovražnik opraviti z množičnim gibanjem ljudskih množic Slovenije in Hrvaške na območju južno od Save, severno od nje pa le z manjšimi partizanskimi četami, se je v drugem letu že moral spopasti z dobro organizirano narodnoosvobodilno vojsko Slovenije in Hrvaške, ki sta bili glede vzdržljivosti, morale, gibljivosti, borbenosti in podpore ljudstva, močnejši od sovražnika, pa naj sta delovali samostojno ali pa povezano.

Ob koncu drugega leta so bili tudi partizani Hrvatskega Zagorja in Kozjanskega v trdnih stikih. Ustvarili so pogoje za nadaljnje sodelovanje na tem stičnem ozemlju, kar je v kasnejšem razvoju partizanske vojne prehajalo v prakso na vsem obmejnem pasu Slovenije in Hrvaške, izvzemši le Prekmurje in Medjimurje iz že znanih vzrokov.

Tretji del

KAPITULACIJA ITALIJE IN SODELOVANJE SLOVENCEV IN HRVATOV

TEKMA Z NEMCI

Ko so bile nemške vojske pri Stalingradu poražene, je Rdeča armada v silni ofenzivi sredi 1943. leta prisilila Nemce, da so se umaknili k Dnjepru, Angleži in Američani pa so od 10. julija do 17. avgusta zavzeli Sicilijo in pričeli s pripravi za izkrcavanje na italijansko ozemlje.

Narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije je po končani sovražni ofenzivi konec junija 1943 začela obsežne operacije, največ v Bosni in na Hrvaškem. Zaradi zavezniških zmag nad italijansko vojsko na Sredozemlju, kakor tudi uspehov narodnoosvobodilne vojske na Balkanu, je v fašistični Italiji prišlo do krize, katere vrhunec je bil padec Mussolinija, ki so ga odstranili 25. julija 1943. V avgustu se je nova italijanska vlada že začela pogajati z Amerikanci in Angleži o miru, kar je pomenilo priprave na kapitulacijo, ki je res sledila mesec dni kasneje.

V takih razmerah je balkansko bojišče za nemško vrhovno poveljstvo dobilo še večjo veljavo, saj je ščitilo zaledje nemško-ruske fronte in njen desni bok ter zaledje nemških sil na italijanskem bojišču. Tega se je Hitler zavedal in je že 26. julija 1943 izdal ukaz za obrambo Balkana in nadaljevanje vojne v Italiji brez njenega sodelovanja, oziroma tudi proti njej, če bi bilo potrebno. Ker so se predstavniki nove Bado-gliejeve vlade pogajali tudi z Angleži in Američani, so nemške enote kmalu zasedle nove položaje v Grčiji in Jugoslaviji

ter se razporedile v skladu z novim položajem. V okolico Kragujevca so z vzhodne fronte premestili štab 2. nemške oklopne armade. Pod poveljstvom štaba, ki ga je vodil general Lothar Rendulic, je bilo pet korpusov, 3. SS »Germania«, 5. SS gorski, 15. in 21. gorski in 69. rezervni korpus. Bojišče Rendulicove armade je obsegalo ozemlje od Slovenije do Albanije. V Sloveniji se je že avgusta razporedila ob železniški progi Ljubljana—Trst in v primorskem pasu 71. pehotna divizija 2. SS oklopnega korpusa iz armadne skupine »B«, ki je imela svoj štab v Miinchnu. Skupina naj bi posredovala v Italiji, če bi Italijani kapitulirali.³⁴⁷

Vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije je ukrenil vse, da bi pripravljeni dočakali kapitulacijo Italije in da bi razorožili čimveč enot, še preden bi to storile nemške divizije. Že v začetku avgusta je vrhovni štab ukazal glavnima štaboma Slovenije in Hrvaške, naj prekinajo boje proti italijanskim enotam, če bi se spopadle z Nemci, ali pa predale narodnoosvobodilni vojski. Če to ne bi storile, je poudaril, je treba dvigniti vse za boj sposobno prebivalstvo, da pomaga razoroževati italijansko vojsko. Podoben ukaz je prejel tudi štab Črne gore. Istočasno, pred kapitulacijo Italije, je vrhovni štab izdal tudi smernice za ustanovitev petih novih divizij, od katerih naj bi dve ustanovili na območju Slovenije. To sta bili 14. in 15. divizija ter dveh novih korpusov, od katerih naj bi bil eden na Hrvaškem. Številne partizanske enote so se reorganizirale in izpolnile.

Ko so opazili premike nemških divizij proti pristaniščem na Jadranu, je NOV takoj ukrepala. V Ljubljanski pokrajini sta se 14. in 15. divizija približali železniški progi Ljubljana—Trst in Ljubljana—Zidani most, da bi v trenutku, ko bi bila objavljena kapitulacija, preprečevali premike nemškim silam, zaščitili svobodno ozemlje in takoj začeli razoroževati Italijane. Enote 1. hrvaškega korpusa in 13. primorsko-goranske divizije so zaprle smeri, ki vodijo iz Gorskega Kotara, Korduna in Like proti morski obali. V Dalmacijo je krenila 1. dalmatinska brigada in štab 9. dalmatinske divizije z nalogo razorožiti tamkajšnje italijanske enote in zasesti obalo pred prihodom Nemcev. Drugi udarni korpus je vrhovni štab usmeril k Hercegovini in Črni gori ter proti Sandžaku, da bi tam razorožil močne italijanske enote ter preprečil načrte

Draže Mihailoviča, ki je hotel okrepiti in obnoviti četniške enote ter ustvariti oporišča, ki jih je v prejšnjih bojih izgubil.

Po razgovorih je bila nova italijanska vlada 3. septembra prisiljena podpisati premirje, 8. septembra pa je objavila kapitulacijo. Naslednjega dne je v Dalmaciji, Hrvatskem Primorju, Istri in Slovenskem primorju prišlo do splošne vstaje. Ta pomemben vojaški in politični dogodek je omogočil nov korak v razvoju narodnoosvobodilnega boja slovenskega in hrvaškega naroda. Temeljito je izpodkopal ustaško državo na Hrvaškem in onemogočil tudi politične načrte četniško-belogardističnega vodstva v Sloveniji. V splošnem valu vstaje so partizanske enote ter ljudstvo začele razoročevati Italijane. Hkrati so se premaknile tudi nemške enote z istim ciljem. Nastala je prava tekma, kdo bo prej dobil več orožja in opreme.

Vrhovni štab in glavni štab NOV in PO Slovenije, kakor tudi politična vodstva, so nenehno spremljali potek dogodkov in podvezemali potrebne ukrepe. V prošnji z dne 20. avgusta je glavni štab Slovenije zahteval od glavnega štaba Hrvatske, naj Hrvatje rušijo progo Sušak—Karlovac in objekte ob njej. Istočasno so hrvaški glavni štab obvestili, da bodo Slovenci rušili progo Zidani most—Ljubljana. Tako bi preprečili hitre premike nemških enot k Jadranu prek Hrvaške in Slovenije, kar je bila najboljša pomoč drugim partizanskim enotam Jugoslavije na tistih ozemljih, ki jih je zasedala Italija. Centralni komite KP Slovenije je 9. septembra izdal navodilo okrožnim in rajonskim komitejem, naj vzpostavijo oblast Osvobodilne fronte slovenskega ljudstva ne le na območju, ki ga je nadzorovala NOV Slovenije, ampak tudi tam, kjer je trenutno ni bilo. V navodilu so tudi ukazali mobilizirati vse za boj sposobne ljudi, ki naj se takoj vključijo v partizanske enote, oziroma formirajo nove, da bi slovenski narod mogel novemu okupatorju dajati močan in množičen odpor.³⁴⁸

Naslednjega dne je glavni štab Slovenije izdal ukaz, v katerem je dodelil operativna področja 14. in 15. diviziji in partizanskim odredom v bivši Ljubljanski pokrajini. V ukazu

14. diviziji je rečeno tudi tole: »Prve naloge za ureditev notranjosti vašega operacijskega področja so naslednje: a) popolnoma uničite železniško progo Grosuplje—Kočevje in Grosuplje—Ljubljana, pri čemer razbijte vse tunele, mostove, skretnice in tehnične naprave ter bunkerje tako, da bo one-

mogočeno popravilo proge za dalj časa ter da je eventualni novi okupator ne bo mogel nikdar več koristiti».³⁴⁹ Tudi 15. diviziji so ukazali, naj razruši progo Novo mesto—Grosuplje.

Takoj po kapitulaciji Italije je narodnoosvobodilna vojska v Ljubljanski pokrajini začela razoroževati italijanske čete. V kratkem so popolnoma razorožili pehotni diviziji »Isonzo« in »Macerata«, večinoma pa pehotne divizije »Lombardia«, »Cacciatori delle Alpi« in »Re«. Nemcem je uspelo razorožiti štab 11. armadnega korpusa in nekatere druge italijanske enote v Ljubljanski pokrajini.³⁵⁰

Hkrati z razoroževanjem je tekla tudi mobilizacija ljudi, sposobnih za boj. Stare brigade, ki so bile ustanovljene 1942. leta, so številčno narasle za dvakrat, tako da so štele čez tisoč ljudi. Ustanovili so tudi veliko novih brigad: 8. »Frana Levstika«, 9., 10. »ljubljansko«, 12., 13. in 14. ter 15. »belokranjsko« brigado. Dne 14. septembra so ustanovili tudi novo 18. slovensko divizijo, v njen sestav so stopile 8., 9. in 10. brigada. Septembra so ustanovili tudi Istrsko, Snežniško in Rabsko brigado. Slednjo so sestavili iz bivših taboriščnikov z Raba. Rabsko brigado so razpustili pred, Snežniško pa v začetku nemške ofenzive v oktobru, njuno moštvo pa dodelili v druge enote. Številčno povečana in dobro oborožena narodnoosvobodilna vojska Slovenije je na Notranjskem in Dolenjskem prešla v ofenzivo proti belogardističnim postojankam. V kratkem času so partizanske enote zavzele vse belogardistične postojanke, med njimi tudi najmočnejšo na Turjaku, kjer so zajele 695 belogardistov.

Tudi Slovensko primorje in Istro je zajela splošna vstaja, v katero so se prostovoljno vključevale široke ljudske množice, ki jih je podžigalo močno protifašistično razpoloženje. Pod vodstvom aktivistov komunistične partije in Osvobodilne fronte so Hrvati in Slovenci razoroževali italijansko vojsko in namesto razpadle fašistične oblasti vzpostavljali oblast delovnih ljudi.

Okrožni odbor Osvobodilne fronte za Brkine in slovensko Istro je 9. septembra 1943 izdal rajonskim odborom navodilo, da morajo začeti razoroževati italijanske vojake, vzpostaviti ljudsko oblast in mobilizirati ljudi v partizansko vojsko. Na tem območju so bile enote pehotne divizije »Sforcesca« 23. armadnega korpusa. V kratkem času je prebivalstvo razorožilo karabinjerske postaje na Črnem kalu, Dekanih in drugih

krajih, vojska iz Kopra in Pirana pa je nerazorožena odšla v Italijo. Največji uspeh so slovenski uporniki dosegli pri razoroževanju 1. brze divizije, ki se je umikala iz Hrvatske prek slovenske Istre v Italijo. Narodna zaščita je ustavila divizijo na cesti Reka—Trst med Obrovim in Markovščino in jo tam zadržala dva dni. Divizija je štela skoraj deset tisoč ljudi. Ob tem so zaplenili 16 topov, 6 oklopnih avtomobilov, oklopno vozilo-metalec plamena, okrog 100 avtomobilov in veliko pehotnega orožja, s katerim so kasneje oborožili nove enote.³⁵¹

V okolici Ilirske Bistrice so člani okrožnega komiteja KPS razorožili nekaj manjših italijanskih posadk in z odvzetim orožjem oborožili novoustanovljeni Brkinsko-bistriški odred. Potem so sklenili, da zavzamejo Ilirsko Bistrico, kjer so bili deli 162. pehotnega in 4. artilerijskega polka. Ko pogovori o predaji orožja niso uspeli, so uporniki vdrli v kasarne, italijanski vojaki pa so pobegnili proti Brkinom. Dne 12. septembra je bila Ilirska Bistrica osvobojena, orožje pa so odpeljali na Snežnik.

Ko se je razorožena italijanska vojska umaknila, je nastalo veliko osvobojeno ozemlje, na katerem je začela delovati ljudska oblast. Osnovali so Narodnoosvobodilni svet (NOS) za Slovensko primorje, ki je bil najvišji organ ljudske oblasti. Med njegovimi 18 člani je bil tudi predstavnik italijanske narodnostne manjšine. Narodnoosvobodilni svet je 11. septembra izdal proglas, v katerem je pozval vse rodoljube v boj proti nacistični Nemčiji in razglasil splošno mobilizacijo moških od 18. do 45. leta starosti. Na sestanku glavnega štaba Slovenije, ki je bil 18. septembra v Kočevskem Rogu, so osnovali operativni štab za zahodno Slovenijo, ki naj vodi narodnoosvobodilni boj v Slovenskem primorju.

Za komandanta je imenovan Lado Ambrožič, za političnega komisarja pa Dušan Kveder. Po prihodu v Slovensko primorje je štab 23. septembra 1943 izdal odlok o formiranju novih brigad. Potem so postopoma ustanovili šest brigad: Goriško, Gregorčičevo, Kosovelovo, Vojkovo, Soško in Tržaško brigado.³⁵²

V Slovensko primorje je z Dolenjske prispela tudi brigada »Ivana Gradnika«.

Uspehi narodnoosvobodilnega gibanja pri razoroževanju italijanske vojske in razbijanju vojaških formacij domačih izdajalcev so omogočili še širši razmah osvobodilnega gibanja

in krepitev ljudske oblasti v Sloveniji. Od 20. do 25. septembra so na neposreden in demokratičen način volili na terenu in v vojski ljudske odposlance, ali pa jih, iz še neosvobojenih predelov, delegirali za zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, ki se ga je od 1. do 3. oktobra 1943 udeležilo 572 izvoljenih in 78 delegiranih odposlancev. Zbor je sprejel odlok o osnovanju Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora, najvišjega predstavniškega telesa slovenskega naroda, ki je imel pravico zakonodajne in izvršne oblasti.

Na zasedanju tega prvega slovenskega ljudskega parlamenta v zgodovini Slovencev so bili tudi gostje iz Hrvaške: podpredsednik ZAVNOH Pavle Gregorič, sekretar centralnega komiteja KP Hrvaške Andrija Hebrang, politični komisar glavnega štaba NOV in POH Vladimir Bakarič in člana izvršnega odbora ZAVNOH Božidar Maslarič in Stanko Opačič-Canica.³⁵³

V govoru na zasedanju odposlancev slovenskega naroda je Edvard Kardelj poudaril tudi neobhodnost sodelovanja med slovenskimi in hrvaškimi partizanskimi brigadami, da bi se tako uspešneje borili proti nemškemu okupatorju in domačim izdajalcem na obeh sosednih področjih.

Tudi v sosednji Hrvaški so ljudske množice dosegle velike uspehe pri razoroževanju italijanske vojske in ustanavljanju novih partizanskih enot.

Enote 13. primorsko-goranske divizije ter 1. in 2. partizanskega odreda so razorožile tri italijanske pehotne divizije »Murge«, »Evgenio di Savoja«, »Macerata« in 14. brigado 5. italijanskega armadnega korpusa.³⁵⁴ Kmalu nato so osvobodile ves Gorski Kotar in Hrvatsko Primorje razen Karlobaga in Lošinja. Ti dogodki so pospešili množično mobilizacijo Hrvatov v osvobodilno vojsko in prehod številnih članov levega krila Hrvatske seljačke stranke na stran narodnoosvobodilnega gibanja. V začetku oktobra 1943 so se začele priprave za drugo zasedanje Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvatske, ki je bilo od 14. do 16. oktobra. Udeležili so se ga tudi nekateri člani izvršnega odbora HSS.

Ze v prvih dneh po kapitulaciji fašistične Italije so se množice hrvaške Istre dvignile k upor in v boju proti italijanskim fašistom kmalu dosegle velike uspehe.

V okraju Labin se je v vasi Šuberi pod vodstvom občinskega komiteja zbralo okrog 200 rudarjev in kmetov. Skle-

nili so razorožiti karabinjersko postajo v Sv. Nedelji. Nenadno so planili v postajo in razorožili posadko 40 ljudi. Ob tem so zaplenili 30 pušk, 10 avtomatov, 2 strojnice in nekaj zabojev ročnih bomb.³⁵⁵

Uporniki so ustanovili partizansko četo, ki je razorožila italijansko stražo pri skladišču razstreliva blizu Vineža in zaplenila ves eksploziv. Takoj zatem so ustanovili partizanski bataljon, ki so ga sestavljale tri čete. Po ukazu okrajnega komiteja je bataljon napadel karabinjersko postajo v Vinežu in pregnal karabinjerje. Desetega septembra so bataljon okrepili še z dvema novima četama, nakar je enota odšla proti Podlabinu, da bi razorožila tamkajšnjo posadko. Ko so se pogajanja o mirni predaji orožja izjalovila, sta dve četi vdrli v kasarno in s silo razorožili 300 mož. Štiri čete so nato odšle proti Labinu in ga osvobodile. Istega dne je bila osvobojena tudi Raša. Tako je 9. in 10. septembra bil osvobojen ves okraj Labin, kjer je bilo okrog 2000 italijanskih vojakov. Vstaja je hkrati zajela tudi druge kraje Istre.

V Labinu je partijski komite ustanovil pet novih bataljonov, v katere so vključili okrog 1500 borcev.³⁵⁶

En bataljon Istranov je na cesti Reka—Trst med Matulji in Vodicami razorožil 600 italijanskih vojakov, ki so se umikali iz Gorskega Kotara. Med zaplenjeno opremo in orožjem je bilo tudi nekaj topov.

V Istri je ljudstvo razorožilo skupno okrog 8600 sovražnikovih vojakov, ne všteti karabinjerje. Zaplenili so nekaj tisoč pušk, več sto mitraljezov in puškomitraljezov, deset tisoč ročnih bomb, 6 lahkih tankov, 12 oklopnih avtomobilov, 9 topov, 120 tovornjakov in veliko druge opreme.

Sredi septembra 1943 so se na brkinskem območju predstavniki Slovencev in Hrvatov dogovorili, da ustanove slovensko-hrvaški partizanski odred. Za komandanta so imenovali Viktorja Dobrilo, za politkomisarja pa Silva Milenič-Lovra. O tem pravi okrožni komite KPS za Brkine: »Ljudi imamo približno za tri bataljone, toda vodstva ni. Enak položaj je v Istri, zato smo sklenili, da bomo delali skupno ... smo se odločili, da formiramo en odred, ki bo štel več tisoč ljudi... iz teh ljudi, ki jih imamo, bi bilo mogoče formirati najmanj deset bataljonov, dobro oboroženih in s težkim orožjem, ki bi vodili akcije v Istri in jo osvobodili. Predvideva se,

da bo naraslo število na deset tisoč ljudi. Lahko bi formirali več brigad in jih povezali v divizijo.«³⁵⁷

Partijsko vodstvo za Istro je 12. septembra v Lupoglavu imelo sestanek, na katerem so analizirali položaj. Naslednjega dne je narodnoosvobodilni odbor za Istro izdal proglas ljudstvu Istre in odločil, da se Istra priključi Hrvatski.

Glavni štab narodnoosvobodilne vojske Hrvatske je sredi septembra poslal v Istro skupino vojaških in političnih voditeljev, da bi organizacijsko uredili in okrepili že nastale, ter ustanovili nove vojaške enote. Glavni štab Hrvatske je poslal tja tudi bataljon starih, izkušenih borcev iz 13. primorsko-goranske divizije in 170 nižjih voditeljev iz drugih partizanskih enot Hrvaške, da bi prevzeli poveljstva v novih istrskih enotah.

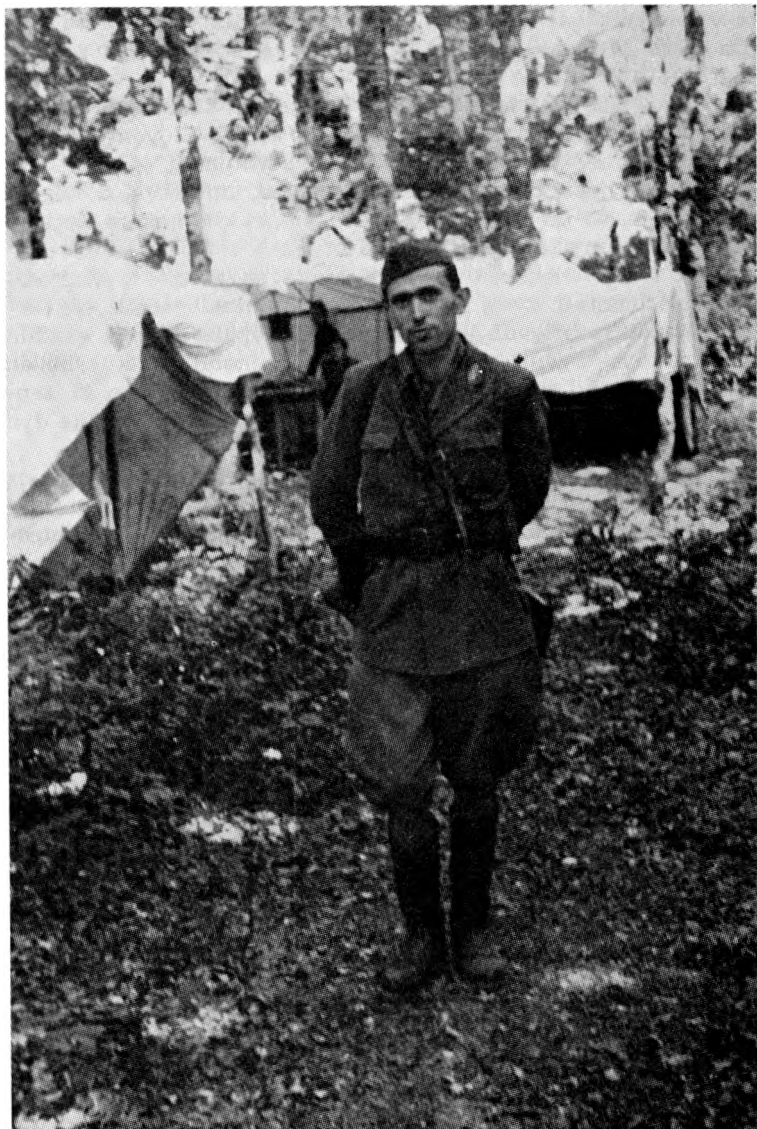
Ko je 23. septembra skupina teh voditeljev prispela v Pazin, so ustanovili operativni štab za Istro, ki sta ga vodila komandant Sava Vukelič in komisar Joža Skočilič.

Z ukazom operativnega štaba za Istro z dne 24. septembra 1943 so ustanovili 1. istrsko brigado »Vladimir Gortan«, ki ji je poveljeval Nikola Tatalovič. Njeno operativno območje je bil južni del Istre proti Puli, štab pa se je nastanil v Žminju.

Druga istrska brigada, ki sta jo vodila Vitomir Širola kot komandant in Dinko Lukarič kot politkomisar, je delovala na zahodnem delu polotoka od Buj proti Kopru in Trstu, sedež štaba pa je imela v Buzetu. Vanjo so vključili tudi Tržaški bataljon, v katerem so bili Slovenci in Italijani, ki so pobegnili iz Trsta in Italije.

Prvi partizanski odred »Učka«, ki sta mu poveljevala komandant Viktor Dobrila in komisar Vlado Juričič, je deloval na območju Učke, Planika in Lisine. Drugi kastavsko-reški odred, ki sta mu načelovala komandant Anton Pilepič in komisar Bogdan Božanič in ki je imel tudi italijanski bataljon »Garibaldi«, je operiral na območju Klane, Obruča in Gomanjcev.³⁵⁸

Na Brkinih in slovenski Istri sta v drugi polovici septembra nastali Snežniška in Istrska brigada. Prvo sta vodila komandant Tone Vidmar in politkomisar Milan Čuček, drugo pa komandant Ivan Kovačič-Efenka in politkomisar Drago Benčič-Brkin.³⁵⁹ Operativno območje Snežniške brigade je bilo ob prometnih zvezah Št. Peter (Pivka)—Ilirska Bistrica



Savo Vukelić, komandant operativnega štaba Hrvatske za Istro

in v Brkinih, Istrska brigada pa je operirala vzhodno od Koprake okoli Dekanov, Škofij in Plavlja. Pred Koprakom so bile tudi enote 2. istrske brigade.

Okrog 25. septembra 1943 je operativni štab za Istro obiskal komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane.³⁸⁰ Pogovorili so se o koordinaciji operacij slovenskih in hrvaških partizanskih brigad, upoštevajoč bogate izkušnje, ki so jih dobili na Kočevskem in v Gorskem Kotaru, oziroma Dolenjskem in Žumberku.

Nove slovenske in hrvaške enote so začele z akcijami vzdolž prometnih zvez, ki jih je uporabljal sovražnik.

Snežniška brigada je v Brkinih prekopala ceste in gradila protitankovske zapreke. Ob tem je tudi mobilizirala, tako da je pred koncem septembra narasla na 1500 mož. Dne 30. septembra je porušila most na cesti Trst—Postojna in uničila dva avtomobila.³⁸¹

V slovenski Istrski brigadi so bili delavci in kmetje iz Istre, med katerimi je bilo precej bolhnih in za boj nesposobnih. Imela je tudi okrog 300 neoboroženih, kar je zelo omejevalo sposobnost enote. Četrty bataljon hrvaške 2. istrske brigade je 26. septembra 1943 prodril v Koper, kjer je osvojil okrog 200 slovenskih in hrvaških zapornikov.



Franc Rozman-Stane komandant
glavnega štaba NOV in PO Slove-
nije

Komandant glavnega štaba NOV in PO Slovenije Franc Rozman-Stane je obšel položaje slovenskih in hrvaških čet okoli Kopra. Ko je 2. brigada osvobodila še Umag in Izolo, je zajela večje število italijanskih fašistov. O osvoboditvi Kopra komandant 2. istrske brigade pravi: »Ko je naša vojska prišla v Koper, so jo navdušeno sprejeli. Stare ženice so prihajale do naših kamionov in poljubljale svoje slovenske in hrvaške zastave s peterokrako zvezdo, ki so se ponosno vile v vetru.«³⁶²

Prva istrska brigada je tedaj že bila hude boje pri Vodnjanu in Višnjanu z nemškimi enotami, ki so iz Pule prodirale na osvobojeno ozemlje. Aktivne so bile tudi enote Kastavsko-reškega odreda, ki so delovale na območju Matuljev, Klane in Skalnice.

TABORIŠČE NA RABU

Predstavniki slovenskega in hrvaškega narodnoosvobodilnega gibanja so sredi septembra 1943 dosegli še en pomemben uspeh. Dne 11. septembra sta odbor Osvobodilne fronte internirancev in narodnoosvobodilni odbor na otoku Rabu imela skupen sestanek, na katerem so sklenili, da razorože posadko taborišča.³⁶³

Skupna usoda je združila Slovence in Hrvate v boju proti obupnim razmeram, v katerih so morali živeti v tem taborišču smrti.

Eden izmed internirancev Franc Drenovec pravi o tej enotnosti: »Morda so se bolj ločili Ribničani in Notranjci kot pa Slovenci in Hrvati. Večje enotnosti pri delu, kot smo jo poznali tam, nisem pozneje nikoli doživiljal. Med interniranci je bila ena sama ločitev: antifašistični jugoslovanski patrioti na eni in okupatorjevi ovaduhi na drugi strani.«

Sodelovanje med Slovenici in Hrvati se je začelo že januarja 1943, ko je odbor Osvobodilne fronte slovenskih internirancev vzpostavil zvezo s partijsko organizacijo na otoku Rabu. Zvezo so vzpostavili in vzdrževali delavci in šoferji, ki so bili zaposleni pri taboriščnih oblasteh pa tudi posamezni duhovniki in nune benediktinskega samostana.³⁶⁴ Hrvati so Slovincem pošiljali tisk, ob neki priložnosti pa tudi radioaparati. Prebivalci Raba so rešili okrog 1000 Slovencev pred gotovo smrtjo, pri tem pa so izpostavljali lastna življenja. Mnogi izmed njih so trpeli zaradi italijanskega fašističnega

terorja, saj so jih zaradi nacionalnih občutij preganjali in internirali v taborišča v Italijo prav tako Slovence.

Interniranci so imeli v taborišču svojo vojaško organizacijo, ki je štela nekaj sto ljudi, bili pa so brez orožja. Že po padcu Musolinija je organizacija začela priprave za razorožitev taboriščne posadke. Člani partijske organizacije na Rabu so za začetek akcije priskrbeli dve puški in 20 bomb. Akcija se je začela 11. septembra. Do 23. ure so interniranci razorožili 2200 vojakov. Naslednjega dne pa so ustanovili Rabsko brigado, ki je štela okrog 1600 borcev in imela 5 bataljonov.

V brigadi je bila tudi četa Hrvatov iz Kastava.

Zvečer 13. septembra je okrog 120 izbranih borcev brigade z motornimi čolni odplulo na Cres, da bi razorožili tudi tamkajšnjo posadko. Ko so se 14. septembra izkricali, so krenili proti Osorju in vdrli v mesto. Iz Cresa in Lošinja sta istočasno prišla dva avtobusa sovražnih vojakov in karabinerjev, ki so jih borci ustavili in razorožili. Nato so obkolili italijansko vojašnico na Osorju in prisilili Italijane, da so se predali. Zaplenili so novo orožje in strelivo. To jim je omogočilo, da so se dobro oborožili, morala pa se je v brigadi še bolj dvignila.

Odbor Osvobodilne fronte je bil povezan tudi s štabom 13. primorsko-goranske divizije prek partijske organizacije Raba. S pomočjo 13. hrvaške divizije je odbor vzdrževal zvezo z glavnim štabom Hrvaške in dalje tudi z glavnim štabom Slovenije.

Dne 16. septembra zvečer je v rabsko luko priplula ladja, ki jo je poslal štab 13. divizije, da bi odpeljala Rabsko brigado na kopno. Do 19. septembra je bilo vseh 5 bataljonov na kopnem. Komandant 13. hrvaške divizije Veljko Kovačević je slovenskim in hrvaškim borcem izrazil veliko priznanje za njihovo hrabrost in prispevek k skupnemu boju proti okupatorju.

V Novem Vinodolu, kjer je bil štab 13. hrvaške divizije, se je od brigade ločil 5. židovski bataljon, ki je odšel v dalmatinske enote, drugi pa so nadaljevali pot proti Sloveniji. Štab divizije je bil povezan s štabom Šercerjeve brigade, ki je bila na Snežniku. Tam je tudi zvedel, kam je brigada odšla. Na poti iz Bakra na Snežnik so se slovenski borci pristrčno poslovlili od čete kastavskih Hrvatov in nadaljevali pot proti Sloveniji, da bi se vključili v 14. divizijo.

PONOVNO NA GORJANCIH

Po premoru, ki je trajal od srede maja 1943, ko je 13. proletarska hrvaška brigada zapustila Dolenjsko, je zdaj po kapitulaciji Italije, sodelovanje med slovenskimi in hrvaškimi enotami na območju Dolenjske in Zumberka spet oživel. Dne 29. septembra so borci Gubčeve brigade, Zumberško-pokupskega odreda in 2. bataljona 13. proletarske brigade napadli ustaško postojanko Stoj drago.

Napad je podpiral artilerijski divizion 15. slovenske divizije. Pod močnim partizanskim pritiskom so morali sovražniki zapustiti mesto in se zateči v vas Gabrovico, 3 kilometre vzhodno od Stojdrage. Ob tej priložnosti so partizani zaplenili 2 protitankovska topa, veliko municije in druge opreme.³⁶⁵

V noči na 1. oktober sta Zumberško-pokupski odred in 15. slovenska brigada brez uspeha napadla sovražno postojanko Ozalj. Niti v ponovnem napadu nista uspela. Nato so uspešno odbili napad nemške tankovske kolone, ki je od Karlovca skušala prodreti k Ozlju, da bi okrepila tamkajšnjo posadko.³⁶⁸

Drugega oktobra ob 18. uri je 13. hrvaška proletarska brigada ob podpori artilerije 15. divizije napadla postojanko



Milan Zeželj, komandant 13. proletarske brigade »Rada Končarja«

v Plešivici. Hkrati sta en bataljon Gubčeve in en bataljon 13. proletarske brigade demonstrativno napadla sovražno garnizijo v Samoboru. V Plešivici so se zelo upirali in se po intervenciji nemških tankov umaknili v Jastrebarsko. V štabu 1. hrvaškega korpusa se je 3. oktobra mudil predstavnik glavnega štaba NOV in POS, ki je imel nalogo, po ukazu vrhovnega komandanta, da se poveže s hrvaškim glavnim štabom in se dogovori o pomoči pri operacijah enot 1. hrvaškega korpusa na območju Ogulin—Karlovac. Na sestanku so se dogovorili o vzdrževanju zvez in uskladitvi operacij hrvaških in slovenskih enot, še posebej na območju prometnih zvez med Karlovcem, Zagrebom in Ogulinom ter Ozljem in Karlovcem.³⁰⁷

Glavni štab NOV in POH je po neuspelem napadu na dele 14. SS policijskega polka na območju Ogulina in Oštarij sklenil z glavnino 1. hrvaškega korpusa, 7. in 8. divizijo ter 13. proletarsko brigado napasti in uničiti sovražnikove postojanke v okolici Karlovca, z manjšimi enotami pa očistiti Žumberk in Gorjance. Da bi to nalogo uspešno opravili, je prosil za sodelovanje slovenske partizane. Tako je 7. oktobra glavni štab Hrvatske obvestil glavni štab Slovenije: »Napad na Ogulin ni uspel zaradi močnega odpora Nemcev. Močnejše okrepitve iz Karlovca so se prebile do Generalskega stola, da bi se združile z ogulinsko posadko in jo rešile iz obroča. Boji se nadaljujejo. Nemci uporabljajo mnogo tankov in letalstvo. Sklenili smo, da pošljemo dve brigadi 7. divizije na odsek Ozalj—Karlovac, nato pa na progo Karlovac—Zagreb. Vaši brigadi pri Ozlju in na Žumberku morata sodelovati. Sporočite ali bosta brigadi še naprej imeli te naloge«. Namestnik komandanta 15. divizije Alojz Kolman-Marok se je takoj odpravil v štab 1. hrvaškega korpusa, kjer so se dogovorili o usmerjanju slovenskih in hrvaških partizanskih enot z Gorjancev proti železniški progi Zagreb—Karlovac in proti Ozlju. Tako je 15. slovenska Belokranjska brigada zasedla položaje od Vuksana do Brleniča, 13. hrvaška proletarska od Brleniča do Gradišča, Gubčeva pa od Gradišča do Kamnice (k. 402) zahodno od Samobora. Ustanovili so skupni operativni štab slovenskih in hrvaških partizanskih enot, v katerem so bili Zeželj Milan, komandant 13. hrvaške brigade, Janez Vipotnik, komisar Gubčeve brigade ter namestnik komandanta 15. slovenske brigade Ivan Jakič. V noči na 7. oktober naj bi bataljon 13. hrvaške in bataljon 15. slovenske brigade ob pod-

pori artilerije 15. divizije napadla Ozaljš, do česar pa ni prišlo.³⁶⁸ Toda 10. oktobra sta 15. slovenska brigada in Karlovski partizanski odred uspešno prodrli v ustaško postojanko Donje Stative, popolnega uspeha pa nista dosegla zaradi sovražnega posredovanja in napačnih znakov za sporazumevanje.

Ti uspehi narodnoosvobodilne vojske Slovenije in Hrvatske v septembru in začetku oktobra 1943 so omogočili še tesnejšo povezavo svobodnih ozemelj in še širše medsebojno sodelovanje.

Svobodno ozemlje v jugozahodni Sloveniji in Hrvaški, ki je nastalo po razorožitvi in umiku italijanskih enot, je bilo zares obširno. Narodnoosvobodilno gibanje je nadzorovalo celotno Ljubljansko pokrajino (razen Ljubljane), Zumberak (razen Ozlja), Gorski Kotar, Hrvatsko Primorje in Istro (razen Reke in Pule) ter Slovensko primorje (razen Gorice in Trsta). Lahko trdimo, da je bilo to najbolj razsežno osvobojeno ozemlje v vsem dotedanjem obdobju osvobodilne vojne. Prek njega so tekle komunikacije, ki so imele strateški pomen za Nemčijo in njene oborožene sile, ki so zdaj morale okupirati Italijo in zamenjati italijanske okupacijske čete v jugoslovanskem prostoru. Svoboden promet po teh komunikacijah so lahko zavarovale le z oporišči vzdolž le-teh in ob angažiranju velikih operativnih enot.

SLOVENSKE IN HRVAŠKE ENOTE MED NEMŠKO OFENZIVO

Po izkrcanju angleške 8. armade v Kalabriji in Apuliji in 5. ameriške armade pri Salernu 3. septembra 1943 so zavezniške sile nadaljevale ofenzivo proti nemški 10. armadi in do 27. septembra zavzele strateško letališče pri Foggii, 1. oktobra pa Neapel. Do tedaj je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije že dosegla velike uspehe pri razoroževanju Italijanov in se oskrbela s težkim orožjem, tako da je njena bojna sposobnost precej narasla. Sedmi slovenski in 4. hrvaški korpus sta operirala ob naj občutljivejših prometnih zvezah, kot sta železniški progi Trst—Ljubljana—Zidani most in Sušak—Karlovac—Zagreb, s katerimi so Nemci povezovali Panonski bazen s severno Italijo in Balkanom.

Burni razvoj vstaje v Slovenskem primorju in Istri, porast narodnoosvobodilne vojske Slovenije na Notranjskem in Dolenjskem v septembru 1943 ter vse večje naraščanje nevarnosti pred aktivnostjo slovenskih in hrvaških partizanskih enot proti sovražnikovim postojankam, je navdalo z veliko skrbjo nemško vrhovno poveljstvo in štab nemške armadne skupine »B« v severni Italiji.

Na konferenci z najbližjimi sodelavci je Hitler 12. septembra ukazal, naj območje Balkana temeljito »očistijo« partizanskih enot, da bi v zaledju nemških sil vzdolž Jadrana omogočili večjo operativno in prometno varnost v primeru, če bi se na jadransko obalo poskušali izkrcati zavezniki.³⁶⁹ Ob ponovnem pregledovanju položaja v Italiji in na Balkanu je nemško vrhovno poveljstvo 17. septembra 1943 menilo, da je Slovensko primorje z Istro in ozemlje južno od Ljubljane najnevarnejše področje za strateški položaj nemških sil na balkanskem bojišču. Ko je nemško vrhovno poveljstvo 17. septembra 1943 pretresalo vojaški položaj, je menilo: Glavno nevarno področje je zdaj prostor Istre. Usoda tamkajšnjih italijanskih sil je neznana, očitno pa je, da je Tito tja prenesel težišče svojega vojskovanja. Za očiščenje tega prostora za zdaj primanjkuje sil. Führer razmišlja, da bi 44. divizijo premestil na vzhodno krilo armadne skupine »B« in ji ukazal, naj od tam, skupaj s silami, ki bi jih dal na razpolago vrhovni poveljnik za jugovzhod, koncentrično prodira na nevarno območje.³⁷⁰

Dva dni kasneje, 19. septembra, ko je dobil nova poročila o kritični situaciji za nemško vojsko v trikotniku Trst—Ljubljana—Reka, je Hitler sklenil, da bo ofenzivo izpeljal 2. SS tankovski korpus iz severne Italije. Njegovemu štabu je ukazal, naj s koncentracijo močnih vojaških sil popolnoma uniči vstajo v Slovenskem primorju in Istri ter zasede hrvaško obalo.³⁷¹

Ko je v štab armadne skupine »B« brzojavno prispel Hitlerjev ukaz, so takoj začeli sestavljati načrte za akcijo in zbirati svoje enote. Razen 71 pehotne divizije, ki je že prej zasedla nekatera mesta v Slovenskem primorju in Istri, so 2. SS tankovski korpus sestavljale še 1. SS tankovska divizija »Leibstandarte Adolf Hitler«, ki je imela 156 tankov, 44. grenadirska divizija »Hoch-und Deutschmeister« in 24. tankovska divizija s 66 tanki. Divizije so povprečno šteje 18.000 ljudi.

Divizije so zbrali in jih prepeljali na izhodiščne položaje med 19. in 24. septembrom. Štab 2. tankovskega korpusa je hotel ofenzivo izpeljati v štirih delih: prvi del v Slovenskem primorju, drugi v Istri, tretji v Gorskem Kotaru in četrti del v Ljubljanski pokrajini.³⁷²

Ko so bile končane ofenzivne akcije proti slovenskim partizanom severno od železniške proge Postojna—Trst, ki so tekle od 25. do 30. septembra, je štab 2. tankovskega korpusa začel pripravljati operacije v Brkinih in Istri. Izvedle naj bi jih iste enote, ki so operirale v prvem delu ofenzive. V ta napad bi torej pognali 1. SS grenadirski polk, okrepljen 21. tankovski grenadirski polk in okrepljen 132. grenadirski polk. Tem enotam je ukazoval štab 44. grenadirske divizije, ki je od 1. oktobra 1943 bil v Lipnici na Krasu. Za akcije so predvideli tudi 71. pehotno divizijo. Razporedili so jih takole: 211. grenadirski polk je držal položaje vzdolž železniške proge Trst—Postojna, štab 194. grenadirskega polka z dvema bataljonom in topovskim divizionom je bil na Reki, njegov 171. izvidniški odred in 2. bataljon 19. SS polka pa v Puli. V diviziji je bil tudi 901. šolski tankovski polk.

Drugi tankovski korpus je drugi del ofenzive nameraval izvesti v treh fazah. V prvi naj bi očistili Brkine, slovensko Istro in del hrvaške Istre do reke Mirne, v drugi jugovzhodni, v tretji fazi pa jugozahodni del Istre.

Drugega oktobra se je začela prva faza ofenzive. Okrepljeni 21. tankovski grenadirski polk je začel prodirati iz Bazovice proti jugu v dveh kolonah. Prva, v kateri so bili 2. bataljon in 2. divizion 89. topniškega polka, ter druge manjše enote, je prodirala prek Zavija in Kopra, druga, ki sta jo sestavljala 1. bataljon in 450. divizion težkih topov pa čez Kozino proti Buzetu. Prva kolona se je s partizani spopadla v bližini Kopra, kjer je naletela tudi na veliko število cestnih ovir. Ob pol tretji uri popoldne je prodrla v Buje. Druga kolona na odpor ni naletela in je okrog poldne zasedla Buzet. Okrog 19. ure sta koloni dosegli reko Mirno in tam postavili zaprečno črto, kar je bila tudi njuna naloga. Enote 1. SS tankovskega grenadirskega polka so prodirale po severozahodni obali Istre in do konca dne prispele v Piran. 901. šolski grenadirski polk je nastopal od Ilirske Bistrice proti Reki, 194. grenadirski polk pa iz reke proti Matuljem.

Sovražnik je najprej naletel na Tržaško brigado in jo 1. in 2. oktobra razbil.³⁷³ En njen bataljon je še nekaj časa ostal v Brkinih.

Blizu vasi Šturje in Javorje je sovražnik napadel Snežniško brigado. Ko sta se njen 1. in 4. bataljon umikala proti Mašunu, jih je sovražnik 2. oktobra, ko so prehajali železniško progo napadel in jih pri Studeni gori razbil. Razbiti deli so se umaknili proti Mašunu, ostala bataljona pa sta ostala v Brkinih.

Slovenska Istrska brigada je bila 2. oktobra na Slavniku (k. 1028). Ponoči se je spustila v vas Skadanščino, da bi prebila sovražnikov obroč na cesti Reka—Trst. To ji ni uspelo, zato se je vrnila v Podgorje zahodno od Slavnika. Zaradi močne sovražnikove motorizirane kolone so bili borci tako demoralizirani, da jih je večina odšla domov. Stab brigade je bil blizu Vodic. Preostale borce so razporedili v zasede proti Munam, na cesti Trst—Reka in proti Trstu. Na ozemlju Brkinov se je med ofenzivo znašla tudi Šerčerjeva brigada 14. divizije. To je bila stara in prekaljena slovenska brigada, razen tega pa še zelo aktivna v napadih na progo Trst—Postojna. Prvega oktobra je minirala progo med Divačo in Št. Petrom, (Pivka), 2. oktobra ponoči pa porušila most pri Sv. Mauriciju. S topom so tudi obstreljevali vlak na železniški postaji Ležeče ter uničili postajo in vlak.³⁷⁴

Istočasno je 901. tankovski grenadirski polk vodil težke boje tudi s 2. kastavsko-reškim odredom in 1. bataljonom 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije v območju Novokračina—Rupe—Skalnica in Klana. Partizanske čete so se ves dan uspešno upirale sovražnim tankovskim enotam. Zaradi velikih izgub so se morale umakniti v gozd blizu Studena. Štab 13. hrvaške divizije je tem enotam ukazal, naj se »brezpogojno držijo na tem terenu, naj uporabljajo pravo partizansko taktiko in naj kar največkrat napadejo prometne žile proti Kastavu, Jelenju in Klani«.³⁷⁵

Tretjega oktobra so sovražne enote nadaljevale operacije in do konca dne dosegle črto Babiči—Buje—Sveti Duh pri Buzetu. Obrambne položaje v rajonu Trstenik, Buzet, Račja vas je držala 2. istrska brigada, ki jo je sovražnik nato razbil. Operativni štab za Istro je zbral okrog 600 demoraliziranih borcev, da bi jih premestil v Gorski Kotar.³⁷⁶ Del 901. tankovskega grenadirskega polka je po težkih bojih s Kastav-

sko-reškimi odredom le zavzel Kastav. Njegovo levo krilo je prodrlo do Čavla severno od Reke in se združilo z delom 194. grenadirskega polka, ki je prodiral iz Sušaka. S temi enotami se je cel dan borila 3. brigada 13. primorsko-goranske divizije, ki je v teh bojih imela 4 padle in 33 ranjenih borcev, izgubila pa je tudi protitankovski top. Ker se je del sovražnih enot čez Platak in Kamenjak prebil za hrbet brigade, se je enota morala umakniti na nove položaje od Plasa do Martinščice.³⁷⁷ Sovražnik je razbil Kastavsko-reški odred, ko se je prebijal pri Obruču proti Gorskem Kotarju, kamor je prišlo le malo borcev. Tretjega oktobra je glavni štab NOV in POS ukazal štabu 14. divizije, naj za slovensko Istrsko in Tržaško brigado ustanovi operativni štab sektorja, ki bi vodil operacije obeh brigad. Ukazali so jim tudi, naj se povežejo močnejše s hrvaškimi enotami v Istri.³⁷⁸

Petega oktobra je glavni štab NOV in PO Hrvatske poslal telegram glavnemu štabu NOV in POS. V tem telegramu piše: »Nemci izvajajo ofenzivo proti Istri. . . operativnemu štabu za Istro smo ukazali, naj premesti svoje glavne sile na prostor Učka, Št. Peter na Krasu, Ilirska Bistrica, Klana. Sodelujte z vašimi silami proti Ilirski Bistrici in Klanu.«³⁷⁹

Tako je sovražnik že do 2. oktobra razbil tri slovenske brigade, 3. oktobra pa tudi 2. brigado operativnega štaba za Istro, tako da štab 14. divizije ni mogel izpolniti navodil glavnega štaba Slovenije niti zadovoljiti želji glavnega štaba Hrvatske, da bi sodeloval s slovenskimi in hrvaškimi enotami v Brkinih in Istri.

Med 4. in 11. oktobrom so enote 2. tankovskega korpusa izvedle še preostali fazi ofenzive v jugozahodni in jugovzhodni Istri. V drugi fazi so enote 44. grenadirske divizije razbile partizanski odred »Učka«, katerega borci so se izkazali v bojih pred Pazinom. Operativni štab za Istro pa je med ofenzivo sklenil ustanoviti tri partizanske odrede južno od ceste Reka—Trst, da bi delovali v zaledju okupatorskih enot. Štabu je uspelo sestaviti Pulski in Pazinsko-porečki odred. Preostale sile 1. in 2. brigade je zbral na Planiku, da bi se ob pomoči 13. primorsko-goranske divizije prebile v Gorski Kotar. Sovražnik pa je že v prvi fazi ofenzive obvladoval planinski greben Gomanjcev in Obruča ter z močnimi enotami zasedel cesto Reka—Trst, tako da operativnemu štabu za Istro načrta ni uspelo uresničiti. V Zejanskih gozdovih so Nemci razbili

tudi ostale istrske enote, ki so imele hude izgube. V osem-dnevnih bojih je sovražnik popolnoma razbil mlade istrske enote, ki so imele več kot 2000 padlih borcev.³⁸⁰

Po ofenzivi v slovenski Istri sta se zbrali dve partizanski četi na Slavniku in v okolici Kopra. Vsaka je štela po 20 borcev. V okolici Slavnika se je zbrala tudi četa 25 bivših borcev Tržaške brigade. Četa se je kasneje razvila v bataljon. Ko je glavni štab NOV in POS ustanovil Istrski odred, je bataljon stopil v njegove vrste.³⁸¹

Po prvem delu sovražne ofenzive so se partizanske brigade v Slovenskem primorju, se pravi severno od črte Gorica—Postojna, hitro spet zbrale in uredile, kar je omogočilo nadaljevanje narodnoosvobodilnega boja v tem delu Slovenije.

V hrvaški Istri je operativni štab iz preostalih borcev sestavil več manjših partizanskih čet, ki so imele nalogo, da izvajajo manjše akcije proti sovražniku, dvigajo moralo ljudi in ustvarjajo pogoje za ponovni postopni razvoj narodnoosvobodilnega boja v Istri.

Tretji del ofenzivnih operacij je sovražnik usmeril proti Gorskem Kotaru in Hrvaškemu Primorju proti vojaškim silam 13. Primorsko-goranske divizije. Za ta del operacij je štab 2. tankovskega korpusa odredil 71. pehotno divizijo. Od 7. do 11. oktobra je trajala prva faza operacije. Dne 7. oktobra okrog 3. ure zjutraj je tankovska kolona 194. grenadirskega polka, ki je prodirala iz Sušaka, prebila položaje 2. primorsko-goranskega odreda na Kamenjaku in prodrla v Gornje Jelenje, od koder je udarila proti Hreljinu in tako prišla v zaledje 3. brigade 13. divizije, ki je držala položaje Kamenjak—Kukuljanovo—Krasica. Pri Koritnjaku je zjutraj sovražnik naletel na 3. brigado in jo razbil, 2. brigada, ki se je pripravljala, da prevzame položaje 3. brigade, pa se je po bataljonih prebila vzhodno od črte Fužine—Plase. Dne 8. oktobra so sovražne sile nadaljevale ofenzivo. 901. tankovski grenadirski polk, ki je nastopal ob morski obali, je prodiral iz Hreljina proti Zlobinu. Okrog 9. ure je prebil položaje 3. bataljona 2. brigade pri Plasah in 4. bataljona pri Brdu, ter zavzel Fužine. Istočasno je 194. grenadirski polk iz Gornjega Jelenja prebil položaje 1. bataljona 1. brigade 13. divizije in 2. primorsko-goranskega odreda pri Mrzlih Vodica in okrog 13. ure dosegel Lokve.

Izvidnica 901. tankovskega grenadirskega polka je 11. oktobra prodrla v Ogulin, kjer se je spojila s 14. SS policijskim polkom. Tako je bila končana prva faza tretjega dela ofenzive.³⁸² V ofenzivi je sovražniku uspelo iznenaditi in začasno razbiti del 13. divizije, za kar so bili deloma krivi tudi poveljujoči kadri, ki so izdajali napačna povelja, pa tudi strah borcev pred novim sovražnikom s katerim so se prvič spopadli. Po treh dneh reorganizacije in počitka je 15. oktobra zjutraj štab 2. tankovskega korpusa začel drugo fazo ofenzive, ki jo je usmeril na območje med cestami Mrkopalj—Ravna gora—Vrbovsko—Ogulin, Ogulin—Jasenak—Novi, in Ogulin—Jezerane. V tej akciji naj bi odstranili z omenjenega področja enote 13. primorsko-goranske in 8. kordunaške divizije, ki so močno pritiskale na njihove postojanke v Ogulinu in Oštarijah.

V tej fazi sovražnih akcij je štab 13. divizije sklenil premestiti večino divizijskih enot v okolico Broda na Kolpi, Črnega Luga in Delnic, da bi napadel prometne zveze, ki jih je uporabljal sovražnik in da bi mogli bolj sodelovati s slovenskimi partizanskimi enotami.

Istočasno so deli 194. grenadirskega polka 71. pehotne divizije začeli nasilno ogledovati prostor severno od črte Klana—Lokve proti Sloveniji, izvidniški odred 44. grenadirske divizije in deli 132. grenadirskega polka pa so začeli pritiskati iz Delnic proti Brodu na Kolpi. S tem so se začeli uvodni boji v četrti del ofenziva 2. tankovskega korpusa, zdaj proti enotam NOV Slovenije v bivši Ljubljanski pokrajini. Cilj ofenzive je bil razbiti 7. slovenski korpus in dobiti nadzor nad prometnimi žilami, da bi zagotovili operativno varnost severno od Reškega zaliva.

Pred začetkom četrtega dela ofenzive je bila razporeditev slovenskih in hrvaških enot takale: 13. brigada 14. divizije je na črti Borovnica—Cerknica zapirala smer Rakek—Loška dolina, 1. brigada pa s položajev Mašun—Snežnik smer Ilirska Bistrica—Prezid. Iz enot 2. brigade 14. divizije ter 9. in 14. brigade 18. divizije je štab korpusa sestavil operativno skupino, ki je imela nalogo, da z obrambnih položajev Crni Lug—Brod na Kolpi—Stari trg zapre smeri, ki iz Delnic in Ogulina vodijo h Kočevju. Drugo operativno skupino so sestavili iz 13. proletarske brigade »Rade Končar«, 15. Belokranjske brigade in dveh partizanskih odredov. Skupina je zapirala smer

Karlovac—Metlika—Črnomelj in Vinica—Črnomelj. Smer Krško—Novo mesto in Sevnica—Mokronog so zapirale enote 4. in 12. brigade 15. divizije, prodor Nemcev iz območja Ljubljane pa so preprečevale 8. in 10. brigada 18. in 5. brigada 15. divizije.³⁸³

Naj občutljivejši del fronte je bil v smeri Delnice—Kočevje, ker je obramba bila plitva in ker so v zaledju bile bolnišnice in druge ustanove s skladišči ter vodstvo slovenskega osvobodilnega gibanja.

Da bi pomagal slovenskim enotam je glavni štab Hrvatske 18. oktobra ukazal štabu 13. primorsko-goranske divizije, da del svojih enot usmeri h komunikaciji Sušak—Ogulin. Tako so 1. bataljon 1. brigade in 2. odred 13. divizije razporedili na črti Crni Lug—Praprot—Skrad, da bi zaprli prehod, ki vodi z Gorskega Kotara proti Brodu na Kolpi in Kočevju. Drugi primorsko-goranski odred je na omenjenem področju deloval še pred ukazom glavnega štaba Hrvatske in vzdrževal zvezo z enotami 9. brigade 18. divizije. Ostale enote 13. divizije so bile zavzete z rušenjem in zapiranjem komunikacij v Gorskem Kotaru.

S krožne operacijske osnovnice Ljubljana—Rakek—Ilirska Bistrica—Klana—Delnice—Ogulin—Karlovac—Krško—Sevnica so bile sile 2. SS tankovskega korpusa, ki so jih sestavljale enote 44. grenadirske, 71. pehotne in 162. »tukestanske« pehotne divizije, ter večje število samostojnih polkov, 21. oktobra začele koncentrično napadati narodnoosvobodilno vojsko Slovenije na Notranjskem in Dolenjskem ter hrvaške enote na Žumberku. Z območja med Sevnico in Karlovcem je napadala 162. pehotna divizija, med Karlovcem in Delnicami so se v napad pognale enote, ki so bile podrejene štabu 44. grenadirske divizije, z izhodiščnih položajev Kamenjak—Klana—Ilirska Bistrica—Postojna—Rakek pa so napadale enote, ki jih je vodil štab 71. pehotne divizije. Del fronte med Ljubljano in Radečami pa so zasedle enote 19. SS policijskega polka.³⁸⁴

Okrog 5. ure zjutraj, 21. oktobra, sta 1. SS tankovski in 314. grenadirski polk začela prodirati iz Kostanjevice proti Novemu mestu.

Obrambne položaje pri Kostanjevici je držala Gubčeva brigada in 1. topniški divizion 15. divizije. Na desnem krilu

Stane Potočar-Lazar, komandant 4.
slovenske udarne brigade »Matije
Gubca«



Gubčeve je v vasi Brezje bila četa Žumberško-pokupskega odreda. Z nenadnim prodorom iz Svetega Križa proti Brezju je sovražnik prebil položaje Zumberškega odreda, ki se je umaknil, ne da bi obvestil Gubčevo brigado, ki ji je sovražnik prišel za hrbet in se je morala umakniti na Gorjance. Tako je bila odprta pot v Novo mesto, kamor so prodrli do poldne istega dne. Enote so takoj nadaljevale prodiranje proti Črnomlju, kamor je predhodnica 1. SS tankovskega polka 21. oktobra prišla pozno popoldne.

Z jugovzhodne strani, iz Ogulina, je proti Beli krajini prodiral 901. grenadirski tankovski polk, katerega glavnina je v prvem dnevu ofenzive šla čez Kolpo pri Gribljah in se približala Črnomlju.

Druga dne ofenzive sta se polka sestala v Črnomlju in tako sklenila obroč okrog slovenskih in hrvaških enot na Zumberku in Gorjancih. Istočasno so krenile v splošen napad enote 162. »turkestanske« pehotne divizije. Po severozahodnih pobočjih Gorjancev je nastopal njen 314. grenadirski polk. S črte Brežice—Samobor—Jastrebarsko je prodiral polk planinskih lovcev »Admont«, s črte Jastrebarsko—Karlovac proti Metliki pa je silil 303. grenadirski polk. Do zvečer 24. oktobra

so vsi trije polki zožili obroč okrog slovenskih in hrvaških enot na Žumberku na črti Prekrižje—Vivodina—Sošice—Kupčina. V obkolitvi se je znašla 15. brigada, trije bataljoni Gubčeve brigade, 13. hrvaška proletarska brigada in Zumberško-pokupski odred. Enote so bile pod poveljstvom skupnega operativnega štaba slovenskih in hrvaških brigad. V obroču se je znašla tudi partizanska bolnišnica, ki je bila v vasi Malince, nekaj kilometrov jugozahodno od Sošic. Iz nje je bilo treba na Kordun prenesti okrog 200 ranjencev. To nalogo so naložili 15. slovenski in 13. hrvaški proletarski brigadi.

Zumberško-pokupski odred in 3. bataljon 15. brigade sta 23. oktobra odnesla ranjence proti vasi Pečno, kjer se jim je okrog poldne 24. oktobra pridružila tudi 13. hrvaška brigada, ki se je do tedaj tolkla s sovražnikom na črti Okič—Sveta Jana—Pribič. S položajev pri Gornji vasi je Gubčeva brigada ščitila kolono z ranjenci. Istega dne so hrvaške in slovenske enote z bolnišnico nadaljevale pot in naslednje jutro prispele do Paučnjaka, od koder so čez dan odbile nekaj napadov manjših enot. Ko je kolona prišla do železniške proge Karlovac—Zagreb, so se slovenske enote vrnile proti Metliki, hrvaške pa so v noči na 26. oktober prekoračile progo in naslednjega dne z bolnišnico prispele v Turopolje.

S smeri Delnice—Kočevje so 21. oktobra krenile v napad enote 44. grenadirske divizije. Do 24. oktobra zvečer se je levo krilo divizije prebilo do Kočevja, desno pa do Črnomlja. Glavnina njenega izvidniškega odreda je naslednjega dne nadaljevala prodiranje proti Smuki, kjer se je 26. oktobra združila z delom 1. SS tankovskega grenadirskega polka, ki je prodiral v smeri Žužemberka. Zaradi tega istočasnega prodora sovražnika sta prišli 8. in 10. brigada 18. divizije v zelo težaven položaj. Morali sta se po neprekinjenih petnajstdnevni obrambnih bojih in protinapadih umakniti čez Mokre in Krim proti Kočevju.³⁸⁵

Od 26. oktobra do 12. novembra je 2. SS tankovski korpus uresničil še ostale tri faze četrtega dela ofenzive južno od Ljubljane, s čimer je obvladal glavne komunikacije in dosegel svoj osnovni cilj. Nemcem pa ni uspelo, da bi uničili enote narodnoosvobodilne vojske Slovenije, ampak so samo začasno zavzeli njen operativni prostor v bivši Ljubljanski pokrajini.

VPLIV OPERATIVNEGA NAČRTA VRHOVNEGA ŠTABA NA SODELOVANJE SLOVENSКИH IN HRVAŠKIH PARTIZANSKIH ENOT

Med nemško novembrsko ofenzivo na Dolenjskem, Notranjskem in jugozahodnem delu Hrvatske je prišlo do večjega pregrupiranja enot narodnoosvobodilne vojske Hrvatske v zvezi z operativnim načrtom vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, s katerim se je začelo postopno usmerjanje težišča vojaških operacij na območje Srbije, da bi razbili četniške vojaške formacije in oslabili četniško gibanje, oziroma preprečili načrte londonske vlade, ki je hotela v Srbiji ustvariti močno vojaško politično postojanko, da bi kasneje s tujo vojaško pomočjo vzpostavila hegemonistični velikosrbski režim v Jugoslaviji. V zvezi s tem sta iz 4. korpusa NOV in PO Hrvatske odšli 13. proletarska hrvaška brigada in 6. liška divizija. Obe sta v prvi polovici novembra 1943 krenili v Bosno, kjer sta se priključili 1. proletarskemu korpusu, ki je bil pod neposrednim poveljstvom vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije. To je povzročilo težave glavnemu štabu Hrvatske, saj ni imel enot, da bi nadzoroval zapuščena operativna področja. Zato je štab tudi zavračeval njihov odhod v Bosno. Vrhovni komandant je nato zelo ostro zahteval, naj glavni štab Hrvatske čimprej pošlje enote v Bosno. »Zaslužili ste ukor zaradi zavračevanja izvršitve ukaza, da najhitreje pošljete brigado »Končar«. V 6 dneh naj bo brigada tu. Šesto liško divizijo takoj zamenjati z drugimi enotami. S Končarjevo (brigado, op. avt.) sta prišli dve slovenski brigadi in ti dve zadržite pod svojim poveljstvom. To bi bila zamenjava za Liško (6. divizijo, op. avt.) Javite, kaj ste ukrenili.«³⁸⁶

Vrhovni štab je glavnemu štabu Hrvatske obljubil, da bo glavnemu štabu Slovenije ukazal, naj pošlje eno slovensko divizijo, ki bi prevzela naloge 6. liške divizije. To je razvidno iz opomb pod vsebino citirane depeše. Toda 4. in 15. slovenska brigada se nista mogli prebiti z Žumberka v Pokuplje čez komunikacijo Zagreb—Karlovac, kot je to mislil vrhovni štab. To so jima preprečile nemške enote, ki so izvajale ofenzivo s črte Jastrebarsko—Karlovac proti Beli krajini. Ti slovenski brigadi sta pomagali pri preboju 13. proletarske hrvaške brigade in ranjencev proti Pokuplju, potem pa sta se morali vrniti v Slovenijo.

Posebno težko je bilo glavnemu štabu Hrvatske poslati

6. liško divizijo, saj v začetku ni bilo nobene možnosti, da bi vrzel, ki bi nastala, zapolnili z enotami, ki bi jo vsaj približno nadomestile. Ne glede na težave je vrhovni štab pospešil odhod enot 6. divizije in v drugi depeši glavnemu štabu Hrvatske pravi: »6. liško divizijo najhitreje odpošljite. Kaže, da nikakor ne morete razumeti, da je zdaj glavna Srbija in da se zdaj tam mora odločiti o ureditvi Jugoslavije sploh, kar pa se tiče londonske vlade in kralja pa še posebej. Temu je zdaj treba predrediti vse lokalne interese.«³⁸⁷

Da bi izpolnil praznino, ki je nastala po odhodu 13. hrvaške brigade in 6. liške divizije proti Bosni, je glavni štab Hrvatske ukazal štabu 13. Primorsko-goranske divizije, naj iz svojih vrst na območje zahodne Like pošlje dve brigadi, ki naj bi zamenjali 6. divizijo, na Žumberk pa so poslali 16. slavonsko mladinsko brigado »Joža Vlahoviča«. Premik 2. in 4. brigade 13. divizije v Liko je znatno oslabil Gorski Kotar, kar je pomenilo, da se na to območje morajo premakniti nekatere enote NOV in PO Slovenije.

Ko so se glavne nemške sile, ki so sodelovale v ofenzivi, umaknile, sta glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa sklenila, da partizani preidejo v protiofenzivo z napadi na manjše sovražne postojanke, da bi ponovno vzpostavili in utrdili osvobojeno ozemlje, oziroma, da bi razširili operativni prostor enot NOV Slovenije. Po navodilih glavnega štaba je 14. divizija z vrsto uspešnih napadov najprej očistila sovražne postojanke na Notranjskem, 15. divizija pa na Dolenjskem, nato pa se je 18. divizija lahko usmerila proti Gorskemu Kotaru. Tak načrt glavnega štaba NOV in POS je bil v popolnem skladu s širšimi pogledi vrhovnega komandanta in operativnimi ukrepi, ki so jih morali podvzeti slovenski in hrvaški štabi in enote tudi za primer ponovne nemške ofenzive na ozemlje južno od Ljubljane. V direktivi vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije glavnemu štabu Hrvatske z dne 18. novembra 1943 piše: »Dobili smo poročila, da Nemci pripravljajo še večjo ofenzivo na Slovenijo, da bi uničili slovensko narodnoosvobodilno vojsko in si zavarovali zaledje italijanske fronte... O tem smo Slovence obvestili in jim dali navodila. En član njihovega štaba bi moral priti k vam, da bi se pogovorili o skupnih operacijah z njihovo največjo skupino, ki naj se po mojem mišljenju z vsem težkim orožjem

opre na vaše območje. Zaradi tega je treba razbiti obroč Ogulin—Karlovac ali pa obroč Ogulin—Delnice.»

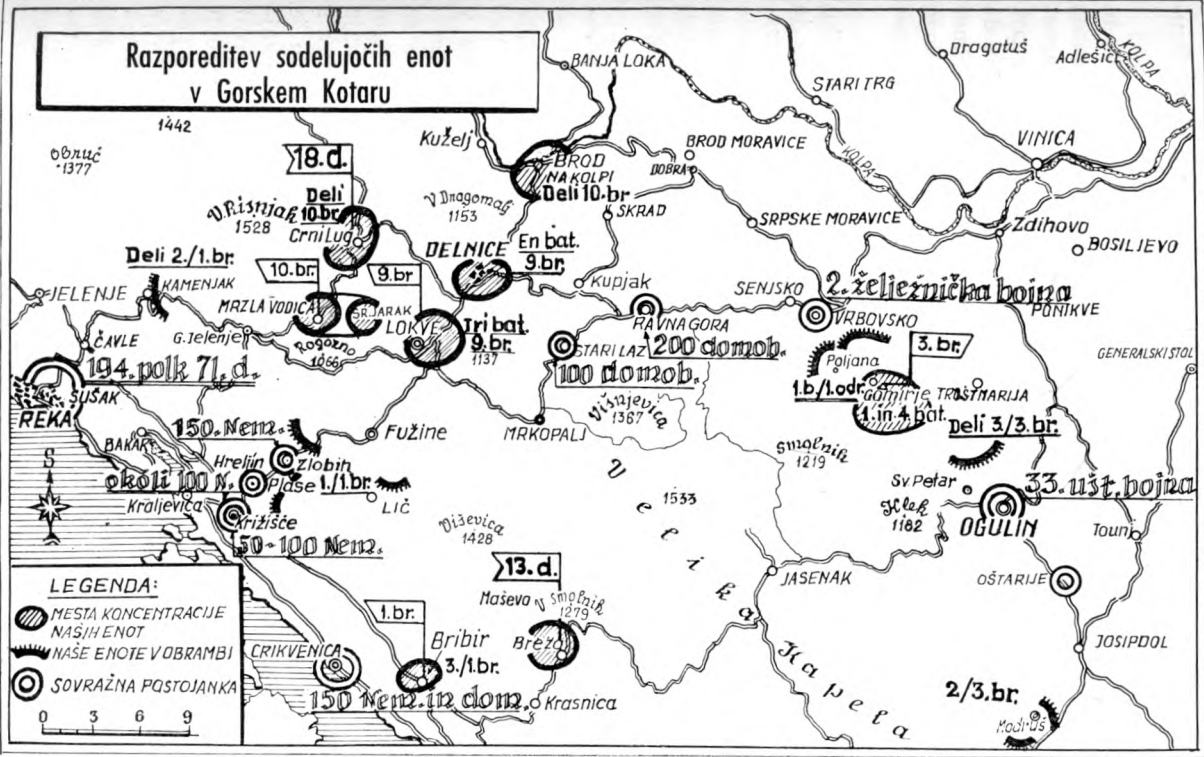
V sporočilu glavnemu štabu Slovenije pa pravi: »Vi bi morali sestaviti tri skupine. Ena naj bi ofenzivno operirala proti Štajerski, da bi se združila s hrvaškimi silami v Zagorju. Druga naj bi delovala proti Karavankam in Avstriji, tretja, najmočnejša pa naj bi s topovi in tanki že zdaj, ne da bi čakala na ofenzivo, takoj odšla proti Liki in Kordunu. Smer lahko določimo v dogovoru s Hrvati. .. Takoj pošljite nekoga v glavni štab Hrvatske, da se dogovorite o koordinaciji operacij vaše tretje skupine.«³⁸⁸

Glavni štab Slovenije je o tem poslal vrhovnemu štabu poročilo 18. novembra, kjer poleg ostalega poroča tudi, da je »... 18. divizija v glavnem zbrala sile in prešla v Suho krajino . . .« in da bo »... ena brigada takoj odšla na območje Delnic zaradi sodelovanja s Hrvati. Cez nekaj dni bo cela divizija odšla v smer Delnice—Sušak«. Istega dne so poslali informativno poročilo z enako vsebino tudi glavnemu štabu NOV in POH.³⁸⁹

Seveda je 18. divizija s takšno razporeditvijo štela osvojebo središčno ozemlje v Sloveniji iz smeri Sušaka.

Dne 28. novembra so bile sile 18. divizije brez ene brigade na območju Gorskega Kotara. Deveta brigada je s tremi bataljoni in štabom bila v območju Lokev, en bataljon pa v Delnicah. Deseta brigada je bila v rajonu Mrzle Vodice—Srednji Jarak—Crni Lug in Brod na Kolpi. Štab brigade se je nastanil v Mrzlih Vodicah, štab 18. divizije pa v Črnem Lugu. Postopni prehod divizije čez Kolpo in koncentracija v Gorskem Kotaru se je pravzaprav začela že 22. novembra s prehodom 9. brigade v Gerovo, tri dni kasneje pa je odšla še 10. brigada. Do 28. novembra sta v skladu s situacijo nekajkrat menjali bojno razporeditev in se postopno pomikali proti glavni komunikaciji Ogulin—Sušak, ki so jo nadzorovali Nemci in ustaši vse do odhoda nemških enot v primorske postojanke. Osmo brigado 18. divizije je ostala v Sloveniji in je bila zavzeta z zavarovanjem in oskrbovanjem skoraj 200 ranjencev. Brigada je bila maloštevilna in jo je bilo treba izpopolniti, da bi se potem lahko premestila za divizijo ter tako povečala njeno številčno in bojno moč. Do tedaj je moral

Razporeditev sodelujočih enot
v Gorskem Kotaru



štab divizije računati na dve brigadi, kar je pri izvajanju operacij povzročalo velike težave z ozirom na obsežnost Gorskega Kotara.

Takoj po odhodu v Gorski Kotar je štab 9. brigade razvil obveščevalno aktivnost na svojem območju, da bi ugotovil razmestitev sovražnika, dobil podatke o njegovi moči in nakanah. Brigadni obveščevalci so se oblekli v civilne obleke in odšli v Sušak in Bakar. Štab je po lastni pobudi celo nameraval napasti bližnja obrobna oporišča okrog Sušaka. Ker sta glavni štab Slovenije in štab 7. korpusa dala enotam osnovno nalogo, naj temeljito porušijo in zaprejo komunikacije, zlasti cesto Karlovac—Sušak, da bi preprečili hitre premike in ponovne prodore sovražnih enot z Gorskega Kotara v Slovenijo, je štab divizije usmeril 9. brigado v te akcije. Razen tega je hotel čimprej vzpostaviti zvezo z enotami Primorsko-goranskega odreda, oziroma z enotami 13. hrvaške divizije.

Tokrat ni bilo prvič, da bi ljudje Gorskega Kotara pokazali svoje simpatije do slovenskih partizanov. Dobro so se spominjali prvih korakov skupnega sodelovanja še v začetku vstaje in tudi tega, da so slovenski partizani 1. maja 1942 osvobodili Brod na Kolpi, in še posebej, da so slovenske enote, med katerimi je bila tudi 9. brigada pokazale veliko hrabrosti in Slovencem lastno upornost med nemško ofenzivo v osem-dnevnih bojih okoli Broda na Kolpi konec oktobra. Zato je štab divizije lahko predvideval, da je »... 9. brigada v dobrem stanju, tako vojaškem, kot moralnem, še posebej, ker naša vojska pri Hrvatih uživa velik ugled . . . Hrvati zlasti hvalijo našo borbo pri Brodu na Kolpi v samem začetku ofenzive, ko je 1. bataljon 9. brigade napadel Brod na Kolpi in ubil 2 Nemca, oni pa pripovedujejo, da je bilo mrtvih 50.«³⁹⁰

V Gorskem Kotaru je štab 18. divizije takoj začel z delom, ki je teklo v težavnih pogojih zaradi dolgih in srditih neprestanih bojov z močnim in dobro oboroženim sovražnikom. Številčnost in udarna moč enot se je začela občutno zmanjševati. Brigade so pred ofenzivo štejele po 1000 mož, po ofenzivi je število padlo na 500, to pa je bilo komaj toliko, kolikor so brigade štejele leto dni poprej. Dolgi pohodi iz Suhe krajine do Gorskega Kotara so povzročili, da sta bila obutev in obleka v zelo slabem stanju, kar je na nove borbe, ki na težave niso bili navajeni, slabo delovalo, saj je bila zima zelo ostra.

Gorski Kotar je pasiven, kar je otežkočalo redno prehrano ljudi, zato so oskrbovanje morali dopolnjevati iz Slovenije.

V začetni fazi operacij so imeli tudi težave pri razmestitvi moštva, saj so bile že mnoge vasi v ofenzivi 1942. požgane. Divizija je dobila nalogo, naj mobilizira po vaseh Gorskega Kotara. Mobilizirance je najprej vključevala v svoje vrste, potem pa jih je morala pošiljati hrvaškimi poveljstvom, tako da je bilo izpopolnjevanje enot in nadomeščanje izgub otežkočeno. Položaj glede sovražnika pa tudi njegovi nameni še niso bili popolnoma jasni, ker se je nenehno premikal, pa tudi močnejše taktične zveze s hrvaškimi poveljstvi in enotami še ni bilo. Vse to in tudi druge težave je štab divizije navajal v poročilih glavnemu štabu Slovenije in zatrjeval, da zavi-rajo hitro vključevanje enot divizije v operacije.

Glavni štab Slovenije ni pokazal nobene sentimentalnosti in je štabu divizije sporočil, da meni, da je »... čakanje na vzpostavitev zveze s hrvaškimi enotami povsem nedopustno«, ter poudaril: »... brezpogojno zahtevamo, da ne čakate na nobene zveze in takoj preidete v operacije na osnovi ukazov, ki smo vam jih poslali.«³⁹¹

PRVI NAPADI NA SOVRAŽNIKA

Štab 9. brigade je že nekaj dni po prihodu čet v Gorski Kotar sam začel pripravljati in delati številne akcije, ne da bi čakal na druge enote in ukaze divizijskega štaba. Ob 10. uri 27. novembra je brigada minirala cesto med Grobničkim poljem in Kikovico ter postavila zasede. Na minirani del ce-ste je naletel nemški tovornjak s prikolico, ki naj bi iz Gor-njega Jelenja v Sušak pripeljal drva. S seboj so na delo vo-dili veliko internirancev. Ker so zaporniki bili v prikolici, se nobenemu ni nič zgodilo, ko se je vnel spopad. Dve uri kas-ne-je so posredovali štirje tovornjaki sovražnih vojakov in en tank. Vojaki so poskakali s kamionov in napadli zasedo, ki jih je pričakala z močnim ognjem in jih pognala v beg. So-vražnik je imel 4 padle in več ranjenih. Zaplenili so nekaj poškodovanih pušk, dele puškomitraljeza, eno celo puško in veliko streliva.

Iz Sušaka proti Lokvam je 30. novembra zjutraj rinila nemška kolona, v kateri je bilo 8 tovornjakov, 2 tanka, 3

oklopni avtomobili ter 250 vojakov. Prvo vozilo je na Gornjem Jelenju naletelo na mino, ki jo je postavila zaseda 10. brigade. Vozilo je bilo ob eksploziji poškodovano. Borci so nato obsuli z ognjem vojake, ki so šli pred vozilom in mednje zasejali zmedo, tako da je med nemškimi vojaki nastalo predivanje. Kmalu je Nemcem uspelo urediti vrste, ob močnejši podpori mitralješkega in topovskega ognja so napadli položaje borcev, da bi zasedo obkolili. Zaseda se je zato med bojem umaknila proti Mrzlim Vodicam. Tam so boj s sovražnikom sprejele tudi ostale sile 10. brigade. Boji so trajali ves dan, zaradi premoči sovražnikov pa so se enote morale umakniti proti Črnemu Lugu, s čemer je bila Nemcem odprta pot proti Lokvam. Tam je bil štab divizije z namestnikom komandanta 13. hrvaške divizije ter 9. brigada. Pred Lokvami so se spet spopadli. Med tem je štab 10. brigade usmeril svoj 1. bataljon na Gornje Jelenje, tako da so sovražnika odrezali od Sušaka. Pod pritiskom se je morala 9. brigada s štabom divizije umakniti v Mrkopalj. S smeri Lokev so se zaščitili tako, da so prekopali ceste in postavili zasede.

Naslednjega dne, 1. decembra, je zaseda 1. bataljona 10. brigade napadla in uničila sovražni oklopni avtomobil pri Gornjem Jelenju. Avtomobil je vozil iz Sušaka proti Lokvam. Ob tej priložnosti so ubili 5 od 25 članov posadke. Preživeli vojaki so se razbežali in ob tem naleteli na patroljo 10. brigade, ki je v spopadu ubila še 3 Nemce in ujela nemškega ranjenca, ki so ga bežeči zapustili. Zaplenili so avtomat, 9 pušk »mauzer« in 1000 kosov nabojev, 18 min za težki minomet in veliko druge opreme. V teh bojih je imela 9. brigada dva padla, 10. brigada pa dva ranjena.³⁹²

Zelo zanimiv in pomemben je humani postopek borcev 10. brigade z ranjenim vojakom in zanimivo je tudi reagiranje sovražnika na te dogodke. Hinko Bratovž-Okli je te dogodke opisal v svojem »Dnevniku partizana«. Bratovž pravi, da je bil ranjeni vojak mlad študent iz Berlina. Bolničarka Joža mu je previla rano in mu dala injekcijo proti tetanusu. Nato so ga zaslišali, kar navaja v svojem poročilu tudi štab divizije, ko poroča glavnemu štabu Slovenije. Vojak je zajočkal, saj je bil prepričan, da ga bodo partizani ustrelili. Ko so mu rekli, da bo pri njem ostala bolničarka, dokler ne pride nemška patrolja, ni mogel verjeti. Enota 10. brigade se je umaknila s prizorišča boja, ker se je približevala nemška ko-

Iona. Nemški oficir se je bolničarki zahvalil za pomoč ranjencu in jo nagradil s sanitetnim materialom. Pred vojaki je govoril o njenem junaštvu in humanosti. Ob tem prizoru je ljudem iz Mrzlih Vodic zastal dih, saj takega prizora še niso videli. Tak postopek borcev 10. brigade je bil težak udarec ustaški propagandi, ki je skušala še naprej kazati slovenske partizane kot klavce, roparje in divjake, ki koljejo ujetnike, jim režejo nosove in ušesa in podobno. O pozitivnih posledicah dogodka z nemškim ranjencem pravi Bratovž-Okoli tole: »Jožin podvig pa so si Nemci dobro zapomnili. Ko se je kasneje naš 2. bataljon spopadel z njimi pri Lokvah in je na bojišču obležalo pet ranjenih tovarišev, so jih Nemci prav tako obvezali, kot mi ranjenega študenta. Kmalu pa je za ravnanje tega nemškega oficirja zvedelo tudi višje nemško poveljstvo. Takoj so ga z enoto vred kazensko premestili na vzhodno fronto. Od takrat naprej je bilo tudi konec njihovega človeškega ravnanja z ranjenci. Za Nemce smo bile le še ‚banditi‘ in tudi našim ranjencem niso prizanašali«.

Divizijske enote so uporabljale taktiko nenadnih, kratkih in ostrih napadov iz dobro maskiranih zased, pred katerimi je bil teren miniran. S tem so ublažili neugodno razmerje sil in omogočili, da večino bojov obrnejo v svojo korist, kar je pozitivno delovalo na borbeno usposabljanje novih borcev, pa tudi strah pred Nemci je kopnel, saj so se jih slovenski in hrvaški borci bali vse dotlej dokler niso spoznali slabih strani novega sovražnika. Taka taktika je zahtevala malo žrtev v primerjavi z izgubami, ki jih je utrpela nasprotna stran.

Hkrati z akcijami in času med njimi so borci na vse moč načine rušili glavno cesto Sušak—Karlovac, ker je to bil eden izmed elementov, ki je zmanjševal sovražnikovo tehnično prednost.

Ko je vrhovni komandant dal zaslužen priznanje slovenskim enotam, je 6. decembra 1943 izjavil, da »... so slovenske enote dosegle izvrstne rezultate ...« in da bo »... slovenska vojska sposobna rešiti ne le vprašanja v Sloveniji, temveč tudi, da bo lahko pomagala urejati situacijo tudi na drugih sektorjih.«³⁹³

POSVET V BRODU NA KOLPI

Kočevska operacija 14. slovenske divizije od 9. do 11. decembra je kot vsaka večja operacija zahtevala sodelovanje velikih sil ne le pri neposrednem napadu na mesto, ampak tudi pri zavarovanju napada pred intervencijo. Vključili so dele 15. divizije in od štaba 18. divizije zahtevali, naj 8. brigadi, ki je še bila v Sloveniji ukaže, da zavaruje smer Ljubljana—Kočevje skupaj s Cankarjevo iz 15. divizije. Deseta brigada se je morala iz območja Crni Lug, kjer se je po bojih 30. novembra zbrala, premakniti k Brodu na Kolpi in Staremu trgu, ker je operacija zahtevala, da se smer Brod na Kolpi—Kočevje še bolje zavaruje. Brigadi so naložili, naj temeljito poruši vse ceste in mostove, ki iz Gorskega Kotara vodijo proti Kočevju, da bi tako preprečili morebiten prodor oklopnih sovražnih sil iz teh smeri. Pri rušenju cest je pomagalo tudi krajevno prebivalstvo, še posebej hrvaške mladinke, ki so se pozivu 10. brigade z veseljem odzvale.

V Brodu na Kolpi se je začasno nastanil tudi štab divizije. Ob tej priložnosti je v štabu divizije bilo posvetovanje, na katerem sta bila tudi politkomisar glavnega štaba NOV in PO Slovenije in komandant 7. korpusa. Temeljito so ana-



Rade Pehaček, komandant 18. divizije NOVJ

lizirali dotedanje izkušnje, ki so jih pridobili v desetdnevni bojih v Gorskem Kotaru in govorili tudi o urejanju vojaških, organizacijskih in moralnopolitičnih pomanjkljivosti v enotah divizije. Analizirali in rešili so vprašanje zvez med glavnim štabom Slovenije, 7.i korpusom in štabom divizije, kar je do tedaj zaviralo uspešno poveljevanje. Prav tako so tudi rešili vprašanje oskrbovanja z učinkovitimi diverzantskimi sredstvi, predvsem z eksplozivom. Vse to je diviziji v naslednjih akcijah zelo koristilo.

Povezovanje skupnih ofenzivnih operacij slovenskih in hrvaških partizanskih enot v Gorskem Kotaru in na Kordunu je bilo brez dvoma eno izmed pomembnejših vprašanj na posvetovanju. Zato sta na posvetu sodelovala tudi pomočnik načelnika glavnega štaba NOV in PO Hrvatske in politkomisar 13. hrvaške divizije. Sklenili so, da bo pri štabu 18. divizije stalen predstavnik Primorsko-goranske divizije, med štabom 13. hrvaške in 18. divizije pa so vzpostavili zvezo že pred posvetovanjem. Kar se tiče mobilizacije, so sklenili, da se vsi borci, ki so jih mobilizirali na hrvaškem ozemlju, dajo na razpolago hrvaškim enotam.

Posvetovanje v Brodu na Kolpi je dalo nov zagon ne le samostojnim akcijam 18. divizije, temveč tudi skupnim akcijam slovenskih in hrvaških enot. Zanimivo je, da v Gorskem Kotaru niso stremeli za tem, da bi za poveljevanje v skupnih akcijah vzpostavljali posebne operativne štabe, kot so to počeli ob koncu 1942. in v začetku 1943. leta na Dolenjskem in Zumberku, ampak je pri štabu 18. slovenske divizije bil predstavnik štaba 13. hrvaške divizije. Razen tega sta se štaba obeh divizij na osnovi popolne enakopravnosti dogovarjala o skupnih operacijah. Skupni interes, boj proti sovražniku, je bil tako enim kot drugim osnovni motiv in naj višja avtoriteta. Taka oblika medsebojnih odnosov v vojaškem sodelovanju, pa tudi ona iz prejšnjega obdobja, ni privedla do omanjanja enotnega poveljevanja v skupnih akcijah.

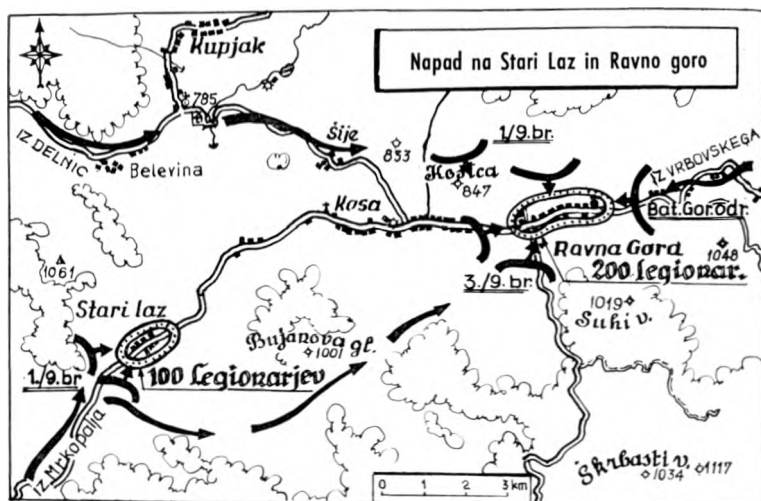
STARI LAZ IN RAVNA GORA

Zaključki s posvetovanja predstavnikov glavnega štaba Slovenije in Hrvatske in njihova konkretizacija med štabom 18. slovenske divizije in predstavniki 13. hrvaške divizije, so

se kmalu začeli uresničevati v praksi in dajati pozitivne rezultate.

Stari Laz in Ravna Gora ležita ob glavni cesti približno na sredi med Vrbovškim in Lokvami. Oba kraja sta pravzaprav ena sama vas, ki se vleče nekaj kilometrov ob cesti.

V obeh naseljih se je utrdilo in branilo okrog 300 oboroženih domačinov — ustaških legionarjev, ki so bili razdeljeni v dve bojni skupini, od 7'iterih je močnejša, ki je štela 200 oborožencev, branila Ravno Goro, druga, ki je štela 100 mož, pa Stari Laz.



Načrt za napad so sestavili v štabu 18. slovenske divizije ob sodelovanju predstavnika štaba 13. hrvaške divizije. Za neposredno akcijo je bila določena 9. brigada 18. divizije, brez enega bataljona in bataljon Primorsko-goranskega odreda. Napad so pred posredovanjem sovražnika varovale enote 2. bataljona 9. brigade na položajih v okolici Mrzlih Vodic. Ta bataljon je zapiral smer iz Sušaka, 2. bataljon 3. brigade 13. hrvaške divizije pa je v Fužinah zapiral smer iz Hreljina. Hkrati naj bi 3. brigada 13. divizije brez enega bataljona demonstrativno napadla Vrbovško in s te smeri zavarovala potek akcije, saj je od tod pretila največja nevarnost, da bodo

zelo močne ustaške enote skušale posredovati in rešiti napadene. Osmi in 10. brigada 18. slovenske divizije pa sta bili vključeni v kočevsko operacijo.

Poglavitno vlogo v napadu so naložili 9. brigadi. Njen 1. bataljon je napadel Stari Laz, 3. pa Ravno Goro z jugozahodne smeri. Četrty bataljon je napadal v dveh skupinah. Prva je napadla Kosico (k. 847) med Starim Lazom in Ravno Goro, druga pa Ravno Goro s severne strani. Bataljon Primorsko-goranskega odreda je z južne strani napadel Ravno Goro ob cesti skozi vasi Jablan in Sušica. Po načrtu naj bi napad podpirala baterija topov kalibra 76 milimetrov.

Očitno so hoteli, da bi napadli vse utrjene točke hkrati, da bi bila izključena možnost, da si postojanke med seboj pomagajo. Pred posredovanjem iz oddaljenejših postojank je operacija bila dobro zavarovana.

Sprva so predvidevali, naj se napad začne v noči na 8. december opolnoči. Ob osmi, uri zvečer pa se je položaj tako spremenil, da so akcijo skoraj odložili. Iz Ziobina je v Fužine prodrlo okrog 150 Nemcev, ki so Z veščim bočnim manevrom potisnili 2. bataljon 1. brigade 13. hrvaške divizije iz zasede v območju Fužin. To je pomenilo nevarnost intervencije. Do določenega časa tudi niso vzpostavili zveze med 9. brigado in hrvaškim bataljonom, pa tudi artilerije še ni bilo na določenem mestu. Po dveh urah so našli hrvaški bataljon, ob 22. uri in 30 minut pa je na položaje prišla tudi baterija. Napad se je lahko začel.

Prvi je napadel 1. bataljon 9. brigade ob 1 uri in 30 minut, ki je naskočil izpostavljeno zasedo pred vasjo Stari Laz in jo po kratkem jurišu pregnal. Nato se je nadaljeval boj v vasi. Sovražnik se je po krajšem spopadu začel umikati proti vzpetinam med Starim Lazom in Ravno Goro. Ker do tedaj 4. bataljon ni mogel uničiti sovražnika na Kosiči (k. 847), bi ga lahko okrepili umikajoči se oddelki iz Starega Laza, v katerih je bilo okrog 70 legionarjev. Toda bojni zalet 1. bataljona jih je vse gnal proti Ravni Gori. Ko je ta bataljon z zahodne strani prodril k Ravni Gori in planil na juriš, sta se mu pridružila še 3. in 4. bataljon, ki sta planila v napad z jugozahodne in severne strani. Pod silovitim pritiskom cele brigade, ki je postopoma osvajala objekt za objektom, sovražnik ni mogel dolgo vzdržati. Začel se je umikati proti Vrbovškemu. Brigada je tako 8. decembra ob 6. uri 40 minut zavzela

Ravno Goro in nato nadaljevala preganjanje razbitega sovražnika. Ta je med umikom naletel še na enote 3. brigade 13. hrvaške divizije.³⁹⁴ Zaradi položaja, v katerem so se znašli, so bili legionarji tako zmedeni in preplašeni, da se jih je okrog 200 vdalo, nekaj pa se jih je razbežalo po okoliških gozdovih. Borci 9. brigade so zajeli 15 oboroženih legionarjev in zaplenili veliko orožja. Deveta brigada je imela le dva težje ranjena borca.

Po poročilu divizijskega štaba je podpora minometov bila zelo učinkovita, medtem ko topovski ogenj ni prišel do izraza, saj so borci 9. brigade vse utrdbe zavzemali na juriš. Enote so se držale odlično, še posebej 1. in 4. bataljon 9. brigade. K demoralizaciji vojakov je pripomogla tudi sama ustaška propaganda, ki je trdila, da je slovenska vojska nekaj posebnega in da uniči vse, kar v boju zajame.

S padcem Ravne Gore je izginilo pomembno oporišče na razpotju cest Zagreb—Sušak. Postojanka je omogočala povezavo med primorskim pasom in njegovim zaledjem. Pot proti Vrbovškemu je bila prosta, svobodno ozemlje Gorskega Kotara pa se je razširilo. Sodelovanje med Slovenci in Hrvati se je še poglobilo. Komandant proslavljene 9. brigade je v svoj dnevnik napisal: »Brigada nadaljuje svojo pot maščevanja in strahu za sovražnika. Stari Laz je prvi na vrsti. Očiščena je tudi Ravna Gora, 300 banditov je uničenih in razkropljenih. Val drvi tudi proti Senjskemu. Novi uspehi, nov strah sovražniku, 9. pa gre naprej.«³⁹⁵

VRBOVŠKA OPERACIJA

Usmeritev vojaških operacij slovenskih in hrvaških partizanskih enot proti Vrbovškemu in Ogulinu je pogojila tudi nova ustaška ofenziva, ki so jo le-ti začeli iz okolice Zagreba, Karlovca in Ogulina proti Kordunu in Baniji. Sovražniki so v tej ofenzivi hoteli razbiti 4. hrvaški korpus in uničiti baze, iz katerih se je oskrboval. Tako bi odvrnil tudi nenehno nevarnost, ki je pretila prometu na žilah Zagreb—Karlovac in Bihać—Kostajnica. To operacijo so imenovali »Panter«.³⁹⁸

S črte Ogulin—Karlovac je proti Petrovi gori in Šamarici nastopala 371. nemška pehotna divizija, 1. nemška kozaška (konjeniška) divizija pa je napadala s črte Petrinja—Sunja—

Kostajnica. Njen cilj je bil Bihač. Z njo so prodirali tudi deli 375. nemške in 2. domobranske lovske brigade.⁹⁷ Zaradi tega je bilo treba s protiudarcem večjega dela 18. slovenske in manjšega dela 13. hrvaške divizije proti postojanki v Vrbovškem in Ogulinu oslabiti pritisk sovražnika na enote 7. in 8. divizije 4. korpusa NOV in PO Hrvatske.

Drugi razlog je bilo dejstvo, da so dajale ustaško-domobranske postojanke dosti več možnosti za uspeh kot nemške v Hrvatskem Primorju, ki so bile v večjih mestih in bolj utrjene in branjene. Zato je bilo popolnoma upravičeno napasti te domobranske postojanke, pred Nemci v Primorju pa držati obrambno črto.

Tretji in važen razlog je bilo dejstvo, da je tak napad pomenil aktivno obrambo osvobojenega ozemlja v Sloveniji, oziroma zaščito tega ozemlja v smeri Gorskega Kotara.

Situacija na območju Gorskega Kotara in Hrvatskega Primorja je po podatkih obveščevalne službe slovenskih in hrvaških štabov bila tedaj taka: V Zlobinu je bila nemška posadka, ki je štela 100 do 150 vojakov. Proti njej so bile usmerjene enote 1. brigade 13. hrvaške divizije. Število sovražnikov v Vrbovškem so ocenjevali različno. Predpostavljali so, da šteje od 500 do 800 ljudi. Po podatkih štabne obveščevalne službe so v Vrbovškem bile ena ustaška in dve domobranski četi, ki sta spadali v 2. železniški bataljon, začasno pa tudi 10. ustaška bojna (bataljon) iz Ogulina. V Senjsko se je po padcu Ravne Gore prebilo nekaj legionarjev, po čemer bi lahko sklepali, da je posadka, ki je branila Vrbovško, štela okrog 700 ljudi. V Ogulinu, od koder je bilo najbolj možno, da bi se sovražnik skušal vmešati, je bilo 300 do 500 vojakov.⁹⁸

Posadka v Vrbovškem je bila dobro utrjena v bunkerjih, ki so jih že prej zgradili italijanski vojaki. Pred bunkerji so ustaši postavili ovire iz goste bodeče žice. Utrdili so tudi posamezne zidane stavbe, tudi cerkev. Zaradi oblike terena je bilo posadko težko zavzeti, četudi bi jo sovražnik naselil in utrdil na hitro. Okrog naselja so manjše vzpetine in za njimi čistine. Z jugozahodne smeri kraj obliva reka Dobra. To je posadki omogočalo uporno obrambo.

Ker sta 8. in 10. brigada bili zavzeti z napadom na Kočevje, je štab 18. divizije razpolagal le z 9. brigado, štab 13. hrvaške pa tudi le s 3. brigado in 1. bataljonom Primorsko-

goranskega odreda. Njena 1. brigada je bila na položajih proti Zlobinu, 2. in 4. pa sta operirali na območju zahodne Like in sta bili pod poveljstvom operativnega štaba za Liko. Kakšen pa je bil odnos sil pred napadom? Osemnajsta divizija je 11. decembra 1943 štela 1688 ljudi.³⁹⁹ Če to število razdelimo na tri brigade in druge enote in pomožne službe, lahko sklepamo, da njena 9. brigada ob napadu na Vrbovško ni imela več kot 500 borcev. Ker pa je bil njen 2. bataljon v Mrzlih Vodicah, je za napad ostalo približno 300 borcev. Tretja brigada 13. divizije je imela okrog 1000 ljudi. Ker je na padala le z enim bataljonom, saj so ostali varovali akcijo, je bil odnos sil približno 1:1. Čeprav so partizani imeli tudi težko orožje, si z njim niso mogli dosti pomagati, ker jim je zanj primanjkovalo streliva. Partizani so bili tudi precej izčrpani zaradi dolgotrajnih pohodov in bojov, sovražna posadka pa je bila spočita. Torej je za partizane obči odnos sil bil neugoden.

To stališče je zastopal tudi štab 18. slovenske divizije, ki je po vsestranski presoji položaja menil, da so partizanske enote prešibke, da bi zavzele postojanko, ki je bila tako dobro utrjena in jo je branilo toliko spočitih vojakov. Toda, kakor se pogosto dogaja v vseh vojnah, so kljub temu morali postojanko napasti. To je zahtevala ofenziva, ki se je pravkar začela. Morali so razbremeniti 4. hrvaški korpus.

Štaba 18. in 13. divizije sta takoj po padcu postojanke na Ravni Gori sklenila, da napadejo Vrbovško. Deveta brigada je zato nemudoma nadaljevala pohod proti Vrbovškemu, da bi se mu približala z zahodne strani. Na jugovzhodni strani je že bila 3. brigada 13. hrvaške divizije. Po načrtu napada, ki sta ga napravila komandant 18. in namestnik komandanta 13. divizije, so enote razporedili tako, da so za neposreden napad na utrdbe predvideli dva bataljona, ki bi napadla s severne strani. Prvi bataljon 1. Primorsko-goranskega odreda je imel nalogo nastopati s črte železniška proga—Hajdine (k. 790), 3. bataljon 9. brigade pa s črte Hajdine — k. 565 — vas Rožmanj. Napad z južne strani so zaupali 3. hrvaški brigadi, ki je z enim bataljonom udarila s črte Rožmanj—reka Dobra. V neposreden napad na Senjsko z zahodne strani Vrbovškega so poslali 4. bataljon 9. brigade, njen 1. bataljon pa je bil v rezervi na k. 820 in k. 624. Napad naj bi se po prvotni zamisli začel v noči na 12. december.



Micun Šakič, namestnik komandanta 13. primorsko-goranske divizije NOVJ

Nepričakovano pa je prispel ukaz glavnega štaba Hrvatske, da je treba postojanko napasti še istega dne, 10. decembra ob 23. uri zaradi sovražne ofenzive na Kordun. Napad je torej začel zjutraj 11. decembra ob 3. uri in 30 minut. Četrty bataljon 9. brigade je z glavnino jurišal na sovražnika na k. 635 in ga hitro pregnal, čeravno so bili vojaki v dobrih zaklonih. Ostalemu delu bataljona je ta uspeh omogočil prodor skozi Senjsko ob postopnem uničevanju sovražnika po hišah. Do 8. ure zjutraj je bataljon strl žilav odpor ustašev in zagospodaril v Senjskem, ki je bila izpostavljena postojanka. Borci so nato prodrli na reko Dobro, kar je bilo ugodno za napad drugih enot in tesnejšo povezanost med napadalci pri prehodu čez Dobro oziroma pri neposrednem naskoku na Vrbovško z zahodne strani. Do tega napada pa žal ni prišlo, ker ostale čete niso napadle. Prvi bataljon hrvaškega odreda je namreč prispel prepozno, 3. hrvaška brigada pa je prepozno dobila ukaz za napad. Ko je ustaško poveljstvo v Vrbovškem videlo, da so partizani napadli samo z ene strani, je menilo, da napad ni koordiniran. Zato so sklenili, da hitro izvedejo protinapad v smeri Vujinoviči in Njive, da bi z udarcem v bok uničili osamljeni in izpostavljeni 4. bataljon 9. brigade v Senjskem. Zato se je 4. bataljon moral pred pre-

močnim in predrznim sovražnikom umakniti na položaje 1. bataljona, ki je bil v rezervi, kasneje pa skupaj z njim še proti Ravni Gori. Šele pred vasjo Sušica so s skupnimi močmi organizirali močan ogenj in protinapad ter prisilili sovražnika, da se je vrnil v postojanko, ne da bi zavzel Ravno Goro, kot je tudi nameraval. V tem položaju je malo manjkalo, da 9. brigada ni izgubila topovske baterije, dragocenega orožja, ki je primanjkovalo slovenskim enotam, ki so več kot leto dni prej zaradi tega krvavele v napadih na bunkerje.

Ni minilo dosti časa, ko je sovražnik spet ogrozil 1. in 4. bataljon, ki sta bila na položajih pred Ravno Goro, ki jo je hotel sovražnik na vsak način znova zavzeti, saj se je zavedal, da je za obrambo Vrbovskega in za nadzor Gorskega Kotara nenadomestljiva. V temni megleni noči okrog 20. ure 11. decembra je kakih 300 ustašev in domobrancev, večinoma iz Ravne Gore in okolice prodrlo do položajev 9. brigade. Prese- nečeni, borci so se hitro znašli in takoj prešli v napad. Boj je trajal vse do 22. ure, ko se je sovražnik hitro umaknil, ne da bi dosegel svoj namen. Borci 1. in 4. bataljona so ob tej priložnosti ubili pet ustašev in jih 18 zajeli, ranjene pa je sovražnik odvedel z bojišča. Partizani so zaplenili 23 pušk in veliko streliva in bomb. Sovražniki so se popolni katastrofi umaknili le zato, ker so dobro poznali teren in ker je noč bila tako temna. O izgubah 9. brigade ni podatkov.⁴⁰⁰

Napad 9. brigade in 1. bataljona Primorsko-goranskega odreda na Ravno Goro in protinapad 1. in 4. bataljona 9. brigade sta tako demoralizirali sovražnika, da se je v nekaj dneh, to je do 13. decembra predalo še 100 legionarjev (domobranov), ki so prišli oboroženi, ali pa že razoroženi. Večina je bila domačinov iz Ravne Gore. Tako je bila povsem uničena bojna skupina 300 sovražnih vojakov, ki je zasedla in branila Stari Laz in Ravno Goro.

Prvi neuspeli napad ni niti najmanj zmanjšal borbenega duha in volje borcev in starešin. Celu nasprotno, iz poročil štabov se vidi, da je bil bojni duh odličen. Štaboma 13. in 18. divizije je postalo jasno, kako se lahko na hitro pripravljene in izvedene akcije izjalovijo, še posebej, če se odvijajo v neugodnih okoliščinah. Ko so do podrobnosti analizirali vzroke, ki so bili krivi za neuspeh, so sklenili, da ponovno napadejo in to po prvotnem načrtu, le da so spremenili odnos sil in izboljšali usklajenost vojaškega delovanja.

rale varovati akcijo 14. divizije pri Kočevju. Tedaj pa je nova nepredvidena okoliščina zapletla situacijo. Pojavila se je ustaška kolona 16 tovarnjakov, ki so iz Karlovca prodirali čez Bosiljevo proti Vrbovškemu. Vozili so hrano in opremo za posadko v postojanki. Tovornjake sta spremljali dve četi. To smer bi morali varovati partizani Karlovškega odreda. Ker po poročilih hrvaških štabov 15. slovenska brigada ni temeljito zaprla ceste, se je ustaška kolona nemoteno prebijala proti Vrbovškemu. Tako je štabu 18. in 13. divizije postalo jasno, da je karlovška smer nezavarovana in prav tako nevarna kot ogulinska, saj bi tudi iz te smeri lahko prišlo do posredovanja. Komandanta 13. in 18. divizije sta se dogovorila, da odložijo napad na Vrbovško in na cesto Vrbovško—Lukov dol postavijo močne zasede, ki bi počakale kolono, ko bi se vračala iz postojanke. Preden pa so bile zasede postavljene, so prispele vesti, da sta ustaški četi odšli iz oporišča nazaj v Karlovac. Istočasno je prišlo tudi sporočilo, da je kočevska operacija odpovedana zaradi nemške intervencije iz notranjosti Slovenije. Tako so tudi druge enote 10. slovenske brigade pripadle štabu 18. divizije. Štabu 10. brigade so takoj ukazali, naj iz dotedanjih položajev na Kolpi dva bataljona premesti v Lukov dol, kjer je že bil 4. bataljon. Ukazali so mu tudi, naj z delom čet poruši in minira cesto, da bi zavaroval smer Karlovac—Vrbovško, hkrati pa naj ima pripravljena dva bataljona v rezervi.

Načrt za napad je ostal nespremenjen, le začetek za napad so prestavili za en dan. Poslednjemu dogovoru pred napadom med poveljnikoma 13. in 18. divizije je prisostvoval tudi pomočnik načelnika glavnega štaba Hrvatske. Bojno razpoloženje borcev je bilo visoko, poročila obveščevalne službe pa so pred napadom bila ugodna, saj okoliških postojank niso okrepili, razen Vrbovškega, kjer bi posadka zdaj štela okrog 1000 ljudi.

S severne strani je čez k. 506 in cerkvico na južnem pobočju napadal 1. bataljon 9. brigade s topovsko baterijo 76 mm. Desno od njega je napadal utrdbe pri k. 458 tretji bataljon iste brigade. V smeri Stubica—Vrbsko je levo od ceste proti postojanki napadal 4. bataljon 10. brigade, levo od njega pa proti Hambarištu in Vrbovškemu še 4. bataljon 3. hrvaške brigade. Prvi bataljon 2. Primorsko-goranskega odreda in 4. bataljon 9. brigade sta dobila nalogo napasti in

očistiti postojanko Senjsko, potem pa na Vrbovško pritisniti z zahodne strani. Tretja brigada 13. hrvaške divizije je brez

4. bataljona varovala napad pred intervencijo iz Ogulina ob cesti in železniški progi. Dva bataljona 10. brigade sta zapirala karlovško smer, en njen bataljon in bataljon 9. brigade pa sta varovala sušaško smer. Napad sta podpirali še dve havbici in baterija 76 mm. Poveljniško mesto in opazovalnica komandantov 18. in 13. divizije je bila blizu k. 790, odkoder so imeli dober pregled nad bojiščem. Zvezo med štabom 18. divizije in štabom 13. hrvaške divizije so vzdrževali po telefonu, za ostale pa so skrbeli kurirji.

V hladni in deževni noči na 15. december so ob 3. uri zjutraj hrvaške in slovenske enote začele napad na postojanko Vrbovško. Ogenj dveh havbic je prerezal nočno tišino in začel rušiti sovražne utrdbe, da bi borci imeli prosto pot. Oglasila so se avtomatska orožja, pokale so bombe in rakete. Vrbovška postojanka se je spremenila v ognjeni pekel. Borci so po artilerijski pripravi hrabro in vešče napadali v določene smeri in premagovali trd odpor sovražnika, ki je na vsak juriš napadalcev odgovoril s protijurišem, ne glede na žrtve, ki jih je plačal vsakič, ko se je pokazal iz rovov in bunkerjev. Noč je minila, krvavega boja pa še ni bilo konec. Nadaljeval se je ves naslednji dan in še v noči na 17. december. Po dolgotrajnem boju so enote 1. bataljona 2. Primorsko-goranskega odreda in 4. bataljona 9. brigade očistile Senjsko in prodrle na reko Dobro in k mostu, ki veže Senjsko z Vrbovškim. Četrty bataljon 3. hrvaške brigade je prodiral v središče postojanke, nadaljnje prodiranje pa je bilo zaradi ostrega ognja iz bunkerjev nemogoče. Istočasno je tudi 4. bataljon 10. brigade strl sovražnikov odpor v vseh manjših bunkerjih v svoji smeri napada. Ostal je le enonadstropen bunker, ki je branil pristop v središče postojanke. Prvi in 3. bataljon 9. brigade sta strla odpor v utrdbah okrog k. 506 in k. 485, nadaljnje prodiranje pa jima je bilo onemogočeno zaradi hudega sovražnega odpora iz utrjene cerkvice na južnem pobočju vzpetine na k. 506 in iz cerkve v Vrbovškem.

Dne 16. decembra je iz Ogulina hotela prodreti kolona 300 vojakov, ki je zaradi megle presenetila bojno zavarovanje 3. hrvaške brigade. Med borci je to povzročilo paniko, ker so kurirji nepremišljeno raztrosili vest po položajih, še preden so jo prinesli do štaba divizije. Zaradi tega so se začeli umi-

kati. Ko so starešine posredovale, so se enote vrnile na položaje, 3. brigada pa se je znašla in vrgla ustaške razbojnike nazaj proti Ogulinu, pri čemer je padlo, ali bilo ranjenih 10 ustašev. Brigada je imela 4 mrtve in enega ranjenega.⁴⁰¹

Po podatkih iz hrvaških virov so v tistem času v Ogulinu bili tudi deli 371. nemške divizije, ki je izvajala ofenzivo na Kordunu. V poročilu ustaškega poveljstva ali zapovedništva glavnega stožera domobranstva za območje Ogulina, piše o poskusu intervencije tole: »Vrbovsko še drži naša hrabra posadka. Sile, ki so šle razbremenit Vrbovsko, so bile zadržane od premočnih partizanov pri vasi Ljubošina (7 km severozahodno od Ogulina). Okrepitev poslano iz Karlovca. . ,⁴⁰²

Uspešno nadaljevanje napada ni bilo mogoče tudi zaradi pomanjkanja streliva za topove in minomete, zato je vodstvo operacije poslalo po municijo. Istočasno so izvedli manjšo pregrupacijo. Prvi bataljon 9. brigade, ki je imel najhujše izgube, je zamenjal 1. bataljon 10. brigade, ki je do tedaj bil v rezervi v Lukovem dolu. Prispela so poročila o prihodu enega bataljona Karlovškega odreda na obalo Kolpe, ki je bil karlovško smer še bolje zavaroval.

Dne 17. decembra so tekale manjše akcije in priprave na obeh straneh za sledeče boje. Iz Ogulina je ponovno okrog 500 ustašev skušalo intervenirati, pa so jih enote 3. brigade odbile. Poročila 13. hrvaške divizije o tem pravijo, da so 17. decembra okrog 8. ure zjutraj tri satnije ustašev spet napadle položaje 2. bataljona. Ta napad je podpiral tudi top kalibra 75 milimetrov, ki so ga postavili pri Petrič mostu, kamor so z oklopnim vlakom pripeljali tudi material za popravilo porušenega mostu čez Dobro. Hrvaške partizanske enote so popravljanje preprečile s streljanjem iz minometa. Drugi bataljon se je uspešno spopadel z ustaško kolono, boj pa je trajal do 16. ure, ko so se ustaši umaknili v Ogulin. Imeli so 3 mrtve in 4 ranjene. Pri branilcih ni bilo žrtev. O bojih pri Vrbovškem in Ogulinu pravi poveljstvo glavnega stožera domobranstva v poročilu z dne 19. decembra tole: »Hrabra posadka v Vrbovškem je obkoljena in je že več dni v težkih bojih z daleč močnejšim sovražnikom. Ultimatum za predajo so zavrnili. Sile, ki naj bi razbremenile Vrbovsko, so v boju 7 km od Ogulina odbile sovražnika, niso pa mogle naprej. Tečejo priprave, da se Vrbovsko razbremeni iz Ogulina in Karlovca. Partizani s topovskim in strojničnim ognjem tolčejo naše v Ogulinu.

Pomoč, ki je bila poslana iz Ogulina, se je z močnejšim sovražnikom spopadla pri vasi Ključ (9 km zahodno od Ogulina). Lastne izgube: 5 mrtvih in dva ranjena..⁴⁰³

Istega dne je 4. bataljon 3. hrvaške brigade ponovno napadel južni del Vrbovškega in uspel zavzeti prve stavbe, iz katerih je z mitraljezi in bombami odbil dva protinapada sovražnika. Zaradi močnega ognja se je bataljon moral umakniti na hrib Rožanj, odkoder je nenehno obstreljeval postojanko. Bataljon je imel tri padle, dva teže in enega laže ranjenega, sovražniku pa je zadal mnogo večje izgube, 10 do

15 ranjenih. Osemnajstega je prispelo tudi topovsko strelivo. Baterija je s položajev pri Senjskem začela tolči južno stran vzpetine k. 506 in središče naselja. Obstreljevali so ves dan. Tudi s protitankovskimi topovi in minometalci so tolkli bunkerje in rove, od koder so se še branili. Vodstvo operacije se je lotilo še nečesa drugega. Ukazalo je prekiniti vodovod in dohode k reki in vodnjaku pri vasi Tuk. V poročilu štaba 18. slovenske divizije z dne 20. decembra glavnemu štabu Slovenije piše: »Pritisnili smo na vse registre, da bi v noči z 18. na 19. december Vrbovsko zavzeli«.

Dasiravno so napadalci v prvih močnih naskokih zavzeli vse manjše utrdbe v zunanjem obrambnem pasu in se približali velikim bunkerjem na 10 do 15 metrov, niso mogli naprej zaradi gosto pletenih žičnih preprek in močno grajenih bunkerjev. Napredovali bi lahko le po uporabi težkega orožja in težkih prebojnih in rušilnih granat. Takega orožja pa niso imele niti slovenske, niti hrvaške enote. Vreme se je 19. decembra začelo boljšati, tako da je v akcijo stopilo sovražno letalstvo, ki je začelo mitraljirati partizanske položaje. To je napadalcem poslabšalo pogoje in so morali menjati položaje.

Položaj se je nenadoma spremenil, ko je iz Ogulina prodrla močna ustaška kolona, ki se je nenadoma pojavila iz gozda južno od Senjskega in udarila v hrbet 4. bataljonu 9. brigade in 1. bataljonu hrvaškega odreda. Ta nenadni manever je otežil položaj ne le omenjenih enot, temveč tudi topovske baterije. Kljub presenečenju so se enote znašle in se sovražniku energično uprle. Vendar so se morale umakniti. Nato je sovražna kolona prodrla čez most na Dobri proti Vrbovškemu.

Po poročilih štabov hrvaških enot z dne 19. decembra, ki so blokirale Vrbovško proti Ogulinu, je istega dne sovražna

kolona ponovno napadla položaje 2. bataljona 3. brigade, ko je iz Ogulina prodrla v treh smereh proti Ljubošini. Brestovcu in Vitunju. V napadu v prvih dveh smereh je sovražnik zaposlil vse sile 3. brigade, potem pa je v akcijo stopila kolona tretje, vitunjske smeri. Prikradla se je skozi gozd in se nenadoma pojavila v Rabatič poljani. Sele tam so jo opazili. Kolona je prodirala hitro, prešla vas Kosanoviči, nadaljevala pot skozi gozd proti Senjskemu, presenetila slovenske enote na teh položajih in po krajšem boju prodrla v Vrbovško. Kolono sta sestavljali dve ustaški satniji. Sovražne enote, ki so z napadom čez Ljubošino in Brestovac omogočile tej koloni preboj, so se vrnile proti Ogulinu takoj, ko je iz Vrbovškega prišlo obvestilo, da se je kolona prebila. Ker je bila posadka sedaj okrepljena in možnosti, da bi postojanko zavzeli pičle, sta komandanta 18. in 13. divizije ukazala pregrupacijo sil in širšo blokado Vrbovškega. Tako je 10. brigada zasedla položaje v območju Ravne Gore, da bi preprečila morebiten prodor sovražnika. Deveti brigadi so naložili nadzorovanje smeri Vrbovško—Lukov dol in Vrbovško—Srbske Moravice. Štab 18. slovenske divizije se je premestil v Mrkopalj. Drugi bataljon 3. brigade in bataljon Primorsko-goranskega odreda sta se vrnila na položaje pred Ogulinom, 4. bataljon pa se je s hriba Rožanj premaknil na hrib Kameničnik (k. 560).

V petdnevni krvavi boj so slovenske in hrvaške enote pretrpele občutne človeške žrtve in imele hude fizične napore.

V 18. slovenski diviziji je bilo 10 padlih in 31 ranjenih, v

3. hrvaški in v Primorsko-goranskem odredu pa je bilo 13 padlih in 15 ranjenih. Vse ranjene so prenesli v hrvaške bolnišnice. Po poročilu štaba 18. slovenske divizije glavnemu štabu Slovenije z dne 20. decembra je imel sovražnik blizu 100 mrtvih in veliko število ranjenih.⁴⁰⁴

Zaradi uspehov v bojih so se borci 18. divizije v očeh ljudstva Gorskega Kotara pokazali kot hrabri, disciplinirani in vzdržljivi borci, ki jih niti lakota, slaba obutev in obleka ter druge težave ne morejo pripraviti do tega, da bi v boju oklevali. Borci so tudi drugače pridobivali simpatije ljudi. Med počitki so imeli mitinge in zborovanja, posvečena razvijanju bratstva in enotnosti Slovencev in Hrvatov. Ena od takšnih manifestacij je bila slovesen pogreb borcev, ki so padli v petdnevni boj za Vrbovško, ki so ga priredili pre-

bivalci Srpskih Moravic ob prisotnosti velikega števila Hrvatov in Srbov iz bližnje in daljnje okolice. Mladina Srpskih Moravic je ob tej priložnosti izrazila slovenskim borcem sožalje: »Dragi naši! Prišli ste k nam, da nam pomagate pregnati in uničiti skupnega sovražnika. V tem boju se je prelila kri naših bratov Slovencev. Prelita kri, kri slovenske mladine, se je pomešala s krvjo srbske in hrvaške mladine, skovana je enotnost v boju, ki je nobene mračne sile ne morejo razbiti. Dragi naši borci s Triglava, pošiljamo vam naša majhna darila, da z njimi izrazimo, kaj čutimo, kako vas ljubimo. Storili bomo vse, da boste na fronti odpornejši in da bi zadali sovražniku še težje udarce. Mladina Srpskih Moravic.«⁴⁰⁵

Sovražnik v Vrbovškem s prihodom okrepitev ni bistveno izboljšal svojega položaja kljub številnim izpadom in protinapadom na partizanske položaje, s katerimi je hotel spet zavzeti in utrditi zunanji obrambni pas. Vse izpade je plačal s številnimi žrtvami, saj je bil skoraj vsak njegov premik pod ostrim ognjem partizanskih enot.

Ko je 10. brigada 18. divizije prešla Kolpo in se pridružila enotam, zavzetim v napadu, so branilci mislili, da se pripravlja nov, še hujši napad. Da bi se rešili iz brezupnega položaja, so se kanili prebiti, pa čeprav bi preboj drago plačali z žrtvami. To so storili 23. decembra ob 3. uri ponoči. Ob preboju proti Ogulinu so prednje vrste morale premagati oster odpor 3. brigade 13. divizije, zaščitni deli prebojnih skupin pa so bili pod pritiskom 9. slovenske brigade.

S padcem postojanke na Vrbovškem se je osvobojeno ozemlje občutno povečalo, oporišče Ogulin, ki je bilo zelo pomembna strateška točka, pa je bilo izpostavljeno neposrednemu udaru slovenskih in hrvaških partizanskih enot. Komandata 13. in 18. divizije sta bila lahko upravičeno zadovoljna z uspehom. Komandant 9. brigade, ki je v teh bojih imela glavno vlogo ter pretrpela največje žrtve, je v svoj dnevnik napisal: »Vrbovško ... mesto veličastne borbe, jurišev in samopremagovanja. Vsaka stopinja je zalita s toplo krvjo. Se žejna je zemlja, sovražnik pa uporen. Na koncu zlomljen beži v Ogulin, gnilo ustaško zločinsko gnezdo. S strahom nas pričakuje, kaj bo zdaj. Veseli obrazi naših borcev, umazanih z zemljo in prahom, jim kažejo namere naših. Le kar naprej. Ogulin še stoji, ljudje nimajo miru, dokler je sovražnik tu. Pravijo, da ljudje v njem pijejo rdečo vodo,

krvavo. Tisoči nedolžnih žrtev se tako javlja svojim krvnikom, da jih ne pozabijo.

Obleganje Ogulina in priprave za napad: vse je veselo. Kordunaši z ene, Slovenci z druge strani, ofenziva na Otočec pa vse spremeni. Rabelj je rešen. Ne rešen, le življenje mu je nekoliko podaljšano. Naj ima malo več časa, da razmisli, kaj ga čaka, Vrbovsko je prestolnica 9. brigade.«⁴⁰⁹

OKROG OGULINA

Zaradi koncentracij sovražnika na območju Zadra in Karlobaga je po padcu Vrbovskega 13. hrvaška divizija morala usmeriti svoje enote proti primorskemu pasu. Ves Gorski Kotar je tedaj postal operativno področje 18. slovenske divizije. Njena 9. brigada je po rušenju ustaških utrd v Vrbovškem skupaj s komando mesta prevzela položaje 3. brigade 13. divizije, 8. in 10. brigada pa sta se usmerili proti Sušaku in Bakru. Izpopolnitev enot, prehrana, obleka in obutev, vse to je bil velik problem, še posebej za enote 18. slovenske divizije. Zato je bilo nadaljnje bivanje divizije v ekonomsko izčrpanem Gorskem Kotaru vprašljivo. To se vidi iz dokumenta glavnega štaba NOV Slovenije in 7. korpusa. »Prosimo«, pravi štab 7. korpusa, »kolikor Hrvati ne morejo prehranjevati divizije, da jo pošljete na naš sektor. Tako bo razen akcij urejena tudi prehrana divizije.«⁴⁰⁷

Da bi vsaj malo ublažil probleme slovenskih partizanov, je glavni štab Hrvatske dodelil 18. slovenski diviziji 550 vojaških plaščev, 275 suknjičev, 500 spodnjih hlač, 255 srajc, 200 parov nogavic, 130 parov čevljev in 25 puloverjev ter 75 jahalnih hlač.⁴⁰⁸

Zaradi neuspelega napada 15. slovenske brigade in 1. karlovškega partizanskega odreda na Netretič in Donje Stative, je glavni štab Slovenije o akciji, ki jo je pripravil skupni operativni štab, pisal vrhovnemu Štabu NOV in POJ: »... Hoteli smo napasti Netretič. Četrti korpus je prekinil akcije zaradi prihoda na to območje. Zdaj je čas za odločno skupno akcijo na Ogulin. Prosimo, da daste navodila, in ukaz glavnemu štabu Hrvatske. Če ne bomo napadli Ogulin, bomo 18. slovensko divizijo umaknili, da bo očistila Notranjsko, ker v

Gorskem Kotaru ni dela zanjo. Sama pa Ogulina ne more napasti.«⁴⁰⁰

Vrhovni komandant je 3. januarja 1944. ukazal glavnemu štabu Hrvatske: »Mislimo, da je treba takoj napasti Ogulin. 18. slovenska divizija bi lahko še naprej varovala v smeri Sušak—Kočevje.«⁴¹⁰

Vrhovni komandant je dobro vedel kako pomembno je za Hrvatsko in Slovenijo nadziranje Gorskega Kotara, zato je ukazal glavnemu štabu Slovenije: »Vaša divizija mora za vsako ceno ostati na Gorskem Kotaru, kar je zelo pomembno za vzdrževanje zveze z morjem. Deluje naj v sporazumu z glavnim štabom Hrvatske. To imejte za strog ukaz.«⁴¹¹

Tako je v začetku 1944. 18. divizija morala ostati v Gorskem Kotaru. Svoje delovanje je usmerjala proti morju, v manjši meri pa tudi proti Ogulinu zaradi sodelovanja z 8. Kordunsko divizijo 4. hrvaškega korpusa, ki je operirala na progi Karlovac—Ogulin.

V času od 2. do 5. januarja se je 8. kordunska divizija zbrala na območju ob Kolpi med Ogulinom in Karlovcem, da bi napadla železniško progo Ogulin—Karlovac in uničila postojanke v njeni bližini. Operacija naj bi trajala deset dni in naj bi bila uvod k akciji za izoliranje Ogulina. Štab 4. korpusa je računal tudi na sodelovanje dela 15. divizije 7. korpusa Slovenije, ki je bil na tem ozemlju in je operiral pod poveljstvom skupnega operativnega štaba slovenskih in hrvaških enot.⁴¹²

Devetega januarja 1944. je bila 1. brigada 8. divizije v območju Gornje Dubrave, 2. med Donjo Dubravo in Generalskim stolom, 3. v bližini Ogulina. Pripravljale so napad na sovražnika v Oštarijah, 6 km jugovzhodno od Ogulina. Deveta brigada 18. slovenske divizije je držala položaje zahodno od Ogulina. Operacijo so začele enote 8. divizije, ki so sistematično rušile železniško progo na odseku Gornje Dubrave—Tounj in Globornički most—Generalski stol. Pod pritiskom dela 1. brigade se je posadka iz Tounja umaknila v Oštarije, nemško-ustaško posadko Globorniškega mosta, ki je bila razmeščena po bunkerjih, pa so po šestnajstih urah boja premagali. Ob tem je sovražnik imel okrog 60 mrtvih in ranjenih ter 48 ujetih vojakov. Uničenih je bilo tudi 20 vagonov in ves material, namenjen za popravilo mostu.

Deveta brigada 18. slovenske divizije je ob napadu 1. brigade 8. divizije v območju Globorniškega mostu obsula sovražnikovi posadki v Ogulinu in Sv. Petru z ognjem iz minometov in strojnic, da bi tako preprečila njeno posredovanje proti napadeni postojanki. Naslednjo noč je 1. bataljon 9. brigade demonstrativno napadel Sv. Peter pri Ogulinu. Ko sta padli postojanki v Tounju in Globorniškem mostu, je bila na vrsti postojanka Oštarije, zadnja ovira za napad na Ogulin. Pred napadom na Oštarije sta 2. in 3. bataljon 9. brigade demonstrativno napadla Ogulin iz smeri Velikega Gradišča. Deveta brigada je dobila nalogo napasti in uničiti Sv. Peter, izpostavljeno predstražo 2 km zahodno od Ogulina, če pa ji to ne bi uspelo, bi postojanko morala nenehno držati pod močnim pritiskom in tako onemogočiti kakršnokoli intervencijo proti hrvaškim enotam in Oštarijam.

Oštarije ležijo na obeh bregovih Mrežnice, čez katero sta bila postavljena dva mosta, cestni in železniški. Okrog naselja je gola ravnica z mnogimi vrtačami, kar je sovražniku omogočalo dober pregled nad okolico in mu dajalo možnosti za organizacijo učinkovitega sistema ognja iz betonskih bunkerjev in razvejanih rogov. Ves obrambni sistem je bil zaščiten z bodečo žico. V postojanki so bile dve četi domobrancev in četa ustašev. Imeli so tudi težke minomete. Postojanka je bila za sovražnika velikega pomena, saj je branila Ogulin in varovala pomemben železniški in cestni prometni vozal, ki je povezoval Karlovac s Sušakom in srednjim Jadranom.

Neposredni napad na Oštarije je izvedla 1. brigada 8. kordunske divizije, okrepljena z dvema divizionoma topov različnih kalibrov in dvema oklopnima avtomobiloma.

Po artilerijski pripravi so 11. januarja ob 7. uri borci 1. brigade šli v napad. Ker prvi napad ni popolnoma uspel, je štab 8. divizije sklenil privleči topove v neposredno bližino betonskih utrd. Pod njihovim uničujočim ognjem so bunkerji padali drug za drugim, kar je omogočilo prodor v naselje. Sovražnik se je hitro umikal proti Ogulinu in pri tem trčil na bataljon 3. brigade, ki je varoval smer iz Ogulina. Popolnoma so ga razbili. Zaradi 9. brigade sovražnik iz Ogulina ni niti poskusil intervenirati proti napadeni postojanki. Po poročilu štaba 8. kordunske divizije so ujeli 150 sovražnikovih vojakov, 2 oficirja in 9 železničarjev. Ubili in ranili so jih osem, zaplenjeni material pa je bil zelo obilen.

Dobili so 199 pušk, 6 težkih strojnic, 5 puškomitraljezov, lahki minomet, veliko druge vojaške opreme in blaga. Izgube napadalcev so v primerjavi z izgubami branilcev bile majhne; štirje padli in 19 ranjenih borcev. V poročilu poveljstva glavnega stožera hrvaškega domobranstva z dne 13. januarja 1944 o zavzetju Oštarij med drugim piše: »... Posadka dveh domobranskih in ene ustaške satnije razkropljena. Majhno število (okrog 70 fantov) se jih je umaknilo v Ogulin. Med njimi je 24 ranjenih ustašev in domobrancev. Ogulin obkoljen. Stanje pri Ogulinu težko . . . Okrepitev iz Karlovca poslano.«⁴¹³

S padcem vrste pomembnih postojank, ki so varovale Ogulin in prekinitvijo železniške proge, je bila izolirana ogulinska postojanka. Ogulin je bil obkoljen in tako je bila končana prva faza operacije. Ostal je še cilj operacije, zavzetje postojanke, kar bi povezalo osvobojena ozemlja Slovenije, Gorskega Kotara in Korduna ter ustvarilo velik skupen manevrski prostor narodnoosvobodilne vojske Slovenije in Hrvatske. Če bi se to uresničilo, bi bile možne tudi uspešne operacije proti jadranski obali.

Neposreden napad na Ogulin naj bi izvedle tri brigade, 1. in 3. brigada 8. kordunske divizije s severovzhoda in jugovzhoda, 9. brigada 18. slovenske divizije pa z zahoda. Zavarovanje proti Generalskemu stolu je pripadlo 2. brigadi 8. kordunske divizije, 13. hrvaška divizija in 10. slovenska brigada pa sta zapirali smeri, ki iz Hrvatskega Primorja vodijo k Ogulinu in v notranjost Gorskega Kotara. Vendar je štab

4. korpusa napad moral odpovedati zaradi ukaza glavnega štaba Hrvatske. Iz območja Karlovca je proti Ogulinu začela prodirati močna kolona 3000 ustašev iz sestava 392. legionarske divizije* v območju Gospiča pa so se zbirale enote nemške 114. lovske divizije. Glavni štab Hrvatske je na podlagi tega sklepal, da so akcije teh sovražnih enot naperjene proti osvobojenemu ozemlju, kjer naj bi razbile slovenske in hrvaške partizanske enote na teh območjih in spet popolnoma zagospodarile nad strateškimi prometnimi zvezami in vozli. Akcije sovražnih enot so res tekale tako, kot je predvideval glavni štab Hrvatske. Po prodoru v območje Ogulina je 392.

* Moštvo 392. legionarske divizije, kakor tudi že omenjene 371. in 373. legionarske divizije, so sestavljali Hrvati, poveljevali pa so jim Nemci. Vojaki so se vežbali v nemških šolskih centrih.

legionarska divizija prodirala naprej v smeri Ogulin—Bosiljevo—Vinica; Ogulin—Jezerane in Ogulin—Drežnica ter naprej proti Primorju. Vse močnejše je pritiskala na 13. hrvaško divizijo, da bi tako omogočila nemški 114. lovski diviziji prodreti vzdolž Hrvatskega Primorja proti cesti za Trst, oziroma proti nemški fronti v Italiji, kamor je koncem januarja 1944 tudi odšla.

VDOR V HRELJIN

Na drugem delu bojišča 18. slovenske divizije je na položajih proti Sušaku in Bakarskem zalivu bila njena 10. brigada. To ozemlje so držale nemške enote, oziroma 162. Turkestanska divizija. V njih so bili tudi vojaki ruske narodnosti. 2e 15. decembra je glavni štab Slovenije poslal vsem podrejenim štabom navodilo, kako naj s pomočjo partijskih organizacij na terenu vzpostavljajo stike z vojaki ruske narodnosti in kako naj širijo propagando med njimi, da bi jih tako vzpodbudili k odhodu v NOVJ. Do tedaj je že veliko vojakov ruske narodnosti v skupinah ali posamič prestopilo k partizanom. Obveščevalna služba štaba 10. brigade je zvedela, da so v hreljinski posadki tudi mobilizirani ujetniki iz Sovjetske zveze. Z njimi so se že prej povezali člani okrožnega partijskega komiteja. Zato je štab brigade sklenil, da bodo v noči na 23. januar vdrli v sovražno postojanko Hreljin.⁴¹⁴

Za napad so določili 1. in 2. bataljon brigade, ki sta se z večjim delom enot priplazili v postojanko, z manjšim pa varovala akcijo v smeri vasi Plase in Meja—Gaj. Tretji bataljon je istočasno izvedel lažni napad na postojanko v Zlobinu.

Posadka v Hreljinu je štela okrog 300 mož, ki so bili dobro oboroženi z lahkim in težkim orožjem, med katerimi so bile tudi 4 težke havbice. Napadajoče enote so se razdelile na pet skupin, ki so istočasno napadle že prej določene cilje. Sovražnik je bil popolnoma presenečen, ker napada ni pričakoval, saj je računal, da so napadom bolj izpostavljene postojanke, kot je bila tista v Zlobinu in druge. Kljub presenečenju so organizirali odpor, toda 29 ruskih vojakov je prešlo na stran partizanov in skupna z njimi začelo napadati nemške vojake. Ujeli so 3 Nemce, od katerih so enega pri poskusu bega ustrelili, drugemu je uspelo uiti, enega pa so

partizani odvedli s seboj.. Organizator pobega ruskih ujetnikov, po imenu Sergej, ki je bil povezan z njimi, je s pomočjo nemških razpoznavnih znakov pripeljal partizane do havbic, kjer je padel nemški stražar, dva Rusa pa sta se pridružila napadalcem. Ker topov niso mogli odvreči s seboj, so uničili nekatere najbolj občutljive dele havbic. Zaplenili so dva mitraljeza, 34 pušk, nekaj pištol in veliko drugega. Po poročilu štaba 18. slovenske divizije so Nemci imeli 20 mrtvih in večje število ranjenih. Pri brigadi je bil ranjen komandant 1. bataljona.

Akcija je močno odjeknila v Gorskem Kotaru, saj je bila smela in premišljeno drzna in je rodila dobre uspehe. Ker je do nje prišlo takrat, ko so močne nemške sile prodirale iz Crikvenice čez Hreljin proti Trstu, je bila še pomembnejša.

Po opravljeni akciji je bil miting v Fužinah. Ljudje so bili zaradi uspeha zelo zadovoljni. Ruske ujetnike so razporedili po bataljonih, kjer so skupaj s slovenskimi borci nadaljevali boj. Z njimi so se zelo spoprijateljili.

Ko se je 392. legionarska divizija združila z ogulinsko posadko in ko so njene posamezne bojne skupine prodrle v Plaški in Jezerane, Drežnico in Bosiljevo, so se slovenske in hrvaške enote konec januarja 1944 razporedile takole: 2. brigada 8. kordunske divizije je pri Osojniku, (k. 346) zapirala smer Ponikve—Lukov dol, 9. brigada 18. slovenske divizije pa smer Ogulin—Vrbovško s položajev Ljubošina—Gomirje—Vrbovško. Obe brigadi sta se tesno povezali in uskladili svojo dejavnost za primer, če bi sovražnik uspel prodreti v dolino Kolpe in čez Vrbovško v notranjost Gorskega Kotara. Glavnina 8. kordunske divizije se je obrnila proti Primišlju in Plaškemu, 13. hrvaška divizija pa je zaprla smer, ki od Drežnice in Jezeran vodi proti jadranski obali. Deseta slovenska brigada je držala položaje na črti Gornje Jelenje—Fužine.

V tem razporedu so enote ostale vse do odhoda 18. slovenske divizije v Slovenijo v prvi polovici februarja 1944. S tem se je zaključilo eno najbogatejših obdobj medsebojnega sodelovanja enot NOV Slovenije in Hrvatske, ki je trajalo polnih 5 mesecev, od kapitulacije Italije septembra 1943 do začetka februarja 1944.

Glavna štaba NOV in PO Hrvatske in Slovenije sta pravočasno presodila možnosti za nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega boja, ki ga je omogočala kapitulacija fašistične Ita-

lije. Ob medsebojni pomoči in sodelovanju so uspešno razorožili večino italijanskih enot v jugozahodni Hrvatski in v Sloveniji.

Osnovni vzrok za hud udarec, ki so ga slovenske in hrvaške partizanske enote doživele med nemško ofenzivo v hrvaški in slovenski Istri je bil, da so enote šele ustanavljali in oblikovali, ko jih je ta zatekla. Mladi borci, pa tudi nižji štabi in starešine so bili brez izkušenj. Lahke zmage nad razpadajočimi italijanskimi enotami, ki so jih razoroževali, so ustvarile pri borbah in štabih iluzijo, da tudi z novim okupatorjem ne bo težko in da bo vojne kmalu konec. Okupatorja so podcenjevali, ker niso poznali splošnega vojaškega položaja in ker niso razumeli splošnih strateških ciljev nemških poveljstev in možnosti za njihovo uresničenje.

Za okupatorja je imela Istra velik pomen, saj je povezovala dejavnost nemških sil v severni Italiji z onimi na ostalem delu jadranskega zaledja in na Balkanu. Tako se nemška poveljstva niso mogla sprijazniti z razvojem narodno-osvobodilnega gibanja na tem območju in so organizirala ofenzivo, da bi uničila njegovo naraščajočo oboroženo silo. Močan motiv je bila tudi bojazen pred zavezniškim izkrcajem na polotoku.

Tesno sodelovanje slovenskih in hrvaških enot se je posebno razvilo pred in med oktobrsko-novembrsko ofenzivo na osvobojeno ozemlje Gorskega Kotara, Zumberka in bivše Ljubljanske pokrajine. V tem času je sodelovanje imelo dvojni ugodni pomen. Vrhovnemu štabu je po eni strani omogočilo uresničenje njegovega operativnega načrta, po drugi strani pa je glavnemu štabu Hrvatske olajšalo težave, ko so deli enot NOV Hrvatske odšli v Bosno.

Štabi so med ofenzivo ukrepali v skladu s položajem, upoštevali pa so tudi navodilo vrhovnega komandanta, ki je poudarjal, da je treba usmeriti akcije proti prometnim žilam, široko razporediti manjše udarne skupine na operativnem območju ter pošiljati posamezne udarne skupine v zaledje sovražnih enot, ki so v ofenzivi.⁴¹⁵

Prodor 18. slovenske divizije v Gorski Kotar in del Hrvatskega Primorja je izpolnil veliko vrzel v razporeditvi partizanskih sil, ko dve brigadi 13. Primorsko-goranske divizije nista zadoščali za učinkovito nadziranje širokega območja Gorskega Kotara in Primorja. Zato je prisotnost 18. divizije

na tem področju ter delov 15. divizije na območju med komunikacijami Karlovac—Ogulin in Kolpo precej izboljšalo položaj na Hrvaškem. Prisotnost slovenskih enot v Hrvatski je hkrati učinkovito izpodbijala in onemogočala sovražno propagando na terenu, še posebej po odhodu dela 13. hrvaške divizije proti Liki. Položaj v Gorskem Kotaru se je še izboljšal, ko so enote 18. slovenske divizije v sodelovanju s Primorsko-goranskim odredom zavzele nekaj pomembnih postojank na glavni cesti Karlovac—Sušak in tako prekinile povezavo med sovražnimi enotami v Karlovcu in Sušaku. Hkrati z vojaškimi operacijami so enote divizije tudi mobilizirale nove borce iz hrvaških vasi in jih pošiljale v hrvaške enote, same pa so se izpopolnjevale iz Slovenije. Štabi brigad in divizij so nenehno sodelovali s krajevnimi poveljstvi in partijskimi komiteji, na skupnih mitingih in kulturnih prireditvah pa so utrjevali vero v zmago in tako preprečevali sovražnikov vpliv na hrvaškem ozemlju.

Obveščevalna služba 18. divizije je delala dobro, saj je tesno sodelovala s terensko politično organizacijo. Tako so vsi dali svoj delež k uspehu skupnih akcij slovenskih in hrvaških partizanskih enot.

Na tesno koordinacijo operacij v veliki meri je vplival tudi vrhovni štab, saj je to zahteval v skladu s koristmi nadaljnjega razvoja in povezovanja sosednjih osvobodilnih gibanj pa tudi uresničenja svojih načrtov.

Med pripravami in izvajanjem skupnih akcij je vladalo popolno razumevanje tako med predstavniki glavnih štabov kot med štabi enot. Pred operacijami v Gorskem Kotaru niso ustanovili skupnega operativnega štaba, kot so to storili v Žumberku v letih 1942/43. Štab 18. divizije je samostojno vodil operacije. Pri tem je vedno sodeloval predstavnik štaba 13. hrvaške divizije. Izjemno so ustanovili skupni štab, ko je 15. slovenska brigada s Karlovškim partizanskim odredom napadla sovražnika v Netretiču in Donjih Stativah.

Med hudo sovražnikovo ofenzivo v bivši Ljubljanski pokrajini je bil Gorski Kotar za slovenske partizane zelo pomemben, tega se je zavedal glavni štab Slovenije še preden je prispelo navodilo vrhovnega komandanta, ki ga je poslal

5. januarja 1944 in v katerem pravi: »Ena od vaših divizij mora vzdrževati tesno zvezo s hrvaškimi silami v Gorskem Kotaru in ob zgornji Kolpi. Za vas je to zelo pomembno, ker

lahko čez ta teren svobodno manevrirate in če se pokaže potreba, pošljete v Liko močnejše sile.«⁴¹⁰

Skupne operacije ob koncu 1943. in v začetku 1944. so tekle v zelo težavnih razmerah. Bila je huda zima, teren je bil težak, postojanke so bile dobro utrjene, borci so bili slabo obuti in oblečeni, hrana je bila slaba. Premiki so bili pogosti, enote so se slabo izpopolnjevale, razen tega pa so bili nameni sovražnika včasih nejasni. Zaradi slabe izpopolnitve enot in nezadostne prehrane so trpeli predvsem borci 18. slovenske divizije, ki je dobivala nove partizane iz Slovenije. Štab divizije je bil prisiljen razpustiti četrte bataljone brigad, da je lahko izpopolnil ostale.

Večino skupnih akcij proti sovražniku so izvedli uspešno, pa tudi sovražnikove izgube so bile v primerjavi z izgubami partizanskih enot velike. Izjema je le ogulinska operacija, ki ni uspela zaradi intervencije 392. legionarske divizije, oziroma prodora 114. lovske divizije z območja Otočac čez Senj proti Gorskem Kotaru. Medsebojnemu sodelovanju štabov in enot NOV in PO Hrvatske in Slovenije je veliko prispeval tudi vrhovni komandant. Na podlagi podatkov obveščevalne službe je pravočasno obveščal in opozarjal oba glavna štaba o premikih in namerah sovražnika med oktobrsko-novembrsko ofenzivo. Večkrat je opozarjal: »Bodite previdni in usmerite se proti Baniji in Kordunu . . . Obvestite tudi Slovence, da se oprejo na vas... Morate se pobrigati za prehrano in oskrbovanje z opremo za 18. slovensko divizijo, ki se bori v Gorskem Kotaru. O izvršitvi obvestite.«⁴¹⁷

Nemškim silam v ofenzivi ni uspelo uničiti narodnoosvobodilne vojske Slovenije in Hrvatske v primorskem zaledju, torej niso dosegli osnovnega namena. Tudi razbiti je niso mogli. To jim je začasno uspelo le v Istri. Uspelo pa jim je obvladati primorski pas in glavna prometna križišča v njegovem zaledju.

Dasiravno je nemška oktobrska ofenziva otežila delo partijskih vodstev slovenske in hrvaške Istre, zveze med njimi ni prekinila. V času, ko je pošiljanje Slovencev v partizane severno od železniške proge Trst—Postojna bilo tvegano, sta okrožni komite KPS za Brkine in okrožni komite KPH za Istro skupaj reševala vprašanja, ki so nastajala v zvezi z mobilizacijo ljudi z brkinskega področja in novince pošiljala v hrvaške enote, ki so se po ofenzivi v Istri še obdržale.⁴¹⁸

V tesnih stikih sta bili tudi partijski vodstvi Hrvatske in Slovenije. Izmenjavali so si informacije in literaturo.⁴¹⁹

Lahko ugotovimo, da je odnos med slovenskim in hrvaškim narodnoosvobodilnim gibanjem v drugi polovici 1943 označevala visoka stopnja sodelovanja med višjimi partizanskimi štabi in enotami v operacijah širšega obsega. Vse to je privedlo do še tesnejšega zbliževanja obeh sosednih narodov in je okrepilo vojaško silo obeh gibanj v nadaljnji borbi proti skupnemu sovražniku.

SKUPNI BOJI KOZJANSKIH IN ZAGORSKIH PARTIZANOV

Ko je bila južno od Save v poslednjih mesecih 1943 že dosežena visoka stopnja sodelovanja med slovenskimi in hrvaškimi enotami in štabi, so na območju severno od Save predstavniki slovenskega in hrvaškega gibanja komajda uspeli preseči stopnjo posameznih kurirskih zvez in preiti v širše sodelovanje.⁴²⁰

Hitrejši razvoj gibanja in sodelovanja je bila nujnost za obe strani, ker so na hrvaški in na slovenski strani bile še velike rezerve v ljudeh, ki jih je bilo treba vključiti v boj in tako oslabiti sovražnika.

Ko je na območju bivše Ljubljanske pokrajine trajala najsilovitejša faza nemške ofenzive, je 13. novembra 1943 okrožni komite KPH za Krapino poslal štabu 2. operativne cone pismo, v katerem ga obvešča, da vzdržuje nenehne stike s tovariši v Sloveniji.⁴²¹ Poroča tudi, da je Kozjanski bataljon na Bohorju in da se hoče približati Sotli. Štab Kozjanskega bataljona je po okrožnem komiteju KPS Krapina prosil štab 2. operativne cone Hrvatske in Kalniškega odreda, naj pošljeta Slovence iz enot Kalniškega odreda v Kozjanski bataljon, da bi popravili številčno stanje bataljona in tako okrepili njegovo udarno moč. V pismu je poudarjeno tudi, da štab bataljona pričakuje pomoč 200 borcev iz Hrvatske, kot so to obljubili pri poverjeništvu CK KP Hrvatske v Zagrebu.⁴²²

V pismu je rečeno, da bataljon brez izpopolnitve in orožja ne more uspešno napadati sovražnih posadk ob slovensko-hrvaški meji.

Tako je v prvi polovici novembra v štab 2. operativne cone prišel kurir Kozjanskega bataljona Janez Rožman, da bi dal neposredno ustno poročilo o položaju na Kozjanskem. Načel je tudi vprašanje odhoda Slovencev iz hrvaških enot na Kalniku v Kozjanski bataljon. Ob tej priložnosti se je za odhod v Slovenijo prijavilo 14 Slovencev.⁴²³

Dne 24. novembra 1943 je štab 2. operativne cone poslal pismo štabu 7. slovenskega korpusa, v katerem med drugim piše tudi: »Končno je našemu Zagorskemu odredu uspelo tesneje povezati se z odredom, ki se zadržuje ob Sotli. Veseli nas, da je po dveletnem boju prišlo do povezave tudi na tem delu naše domovine. Prepričani smo, da se bo sodelovanje še okrepilo. Slišimo, da se borite z velikimi težavami. Nemški okupator poskuša z vsemi silami pokoriti vaš narod, zavarovati železnice in ceste za svoje čete. Začel je ofenzivo na vaše ozemlje, ki se je zanj končala porazno ... Od tovariša Janeza Rožmana, ki ga je poslal šef TV postaje za severno Slovenijo, da bi navezal stik z našim Zagorskim odredom, smo prejeli obvestila o razmerah na območju Kozjanskega odreda (bataljon, op. avt.). Zato smo sklenili, da pošljemo okrog 20 tovarišev Slovencev, ki so bili v naših enotah in so lahko tudi politični in vojaški voditelji. Z njimi pošljamo tudi dva puško mitraljeza za izpopolnitev oborožitve odreda.«⁴²⁴

Hkrati je štab 2. operativne cone Hrvatske pisal štabu Kozjanskega bataljona in štabu Zagorskega odreda ukazal, naj s skupnimi močmi očistita mejo ob Sotli in nato skupaj operirata na Kozjanskem. Tako je po ukazu štaba cone poslal štab Zagorskega odreda svoj 1. bataljon na področje Pregrada—Klanjec. Bataljon je vodil komandant Ivica Družinec, spremljal pa ga je operativni oficir odreda. Bataljon naj bi se povezal s Slovenci in se z njimi dogovoril o skupnih akcijah, v katerih bi mobilizirali nove borce za Kozjanski bataljon, razširili osvobodeno ozemlje in pospešili razvoj narodno-osvobodilnega gibanja na Kozjanskem. S 1. bataljonom je iz vasi Sambolič odšla tudi skupina Slovencev. Bataljonu so ukazali, naj se na svoji poti izogiba bojem z ustaši, da bi prišli na cilj kar najhitreje in kar najmanj utrujeni. To pa enoti ni uspelo in se je nat poti do Sotle morala prebijati ob neprestanih bojih, v katerih slovenske skupine borcev niso angažirali, da bi vsi prišli na cilj.⁴²⁵ Bataljon je 15. decembra 1943 prispel v bližino Kumrovca in Zagorskih sel. Pričakali



Ivica Družinec, komandant 1. bataljona Zagorskega odreda (prvi z leve)

so ga predstavniki okrožnega komiteja KPH Krapina in okrožnega komiteja Klanjec, da bi slovenske borce pospremili čez Sotlo v Slovenijo. Slovenski partizani so pred tem morali dobiti zvezo s Kozjanskim bataljonom, zbrati podatke o moči nemških postojank ob meji in najti najugodnejše mesto za prehod 1. bataljona Zagorskega odreda v Slovenijo.

Od 15. do 19. decembra je 1. bataljon Zagorskega odreda ostal med Sotlo in železniško progo Zagreb—Krapina, da bi mobiliziral nove borce, postavljajl zasede ustašem in rušil komunikacije.⁴²⁶

Štab 1. bataljona je 19. decembra s slovenske strani dobil sporočilo. V noči na 20. december se je bataljon odpravil čez reko. Pomagala mu je desetina Kozjanskega bataljona, ki je napadla sovražno stražo na cesti Kumrovec—Sv. Peter, proti jutru ob 2. uri pa odstranila vrata in žično pregrado na mostu, da bi se bataljon hitreje znašel na slovenskem ozemlju.

Po predhodnem dogovoru s štabom Zagorskega odreda in štabom Kozjanskega bataljona naj bi partizanske enote še isto noč napadle nemško postojanko Sv. Peter pod Sv. Gorami, v kateri se je branilo 18 orožnikov.⁴²⁷

Napad naj bi se začel že v noči na 20. december polnoči. Ker pa je sovražnik odkril razmestitev slovenskih čet, so te začele napad predčasno, ko so se hrvaške šele prebijale čez Sotlo. Kakor hitro so slišali, da se je boj začel, je štab 1. bataljona Zagorskega odreda poslal po eno četo, da bi pomagala slovenskim partizanom, ki so obkolili stavbe, iz katerih so se orožniki ogorčeno branili. Druga četa 1. bataljona je postavila zasedo na cesti Sv. Peter—Kozje. Slovenskim in hrvaškim borcem je uspelo zažgati eno stavbo in prodreti v pritličje zgradbe, kjer so zajeli 4 orožnike (Avstrijce). Boj je trajal okrog tri ure, ko je bil izdan ukaz za umik, saj ni bilo možnosti, da bi odpor sovražnika strli.

V boju so zaplenili 5 pušk, 2 avtomata, 200 nabojev, 10 ročnih granat, 6 plaščev in 4 nabojne pasove za strojnico. Hrvaške enote so v tem boju imeli 2 težko ranjena, na slovenski strani pa je padel komandant Kozjanskega bataljona Ivan Skvarča-Modras.⁴²⁸



Ivan Skvarča-TVlodras, komandant
Kozjanskega bataljona

Akcija ni uspela zato, ker sovražnika niso presenetili in ker je bil začetni udarec prešibak. Po mišljenju operativnega oficirja Zagorskega odreda je štab Kozjanskega bataljona enote preveč raztegnil, saj je skoraj polovico bataljona postavil

v zavarovanje akcije proti Bizeljskemu. S tem je bil bataljon oslavljen. Če bi sile razdelili bolj premišljeno, bi bil napad bolj uspešen.

Po neuspelem napadu so se okrog 6. ure hrvaške in slovenske enote zbrale in odšle čez Sveto goro in Vrhojance proti Osredku, kamor so prišle okrog 11. ure. Tu so se borci razporedili. Druga četa 1. bataljona se je namestila v vasi Javorje in zavarovala smer proti Vrhojancu, 1. četa je odšla v Osredok, Kozjanski bataljon pa je bil v hiši, 400 metrov od trigonometra 698. Steindlova udarna skupina vermanšafta je opazila Kozjanski bataljon in ga v gosti megli iz bližine napadla z bombami in avtomatskim orožjem. Kakor hitro je 1. četa Zagorskega odreda opazila, da so Slovenci napadeni, se je takoj razvila za boj in jim priskočila na pomoč. Po dveh juriših so sovražnika s skupnimi napori odbili proti Pišecam. V tem boju je sovražnik imel 4 mrtve in 6 ranjenih, Kozjanski bataljon pa 3 padle in 2 ranjena. Med padlimi je bil tudi politični komisar bataljona Jože Planinc-Kostja.⁴²⁹

Za kozjanske partizane je bil to hud udarec, saj so izgubili Modrasa in Kostjo, dve starešini bataljona.

V boju so zaplenili 1750 nabojev za puško in 9 ročnih granat. Žrtve so padle zaradi neprevidnosti štaba bataljona, ki ni postavil bojnega zavarovanja proti Pišecam, čeprav je tako ukazal operativni oficir Zagorskega odreda. V tem položaju sta bila namreč Kozjanski in Zagorski bataljon podrejena operativnemu oficirju Zagorskega odreda. Tako so se dogovorili s štabom Zagorskega odreda.

Dne 20. decembra ob 16. uri sta se bataljona premestila v vas Sv. Jera, okrog 2 km od Pišec, kjer so borci prenočili. Naslednjega dne so enote odšle zahodno od Pavlove vasi, da bi se odpočile in nahranile. Naslednjo noč so se namreč kanili premakniti na Bohor, da bi preuredili Kozjanski bataljon in nadaljevali akcije na Kozjanskem. Okrog 9. ure istega dne pa sta štaba dobila obvestilo, da je v Sromljah okrog 60 Nemcev, ki čakajo okrepitve za ponovni napad. Takoj so partizanske enote razporedili za boj. Kozjanski bataljon in eno četo 1. bataljona so poslali na položaje proti Sv. Jeri ter postavili predstražo proti Pavlovi vasi in k. 548. Del enot je bil v območju k. 655. Štaba sta se hotela boju izogniti zaradi pomanjkanja streliva in izčrpanosti borcev, ki si od lakote in pohodov še niso opomogli.

Res je okrog 11. ure istega dne sovražnik napadel položaje iz smeri Pišec in Sromelj. Razvil se je ogorčen boj. Partizani so odbili juriš s protijurišem, da bi se sovražniku izvili in se umaknili proti Bohorju. To pa jim ni uspelo. Sovražnik je nekajkrat jurišal. Med srditim bojem so partizani ročne bombe, ki so jih Nemci metali, večkrat metali nazaj. Šele v sedmem jurišu je Nemcem uspelo prebiti partizansko obrambo in jih razpoloviti pri Drenovcu. V takem položaju se je glavnina bataljona Zagorskega odreda umaknila preko Spička in Sotle v vas Lukavac v Zagorju, druga četa istega bataljona s 16 slovenskimi borci pa je odšla v smer Pišce—Stara vas—Kraljevac—Lukavac, kjer se je združila z glavnino bataljona. Večji del Kozjanskega bataljona je ostal na slovenski strani.

V bojih pri Drenovcu je imel sovražnik 5 ranjenih in enega padlega, 1. bataljon Zagorskega odreda pa 3 mrtve in 6 ranjenih borcev. Partizani so zaplenili 6 pušk.⁴³⁰

Razen dela Kozjanskega bataljona so se partizanske enote prebile v Zagorje. Preboj je bil zelo težaven, saj so v pasu ob Sotli bila postavljena številna minska polja, pregraja iz bodeče žice, mejo pa so nadzorovale graničarske enote, ki so nadzirale tudi cesto Brežice — Sv. Peter (Bistrica ob Sotli). Razen tega je bila Sotla tedaj zelo visoka, kar je izčrpanim borcem, ki so s seboj nosili tudi ranjence, povzročilo veliko neprijetnosti in naporov.

Po dveh dneh počitka v vasi Lukavac sta se 1. bataljon Zagorskega odreda in skupina partizanov Kozjanskega bataljona 24. decembra premaknila čez Klanjec proti Desiniču, odkoder je skupina slovenskih borcev po terenskih zvezah ponovno šla v Slovenijo in se priključila glavnini Kozjanskega bataljona.

Štab 4. operativne cone Slovenije se je zavzel, da bi uredil organizacijske težave v bataljonu, ki je v teh bojih pretrpel velike izgube. Ukrepi so bili učinkoviti, saj je bataljon kasneje prerasel v odred, kar je bil predpogoj za nadaljnji razvoj partizanskega gibanja na Kozjanskem in še tesnejše sodelovanje s sosednjim partizanskim gibanjem na Hrvatskem.

SODELOVANJE SLOVENCEV IN HRVATOV MED POHODOM 14. DIVIZIJE NA ŠTAJERSKO

Zamisel o pohodu večje slovenske partizanske enote na Štajersko, ki naj bi okrepila osvobodilni boj, najdemo v dokumentih vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, ki imajo datum 18. november 1943. Segajo torej v čas, ko je nemška oktobrsko-novembrska ofenziva na področju južno od Ljubljane bila končana oziroma, ko so se glavne nemške sile, ki so jo izvajale, umaknile z napadenega osvobojenega ozemlja v Ljubljanski pokrajini deloma na vzhodno fronto, deloma pa na ozemlje Hrvaške, da bi se ofenziva usmerila še proti Kordunu in Baniji. Mnogi premiki okupatorskih enot v raznih smereh proti primorskemu pasu in njegovemu zaledju so vrhovnemu štabu bili znamenje, da se proti enotam narodnoosvobodilne vojske in partizanskim odredom Slovenije pripravlja nova ofenziva večjega obsega, ki bo vključevala tudi čiščenje terena. O tem je vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije obvestil glavni štab NOV in PO Slovenije. Vrhovni komandant NOV in PO Jugoslavije je predlagal glavnemu štabu Slovenije, kot smo že omenili, da na območju bivše Ljubljanske pokrajine sestavi tri operativne skupine, od katerih bi ena »... operirala ofenzivno v smeri Štajerske, da bi se združila s hrvaškimi silami v Zagorju.⁴³¹ Misel o povezovanju slovenskih in hrvaških enot na območju severno od Save je vodstvo osvobodilnega gibanja Slovenije izrazilo že leto dni poprej v času, ko so na Štajersko poslali 2. grupo partizanskih odredov Slovenije.

Glavni štab NOV in PO Slovenije je na osnovi lastnih ocen položaja v Sloveniji predlagal vrhovnemu komandantu, naj bi na Štajersko poslali eno celo divizijo. S tem je vrhovni štab soglašal in pripomnil, naj divizija »... deluje tam in naj bo osnova za vaš tretji korpus, ki naj teži k severu in vzhodu.«⁴³²

Bilo je več razlogov, na podlagi katerih je vodstvo slovenskega partizanskega gibanja sklenilo, da v severno Slovenijo pošlje 14. divizijo. Na Notranjskem in Dolenjskem so bile namreč že do kraja izčrpane možnosti za mobilizacijo ljudi v oborožene partizanske enote. Po kapitulaciji fašistične Italije je podoben položaj nastal tudi na Primorskem, saj so v narodnoosvobodilno vojsko mobilizirali vse za orožje spo-

sobne ljudi. Treba je bilo najti nove vire mobilizacije in to ne le zaradi izpopolnjevanja že obstoječih enot, temveč da bi lahko ustanovili nove. Štajerska je bila razen Gorenjske močan vir za nadaljnjo mobilizacijo. O tem je Boris Kidrič v poročilu Edvardu Kardelju dejal: »... Drugič pa je glede Štajerske jasno, da je naš poglavitni rezervoar za mobilizacijo. Tiste govorice, da so Nemci večino odvlekli na vzhodno fronto, so bajke... Vsaj teoretično je za našo vojsko na Štajerskem mogoče mobilizirati 20.000 borcev...«,⁴³³ Kidrič je imel popolnoma prav. Če vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja glede tega ne bi pravočasno ukrepalo, bi mobilizacijo izvedli Nemci, kar bi za slovensko, pa tudi za jugoslovansko gibanje na sploh, bila velika vojna in politična škoda.

Mobilizacija pa ni bila edini vzrok za usmerjanje pozornosti partijskega vodstva na severno Slovenijo. V pismu z dne 25. decembra piše Edvard Kardelj centralnemu komiteju KP Slovenije tudi o drugih vzrokih: »... 3. Mislim, da naj bo vaša najvažnejša naloga, da maksimalno politično aktivnost prenesete tudi tja, kjer je do sedaj ni bilo, ali pa je bila slaba (Štajerska, Koroška, Prekmurje) in dejansko povežete vso Slovenijo pod vašim vodstvom. To vprašanje se zdaj postavlja povsem kategorično in se ga ne da več odlagati, kot se ga je do zdaj. Ukrepajte, kot je potrebno, še posebej na vojaškem področju. Predvsem imejte v mislih, da bo začetek pomladi tudi začetek konca (Misli na začetek konca vojne, op. avt.) in da moramo biti povsod vojaško in politično pripravljeni...«,⁴³⁴

Iz tega lahko izvlečemo tri osnovne zaključke, s katerimi je računalo vodstvo osvobodilnega gibanja. Prvič; potreba po političnem povezovanju Slovenije v celoto pod enotnim političnim vodstvom, drugič, mobilizacija ljudi za NOV in, tretjič, potreba, da se partizansko gibanje v Sloveniji do pomladi 1944 pripravi vojaško in politično, da bo povsod enakopravno prisotno in pripravljeno, ko bo nemška moč v Evropi začela usihati.

Okrepitev partizanskega gibanja pa je imela še en poseben pomen. Kot je partizansko gibanje Slovenskega primorja ugodno vplivalo na razvoj protifašističnega odpora v Italiji, tako naj bi isto vlogo odigrala Štajerska v odnosu do Koroške in Avstrije, čez Prekmurje pa tudi do Madžarske. Da bi se to lahko zgodilo, je bilo treba Štajersko usposobiti vojaško in politično. »Zato smo sklenili, da pošljemo na Štajersko večjo

kadrovsko pomoč (20 kadrov rajonskega in okrožnega formata in pa celo divizijo ...),« pravi Boris Kidrič v že omenjenem poročilu z dne 12. januarja 1944.

Petega januarja je vrhovni komandant NOV in POJ poslal glavnemu štabu Slovenije navodilo za delo in organizacijo enot. V njem odreja naloge za štajersko operativno cono in poleg ostalega pravi tudi: »... Kot ste tudi sami rekli, je Štajerska za vas vojaško in politično zelo pomembna. . . Na Štajerskem sovražnik še naprej mobilizira sile zase. Zato že zdaj premaknite na to območje lahko gibljivo divizijo .. . Sile na Štajerskem naj v manjših četah prodrejo na sever in iščejo zvezo z Avstrijci. Temu posvetite posebno pozornost. Čez Sotlo morate vsekakor vzpostaviti zvezo s Hrvatskim Zagorjem. Če bi bilo potrebno, naj se vaše sile naslonijo na Hrvatsko Zagorje.. «⁴³⁶

Glavni štab NOV in POS je sklenil, da na Štajersko gre 14. divizija. O svoji odločitvi je obvestil štab 4. operativne cone. Ko je omenjal razloge, ki so zahtevali, da na to območje prodre večja vojaška formacija, je štab opozarjal: ».. . Vprašanje mobilizacije na vašem teritoriju je trenutno najvažnejše vprašanje naše vojske v vsej Sloveniji... to je vprašanje odločne borbe proti beli gardi, proti mihailovičevcem, ki pošiljajo svoje najmočnejše agente ravno na Štajersko, ker se zavedajo, da jim je ostal le še ta rezervoar za organizacijo njihovih protinarodnih band. To je bil tudi eden najvažnejših razlogov, da smo se odločili poslati na vaš teren divizijo.«⁴³⁶

Štirinajsta divizija, ki so jo ustanovili 3. julija 1943 z odlokom glavnega štaba NOV in POS in ki je dobila na ukaz vrhovnega komandanta NOV in POJ z dne 20. julija ime 14. divizija NOVJ, je najprej imela dve brigadi — Tomšičevo in Šercerjevo. Pred kapitulacijo Italije sta se ji pridružili še dve brigadi, Prešernova in Gradnikova, ki sta se po razoroževanju Italijanov in uničenju belogardističnih postojank v Ljubljanski pokrajini, spet vrnili na Gorenjsko oziroma Primorsko. Ko sta odšli, so v divizijo vključili Bračičevo in za krajši čas Eabsko brigado, ko so jo zaradi slabega zdravja internirancev kmalu razpustili. Tako so v diviziji ostale tri brigade: Tomšičeva, Šercerjeva in Bračičeva. To so bile tri dobre brigade, cvet borbenega slovenskega naroda. Tomšičeva je bila kot prva brigada ustanovljena 23. julija 1942 v Cesti pri Starem logu med italijansko ofenzivo. Šercerjeva je nastala 6. oktobra

1942 na Mokrcu južno od Ljubljane, Bračičevo pa so ustanovili 23. septembra 1943 v Begunjah pri Cerknici. V začetku se je imenovala Loška brigada, po smrti komandanta 14. divizije pa so jo imenovali po njem. Takoj po ustanovitvi je divizija delala samostojne akcije, pa tudi operacije v sodelovanju z drugimi enotami NOV Slovenije. Ob kapitulaciji Italije je divizija napadla in potolkla osrednji četniški odred v Grčari-
cah. Nato je v območju Kočevja in Ribnice sodelovala pri razoroževanju italijanskih enot in ob tej priložnosti zaplenila veliko opreme in orožja. Tako so se lahko enote Šerčer jeve brigade opremile s tanki, oklopnimi avtomobili in tovornjaki, bojna moč divizije pa je močno narasla. V ofenzivi na Notranjskem je divizija zavzela vrsto postojank, Begunje, Cerknico, Pudob pri Ložu, Turjak in druge. V začetku oktobra

1943 je divizija postala del 7. korpusa. Med njenimi največjimi uspehi v okviru akcij 7. korpusa je rušenje Štampetovega mostu med Verdom in Borovnico na železniški progi Trst—Ljubljana. Med nemško oktobrsko ofenzivo je kljub težkim izgubam uspela ohraniti svoje enote. Od 9. do 11. decembra 1943 je napadala nemško postojanko v Kočevju in zavzela vse utrdbe, razen postojanke v središču mesta. Ker so Nemci prebili partizansko blokado pred Ribnico, je morala divizija akcijo prekiniti.

Divizija se je nato premaknila v Suho krajino, 29. decembra pa v Belo krajino, da bi se pripravila za pohod.

V bojih proti nemškim enotam v oktobrski in novembrski ofenzivi in v napadih na sovražne postojanke po ofenzivi, je divizija utrpela hude izgube.

Tri dni pred pohodom, 3. januarja 1944, je štela 1401 borca.⁴³⁷

Bila je dobro oborožena, dasiravno je v Sloveniji morala pustiti težko orožje, od katerega so se borci le težko ločili. Imela je 12 težkih strojnic, 35 puškomitraljezov, 180 avtomatov, blizu 900 pušk, 9 težkih minometov kalibra 82 mm, 18 lahkih minometov kal. 45 mm s 120 granatami na orožje, 12 protitankovskih pušk in protitankovski top kalibra 45 mm. Za vse orožje je bilo dovolj streliva,

V diviziji je med približno 1300 borci bilo 340 komunistov, 12 kandidatov partije in 185 članov SKOJ, tako da je skoraj polovica borcev bila organiziranih.

Divizija je imela tudi zdravniško ekipo, v kateri so bili zdravnik-kirurg, asistent in instrumentarka. Imela je tudi radijsko postajo za povezavo z glavnim štabom Slovenije, ker je v času pohoda bila pod njegovim neposrednim poveljstvom. Veliko kulturniško ekipo je vodil znani slovenski pesnik Karel Destovnik-Kajuh.

Diviziji so poveljevali komandant Jože Klanjšek-Vasja, namestnik komandanta Tone Vidmar-Luka, politkomisar Stane Dobovičnik-Krt in namestnik politkomisarja Matevž Hace.

Po zamisli glavnega štaba NOV in POS naj bi se divizija neopaženo prebila na Štajersko, da bi se izognila spopadam s sovražnikom in tako presenetila Nemce. To je zahtevalo analizo cele vrste elementov pri izbiri smeri za pohod, ki bi omogočila tajnost premika. Čez Hrvaško sta bili dve možni smeri. Prva je vodila čez Savo med Zagrebom in Brežicami in dalje po dolini Sotle do Klanjeca, odkoder bi se prebila na Štajersko. Smer je bila privlačna zaradi kratke poti med Suhorjem in Štajersko, bila pa je negotova zaradi bližine velikih postojank Brežice, Samobor in Zagreb, pa tudi zaradi nevarnosti hitrih sovražnih intervencij na ravninskem terenu. Druga možnost je bila, da gre divizija iz območja Zumberka čez Pokuplje, Posavino, Moslavačko goro, Kalnik, Ivančico in Hrvaško Zagorje. Slaba stran je bila, da je pot bila dolga več kot 300 kilometrov. Po računih obveščevalnih organov glavnega štaba NOV in POS bi divizija potrebovala 13 dni, da bi prišla od Metlike do Ivančiče.⁴³⁸ Okoliščine pa so za divizijo na tej poti bile zelo ugodne, saj so zagotavljale tajnost pohoda. Temu je bilo treba podrediti fizične napore in čas.

Kakšne so bile še druge ugodne okoliščine pri tej varianti?

Ko je odšla 13. proletarska hrvaška brigada z Zumberka v Bosno, je glavni štab Hrvatske osnoval južno od Save Zumberško-posavski sektor, kjer je delovala mladinska brigada »Jože Vlahovič«, brigada »Franjo Ogulinac-Selj« in Zumberški ter Turopoljsko-posavski partizanski odred. Po podatkih obveščevalnih organov glavnega štaba Slovenije je mladinska brigada štela 1000, Zumberški odred pa okrog 800 ljudi. Ti enoti sta operirali v Žumberku v okolici Svete Jane in Okiča. Tudi komandi Zumberškega in Turopoljskega vojnega področja sta imeli manjše zaščitne enote. Pred odhodom divizije na območju Karlovca v trikotniku dolina Kolpe —

Ogulin — Karlovac od 5. do 11. januarja 1944 je 8. kordunska divizija rušila železniško progo Karlovac—Ogulin in napadala sovražne postojanke ob njej. V operaciji je posredno sodelovala, kot smo že omenili, tudi 15. slovenska brigada skupaj s Karlovškim odredom. Enoti sta pritiskali na Netretič in Donje Stative. Deveta brigada 18. slovenske divizije je delovala iz smeri Vrbovškega proti ogulinski postojanki. Dasi ravno te operacije slovenskih in hrvaških enot niso bile usklajene z začetkom pohoda 14. divizije, so vseeno primorale sovražnika, da intervenira južno od Karlovca s 392. legionarsko divizijo, tako da so bile njegove sile v postojankah na progi Zagreb—Jastrebarsko—Karlovac zelo oslABLJENE.

Za pohod divizije je položaj v severozahodnem delu Hrvatske bil še ugodnejši, saj so hrvaške enote ob koncu 1943. leta osvobodile velika območja Zagorja, Kalnika in Moslavine ter ustvarile veliko osvobojeno ozemlje severno od Save. Tam je bila 32. hrvaška divizija, ki sta jo sestavljali brigada »Matije Gubca« in »Brače Radič«, bile pa so še enote 2. moslavačke brigade, ter Moslavačkega, Bjelovarskega, Kalniškega, Zagorskega in Zagrebskega odreda ter 3. diverzantski bataljon. V bližini pa je bilo tudi Moslavačko-kalniško vojno področje. Te enote so bile podrejene štabu 2. operativne cone Hrvatske, ki je 19. januarja 1944 postal štab 10. zagrebskega korpusa.⁴³⁹

Na osvobojenih območjih so delovali organi narodne oblasti, narodnoosvobodilni odbori in druge osvobodilne organizacije. Večina krajev je bogatih in prehrana sploh ni bila problem. Osvobojeno območje severne Hrvatske je 14. diviziji nudilo tudi varno zaledje, če bi se preboj na Štajersko ponesrečil ali če bi se divizija morala pred pritiskom umikati.

Vse to je bilo razlog, da so sklenili, naj divizija krene na Štajersko skozi Hrvatsko po najdaljši poti, ki je večinoma vodila skozi osvobojeno ozemlje hrvaških partizanskih sil. To pa ne pomeni, da diviziji niso pretile morebitne zasede pri prehodih čez važne železniške proge in morebitni napadi iz posameznih postojank, med katerimi se je morala prebijati.

Nekaj tednov pred pohodom je glavni štab NOV in POS poslal svojega obveščevalnega oficirja v štab hrvaških enot, ki so bile na ozemljih, koder je tekla predvidena pot divizije, da bi preko njihovih obveščevalnih organov in po lastnih pozvedbah na terenu zbral kar najrealnejše podatke o naj-

ugodnejših možnostih za izvedbo pohoda, še posebej za prehod čez Savo, ki je diviziji bila velika ovira. Obveščevalni oficir je 21. decembra poslal iz Sošic poročilo glavnemu štabu Slovenije. V njem je navedel izčrpne podatke o postojankah, ki bi mogle vplivati na smer pohoda. Piše tudi o partizanskih enotah na levem in desnem bregu Save. O tehničnih možnostih za prehod čez Savo pravi: »Savo sta pri Oborovem prekorčili 16. mladinska in 28. divizija. Pri Oborovem je brod, ki prepelje 60 mož hkrati. Pot naše enote bi bilaj ta: Metlika—Pribič—Okič—Dubranec—Oborovo. Tu bi šli čez Savo in na Moslavačko planino do Kalnika in Ivančiče. Do vsake omenjene postaje bi bilo dan hodai in dan počitka, tako da bi od Metlike do Ivančiče enota prišla v 13 dneh. Prehrana na poti bi bila urejena. Do sedaj organizacija še ni delovala, so mi pa obljubili, da bodo to uredili, vodiči pa bodo na razpolago.«⁴⁴⁰

OD SUHORJA DO KALNIKA

Štirinajsta divizija, ki se je 29. decembra premestila v Belo krajino in se razmestila v območju Suhorja, Jugorja in Dragomlje vasi, je najprej počivala, se reorganizirala in pripravljala na pohod. Dne 6. januarja 1944 je divizija krenila iz Suhorja v Vivodino na Žumberku, kjer je prenočila. Zjutraj 7. januarja so imeli slovesen poslovilni miting z borci in prebivalci, 8. januarja pa je divizijski štab prejel zadnja navodila od glavnega štaba. Naslednjega dne okrog poldne je divizijska kolona odšla proti Sveti Jani. V divizijski kroniki je o odhodu napisano: »V brigadah je bilo veselo razpoloženje, zastave pred bataljoni, komandanti na konjih, harmonike, v čutaricah vino ... Velike gruče ljudi so stale ob cestah in občudovale naše borce v dolgih kolonah, dobro oborožitev in vihrajoče zastave.«⁴⁴¹

Cez vasi Bukovica, Prekrižje in Kostela so brigade 14. divizije prišle 10. januarja v Sveto Jano in Vranov dol. Povesod so ljudje borce prijateljsko pričakali. V noči na 11. januar so nadaljevali pot proti Galgovem in pri prehodu čez cesto in progo Karlovac—Zagreb naleteli na ustaško zasedo.⁴⁴²

Tomšičeva brigada, ki je bila v predhodnici, je po triurnem boju zasedo razbila in odprla pot proti jugovzhodu. V tem boju so padli 3 borci in več jih je bilo ranjenih. Med



Štirinajsta divizija NOVJ pri Sv. Jani na Zumberku med pohodom na Štajersko

padlimi je bil tudi komandant Šercerjeve brigade Jakob Ri-har-Jaka. V svojem poročilu piše namestnik komisarja glav-nega štaba Slovenije Viktor Avbelj-Rudi: »Prešli smo progo Zagreb—Karlovac. Na cesti in na progi so nas pričakali Nem-ci, legionarji in ustaši. Po srditi borbi nam je uspelo preiti obe komunikaciji.. . Morala odlična .. . Hrvati nam gredo na roko.«

Divizija je 11. januarja zjutraj nadaljevala pohod proti Turopolju in se okrog poldne razmestila v območju Starjak, Lipnica in Mački. Od Zagreba je bila oddaljena 15 kilometrov, morala se je dobro zavarovati, kar so ji omogočili dobri obrambni položaji na severnih pobočjih Vukomeričkih gor.

Štabi divizije in brigad so se med pohodom nenehno po-vezovali s štabi hrvaških enot ter vzpostavljali stike s civil-nim prebivalstvom in predstavniki ljudske oblasti. Disciplina, oborožitev, borbenost in lep odnos do ljudi, vse to je prineslo borcem simpatije in podporo prebivalstva. Zato borci nikoli niso ostali brez hrane, dasi so kraji na območju, čez katerega je divizija do tedaj šla, bili siromašni.

Zjutraj 12. januarja so divizijo razmestili po novih polo-žajih v območju Dubranec, Ključič brdo in Kozjača. Istega

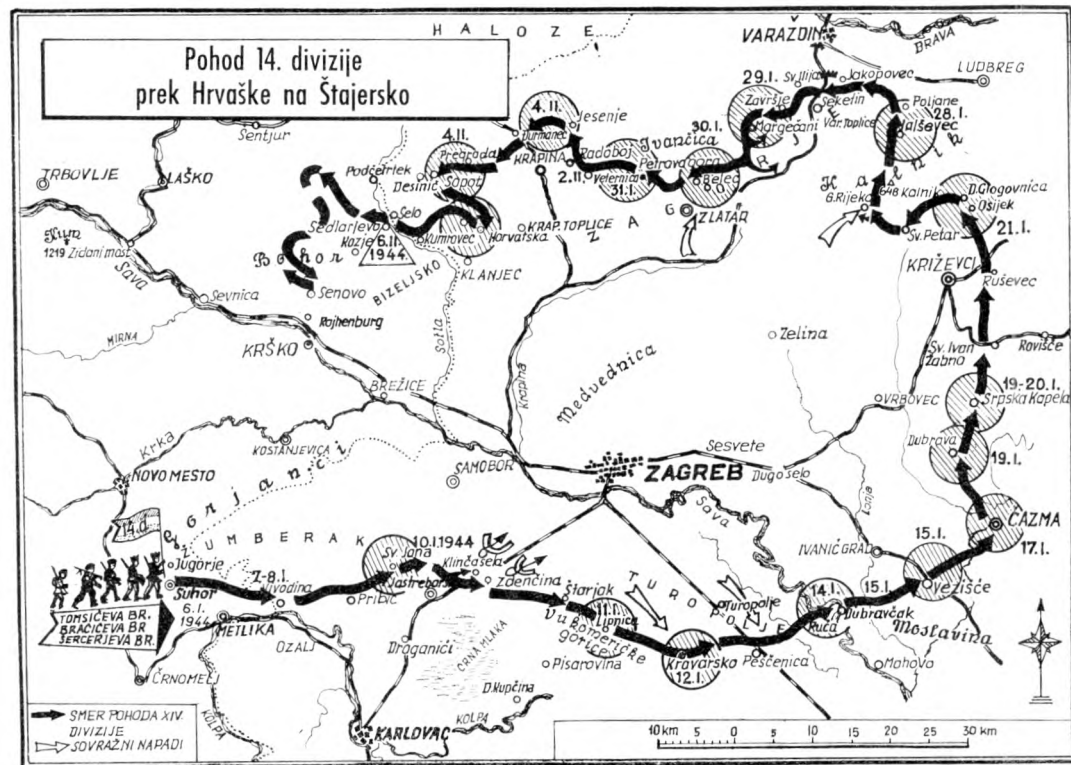
dne je odbila napad manjše skupine Čerkezov iz 1. kozaške divizije, ki je bila razmeščena v postojankah ob železniški progi Zagreb—Sisak, odkoder so sovražne skupine večkrat vpadale na osvobojeno ozemlje in ropale po vaseh.⁴⁴³

Štab divizije se je zavedal, da čakajo Štirinajsto na prihodnjem delu pohoda velike težave, ki jih bo treba premagati. Treba je bilo najprej preiti turopoljsko močvirno območje ter se prebiti čez železniško progo in cesto Zagreb—Sisak. Prebresti oziroma prepeljati se je bilo treba čez Odro in Savo, nazadnje pa preiti še železniško progo in cesto Zagreb—Beograd, po kateri so se nenehno prevažale sovražne enote. Štab divizije je poslal v vas Veleševac skupino obveščevalcev, ki so se povezali s terenskimi aktivisti in pripravili vse potrebno za prevoz divizije čez Savo. Divizijski štab so obveščevalci obvestili, da so za prevoz priskrbeli dva broda. Tako je divizija začela najtežji in najnevarnejši del poti proti Savi skozi Kravarsko, Podvornico in Ogulinac, kjer je prešla tudi cesto. Čez železniško progo Zagreb—Sisak so enote šle med postajama Turopolje in Peščenica. Ob tej priložnosti je bila napadena Bračičeva brigada, ki je bila v zaščitnici.⁴⁴⁴

Po dolgem in napornem pohodu skozi močvirne gozdove Turopolja je divizija prispela na desni breg Save. »... Ko je blatna kolona utrujena prispela do vasi Gornji in Donji Veleševac, ter Gornja in Donja Ruča, je doživela veliko in prijetno presenečenje. Borce so namreč pričakala dekleta v belih predpasnikih. Vsaka je imela velik, s prtom pokrit jerbas. Vsak partizan je dobil iz dekletovih rok kos belega kruha, sira in slanine.

Divizijo so domačini v dveh velikih čolnih kmalu prepekljali čez Savo. Prevoz so spremljale množice obsavskih vasi.⁴⁴⁵

Organi ljudske oblasti in mladinske organizacije so bili dobro obveščeni, da pride divizija in o tem, koliko ljudi šteje, da so tako lahko organizirano in toplo pričakali borce. Smer in cilj pohoda sta bila velika skrivnost, ki jo je divizija s pohodom vendarle postopoma odkrivala borcem in ljudem, pa tudi sovražniku, ki je zasledoval njeno pot. Tudi borci in nižji poveljniki še niso vedeli, kam in zakaj gredo. Biti dan in noč na pohodu, ob nejasnem in neznanem vprašanju, kam in zakaj, je bila velika psihična obremenitev za nižji starešinski kader skoraj na vsej poti skozi Hrvatsko.



Tako je ob pomoči ljudi divizija uspešno premagala Savo, eno najresnejših ovir na njeni poti. Ostala je še ena, železniška proga in cesta Zagreb—Novska, ki sta bili še bolj nevarni, saj so progo in cesto nenehno nadzorovale sovražne enote. Divizija je bila v najnevarnejšem položaju, ko je pred seboj imela komunikacijo, za seboj pa reko. To je bila osnovna misel, ki je težila štab divizije še toliko bolj, ker so zvedeli, da so tik pred pohodom od Save proti severu vzdolž komunikacij razporedili velike nemške sile. Za krajši čas so pohod odložili. Dne 15. januarja zjutraj je divizija odšla iz vasi Dubrovčan in Topolje, šla skozi gozd Zutica in v noči na 16. januar pri vasi Križ prečkala komunikacijo Zagreb—Novska in se tako srečno izognila oklopnemu vlaku, ki je pripeljal ravno tedaj, ko je poslednji borec že tekkel čez progo. Ob tem je bil ranjen komandir čete iz Bračićeve brigade, ki je naslednji dan rani podlegel. Nato se je divizija začela vzpenjati po južnih položnih pobočjih Moslavačke gore. Zdaj je bila v ugodnem operativnem položaju. Če bi bilo treba, bi se dala obramba na tem ozemlju, ki se precej vzdiguje nad ostalim območjem, zelo dobro organizirati. Razen tega je zdaj divizija bila na območju 10. zagrebškega korpusa, ki je osvobodil in nadziral velike širjave severovzhodne Hrvatske. Korpus je štel več kot 8000 borcev, razporejenih v 32. in 33. diviziji ter petih odredih. Zahodna skupina odredov, v kateri so bili Zagorski, Kalniški in Zagrebški odred, je bila pod neposrednim poveljstvom korpusa, Bjelovarski in Moslavački odred pa sta bila pod poveljstvom 33. divizije.⁴⁴⁶ Osvobojeno ozemlje je bilo dobro organizirano, na njem so delovale zaledne komande mest, ljudski odbori in številne množične politične organizacije. Ogromna večina ljudi je bila za narodno-osvobodilno borbo. Te okoliščine so borcem omogočile, da so v Moslavini in drugih krajih potovali v boljših razmerah in laže prenašali fizične napore. Ko je prešla ravnice Moslavine, je 17. januarja divizija slovesno vkorakala v Čazmo, kjer se je razporedila za počitek. Divizijski štab in Šercerjeva sta se namestila v Čazmi, Tomšičeva v Cerini, Bračićeve pa v Prokljuvanih. Še pred prihodom divizije so narodnoosvobodilni odbori pripravili načrt kako razmestiti borce po hišah, da bi jih lahko v redu prehranjevali. Domačije, posebno pa dekleta, so med seboj tekmovali, kdo bo bolje skrbel za borce. Niso jih le nahranili, oprali in zašili, temveč so tudi skrbeli za

nekaj lažjih bolnikov. Udeleženec pohoda Franc Strle pravi o srečanju partizanov in hrvaških ljudi takole: »Naši intendant j e in komora so takrat preživljali rajske dni svojega poklica, pa tudi drugi smo takrat bili brez skrbi, saj so nas celo varovali in stražarili prebivalci sami. Nikjer ni bilo sledu o tako imenovani NDH oblasti: Paveličevih kun nihče ni maral, ustaše in Nemce pa so imenovali banda.«⁴⁴⁷

Zvečer 17. januarja so borci 14. divizije v veliki praznično okrašeni dvorani priredili miting. »Bratstvo Hrvatov in Slovencev je triumfiralo ... vzklikom naši diviziji, slovenskemu narodu in bratstvu obeh sosednjih narodov ni hotelo biti konca ne kraja. Množica je hotela pesmi še in še.«⁴⁴⁸

Veliko manifestacijo bratstva so borci 14. divizije doživeli tudi 19. januarja ob prehodu skozi Dubravo. Povsod so bila gesla in napisi. Zvečer so v kinodvorani prikazali kulturni film, potem pa je nastopila kulturno-umetniška ekipa divizije s svojim programom. Nato je bil miting. Tudi prebivalci Dubrave so se hoteli izkazati v gostoljubnosti kot ljudje v Cazmi, pa so preko komande mesta zahtevali, naj divizija ostane en dan kot njihov gost. Divizija pa je morala nadaljevati svoj dolg in naporen marš proti Kalniku, kamor je prispela 21. januarja. Razmestila se je v Gornji in Donji Glogovnici ter Ivancu. Za seboj je imela 13 dni pohoda in 180 kilometrov, ki jih je prehodila brez posebnih težav, saj so bili borci hrabri in vzdržljivi, ljudje pa so jim povsod zelo pomagali.

S KALNIKA CEZ SOTLO NA ŠTAJERSKO

Ko je divizija prišla na Kalnik, se je začela druga faza njenega zgodovinskega pohoda. Razmere na ostalem delu poti štabom niso bile povsem jasne. Zato se je bilo treba povezati s štabom 10. korpusa Hrvatske. Komandant divizije Jože Klanjšek-Vas j a in namestnik komisarja glavnega štaba Slovenije Viktor Avbelj-Rudi sta obiskala štab 10. korpusa v vasi Rasinji, 8 kilometrov od Koprivnice. Dogovorili naj bi se o sodelovanju 14. divizije in hrvaških enot na ostalem delu pohoda skozi Hrvatsko Zagorje do Štajerske. Za pomoč štabu divizije je korpusni štab določil komandanta zahodne skupine odredov Radeta Bulata in sekretarja varaždinskega komiteja KPH Ivico Gretiča.



Člani štaba 14. divizije NOVJ s sekretarjem okrožnega komiteja KP Hrvatske za Krapino Ivico Greticem

Divizija je z 10. korpusom morala navezati stike tudi zato, ker se ji je pokvarila radijska postaja, s katero so bili povezani z glavnim štabom Slovenije. Ker je divizija bila pod neposrednim poveljstvom glavnega štaba, so ukaze posredovali prek postaje, ki so jo imeli v štabu 10. korpusa.⁴⁴⁹

Ko je divizija prispela na Kalnik, je imela zelo ugodne možnosti za nadaljevanje pohoda, oziroma da bi to območje uporabila za svoje zaledje, kot je bilo rečeno v direktivi vrhovnega komandanta NOV in POJ. Nepredvideni dogodki pa so prisilili divizijo, da na Kalniku ostane celih šest dni. Ustaši so namreč 22. januarja zasedli komunikacijo Zagreb—Varaždin, čez katero bi morala iti divizija na svoji poti proti Sotli prek Hrvatskega Zagorja. Ta poteza sovražnika ni bila naperjena proti diviziji, dasiravno je njegovo poveljstvo vedelo, da se čez hrvaško ozemlje pomika številna in močno

oborožena slovenska partizanska enota, saj so njeno gibanje spremljali vse do Čazme in proti Kalniku.⁴⁵⁰ Akcijo ustašev so povzročile druge okoliščine. Poglejmo jih.

Slovenske in hrvaške enote, 18. in 13. divizija, sta v Gorskem Kotaru bili, kot smo opisali, ves december 1943 in prvo polovico januarja 1944 v ofenzivi proti ustaškim in domobranskim postojankam Laze, Ravna Gora in Vrbovško. Skupaj z 8. kordunsko divizijo so tudi pripravljali napad na Ogulin, ki pa ga je preprečila intervencija 392. legionarske ustaške divizije. V januarju 1944 so hrvaške enote, 32. divizija, Kalniški odred in Zagrebški odred, začele osvobajati posamezne kraje v Hrvatskem Zagorju in mobilizirati ljudi v partizanske enote. Promet med Zagrebom in Varaždinom je bil ogrožen. Zato je ustaško poveljstvo pognalo svoje enote v ofenzivo, ki so jo imenovali »Dubrovnik«. Hotele so uničiti enote 10. korpusa na Kalniku, da bi tako zavarovale promet. Začetni svoj udarec so usmerile iz območja Varaždinskih Toplic, drugi pa iz Novega Marofa čez Kalnik proti Sudovcu. V akciji je sodelovalo okrog 1700 ustaških vojakov, upirale pa so se jim enote brigade »Brača: Radič« in Kalniškega odreda. Štab in borci 14. divizije so se znašli v neugodnem položaju. Bilo jim je hudo, ko so gledali, kako njihovi bratje po krvi in orožju prelivajo kri, sami pa so se do zob oboroženi morali izmikati boju, kjer so se le mogli, kajti njihova osnovna naloga je bila, da borbeno čimbolj sposobni in močni prispejo na cilj, kjer bodo začeli z boji in ofenzivami.

Kljub temu je zmagal občutek vojaške in moralne potrebe pomagati tovarišem, ne da bi pri tem pozabili, da je pohod glavna naloga. Namestnik komisarja je obvestil glavni štab NOV in POS: »Isti štab javlja (štab 10. korpusa, op. avt.) o koncentracijah v Križevcih in Bjelovaru. Predlagam, naj naše divizije (misli 14. slovensko, 32. in 33. hrvaško divizijo, op. avt.) sodelujejo pri razbijanju ofenzive. S hrvaškimi enotami bomo na vsak način sodelovali. Bomo pa čimprej nadaljevali pot...⁴⁵¹

Položaj pa se je med tem že obrnil v korist partizanov. Brigada »Brača Radič« in Kalniški odred sta prisilila ustaše da so se v območju Brezniškega Huma umaknili v svoje postojanke.⁴⁵² Tako ni bilo potrebno, da bi se 14. divizija vmešala v boje. Sovražno ofenzivo sta pomagala razbijati le 1. in 2. bataljon Šerčerjeve brigade v območju Velike reke.⁴⁵³

Po šestdnevnem manevriranju po Kalniku je divizija 27. januarja nadaljevala pot čez Varaždinsko gorje in Ivančico proti Hrvatskemu Zagorju. Dne 30. januarja se je namestila na južnih obronkih Ivančice v vaseh Martinščina, Belec in Ravno. Prehod čez cesto Varaždinske Toplice sta varovala dva bataljona hrvaške brigade »Matije Gubca«. Ob tej priložnosti je prišlo do spopada med patroljo hrvaških partizanov in nekaterimi zaostalimi borci 14. divizije. Do incidenta je prišlo, ker se niso predhodno zmenili za sporazumevanje in razpoznavanje. V spopadu je padel en hrvaški partizan.⁴⁵⁴

Na tem področju so vzpostavili zvezo med štabom Zagorskega odreda in štabom divizije, kar je omogočilo enotam odreda, da se lažje prebijajo v zahodni del Zagorja. Odred se je namestil v vasi Selnici, tam pa so ga napadli ustaši, ki so prišli iz Ivanjca čez Ivančico. Ob tej priložnosti je odredu priskočil na pomoč 2. bataljon Šercerjeve brigade. Ustaše so pregnali v Zlatar. Toda 31. januarja je okoli 500 ustašev iz Zlatarja napadlo Bračičevo in Tomšičevo brigado, partizani pa so jim v kratkem in ostrem spopadu pobili pet vojakov in jih pregnali v postojanko.



Štirinajsta divizija NOVJ na pohodu prek Hrvatskega Zagorja

Drugega in 3. februarja so se brigade premestile na nove položaje. Štab divizije in Bračičeva brigada sta šla v Gornje Jesenje, Šerčerjeva v Djurmanec, Tomšičeva brigada pa v Donje Jesenje. V krajih, kjer so bile brigade, so priredili mitinge. Ljudje so partizane pričakali z velikim veseljem, kmetije pa so tudi tekmovala med seboj, kje bodo partizane bolje pogostili. »Vaški moške v Djurmarcu,« pravi kronika

14. divizije, »so se sprli s predsednikom o tem, v katero hišo naj bi šel kak bataljon ali štab. Ljudje so občudovali dolgo kolono in oborožitev«. ⁴⁵⁵

V deževnem vremenu se je 4. februarja divizija premestila v območje Sopot, Pregrada in Dubrovica. Zdaj je bila čisto blizu cilja. Istega dne je v divizijski štab prišel Alojz Pacek-Platin, ki ga je s Štajerske poslal štab 4. operativne cone, da bi divizijsko poveljstvo seznanil s položajem zahodno od Sotle. Na osnovi njegovih podatkov o možnostih za mobilizacijo ljudi na Kozjanskem in vesti, da zahodno od črte Zagreb—Varaždin ni večjih partizanskih enot, na katere bi se lahko divizija naslonila, so sklenili, naj se divizija prebije na Kozjansko.

Ko je štab pripravljala razpored in določal kraj, kjer bo divizija prešla Sotlo, so prebivalci že pripravljali material, da bi zgradili most čez Sotlo. Najprej je bilo določeno, da bodo reko prešli pri Klanjcu, toda obveščevalci so prinesli vesti, da so tam nemške zasede. Štab divizije je zato določil, da bo prehod v območju Sedlarjevega. ⁴⁵⁰

Šestega februarja ob 6. uri zvečer so se kolone iz Ravnic, Jelenjaka in Hrvatskega začele pomikati proti Sotli. Skupina hrvaških kmetov je ob pomoči partizanov pospešeno postavljala most. V noči na 7. februar je 1025 borcev divizije prešlo reko in začelo prodirati v nemški rajh. V drugem delu pohoda, od Kalnika do Sotle, je divizija prešla 130 kilometrov poti. Skupna dolžina poti od Vivodine v Žumberku pa je bila 310 kilometrov. Ko se je pomikala skozi Hrvatsko, je nekajkrat trčila ob sovražnika, padlo ji je 7 borcev, 29 je bilo ranjenih, 34 pa jih je zbolelo. Te so pustili v hrvaških bolnišnicah. V Zagorju so pustili 10 kurirjev, ki naj bi vzdrževali zvezo s hrvaškimi enotami. ⁴⁵⁷

Med pohodom divizije čez hrvaško ozemlje so bile zveze med njenim štabom in hrvaškimi enotami zelo dobre. Organi ljudske oblasti na Hrvatskem so pokazali veliko razumevanja

in skrbi za razmeščanje in prehrano borcev. Ljudje so s simpatijami in toplo pričakovali partizane, kamorkoli so prišli. Pri ljudeh so enote 14. divizije pustile lep in nepozaben vtis, saj so bili borci disciplinirani, dobro oboroženi in so se do ljudi lepo obnašali. Pohod 14. divizije je bil zares močna manifestacija bratstva in enotnosti med dvema narodoma, ki bosta spomin na te dni ohranila na častnem mestu v svoji zgodovini.

Pohod na Štajersko ni bila le lokalna akcija narodno-osvobodilnega gibanja Slovenije, bil je pomemben za boj vseh jugoslovanskih narodov, kajti 14. divizija je bila prva velika vojaška enota, ki je prodrla v nemški rajh v času, ko so zavezniške čete bile še daleč od njegovih meja.

Ko je preživela silovito sovražno ofenzivo v februarju 1944, je divizija z ostalimi partizanskimi enotami 4. operativne cone v severni Sloveniji mobilizirala nove borce, izpopolnila svoje brigade in sredi pomladi 1944 prešla v ofenzivo proti nemškim postojankam na Štajerskem. Tako so Nemci morali držati večje enote v severni Sloveniji, kar je v drugih krajih Slovenije in v Severnem delu Hrvatske olajšalo narodnoosvobodilni boj.

V pripravi pohoda je bilo opaziti tudi nekaj negativnih strani. Južno od Save so pohod res dobro pripravili in oskrbeli tudi vse potrebno za sodelovanje s hrvaškimi partizanskimi enotami, severno od Save pa so priprave bile nezadostne. Glavna štaba Slovenije in Hrvatske nista posvetila dovolj pozornosti neposrednemu sodelovanju med štabom 4. operativne cone Slovenije in štabom 10. Zagrebškega korpusa v vzhodni Štajerski in zahodnem delu Hrvatskega Zagorja. Če bi tudi tu storili vse, kar je bilo potrebno in mogoče, bi se slovenske enote pred prodorom na Štajersko lahko mnogo bolje pripravile. Bilo pa je ravno obratno. Enote 10. korpusa so namreč bile razmeščene vzhodno od črte Zagreb—Varaždin, enote 4. operativne cone Slovenije pa zahodno od komunikacije Maribor—Celje. Tako je bila divizija sredi med komunikacijama skoraj popolnoma osamljena, brez podpore drugih večjih slovenskih in hrvaških partizanskih enot. Prisotnost slabotnih čet Zagorskega odreda v Zagorju in v prejšnjih bojih že oslabilenega Kozjanskega bataljona na Bohorju, ni mogla olajšati začetnih težav, v katerih se je znašla divizija in ki so bile za uspeh pohoda usodne.

Kljub temu pa je pohod 14. divizije s stališča moralno-politične moči, fizične vzdržljivosti njenih borcev, večjih različnih taktičnih ukrepov štabov njenih enot v boju proti sovražniku, trajen vir, iz katerega bodo mlade generacije slovenskega in drugih narodov Jugoslavije zajemale znanje in izkušnje, kako je treba braniti domovino.

SLOVENSKO-HRVAŠKO SODELOVANJE IN DRUGO ZASEDANJE PROTIFAŠISTIČNEGA SVETA JUGOSLAVIJE (AVNOJ)

Jesen 1943 je jugoslovanskim narodom, posebej pa Slovincem in Hrvatom, prinesla prvo veliko in daljnosežno zmago. Eden od okupatorjev, ki so po usodnih aprilskih dneh 1941, komaj pred dobrimi dvema leti in pol, razkosali njihovo domovino, je zapustil deželo, z njihovim orožjem, strelivom in vojaško opremo pa so se oborožile in opremile številne nove oborožene enote prav tistih jugoslovanskih narodov, ki so največ pretrpeli pod njegovo oblastjo.

Od Triglava do skrajnega juga države so bile množice v silnem poletu zmagoslavja. Na osvobojenih področjih so se ustanavljali novi odbori ljudske oblasti. To je bil hkrati začetek novega obdobja osvobodilne vojne, katerega cilj je bil uničenje zdaj edinega, nemškega okupatorja in popolna osvoboditev države. Nemški okupator je bil še močan, toda bilo je vsakomur jasno, da glede na razsežnosti jugoslovanskega prostora in možnosti, ki jih je imel glede na potrebe drugih bojišč in zasedenih ozemelj, ne bo mogel zadajati občutnejših udarcev okrepljeni narodnoosvobodilni vojski in partizanskim odredom Jugoslavije.

Ta zmaga je bila vsekakor tudi rezultat bratskega sodelovanja narodov Jugoslavije med vso dotedanjo trdo osvobodilno vojno, v kateri se je kovala nova Jugoslavija. To je bil rezultat tudi dotlej že bogatega sodelovanja slovenskega in hrvaškega naroda v njunem skupnem boju proti italijanskim fašističnim okupatorskim četam in je za oba pomenil konec dolgotrajnega imperialističnega pritiska tega njenega sosedu, s katerim sta oba naroda vedno hotela živeti v prijateljstvu in sožitju.

Že v praksi osvobodilnega boja so nastajali obrisi novih mednacionalnih odnosov jugoslovanskih narodov, kakršne je KPJ teoretično načrtovala že pred vojno in tudi v praktični politiki ves čas uresničevala. To so bili odnosi enakopravnih narodov, od katerih je vsak imel lastno politično vodstvo in lastno poveljstvo nacionalne narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov, ki so skupaj tvorili enotno jugoslovansko narodnoosvobodilno gibanje oziroma enotno jugoslovansko narodnoosvobodilno vojsko in partizanske odrede pod vodstvom centralnega komiteja KP Jugoslavije oziroma poveljstvom vrhovnega štaba in Josipa Broza. Nacionalna osvobodilna gibanja so bila mogočen izraz volje vsakega naroda posebej in so se zlivala v enoten in nezadržen tok jugoslovanske osvobodilne vojske. Lahko rečemo tudi, da je vizija bodoče Jugoslavije kot skupne države enakopravnih narodov in narodnosti ena od najmočnejših gibal najširših ljudskih množic in osvobodilnih borcev v vsem času osvobodilne vojne dotlej.

Po smernicah centralnega komiteja KPJ so jugoslovanski narodi postopno ustvarjali temelje svoje nacionalne državnosti in suverenosti.

Tudi slovenski in hrvaški narod sta dotlej že imela precej razvite osnove svoje državnosti. Hrvati so 13. in 14. junija 1943 na Otočcu in pri Plitvičkih jezerih ustanovili Deželni protifašistični svet narodne osvoboditve Hrvatske (Zemaljsko antifašistično vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske — ZAVNOH) kot svoje politično predstavništvo in najvišji revolucionarni oblastveni organ Hrvatske, Slovenci pa so 1.—3. oktobra istega leta v osvobojenem Kočevju na zboru izvoljenih odposlancev slovenskega naroda potrdili dotedanje delo vodstva Osvobodilne fronte in izvolili stodvajsetčlanski odbor, ki je kot vrhovni plenum OF predstavljal najvišje vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja, kot Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO) pa vrhovno oblast slovenskega naroda. Podobne organe so ustanovili tudi v Crni gori 15. novembra, v Sandžaku 20. novembra ter V Bosni in Hercegovini 26. novembra istega leta.

Tako je na široki platformi narodnoosvobodilnih odborov na terenu in ustreznih višjih organov navzgor do nacionalnih predstavniških organov najprej na Hrvaškem, potem pa tudi pri vseh drugih jugoslovanskih narodih razen v Srbiji, do

jeseni 1943 že izrasel širok organizem ljudske oblasti, ki je kot celota kazal podobo in obrise nove federativne Jugoslavije.

Uspehi v narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov in moč njihovega osvobodilnega gibanja, pa tudi že omenjena razširjenost osnovnih narodnoosvobodilnih odborov in višjih organov ljudske oblasti, so že tedaj nujno terjali oblikovanje vsejugoslovanskega oblastnega in predstavniškega organa, ki bi doma in v svetu zastopal proti nacizmu boreči se del Jugoslavije.

To je terjal tudi mednarodni položaj. Ko so zavezniške armade odprle v Italiji novo bojišče in začele prodirati vzdolž Apeninskega polotoka, se je jugoslovansko bojišče znašlo v neposrednem zaledju te fronte. Interes zavezniških vojaških in političnih vodstvenih organov se je za jugoslovanski prostor močno povečal, reakcionarni krogi v zahodnih državah pa so prek osvojenega begunske jugoslovanske vlade očitno delali na tem, da bi znova vzpostavili prejšnji režim in si zagotovili povojni vpliv na Jugoslavijo. Pod težo naporov vojne s hitlerjevsko Nemčijo je Sovjetska zveza bila pripravljena storiti vse, da bi ohranila svoje zaveznike v protihitlerjevski koaliciji in je zato bila pripravljena celo podpreti takšne reakcionarne težnje. Še vedno je priznavala begunsko vlado v Londonu kot zakonitega predstavnika Jugoslavije in pritiskala, naj vodstvo osvobodilnega gibanja doseže sporazum z Dražo Mihailovičem in begunsko vlado. Na sestanku zunanjih ministrov Združenih držav Amerike, Anglije in Sovjetske zveze v Moskvi oktobra 1943, ko so pripravljali konferenco šefov teh držav v Teheranu, so v posebni deklaraciji objavili pravico vseh narodov do nacionalne neodvisnosti in svobode, glede Jugoslavije pa so svetovali, naj četniško in partizansko gibanje najdeta pot pomiritve. To je pomenilo zanikanje revolucionarnih ciljev osvobodilnega boja in podporo tistim političnim silam v Jugoslaviji in izven nje, ki so hotele uresničiti vrnitev stare vladavine.⁴⁵⁸

Narodnoosvobodilno gibanje Jugoslavije se je moralo energično upreti igri velikih sil v interesu svobodne prihodnosti bojujočih se narodov jugoslovanske skupnosti.

V takšnem položaju je bilo nujno potrebno sklicati širok zbor predstavnikov vseh narodov Jugoslavije, da bi se konkretno dogovorili, kako urediti in oblikovati osnovna načela

ureditve bodoče državne skupnosti jugoslovanskih narodov, ki bi temeljila na njihovi popolni enakopravnosti in državni suverenosti. Zavest o tem, kako bo urejena bodoča svobodna Jugoslavija, naj bi hkrati postala močna vzpodbuda ljudskih množic v boju za njihovo uresničitev v nadaljnji osvobodilni vojni proti okupatorju, ne glede na želje in poskuse velikih sil.

Globoko izražajoč voljo jugoslovanskih narodov je zato vrhovni štab poslal že omenjeni konferenci zunanjih ministrov, ki je bila v Moskvi od 19. do 30. oktobra 1943, posebno izjavo, ki se glasi:

»Protifašistični sveti Jugoslavije, Hrvatske in Slovenije... so me pooblastili, da izjavim naslednje:

Prvič, mi ne priznavamo niti jugoslovanske vlade niti kralja v inozemstvu, ker dve leti in pol, pa tudi danes, podpirata okupatorskega sodelavca Dražo Mihailoviča in zaradi tega nosita vso odgovornost za to izdajstvo nad narodi Jugoslavije.

Drugič, mi jima ne bomo dovolili, da se vrneta v Jugoslavijo, ker bi to pomenilo državljansko vojno.

Tretjič, govorimo v imenu ogromne večine ljudstva, da želi imeti demokratično republiko, ki sloni na narodnoosvobodilnih odborih.

Četrtrič, edina zakonita dandanašnja vlada so narodnoosvobodilni odbori s protifašističnimi sveti na čelu ..,«⁴⁵⁹

Da bi onemogočila politične manevre begunske vlade, ki bi hotela izkoristiti moskovski sporazum za vrnitev v domovino, sta centralni komite Komunistične partije Jugoslavije in vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije takoj pristopila k pripravam za sklic zasedanja plenuma AVNOJ, da bi z odločitvami o prihodnji državni ureditvi Jugoslavije onemogočili namere bivših oblastnikov in tistih političnih krogov v zamejstvu, ki so jih podpirali.

Dne 11. novembra 1943 je Edvard Kardelj v imenu centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije poslal sekretarju centralnega komiteja Komunistične partije Hrvatske depešo, v kateri med drugim pravi: »Imeli bomo plenum AVNOJ, zberite delegate iz Hrvatske in Slovenije in z njimi pridite sem. Sloveniji smo sporočili. Pošljite tovarnjake kar najbliže (Sloveniji, op. avt.)⁴⁹⁰

V času priprav, kot smo že omenili, so bili skoraj v vseh pokrajinah Jugoslavije vzpostavljeni deželni protifašistični sveti narodne osvoboditve. Ljudstvo je svoje zastopnike volilo na najširši demokratični način. Volili so prav vsi, ne glede na politični nazor in pogled na svet, da so le trdno stali na pozicijah narodnoosvobodilnega boja. Še pred začetkom drugega zasedanja AVNOJ so se vsi deželni protifašistični sveti izjasnili za novo Jugoslavijo, zgrajeno na temeljih nacionalne enakopravnosti, obsodili pobeglo vlado in kralja ter izjavili, da so proti njunemu povratku v domovino.

Zbor odposlancev slovenskega naroda, ki je bil od 1. do 3. oktobra 1943, je v svojem proglasu v zvezi' z drugim zasedanjem AVNOJ izjavil: »Slovesno odobravamo, da je izvršni odbor Osvobodilne fronte v imenu suverena slovenskega naroda vstopil v AVNOJ, ki druží vse jugoslovansko osvobodilno gibanje v tesno politično skupnost, z namenom izgraditi novo Jugoslavijo.«⁴⁶¹

Poslanci hrvaškega naroda so v resoluciji, ki so jo sprejeli na drugem zasedanju ZAVNOH v Plaškem, izjavili: »Hrvaški in srbski narod se skupaj z drugimi narodi Jugoslavije borita za novo Jugoslavijo svobodnih in enakopravnih narodov, v kateri bo na temelju samoodločitve zgrajena svobodna in demokratična Hrvatska.«⁴⁶²

V skladu s političnimi dogodki v svetu, ki so zelo vplivali na priprave na drugo zasedanje protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije, pa tudi zaradi stališč protifašističnih svetov obeh sosednjih narodov, sta se slovenska in hrvaška delegacija dogovorili, da na zasedanje prideta skupaj.

Slovenska delegacija je 11. novembra zvečer pri Sinjem vrhu šla čez Kolpo in nadaljevala pot po Hrvatski. Pred delegati, ki jih je bilo 16, je šla najprej hrvaška, za njo pa slovenska vojaška patrulja. Vodstvo potovanja je prevzel Jaka Avšič, namestnik komandanta štaba NOV in PO Slovenije, ki je imel največ vojaških izkušenj. Slovenci so potovali mimo Trošmarije čez reko Mrežnico do Per jasice na Kordunu, od koder so jih s tovornjaki odpeljali do Otočca v Liki, kjer so se sestali s predstavniki protifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvatske. Tam so delegati iz Slovenije tri dni počivali in 17. novembra nadaljevali potovanje skupaj s hrvaško delegacijo. Šli so čez Korenico in Udbino proti Bosni. V sestavi obeh delegacij je bilo okrog 160 ljudi.



Do Plešivice so se Slovenci vozili v avtobusu, Hrvatje pa na tovornjaki. Čez goro so šli peš, nato pa naprej s kmečkimi vozovi, dokler niso 19. novembra prišli v vas Srb v vzhodni Liki. Po krajšem počitku so se odpravili proti vasi Trubar, odkoder so se čez Bosansko Grahovo in Livanjsko polje pripeljali s tovornjaki v Livno. V Livnem sta delegaciji bivali sedem dni, dokler ju niso poklicali v Jajce. Morali sta še čez Kupres, Bugojno in Vakuf, v Jajce pa sta prispeli še isto noč. Pred zasedanjem sta se na skupnem sestanku delegaciji sezna-

nili s političnim gradivom ter ocenili, da so bile prve priprave dobre.

Ob 19. uri 29. novembra se je v dvorani kulturnega doma začelo zgodovinsko zasedanje Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije, na katerem je prisostvovalo 157 ljudskih predstavnikov. Po poročilu predsednika sveta dr. Ivana Ribarja o delu sveta med prvim in drugim zasedanjem, so se zvrstili pozdravni govori predstavnikov narodov oziroma delegacij. V imenu Slovencev je zasedanje pozdravil Josip Vidmar, ki je med drugim povedal tudi tole:

»Danes zvečer slovenski narod po tisoč in tristo letih nastopa *prvič kot enakopraven, samostojen in suveren narod* (podčrtal avtor) ustvarjajoč državno tvorbo v skupnosti z bratskimi narodi Jugoslavije. Mislim, da lahko razumete tisti občutek ponosa in sreče, ki ga pri nas, predstavnikih slovenskega naroda, na tem čudovitem zboru izziva trenutek, ko slovenski narod prvič sam suvereno ustvarja svojo zgodovino in prihodnost.«

Brez pretiravanja lahko rečemo, da je tak občutek ponosa vladal tudi pri predstavnikih hrvaškega naroda, saj so tudi Hrvate, dasiravno ne v toliki meri nacionalno zatirali in ekonomsko izkoriščali v času avstroogrske vladavine, za časa vladavine velikosrbskega režima pa so bili prav tako nacionalno neenakopravni. Na tem zasedanju sta oba naroda prvič v svoji zgodovini eden ob drugem reševala svoje nacionalne pravice in to v tesni zvezi z ostalimi narodi Jugoslavije.

Četrty sklep zasedanja, da se Jugoslavija zgradi na demokratičnem in federativnem načelu kot državna skupnost enakopravnih narodov, je bila izraz teženj in volje ne le slovenskega in hrvaškega, temveč vseh narodov Jugoslavije, ki so jih na zasedanju zastopali izvoljeni predstavniki. Odločitev je zagotavljala nacionalne pravice in demokratične svoboščine tudi narodnostnim manjšinam v Jugoslaviji, saj so v borbi proti okupatorju imele vidno mesto in so se z ramo ob rami borile hkrati z drugimi jugoslovanskimi narodi.

Med člani slovenske delegacije se je porodila ideja, naj se vrhovnemu komandantu NOV in PO Jugoslavije dodeli naziv maršala Jugoslavije, s čimer so se enoglasno strinjale tudi druge delegacije. Zasedanje je enoglasno potrdilo ta predlog Slovencev, ki je močno dvignil ugled narodnoosvobodilnega boja v domovini in zamejstvu. Predstavništvo AVNOJ

je ob tej priložnosti potrdilo tudi odločitve vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda z dne 19. septembra 1943 in predstavništva protifašističnega sveta Hrvatske z dne 20. septembra istega leta o priključitvi tistih delov narodnostnega ozemlja Slovencev in Hrvatov, ki so jim bili odvzeti po prvi svetovni vojni in dodeljeni Italiji. S tem je svet dal močno podporo boju istrskega in primorskega ljudstva.

Po zasedanju sta se slovenska in hrvaška delegacija udeležili pogreba člana centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije Iva Ribarja-Lole, enega tistih voditeljev jugoslovanskega osvobodilnega gibanja, ki so v utrjevanje vezi in sodelovanja med hrvaškim in slovenskim narodom vložili res ogromne napore.

Drugega decembra sta se delegaciji skupaj vrnili iz Bosne na hrvaško ozemlje. Šli sta v smeri Mrkonjičgrad—Ključ, nato čez reko Uno pri Bosanski Krupi, Perno in čez Kolpo blizu



Slovenska in hrvaška delegacija pred vrnitvijo z Drugega zasedanja AVNOJ
v Jajcu

Vrginmosta. Odtod so Slovenci nadaljevali potovanje proti Kočevskemu Rogu čez Pisarevino, Plešivico in Krašič na Zumberku.

Odločitve drugega zasedanja Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije so bile velika politična zmaga jugoslovanskih narodov na notranjem in zunanjepolitičnem področju. Dokončno so utrdile vero v zmago ne le nad okupatorjem, temveč tudi nad bivšimi politiki, ki sicer še niso odnehali s svojim protiljudskim delovanjem, vendar so pravzaprav že izgubili še poslednjo možnost za povratek na staro.

Predstavniki Slovencev in Hrvatov so na drugem zasedanju AVNOJ izpovedali voljo in odločnost svojih narodov, ki so jo že prej izkazali na bojnem polju, da obnove Jugoslavijo v globokem prepričanju, da bo njena prihodnja državna ureditev ustrezala splošnim interesom vseh njenih narodov. To je bil močan udarec tudi reakcionarnim silam Hrvatske in Slovenije, ki so želele, da bi oba naroda ponovno vključile v kapitalistične oblike države in družbe.

Dvajsetdnevna skupna pot ter delo slovenske in hrvaške delegacije je bila hkrati tudi redka priložnost za obojestransko seznanitev z osvobodilnim gibanjem drugih jugoslovanskih narodov ter z možnostmi za nadaljnje sodelovanje tudi zato, ker so v delegacijah bili najvišji in najodgovornejši voditelji obeh gibanj, ki svoje želje po neposrednih stikih dotlej niso mogli uresničiti. Lahko rečemo, da je tudi to srečanje pospešilo sodelovanje v naslednjih obdobjih narodnoosvobodilne vojne.

Četrty del

SODELOVANJE OSVOBODILNEGA GIBANJA SLOVENIJE IN HRVATSKE V 1944. LETU

STANJE GIBANJ NA OBMEJNEM PASU V PRVIH MESECIH 1944.

Po nemški ofenzivi, v kateri so bili razbiti istrski odredi in brigade, se je v prvi polovici oktobra 1943 operativni štab NOV za Istro lotil ustanavljanja večjega števila manjših partizanskih enot, v katerih bi bili borci prejšnjih brigad in odredov. Tako so do 10. januarja 1944 ustanovili 13 partizanskih čet, ki so štejele od 10 do 20 oboroženih borcev.⁴⁶³

V decembru so čete razvile zelo živahno dejavnost proti manjšim sovražnim postojankam, vojaškim patroljam in prometu. Sovražniku so prizadele velike izgube. Iz boja so izločile 269 vojakov in zaplenile veliko orožja in opreme. Tako so bili ustvarjeni pogoji za še širši razmah narodnoosvobodilnega boja v Istri.

Prvih nekaj mesecev so bile istrske partizanske čete pod neposrednim poveljstvom operativnega štaba za Istro, kar je oteževalo uspešno poveljevanje, saj so bile zveze slabe.

Število borcev je tako naraslo, da je operativni štab NOVJ za Istro do 26. januarja istega leta lahko sestavil 5 bataljonov, od katerih sta bila dva udarna. Takrat je bilo v Istri 1274 borcev, ki so imeli 921 pušk, 287 pištol, 79 mitraljezov in 171 puškomitraljezov. Z ustanovitvijo bataljonov se je povečala uspešnost vodenja in poveljevanja, nastali pa so tudi pogoji za ponoven nastanek večjih vojaških enot.⁴⁶⁴

Po morda pretiranih poročilih operativnega štaba so partizani v številnih bojih v januarju in februarju 1944 onespobili več kot tisoč sovražnih vojakov, zaplenili veliko orožja in opreme in uničili nekaj tovornjakov, lokomotiv in vagonov.⁴⁶⁵ Da bi ljudem preprečili odhod v vrste narodnoosvobodilne vojske so Nemci začeli pošiljati Istrane v koncentracijska taborišča v Nemčiji. Do 10. marca 1944 so v taborišča odgnali več kot 7000 ljudi. Ljudje pa se niso dali upogniti in so še naprej podpirali narodnoosvobodilni boj. V aprilu je gibanje doseglo nove uspehe. Prvega aprila 1944 je bila na Učki ustanovljena 1. istrska brigada »Vladimira Gortana«, ki sta jo vodila komandant Vitomir Širola in politkomisar Josip Matas. Šestega aprila so ustanovili 1. partizanski odred »Učka«, 11. aprila 2. puljski partizanski odred in italijanski partizanski bataljon »Pino Budicin«.⁴⁶⁶ Ti uspehi so dvignili duha Istranov. Bili so porok za popolno nacionalno osvoboditev in priključitev k matični domovini Jugoslaviji.

Po nemški ofenzivi v Istri, Gorskem Kotaru in Ljubljanski pokrajini je tudi partizansko gibanje na Slovenskem primorju začelo uspešno odpravljati posledice septembrske ofenzive.

Narodnoosvobodilni svet za Primorsko je 3. oktobra 1943 izdal poziv narodnoosvobodilnim odborom, v katerem pravi, naj nadaljujejo mobilizacijo v NOV, posebno še tam, kjer je do tedaj ni bilo.⁴⁶⁷ Istočasno je zastavil nalogo rušiti ceste in železnice, ki jih rabi okupator.

Operativni štab za zahodno Slovenijo je že med ofenzivo začel zbirati in reorganizirati enote in jih pripravljati za ofenzivo proti nemškemu okupatorju.

Dne 6. oktobra je operativni štab ukinil primorsko cono in sklenil v Primorju in delu Gorenjske ustanoviti nove slovenske divizije. Tako so ustanovili Triglavsko, Goriško in Tržaško divizijo.⁴⁶⁸

Po smernicah operativnega štaba je Triglavska divizija v oktobru izvedla več uspešnih akcij proti sovražnim postojankam v zahodnem delu Gorenjske in ob nekdanji jugoslovansko-italijanski državni meji.

Hkrati je Goriška divizija napadala prometne zveze in sovražne kolone v dolini reke Soče. Tržaške divizije spričo sovražne ofenzive niso ustanovili.

Ofenzivnost slovenskih partizanskih enot je prisilila poveljstvo 2. nemškega tankovskega korpusa, da s silami 44. grenadirske divizije in 162. turkeštanske pehotne divizije začne ofenzivo, ki je trajala od 13. do 22. novembra 1943. Ofenziva je bila naperjena proti Triglavski in Goriški diviziji in je imela namen razbiti njune brigade, da bi zavarovala prometne zveze na širšem območju severno od Trsta. Kljub velikim izgubam, ki sta jih utrpeli diviziji, še posebej Goriška, sovražnik osnovnega namena ni dosegel.

Diviziji sta po počitku, reorganizaciji in izpopolnitvi ponovno prešli v ofenzivo proti manjšim postojankam in prometnim zvezam. Partizanske sile v Slovenskem primorju so se 23. decembra organizirale v 9. korpus narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

V drugi polovici februarja 1944 so enote korpusa izvedle zelo drzno diverzantsko akcijo. V Idriji je 31. divizija uničila vodovodno in električno napeljavo in jez na Idrijci, s čemer so za daljši čas onemogočili proizvodnjo živega srebra v idrijskem rudniku.⁴⁶⁹ Istočasno so enote 30. divizije po svojem uspešnem pohodu v najzahodnejši del slovenskega ozemlja razbile sovražno ofenzivo v Beneški Sloveniji. Nemške enote so utrpeli velike izgube.

Štab 9. korpusa je pod svojim poveljstvom imel še Južnoprimerški, Briško-beneški, Idrijsko-tolminski, Zahodnokoroški, Gorenjski in Dolomitski odred.⁴⁷⁰ Tako je bil ves operativni prostor korpusa pod nadzorstvom partizanskih enot.

V prvih mesecih 1944 neposredne zveze med istrskimi in primorskimi partizanskimi četami ni bilo. Zato je glavni štab NOV in POH 25. februarja ukazal operativnemu štabu za Istro, naj se po radiu poveže s štabom 9. korpusa narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.⁴⁷¹ Operativni štab za Istro je do tedaj bil tesno povezan le s štabom slovenskega Istrskega odreda, ki je deloval v slovenskem delu Istre in v Brkinih.⁴⁷²

Odred so sestavljali trije bataljoni in je pred koncem februarja 1944 imel 330 borcev. Njegov 1. bataljon je operiral v Brkinih, 2. in 3. pa v slovenski Istri. Ena izmed glavnih nalog odreda je bila mobilizacija za izpopolnitev lastnih enot in enot na Notranjskem. Odred je bil zelo aktiven. Dne 27. januarja so njegove enote razorožile 18 vojakov karabinjerske postaje v Ricmanjih pri Trstu. Borci so odnesli 15 pušk, 3 brzostrelke ter veliko streliva in druge vojaške opreme. Istega

dne so napadli postojanko v Materiji, v kateri je bilo okrog 70 financarjev. Ubili so 12 in ranili 4 vojake, 23. februarja pa so nemške enote hotele obkoliti 1. bataljon v Brkinih, da bi ga uničile. Zaradi veččega manevra partizanskih enot pa jim to ni uspelo.⁴⁷³

Kljub obojestranskim težnjam po povezovanju istrskih enot in 9. korpusa do tega ni prišlo zlasti zaradi oddaljenosti. Ker so se južno od črte Gorica—Postojna večje partizanske enote mogle zadrževati le kratek čas zaradi številnih sovražnih postojank in bližine Trsta, so se enote 9. korpusa zadrževale v tem času večinoma severno od Vipavske doline, kjer je teren hribovit in dosti bolj primeren za partizansko bojevanje. Zlasti čez Kras so vodile številne prometne zveze, kot so železniška proga Trst—Postojna in Gorica—Trst, ki sta bili za sovražnika tako pomembni, da ju je zavaroval z gosto mrežo postojank. Zaradi tega so se morale tudi partizanske čete Istre držati predvsem v hribovitih delih Čičarije in Učče in se opirati na zahodni del Gorskega Kotara. Istrski partizanski odred je povezoval tri operativna območja, istrsko, primorsko in notranjsko. Na svojem terenu je vezal okupatorske sile, da niso mogle svobodneje intervenirati proti partizanskim enotam na drugih sektorjih. Da bi olajšala reševanje raznih vprašanj razvoja narodnoosvobodilnega boja na stičnem ozemlju Slovenskega primorja in Istre, to je območja ki je pripadalo pod Italijo in kjer prej še ni bila meja med narodoma določena, sta si glavni štab Hrvatske in Slovenije postavila vprašanje ureditve meje med operativnimi območji korpusa. Tako je 28. februarja 1944 glavni štab NOV in PO Hrvatske poslal depešo glavnemu štabu NOV in POS, v kateri pravi: »Prosimo, da daste mnenje, kako naj poteka meja korpusnih območij med našim 11. korpusom in vašimi enotami, ki so usmerjene proti Istri, Kastavščini in Gorskemu Kotaru. To je potrebno, da bi sporazumno uredili vojaško-zaledna območja na tem prostoru.«⁴⁷⁴

Istočasno je glavni štab Hrvatske poslal depešo tudi vodstvu narodnoosvobodilnega boja v Istri, v njej pa med drugim piše tudi: »Predlagajte, kje naj gre meja po Istri in proti Kastavu. Pazite, da bo s to mejo zajeto hrvaško prebivalstvo.«⁴⁷⁵

V prvi polovici 1944 ni bilo tesnejšega vojaškega sodelovanja niti na območju Kolpe in ob grebenu Gorjancev. V

začetku februarja 1944 so bile enote 7. korpusa NOV Jugoslavije zelo razvlečene. Glavnina 18. slovenske divizije (9. in 10. brigada) sta bili še vedno v Gorskem Kotaru, kamor sta prispeli v začetku decembra 1943, njena 8. brigada pa je bila na položajih med Kočevjem in Kolpo.⁴⁷⁸ Dve brigadi 15. slovenske divizije sta oblegali sovražno postojanko v Novem mestu, s čimer sta preprečevali tudi sovražnikove vdore proti Beli krajini in Kočevskemu Rogu, kjer so bile osnovne baze vodstva Slovenije. Enote 15. brigade so bile razporejene v območju Korinj—Ilova gora—Videm, kjer so se borile z nemškimi enotami, ki so skušale popraviti železniško progo Ljubljana—Kočevje in prodreti na osvobojeno ozemlje Dolenjske iz smeri Ljubljane. Njene enote so prekopavale tudi ceste. Pri tem so pomagali prebivalci.⁴⁷⁷

Štab 7. korpusa je sklenil, da na območje Grosuplje—Velike Lašče—Ribnica premesti 12. brigado 15. divizije, da bi lahko napadli manjše sovražne enote na terenu in udarili na progo Ljubljana—Kočevje, ki jo je bilo treba še bolj onespособiti.⁴⁷⁸ Za temeljito rušenje proge pa to ni zadostovalo, ker je sovražnik zbral močne enote, poskušal potisniti slovenske brigade čim dlje od proge in prodreti čim globlje na osvobojeno ozemlje, z delom sil pa popraviti progo. Da bi povečali ofenzivnost, so se v glavnemu štabu NOV in POS morali odločiti za eno izmed teh možnosti: ali prekiniti blokado Novega mesta in tvegati, da nemške sile prodrejo proti Beli krajini, oziroma proti glavnim bazam glavnega štaba Slovenije, ali pa pritegniti 18. divizijo iz Gorskega Kotara, da bi porušila omenjeno, za sovražnika zelo pomembno železniško progo, ki je povezovala notranjost Slovenije s primorskim pasom. Če bi sovražniku uspelo progo popraviti, bi to pomenilo za ohranitev osvobojenega ozemlja težak udarec.

Ker brez odobritve vrhovnega štaba 18. divizije ni mogel poklicati, se je glavni štab nanj obrnil z depešo, ki jo je poslal 3. februarja 1944. V njej pravi: »Nemci vse huje pritiskajo na progo Ljubljana—Kočevje ... Naše sile so premajhne, da bi še naprej vzdržale v obrambnih bojih. Moramo izvesti močnejši ofenzivni pritisk in železniško progo znova ter popolnoma razdejeti. Predlagamo, da nam takoj dovolite pritegniti 18. divizijo iz Gorskega Kotara ..«, ⁴⁷⁹ Ko je vrhovni štab to odobril, je 18. divizija v prvi polovici februarja začela predajati položaje primorsko-goranskim enotam in se priprav-

ljati na odhod h Kočevju. Glavni štab NOV in POH je slovenskemu glavnemu štabu poslal depešo, v kateri pravi: »Pred umikom vaše divizije obvestite 2. odred, da zapre smer Gornje—Ogulin in 1. brigado 13. divizije, ki je okrog Mrkopalja, naj zapre smer Zlobin—Hreljin—Grobniško polje proti osvobojenemu ozemlju. Štab 13. divizije bomo hkrati s 3. brigado premaknili iz Like v Gorski Kotar.«⁴⁸⁰ Sredi februarja so se enote 18. divizije premaknile v Slovenijo.

Dolge, uničujoče in pogostne sovražne ofenzive so hudo opustošile kraje v Ljubljanski pokrajini, zlasti pa v Gorskem Kotaru. Zaradi tega je začelo primanjkovati hrane za prebivalstvo in partizanske enote. V Gorskem Kotaru je 13. Primorsko-goranski diviziji grozila lakota. Podoben položaj je bil ponekod na Notranjskem. Tako je glavni štab NOV in POH sklenil, da poprosi pomoči od glavnega štaba Slovenije. Dne 16. marca so poslali depešo, v kateri pravijo: »Naša 13. divizija se zelo težko prehranjuje na svojem ozemlju. Prosimo, javite, ali je mogoče na vašem terenu priti do hrane in kakšne.«⁴⁸¹ Odslej se bo sodelovanje obeh gibanj začelo tudi na gospodarskem področju. Tu je prišla do izraza velika solidarnost.

Na žumberško-pokupskem in karlovškem območju je bil položaj bolj ugoden. Namesto žumberško-posavskega sektorja, ki je bil pod poveljstvom glavnega štaba Hrvatske, so 30. januarja 1944 ustanovili 34. divizijo, ki je prišla v sestav 4. hrvaškega korpusa. Imela je dve brigadi, brigado »Jože Vlahoviča« in brigado »Franja Ogulinca-Selje«, ter dva odreda, Žumberško-pokupskega in Turopoljskoposavskega.⁴⁸² V januarju in februarju se je mobilizacija v okolici Karlovca razvijala zelo ugodno, tako da je karlovški odred zrasel v veliko enoto in se je mogel preformirati v Karlovško brigado. Pripadala je 8. kordunski diviziji po ukazu štaba 4. korpusa NOV in POJ z dne 27. februarja 1944.⁴⁸³ Kljub temu, da so ustanovili brigado, so še naprej ohranili manjši partizanski odred, ki se je ob nadaljnji mobilizaciji številčno in organizacijsko krepil in naraščal.

Formiranje Karlovške brigade je bil zelo pomemben dosežek tudi za osvobodilno gibanje v Beli krajini, ki je mejila na karlovško območje. Hrvaške terenske osvobodilne organizacije so dobile zaščito in oporo, glavni štab Slovenije in druge ustanove, ki so bile v Beli krajini, pa so imele dobro pred-



Ustanovitev karlovške brigade v vasi Hrašče 5. marca 1D44

stražo med reko Dobro in Kolpo. Brigada je onemogočala ustaške vpade v Belo krajino, posamezni njeni bataljoni pa so občasno prihajali na slovensko ozemlje, da bi se odpočili in prehranili, kot je to med novembrsko sovražno ofenzivo delal Karlovški odred.⁴⁸⁴ Belokranjski odred in ostale enote okrog glavnega štaba Slovenije pa so bile varno zaledje Karlovški brigadi, če bi se zaradi morebitnega ustaškega pritiska morala umakniti čez Kolpo.

Pozimi 1943/1944 so slovenske in hrvaške enote južno od Save imele podobne naloge. Akcije svojih enot je štab 7. korpusa usmeril proti sovražnim postojankam vzdolž prometnih zvez Ljubljana—Kočevje in Postojna—Trst.⁴⁸⁵ Enoti 8. in 34. divizije 4. hrvaškega korpusa pa sta napadali sovražne postojanke ob železniški progi Zagreb—Karlovac.⁴⁸⁶ Hrvaški partizanski odredi na žumberško-pokupskem in karlovškem območju so se razen z vojaškimi nalogami bavili tudi s političnim delom na terenu, kjer je bil še vedno velik sovražni vpliv, in tudi z mobilizacijo ljudi za izpopolnitev 34. divizije, ki je v primerjavi z drugimi hrvaškimi divizijami bila maloštevilčna.

V primerjavi s hrvaškimi enotami, so bile slovenske v dosti boljšem položaju. Dolenjska in Notranjska sta imeli

za seboj že bogato zgodovino oboroženega upora slovenskega ljudstva, ki je v večini pomagalo partizanom.

Toda na tem območju ni bilo več ljudi, da bi jih lahko mobilizirali. Minula leta vojne in množične deportacije ljudi v taborišča so popolnoma izčrpale vse nadaljnje možnosti mobilizacije. Nastopil je problem kako izpopolniti enote in nadomestiti izgube. Glavni štab Slovenije in Osvobodilna fronta sta bila prisiljena, da 7. korpus izpopolnjujeta z novinci iz Štajerske in dela Slovenskega primorja. S tem sta se ukvarjala štab 4. operativne cone in štab Istrskega odreda.⁴⁸⁷

Glavna štaba Slovenije in Hrvatske sta bila povezana z radiom, kar jima je omogočalo, da se o vseh važnih vprašanjih hitro dogovorita in sporazumeta. Glavni štab Hrvatske je večkrat informiral slovenski štab o razporeditvi nemških in kvistinskih divizij na ozemlju Hrvatske. To je omogočalo pregled nad sovražnimi silami, še posebno tistimi, ki so se gibale ob meji med Slovenijo in Hrvatsko in podvzem pravočasnih in pravičnih ukrepov.⁴⁸⁸ Preko radijske postaje je glavni štab Slovenije pošiljal hrvaškemu tudi poročila o položaju na Žumberku, ko zveze med štabom 34. divizije in 4. korpusom niso v redu delovale.⁴⁸⁹

V prvih mesecih 1944 je tudi narodnoosvobodilno gibanje slovenskega in hrvaškega naroda severno od Save doseglo nove uspehe. Zlasti je dal močan zagon temu razvoju pohod 14. divizije. Že prvi njeni boji z Nemci po prehodu Sotle in po uničenju naprav v rudniku Senovo, so najavili novo obdobje v boju na Kozjanskem.⁴⁹⁰ Število partizanov na Kozjanskem je postopoma raslo, tako da so konec marca iz Kozjanskega bataljona, ki je štel 142 borcev, formirali Kozjanski partizanski odred, ki je imel dva bataljona in minersko četo.⁴⁹¹

Konec aprila 1944. je odred spet navezal stike s partizani Hrvatskega Zagorja. Zvezo so potem redno vzdrževali. Po mobilizaciji, ki je bila maja, je odred narasel na 450 borcev. To je bil za ta del Štajerske odločilen preobrat, h kateremu je največ pripomogla 14. divizija, saj je s svojimi boji in oborožitvijo naredila na prebivalstvo zelo močan vtis, dasiravno se na Kozjanskem ni zadrževala dalj kot 12 dni.

Ko so ustanovili 32. in 33. divizijo in 10. korpus NOV Jugoslavije, kar se je zgodilo 30. januarja 1944, je partizansko gibanje v severni Hrvatski dobilo močnejše organizacijske oblike.⁴⁹² Poleg divizij sta v tem korpusu bili tudi dve sku-

pini partizanskih odredov — vzhodna in zahodna. Konec januarja je 10. korpus štel 7600, marca pa 9000 borcev.⁴⁹³ Kot na Štajerskem so tudi na severnem Hrvaškem, še posebej v Hrvatskem Zagorju, bile ugodne možnosti za mobilizacijo v hrvaške partizanske enote. Glavni štab Hrvatske je 3. marca obvestil vrhovni štab, da se 10. korpus s postopno mobilizacijo lahko poveča za najmanj 5000 mož. Glede na potrebe v severni Hrvatski in na mobilizacijske možnosti je bil 10. korpus v primerjavi z drugimi hrvaškimi korpusi še vedno premalo številčen.⁴⁹⁴ Menili so, da je k temu veliko pripomoglo slabo delo vojaških zalednih ustanov in političnih organizacij na terenu, ki se niso dovolj ukvarjale z vprašanjem mobilizacije v NOV. Bolj bi morale razkrinkavati politiko okupatorjev in njegovih hlapcev. Februarja 1944 so mobilizirali le 50 ljudi.⁴⁹⁵ Da bi preprečili širjenje vstaje, so okupatorji organizirali mnoge vojaške akcije, pa tudi večje ofenzive. Zaradi premajhnega števila borcev korpusni štab ni mogel ustanoviti še ene divizije, kot je to nameraval obe njegovi diviziji pa sta do konca 1944. imeli le po dve brigadi.

Glavni štab NOV in POH se je nekaj časa ukvarjal z mislijo, da bi v 10. korpusu ustanovil zagorsko divizijo, ki bi imela nalogo operirati v Zagorju, saj je veliko Zagorcev izražalo željo, da bi se borili na svojem terenu. Majhno število borcev v enotah pa je onemogočalo uresničitev te zamisli. Ustanovili so le Zagorsko brigado in sicer 8. maja 1944.⁴⁹⁶

Po prodoru 14. divizije med enotami na severnem delu Hrvatske in slovenskimi enotami ni bilo širšega sodelovanja. Zakaj?

Iz več razlogov je propadel načrt, naj bi divizija krenila naprej proti Halozam. Kakšen je tam položaj, ni bilo tedaj znano niti glavnemu štabu Slovenije, niti štabu divizije, ker se niso uspeli povezati z nobeno od terenskih organizacij. Haloze so ozek predel med Dravo in nemško mejo z NDH, kjer bi manevriranje tako velike enote kot je bila 14. divizija, bilo zelo težavno. Ko je glavni štab NOV Slovenije divizijo usmerjal na to območje, je računal, da bi le-ta imela dobro zaledje, če bi se hrvaške enote, ki so bile na Ivančiči in Kalniškem gorju, približale Halozam.

Divizija je imela osnovno nalogo mobilizirati ljudi in dvigniti množičen upor.

Toda divizija se je kmalu po prihodu na Kozjansko zapletla v srdite boje, ki niso prenehali, dokler se ni prebila v Savinjske planine. Koordinacije med enotami 4. operativne cone Slovenije in 10. korpusa Hrvatske ni bilo. Zaradi sovražne aktivnosti so postali neposrednejši stiki med štabi nemogoči.

Tudi Kozjansko ni nudilo dobrih pogojev za to, da bi se tam divizija mogla zadržati daljši čas. Na majhnem prostoru, ki ga oklepajo tri reke, Savinja, Sava in Sotla, ter železniške proge, bi tako velika enota težko manevrirala in bi bila lahko kaj hitro tesno obkoljena. Njen položaj bi otežavalo še dejstvo, da so ozemlje ob Sotli in Savi naseljevali pripadniki nemške manjšine, zagrizeni hitlerjanci, ki so bili oboroženi in ki bi ji onemogočili manever proti jugu in vzhodu. Pravzaprav je na Kozjanskem lahko obstajala tedaj le manjša partizanska enota, na primer, lahko gibljiv partizanski odred. Iz teh razlogov se je s Kozjanskega morala divizija kmalu, sredi februarja, prebiti proti Konjiški gori, oziroma na Paški Kozjak. S tem se je precej oddaljila od obmejnega pasu med Hrvatsko in Slovenijo.⁴⁹⁷ Da bi se v potrebi naslonila na hrvaške enote, ni mogla več niti misliti. Tudi 10. korpus Hrvatske je redko prodiral s kakimi večjimi enotami proti zahodnemu delu Hrvatskega Zagorja, oziroma na območje med Krapino in reko Sotlo. Tja so poredkoma prihajale celo manjše partizanske enote, bataljoni in odredi. Enote zahodne skupine partizanskih odredov 10. korpusa so večinoma operirale na Kalniku, Ivančiči in Medvednici.⁴⁹⁸ Druge enote severne Hrvatske, 32. in 33. divizija ter vzhodna skupina partizanskih odredov, pa so večinoma delovale na ozemlju, ki leži vzhodno od komunikacij Zagreb—Varaždin, le del njih pa med Kalnikom in Ivančico, prav tako v območju prometnih žil. Potreba po sodelovanju z enotami še bolj vzhodnega 6. slavonskega korpusa Hrvatske je zahtevala, da je 10. korpus več pozornosti posvečal območju Bilogore in Moslavine. Tam je bila njegova glavnina. To področje je imelo tudi bogate zaloge hrane, veliko večje kot Hrvatsko Zagorje. Tja je pričela prihajati tudi zavezniška pomoč, ki so jo metali iz zraka. Kadai je štab 10. korpusa skušal prenesti težišče operacij v osrednji del Hrvatskega Zagorja, je glavno ustaško poveljstvo energično reagiralo, da bi korpusu preprečilo prodor, zaščitilo ustaško oblast in postojanke ter zavrlo odhod novih borcev v

narodnoosvobodilno vojsko.⁴⁹⁹ V večini teh operacij so razen ustašev sodelovale tudi nemške enote. Ker so se Nemci bali, da ne bi hrvaške partizanske enote prodrle na ozemlje raj ha in da se slovenski partizani tudi tu ne bi povezovali s hrvaškimi, so pritegnili včasih celo enote s Štajerske. Te akcije okupatorja in izdajalcev je pogojeval strateški položaj ozemlja Zagreb—Varaždin, Celje in Zidani most. Čezenj so namreč vodile številne prometne zveze v smeri sever-jug, ki so se navezovala na glavno prometno žilo v dolini Save, gospodarsko in vojaško zelo pomembno za Nemčijo in njen okupacijski sistem na Balkanu. Zagorje leži tik ob nemški meji in je bilo zaledje Zagreba, središča ustaške države in sedež visokih nemških vojaških in političnih predstavništev. Zato so se za varnost Hrvatskega Zagorja enako zanimala nemška in ustaška poveljstva. V Zagorje so tako namestili velike ustaške in nemške enote.⁵⁰⁰ Kljub temu, da so številni momenti vplivali na slabo sodelovanje med enotami 10. korpusa in 4. operativne cone, oziroma 14. divizije, so se politična vodstva vzhodne Štajerske in Hrvatskega Zagorja trudila, da bi obdržala kontinuiteto sodelovanja, ki so ga začeli lokalni organi narodno osvobodilnega gibanja obeh narodov že prej.

SODELOVANJE VODSTEV OSVOBODILNEGA GIBANJA VZHODNE ŠTAJERSKE IN HRVATSKEGA ZAGORJA

Čeprav iz omenjenih razlogov ni bilo sodelovanja med višjimi štabi tako razvito kot sta si želeli obe strani, vendar so se živahni stiki čedalje bolj krepili med obmejnimi komiteji KP Slovenije in KP Hrvatske v vzhodni Štajerski in Hrvatskem Zagorju. Delo in zveze so tekale po kanalih, ki so bili vzpostavljeni že prej. V prvih mesecih 1944 so začeli te zveze še razširjati.

Razen prejšnje zveze, ki jo je posredovala partijska organizacija v Klanjcu, so vzpostavili novo javko v Zagorskih selih, ki so bila znana kot uporniško območje v Hrvatskem Zagorju. V hiši Antona Sladoviča, pa tudi drugje, so bile javke, kamor so prihajali kurirji iz Zagorja in sosedne Slovenije. Tudi Sladovič sam je velikokrat prihajal v Slovenijo, da bi se povezoval s slovenskimi političnimi aktivisti na terenu.⁵⁰¹ Druga javka je bila v vasi Plavič, v gostilni, kjer so bili mno-

gi sestanki med predstavniki slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja. Po teh in drugih poteh je potovala pošta z omenjenih območjih v obe smeri.⁵⁰² Po eni izmed teh poti je 1. januarja 1944 okrožni komite KPS za Kozjansko poslal pismo okrožnemu komiteju KP Hrvatske Krapina, v katerem je zahteval vrnitev skupine slovenskih partizanov iz Kozjanskega bataljona, ki so se 22. decembra 1943 leta pred nemškim pritiskom umaknili v Zagorje hkrati s 1. bataljonom Zagorskega partizanskega odreda. V pismu so poudarili, naj pohitijo, da bi Kozjanski bataljon lahko nadaljeval z akcijami na Kozjanskem.⁵⁰³

Okrožni komite KPH Krapina je odgovoril 12. januarja. V pismu piše, da bodo obvestili štab Zagorskega partizanskega odreda, kjer so borci bili. Hkrati so poslali tudi pismo okrožnemu komiteju Klanjec, poudarjajoč, naj se poveže s Kozjanskim bataljonom, čim se bodo končale nemške operacije.

Okrožni komite KP Hrvatske Krapina je pisal tudi pokrajinskemu komiteju KP Slovenije za Štajersko in mu predlagal, da bi se začeli sestajati in izmenjavati dotedanje izkušnje. Prvi sestanek naj bi bil na sedežu krapinskega komiteja, ker je bilo tam bolj varno.⁵⁰⁴ Poudarili so tudi, da bi bilo koristno, če bi se sestala tudi štaba 4. operativne cone NOV Slovenije in Zagorskega odreda, oziroma 2. operativne cone Hrvatske. Predlagal je, da bi se menili o usklajevanju skupnih akcij in organizacije terena na stičnih območjih Zagorja in vzhodne Štajerske.

Ko se je čez Hrvatsko premikala 14. divizija, je oblastni komite KPH za zagrebško območje okrožnemu komiteju KPH Krapina poslal pismo, v katerem ga je obvestil o prehodu divizije prek njegovega območja. Hkrati so mu ukazali, naj iz svojih tehnik oskrbi divizijski štab z gradivom za propagandno dejavnost. Pismo so poslali 22. januarja 1944.⁵⁰⁵

Na poti divizije skozi Hrvatsko je njen štab pustil arhiv na sedežu okrožnega komiteja KPH Krapina, da bi ga tovariši iz komiteja ohranili, dokler divizija po prodoru na Štajersko ne bo utrdila svoje operativne baze. Okrožnemu komiteju za Krapino je s tem v zvezi pisal tudi intendant divizije. Obvestil, ga je, da ima neposredno zvezo s slovenskimi enotami na Štajerskem. Prosil je, naj arhiv divizije s poročili radiopostaje Kalnik pošljejo v Desinič. Tam naj bi ga dobil podporočnik

Milan Kostevc, ki mu je štab divizije ukazal, naj sprejme to gradivo.

V začetku marca 1944 so vzpostavili še en kanal, po katerem se je začelo sodelovanje med slovenskim in hrvaškim osvobodilnim gibanjem severno od Save. Vzpostavili so namreč zvezo med okrožnim partijskim komitejem KPS za Ptuj in okrožnim komitejem KPH Krapina. S pismom z dne 23. marca je okrožni komite za Ptuj obvestil tovariše v krapinskem komiteju, da je sklenil mobilizirano slovensko mladino s svojega področja poslati v Zagorski odred. V odgovoru, ki so ga poslali 25. marca, izražajo v krapinskem komiteju veliko zadovoljstvo zaradi take odločitve in tovariše obveščajo, da mladince lahko pošljejo kar takoj, po že obstoječih zvezah.

Sklep ptujskega komiteja, da bo pošiljal slovenske mladince v hrvaške enote, je bil v skladu s tedanjim položajem. Slovenske partizanske enote in enote 14. divizije so takrat operirale daleč od ptujskega območja, v osrednjem delu Štajerske. Če bi mobilizirane ljudi pošiljali za njimi, bi jih spravljali v veliko nevarnost, saj bi morali hoditi čez železniško progo in cesto Maribor—Celje, ki so ju nenehno nadzirale nemške policijske in druge enote.

Da bi bila mobilizacija v Ptuj in okolici kar najbolj uspešna, sta se oba komiteja začela dogovarjati o skupnih akcijah v ptujskem območju. V omenjenem pismu je krapinski komite zahteval, naj ptujski pošlje svojega člana, ki bo s seboj prinesel podatke, kako so v ptujskem območju razvrščene sovražne sile. Poskrbeli naj bi tudi za zanesljive vodiče, ki bi enote lahko pripeljali na mesto akcije.

Hrvaški partijski voditelji so istočasno prosili Slovence, naj nabavijo in jim prinesejo material za razmnoževanje propagandnega gradiva. Potrebovali so matrice, barve, papir in še nekatere druge stvari.

Dogovori o sodelovanju partijskih komitejev v Ptuj in Krapini so v maju 1944 začeli dobivati konkretnije oblike. Na sedež krapinskega komiteja je 18. maja odšel aktivist Milko Golob-Jožko, da bi vzpostavil neposredno zvezo s predstavniki osvobodilnega gibanja Hrvatske v Zagorju in se dogovoril o nadaljnjem sodelovanju. Čez nekaj časa sta na sestanek s hrvaškimi tovariši odšla sekretar okrožnega partijskega komiteja Ptuj Zvonko Sagadin in član komiteja Tone Belšak.⁵⁰⁶ Sestanek je bil pri Sv. Barbari v Halozah, na njem

Zvonko Sagadin, sekretar okrožnega komiteja KP Slovenije za Ptuj



pa so se dogovorili, kako bodo ptujske mladince pošiljali v hrvaške partizanske enote. Po izjavi Sagadina so bili osebni kontakti potrebni tudi zaradi tega, da bi hrvaški voditelji ne posumili, da v vrstah novincev ne bi bil kakšen gestapovski vrinjenec.

Na območju Višnjica, Trakošcan in Gornja Voča je bila karavla slovenskih partizanov, ki je imela 6 dobro oboroženih mož.⁵⁰⁷ Skupina je povezovala komiteja ptujskega in krapinskega območja.

Glavna naloga te karavle je bila, da je sprejemala novince s ptujskega terena in jih odpremljala na hrvaško ozemlje v Zagorsko brigado. Prek te postaje je ptujsko partijsko vodstvo pošiljalo tudi tehnični in drugi material za krapinsko tiskarno. Ptujčani so material, ki ga je v krapinskem območju primanjkovalo, zlahka dobivali. Čez nekaj časa so vzpostavili zvezo tudi med komandirjem karavle in štabom Zagorske brigade.⁵⁰⁸ Komandir postaje in komandant Zagorske brigade sta se sestala v Djurmancu. Pogovarjala sta se o dobavi obleke za borce Zagorske brigade, ki so bili zelo slabo oblečeni. Obleko bi dobili s ptujskega območja.

Za to nalogo so določili skupino dvanajstih partizanov, med njimi je bilo devet Hrvatov in trije Slovenci, poveljeval

pa jim je komandir karavle. Komandir je predlagal, da bi akcijo izvedli v okolici Markovcev, kjer je bilo veliko gasilskih in vermanskih uniform. Da bi akcija kar najbolj uspela, so vključili tri Slovence iz Markovcev, ki so dobro poznali teren. To so bili Milan Turk, Stanko Strelec in Tine Burdov.

Nekega dne se je skupina iz Djurmanca podala preko Florjana proti Borlu. Ko so partizani prišli do ceste Ptuj—Varaždin, so opazili nemško motorizirano kolono, zaradi česar so za krajši čas prehod čez cesto in Dravo odložili. Preiti so ju nameravali v območju Zavrč—Bori. Ko je nemška kolona odšla, je nastopila druga nepredvidena težava. Ljudje, ki bi partizane morali prepeljati čez Dravo, niso prišli. Komandir je sklenil, da jo bodo preplavali. Ker vsi borci niso znali plavati, so zamisel opustili. Po krajšem čakanju je zveza le prišla in borci so se čez reko srečno prepeljali. V prvih vaseh na levem bregu so se povezali s člani Osvobodilne fronte. Ti so dali točne podatke, v katerih vaseh so uniforme in koliko jih je. Nato je komandir napravil načrt za akcijo. Obsegal je vasi Bukovci, Nova vas, Markovci, Prvenci, Strelci in Zagojiči. Akcija je zelo dobro uspela. Zaplenili so 108 uniform in mobilizirali 40 Slovencev, ki so jih nameravali predati zagorskim partizanskim enotam. To so bili pravzaprav prostovoljci in ne mobiliziranci, saj je med njimi bilo opaziti pravo navdušenje. Odhod so celo nekoliko odložili, da bi se jim lahko pridružili še novi. To je bilo prvo srečanje prebivalstva teh krajev in aktivistov s kako večjo in tako dobro oboroženo partizansko enoto. Srečanje je bilo tudi političnega pomena, saj so skupino sestavljali slovenski in hrvaški borci.

Po končani akciji je skupina odšla po isti poti, toda bila je tri ali štirikrat večja kot ob prihodu. Z njo je šlo 40 novih slovenskih borcev. Ko je kolona šla skozi obmejne vasi, so jo slovenski in hrvaški prebivalci spremljali s simpatijami.

Ko je srečno prispela do štaba Zagorske brigade, so jo sprejeli z glasbo in ploskanjem. Komandant brigade je lahko bil zadovoljen, saj je akcija preseгла vsa pričakovanja. Razen 108 Zaplenjenih uniform, je v enoto prišlo še 40 novih borcev, kar je brigado zelo okrepilo. Se posebej so bili zadovoljni tisti borci, ki so oblekli nove uniforme. Občutek, da imajo v slovenskem ljudstvu veliko podpore, je brigadi dvignilo in okrepilo zavest o skupnih ciljih hrvatskih in slovenskih borcev.

Tudi štab zahodne skupine partizanskih odredov v severni Hrvatski je poskušal vzdrževati tesne in dobre stike s slovenskimi partizanskimi enotami na Štajerskem. Zato je 6. junija poslal obveščevalnega oficirja 1. bataljona Zagorskega odreda, da bi vzpostavil stik s štabom 14. slovenske divizije.⁵⁰⁹

Takrat sta štab odreda in Zagorska brigada bila blizu slovensko-hrvaške meje na prostoru Vinagora—Desinič—Hrvatska. V krajšem času je vzpostavil tudi zvezo s patroljo Tomšičeve brigade na Sladki gori, ki ga je napotila v štab 14. divizije, kjer se je zadrževal 14 dni. Ob tej priložnosti se je s štabom divizije dogovoril, naj se zveza med hrvaškimi in slovenskimi partizanskimi enotami ne prekine. Vzdrževal naj bi jo Kozjanski odred, vzpostavili pa naj bi še kanal čez Boč. Po teh in drugih poteh sta se povezovala štaba 10. zagrebskega korpusa in 4. operativne cone Slovenije.

Poleti 1944 je bil vojaški in politični položaj na Štajerskem zelo ugoden. Enote 4. operativne cone so uspešno delovale proti sovražnim enotam, hkrati pa so mobilizirale. Do konca julija so na Štajerskem mobilizirali 6603 borce, od katerih so jih 4221 poslali v 7. korpus, ki je bil v bivši Ljubljanski pokrajini.⁵¹⁰ Tem uspehom je veliko pripomogla 14. slovenska divizija, saj je bila mobilizacija ena izmed njenih pglavitnih nalog.

V začetku avgusta se je zelo razmahnilo in utrdilo sodelovanje na obmejnem pasu Hrvatskega Zagorja in Štajerske. To lahko ugotovimo iz pisma krapinskega komiteja KPH partijskemu komiteju KPS Šmarje, ki so ga pisali 1. avgusta 1944. V njem govorijo o širši mobilizaciji Slovencev z območja Ptuja in Kozjega v enote 10. korpusa Hrvatske v smislu direktive vrhovnega komandanta NOV in POJ.⁵¹¹

Zveze med okrožnima komitejema Šmarje in Krapina so bile zelo pomembne, saj se je v juliju prekinila zveza med komitejem za Krapino in komitejem brežiško-kozjanskega območja. Kurir Kozjanskega odreda je namreč padel v ustaške roke. Ujeli so ga v Zagorskih selih.⁵¹² Zaradi nastalega položaja je partijski komite Krapina poslal prošnjo partijskemu komiteju Šmarje, da bi v skupnem interesu vzpostavili nov kanal, po katerem bi se s kurirji povezovali še naprej. Dne 24. avgusta je udarni bataljon Zagorske brigade napadel sovražno postojanko v Podsredi, 2. bataljon Kozjanskega od-

reda pa je varoval akcijo iz smeri Koprivnice in Kozjega. Zaradi žilavega odpora postojanke niso uspeli zavzeti.⁵¹³

Tudi štab 4. operativne cone Slovenije je posvečal pozornost povezavam in sodelovanju s štabom 10. korpusa, bodisi s pomočjo kurirskih zvez, ali pa s pismenimi obvestili, ki jih je posredoval okrožni komite za Krapino. Septembra 1944 je štab poslal v 10. zagrebški korpus podpolkovnika Antona Znidaršiča-Štefana, da bi uredil kurirske in radijske zveze ter zbral borce iz Prekmurja, ki so bili v 10. zagrebškem korpusu in jih napotil v Lackov odred.⁵¹⁴

Konec avgusta je bilo v hrvaških enotah že precej Slovencev in Slovenk iz severne Slovenije. V 10. korpusu jih je bilo 154, v 6. slavonskem korpusu pa 57.⁵¹⁵ Večina od teh so bili iz vrst slovenskih izgnancev.

Septembra, po ukinitvi ptujskega komiteja, je okrožni komite za Maribor vzpostavil kurirsko zvezo z okrožnim komitejem Ivanec, o čemer je obvestil okrožni komite za Krapino. O tem je pisal pismo z dne 6. novembra 1944, v njem pa prosi, da bi lahko izmenjavali politično literaturo in izraža upanje, da bo slovensko-hrvaško sodelovanje rodilo velike uspehe.⁵¹⁶

Končno je okrožni komite KP Slovenije za brežiško in kozjansko območje uspel ponovno vzpostaviti z okrožnim komitejem Krapina zvezo, ki je bila prekinjena, ko so ubili kurirja. V pismu, ki so ga pisali 7. novembra 1944, tovariši prosijo Hrvate, naj pošljejo potreben tehnični material za tehniko. Potrebovali so ciklostilni papir, barve, indigo, matrice, žepne baterije, radiobaterije, trakove za pisalne stroje, sanitetni material in drugo. Krapinski komite je poslal okrog 100 matric in anodno baterijo. V pismu z dne 22. novembra so pisali, da zaenkrat več ne morejo poslati.

Mariborski okrožni komite je predlagal 14. novembra 1944, naj bi nekatere slovenske karavle na stičnem ozemlju nadziral krapinski komite, saj prek njih bo priliv Slovencev v zagorske partizane vedno večji, bolj ko se bo vojna bližala svojemu koncu. Krapinski komite KPH so tudi obvestili, da se strinjajo s predlogom, da Zagorska brigada izvaja vojaške in ekonomske akcije v mariborskem okrožju, če bi bilo to potrebno. Obljubili so jim, da bo mariborski komite storil vse, da bi jim te akcije olajšal.⁵¹⁷ V pismu so izrazili tudi željo, da bi Hrvati poslali svojo politično literaturo. Obvestili so

Hrvate, da so nastale težave pri nabavljanju blaga za obleke in drugih potrebščin za hrvaške partizane, ker je teh dobrin na njihovem terenu začelo primanjkovati zaradi večjih potreb na slovenskem osvobojenem in polosvobojenem ozemlju.

Po osvoboditvi Beograda in vzpostavitvi sremske fronte so se nemške in ustaške čete začele zbirati na območju med Savo in Dravo, kar je sodelovanje narodnoosvobodilnega gibanja Hrvatskega Zagorja in Štajerske oviralo. Partijski komite Krapina je glede tega obvestil komiteja Kozje in Maribor, da se položaj v Zagorju slabša, ker se tam koncentrirajo močne sovražnikove sile zaradi obrambe nemške meje. Tak položaj je prisilil partijsko vodstvo v Hrvatskem Zagorju, da veliko kadrov s tega območja umakne na varnejše območje. Tam so pustili le skromen del kadrov, ki pa so morali delati v strogi ilegali. Pri tem jih je podpiral zelo okreten Zagorski odred.⁵¹⁸ Tako težke razmere so v veliki meri vplivale na delo krapinskega komiteja in njegovo povezanost s slovenskimi tovariši. V sedež okrožnega komiteja Maribor so poslali svojega člana Marka Mrkocija, ki naj bi se dogovoril o sodelovanju v oteženih in spremenjenih pogojih. Ne glede na težave, v katerih se je razvijalo osvobodilno gibanje teh krajev Slovenije in Hrvatske, pa se ni mogoče znebiti vtisa,



Marko Mrkoci, sekretar okrožnega
komiteja KP Hrvatske za Krapino
1944

da bi vodstva lahko dosegla večje uspehe, če bi bila bolj iniciativna v iskanju poti, kako se še bolj trdno povezati in uspešneje sodelovati. Zdi se, da v štabu Zagorskega in Kozjanskega odreda niso dosti razmišljali o občasnih skupnih nastopih proti sovražnim enotam na slovenskem ali na hrvaškem ozemlju, kot so kazale izkušnje štabov slovenskih ali hrvaških enot na območju južno od Save, kjer so začeli enote združevati že po prvih stikih, saj so se zavedali, da so združeni močnejši in učinkovitejši. Združevanje bi bilo nujno, zlasti zato, ker so bile sila slabe na obeh območjih, na Kozjanskem in v Zagorju. Zveze same po sebi niso pomenile mnogo, razen tega, da so štabi vedeli drug za drugega. Sodelovanje bi pripeljalo do novih izkušenj in spoznanj. Ljudje bi se zbliževali in izginjal bi lokalizem hkrati z bojem za dosego skupnega cilja.

Pomanjkanje skupnih nastopov je bilo do neke mere tudi posledica dejstva, da so enote branile osvobojeno ozemlje, kar je omejilo njihovo gibljivost. Pritisk na sovražnika zaradi tega ni bil nenehen. Res je, da na Kozjansko in v zahodni del Hrvaškega Zagorja zaradi občega položaja niso mogle priti večje partizanske enote, vendar je težko trditi, da bi združeni slovensko-hrvaški odred, ki bi bil lahko gibljiv, ne mogel delovati na območju Bohor—Boč—Haloze—Ivančiča. Vemo, da je taka misel bila prisotna že prej, ni bilo pa organa, ki bi jo uresničil. Če bi do tega prišlo, bi rezultati bili verjetno boljši.

GOSPODARSKO SODELOVANJE SLOVENCEV IN HRVATOV

Medtem ko so se v severnem delu Slovenije in Hrvaške v prvih mesecih 1944 ubadali z mobilizacijo, krepitvijo vojaških enot in širšim sodelovanjem obeh gibanj, so se na območju južno od Save pojavljale drugačne težave, ki so pogojile tudi druge oblike sodelovanja slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja.

Ljudska vstaja se je na teh območjih do tedaj že močno razvila in nastale so številne in močne vojaške enote, ki jih je bilo treba prehranjevati. Težave glede prehrane so nastopale na osvobojenem ozemlju nasploh, najhujše pa so bile v Baniji, severni Dalmaciji, Kordunu, Liki in Gorskem Kotaru na

Hrvaškem ter v južnem delu Dolenjske in Notranjske v Sloveniji. V teh krajih je vstaja bila množična že v prvih dveh letih osvobodilne vojne. Neusmiljenost vojne je zelo vplivala na gospodarsko dejavnost teh območij. Po eni strani so odrasli množično stopali v partizansko vojsko, s čimer se je zmanjšala delovna sila na kmečkih posestvih, po drugi strani pa so okupatorji organizirali pogoste ofenzive proti partizanskim enotam na osvobojenih ozemljih, na veliko odvažali ljudi v taborišča, ropali imetje in živino ter požigali cele vasi, kar je težke razmere kmetijske proizvodnje in s tem tudi problem prehrane vojske in ljudi še bolj zaostrilo.

Zlasti je povečala te težave oktobrsko-novembrska ofenziva 1943 v južni Sloveniji in zahodni Hrvaški. V Gorskem Kotaru je izrazito primanjkovalo hrane in obleke, na Slovenskem pa soli in tobaka. Te in veliko drugih potreb so navedle predstavnike obeh gibanj, da so začeli med seboj sodelovati.

Stiki med predstavniki upravne komisije izvršnega odbora Osvobodilne fronte Slovenije in okrožnega narodnoosvobodilnega odbora za Gorski Kotar so se začeli sredi oktobra 1943, ko so se dogovorili o nabavi štirih vagonov soli iz Delnic. Uresničitev je preprečila sovražna ofenziva. Ko je bila končana, je glavni štab Hrvatske uredil prevoz soli s Paga in iz Senja. Od 29. novembra do 19. decembra 1943 je glavni štab NOV in PO Slovenije iz Hrvatske dobil 17.200 kilogramov soli in veliko tobaka.⁵¹⁹ V zameno so Slovenci dali tekstilno blago, perilo in nogavice.

V glavni štab NOV in PO Slovenije sta konec decembra prišla člana glavnega štaba Hrvatske in delegat ZAVNOH, ki sta ponudila še 15 vagonov soli, Slovenci pa bi transport morali urediti sami. Toda soli niso mogli več dobiti, ker so Nemci med tem zavzeli Senj.

Istočasno so Hrvatje brezplačno dali 500.000 cigaret in okrog 500 kilogramov tobaka, ob koncu januarja 1944 pa še 100 zabojev vžigalic. V vsakem zaboju je bilo 5000 zavitkov. Organi gospodarske komisije izvršnega odbora Osvobodilne fronte so tudi kupili 50 zabojev vžigalic, za katere so plačali po eno liro za zavojček. V zameno je glavni štab NOV in PO Slovenije poslal 6 velikih vreč različnega tekstila, 5000 kilogramov suhih gob in 200 m³ lesenega gradbenega materiala za obnovo porušenih hiš v Hrvaški.

Pomanjkanje hrane in drugih potrebščin so začeli izkoriščati tudi nekateri špekulanti, ki so kilogram soli menjali za 8 kilogramov druge hrane. Zaradi tega so slovenske in hrvaške ljudske oblasti skupno preprečevale takšne pojave. To so delale tako, da so z gospodarskimi dogovori še bolj poglobljale sodelovanje na tem področju.

Okrožni odbor Osvobodilne fronte za Notranjsko je na svoji seji, ki je bila 6. januarja 1944, razpravljal o tem, kako bi pomagali pri prehrani prebivalstva na drugi strani Kolpe in Cabranke, kjer je bila že prava lakota. V naslednjih mesecih so tja poslali iz Notranjske 15, iz ribniškega okrožja pa 5 vagonov hrane.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte je 13. januarja 1944 od ZAVNOH prejel depešo, v kateri so prosili, naj dovolijo nakup hrane za prebivalstvo Gorskega Kotara, kjer se je pojavila lakota. Kmalu so se tega problema resno lotili. Sredi februarja se je gospodarski odsek upravne komisije izvršnega odbora OF dogovoril z delegatom glavnega štaba NOV in POH o zamenjavi soli za drugo hrano. Razmerje za zamenjavo so določili 1 : 1, kar je veljalo za sol in žito, ter 1 : 3 za sol in krompir. Konec februarja so sklenili še en dogovor v Delnicah. Dogovorili so se za zamenjavo 3 vagonov soli in sicer dva vagona soli za tri vagone žita, en vagon soli pa za dva vagona krompirja.

Pred koncem zime je bila situacija v Gorskem Kotaru in v ostalih območjih Hrvatske še hujša, saj so morali velike količine hrane prihraniti še za setev. Prevoz hrane iz žitodnih pokrajin Hrvatske, Slavonije in Moslavine je bil večkrat tvegan, saj so se transporti morali prebijati čez glavno železniško progo in cesto Zagreb—Beograd. Ti prometni žili sta bili pod nenehnim nadzorom sovražnih enot. Prevoz hrane je ovirala tudi ostra zima z visokim snegom, transport se je moral prebijati tudi čez Savo.

O teh problemih je glavni štab Hrvatske večkrat obvestil vrhovni štab NOV in PO Jugoslavije. Od njega je zahteval, naj posreduje pri zaveznikih, da bi iz letal kar najhitreje pomagali ogroženim območjem. Ena izmed depeš se glasi: »V zvezi z našim telegramom z dne 24. marca 1944, v katerem smo prosili pomoč v hrani, prosimo, da kar najhitreje intervenirate pri zaveznikih. Vojaški položaj ne dopušča, da bi hrano prevažali čez Savo, pa tudi ni možnosti, da bi probleme

prehranjevanja ljudi in vojske reševali z lastnimi sredstvi.

V Liki in na Kordunu je že danes več kot 20 tisoč lačnih, v Gorskem Kotaru pa prav toliko. Tudi Dalmaciji preti lakota . . . Zaradi velikega števila gladujočih zahtevajte od za-
veznikov koncentrirano hrano.«⁵²⁰

Podobno sporočilo vrhovnemu štabu so poslali tudi marca.

V njem so poudarili, da pomoč v denarju ne¹ zadostuje in da bo problem prehrane v Gorskem Kotaru, Liki in na Kordunu v aprilu postal kritičen.⁵²¹

V tako težkih razmerah je bila pomoč slovenskih ljudskih oblasti nujno potrebna in je tudi dvigala moralo, saj so okupatorji lakoto začeli izkoriščati v svoje namene. Nudili so hrano ljudem, da bi jih pridobili na svojo stran in tako omejili odhode v partizansko vojsko. Izkoriščajoč težak ekonomski položaj je okupator vrinil svoje agente tudi med partizane v Gorskem Kotaru in v Primorju, da bi oslabil moralo in izzval dezerterstvo, kar bi partizanske enote oslabilo.⁵²²

Aprila 1944 so Slovenci narodnoosvobodilnemu odboru za Gorski Kotar poklonili 2000 kilogramov čebulčka in 8000 kilogramov krompirja za seme. Pomoč so zbrali v okolici Stične in jo z vpreznimi vozi odpeljali v Gorski Kotar.

Dne 28. in 29. aprila so se sestali delegati SNOS in ZAVNOH ter sklenili, da bodo pomoč stradajočim v Gorskem Kotaru nadaljevali. Sporazumeli so se o treh stvareh. Prvič, Slovenci takoj dajo sto glav živine, od tega eno tretjino iz Bele krajine, ostali dve tretjini pa iz novomeškega in stiškega okrožja; drugič, Hrvatom bodo omogočili uporabljanje slovenskih poti za nabavljanje hrane iz Italije in tretjič, Hrvatom naj se omogoči organizirano preseljevanje stradajočih delavcev v Belo krajino. Slovenci so tudi obljubili, da bodo poskrbeli za prevoz hrane, ki so jo Hrvatje do tedaj nakupili na Žumberku in v karlovškem okraju.⁵²³

Slovenska pomoč je bila pomembna tudi zaradi dejstva, da so jo ponudili kljub temu, da je bila Ljubljanska pokrajina zelo že izčrpana, kar so ugotovile gospodarske komisije s posebnimi anketami. Tudi posameznim krajem na Kočevskem in Notranjskem je že grozila lakota. Tako so morali organizirati dovoz hrane s Primorske in celo iz Furlanije, da bi nekako prebrodili te prehranske težave, ki so bile najhujše

od začetka vojne. Na drugem sestanku, ki je bil 16. junija in so ga sklicali na željo Hrvatov, so se domenili, da bodo zamenjavali žito in sol v razmerju 1 : 3, en kilogram soli za 3 kilograme žita, ali pa 1 kilogram galice za 7 kilogramov žita. Dogovorili so se tudi, da bodo hrvaški delavci lahko organizirano hodili na delo v Belo krajino. V času od 1. januarja do 1. avgusta 1944 so trgovali takole: na območju Bele krajine so prodali 68 glav živine, 29.400 kg žita, 32.800 kg krompirja in 17.300 kg ostalih živil. Za sol, tobak in orodje so zamenjali 38.500 kg žita, Hrvatom pa so podarili 2300 kg mesa, 14.850 kg žita in 29.200 kg krompirja ter 3500 kg druge hrane. V istem času je vrednost opravljenega dela hrvaških delavcev znašala 32.200 kg žita, civilnemu prebivalstvu pa so podarili 120.000 kg žita. Iz okolice Novega mesta so prodali, organizirali ali zamenjali 7500 kg žita in fižola oziroma 10.000 kg krompirja. Na območju Kočevja in Ribnice so zamenjali 30.000 kg žita, krompirja in fižola, poklonili ali delno prodali pa so 169.000 kilogramov drugih živil. Tudi Notranjska ni zaostajala. S tega območja so poklonili, zamenjali ali prodali 170.000 kg žita in krompirja. Skupno je bilo zamenjanega ali poklonjenega 439.950 kg žita, 105.300 kg krompirja in fižola ter 200 glav živine. Od tega so izročili 13. Primorsko-goranski diviziji 50.000 kg hrane in 150 glav živine.⁵²⁴

Ljudje pa so potrebovali mnogo več živil, kot so jih lahko oskrbeli s takimi dogovori. Tako so si v mnogih primerih pomagali tudi sami, mimo predpisov, prihajalo pa je tudi do špekulacij. Veliko ljudi je posamič ali v skupinah prehajalo s hrvaškega ozemlja v Slovenijo, da bi nabavljalo hrano. Zato so skupne dejanske množine hrane, ki jo je dala Slovenija, neugotovljive, še posebej, ker se v vojnem času ne more evidentirati vseh primerov izmenjave in pomoči na posameznih območjih.

Gospodarsko sodelovanje je še bolj utrdilo tisto medsebojno zaupanje med slovenskimi in hrvaškimi ljudmi, ki so ga dobili že prej na bojnem polju. Tako je bilo to sodelovanje tudi politično pomembno. Preprečilo je okupatorjeve namene, da bi izrabil težak gospodarski položaj in izpodkopal parti-zansko gibanje.

ZVEZE OPERATIVNEGA ŠTABA ZA ISTRO Z 9. KORPUSOM

PRVA ISTRSKA BRIGADA V SLOVENIJI

Ko so preboleli nemške udarce, je moralo vodstvo osvobodilnega gibanja v Istri znova organizirati organe, enote in ustanove upora ter znova dvigniti množični narodnoosvobodilni boj. Z upornim delom jeseni 1943 in pozimi 1944 so ponovno dvignili bojnega duha ljudi in ustanovili več večjih in manjših partizanskih enot, ki so operirale na istrskem polotoku.

V začetku aprila 1944 je bila pod poveljstvom operativnega štaba za Istro 1. istrska brigada »Vladimira Gortana«, dva partizanska odreda in en samostojen bataljon. Bilo je tudi več zalednih ustanov, ki so mobilizirale nove borce in organizirale poštno službo.

V Slovenskem primorju in na Gorenjskem je operiral 9. slovenski korpus, ki je obsegal dve diviziji, ki sta imeli po tri brigade. Na teh območjih je bilo tudi šest partizanskih odredov in več poveljstev vojnih področij s komandami mest. Ti organi so korpusnemu poveljstvu pomagali pri mobilizaciji.

V slovenski Istri in v Brkinih je deloval Istrski partizanski odred, ki je bil podrejen štabu 7. slovenskega korpusa in je bil nekakšna vez med slovenskimi in hrvaškimi enotami na tem območju.

Kot v prejšnjih fazah vojne je hrvaško vodstvo tudi zdaj posvečalo veliko pozornosti povezavi in sodelovanju hrvaških in slovenskih enot v Istri. Povezovanje istrskih s slovenskimi primorskimi enotami je bilo zelo pomembno, če upoštevamo težavne geografske pogoje na istrskem polotoku. Ko jim je grozila nevarnost, da bodo obkoljeni, jim je slovensko ozemlje bilo varno zaledje in zatočišče. Povezave so koristile slovenskim in hrvaškim partizanskim štabom. Tako so lahko zasledovali razvoj dogodkov na svojem in sosednjem ozemlju, prav tako kot glavna štaba narodnoosvobodilne vojske Slovenije in Hrvatske.

Po ukazu glavnega štaba Hrvatske z dne 25. februarja 1944 je operativni štab za Istro skušal vzpostaviti radijsko zvezo s štabom 9. korpusa NOV Jugoslavije, o čemer so se že prej sporazumeli z glavnim štabom Slovenije.

Operativni štab je že prej poskušal vzpostaviti kurirsko zvezo s partizanskimi enotami Slovenije, ki so v začetku marca 1944 operirale severovzhodno od Trsta, kar pa mu ni uspelo.

Dne 10. marca je operativni štab poslal novo pismo in tudi radiošifro štabu 9. korpusa. V pismu ga obvešča o moči partizanskih enot v Istri, o njihovi razporeditvi, bojih in uspehih ter o splošnih razmerah in razpoloženju med ljudmi po dogodkih jeseni 1943.⁵²⁵

Kmalu je bila zveza vzpostavljena, kar lahko razberemo tudi iz poročila operativnega štaba za Istro. Poročilo so poslali štabu 11. korpusa NOV in POJ, v njem pa piše, da operativni štab vzdržuje zvezo z glavnim štabom Hrvatske, štabom 13. Primorsko-goranske divizije in po radiu tudi z 9. korpusom.⁵²⁰

Zvezo so po kurirjih vzpostavili prek štaba slovenskega Istrskega partizanskega odreda, čigar enote so od začetka marca do aprila delale vojaške in diverzantske akcije v Brkinih ob cesti Kozina—Podgrad. Bile so v neposredni bližini hrvaških enot, ki so delovale severno od Čičarije.⁵²⁷ Na to nas opozarja tudi dejstvo, da je slovenski bataljon Istrskega odreda z delom hrvaških enot izvedel akcijo na železniško progo Šapjane—Reka. Ob tem so uničili 3 vagona in ubili več nemških vojakov.⁵²⁸

Aktivnost enot, podrejenih operativnemu štabu za Istro, ter slovenskih partizanskih odredov je bila zelo živahna v marcu in aprilu. V glavnem so napadali prometne zveze Reka—Ilirska Bistrica in Reka—Trst. Sovražnikov promet je bil zelo ogrožen in otežkočen. Toliko bolj, ker je del 31. divizije 9. korpusa v drugi polovici aprila s svojimi diverzijami vse bolj pritiskal na železniško progo Trst—Ljubljana na odseku Postojna—Pivka.⁵²⁹

Taka aktivnost je pognala Nemce v ofenzivo proti hrvaškim enotam v Istri, na območju južno od ceste Trst—Reka. Sovražne sile pod poveljstvom štaba 162. turkestanske divizije so ob sodelovanju čet slovenskega narodnega varnostnega zbora, primorske inaičice domobrancev v Ljubljanski pokrajini, 25. aprila začele ofenzivo, v kateri so hotele potisniti istrske partizanske enote na Učko (k. 1396), kjer bi jih obkobile in uničile.⁵³⁰

To so sklepali po razporeditvi napadajočih sovražnih sil v Matuljih, Puli, Poreču, Rovinju in Trstu, od koder so začeli prodirati v notranjost Istre.

Operativni štab za Istro je na osnovi prvih premikov sovražnih čet ocenil njihove namere in sklenil, naj se 1. istrska brigada »Vladimirja Gortana« in del 1. istrskega partizanskega odreda premakneta čez železniško progo Reka—Ilirska Bistrica na območje Klana—Kastav—Ilirska Bistrica. Tako bi se te enote izmaknile obkrožitvi na Učki. Ko so nemška poveljstva zvedela, da so se partizanske enote izvile iz obroča in se zbrale v okolici Klane, so preuredila svoje čete, da bi jih obkrožila na tem območju. Operativni štab partizanskih čet za Istro je sklenil, premakniti enote čez Gomanjce na slovensko-hrvaški meji. Tam so reorganizirali 1. istrsko brigado in vanjo vključili tudi 1. bataljon 1. istrskega odreda.

Da bi dvignil duha mlade in neizkušene enote, je štab ukazal, naj brigada izvede nekaj manjših akcij na slovenskem ozemlju in počaka, da nemška ofenziva mine. Za njen prihod so se na slovenskem ozemlju primerno pripravili.

Prvo uspešno akcijo sta izvedla dva brigadna bataljona, ki sta 5. maja napadla železniško progo Št. Peter—Ilirska Bistrica. Uničila sta lokomotivo in dva vagona. Z vlakom je potovalo tudi veliko Nemcev, od katerih so ubili ali ranili okrog 120. Med to akcijo je en bataljon demonstrativno napadel sovražno postojanko v Ilirski Bistrici, kjer je bil vod

7. čete slovenskega narodnega varnostnega zbora in del nemškega bataljona za varovanje železniške proge. Hkrati je 2. udarni bataljon varoval bok in zaledje brigade s položajem v območju Gomanjcev.

Dne 6. in 7. maja so bile brigadne enote nameščene v slovenskih vaseh okoli Knežaka, kjer so se pripravljale na nove pohode in akcije. Operativni štab za Istro je vzpostavil zvezo s štabom 18. brigade 30. divizije 9. korpusa, ki je prišla v Juršiče po strelivo.⁵³¹

Ker je sovražnik še naprej poskušal razbiti in uničiti brigado na območju Št. Peter—Ilirska Bistrica—Mašun, je operativni štab ukazal, naj krene na operativno območje 9. korpusa in skupaj z izkušenejšimi slovenskimi enotami izvede več akcij. Tako bi se morala borcev dvignila.⁵³²



Srečanje članov štaba 30. divizije NOVJ z Gortanovci v Sajevečah maja 1944.
Z leve proti desni Branko Kodrič, Vitomir Širola-Pajo, Franjo Rustja-Canči
in Josip Matas-Andrič

Tako je v noči na 8. maj brigada odšla na pot. Imela je nalogo porušiti železniško progo Postojna—Št. Peter, pri čemer naj bi sodelovala tudi 18. brigada 30. divizije. Ukazano ji je bilo tudi, naj izvede nekaj akcij na cesti Trst—Postojna. Brigada je progo razrušila in za daljši čas onemogočila promet.

Ker je 8. maja sovražnik ofenzivo na istrskem polotoku prekinil, pohoda brigada ni nadaljevala v notranjost Primorja, ampak se je vrnila proti Istri. Po treh dneh bivanja v vaseh Ubeljsko in Strane se je brigada vrnila v vas Slavina, južno od Prestranka, med 13. in 14. majem pa se je premestila v Brkine. S tem je prešla železniško progo Divača—Pivka in

17. maja zjutraj zasedla položaje na glavni cesti Trst—Reka v bližini Staraj a ter postavila zasede na komunikacijah proti Ilirski Bistrici, Podgradu in Šapjanom. Na zasedo pri Starajih je naletela nemška kolona 4 avtomobilov. Ker je bil sovražnik prepričan, da je s svojo ofenzivo istrske enote uničil, se je po cesti gibal brez zaščite. V krajšem spopadu s kolono in intervencijsko skupino iz Podgrada so partizani ubili in ranili okrog 25 nemških vojakov, med katerimi sta po par-

tizanskih poročilih bila tudi nek general in major. Zajeli so 7 nemških vojakov, zaplenili pa 2 puškomitraljeza, 4 puške, avtomat, pištolo in veliko druge vojaške opreme.⁵³³

Zjutraj 18. maja je brigada počivala v brkinski vasi Pregarje. Da bi maščevali mrtve iz spopadov prejšnjega dne, je sovražnik iz Ilirske Bistrice poslal okrog 300, iz Podgrada pa okoli 150 vojakov proti položajem brigade, da bi jo napadli. To so bile enote 136. planinskega polka 188. gorske divizije. Najprej so vdrle v vasi Tominje in Zajelše, ki so ju požgali, potem pa so nadaljevale pot proti Pregarjem. Pred vasjo so jih pričakali borci 1. bataljona z organiziranim ognjem. Nemci so se umaknili proti Podgradu, kjer so formirali kolo- no 25 kamionov, ki jo je spremljal tank z dvema oklopnima avtomobiloma. Prodrli so proti Markovščini in čez vas Tat- re prišli v Gabrk, kjer so nenadoma napadli 3. in 4. bataljon brigade. Po štiriurni borbi se je brigada umaknila s sloven- skega ozemlja proti Vodcam in naprej v Čičarijo in notra- njost Istre, kjer je nadaljevala z akcijami v južnem delu pol- otoka skupaj z ostalimi enotami, ki jih je vodil operativni štab za Istro.⁵³⁴

Če se na koncu na kratko ozremo na celotno razvojno pot hrvaških partizanskih enot v Istri, lahko sklepamo, da osvo- bodilno gibanje ne more preskočiti faz v razvoju svojih organizacijskih oblik.

Medtem ko so se partizanske brigade v drugih pokrajinah Hrvatske razvile šele na začetku drugega leta po vstaji, so se v Istri razvile takoj v začetku upora. Bojne izkušnje borcev in sposobnosti poveljevanja poveljniškega sestava pa seveda niso mogle slediti tako hitro. Tudi kasnejši postopni prehod v višje oblike partizanskih enot, ko so bile razbite prve bri- gade in odredi, ki so nastali po kapitulaciji Italije, nas navaja na sklep, da bi morali s takim postopnim razvojem organi- zacijskih oblik začeti že v začetku vstaje. Potrebno bi bilo upreti se večkrat močnejšemu sovražniku na partizanski na- čin v okviru svojih možnosti. Vsekakor pa ni bilo pravilno sprejemati kakršnekoli frontalne boje proti sovražnikovim oklopnim enotam, kajti te so bile sposobne popolnoma pora- ziti tudi stare partizanske brigade, ki so imele večje izkušnje, niso pa imele ustreznega protitankovskega orožja.

Za razvoj večjih vojaških formacij istrski polotok ni bil ugoden zaradi svojih geografskih lastnosti in zaradi tega, ker

so ga sovražniki nenehoma močno nadzirali, saj je bil zanje velikega pomena. Poleg tega je polotok majhen, s treh plati ga obliva morje in prepdajo goste prometne zveze. Zato je bilo naravno, da so v Istri lahko delovale le manjše enote, večje, kot na primer brigade, pa so na to območje lahko prihajale le občasno in za krajši čas. Vse enote, ki so delovale v Istri, pa so se lahko opirale na slovenske partizanske enote, kar je bilo zanje velikega pomena. To so potrdile tudi izkušnje 1. istrske brigade.

SKUPNI BOJ ZA ZUMBERAK

Hkrati so se v začetku 1944 razplamteli boji tudi na ostalem stičnem ozemlju južno od Save. Po kapitulaciji Italije se je tod položaj močno spremenil, pa tudi po vsej Hrvatski.

Območja, na katerih se je na prelomu 1943 in 1944 občutila ustaška vojaška in politična oblast, so bila zelo omejena. Na severu od Save so zajemala Hrvatsko Zagorje in večji del Moslavine, južno od Save pa žumberško, karlovško in pokupsko območje ter Posavino. Na ostalih predelih Neodvisne države Hrvatske so ustaške in domobranske sile bile utrjene le v večjih krajih, narodnoosvobodilna vojska in ljudska oblast pa sta nadzirala večino hrvaškega ozemlja, še posebej južno od Save, kjer se je osvobodilno gibanje, kot smo videli, že zelo zgodaj razmahnilo.

V prvih mesecih 1944 je ustaška država utrpela nove hude poraze. Skozi Zumberak in Posavino je v prvi polovici januarja bila na pohodu 14. divizija. Njen pohod je bil hkrati velika propagandna manifestacija, kjerkoli se je pojavila. Tako je tudi ona slabila pozicije ustaških oblasti in njeno propagando. Ko so ustanovili 34. divizijo NOV Jugoslavije, so bile te pozicije še bolj omajane, saj je osvobodilno gibanje v žumberško-pokupskem območju dobilo nov zagon. V severni Hrvatski so ustanovili 10. korpus NOVJ.

Ti dogodki in hudi porazi fašističnih sil na jugoslovanskem in drugih evropskih bojiščih so negativno vplivali na moralo domobranske vojske. Hrvatski mladeniči so se začeli izogibati mobilizaciji in bežati iz domobranske vojske. Največ takih primerov je bilo v Hrvatskem Zagorju, na Zumberku, na Pokuplju in Posavini. Ustaške oblasti so morale izdati celo

uredbo, ki je ustavljala kazenski pregon tistih, ki so se bili izognili mobilizaciji ali pobegnili iz vojske, če so se javili organom ustaške oblasti. Uredba je začela veljati 26. januarja veljavna pa je bila najprej do 26. maja, kasneje pa so jo podaljšali še do 1. julija 1944.⁵³⁵

Aprila je Pavelič izdal ukaz o »amnestiji« in pozval vse partizane in njihove sodelavce, naj se javijo domobranskim poveljstvom. Obljubil jim je popolno varnost.⁵³⁶ To je povzročilo, da so nekateri borci zapustili partizanske enote, zlasti neodločni, oziroma prisilno mobilizirani, med katerimi jih je bilo precej iz žumberških in pokupskih enot. To je poslabšalo položaj na terenu in v četah, še posebej pa tam, kjer je politično delo bilo nezadostno. Da bi nastali položaj kar najboljše izkoristili, sta ustaško poveljstvo in nemško poveljstvo pošljala 1. kozaško divizijo in 10. ustaško »bojno« v pogostejše akcije proti partizanskim enotam v Pokuplju in Žumberku.

V teh akcijah so tudi šiloma mobilizirali pobegle in tiste, ki se mobilizaciji niso odzvali, partizanske enote pa so hoteli potisniti čim dlje od železniških prog Zagreb—Karlovac in Zagreb—Sisak.

Tak položaj v Žumberku in Pokuplju, pa tudi že zmanjšane možnosti za mobilizacijo na Kordunu in v Baniji, so prisilile štab 4. korpusa, da pripravi operacijo večjega obsega, ki bi bila usmerjena na območje med železniško progo Zagreb—Ogulin in slovensko-hrvaško mejo. Pri tem so računali na pomoč in sodelovanje dela 7. korpusa in 13. Primorsko-goranske divizije 11. hrvaškega korpusa.

Ofenziva je imela namen z močnimi napadi na ustaške postojanke ob komunikaciji Zagreb—Ogulin poslabšati položaj ustaške oblasti in utrditi narodnoosvobodilno gibanje Pokuplja in Zumberka ter povečati hrvaško osvobojeno ozemlje čez Kolpo in ga povezati s slovenskim.

Hkrati je štab korpusa tudi nameraval mobilizirati nove borce v Pokuplju, kjer so zato bile še velike možnosti. Mobilizirali bi lahko tudi v Žumberku, čeprav so prej ti kraji že dali veliko borcev. Pričakovati je tudi bilo, da bo uničenje postojank vplivalo na domobranske vojake, da bodo začeli zapuščati sovražne enote in se pridruževati partizanom. Tedaj so bile sovražne enote tod še zelo številčne. Od 120.000 prebivalcev Zumberka jih je bilo od 3000 do 3500 v domobranski vojski ali pa pri ustaših.⁵³⁷

Z mobilizacijo so hoteli okrepiti zlasti 34. divizijo, ki je bila od vseh enot korpusa najbolj šibka.

Uničenje sovražnih postojank med železniško progo Karlovac—Ogulin in Kolpo bi pospešila tudi delo terenskih aktivistov, ki so zaradi hajk pogosto morali bežati na slovensko ozemlje, oziroma v Belo krajino, njihovo delo pa je bilo zelo oteženo.⁵³⁸

Pogosti izpadi 10. ustaške »bojne« in 1. nemškega lovskega polka iz Karlovca in drugih oporišč so večkrat prisilili tudi Karlovški odred, da se je začasno moral umakniti v Slovenijo.

V noči na 21. junij 1944 sta s Pokuplja v Zumberk prišli

8. kordunska divizija in brigada »Franjo Ogulinac-Seljo« iz sestave 34. divizije 4. korpusa.⁵³⁹ Pri prehodu čez prometne poti Zagreb—Karlovac so enote onesposobile železniško progo. Tako sta se v Žumberku zbrali dve* diviziji 4. korpusa in Zumberško-pokupski partizanski odred. Zahodno od Karlovca, v bližini Kolpe, je bil Karlovški partizanski odred. To je bila največja koncentracija hrvaške partizanske vojske na tem ozemlju od začetka vstaje.

Uvod v operacije naj bi bil napad na postojanko Ozalj, ki je nekako štrlela v notranjost osvobojenega ozemlja v Zumberku, in na železniško progo Ogulin—Karlovac. Naslednji cilj ofenzive je bila železniška proga Zagreb—Karlovac.⁵⁴⁰

Sovražnik je vedel, da tako velika koncentracija partizanskih sil ogroža postojanke zahodno od proge Zagreb—Karlovac—Ogulin, pa tudi progo samo, ki je bila za ustaško državo in nemški okupacijski sistem neogibno potrebna. Od nje je bil odvisen obstanek nemških in ustaških sil na območju Hrvatskega Primorja in Dalmacije, ki so jih oskrbovali po tej prometnici.

Nevarnost je bila še večja, kajti hrvaške enote so imele dobro zaledje, veliko osvobojeno ozemlje v Sloveniji. Tudi 7. korpus NOV in PO Slovenije bi mogel sodelovati v operaciji.

Zaradi tega je sovražnik takoj začel zbirati močne sile v Karlovcu, Draganičih, Jastrebarskem in Samoboru. Z zbranimi enotami je hotel prodreti na osvobojeno ozemlje Zumberka, razbiti partizanske enote in tako zavarovati promet na železniški progi Zagreb—Ogulin.

Ob začetku sovražnega napada je partizanska obrambna črta tekla od vasi Vrhovac čez k. 217 na Grandič Breg, Je-

zerine, Strmac in Pribič Crkveni. Črto so držale enote 8. udarne divizije in Belokranjskega odreda. Prva brigada 8. divizije je branila območje Vrhovac—Hrženik—Vivodina, Belokranjskemu odredu pa so naložili, naj zavaruje desno krilo brigade na levem bregu Kolpe. Druga brigada 8. divizije je branila območje Jezerine—Pribič Crkveni—Kostanjevac, 3. brigada pa zapirala smer Petrovina—Slavetič. Osmo divizijo so okrepili z baterijo poljskih topov iz 7. korpusa.⁵⁴¹ Na levem krilu 8. divizije je bila 34. divizija, ki je branila črto Sveta Jana—Plešivica (trig. 780). Smer Jastrebarsko—Sveta Jana je zapirala Karlovška brigada, smer Samobor—Plešivica pa brigada »Franja Ogulinca-Selje«. Enote so tako razporedili zato, da bi v prvih bojnih položajih dosegli kar največjo gostoto enot in ognja, da bi v samemu začetku spopada sovražniku prizadejali kar največje izgube in ga prisilili, da se svojim nameram odpove.

Hkrati je operativni štab slovenskih in hrvaških enot, ki so ga sestavljali predstavniki štaba 7. slovenskega in 4. hrvaškega korpusa, izdelal tudi načrt za napad na postojanke Ozalj, Zorkovac, Donje Stative in Lešče ter za rušenje mostov na Kolpi in Dobri. S takim načrtom so hoteli uresničiti zamisel štaba 4. korpusa, s katero so se ukvarjali že pred prihodom enot na Žumberk. Nalogo napada so naložili 8. in 34. diviziji 4. korpusa, delu 13. Primorsko-goranske divizije 11. korpusa in 15. diviziji 7. korpusa. Napad naj bi se začel v noči na 29. junij 1944.⁵⁴²

Ukazali so tudi, naj se 5. in 12. brigada 15. divizije iz ljubljanskega območja premakneta v Belo krajino. Istočasno je sovražnik v območju Samobora—Klinča sela—Jastrebarskega—Draganičev in Karlovca koncentriral 4., 10. in 30. ustaško bojno in 1. nemški rezervni lovski polk.⁵⁴³ Sovražnik je pogosto vdiral z močnejšimi enotami na osvobojeno ozemlje Žumberka, da bi preizkusil moč in ugotovil položaje in število partizanskih enot. S takimi napadi so hoteli partizane tudi izčrpati, da bi kasneje glavni napad bolje potekal.

Dne 27. junija je sovražnik iz več smeri krenil v napad na enote 8. in 34. divizije ter Belokranjskega odreda v Žumberku. Njegova glavnina je nastopala v smeri Draganič—Krašič—Bukovica in Jastrebarsko—Petrovina—Pribič Crkveni, pomožne sile pa v smeri Ozalj—Grandič breg; Novaki—Donji Pribič; Desinac—Sveta Jana in Klinča selo—Plešivica.

Okrog 6. ure zjutraj so Belokranjski odred ter 1. in 2. brigada 8. udarne divizije sprejeli boj na prej že opisani obrambni črti, na kateri so se ves dan ogorčeno tolkli. Posamezne obrambne točke so med bojem večkrat prehajale iz rok v roke. Največji sovražni pritisk so čutili v območju Strmca, Prekrižja in Jezerina. Sovražnik je hotel prodreti na spoju med 1. in 2. brigado 8. kordunske divizije, da bi jima potem z bočnimi udarci prizadejal kar največje izgube in ju tako prisilil k umiku. Proti večeru je ob podpori topništva sovražniku uspelo zavzeti Grandič breg in Paulov breg, nato pa še Donje Prekrižje, k. 232, Strmac, Pribič Crkveni, Brebrovac in Balaban. Okoli 20.30 se je sovražnik na levem krilu zaradi pritiska Belokranjskega odreda in dela 1. brigade 8. udarne divizije umaknil s črte Grandič breg—Paulov breg k. 232 na črto Donji Pribič—Krašic—Podbrežje, kjer je organiziral obrambo. Na desnem krilu se ustaške enote niso umaknile. Zadržale so obrambno črto Balaban—Brebrovac—Pribič Crkveni. To obrambno črto je 3. brigada 8. udarne divizije napadla ponoči in se po treh urah boja, ne da bi dosegla namen, umaknila na k. 225 in k vasi Hrleči.⁵⁴⁴ Isto noč so Belo-



Zumberški borci na položaju

kranjski odred in deli 1. in 2. brigade vznemirjali sovražnika pri Krašiču, sovražnik pa je okrepil tam svoje položaje in pritegnil nove sile iz zaledja. Zjutraj je začel nov napad. Po topniški pripravi je naskočil položaje 1. in 2. brigade 8. divizije in Belokranjskega partizanskega odreda. V triurnem boju mu je uspelo zavzeti položaje na Vrhovcu, Grandič bregu, Paulovem bregu, Strmcu, k. 302 in vasi Okrug. Na tej črti so boji trajali cel dan, še posebej ostri so bili okrog k. 302. Okoli 12. ure je štab 8. divizije premaknil 3. brigado z območja Slavetič na področje Prviniči—Konjarič vrh in jo določil v divizijsko rezervo. Ko je 2. brigada te divizije izvedla protinapad, se je sovražnik moral umakniti s k. 302 in iz Okruga. Nove položaje je zasedel v območju Pribič Crkveni in Donji Pribič. V noči na 29. junij sta obe strani ostali na zasedenih položajih.

Ko je zbral podatke in presodil položaj, je operativni štab ukazal 8. diviziji, naj gre v protinapad z dvema brigadama. Napad se je začel ob 3. uri ponoči in ni dal zelenih rezultatov, ker sovražnika niso presenetili. Napad so ob 4. uri ponovili ob podpori topništva, uspeha pa kljub temu ni bilo. Okoli 9. ure 29. junija je neka sovražna kolona napadla Belokranjski odred in bok 1. brigade 8. divizije iz smeri Podbrežje—Vrhovac. Od podpori topništva in letalstva je sovražniku uspelo potisniti te enote na položaje za črto Ferenci—Gorniki—Lovič Prekriški. Tudi na smeri Krašič—Kostanjevac so ustaške in nemške enote obvladale položaje pri Prekrižju in Begovem brdu. Ponoči so jih partizani često vznemirjali.

Tedaj, morda zato, ker je v bojih od 27. do 29. junija utrpel velike izgube, se je sovražnik odločil za umik. Odnos sil obeh nasprotnikov in močni položaji, s katerih so se branile partizanske enote, so bili zanj neugodni, partizanske enote pa pretrd oreh, da bi dosegli odločilni uspeh, razbili partizanske sile in obvarovali promet na progi Zagreb—Karlovac.

Da bi svojim četam omogočil, da se »odlepijo« od partizanskih čet, je sovražnik z delom sil ponovno napadel. Ob 10. uri so se sovražne čete res začele umikati v smeri Krašič—Draganici, nato pa so se pridružile tudi manjše enote s položajev Pribič—Krašič.

Cim je štab 8. divizije opazil premike sovražnih enot, je sklenil, naj glavnina divizije napade sovražno zaščitnico, potem pa nemške in ustaške enote prežene v postojanke ter jih

tako prisili, da ne bodo več vpadale v Zumberak. En bataljon

1. brigade je dobil nalogo, naj čimprej zasede položaje nad vasjo Brlenič in Bresarič, da bi zaprl cesto Draganiči—Krašič. Ob 11. uri je divizija začela napad in po nekajurnih bojih prisilila sovražnika, da je zapustil položaje. Do 18.30 so strli še zadnji odpor sovražnika pri Krašiču in ga prisilili, da se je umaknil na nove položaje pri vasi Brlenič, kjer je organiziral obrambo ob pomoči manjših enot, ki so prispele iz Draganičev. Tam so sovražne enote tudi prenočile.

Ponoči, okrog 22. ure, je štab divizije pustil na položajih manjše enote, glavnino pa je premaknil na položaje Lovič Prekriški—Jezerine—Donje Prekrižje. Zaradi izčrpanosti partizanskih enot so morali opustiti nadaljnje preganjanje 10. in 30. ustaške bojne, ki sta bežali proti progi Zagreb—Karlovac. Štab divizije je menil, da je cilj dosežen.

Dne 1. in 2. julija sta omenjena ustaška bataljona ponovno napadla partizanske enote, da bi se dokopala do močnih položajev v območju Lovič Prekriški (trig. 476), kar pa jima zaradi močnega odpora partizanskih enot ni uspelo. S temi napadi 1. julija so ustaši hoteli prisiliti partizanske štabe, da bi pritegnili nove enote z območja Bosiljeva v Zumberak in tako onemogočili 15. diviziji, da uspešno nadaljuje napad na to postojanko.

Tako so se zaključili srđiti sedemdnevni boji za obrambo svobodnega ozemlja Zumberka, s tem pa tudi Bele krajine. Če bi bilo ozemlje Zumberka zavzeto, bi bili v nevarnosti tudi organi osvobodilnega gibanja v Beli krajini. Hkrati pa je tudi napad 15. slovenske divizije na Bosiljevo v precejšnji meri pripomogel, da ustaške in nemške enote niso prodrle globlje. V sodelovanju s 13. hrvaško je ta divizija namreč sovražnika prisilila, da manevrira v večih smereh in tako razbremenila partizanske enote sovražnega pritiska.

V neprekinjenih sedemdnevnih bojih so partizanske enote utrpale hude izgube. Samo¹ 8. divizija je imela 50 mrtvih in 194 ranjenih borcev, med katerimi je bilo tudi veliko starešin.⁵⁴⁵ Za Belokranjski odred in enote 34. divizije poročila ne navajajo izgub. Tudi sovražnik svojih izgub ne omenja, štab

8. divizije pa v svojem poročilu trdi, da je imel 310 mrtvih in 360 ranjenih vojakov.⁵⁴⁶ Zaplenjenih je bilo 9 pušk, en avtomat, 7000 nabojev in 30 parov vojaških oblek. Poškodovali so tovarnjak in uničili sovražni top. Velike partizanske izgube

so bile povečini posledica slabega manevriranja ali pa so bile take zato, ker enote sploh niso manevrirale. Enote so se po večini borile frontalno, kar je sovražniku omogočilo, da je s težkim pehotnim orožjem in iz zraka učinkovito tolkel po položajih. Ko so v posameznih primerih partizanski štabi ukazali manever, so ga enote izvajale neodločno in počasi, namesto hitro in energično. Morda je bilo vzrok temu tudi nepoznavanje terena, saj so bili prvič v teh krajih. Znatno del starešin se tudi ni znašel, kadar je bilo treba povezati delo partizanskih enot v širšo akcijo.

Ne glede na pomanjkljivosti in velike izgube pa so hrvaške in slovenske enote izpolnile nalogo. Ubranile so osvobojeno ozemlje Zumberka. Srditi večdnevni boji so močno odjeknili med prebivalstvom. Mladina iz občin Kalje in Radatovići je množično obiskovala partizanske enote. Iz teh krajev so mobilizirali okoli 30 mož. Pomembno je bilo tudi, da je med temi boji zapustilo svoje enote okoli 150 do 200 domobranov, ki so odšli domov.⁵⁴⁷ Največ so to storili prav pod vtisom zmag partizanskih čet.

Po končanih bojih so partizanske enote ostale v Zumberku. Prva brigada 8. divizije se je nastanila v Vivodini, 2. v vasi Galin in Prvinići, 3. brigado pa so podredili poveljstvu 34. divizije in jo razporedili na območju Begovo brdo, Prekrižje, Radina gorica. Belokranjski partizanski odred se je nastanil v vaseh Cerje in Gorniki.

BOJI ZA BOSILJEVO — MITING BRATSTVA V METLIKI

Nepričakovana ustaška in nemška ofenziva proti 4. korpusu na vzhodnem delu Zumberka je odložila nameravani napad na sovražno oporišče v Ozlju. Omenili smo že, da naj bi bil ta napad slovenskih in hrvaških partizanskih enot uvod v ofenzivo združenih sil 4. hrvaškega in 7. slovenskega korpusa na območju med Kolpo in progo Karlovac—Ogulin.⁵⁴⁸ Operativni štab obeh korpusov je ob začetku ofenzive sklenil, naj del 7. korpusa napade Bosiljevo, razbremeni hrvaške enote na Zumberku ter jim omogoči, da s protinapadom potisnejo sovražnika nazaj v postojanke.

Bosiljevo leži na križišču poti, ki povezujejo glavno cesto Karlovac—Vrbovško ter železniške proge in ceste Karlovac—Ogulin. Postojanka v Bosiljevu je med temi prometnimi žilami imela osnovno nalogo ščititi in nadzirati to območje, hkrati pa je njena posadka nadzorovala prehode čez Kolpo in preprečevala, da bi se povezovala svobodna ozemlja Korduna in Bele krajine, večkrat pa vpadala proti Vinici.

Teren okoli Bosiljevega je razgiban, na njem je več vzpetin in dolin, ponekod gozdnat, kar pa vendar ni dovoljevalo, da bi se partizanske enote neopažene približale postojanki. Njen obrambni sistem so sestavljali globoki strelski rovi, nepokriti in ponekod maskirani burkerji, izmed katerih so bili nekateri obdani z bodečo žico. V posadki, ki je štela okrog 250 mož je bilo 80 Nemcev iz 1. lovskega rezervnega polka in okoli 170 ustašev iz 10. ustaške bojne.⁵⁴⁹

Za napad na Bosiljevo in zavarovanje so določili 5. in 12. brigado 15. divizije 7. korpusa ter 1. in 2. brigado 13. divizije 11. korpusa, ki je bila tedaj podrejena poveljstvu 4. korpusa.

Iz štabov 15. in 13. divizije so sestavili operativni štab, ki naj bi sestavil načrt za napad na postojanko in ga pripravil. Prišlo je do nekakega tekmovanja med štaboma, katera od obeh divizij bo napadala. Štab 13. divizije in njeni podrejeni štabi so trmasto zahtevali, naj bi ta naloga pripadla njim. Štab 15. divizije pa je imel dva argumenta, s katerima je tem željam ugovarjal, naj ta naloga pripada slovenskim enotam. Trdil je, da enote 15. divizije ne poznajo terena, na katerem bodo varovali akcijo in da so njeni borci in starešine mnogo bolje izvežbani za napade, manj pa za obrambne akcije z zavarovalnimi nalogami. Končno so odločili, naj naloga neposrednega napada na Bosiljevo pripade 15., zavarovanje napada pa 13. diviziji.⁵⁵⁰

Po načrtu štaba 15. divizije naj bi njena 5. brigada uničila postojanko, 12. brigado pa so določili v rezervo in jo razporedili blizu vasi Dugače, severno od Bosiljevega.⁵⁵¹

Prvi bataljon 5. brigade je zasedel izhodiščni položaj pred vasjo Krč in ob poti Grabrk—Bosiljevo, 4. bataljon pa ob cesti Bosanci—Bosiljevo, kjer se je naslanjal na vzhodna pobočja Velikega Družca (trig. 489). Drugi bataljon se je razporedil od vasi Resnik in med cesto Dugače—Bosiljevo in Vrhova Gorica—Bosiljevo, 3. bataljonu pa so ukazali, naj zavzame

položaje na vzhodni strani Bosiljevskega potoka. Izhodiščni položaji bataljonov so bili večinoma ob robu gozda, ki je nudil obilo naravnih zaklonov.

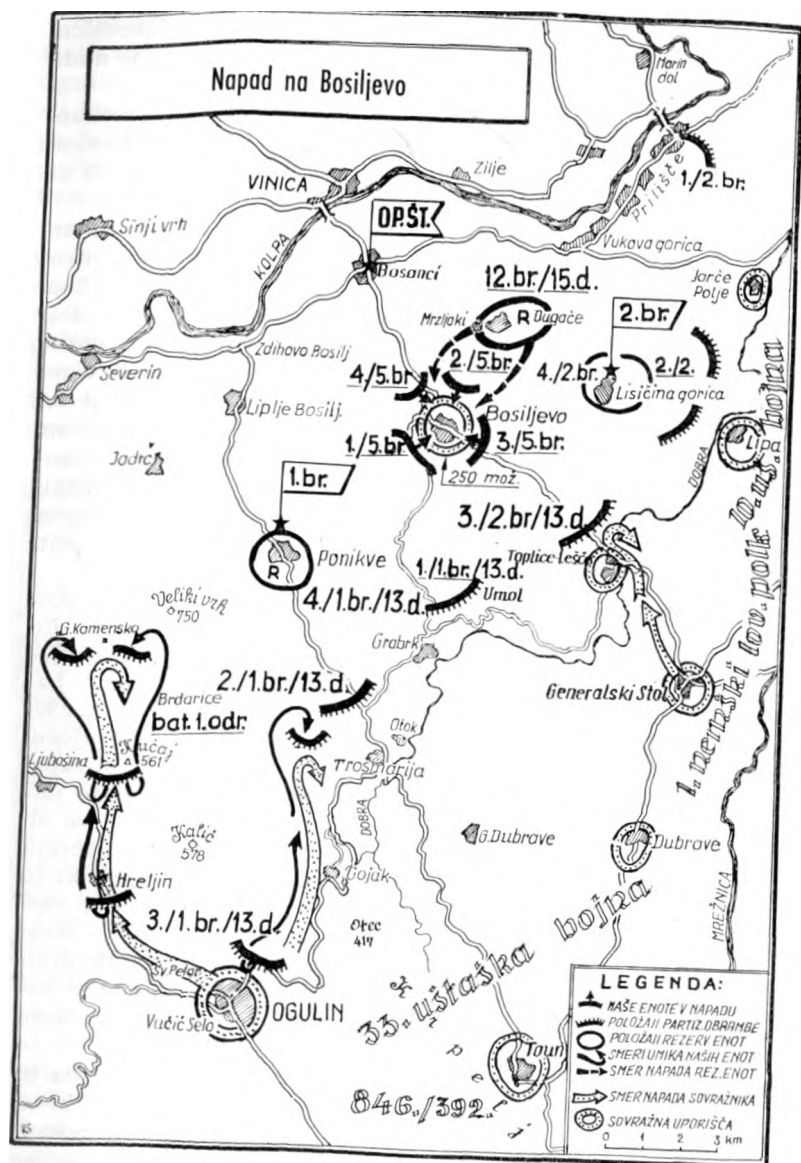
Napad 5. brigade so podpirali minometalci in protitankovski topovi artilerije 15. divizije ter dve gorski havbici kalibra 75 mm, ki sta pripadali 13. diviziji. Postavili so jih na robu gozda na vzhodnih pobočjih Velikega Družca.

Razpored 13. divizije, ki je akcijo varovala, je bil ugoden. Prva brigada je z enim bataljonom zapirala smer Grabrč—Bosiljevo na položajih od k. 380, severozahodno od vasi Umoldo vasi Grabrč, 2. bataljon je varoval smer Trošmarje—Ponikve—Bosiljevo, 3. pa je zasedel položaje na Kopaoniku (k. 446), severno od Ogulina. Četrty bataljon so določili v rezervu brigade in so ga postavili v bližino Ponikev, kjer je bil štab 1. brigade.⁵⁵² Brigado so okrepili še z enim bataljonom

1. partizanskega odreda 13. divizije, ki je zapiral smer Ogulin—Hreljin—Ljubošina, da bi preprečil morebitni sovražnikov predor čez Gornje Kamensko (k. 540). Slutili so namreč nevarnost, da bi sovražnik z globokim manevrom skušal priti brigadi za hrbet in s tem ogroziti enote v napadu.

Druga brigada 13. divizije je varovala smeri, ki iz okolice Karlovca in Generalskega stola vodijo k Bosiljevu. En njen bataljon je zapiral smer Netretič—Vukova gorica—Bosiljevo s položajem pred severnim robom vasi Prilišča, 2. bataljon je zasedel črto Hrčič—Vodena draga—Sveti Duh (k. 239) in varoval smer Lipa—Bosiljevo in Jarče polje—Bosiljevo. Tretji bataljon so poslali na položaje pri Kozeku, da bi zaprl smer Generalski stol—Bosiljevo. Predhodno bi moral še napasti in uničiti postojanko v vasi Toplica Lešče, da bi se ob morebitni intervenciji uspešneje boril proti prodirajočemu sovražniku iz smeri Generalskega stola. Četrty bataljon, ki so ga okrepili z eno četo, je bil v rezervi štaba brigade v vasi Beč, na cesti Hrčič—Vrhova gorica. Operativni štab in štabi obeh divizij so bili v Bosancih. Rezerva, 12. brigada 15. divizije, je imela dvojno nalogo. Pomagala naj bi enotam v napadu in enotam v obrambi, odvisno od tega, kako se bodo razvijali dogodki.

Z napadom na Bosiljevo so pohiteli, saj so hoteli, da bi v kar najkrajšem času nase pritegnili kar največje sile, ki so do tedaj bile v ofenzivi v Žumberku proti drugim enotam 4. korpusa, ki jih je bilo treba razbremeniti. Brigade so na



hitro poslali na položaje, ne da bi si prej ogledali teren. V najhujšem položaju je bila 15. divizija, ki so jo takoj¹ po napornem maršu od Ljubljane, kjer se je dotlej bojevala, poslali v nove boje na neznanem terenu. Dasiravno so jih izvedli v zelo kratkem času, so priprave bile zadovoljive, napad pa se je začel pravočasno, ob 24. uri 30. junija 1944. Težišče napada 5. brigade je bilo ob cesti Vinica—Bosiljevo, kjer je bilo koncentrirano tudi težko orožje. Ob določenem času so bataljoni 5. brigade začeli prodirati proti postojanki. Okrog ene ure ponoči je 2. bataljon z gostim ognjem zasul sovražnika v prvih črtah obrambe. Ko je začel napadati, so odprli ogenj tudi drugi bataljoni. Sovražnik se je znašel v ognjenem obroču, iz katerega se je skušal prebiti okoli 2. ure, v smeri 2. bataljona, ki jih je takoj odbil. Boj se je z vso ostrino nadaljeval na vseh odsekih, ki jih je držala brigada vse do zore 1. julija.⁵⁵³

Okrog 8. ure je sovražnik ponovno usmeril ogenj vsega svojega orožja na 2. bataljon, potem pa začel protinapad. Drugi bataljon se je moral umakniti iz Popovičev proti vasi Bitorajci. V pomoč je sovražniku prispela manjša bojna skupina od Generalskega stola, ki se je uspela prebiti skozi vrzeli med enotami 2. brigade 13. divizije. Toda to ni zmedlo bataljonov 5. brigade, ki so obroč okoli postojanke še naprej držali z isto močjo. Na položaje je do 11. ure prispela artilerija 13. divizije in takoj začela z ognjeno pripravo napada. Pod njeno zaščito so se enote 5. brigade premaknile na jurišne položaje, pod zaščito ognja avtomatskega orožja pa krenile na juriš, ki zaradi močnega odpora ni uspel. Le 4. bataljon je zasedel prve stavbe v postojanki. Na osnovi poročil, ki so kazala, da se v postojanki pripravljajo na preboj, je komandant 15. divizije ukazal, naj v obroč okoli sovražnika vključijo tudi 2. bataljon 12. brigade in tako maksimalno zožijo vrzeli med enotami. Hkrati so bliže postojanki pomaknili tudi dva bataljona te brigade, ki sta bila pri vasi Dugače. Prvi je zasedel položaje vzhodno od vasi Resnik in se povezal z 2. in 4. bataljonom 5. brigade, 3. bataljon pa so poslali na položaje južno od ceste Vrhova gorica—Bosiljevo, med 2. in 3. bataljonom 5. brigade. Tako so oblikovali še eno zaporno črto proti Karlovcu, kamor se jo hotela prebiti ogrožena posadka. Prvega julija okoli 6. ure je sovražnik skušal intervenirati iz Ogulina proti Bosiljevu. Prodirale so enote 846. polka 392.

legionarske divizije in 33. ustaške bojne, ki pa so bile odbite.⁵⁵⁴ Iste enote so nato hotele pregnati en bataljon Primorsko-goranskega odreda, ki je zapiral smer Hreljin—Ljubošina. Bataljon se je sicer moral umakniti proti Ramenskemu, tam pa je sovražniku preboj proti Bosiljevu preprečil.

Ko so 5. brigado okrepili z deli 12. brigade, je komendant 15. divizije ukazal, naj se topništvo premesti bliže postojanki, med vasjo Varoš—Bosiljevo. Tako so se postojanki havbice približale na 400 metrov in so lahko neposredno tolkle po ciljeh. S tem so bili dani vsi pogoji za zadnji in odločilni napad na postojanko.



Franc Kočever-Ciril, komendant
15. divizije NOVJ

Ob 14. uri so vsa težka orožja odprla močan ogenj na najvažnejše obrambne točke. Zaradi neposrednega streljanja je bil ogenj zelo učinkovit, saj je vsaka granata zadela v polno. Minometi so delovali tako učinkovito, da so v kratkem času nevtralizirali prav ves ogenj iz rovov. Tri ure ognjenega pritiska je bilo dovolj, da je bil sovražnik demoraliziran in onespособljen za obrambo.

Med tem so okoli 15. ure poskušali posredovati od Generalskega stola deli nemškega 1. lovskega polka ter 3. in 10. ustaške bojne. Oba poskusa so zatrli.⁵⁵⁵ Ko je topovski ogenj

prenehal, so bataljoni 5. brigade začeli zadnji in odločujoči juriš. Do 19. ure so obvladali okoliške zgradbe ter tako dokončno onemogočili preboj iz postojanke. Toda posadka je poskusila preboj še proti Lešču. Pri tem naj bi ji pomagala tamkajšnja posadka. Ko so zapustili postojanko, so se branilci znašli na odprtem prostoru med cesto Vukova gorica—Bosiljevo in Lešče—Bosiljevo ob Bosiljevskem potoku, kjer jih je obkolilo moštvo 5. in 12. brigade. Tako je usoda sovražnika bila zapečatená. Ko so vojaki videli, da jim ni pomoči, so začeli odlagati orožje in se predajati. Le okrog 20 zagrizenim ustašem je uspelo pobegniti, druge pa so po skupinah odvedli v štab 15. divizije v spremstvu borcev 5. brigade. Boji za Bosiljevo so bili končani 1. julija okoli 20. ure.

Poročila o teh bojih se zelo razlikujejo. Glavno ustaško poveljstvo 4. julija 1944 navaja, da so imeli 64 mrtvih, od tega 45 Nemcev, ranjenih 27, med njimi en nemški vojak, 9 ustašev pa pogrešajo. Skupne sovražnikove izgube so znašale torej 101 vojaka in oficirja.⁵⁵⁶ Po poročilih štaba 15. divizije so v bojih za Bosiljevo ujeli 49 ustašev.⁵⁵⁷ Potemtakem je posadka, ki je štela 250 mož, imela mrtvih, ranjenih, pogrešanih in ujetih 150 vojakov, se pravi tri petine. S tem so borci brigad, še posebno pa 5. slovenske, bili zelo zadovoljni.

V boju so zaplenili havbico 65 mm, protitankovski top, 112 pušk, 22 puškomitraljezov, 4 mitraljeze, 2 srednja in 1 lahek minomet, 10 brzostrelk, 10 pištol, 18 vprežnih in jahalnih konj ter mnogo drugega materiala in hrane.

V neposrednih bojih za postojanko in na položajih zavarovanja je 15. divizija imela 11 padlih, 8 teže in 16 laže ranjenih. Med njimi je bilo veliko vodečega kadra. Trinajsta divizija je imela 3 padle, 3 ranjene, 3 pa so pogrešali. Obe diviziji sta izgubili 44 borcev, kar je več kot trikrat manj kot sovražnik.

Sodelovanje med borci 5. brigade in artilerije 13. divizije je bilo odlično. Pehota, ki je pod zaščito topništva zasedla jurišne položaje, je takoj po prekinitvi ognja hitro zavzela prve utrdbe postojanke. Pri tem so se zlasti izkazali borci 4. bataljona 5. brigade.

Ker so postojanko napadli brez predhodnega ogledovanja in pregledovanja zemljišča, je bil napad za branilce presenečenje, čeprav so jih nekateri prebivalci obvestili, da se v okolici zbirajo večje partizanske enote.



Vinko Antic, komandant 13. primorsko-goranske divizije NOVJ

Topništvo so uporabili pravilno. Ko so spoznali, da ogenj z oddaljenih položajev ni učinkovit, so orožja privlekli prav pred bunkerje in začeli streljati neposredno, čeprav so imeli le havbice.

Komandanti bataljonov 5. brigade so pokazali vso razumno pobudo. Menjali so smeri napada v skladu s položajem in tako aktivno spreminjali načrt divizijskega in brigadnega štaba, ki je bil narejen po nepopolnih podatkih. Ko so odkrili sovražne položaje in glavne obrambne točke postojanke, so način napada elastično prilagajali. Tako taktiko je partizanski način vojskovanja zahteval povsod.

Ko so določili razporeditev enot, je operativni štab slovenskih in hrvaških enot določil tudi rezervo, kar je do tedaj v skupnih akcijah bila redkost. V bojih za Bosiljevo so rezervo uporabili pravočasno in tam, kjer je bilo res potrebno.

Tudi telefonske zveze med nižjimi in višjimi štabi so delovale dobro, zato je učinkovitost vodenja operacije bila velika.

Politkomisar 4. hrvaškega korpusa Večeslav Holjevac, ki je bil tudi politkomisar operativnega štaba vseh čet, ki so sodelovale v tej akciji, je o uspehih, ki so jih slovenske in hrvaške enote dosegle med 26. junijem in 4. julijem, rekel

v poročilu glavnemu štabu Hrvatske, naslednje: »Eden izmed naših največjih uspehov, ki smo jih v teh akcijah dosegli, je skupno delovanje naših in slovenskih enot. To sodelovanje je mnogo plodnejše kot prej in je dalo odlične rezultate.«

»Zlasti je bil uspešen manever proti sovražniku v Bosiljevu, kjer je bil sovražni garnizon popolnoma potolčen ...

V teh dneh bomo organizirali skupen miting ene srbske, hrvaške in slovenske brigade. Na njem bo prisotno ljudstvo Zumberka in iz Slovenije.⁵⁵⁸

V nedeljo 9. julija se je že zgodaj zjutraj res začela zbirati velika množica Slovencev in Hrvatov, da bi proslavili zmago združene vojske in počastili tiste, ki so v boju dali življenja. Na Dragah, cesti, ki je po vojni dobila ime »Bratstva in enotnosti«, so postavili svečano tribuno, na kateri so se pred začetkom parade zbrali številni voditelji narodno-osvobodilne vojne. Med njimi so bili Boris Kidrič, Franc Rozman-Stane, dr. Vito Kraigher in Josip Vidmar. Od Hrvatov so se slavja udeležili Večeslav Holjevac in mnogi drugi. Med gosti so bili tudi predstavniki angleške in ameriške vojaške misije, na trgu pred tribuno pa se je zbrala velika množica.⁵⁵⁹



Ob 14. uri in 15 minut je komandant 15. divizije Franc Kočevar-Ciril podal raport komandantu glavnega štaba Slovenije in ga zaprosil za dovoljenje, da se parada začne. Na čelu parade je bil ešalon 15. divizije, ki je imel največ zaslug v napadu. Za njim je šla oficirska, potem pa podoficirska šola glavnega štaba NOV in POS, pripadniki drugih vojaških šol, končno pa posamezne brigade iz 34. in 8. udarne divizije 4. korpusa. V poslednjem ešalonu so bili borci Zumberškega in Belokranjskega partizanskega odreda.

Ko je bil mimohod zaključen, so proslavo nadaljevali v Dragovanovem gozdu, kjer sta govorila Jaka Avšič in Večeslav Holjevac. V ponedeljek 10. julija so enote po ukazu operativnega štaba odšle na nove položaje.

OBRAMBA BELE KRAJINE

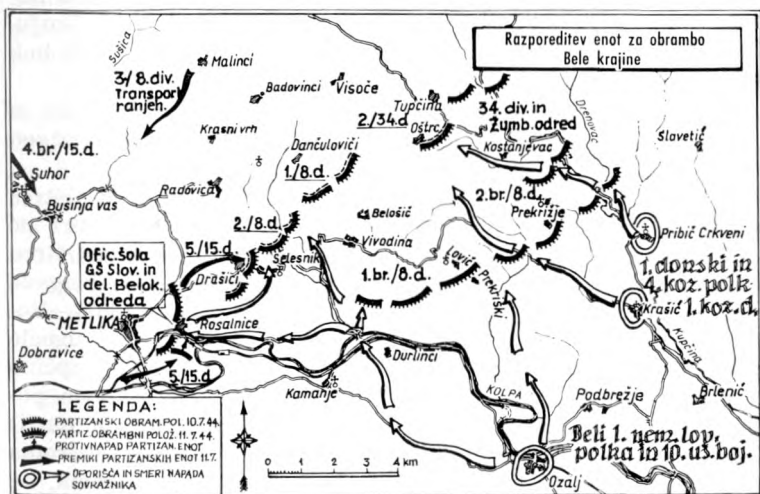
Ko je bilo uničeno oporišče v Bosiljevu in sovražne grupacije v območju Krašiča razbite, je bil sovražnik prepričan, da sile v postojankah na črti Samobor—Jastrebarsko—Draganiči in v Karlovcu, ne morejo odvrniti nevarnosti, ki je pretila. V nevarnosti so bile prometne zveze Zagreb—Karlovac—Ogulin. Nemško in ustaško poveljstvo sta morala zbrati nove sile. Iz postojank med Siskom in Zagrebom so od 5. do

9. julija 1944 premaknili dva polka 1. kozaške divizije, 1. donski in 4. kubanski. Polka sta se premaknila v okolico Krašiča. Proti območju Vrbovško—Ogulin in proti Kolpi pa so usmerili del 392. legionarske divizije.⁵⁶⁰ Četrtega julija istega leta sta iz Vrbovškega v Bosiljevo prodrla še izvidniški bataljon iste divizije in 2. bataljon 846. legionarskega polka, iz Ogulina v Bosiljevo pa 33. ustaška bojna (bataljon, op. avtorja) in 3. bataljon 846. legionarskega polka. Sovražne sile so se zbirale ravno takrat, ko so tekale priprave za slovesno parado slovenskih in hrvaških partizanskih enot v Metliki. Ze med slovesnostmi je sovražnik z letali ogledoval razporeditev in moč partizanskih enot ter ugibal, kaj nameravajo. Ko je parada bila pri kraju, so se slovenske in hrvaške partizanske enote razporedile za obrambo. Glavnina 8. udarne divizije je bila v območju napadalne smeri Donje Prekrižje—Oštrc (trig. 569) ter Dančuloviči (trig. 501), sile 34. divizije in Zumberškega partizanskega odreda pa so zapirale smer Storževo—Kosta-

njevac—Kupčina. Enote 15. divizije, 5. in 12. brigada, sta dobili nalogo, naj se od Bosiljevega premestita v Suho krajino, kjer naj bi preprečili sovražnikov vdor iz Kočevja. Ker sovražne ofenzive na Žumberk ni bilo pričakovati, prav tako pa ni pretila nevarnost Beli krajini, je skupni operativni štab prenehal delovati. Če bi obveščevalna služba hrvaških enot pravočasno odkrila sovražne koncentracije na območju Krašiča, oziroma če bi višja slovenska poveljstva pravočasno spoznala, da je izpad nemških enot iz Kočevja le lokalnega značaja, bi do omenjene koncentracije partizanskih sil ne prišlo. Partizani bi v tem primeru ofenzivo pričakali v veliko boljšem položaju.

Ze 10. julija je 5000 sovražnih vojakov začelo ofenzivo proti Zumberku in Beli krajini. Napad pehote je podprl ogenj velikega števila minometov in topov ter nekoliko oklopnih avtomobilov. V tej ofenzivi naj bi očistili Žumberk, zavzeli Metliko in če bi bilo mogoče prodrli globlje v Belo krajino, kjer naj bi uničili centralne ustanove narodnoosvobodilnega gibanja.⁵⁶¹ Ofenzivo je vodil poveljnik 1. kozaške divizije generalporočnik Helmuth von Pannwitz.

Enote 4. korpusa so bile preveč pasivne in tudi pregloboko razporejene v ozemlju Zumberka. Tako je sovražnik lahko prevzel pobudo in zavzel ugodne položaje že v začetku



svoje akcije. Napadal je v dveh kolonah, ena je prodirala iz Krašiča, druga pa iz Ozlja. Koloni sta naleteli na obrambne položaje 1. in 2. brigade 8. kordunske divizije na črti Prekrižje—Lovič Prekriški (trig. 476). Po krajšem spopadu je sovražniku uspelo potisniti 1. brigado in hitro zavzeti vas Belošic in Vivodino. Nato je napadel položaje 2. brigade 8. divizije. Tretja kolona je prodirala v smeri Pribič—Kostanjevac—Oštrc. Ker so enote 4. korpusa bile razporejene severno od ceste Vivodina—Drašiči, da bi preprečile prodor proti Sošicam čez Oštrc, je bila smer proti Beli krajini popolnoma nezavarovana. Ko je zagospodoval nad Vivodino, je sovražnik še istega dne prodril pred Rosalnice, dva kilometra od Metlike, kjer se je spopadel z delom Belokranjskega odreda in slušatelji oficirske šole glavnega štaba NOV in PO Slovenije. Ko je vrgla sovražnika iz Rosalnic, je 5. brigada 15. divizije prevzela 11. julija obrambo smeri Drašiči—Metlika. Na njenem levem krilu se je bolj proti severu razporedila 2. brigada 8. divizije, ki je zapirala pot Šelesnik (trig. 297)—Slamna vas in smer Šelesnik—Radoviča. Položaje pred Dančuloviči je zasedala 1. brigada 8. divizije, da bi sovražniku preprečila prodor proti Krasnem vrhu. Druga brigada 34. hrvaške divizije je od 3. brigade 8. divizije prevzela položaje pri vasi Oštrc, ker je 3. odšla z ranjenci čez Belo krajino na Kordun.⁵⁶² Četrta brigada 15. divizije je dobila nalogo, naj se z območja Uršnih sel premesti proti Suhorju, odkoder bi v ugodnem trenutku sovražniku udarila v levi bok in zaledje.

Ko sta prispeli še 4. in 5. slovenska udarna brigada in se vključili v boje, so ponovno sestavili skupen operativen štab slovenskih in hrvaških partizanskih enot.

Sovražnik je izkoristil čas, ko so se na območju Oštrca partizanske enote pregrupirale. Dne 11. julija je prodril po dolini reke Kupčine, napadel 2. brigado 34. divizije na Oštrcu in jo potisnil na Visoče. Pred koncem dneva pa se je brigada morala umakniti še naprej, proti liniji Kordiči (k. 692)—Badovinci (k. 632). Tako je sovražniku že drugega dne uspelo zavzeti skoraj ves južni del Žumberka med Kolpo in Kupčino in prodreti v bližino Metlike. Tako si je ustvaril ugoden položaj za prodiranje proti slovenskemu ozemlju. Če bi partizanske enote izgubile položaje še v območju Kordiči oziroma Badovinci, bi imel sovražnik prosto še pot proti Suhorju, od

tam pa s severne strani proti Metliki. Ogrožena bi bila tudi levi bok in zaledje slovenskih in hrvaških partizanskih enot na položajih Rosainice—Radoviča.

Da bi tak razvoj preprečil, je operativni štab 12. julija ukazal protinapad v dveh smereh. Peta brigada 15. in 2. brigada 8. divizije sta napadli sovražnika v območju Drašičev, 2. brigada 34. divizije pa sovražne enote v vasi Visoče. Tako bi preprečili nadaljnje njihovo prodiranje proti Metliki na levem krilu, na desnem pa zavzeli položaje v vasi Kordiči in Badovinci. Tak manever bi omogočil, da bi pridobili potreben čas za prehod v splošen protinapad in začeli potiskati sovražne sile z Žumberka proti Jastrebarskemu in Draganičem. Toda sovražnik je pritisk partizanskih enot vzdržal in osvojene položaje obdržal v svojih rokah na celi fronti, na položaje v smeri Vivodina—Drašiče pa je celo privlekel nove čete ter okrepil enote, ki naj bi prodrle v Metliko.

Naslednjega dne je sovražnik napadel na celi obrambni črti od Visoč do Drašičev. Težišče akcij je bilo na desnem krilu, kjer mu je uspelo potisniti 2. brigado 34. divizije s položajev pri Kordičih proti Radinovičem. Prva brigada 8. divizije se je morala umakniti proti Magovcem in Svetemu Nikoli (trig. 672). Peta in 2. brigada 8. divizije sta napade iz Drašičev proti Radoviči uspešno odbili. Sovražnik je hotel čez Badovince prodreti proti območju Radoviče, dele 15. divizije prisiliti k umiku in tako s svojega levega krila omogočiti pohod na Metliko.

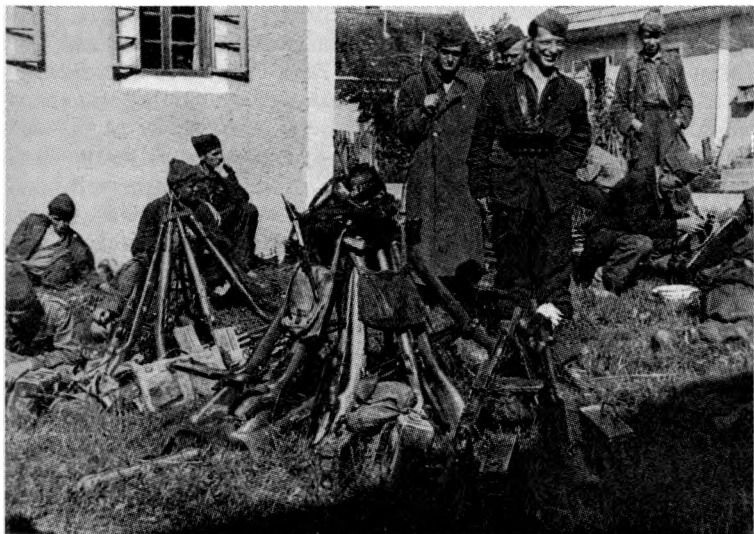
Istega dne zvečer so poslali v boj tudi 4. brigado 15. divizije, ki je zamenjala 2. brigado 8. divizije severno od vasi Drašiči. Drugo so namreč premaknili v okolico Badovincev. Da bi bilo poveljevanje uspešnejše, so po zamenjavi brigad organizirali dva obrambna sektorja — južnega in severnega. Na območju Drašiči—Slamna vas—Radoviča so položaje zasedale slovenske enote. Tam je bil Belokranjski odred, 4. in 5. brigada, na območju Magovac—Kordiči pa sta bili še dve hrvaški brigadi iz 8. in 34. divizije in Žumberški partizanski odred.

S temi ukrepi so okrepili obrambo, da bi preprečili sovražniku napredovanje, nato pa napadli sovražne enote v Drašičih in Visočah. Ko bi tamkajšnje položaje zasedli, bi napad nadaljevali proti Vivodini in Ostrcu. Težišče napada naj bi bilo na levem krilu, da bi udarili sovražniku v desni

bok, ko bi padli položaji potem pa še v zaledje in tako njegove enote prisilili k umiku proti Krašiču. Žumberskemu odredu so ukazali, naj deluje na komunikaciji Željezno—Kostanjevac.

V noči na 14. julij je na obeh sektorjih zadivjala bitka. Napad tudi to pot zaradi krčevitega sovražnega odpora in zaradi tega, ker 8. udarna divizija napada ni začela pravočasno, ni bil uspešen. Izkoriščajoč pomanjkljivosti napada partizanskih enot je sovražnik na predvečer 14. julija silovito napadel 2. brigado 34. divizije in po treh zaporednih juriših ob velikih izgubah v ogorčenem boju prsi ob prsi zavzel položaje v območju Svetega Nikole (trig. 672) in tako zagospodaril tudi na poslednji pomembni točki fronte. Partizani so se s teh položajev pomaknili na neugodnejše, s katerih se prodora proti Suhorju ni dalo preprečiti.

Partizanske enote so bile precej utrujene in brez streliva. Operativni štab je odločil, da umakne 1. in 2. brigado 8. divizije proti Cetošiču, kjer bi si enoti odpočili in se založili z municijo, 2. brigada 34. divizije pa je ostala na črti Kordiči—Sveti Ilija—Sveti Nikola. Enote so se pregrupirale v noči



Počitek borcev 8. kordunske divizije NOVJ po bojih na Žumberku

na 15. julij. V istem času sta Karlovška brigada 34. divizije in 3. brigada 8. divizije odšli iz Bele krajine proti Kordunu. Spremljali sta in varovali ranjence.

Ko sta se dve brigadi umaknili na počitek, se je obrambna črta oslabilala predvsem na stični točki dveh sektorjev pri vasi Magovac, kjer je bila obramba najboljčutljivejša. Uspelo mu je zavzeti Kordiče in prodreti v Radovico in Slamno vas. Tako je močno ogrozil levi bok in zaledje 15. slovenske divizije v vasi Drašiči. Tako si je končno ustvaril vse pogoje za načrtovani prodor v Metliko.⁵⁶³

Da bi sovražniku preprečili globlji prodor v Belo krajino in tako zaščitili zaledne ustanove osvobodilnega gibanja, je operativni štab sestavil operativno skupino treh brigad, dveh hrvaških in ene slovenske. Ta enota naj bi udarila v desni bok in zaledje sovražnika v smeri Kordiči—Visoče—Vivodina. Štabu 15. divizije so takoj ukazali, naj 4. brigado umakne iz boja in jo napoti v noči na 16. julij čez Suhor proti vasi Malince. Štab divizije pa je na lastno pobudo z obema brigadama napadel sovražnika v Slamni vasi in mu prizadejal velike izgube.

Sovražnik se je sicer moral umakniti v vas Drašiče, toda štab je zaradi te akcije poslal brigado šele 16. julija, njen manever pa je bil prepozen. Ker je bila obramba pred Metliko oslabiljena, je sovražnik iz Radoviče in Drašičev 16. julija prodril v Metliko. Hkrati so iz Novega mesta nemške enote prodrle proti Suhorju. Po krajšem času, ki so ga izrabili za ropanje, so se napadalci iz Metlike umaknili in zapustili tudi druge položaje. Čez Vivodino so se umaknili proti Ozlju in Krašiču.

Zaradi počasnih premikov po razgibanem terenu in zaradi spremenljivega položaja tiste enote, ki so jih določili za omenjeni manever, niso mogle uresničiti svojih nalog. Pa tudi enote, ki so bile na položajih pred sovražnikom, niso pravočasno opazile, da se pripravlja na umik. Zaradi tega jih niso mogle zasledovati in preganjati, tako da se je neovirano vrnil v svoje postojanke, iz katerih je krenil v napad.

Bitka za Belo krajino je bila končana.

Po verjetno nekoliko pretiranih ocenah operativnega štaba slovenskih in hrvaških partizanskih brigad, je med boji sovražnik izgubil okrog 1000 vojakov.⁵⁶⁴

Tudi partizanske izgube so bile precejšnje. Enote 4. hrvaškega korpusa so imele 27 padlih in 105 ranjenih, 6 pa so jih pogrešali. Sedmi slovenski korpus je izgubil 40 borcev, ranjenih pa je bilo 110.

Začetni razpored 8. udarne divizije 4. korpusa je bil preveč raztegnjen v globino Zumberka, kar je sovražniku omogočilo, da svoje enote razvije takoj po izhodu iz postojank in že v začetni fazi obvlada pomembne strateške položaje in tako doseže še večjo premoč nad partizanskimi enotami, ki so jo že itak imele, saj so bile boljše opremljene in so imele večje izkušnje v frontalnem načinu bojevanja.

Tudi pregrupiranje partizanskih enot na položajih Drašiči—Vivodina—Dvorišče—Prviniči—Kostanjevac je bilo nepravilno, saj je ostalo nenadzorovano ozemlje med Kolpo in cesto Dvorišče—Vivodina—Drašiči. To je sovražniku omogočilo, da je že v prvih dneh s prednjimi deli svojih enot prodr l v Rosalnice, od koder je takoj ogrozil Metliko.

Ko so se enote spopadle s sovražnikom, so se partizanski štabi lotili frontalnega bojevanja namesto da bi se oprijeli



Slovenske in hrvaške enote napadajo ustaško postojanko Bosiljevo junija 1944

partizanske taktike. Ker je bilo ozemlje zelo maneversko bi partizani lahko v sovražno zaledje pošiljali enote, ki bi napadle posadke pri težkem orožju in minometih, ki so enotam prizadejale velike izgube, saj jih je imel veliko.

Med tem ko so partizansko artilerijo v bojih za Bosiljevo dobro razporedili in uporabili, so artilerci, pa tudi drugi poveljniki v obrambi Bele krajine glede njene uporabe popolnoma zatajili. Niso postavili opazovalnic, tako da bi lahko opazovali eksplozije granat in usmerjali ogenj. Tako so v prazno trošili municijo, ki je je že tako primanjkovalo.

Hrvaške partizanske enote so bile zelo slabo opremljene. Ta problem je v veliki meri ublažil glavni slovenski partizanski štab, ki je iz svojih skladišč dodelil Hrvatom 17.000 nabojev za puške in večjo količino streliva za minomete, da bi bila obramba čvrstejša.⁵⁶⁵ Partizanske enote so se prepočasi premikale in manevrirale tudi zaradi zelo slabe prehrane ter slabe obutve in obleke. Svobodno ozemlje Zumberka ni moglo zadovoljivo prehranjevati dveh divizij 4. hrvaškega korpusa. Hrvaške enote so bile že zelo izčrpane zaradi neprekinjenih enomesečnih bojov na območju Pokuplja. Tudi pri slovenskih partizanih je bilo stanje podobno, saj so se često bili na Notranjskem in Dolenjskem. Obveščevalna služba ni uspela pravočasno ugotoviti sovražnikovih nakan v času od 3. do 10. julija, ko je po bojih od 27. junija do 3. julija nastopilo zaetiše. Preveč se je omejila le na opazovanje sovražnih premikov, manj pa se je trudila prodirati v sovražne postojanke in v njegove vrste, da bi poveljstvom omogočila pravočasno ukrepanje.

Ne glede na te pomanjkljivosti, ki so deloma objektivnega značaja, pa so partizanske enote nalogo uspešno opravile, saj sovražniku niso dovolile globljega prodora na osvobojeno ozemlje Bele krajine, na katerem so tedaj bili glavni štab NOV in PO Slovenije, centralni komite KP Slovenije, izvršni odbor Osvobodilne fronte, predstavniki zavezniških vojaških misij in druge enote in ustanove belokranjskega vojnega področja. Preprečile so uničevalno dejavnost sovražnika nad prebivalstvom. Zilavost pri obrambi Bele krajine je torej bila koristna in jo je priznal sovražnik sam v svojih poročilih.

Prodor 4. hrvaškega korpusa čez Pokuplje na Zumberk je pozitivno vplival na delo političnih organizacij in ustanov na terenu, saj so močno pridobile na ugledu med ljudmi, ki so

se prepričali, ko so videli tolikšne partizanske sile in njihov boj, v moč osvobodilnega gibanja. Tako so ga začeli še aktivneje podpirati. To je pospešilo nastanek Zumberške partizanske brigade, ki jo je 27. avgusta 1944 ustanovil štab 34. divizije kot svojo 3. brigado.⁵⁶⁸

Med svojim bivanjem v jugovzhodni Sloveniji so se voditelji hrvaških enot lahko seznanili z razpoloženjem med ljudmi in z načinom političnega dela aktivistov Osvobodilne fronte. Politkomisar 8. udarne divizije 4. korpusa je dejal, ko je poudaril razliko med političnim delom terencev v Pokuplju in v Beli krajini: »Politično delo v .. . Pokuplju .. . teče slabo in skoraj ga ni... Najosnovnejša napaka je ta, da so ljudje, ki spričo vpliva sovražne propagande še niso pristaši osvobodilnega gibanja, avtomatično razglašeni za »bando« in se zato z njimi ne računa več. Z njimi občujejo le še ob rekvizicijah in konfiskacijah. Slovenija je lahko krasen primer, kako se ureja take zadeve. Tu so našli metodo za delo in komuniciranje z vsakim človekom. Tako so postali ljudje različnih nazorov in političnih strank pristaši protifašističnega boja. Organizacije, na primer narodnoosvobodilni odbori in ustanove, kot so komanda mesta, so zares vredne pozornosti.«⁵⁶⁷

Rezultati skupnih bojov hrvaških in slovenskih partizanskih enot niso bili taki, kot bi lahko bili, ker štab 4. hrvaškega korpusa ni pravočasno obvestil štaba 7. slovenskega korpusa o premikih svojih čet s Korduna v Zumberk in o operativnih načrtih. Tako slovenske enote niso mogle pravilno sodelovati. Štab 7. korpusa bi namreč mogel v tem primeru pomakniti enote iz notranjosti Slovenije proti hrvaški meji. Tedaj bi pomembno vlogo mogle igrati rezerve, ki bi izvedle manever iz globine proti sovražniku takrat, ko bi se z njimi borile hrvaške partizanske enote, ko so od 27. junija do 3. julija branile osvobojeno ozemlje Zumberka.

Ko je zapustil slovensko ozemlje, je komisar 4. korpusa Večeslav Holjevac poslal okrožnemu odboru Osvobodilne fronte za Belo krajino pismo, ki je datirano 19. julija 1944.⁵⁶⁸

V njem pravi: »Po odhodu iz lepe Bele krajine, vas pozdravljamo v imenu borcev in komandantov enot 4. korpusa, ki so se borile na sektorju Zumberka in Bele krajine. Prosimo vas, da slovenskemu narodu Bele krajine poveste, da se bomo vedno spominjali bratskega sprejema v Gradcu, Metliki in Črnomlju. Občutili smo veliko ljubezen slovenskega naroda do

Hrvatov in Srbov. Pozdravite meščane v Črnomlju, ki so nam pripravili mnogo lepih ur. Obljubljam vam, da bomo v prihodnjih bojih še bolj tolkli sovražnika in tako našim narodom pomagali, da pridejo čimprej do svoje svobode.«

Združena slovenska in hrvaška vojska je tako izvojevala še eno zmago.

POVEZAVE 43. ISTRSKE DIVIZIJE S 7. KORPUSOM NOV IN POS. PRVA ISTRSKA BRIGADA PONOVO V SLOVENIJI

Po odhodu 1. istrske brigade z Brkinov na Učko in do ustanovitve 43. istrske divizije so se v Istri zgodile pomembne stvari, ki so pozitivno vplivale na razvoj narodnoosvobodilnega gibanja istrskega ljudstva.

Ker so se sovražne enote, ki so sodelovale v ofenzivi v aprilu in prvi polovici maja 1944, umaknile v večje garnizone, je operativni štab za Istro sprejel nekaj pomembnih odločitev. Med njimi je bil ukaz o prehodu istrskih partizanskih enot v splošno ofenzivo proti prometnim zvezam med Trstom in Pulo ter proti karabinjerskim postajam med Pazinom in Labinom. Že 1. junija je 1. istrska brigada uničila železniško postajo Zazid in razdejala železniško progo Trst—Pula, kar je promet ustavilo za deset dni.

Dne 11. junija je brigada napadla karabinjersko postajo v Pičanu in Gračišču ter po večurnih ogorčenih bojih uspela zavzeti obe postojanki. Sovražnik je imel po partizanskih virih 80 mrtvih, 95 ranjenih in 123 ujetih vojakov in oficirjev. Zaplenili so 145 pušk, 12 puškomitraljezov, 6 težkih strojnic in veliko ostalega lahkega orožja in opreme.⁵⁶⁹ Partizanska brigada je imela 8 padlih in 15 ranjenih. Dva dni kasneje, 13. junija, je brigada napadla karabinjersko postojanko v Šumbe ru in Sveti Nedelji. Prvo so hitro zasedli, druga pa se je močno upirala, dokler niso stavbe skoraj popolnoma porušili z ročnimi bombami in topovskimi granatami.

Ta ofenziva je hkrati z drugimi pomembnimi akcijami močno odjeknila med Istrani, ki so se tako lahko prepričali o lažni propagandi, ki je trdila, da so bile brigada in ostale enote med ofenzivo uničene. Vera v zmago se je spet okrepila.

To je povzročilo tudi velik priliv novih borcev, nastale pa so tudi boljše razmere za nadaljnji razvoj osvobodilnega boja. Ze 11. junija so lahko ustanovili še 2. istrsko brigado in italijanski bataljon »Pino Budicin«, ki se je priključil 1. istrski brigadi.⁵⁷⁰

Zaradi takega ugodnega razvoja in oslabitve nemških okupacijskih sil je vodstvo osvobodilnega gibanja lahko začelo ustanavljati večje in močnejše vojaške enote v Istri. Tako so po predhodni odobritvi vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije z dne 29. avgusta 1944 ustanovili 43. istrsko divizijo narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.⁵⁷¹ Istočasno so ustanovili tudi 3. brigado te divizije. To je bil velik in pomemben dogodek v razvoju osvobodilnega boja v Istri.

Septembra 1944 je bila divizija na območju Grobničko Polje—Kastavščina—Ilirska Bistrica, kjer se je organizacijsko urejala in pripravljala za jesenske akcije. Istočasno so diverzantski oddelki napadali komunikacijo Reka—Pivka—Trst. Dne 3. oktobra so bile enote 43. divizije razporejene v Sloveniji in Hrvaški. Na ozemlju Slovenije sta bili 1. in 3. brigada. Enote 1. so bile razmeščene v območju Koritnica—Juršiče, 3. brigada pa na prostoru Gomanjci, Zabiče in Podgraje. Na Hrvaškem, v Kastavščini je bila 2. brigada, ki je zasedla položaje okoli Klane in Kukuljanov. Razporeditev je bila taka zaradi težav s prehrano in namestitvijo, naslanjala pa se je na 13. Primorsko-goransko divizijo v Gorskem Kotaru in na 7. slovenski korpus na Notranjskem. Na desnem krilu je bil štab istrske divizije s 1. brigado povezan s štabom slovenskega istrskega partizanskega odreda, ki je v začetku oktobra bil na Pivki. S štabom 7. korpusa so vzdrževali telefonsko zvezo.⁵⁷² S partizanskimi odredi 13. divizije na levem krilu so štab divizije povezovali kurirji. Take zveze med slovenskimi in hrvaškimi enotami so bile stalne tudi v naslednjih obdobjih.

Dne 4. oktobra so enote nemške 188. divizije in slovenskega narodnega varnostnega zbora iz Ilirske Bistrice prese-netile en bataljon 3. brigade 43. divizije in ga razbile pri vasi Zabiče, kar je bil za mlado in neizkušeno brigado hud udarec. Brigado so nato premestili globlje na svobodno ozemlje, da bi se uredila in se odpočila. Premaknili so jo k Delnicam. Kmalu nato je prevzela položaje dela 13. hrvaške divizije, ki se je premaknila proti vzhodu na območje Karlovac—Ogulin.

Ko je bila v območju Koritnice, Juršičev in Bača, severno od Ilirske Bistrice, je 1. istrska brigada iste divizije nadaljevala svojo aktivnost v Sloveniji, kjer je že od prej poznala teren in imela dobre zveze. Njen 3. bataljon je dobil nalogo, da ponoči na 8. oktober postavi zasedo na progi Ilirska Bistrica—Št. Peter (Pivka) in počaka in uniči vlak, 2. bataljon pa naj bi varoval akcijo iz smeri Ilirske Bistrice. Zasedi je moral položaje v območju Trnovega na črti Stražica—Volčji hrib. Tretji bataljon se je namestil med Topolcem in Kilovčami.⁵⁷³

Na osnovi podatkov o ponovni prisotnosti partizanskih enot v neposredni bližini železniške proge so enote nemške 188. divizije in 509. zaščitnega bataljona napadle istrsko brigado in tako preprečile nameravano akcijo.⁵⁷⁴

Okoli 180 vojakov je 9. oktobra ob 6. uri zasedlo namreč položaje v območju Milonja in Stražica jugozahodno od k. 1098, kamor naj bi se namestil 2. bataljon.

Ker vlak v predvidenem času ni prišel in zaradi situacije pri 2. bataljonu, ki se je nenadoma spopadel s sovražnikom, je štab 3. bataljona vse enote iz zasede umaknil. Čez vas Šembija in Knežak se je premaknil v Bač, 2. bataljon pa je sam nadaljeval boj. Istočasno je proti Baču iz smeri vasi Zagorje prodiralo okoli 60 domobrancev, pripadnikov slovenskega narodnega varnostnega zbora.⁵⁷⁵ Ker drug za drugega niso vedeli, so se spopadli ob srečanju v sami vasi. Ogenj je prvi odprl sovražnik, 3. bataljon pa je nato jurišal in sovražnika prisilil k umiku. Ob tem so partizani ujeli dva domobranca in jih nekaj tudi ranili.

Istega dne je tudi 2. bataljon preprečil sovražnikov poskus, da bi se prebil proti Koritnici in ga potisnil proti Ilirski Bistrici. Na osnovi podatkov, ki so jih štabu brigade dali aktivisti in ujeti vojaki, je štab sklepal, da brigadi, ki se je zadrževala severno od Ilirske Bistrice, preti ofenziva. Sklenil je, da brigado med 9. in 12. oktobrom premakne na Brkine.⁵⁷⁶ Tako je brigada šla v smeri vas Bač—Gradišče—k. 791—Kilovče—Prelože in se v Brkinih razmestila. Štab brigade z 2. bataljonom in štabnimi enotami je bil na Ostrožnem brdu, 1. bataljon v Pregarjih, 3. v Rjavčah, 4. pa v vasi Celje. Tudi to območje je brigada dobro poznala že od maja, ko se je prvič mudila v Brkinih.

Brkinsko območje je bilo za namestitev brigadnih enot ugodno. Tam je bila tudi komanda mesta in bataljon 9. bri-

gade 18. slovenske divizije 7. korpusa. Slovensko prebivalstvo je bilo dobro organizirano, borci brigade pa so naleteli na prisrčen in topel sprejem. Organi ljudske oblasti so se trudili, kolikor so se mogli, da bi borcem pomagali pri prehrani in razmeščanju. Od organov komande mesta je štab brigade dobil potrebna navodila o sovražniku in drugih vprašanjih, ki so ga zanimala.

Dne 12. oktobra je na cesti Trst—Reka 1. bataljon napadel nemški potniški avtomobil. Ob tem so ubili dva nemška oficirja. Istega dne so se na istem mestu spopadli z nemško kolono, ki je nameravala napasti brigado. Partizani so ubili 18 sovražnih vojakov, ranili pa 14. Pri tem so poškodovali 6 tovornjakov, sami pa so imeli enega mrtvega in 7 ranjenih.

Vod 3. bataljona je 14. oktobra iz zasede pri vasi Markovščina napadel tovornjak nemških vojakov in motorno kolo. V boju je bilo ubitih 5, ranjenih pa tudi 5 sovražnih vojakov. Ob tej priložnosti je bil hudo ranjen komisar 3. bataljona Rajko Tirado, ki je kasneje ranam podlegel.

Toda že istega dne je sovražnik močneje napadel brigado iz dveh smeri. Iz Podgrada je napadlo okoli 800 vojakov 188. nemške divizije in pripadnikov slovenskega narodnega varnostnega zbora, ki so prodirali proti položajem 1. bataljona pred' vasjo Pregarje in Gabrk, iz Ilirske Bistrice pa je napadalo okoli 100 vojakov nemškega 509. zaščitnega bataljona proti Ostrožnemu brdu, da bi napadli štab brigade in prištabne enote. Na položajih pri Pregarjih in Gabrku se je razvil spopad, v katerem je bil sovražnik premočen, zaradi česar se je bataljon moral umakniti proti Ostrožnemu brdu. Ko pa sta v protinapadu 2. in 4. bataljon sovražnika odbila, se je ta umaknil v svoja izhodišča. Ob teh dogodkih so partizanske enote imele 13 ranjenih in dva padla, sovražnik pa je po partizanskih virih imel 45 mrtvih in 68 ranjenih vojakov.⁵⁷⁷

Na podlagi presoje sovražne dejavnosti je štab brigade menil, da brigadi ne bo dovolil daljšega bivanja v Brkinih, saj bi bil promet na cesti Trst—Reka preveč ogrožen. Območje, na katerem se je razmestila enota, je bilo ugodno za obkroževanje, saj so ga obkrožale dobre komunikacije. Štab brigade je sklenil, naj se enote premaknejo zahodno od Postojne, na vzhodna pobočja Nanosa. Ponoči na 15. oktober so krenile proti Ostrožnemu brdu, Volčjemu (vzhodno od Vremšice) in proti Hruševju. Komanda mesta Brkine je brigadi oskrbela

dobre vodiče. Zjutraj 15. oktobra je prispela pred cesto Postojna—Razdrto, čez katero podnevi niso mogli iti, da bi sovražnik premika ne odkril. Namestila se je v vaseh Hribar, Sajeve in Sveti Janez, okoli 3 kilometre od Hruševja. Tam so se borci nahranili in se odpočili. Popoldne so priredili miting z manjšim kulturnim programom, zvečer pa se nemoteno premaknili prek ceste in se razmestili na Ubeljskem, v Stranah, Šmihelu in Bukovju.⁵⁷⁸

Sovražnik je kmalu začutil prisotnost brigade in je takoj začel z manjšimi izpadi iz postojanke, da bi odkril njeno razporeditev in nakane. Tako je 18. oktobra z manjšimi silami poskušal prodor proti Šmihelu, kjer je bil 3. bataljon, ki je akcijo preprečil in sovražniku ubil 6, ranil pa 9 vojakov. Od partizanov sta dva padla.

Dva dni kasneje, 20. oktobra, je prišlo do najhujšega boja, ki ga je doživela brigada, odkar je bila ustanovljena. Po odločitvi štaba iz prejšnjega dne je bil 1. bataljon v vasi Gorenje, 2. v Bukovju, 3. v Šmihelu, 4. bataljon se je namestil v vasi Strane. Štab s svojimi enotami je bil v Predjami. Ob takšni razporeditvi je brigada imela dobre položaje na jugovzhodnih pobočjih Nanosa.

Zjutraj 20. oktobra je s ceste Postojna—Razdrto začelo prodirati kakih 80 vojakov 2. bataljona 139. polka 188. nemške divizije proti 3. bataljonu, ki je bil na položaju pri Šmihelu. Kaže, da so hoteli zlasti odkriti sistem brigadne obrambe. Po krajšem boju je bataljon ta poskus napada odbil in sovražnika prisilil k umiku.⁵⁷⁹

Po krajšem zatišju so Nemci ponovno napadli, tokrat iz večih smeri in z večjimi silami proti Bukovju, Šmihelu in vasi Strane. Zlasti so silovito pritisnili na položaje pri Bukovju, da bi partizanom odrezali pot umika proti Podkraju in jih prisilili, da se gibljejo po težavnem terenu na jugovzhodnih pobočjih Nanosa.

Najhujši boj je divjal pri Predjami in Bukovju, kjer sta se z dobrih položajev branila 1. in 2. bataljon, ki sta hkrati ščitila odstop 3. in 4. bataljona iz območja Šmihel in Strane v smeri Podkraja. Zaradi tega sta se morala dobro držati. Prvi napad so odbili po močnem protinapadu 2. bataljona, čigar položaji so večkrat menjali gospodarja. Svojo nalogo je uspešno opravil tudi 1. bataljon, ki se je boril v območju Bukovja in Gorenja. Zaradi vse hujšega pritiska in sovražniko-

vih namer, da brigado potisne na Nanos, je štab brigade sklenil, da obdrži položaje do teme, nato pa enote umakne na Podkraj, ki leži na severovzhodnem pobočju Nanosa na cesti Hrušica—Col. To so storili v noči na 21. oktober. V teh bojih je brigada imela 6 padlih in 13 ranjenih, sovražnik pa je po nekoliko pretirani oceni brigadnega štaba imel okoli 200 ranjenih in padlih vojakov.

Naslednja dva dni so borci v Podkraju počivali in se dobro nahranili ter opomogli. Organi OF in ljudske oblasti so zbrali veliko obleke in obutve, ki so jo razdelili slabše opremljenim borcem. Tako se je stanje v brigadi precej popravilo..

Že med bivanjem v teh krajih je brigada dobila nalogo, naj se spet premakne na območje Koritnice ni Juršičev, nato pa v območje Gomanjcev na križišče poti Snežnik—Klana, bliže divizijskemu štabu in njenim ostalim enotam. Ob pomoči vodiča je brigada v noči na 24. oktober prešla progo Postojna—Št. Peter in nadaljevala pot proti Koritnici. Na poti je 3. bataljon naletel na skupino domobrancev slovenskega narodnega varnostnega zbora, ki je bila na poti proti Koritnici.⁵⁸⁰ V krajšem spopadu je partizanom uspelo ujeti dva pripadnika te izdajalske formacije in zapleniti puško in puškomitraljez. Brigada je nato nadaljevala pohod proti Gomanjcem, kamor sta 31. oktobra prispela dva bataljona, njen štab pa se je z drugima dvema nastanil v Prezidu in Čabru.⁵⁸¹

Sredi novembra 1944 se je pod silnim sovražnim pritiskom z Istre v zahodni del Gorskega Kotara umaknila tudi 2. brigada 43. divizije. Glede na zimo so nastopile hude težave z obleko in obutvijo ter prehrano borcev, saj je bilo to območje gospodarsko pasivno in že močno izčrpano. Pošiljanje hrane iz Istre je bilo zelo težavno zaradi aktivnosti nemških enot ob komunikacijah. Zaradi tega so se enote morale ozreti proti sosednjemu ozemlju Slovenije in na območje Zumberka. Štab 43. divizije je v te namene mobiliziral vse oskrbovalne enote.

V poslednjih mesecih 1944. in v prvih mesecih 1945. leta so pogoji za razvoj narodnoosvobodilnega gibanja v Istri postajali vse težji. Ko je bila osvobojena Srbija, Crna gora in večji del Dalmacije, so se številne sovražne sile umikale v severozahodne predele Jugoslavije, med njimi pa so bile tudi razne kvislinške enote, četniki, nedičevci in drugi. Ti so se nastanili po raznih mestih Istre in Slovenskega primorja.

Tako je postajala mreža sovražnih postojank še gostejša, ki so še lažje nadzorovale ozemlje. Začeli so na veliko širiti propagando v korist stare Jugoslavije, ker so upali, da se bo ob pomoči zahodnih zaveznikov ponovno obnovila.

Vse glasnejša je postajala tudi italijanska iredenta, ki se je naslanjala na ostanke fašističnega državnega aparata in na vsa usta dokazovala, da sta Istra in Slovensko primorje del Italije. Očitno so pričakovali, da se bodo dogodki po prvi svetovni vojni ponovili.

Umik 43. divizije in oslabitev partizanskih odredov v Istri je za tako propagando nudil ugodne pogoje.

V takem položaju je štab 43. divizije ustanovil poseben štab skupine partizanskih odredov Istre. Pòd njegovo poveljstvo so postavili tri manjše novoustanovljene odrede, ki so skupno šteli 713 borcev.⁵⁸² Delovali so po četah in vodih. Napadali so sovražne komunikacije in promet, da bi se boj Istranov proti okupatorju ne prekinil.

Narodnoosvobodilni odbori in zaledne komande mest in področij so nadaljevali mobilizacijo, da bi izpopolnjevali odrede in 43. divizijo. Velike napora so vlagali tudi v prizadevanja za ureditev prehrane partizanskih enot, posebno 43. divizije. Transporte hrane je bilo treba pošiljati med številnimi sovražnimi postojankami in čez številne prometne žile, ki so jih sovražne enote strogo nadzorovale.

Takšne težave in napore so Istrani morali premagovati prav do sklepnih operacij za osvoboditev dežele.

SKUPNE SLOVENSKE IN HRVAŠKE BOLNIŠNICE

Že ob prvih skupnih vojaških operacijah slovenskih in hrvaških partizanskih enot se je pojavilo tudi vprašanje ranjencev in bolnikov. To je bil eden od najtežjih, če ne kar najtežji problem, ki ga je moralo vodstvo reševati v okviru celokupne problematike partizanskega vojskovanja. Medtem ko so partizanske čete skoraj v vsaki akciji zaplenile kaj orožja in vojaške opreme, temu ni bilo tako glede sanitetnega materiala in zdravniških instrumentov. Le-te so morali pre-
skrbeti drugače. Večinoma so jih dobivali iz mest, pri čemer so mestne partijske in OF organizacije odigrale veliko vlogo.

Prvič so se lotili teh problemov predstavniki hrvaškega in slovenskega osvobodilnega gibanja v dolini Čabranke in Kolpe maja 1942, ko so enote Primorsko-goranskega partizanskega odreda, kasneje 5. operativne cone Hrvatske, prenesle težišče svojih vojaških operacij v zahodni del Gorskega Kotara, oziroma proti Hrvatskemu Primorju. S tem se je del hrvaških enot znatno oddaljil od svojih prejšnjih baz, ki so bile v dolini Drežnice, kjer je bila tudi njihova bolnišnica. Evakuacija ranjencev in bolnikov je postala silno težavna in negotova, saj je bila pot zelo dolga in je bila za ranjence in bolnike lahko tudi usodna, še posebej v hujših primerih. Tak transport je bil tudi nevaren, saj so poti tekle mimo sovražnih postojank, razporejenih vzdolž prometnih žil Karlovac—Ogulin—Sušak.

Borci hrvaških enot so se torej morali nasloniti na slovensko osvobojeno ozemlje, oziroma na zdravstveno službo slovenskih partizanskih enot na Kočevskem, ki so bile v dosti boljšem položaju kot hrvaške. Osvobodilna fronta je namreč uspela za narodnoosvobodilni boj pridobiti veliko število zdravstvenih delavcev. Tako je štab 5. operativne cone Hrvatske zaprosil štab 3. grupe partizanskih odredov Slovenije, naj hrvaškim enotam, ki so operirale v dolini Čabranke in Kolpe, dodelijo zdravnika, da bi lahko zagotovili vsaj osnovno zdravniško nego borcev. Ker vprašanja med seboj niso mogli rešiti nižji štabi, so se problema lotili višji vojaški stavežine.

Kot smo že omenili sta se v juliju 1942 v štabu 5. operativne cone v Gorskem Kotaru blizu Risnjaka sestala komandant hrvaške 5. operativne cone Veljko Kovačević in namestnik komandanta glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet dr. Aleš Bebler. Prisotni so bili tudi drugi slovenski in hrvaški poveljniki. Ob tej priložnosti so govorili tudi o skupni sanitetni službi za slovenske in hrvaške partizanske enote na območju Kočevja in Gorskega Kotara. Odločili so se za gradnjo skupne partizanske bolnišnice v dolini Čabranke, za katero bi zdravnika dali Slovenci, pomožno osebje in instrumente pa Hrvati. Sklepa niso uresničili, ker so Italijani že v času pogovorov začeli svojo veliko ofenzivo proti osvobodjenemu ozemlju, najprej iz Sušaka, nato pa od Krima proti Čabru in Loški dolini. Ofenziva je preprečila tudi druge načrte, o katerih so se menili na sestanku.

Konec avgusta 1942 je bila na hrvaški strani Gorjancev, pri vasi Proseki blizu Novega sela, bolnišnica »Št. 15« Krškega partizanskega odreda, ki je bila prej v Mirni vasi. O tem, da premestijo bolnišnico na hrvaško stran, so se dogovorili s štabom Zumberško-pokupskega partizanskega odreda, ki je svojo bolnišnico imel bolj južno od bolnišnice Krškega odreda.⁵⁸³

Obe bolnišnici je v prvi polovici septembra obiskal član vrhovnega štaba NOV in POJ Ivo Ribar-Lola, ki se je mudil v štabu 2. operativne cone Hrvatske v Žumberku.

Toda 14. septembra 1942 so ustaši z lažnimi partizanskimi oznakami na kapah, napadli bolnišnico. Pred tem so jo opazovala štiri letala, od katerih je eno tudi bombardiralo. Bombe so jo zgrešile. Ker so spoznali, da so jo odkrili in da je ogrožena, sta se upravnik in politični komisar bolnišnice napotila v štab Zumberškega odreda, da bi se dogovorili o selitvi bolnišnice na varnejše mesto. Komaj deset minut hoda od bolnišnice pa so zaslišali puškarjenje in sklepali, da so jo ustaši napadli. Poslali so borca v štab Zumberškega odreda po pomoč. Ker je streljanje prenehalo, sta upravnik in komisar sklepala, da so jo zavzeli in sta se tudi sama napotila v štab odreda. Tam je bil tudi štab 4. hrvaške (kordunske) brigade, ki je takoj poslal dva bataljona, da bi pomagala ogroženim ranjencem. Bataljona sta prišla prepozno. Ustaši so pobili vse težke ranjence in zažgali stavbo, v kateri je bila bolnišnica. Nekaj lažjih ranjencev se je rešilo. Zaščitna četa je imela dva mrtva, dva laže in osem teže ranjenih partizanov. Zdravnika dr. Černelča, medicince Tineta Malenška in bolničarko Zlato Zgončevo so ustaši ujeli in jih odvedli v Sičevac, kjer so jih ustrelili.⁵⁸⁴ To je bil hud udarec ne le za slovenske ampak tudi za hrvaške partizanske enote na območju Zumberka in Gorjancev. Še toliko bolj, ker je slovenska bolnišnica dobivala sanitetni material po zvezah, ki so vodile preko kartuzije v Pleterju in drugih poteh. S tem materialom so podpirali tudi bolnišnico Zumberškega partizanskega odreda, ki mu je tega materiala vedno primanjkovalo, ker ga je s težavo dobival iz Zagreba in drugih oddaljenejših krajev in to po ne povsem zanesljivih kanalih.

Ko sta se Kordunska brigada in Zumberški partizanski odred zaradi ustaške ofenzive prebila pri Budinjaku čez Gorjance na območje Orehovice, so zbrali ranjence in bolniško

osebje obeh bolnišnic in ranjence Kordunske brigade. Deset težkih ranjencev je odnesla Kordunska brigada v Belo krajino in jih predala na zdravljenje v sanitetno postajo »Št. 3«, ki je bila blizu vasi Travnik, jugozahodno od Črmošnjic. Postajo je vodil dr. Lojze Mihelčič.⁵⁸⁵

Tiste dni, ko je Zumberški partizanski odred zabredel v težave pri nabavljanju zdravil in drugega sanitetnega materiala, je njegov štab sklenil, da se obrne na upravo kartuzije v Pleterju, ki je velikokrat pomagala slovenskim partizanom. Štab ji je poslal pismo 12. oktobra, ki ga je nesel kurir. V njem piše: »V boju z okupatorji je bilo mnogo tovarišev ranjenih. Ker zelo težko dobivamo sanitetni material in ker poznamo vašo velikodušnost in ljubezen do bližnjega, se obračamo na vas s prošnjo, da nam, če je le mogoče, odstopite nekaj spodaj navedenega sanitetnega materiala, in sicer: borvazelin, leukoplast, povoje, gazo, brizgalko za injekcije 5 ccm z iglami, streptazol mazilo, kirurški nož, aspirin in kombinirane praške. Zahvaljujemo se vam v naprej.«⁵⁸⁶

Ker je štab odreda imel dobre zveze s štabom Gorjanskega bataljona, se je njegov kurir obrnil najprej nanj, ta pa je upravi samostana poslal to sporočilo: »Tovariši Hrvati so prišli k nam s prošnjo, da bi jim vi dali, če vam je mogoče, nekaj zdravil in potrebščin za previjanje. To pa zato, ker zvez z Zagrebom nimajo in si teh stvari ne morejo oskrbeti.«

Kurirja so v samostanu dobro nahranili in Hrvatom poslali več materiala kot so ga zahtevali v svoji prošnji. Takih primerov je bilo več. Pleterski samostan, ki ga je vodil Edgar Josip Leopold-Lavov, je bil nekakšna skupna lekarna slovenskih in hrvaških partizanskih enot.

Jeseni 1942 so slovenske in hrvaške brigade začele ofenzivo proti sovražnim utrjenim postojankam. Število ranjencev je naraslo, potrebe po materialu in prostoru zanje pa so se povečale. Zdravstvena služba partizanskih enot se je znašla v zagati, saj je bilo treba dobiti veliko materiala in hitro zgraditi bolnišnice za zdravljenje borcev. Bližala se je zima in težave so postajale čedalje hujše, saj je slabo obutim in oblečenim partizanom grozila nevarnost ozeblin. Če bi zane-marili ta vprašanja, bi se lahko zgodilo, da bi enote ne bile več sposobne za boj.

Štaba dolenjske in 2. operativne cone Hrvatske sta sklenila, da v Žumberku blizu slovenske meje organizirajo par-

tizansko bolnišnico, kar so kmalu tudi storili. V njej je bilo največ slovenskih zdravnikov. Bolnišnico so razmestili v vaseh Doljane, Popoviči in Pilatovci.⁵⁸⁷

Omenili smo že, da sta se štaba 2. operativne cone Hrvatske in Cankarjeve brigade dogovorila, da bi vsaj nekoliko izboljšala oskrbo z zdravili in drugim sanitetnim materialom, da bodo sredi decembra 1942 napadli ustaško postojanko Krašič, kjer je bila kompletna lekarna, ki so jo po napadu zaplenili. Zaplenjena zdravila in drugo so bila za partizane res dragocena.

Slovensko-hrvaška bolnišnica se je razvila zelo hitro. Konec marca 1943 se je morala preseliti z Zumberka na Kočevski Rog, ker se je začela ustaška ofenziva. V bolnišnici je bilo tedaj več kot 140 ranjencev, med njimi jih 80 ni moglo hoditi.⁵⁸⁸ Težave ob selitvi so bile res velike, saj so bolnišnico premeščali z 79 vozovi z volovskimi vpregami. Na Kočevskem Rogu so ranjence razporedili po tamkajšnjih slovenskih bolnišnicah, ki so sprejele tudi vse ranjence 13. hrvaške proletarske brigade in Primorsko-goranskega odreda, ko sta v sodelovanju s slovenskimi brigadami operirala v Beli krajini in na ozemlju med Savo in Krko v aprilu in v prvi polovici maja 1943.

Prav tako pomembne so bile tudi druge oblike pomoči slovenskega osvobodilnega gibanja. Tako v poročilu okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko z dne 12. junija 1943 pokrajinskemu komiteju KPS za Slovensko primorje zasledimo podatek, da so v zadnjem času mobilizirali v Trstu nekega zdravnika in ga napotili 13. Primorsko-goranski diviziji v Gorski kotar. Hrvatom je namreč močno primanjkovalo sanitetnih strokovnjakov, zato jim je takšna pomoč Slovencev mnogo pomenila. Tudi kasneje so skušali pomagati, če so le mogli.⁵⁸⁹

Sredi novembra se je omenjena bolnišnica spet morala preseliti na Zumberk zaradi nemške ofenzive na osvobojeno ozemlje v Sloveniji. Zdaj je bila bolnišnica mnogo večja kot ob svojem nastanku. Njene oddelke so razmestili v vaseh Gaj, Sekuliči, Kukljaji, Doljani, Dučiči in Pilatovci. Sredi decembra 1943 je štela okrog 305 ljudi, v začetku 1944 pa že 335 ljudi, oziroma 184 ranjencev ter 151 stražarjev in bolniškega osebja. Z bolnišnico je bila tudi sanitetna šola. Na novem kraju so začeli tudi adaptirati stare in graditi nove stavbe,



Dučiči na Žumberku, sedež slovensko-hrvaške vojaške partizanske bolnice

organizirali pa so tudi prvi higienski tečaj. V začetku januarja 1944 je upravnika dr. Ivana Pintariča zamenjal dr. Igor Tavčar.

V pozni jeseni 1943 je bil položaj v bolnišnicah 7. korpusa precej težak, saj so bile natrpane z bolniki, razen tega pa je bilo težko najti varne prostore za gradnjo novih bolnišnic. Podobno je bilo tudi na Hrvaškem. Ta problem so nato skušali ublažiti z evakuacijo ranjencev in invalidov v Italijo, kjer bi se lahko zdravili v zavezniških vojaških bolnišnicah.

Vrhovni štab je 19. novembra 1943 izdal ukaz glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske, kako naj pošilja težke ranjence z ladjami v Italijo.⁵⁹⁰ Edvar Kardelj je v imenu vrhovnega štaba 25. decembra naložil glavnemu štabu Slovenije, naj v sporazumu z glavnim štabom Hrvatske premesti težke ranjence najprej na Hrvaško, nato pa z njenimi ladjami v Italijo. Zaradi velike izčrpanosti ranjencev, zime, pomanjkanja toplih odej in pogostih premikov nemških sil decembra 1943 in januarja 1944, transport ranjencev 7. korpusa to zimo ni bil mogoč. Jeseni 1943 je glavnemu štabu Hrvatske uspelo poslati le 220 težkih ranjencev v Italijo z Visa.⁵⁹¹ Tako je sanitetni

odsek glavnega štaba NOV in PO Slovenije moral še naprej, skoraj do konec 1944, skrbeti za težke ranjence slovenskih partizanskih enot, vključno tudi tiste, ki so bili v slovensko-hrvaški bolnišnici na Žumberku.

Prvi večji transport težkih ranjencev na Hrvatsko se je odpravil 25. decembra 1944. V njem so bili 203 ranjenci. Odpravili so jih iz Ostrca in Kostanjevca v Žumberku z vprežnimi vozovi.⁵⁹² Zvečer 26. decembra je transport v smeri Sveta Jana—Plešivica prispel do Kupinca, odkoder se je moral vrniti v Purgarijo, ker so nemške enote zaprle pot proti Kordunu. Nekaj naslednjih dni je transport čakal med Purgarijo in Sveto Jano ter počival, saj so bili ranjenci precej izčrpani. Vodstvo transporta je moralo rešiti še druge težave. Ni moglo vzpostaviti zveze s štabom 34. divizije 4. hrvaškega korpusa, ki naj bi zavaroval pohod. Iz transporta so 42 težkih in nepokretnih ranjencev vrnili v slovensko-hrvaško partizansko bolnišnico na Žumberku, nato pa so nadaljevali pohod proti Kupincu, kamor so prispeli 30. decembra. Od tod je bila pot na Kordun svobodna. Za varnost in pomoč transportu so zdaj skrbele enote 4. korpusa in zaledne oblasti na Kordunu, ko pa se je gibal preko Like, sta zanj skrbela 11. hrvaški korpus in tamkajšnje ljudske oblasti.

V osvobojenem Novigradu blizu Zadra so 5. januarja 1945 ustanovili bolnišnico glavnega štaba NOV in PO Slovenije po predhodnem sporazumu s sanitetnim odsekom glavnega štaba Hrvatske.⁵⁹³ Tedaj je v Novigrad prispel tudi transport slovenskih ranjencev. Bolnišnica se je namestila v prostorih občinskega in sokolskega doma, čez nekaj časa pa še v prostorih šole, ki jih je narodnoosvobodilni odbor Novigrada dodelil upravi baze glavnega štaba Slovenije v Dalmaciji.

Zaradi prihoda novih ranjencev se je bolnišnica hitro širila, tako da je mesec dni po ustanovitvi, se pravi 7. februarja 1945 dobila še dve štirinadstropni stavbi v Zadru, ki ju je dalo poveljstvo Zadarskega vojaškega področja, ki je hkrati prevzelo tudi skrb za prehrano. Uprava slovenske baze je pripravljala bolniške prostore za namestitev 1500 ranjencev in bolnikov.

V vasi Curile, kilometer severovzhodno od Metlike, se je 25. februarja 1945 zbralo okrog 800 ranjencev, invalidov in bolnikov, da bi čez Kordun odšli v Dalmacijo. Ta transport je vodil polkovnik Stane Potočar. Naslednjega dne se je kolona



Bolnica za lahke ranjence iz Slovenije v Novigradu pri Zadru v začetku 1945

podala na pot, njen premik pa je varovala 9. brigada 18. divizije. Kolona je šla čez Sveto Jano in železniško progo Zagreb—Karlovac do Pisarevine, odkoder so ranjence in bolnike s tovornjaki razpeljali do Topuskega, kjer je že bila slovenska sprejemna bolniška baza. Od tod so ranjence kot že prej prepeljali čez Liko v Dalmacijo.

Do konca marca 1945 je baza glavnega štaba Slovenije v Zadru sprejela tudi 2000 beguncev, ki so večinoma prišli iz Bele krajine. Uprava bolnišnice je morala organizirati strogo karanteno, ko so med 547 partizani albanskega rodu odkrili ²² primerov pegavega tifusa.

Ustanovitev baze in bolnišnice glavnega štaba Slovenije v Dalmaciji je omogočila dovoz zdravil in sanitetnega materiala, ki ga je v veliki meri primanjkovalo tako enotam kot bolnišnicam 7. korpusa, pa tudi bolnišnici v Žumberku.

Vse 1944. leto je slovenskim in hrvaškim bolnišnicam veliko pomagala lekarna Bartulič v Zagrebu.

Iz nje so samo v eni pošiljki poslali material, ki je bil vreden kakih 20.000 kun. Njene materialne možnosti so bile zelo velike, problem sta predstavljala le prevzem in prevoz materiala iz Zagreba na osvobojeno ozemlje.

Sodelovanje na področju sanitete je lep primer, kako sta slovensko in hrvaško osvobodilno gibanje z združenimi močmi reševala številne in težavne skupne probleme partizanskih enot.

V vojnih razmerah je to bilo zelo težavno, ker je primanjkovalo strokovnih kadrov in materialnih sredstev, pa tudi za uspešno zdravljenje in namestitve ranjencev in bolnikov je bilo potrebno veliko iznajdljivosti. Slovensko osvobodilno gibanje je hrvaškim partizanom nudilo veliko pomoči v strokovnih kadrih in zdravljenju borcev. Hkrati pa je tudi vodstvo osvobodilnega gibanja Hrvatske na različne načine omogočalo sosedni Sloveniji, da lažje rešuje probleme, pred katerimi so se znašli slovenski partizani. Pomagali so zlasti pri transportu ranjencev in pri razmeščanju bolniških baz na hrvaškem ozemlju.

Zdravstvena služba Slovenije je razvila organizacijo, ki kot celota pomeni dragoceno izkušnjo iz osvobodilnega boja slovenskega naroda. Lahko jih štejemo kot izkušnje, ki so pomembne za vse narode Jugoslavije.

Morda jih bodo v primeru vojne morali uporabljati tudi drugi mali narodi, če se bodo znašli v podobnih težavah in če se bodo morali bojevati za svoj nacionalni obstoj, kot so se bojevali jugoslovanski narodi.

OSVOBODILNO GIBANJE V PREKMURJU IN MEDJIMURJU

V naših razglabljanjih se moramo na kratko dotakniti še dogajanj v Prekmurju in Medjimurju, kjer od začetka novembra 1941 pa do konca zime 1944 ni bilo organiziranega narodnoosvobodilnega gibanja, saj ga je sovražnik, kot smo že omenili, s hudimi udarci zatrl. Od decembra 1941 do marca 1943 so madžarski fašisti priredili tudi več sodnih procesov proti slovenskim in hrvaškim aktivistom, da bi prebivalstvo teh krajev zastrašili in preprečili razvoj gibanja.

V skrbi, da tudi na tem koščku slovenske dežele razvije osvobodilni boj, je aprila 1944 vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja Slovenije poslalo na politično delo v Prekmurje Jožeta Kramarja-Juša in Daneta Šumenjaka-Mirana.⁵⁹⁴ Kramar je bil član oblastnega komiteja SKOJ za Štajersko. Poslali so

ga iz Bele krajine na Štajersko, od tam pa se je moral prebiti v Prekmurje, kjer naj bi položil nove temelje osvobodilnem gibanju. Šumenjak je do aprila delal v Trstu kot član varnostnoobveščevalne službe, ko ga je vodstvo poslalo v štab 4. operativne cone Slovenije, od koder naj bi odšel v Prekmurje.

V prvi polovici maja so madžarske oblasti ponovno začele z aretacijami v Prekmurju in Medjimurju. Aretirali so okrog 30 ljudi, ki so jih zaprli v Čakovcu in nato postavili pred vojaško sodišče. Več so jih obsodili in internirali v nemška koncentracijska taborišča, kjer je večina pomrla.

Junija 1944 se je pri Ljutomeru Dane Šumenjak sestal z Jožetom Kramarjem in Francem Kosijem. Nemško-madžarsko mejo so prešli 4. julija pri Štrigovi in se napotili v Prekmurje. Tedaj se je v tem predelu Slovenije začelo novo obdobje organiziranega dela.

Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Štajersko je na svoji seji, ki je bila 27. julija 1944, sklenil povečati število aktivistov severno od Drave, da bi oživilo delo na območju Slovenskih goric, Ptuja, Ljutomera in Čakovca.⁵⁹⁵

V začetku julija, še preden sta prišla Kramar in Šumenjak, je šest mladeničev sklenilo oditi v partizane na Pohorje, kar pa jim ni uspelo zaradi slabo urejenih terenskih zvez. Odhod v partizane je uspel le Martinu Kolenku, ki se je prebil do Kozjaka in se priključil Lackovemu partizanskemu odredu.

Čez nekaj časa sta Kramar in Šumenjak uspela vzpostaviti zvezo z nekaterimi svojimi znanci, prek njih pa z ostalimi simpatizerji narodnoosvobodilnega gibanja. Tako sta ustvarila prve zarodke za začetek političnega dela. Veliko slovenskih mladeničev se je začelo izmikati mobilizaciji, kot so to počeli na nemški okupacijski coni na Štajerskem že v začetku 1943. Nekaj jih je tudi dezertiralo iz madžarske vojske in so, kot tisti, ki so prihajali na dopuste, širili vesti o hitrem prodiranju Rdeče armade na zahod in o gotovem propadu fašističnega reda ne le v okupiranih državah, temveč tudi v nacistični Nemčiji sami.

Kramar in Šumenjak sta se sredi avgusta povezala tudi z Miškom Kranjcem, ki se je po septembrskih dogodkih 1941 umaknil v ilegalo. Na skupnem sestanku so analizirali položaj v Prekmurju in se dogovorili kako bi usmerili nadaljnje delo.

Po treh mesecih so poslali sporočilo pokrajinskemu komiteju KP Slovenije za Štajersko. V njem so poročali o rezultatih svojega dela in orisali situacijo v Prekmurju. Omenili so tudi, da jim je uspelo prodreti v 20 vasi in v Mursko Soboto, kjer so vzpostavili poverjenike, ki pridobivajo nove ljudi. Del tistih, ki so v prejšnjih letih bili pasivni, je začel kazati vse večje sovrašтво do okupatorja, pristaši teorije, da še ni čas za boj, pa so imeli vse manj vpliva. V posameznih krajih so začeli zbirati orožje. Tako so nabrali 20 pušk, ki so jih ljudje hranili še od razpada stare jugoslovanske vojske. Istočasno se je odprla tudi možnost za mobilizacijo v NOV. Odzvali bi se jim predvsem tisti, ki so se izmaknili mobilizaciji v okupatorsko vojsko in dezertirji. Oktobra so hoteli ustanoviti partizansko enoto, ki bi izvajala manjše akcije, večino novincev pa bi poslali čez Muro in nemško-madžarsko mejo na Pohorje v enote 4. operativne cone.

V začetku oktobra je v Prekmurje prodrla skupina partizanov, ki jih je vodil obveščevalni oficir glavnega štaba NOV in POS Ivan Majnik-Džems. V skupini je bilo 25 partizanov, ki so bili iz Pohorskega partizanskega odreda.⁵⁹⁶ Prišli so čez Slovenske gorice. To je bil zelo drzen podvig in je bil veliko presenečenje za prebivalstvo in okupatorje. Prvič so ljudje videli partizane in so se prepričali, da partizani niso lačna in razpuščena podivjana vojska, ki ropa in terorizira, kot jih je slikal madžarski tisk nekaj dni prej, ko se je pojavila skupina. V vasi Gibina pri Ljutomeru se je skupini pridružilo 6 mladincev. Na Bogojini so partizani priredili miting.

Šestega oktobra so četo pri Fokovcih v gozdu z vseh strani napadli sovražni vojaki. Bila je nevarnost, da bodo četo obkolili in uničili. Četa pa se je z večjim manevrom izognila udarcu in se umaknila v hribe. Sovražnik je udaril v prazno. Pred tem je četa ujela nekega madžarskega narednika, vodjo patrolje, ki je pri Polani naletela na četo, ki je počivala. Po krajšem zaslišanju so narednika izpustili.

Med 6. in 9. oktobrom so madžarski vojaki blokirali cesto Lendava—Murska Sobota, da bi preprečili prodor partizanov čez Muro proti Slovenskim goricam in jih potem uničili na ravninskem terenu med Muro in Lendavo. Tudi tokrat niso imeli sreče, saj se je četa, dasiravno je bila nekoliko razbita, prebila čez reko pri vasi Gibini in 9. oktobra nadaljevala pot proti Pohorju.

Ta prodor v najsevernejši del slovenskega prostora je bil bolj političnega kot vojaškega pomena. To je bilo prvič, da se je tod sovražnik spopadel z organizirano skupino. Vest o prodoru se je razširila celo do Budimpešte.

Tudi vodstvo osvobodilnega gibanja v severni Hrvatski se je trudilo, da bi obdržalo kontinuiteto boja hrvaškega prebivalstva v Medjimurju ne glede na velike težave, ki so nastale zaradi nekaj zaporednih izgub v prvem letu upora.⁵⁹⁷

V začetku junija 1944 so na pobudo okrožnega komiteja KPH za Varaždin ponovno ustanovili Pomursko partizansko četo na območju 10. korpusa NOVJ. Imela je nalogo iz baz na Kalniku občasno prodirati v Medjimurje in se boriti proti madžarskemu okupatorju. Ob ustanovitvi je štela 26 borcev, ki so večinoma imeli avtomatsko orožje, nekaj pušk in en puškomitraljez.⁵⁹⁸ Četa je tja krenila iz Moslavine. Dravo je prešla pri vasi Hrzanice in se napotila v Turčišče, kjer je bila dva dni. čez nekaj časa je začela z boji in je imela kmalu 7 ranjenih; med njimi je bil tudi komisar čete. Po petih dneh bivanja v Medjimurju se je morala zaradi močne sovražne intervencije iz čakovske postojanke umakniti nazaj na Kalnik. Tako so prej delale tudi prejšnja Medjimurska partizanska četa in diverzantske skupine.

Oktober istega leta je štab Kalniškega odreda poslal v Medjimurje en bataljon.⁵⁹⁹ V noči na 27. oktober se je napotil proti Dravi, jo med Prelogom in Podbrestom prebredel in se naslednje noči že razmestil v vaseh Novakovac in Dekanovac ob Muri. Naslednje noči je odšel v Podturen, kjer je zjutraj bil miting. Dne 30. oktobra je ena četa bataljona napadla sovražnika v Paklenici ob železniški progi Čakovec—Lendava, druga pa orožniško postajo v Murskem Središču.

V boju sta bila ubita dva orožnika, ujeli pa so 6 madžarskih vojakov. Večini sovražnih vojakov je uspelo pobegniti. Zapolnili so tudi večjo količino vojaškega materiala in opreme. Sledil je napad na Selnico pri Murskem Središču, kjer je bilo okoli 16 vojakov, ki so stražili petrolejske vrelce. Tik pred napadom so postojanko dopolnili z 80 vojaki. Po enourni in zelo hudi bitki se je sovražnik predal. Ob tem je bataljon ujel 56, ubil 12 in ranil 15 sovražnih vojakov. Prva četa, ki je bila v neposrednem napadu, je imela 1 mrtvega in dva teže ter nekaj laže ranjenih. Pri umiku iz boja so partizani razorožili še 6 sovražnih vojakov in zaplenili 12 pušk na Že-

lezni gori, severozahodno od Čakovca ob slovensko-hrvaški meji. Komisar je govoril ujetnikom in jim v madžarščini pojasnil cilje narodnoosvobodilnega boja. Nato so ujetnike izpustili.

Po teh akcijah se je bataljon 3. novembra vrnil na Kalnik s 60 novimi borci. Po štirinajstih dneh bivanja na Kalniku je k bataljonu prišlo okoli 180 medjimurskih Madžarov, iz katerih so čez nekaj časa ustanovili madžarski partizanski bataljon »Šandor Petöfi«, ki so ga kasneje vključili v istoimensko brigado v Slavoniji.

K uspehom bataljona so veliko pripomogli tudi terenski delavci Medjimurja, ki so hodili z bataljonom in pomagali z vsemi potrebnimi informacijami. Vztrajno delovanje slovenskih političnih delavcev v Prekmurju, devetdnevno bivanje čete Pohorskega odreda ter njeni sicer kratki, toda uspešni spopadi s sovražnikom, pa tudi občasne, zelo uspešne diverzantske akcije kalniških partizanov v Medjimurju, vse to je utrdilo zavest slovenskega in hrvaškega prebivalstva teh krajev, ki se je začelo odločati za narodnoosvobodilni boj. Ta boj je bil edino zagotovilo, da se bodo lahko vrnili v matično domovino. Tega so se zavedale tudi madžarske oblasti, ki so sredi oktobra uprizorile nov val aretacij v Prekmurju.

V teh dogodkih so padli slovenski aktivisti, ki so se hrabro borili proti madžarskim fašistom. Njihovo delo so nadaljevali novi delavci, ki jih je poslal pokrajinski komite KPS za Štajersko in partijsko vodstvo Slovenije, da bi še naprej združevali ljudske množice v narodnoosvobodilnem gibanju, da bi tudi ljudje teh območij aktivno osvobajali domovino izpod tujega jarma.

SLOVENCİ IN HRVATI V PREKOMORSKIH BRIGADAH

Najbolj oddaljeno in ločeno področje skupnih akcij Slovencev in Hrvatov, katerega ni mogoče zanemariti, je bilo v severni Afriki in Južni Italiji, kjer se je pred in po kapitulaciji fašistične Italije zbralo več tisoč Slovencev in Hrvatov, pa tudi pripadnikov drugih narodov Jugoslavije. Med njimi je bilo največ primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov. To so bili večinoma bivši italijanski vojaki, interniranci, ujetniki in zaporniki, ki jih je v te kraje zanesla vojna vihra.

Takoj po kapitulaciji Italije so začeli ustanavljati svoje enote in se priključevati v NOV Jugoslavije.

Prvo prekomorsko brigado so ustanovili 20. oktobra 1943. Imela je 4 bataljone, tako kot partizanske brigade v domovini. Sestavili so jih po nacionalni pripadnosti. V 1. in 2. bataljonu so bili Slovenci, v 3. Črnogorci, v 4. pa Hrvatje iz Istre in Dalmacije. V tem času je to bila prva enota NOVJ, v kateri so bile zastopane skoraj vse nacionalnosti Jugoslavije. Brigada je ob ustanovitvi štela 1886 borcev in je bila skoraj dvakrat močnejša od starih brigad v domovini ob njihovih ustanovitvah. V štabu te brigade so bili komandant Savo Čelebić, komisar Ivo Mardešić, namestnik komandanta Riko Malalan in pomočnik komisarja Stane Bobnar.⁶⁰⁰

Potrebno je omeniti, da so brigado organizirali v ilegali, za hrbtom četniških agentov in zavezniških poveljstev. Takrat zavezniki še niso uradno priznali NOV Jugoslavije kot svojega polnopravnega zaveznika. Njihovi organi so celo nagajali taboriščnemu komitetu v Carbonari blizu Barija, ki je vodil protifašistično borbo Jugoslovanov in jih vključeval v partizanske enote. Zavezniška policija je pred proslavo oktobrske revolucije 6. novembra celo aretirala 14 članov narodnoosvobodilnega odbora in nekaj aktivistov. Obtožili so jih, da so pripravljali revolucijo v Italiji. Zaradi takih postopkov je taboriščni komite pisal zavezniškemu poveljstvu in energično protestiral proti neosnovanim postopkom njegovih organov. S protestom je komite seznanil tudi predstavništvo NOVJ pri zavezniškem poveljstvu v Bariju. Pod pritiskom močne enotnosti Jugoslovanov in po intervenciji jugoslovanske vojaške delegacije je zavezniško poveljstvo popustilo. Njegovi predstavniki so 17. novembra obvestili komandanta in komisarja brigade, da zavezniško poveljstvo priznava partizane kot zaveznike in da so se zavezali oborožiti in odpeljati v domovino 5000 Jugoslovanov. Tako je brigada postala legalna enota in se je kmalu preselila v tabor v Gravini, kamor so postopoma prihajale nove skupine ljudi z raznih območij, ki so bila pod nadzorstvom zaveznikov. Brigada je tako stalno naraščala. Pred odhodom v domovino konec novembra 1943 je imela 6 bataljonov in 2800 borcev.⁶⁰¹

Med 25. novembrom in 17. decembrom so brigado z zavezniškimi in jugoslovanskimi ladjami prepeljali v domovino, na srednje dalmatinske otoke. Njeni 1., 2. in 3. bataljon so

bili razporejeni na Korčuli, 4. na Visu, 5. in 6. bataljon pa na Hvaru. Brigada je bila zelo velika, saj je bila trikrat močnejša od največjih partizanskih brigad v tem času. Zaradi tega je bila na otokih nekoristna. Sklenili so iz nje odločiti del enot in iz njih ustanoviti še eno brigado. Tako je nastala

2. prekomorska brigada, ki so jo ustanovili na Visu in Hvaru.

Obe enoti sta od 22. do 26. decembra sodelovali z enotami

26. dalmatinske divizije v boju proti nemškim silam pri obrambi Korčule. V teh bojih je 1. prekomorska pretrpela velike izgube, še posebej njen 1. bataljon. V začetku 1944 so obe brigadi začasno ponovno združili v eno enoto na otoku Visu in jo prepeljali na obalo, kjer se je 7. januarja izkrcala v Dragi blizu Pakošanov pri Zadru. Od tod je po ukazu vrhovnega komandanta NOV in POJ odšla v Bosno. Po šestnajstdnevnem napornem pohodu po zasneženih planinah Like in Bosne je brigada prišla v Drvar, sedež vrhovnega štaba NOV Jugoslavije. Ker je bila sestavljena iz bivših internirancev, slabo opremljena in ker so borci bili slabotni in bolehní, so jo na ukaz vrhovnega komandanta razformirali in jo po delih vključili v partizanske enote v Bosni.

V 13. hrvaško proletarsko brigado so dodelili 600 Slovencev, ki so se borili skupaj s Hrvati in Srbi.

Tudi z odhodom 1. in 2. prekomorske brigade boj Slovencev in istrskih Hrvatov na dalmatinskih otokih ni prenehal.

Marca 1944 so iz Italije na Vis prepeljali 3. prekomorsko brigado, ki je štela 1866 borcev, med katerimi je bilo 1120 Slovencev, 450 Hrvatov, 125 Črnogorcev, 150 Italijanov, 15 Srbov in 16 pripadnikov drugih narodnosti Jugoslavije.⁶⁰²

Številke kažejo, da je brigada bila podoba bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov.

Po prihodu na Vis se je brigada priključila 26. diviziji NOV in PO Hrvatske in sodelovala pri obrambi otoka. Ob bombardiranju je tam pretrpela tudi prve izgube. Ognjeni krst je doživela v začetku junija v boju z nemškimi enotami na Braču. Med številnimi boji, ki jih je bila, so posebej omembe vredni boji pri Kolovratu in Šibeniku, kjer je brigada pobila 100 in ujela 245 sovražnih vojakov in oficirjev, boji za osvoboditev Knina, kjer je imela 400 mrtvih in pogrešanih. Boj za osvoboditev Mostarja je bila tretja velika bitka, v kateri je padlo okoli 500 njenih hrabrih borcev. Bri-

gada je nato sodelovala v težkih bojih, ki jih je imela 26. divizija v zaključnih operacijah za osvoboditev na območju Like, Gorskega Kotara in Hrvaškega Primorja.⁶⁰³

Četrta prekomorska, ki so jo ustanovili šele 7. septembra 1944 je ostala v Italiji, kjer je delala pod vodstvom uprave jugoslovanske baze in zavezniškega poveljstva. Pomagala je pri oskrbi osvobodilne vojske Jugoslavije z vojaško opremo in pri evakuaciji ranjencev iz Jugoslavije v bolnišnice v Italiji. Hkrati so se v taborišču Gravini v južni Italiji zbirali Slovenci iz Italije, Alžira in Francije, ki so novembra krenili v Split. Tam se jim je pridružila skupina Slovencev, ki so jih pripeljali iz Anglije. Obe skupini sta 23. decembra ustanovili 5. prekomorsko brigado, ki je štela 3200 mož. Marca

1945 se je priključila 20. hrvaški diviziji.⁶⁰⁴ Po osvoboditvi vzhodne Like, kjer je v bojih tudi sama sodelovala, so jo poslali v Slovenijo. Čez Kolpo je šla pri Vinici 17. aprila 1945 nato pa nadaljevala boje v Suhi krajini. Čez nekaj časa so jo razpustili in njene borce razporedili po enotah 7. korpusa NOVJ, ki so bile zaradi stalnih bojev že zelo oslABLJENE.

Razen teh enot so bile ustanovljene tudi enote drugih rodov vojske, tankovske, topniške, letalske in druge, v katerih je bilo veliko Primorcev in Istranov. Tudi te enote so dale pomemben prispevek k osvoboditvi ne le Hrvaške in Slovenije, temveč tudi drugih jugoslovanskih dežel.

Nastajanje prekomorskih brigad je še ena potrditev, kako težke razmere in nevarnost za nacionalni obstanek združuje ljudi v boj proti skupni nevarnosti, ne glede na narodnost in druge razlike. S svojim bojem po italijanskih taboriščih in kasneje v sklopu partizanskih enot so borci Primorja in Istre še poglobili slovensko-hrvaško bratstvo v orožju, za katerega so tudi pred nastankom prekomorskih brigad dali življenja mnogi sinovi obeh narodov.

* * *

Če primerjamo sodelovanje v četrtem letu osvobodilne Vojne s prejšnjimi obdobji vidimo, da je prej prevladovalo sodelovanje, ki je bilo predvsem vojaškega operativnega značaja, kasneje pa je razen tega zajelo še mnoga druga področja. Razvila se je tudi blagovna menjava in široka skupna zdravstvena služba partizanske vojske.

Dasiravno so gospodarsko sodelovanje zahtevale predvsem potrebe ljudske vojske, je velikokrat blažilo tudi potrebe civilnega prebivalstva in imelo hkrati tudi političen pomen, še posebej v Gorskem Kotaru, kjer je okupator izkoriščal težak položaj prebivalstva, da bi lahko širil svoj vpliv. Ko so Slovenci Hrvatom dajali predvsem hrano, so onemogočali sovražne propagandne manevre in ljudskim oblastem pomagali, da so mogle olajšati trpljenje prebivalstva teh krajev. S tem so vnovič potrdili dejstvo, da je uspeh nekega gibanja odvisen od trdne povezave z gibanjem sosednjega naroda, ki se borita za skupen cilj.

Sodelovanje je v tem letu na posameznih območjih bilo različno, na kar so vplivali različni vzroki.

Med štabom 9. korpusa in operativnim štabom NOVJ za Istro, oziroma štabom 43. divizije tesno in dolgotrajno sodelovanje ni prišlo do izraza zaradi geografskih in drugih faktorjev. Enote 9. korpusa so se namreč morale naslanjati predvsem na območje Julijskih Alp, s katerega so se lažje upirale močnejšemu sovražniku. Južneje od črte Postojna—Vipava—Gorica so te enote operirale le občasno in so od tam, zaradi razmer, ki niso dopuščale daljšega bivanja, ostajale le krajši čas. Razen tega so enote 9. korpusa iz severnega dela Slovenskega primorja prodirale tudi v Slovensko Benečijo, zahodno Koroško in Gorenjsko, kar je bilo v skladu z nameni vodstva osvobodilnega gibanja Slovenije. Bilo je namreč potrebno, da bo gibanje prisotno na vsem etničnem ozemlju Slovencev preden se vojna konča. S tega območja je lahko neposredneje vplivalo tudi na demokratične sile v Italiji in Avstriji. Cilji gibanja so določali značaj vojaških operacij. Iz baze na srednjem območju tega prostora, s svojega osvobojenega ozemlja v osrednji Primorski, je 9. korpus lahko uspešno napadal tudi komunikacije Beljak—Jesenice—Ljubljana; Beljak—Trst in Ljubljana—Trst, ki so za nemško vojsko v severni Italiji in na severnem Jadranu bile zelo pomembne.

Neugodni pogoji na istrskem polotoku in njegov velik pomen za sovražnika so prisilili operativni štab za Istro, da se naslanja na Čičarijo in Učko, med sovražnimi ofenzivami pa na zahodna pobočja Snežnika, da bi se enote izognile obkolitvam in uničenju. Zato so bile baze 9. korpusa od baz 43. divizije oddaljene 70 do 80 kilometrov. V takih razmerah je bila edino sredstvo za medsebojno obveščanje radio zveza.

Prav zato so se istrske enote jeseni 1944 prirodno naslo-nile na 7. korpus v Ljubljanski pokrajini in na 13. Primorsko-goransko divizijo v Gorskem Kotaru, kar jih je od 9. korpusa še bolj oddaljevalo. Deveti korpus je ostal vse do zaključnih operacij na najbolj izpostavljenem delu jugoslovanskega bo-jišča osamljen in ni mogel sodelovati s svojimi sosednimi velikimi enotami.

Na območju Dolenjske, Korduna in Zumberka je bilo so-delovanje, kot že prej, vsestransko in intenzivno. To je bila posledica tesne povezanosti vodstev obeh gibanj še v prejš-njih letih vojne, pa tudi ugodnih vplivov vrhovnega štaba NOV in POJ, ki je v povezanosti slovenskega in hrvaškega gibanja videl silo, ki se lahko uspešno upre premočnemu sovražniku na tem strateško zelo pomembnem delu jugoslo-vanskega bojišča. Sadovi bi lahko bili še boljši, zlasti glede vojaških zadev, če bi le štaba 4. in 7. korpusa NOV bila bolje medseboj povezana, kar pa je preprečevalo pomanjkanje sred-tev za zveze. Ta pomanjkljivost se je pokazala pred začet-kom skupnih operacij na Žumberku in karlovškem območju. Kljub temu pa je skupni operativni štab operacije združenih enot vodil uspešno, še toliko bolj, ker so v bojih sodelovale enote štirih divizij Hrvatske in Slovenije, kar je bila naj-večja grupacija, s katero je kdajkoli razpolagal kak štab od začetka sodelovanja. Primer vojaške spretnosti je predvsem uporaba 15. divizije, katere manever pri napadu na Bosiljevo je pozitivno vplival na celo operacijo na Žumberku.

Kljub velikim naporom glavnih štabov NOV in PO Hr-vatske in Slovenije, da bi ustvarili sodelovanje med 10. kor-pusom in 4. operativno cono, to ni najbolje uspelo. Sodelovanje je ostalo na ravni kurirskih in radijskih zvez, občasno pa so občevali tudi prek okrožnega komiteja KPH za Krapino. Tudi tu so, kot v Istri in Slovenskem primorju, geografski, eko-nomski in politični ter strateški pogoji vplivali na oddaljenost baz slovenskih in hrvaških partizanskih enot. Stab 4. opera-tivne cone se je namreč moral naslanjati na Savinjske Alpe in Pohorje, odkoder je lahko uspešneje deloval proti manjšim postojankam na Štajerskem in na komunikacije Dravograd—Maribor, Maribor—Celje in Celje—Kamnik. Tam je bilo treba tudi vplivati na razvoj osvobodilnega gibanja v vzhodnem delu Gorenjske in Koroške ter v Prekmurje.

Štab 10. korpusa pa je svoje sile naslanjal predvsem na Bilogoro in Moslavačko goro, kamor so ga pritegnili predvsem ugodne možnosti za prehrano in namestitev enot, posebno pa še operativni razlogi, saj se je lahko neposredneje naslonil na 6. (slavonski) korpus NOVJ, kar je prišlo do večjega izraza po osvoboditvi Beograda in po vzpostavitvi srem-ske fronte, saj sta oba korpusa morala sodelovati z glavnino NOVJ v zaledju nemške fronte.

To je povzročilo veliko oddaljenost med bazami 4. operativne cone in 10. korpusom. Razdalja je merila okoli 120 kilometrov zračne črte, kar je neposredno občevanje med štabi skoraj onemogočalo, otežkočalo pa je kurirske zveze.

Takšna oddaljenost je zelo omejila učinkovitost poveljevanja enotam severno od Save. Med glavnim štabom Slovenije in štabom 4. operativne cone je zračna razdalja znašala več kot 100 kilometrov, prav tolikšna pa je bila med glavnim štabom Hrvatske pri Plitvičkih jezerih in štabom 10. korpusa pri Cazmi.

S štabi, ki so bili južno od Save, sta glavna štaba lahko kontaktirala neposredno, kadarkoli je bilo potrebno, kar je seveda na samostojne in skupne vojaške operacije ugodno vplivalo.

Stična območja, na katerih ni bilo povezav in sodelovanja niti v tem letu, so bila v Prekmurju in Medjimurju, kjer se zaradi posebnih okoliščin partizansko gibanje ni moglo razviti.

Razporeditev slovenske in hrvaške narodnoosvobodilne vojske koncem 1944 je bila ugodna, saj so bile pod njunim nadzorstvom vse glavne komunikacije v zaledju nemške fronte med morsko obalo in Dravo. Napadi na prometne zveze in sovražne kolone so v veliki meri pospešili napredovanje glavnine NOVJ v zaključnih operacijah za osvoboditev, še posebej pa pri osvoboditvi Istre in Slovenskega primorja.

Peti del

SODELOVANJE SLOVENSКИH IN HRVAŠKIH KORPUSOV Z GLAVNINO JUGOSLOVANSKE ARMAD E V SKLEPNIH OPERACIJAH ZA OSVOBODITEV JUGOSLAVIJE

POLOŽAJ NA JUGOSLOVANSKEM BOJIŠČU V DRUGI POLOVICI 1944

Uspehi, ki so jih dosegle zavezniške armade do sredine 1944 v boju proti fašistični Nemčiji so bili sadovi skupne odločnosti vlad Sovjetske zveze, Anglije in Amerike, da bi uresničile odločitve teheranske konference. V tem prizadevanju so enote Rdeče armade, ki so od začetka leta bile v nepretrgani ofenzivi, junija prišle do črte Čudsko jezero—Velikij Luki—Vitebsk—Mogiljev—Lvov—Jaši—Kišinjev—Odesa. Na italijanskem bojišču sta 8. britanska in 5. ameriška armada prebili obrambo nemških divizij na planinskem masivu srednjih Apeninov in 4. junija zavzeli Rim. Dva dni kasneje se je začelo izkrcavanje v Normandiji. Do konca meseca so vzpostavili strateško mostišče, s katerega so začeli odpirati tako pričakovano drugo fronto v vzhodni Evropi.

Da bi zahodnim zaveznikom olajšali širjenje novega bojišča, je Rdeča armada izkoristila ugodno priložnost in 22. junija začela z veliko ofenzivo na beloruskem bojišču, kjer je do konca julija 1944 razbila nemško središčno skupino armad in prodrla do Visle. Hkrati je zavezniška strateška aviacija intenzivno rušila nemško industrijo. Nemške sile so imele velikanske izgube, tako da so zavezniške vojske sredi 1944 zagospodarile na morju in v zraku, na kopnem pa so postajale vse močnejše⁶⁰⁵

Nemčija je bila v zelo težkem položaju. V njenem vrhovnem poveljstvu vojske so se začela nesoglasja med Hitlerjem in visokimi vojaškimi voditelji, kako naj nadaljujejo vojno. Atentat na Hitlerja 20. julija 1944 je bil izraz krize, v kateri se je znašla Nemčija. Kljub velikim žrtvam je Hitler odbil predlog, da bi črto obrambe pomaknili bliže Nemčiji in sklenil nadaljevati vojno na dotedanjih pozicijah, ker je upal na razdor med zavezniki in sklenitev separatnega miru z zahodnimi silami.

Spričo takšne Hitlerjeve odločitve so na jugoslovanskem bojišču ostale zelo močne nemške in kvislinške enote. V makedoniji je bila 5. bolgarska armada, v Srbiji čete vojaško-upravnega poveljnika Srbije, na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Črni gori in Albaniji je bila 2. oklopna nemška armada, v Istri in Slovenskem primorju ter v zahodni Sloveniji pa je bil razporejen 97. armadni korpus. Na že prej okupiranih delih Slovenije (Štajerska, Gorenjska) so bile različne okupacijske čete, ki so bile pod poveljstvom 18. vojnega okrožja, s središčem v Salzburgu.⁶⁰⁶

Te, pa tudi sile v Grčiji, naj bi preprečile pričakovano zavezniško izkrcanje na Balkan. Posebna njihova naloga je bila varovanje desnega boka sovjetsko-nemškega bojišča in zaščita izkoriščanja surovin na jugoslovanskih tleh, ki jih je nemška industrija neobhodno potrebovala.

Zgodovinski sklepi Drugega zasedanja AVNOJ in velike zmage NOV in POJ so še bolj okrepile vero jugoslovanskih narodov v dokončno zmago. Vero je utrjevala tudi velika moč NOV, ki je sredi 1944 štela 39 divizij, od katerih je bilo 14 hrvaških, 5 slovenskih in več drugih manjših enot.⁶⁰⁷

Konec avgusta istega leta so ustanovili že 43. istrsko divizijo, na Hrvaškem je torej bilo kar 15 divizij. Tako sta Slovenija in Hrvatska do tedaj dali polovico divizij NOVJ. Vse enote jugoslovanske osvobodilne vojske so skupaj šteje okoli 350.000 borcev, pripravljenih, da v končnih naporih osvobode domovino.

Zaradi take moči je jugoslovanska narodnoosvobodilna vojska pomenila zanesljivo povezavo med južnim krilom Rdeče armade in zavezniškim bojiščem v Italiji. Zavezniška poveljstva so vedno bolj občutila potrebo po sodelovanju z enotami NOVJ. Da pa bi bila kos nadaljnjim nalogam, je bilo treba izboljšati njeno tehnično opremljenost.

Na željo britanske vlade je vrhovni komandant NOV in POJ obiskal zavezniško fronto v Italiji, kjer se je 6. avgusta 1944 v Caserti sestel s poveljnikom za Sredozemlje, feldmaršalom Henryjem Wilsonom. Ob tej priložnosti so rešili veliko pomembnih vprašanj, naprimer sodelovanja zavezniškega letalstva z enotami NOVJ, ustanovitev tehnične in oskrbovalne baze v Italiji, ustanovitev letalskih enot NOVJ ob pomoči zavezniških poveljstev, pomoč v preskrbi enot v domovini in zdravljenje ranjencev ter vprašanje vrnitve jugoslovanskih mornariških enot iz sestava zavezniške flote. Sedmega avgusta se je vrhovni komandant NOVJ sestel z zavezniškim poveljnikom kopenskih sil v Italiji generalom Haroldom Alexandrom. Sporazumela sta se o dveh zelo pomembnih vprašanjih. V NOVJ naj bi vključili vse Slovence in Hrvate iz Slovenskega primorja in Istre, ki so bili prisilno mobilizirani v italijanske enote, in še, da bo v duhu, sklepov Drugega zasedanja AVNOJ Slovensko primorje in Istra operacijsko območje NOV Jugoslavije.

Nato je sledil sestanek med vrhovnim poveljnikom NOVJ in predsednikom britanske vlade v Neaplju. Ob tej priložnosti so potrdili sporazum o pomoči narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije in izmenjali mnenja o povojni ureditvi Evrope. Kar se tiče Slovenskega primorja in Istre, je britanski predsednik zastopal interese Italije. Ti predeli naj bi po vojni torej pripadli Italiji. Tako stališče je bilo tudi kasneje prisotno v politiki Velike Britanije, zaradi česar je Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije sklenil, da svetovni javnosti naznani, da so vsi jugoslovanski narodi odločeni, da z bojem pomagajo ljudstvu Slovenskega primorja in Istre, da se priključi matični deželi. Ta odločenost se je zrcalila v govoru vrhovnega komandanta NOVJ 16. septembra 1944 ob pregledu 1. dalmatinske brigade na Visu, kjer je med drugim dejal: »Tujega nočemo, svojega ne damo!«

Sredi 1944 je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja Jugoslavije moralo težišče vojaških operacij prenesti v Srbijo.⁶⁰⁸ Treba je bilo razbiti združene četniške in nedičevske enote, ki bi lahko bile oslomba za obnovo starega velikosrbskega režima in da bi se nanje ne mogli opreti reakcionarni krogi na zahodu za razširitev svojega vpliva v Jugoslaviji.

Hkrati je bilo treba pomagati mladim in že močnim srbskim divizijam v boju za osvoboditev dežele in omogočiti še

hitrejšo vstajo srbskega naroda. Tak prodor močnejših enot bi močno okrepil tudi narodnoosvobodilni boj Makedoncev in vplival na hitrejšo vključevanje Bolgarov v boj proti Nemcem. Ker se je Rdeča armada približevala Balkanu, je bilo mogoče vzpostaviti zvezo z njenim južnim krilom. Eneregичen prodor v Srbijo bi zaprl pot umika proti Podonavju nemški skupini armad »E« iz Grčije in Albanije in ustvaril pogoje za osvoboditev Beograda.

Na ukaz vrhovnega komandanta NOV Jugoslavije z dne 14. julija, se je 28. julija skupina divizij, v kateri so bile 2. proletarska, 5. in 17. divizija, premaknila čez planino Rogozno in Kopaonik in se do 9. avgusta 1944 prebila v območje Aleksandrovc, kjer je vzpostavila zvezo s srbskimi enotami, ki so operirale v dolini Toplice in Jablanice.

Konec avgusta je v zahodni del Srbije, na območje Zlatibora, prodrli tudi 1. proletarski korpus, v prvih dneh septembra 1944 pa se je na prostor zahodno od Užic prebil še

12. vojvodinski korpus. Ta poteza vrhovnega štaba je bila pravočasna, saj je hkrati razbremenila partizanske enote v Srbiji, na katere so močno pritiskale nemške čete, pospešila razpad kvislinških enot in omogočila množičen priliv novih borcev v narodnoosvobodilno vojsko.

Na ukaz vrhovnega komandanta je glavni štab Srbije 6. septembra ustanovil 13. in 14. korpus NOVJ. Tak položaj je zahteval enotnost poveljevanja in novo razdelitev operativnih con. Vrhovni komandant je 15. septembra zato oblikoval posebno skupino, v katero so vključili divizije 1. proletarskega in 12. korpusa, ter jo usmeril proti Beogradu. Do začetka oktobra je ta skupina osvobodila severozahodno Srbijo, četniško-nedičevska oblast pa je razpadla.

Prodor enot Rdeče armade iz Romunije in Bolgarije v vzhodno Srbijo, ki je za ta korak dobila dovoljenje nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije, je narodnoosvobodilni vojski v Srbiji omogočil, da ob pomoči Rdeče armade osvobodi še preostali del Srbije in Beograd.

Osvoboditev glavnega mesta Jugoslavije in skoraj cele Srbije je bila velika zmaga vseh narodov Jugoslavije. Za Srbe pa je bila še posebej pomembna, kajti 10. novembra 1944 je bilo v Beogradu prvo zasedanje velike protifašistične skupščine Srbije, na kateri so predstavniki srbskega naroda v duhu odločitev drugega zasedanja AVNOJ sklenili, da se

Srbija priključi novi demokratični federativni Jugoslaviji kot enakopravna federalna enota. To je za velikosrbsko hegemonijo bil močan udarec. Hkrati se je postavila pred srbski narod in NOVJ, skupaj z ostalimi bratskimi narodi Jugoslavije velika naloga — boj za dokončno osvoboditev cele domovine.

Ko je prodirala glavnina NOVJ v Srbijo in ko so tekli boji za njeno osvoboditev, so divjali srditi boji za osvoboditev ostalih pokrajin na jugovzhodu Jugoslavije. Do 20. oktobra 1944 sta 15. in 16. korpus zlomila zadnji odpor sovražnika v Makedoniji.

Tako so tudi Makedonci prvič v svoji zgodovini izvojevali narodno svobodo in neodvisnost ter postali eden izmed enakopravnih in svobodnih narodov nove Jugoslavije. Skupina kosovsko-metohijskih brigad ter 24. in 46. divizija NOVJ so do 22. novembra osvobodile Kosovo.

Enote 8. korpusa NOVJ so razvijale operacije v skladu z ukazom vrhovnega komandanta ob jadranski obali in so v obdobju september-december 1944 osvobodile Dalmacijo. Z zavzetjem Knina je bila pot po dolini Une in čez Bihač k dolini Save odprta, prost pa je bil tudi prehod čez Gospič v dolino Kolpe.

Osvoboditev Dalmacije je bila zelo pomembna tudi za narodnoosvobodilno gibanje v Sloveniji, saj se je slovensko osvobojeno ozemlje zdaj čez Zumberk, Kordun in Liko povezovalo s svobodno Dalmacijo, kar je omogočalo prevoz ranjencev na območje Zadra v bolnišnice glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter dovoz sredstev za potrebe partizanskih enot in prebivalstva.

* * *

Na severozahodnem delu jugoslovanskega bojišča sta narodnoosvobodilni vojski Slovenije in Hrvatske v drugi polovici 1944 izvedli pomembne operacije v skladu s strateškimi cilji vrhovnega štaba NOV in POJ.

Da bi otežili premeščanje in osredotočenje večjih sovražnih enot v smereh preboja glavne operative skupine divizij, omogočili hitrejši razvoj operacij v Srbiji in pomagali zavezniški ofenzivi v Italiji, je vrhovni štab ukazal vsem glavnim štabom NOV in POJ, naj vse partizanske enote onespособijo komunikacije in tako ovirajo sovražne manevre.

V skladu s temi zahtevami so enote NOV Slovenije junija in julija 1944 napadale proge. Tedaj niso mogle delovati že številne železniške proge: Jesenice—Podbrdo—Gorica, Opčine—Rihemberk—Gorica, Ajdovščina—Dornberk, Grosuplje—Kočevje, Sevnica—Trebneje, Metlika—Karlovac, Novo mesto—Ljubljana. Tudi na progi Trst—Ljubljana—Maribor se je promet odvijal le občasno. Ti uspehi niso bili pomembni le za jugoslovansko vojsko, temveč tudi za zavezniške armade v Italiji. To je priznal tudi zavezniški poveljnik za Bližnji vzhod general Wilson. V depeši, ki jo je poslal vrhovnemu komandantu NOVJ, pravi: »Začudil sem se, ko sem zvedel za zadnje uspehe. Ti so, posebej v Sloveniji zelo pomembni, saj so prekinili važne sovražne prometne zveze.«⁶⁰⁹

Deveti korpus je razen uničevanja železniških prog v Primorju uspešno branil osvobojeno ozemlje kljub številnim sovražnim ofenzivam in tudi mobiliziral, enote 4. operativne cone pa so julija začele osvobajati Zgornjo savinjsko dolino, da bi tako tudi na Štajerskem vzpostavile osvobojeno ozemlje.⁶¹⁰

Glavna naloga 6. (slavonskega) in 10. zagrebškega korpusa NOV Hrvatske je bila poleti 1944 zavarovati žetev v Slavoniji in Moslavini in pošiljati žito na desni breg Save, da bi izboljšali prehrano vojske in prebivalstva v pasivnih predelih Hrvatske. Štaba obeh korpusov sta nato usmerila enote na železniške proge. Šesti korpus je porušil progo Beograd—Zagreb na 598 mestih, 10. korpus pa je hudo oviral sovražni promet na progah Dugo Selo—Križevci, Bjelovar—Kloštar, Bjelovar—Grubišno polje, Varaždin—Koprivnica in Varaždin—Zabok.

V avgustu in prvi polovici septembra je 6. korpus osvobodil Daruvarsko in Požeško kotlino. V bojih so razbili in zajeli številne domobranske in ustaške enote, kar je izzvalo velik dotok novih borcev in omogočilo formiranje novih enot. Korpus je začel delovati proti Podravini, kjer je v sodelovanju z 10. korpusom osvobodil nekaj krajev in vzpostavil svobodno ozemlje. Povezana svobodna ozemlja Slavonije in Podravine so postala trdna baza obeh korpusov. Jeseni sta ponovno napadala promet na zvezah Zagreb—Beograd in Osijek—Virovitica, ki so glede na operacije v Srbiji postale za sovražnika usodno pomembne, zlasti še po osvoboditvi Beograda. Po njih so se namreč oskrbovale nemške divizije na sremskem bojišču.

Ko sta bila osvobojena jugovzhodni del Jugoslavije in Beograd, je območje Slovenije in Hrvatske dobilo poseben pomen, še posebej Istra in Slovensko primorje, Štajerska in Slavonija, saj je mreža njihovih komunikacij povezovala nemško fronto v Italiji in Sremu s fronto na Madžarskem. Da bi zavarovali zaledje teh bojišč, so nemške enote decembra začele ofenzivo, da bi uničile 9. korpus. Hkrati so bile nemške in ustaške enote v ofenzivi tudi proti 10. korpusu v Podravini in 6. korpusu v vzhodni Slavoniji. Cilj te akcije naj bi bil zavzetje mostišča, ki ga je vzpostavila 233. pehotna divizija Rdeče armade pri Virovitici in tudi, da bi potisnili 6. korpus čim dlje od sremske fronte.

Konec jeseni 1944 je narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije ustvarila pogoje za nadaljnje vojskovanje s ciljem, da bi osvobodila še preostale dele države.

SLOVENSKE IN HRVATSKE PARTIZANSKE ENOTE V SKLEPNIH BOJIH ZA OSVOBODITEV DOMOVINE

Doseženi uspehi v boju proti oslabljeni vojski fašistične Nemčije so omogočali hiter prodor v notranjost Nemčije. Sredi marca je Rdeča armada prodrla na Odro in na levem bregu vzpostavila nekaj mostišč. Na zahodni fronti so zavezniki istega meseca prišli na Rajno in na desnem bregu vzpostavili dva mostišča. Tudi angloameriške čete v Italiji so marca končale priprave na ofenzivo, ki naj bi se začela aprila 1945.

Jugoslovanska armada je držala pomemben del fronte, ki je bila del strateškega obroča, ki je oklepal Nemčijo, ki je bila že na koncu svojih moči. Nobena druga armada protihitlerjevske koalicije ni imela v globljem zaledju sovražnega bojišča tako močne in borbene vojske, kot sta to bili narodnoosvobodilni vojski Hrvatske in Slovenije. Njuna aktivnost je vezala nase in izčrpavala zelo močne sovražne enote, kar je zelo koristilo ne le glavni fronti jugoslovanske vojske, temveč tudi zavezniški v Italiji. Spričo takšnega položaja in vloge slovenskih in hrvaških enot je bila kasneje sovražna obramba zelo oslABLJENA, hkrati pa se je povečala dinamičnost operacij glavnine jugoslovanske armade v prodiranju proti zahodu. Toda ko so se vojaške operacije zaveznikov prenesle na nemško ozemlje, so se hitlerjevske enote umikale in predajale

skoraj na vseh bojiščih brez posebnega odpora, le na jugoslovanskem bojišču so se krčevito branile.

Nemška obrambna fronta se je raztezala v Jugoslaviji ob črti Karlobag—Gospič—Bihač—Banja Luka—Sarajevo—ustje Drine — čez Srem do Donave ter naprej ob desnem bregu Drave do Medjimurja. Zasedale so jo sledeče enote: v Liki, Kordunu in Gorskem Kotaru 15. gorski korpus, v dolini Bosne in območju Sarajeva 21. gorski korpus, v Sremu 34. armadni korpus, na desnem bregu Drave od Dalja do Čadjavice 91. armadni korpus, od Čadjavice do Virovitice 15. kozaški korpus v Zagrebu pa 69. rezervni korpus.⁶¹¹

Na posameznih delih fronte so razporedili tudi nekatere domobranske in ustaške divizije, njihov večji del pa je bil v osrednjem delu Hrvatske.

Druga obrambna črta se je severno od Save raztezala vzdolž slovensko-hrvaške meje od Drave do Krškega, odtod pa je tekla ob levem bregu Krke do Novega mesta, nato pa do Ribnice, Blok in kotline Cerknice.⁶¹²

Med Snežnikom in Reko se je naslanjala na linijo utrjenih objektov na stari jugoslovansko italijanski meji. Tudi morska obala od Reke do Tržaškega zaliva je bila utrjena in je imela precej obalnega topništva.

Ta obrambni položaj vzdolž slovensko-hrvaške meje je pomenil nacistom že neposredno obrambo rajha in je omogočal zaščito rokadne železniške proge Trst—Ljubljana—Maribor—Gradec, ki bi nemški vojski služila za umik enot iz Italije, hkrati pa bi preprečeval prodor jugoslovanskim enotam proti Koroški, Slovenskemu primorju in Istri. V Slovenskem primorju in Istri in širši okolici Reke je bil razporejen nemški 97. armadni korpus s 188. in 237. divizijo. Razen le-teh so bile tam še nekatere enote Nedičevega prostovoljnega korpusa in Djujičeve četniške (dinarske) divizije, ki so se bili že prej umaknili iz Srbije in vrsta drugih manjših okupatorskih in kvistinskih enot.⁶¹³

Na Notranjskem in Dolenjskem je bilo sedem SS bataljonov, SS podoficirska šola v Ljubljani, polk ruske osvobodilne armade (ROA), šest domobranskih bataljonov (Rupnikovih) in triinštirideset domobranskih posadnih čet. Na območju Štajerske pa so pred 21. marcem 1945 bile 14. prostovoljna divizija »Galizien«, 18. gorski lovski dopolnilni polk (Treeckova bojna skupina), 17. SS policijski polk, 1. in 2. ba-

taljon 19. SS policijskega polka, zavarovalni polk v Radečah, 18. polk deželnih strelcev (območje Celja), vermanšaftski polk »Untersteiermark« in večje število drugih manjših enot, bataljonov, čet itd.⁶¹⁴

Ko se je pripravljala za pomladansko ofenzivo, je bila narodnoosvobodilna vojska Jugoslavije razporejena takole:

3. armada je bila v Bački in Baranji, 1. v Sremu in Posavini, 2. v vzhodni Bosni, in 4. armada pa v severni Dalmaciji. V zaledju sovražne fronte sta bili NOV Slovenije in Hrvatske. Njuna razporeditev, kot bomo videli, je ugodno vplivala na potek posameznih faz operacij, pa tudi na celoten razvoj dogodkov. Neposredno izza nemške glavne fronte so bili štirje hrvaški korpusi, 4. in 11., ki sta bila južno od Save, ter 6. in 10. severno od nje. Slovenske osvobodilne enote so delovale v zaledju druge obrambne črte. Deveti korpus je bil v Slovenskem primorju, 7. južno od Ljubljane, enote 4. operativne cone pa na Štajerskem in Koroškem.

Pomembno nalogo so zlasti imele tiste hrvaške in slovenske enote, ki so bile južno od Save. Sile 4. in 11. korpusa so v neposrednih akcijah pospeševale napredovanje 4. armade čez Liko in Gorski Kotar, 7. in 9. slovenski korpus pa sta vezala nase sile 97. nemškega armadnega korpusa.

Jugoslovanska armada je morala v poslednji ofenzivi s svojimi hitrimi prodori osvoboditi še neosvojene predele, vključno s Slovenskim primorjem in Koroško ter obkoliti in prisiliti k vdaji okupatorske enote, ki bi spomladi 1945 ostale v Jugoslaviji.⁶¹⁵

Zamisel generalštaba JA za izpolnitev teh ciljev je bila: z močnimi silami prebiti fronto v Sremu in Liki, nato pa v obliki velikih klešč energično prodirati po dolini Drave h Koroški ter ob obali Jadranskega morja k Trstu in po dolini Soče naprej k Celovcu, da bi zaprli obroč okoli nemških in kvislinških čet na območju julijskih Alp in Karavank. Hkrati bi ob pomoči hrvaških in slovenskih partizanskih enot v zaledju sovražne fronte koncentrično nastopali proti Sloveniji, da bi operativno obkolitev spremenili v taktično in tako sovražnika prisilili h kapitulaciji.

Da bi poveljevanje bilo kar najbolj učinkovito, so sklenili, naj četam, ki so še v sovražnem zaledju, poveljujeta glavni štab Hrvatske in Slovenije. Njune poveljniške naloge bi se zmanjševale v skladu z napredovanjem sil na glavni fronti

napada. Tako naj bi glavni štab Hrvatske poveljeval 4. korpusu, dokler se ta ne bi vključil v 4. armado. Prav tako bi glavni štab Slovenije vodil 7. in 9. korpus, dokler bi poveljstva nad njima ne prevzel štab 4. armade. Osnovna operativna naloga hrvaških in slovenskih enot v zaledju je bila preprečiti sovražne manevre z rušenjem prometnih zvez in napadi na postojanke. S tem bi preprečile tudi dovažanje novih enot, ki naj bi okrepile obrambo na glavni fronti. Tako so slovenske in hrvaške partizanske enote posredno sodelovale z drugimi silami jugoslovanske armade na glavni fronti.

V skladu z načrtom, naj bi 4. armada prva šla v ofenzivo, katere končni cilj je bil osvoboditev Istre, Slovenskega primorja in Trsta.

Med pripravami je štab 4. armade navezal stike z glavnim štabom Hrvatske in štabi 4. hrvaškega ter 7. in 9. slovenskega korpusa. Enote 4. korpusa so imele nalogo v začetni fazi posredno sodelovati s 4. armado, dokler ne bi dosegla črte Vrhovine—Otočac—Rab, v drugi fazi pa ščititi njen desni bok in zaledje, ko bi osvobajala Gorski Kotar in Hrvatsko Primorje. Pričakovali so, da bodo boji 4. armade najtežji, ko se bo približevala Reki. Položaji severovzhodno od Reke so bili namreč najbolj utrjeni del sovražne fronte, kar je omogočala narava sama. Preboj teh položajev si je brez daljših priprav bilo zelo težko zamisliti. Predvidevali so možnost, da bi nemške enote iz Kočevja prodrle proti Delnicam, kar bi 4. armadi položaj še otežilo. Slovenskemu 7. korpusu so naložili, naj odvrne to nevarnost na desnem boku armade in ji omogoči svobodo akcije.

V tretjem delu operacije za osvoboditev Istre, Slovenskega primorja in Trsta so postajale naloge slovenskih enot vse težje. Sedmi korpus naj bi še naprej ščitil desni bok in zaledje tistih delov 4. armade, ki bi prodrli severno od Reke proti zahodu, enote 9. korpusa pa naj bi s 4. armado neposredno sodelovale v bojih za Trst, kar je bil njen poslednji operativni cilj. Tako bi obe glavnini NOV Hrvatske in Slovenije varovale desni bok 4. armade na vsej dolžini njene zelo dolge in težavne operacijske smeri, v katere središču je bil masiv Velebita in gozdni predeli Velike Kapele in Snežnika. Te enote bi ji tako omogočile, da bi mogla iti v odločilni napad brez tveganja.

Četrta armada, ki je nastala iz enot 8. korpusa, je bila sestavljena iz borcev vseh narodov Jugoslavije. V njej so bili Hrvati, Slovenci, Srbi in drugi. Ob koncu januarja 1945 je, v 8. korpusu, kasneje v 4. armadi, bilo v štabu korpusa in prištabnih enotah 1225 Hrvatov, 127 Slovencev in 118 Srbov. V deveti udarni diviziji je bilo 6560 Hrvatov, 253 Slovencev in 380 Srbov, v 19. udarni diviziji pa 5866 Hrvatov, 3420 Srbov in 146 Slovencev. V 20. udarni diviziji je bilo 6917 Hrvatov, 1185 Srbov in 172 Slovencev, 26. udarna divizija je imela 8183 Hrvatov, 1509 Slovencev in 144 Srbov, tankovska brigada pa 318 Hrvatov, 278 Slovencev in 117 Srbov. V 8. korpusu, oziroma 4. armadi je bilo torej po teh podatkih 29.600 Hrvatov, 2900 Slovencev in 5717 Srbov, 441 Črnogorcev, 346 Muslimanov, 1685 Italijanov, 141 Rusov, 6 Madžarov, 35 Čehov, 164 Nemcev, 163 Poljakov, 6 Francozov, 2 Belgijca in 39 pripadnikov ostalih nacionalnosti.⁶¹⁶ Ker je v začetku zaključnih operacij v 19. divizijo prišla še 5. prekomorska brigada, ki je štela 1100 ljudi, je število Slovencev v 4. armadi naraslo na okoli 4000. Konec januarja je 8. korpus štel 41.298 borcev.⁶¹⁷

Skoraj vsak deseti borec korpusa je torej bil Slovenec. Tudi v drugih hrvaških enotah, ki so v bojih za osvoboditev Istre in Trsta spadale pod poveljstvo 4. armade, je bilo veliko Slovencev. Naprimer v 13. Primorsko-goranski diviziji je januarja 1945 bilo 49, v 43. Istrski diviziji pa 23 Slovencev.⁶¹⁸

BOJI 4. ARMADE ZA OSVOBODITEV TRSTA

Dvajsetega marca 1945 je 4. armada prešla v napad in do 28. marca v sodelovanju s 4. korpusom osvobodila vzhodno Liko in Bihač, s čimer je zaključila prvi del operacije. V osem-dnevnih bojih je dosegla velik uspeh. Razbila je 373. legionarsko in 10. ustaško-domobransko divizijo. Del zaplenjene opreme in oborožitve, pa tudi osrednje skladišče 15. gorskega armadnega korpusa sta bila plen 4. armade in 4. korpusa NOV Hrvatske.

S padcem Bihača je bila odstranjena tudi nevarnost, ki je pretila desnemu boku in zaledju 4. armade. To je štabu armade omogočilo, da ofenzivo nadaljuje še bolj smelo.

Med boji za osvoboditev vzhodne Like in Bihaca je 43. istrska divizija delovala v zaledju. Napadala je komunikacije Senj—Ogulin—Generalski stol in Sušak—Senj. Večji del enot

18. slovenske divizije je napadal nemške postojanke v Suhi krajini, medtem ko je njena 8. Levstikova brigada v noči na 27. marec 1945 izbojevala sijajno zmago nad sovražnikom v sosednji Hrvaški. Napadla je ustaše v Gornjem Pokuplju severozahodno od Karlovca in v triurnem boju zavzela oporišče. Padlo je 43 ustašev, mnogo pa jih je utonilo v Kolpi.⁶¹⁹ Hkrati je 2. istrska brigada 43. divizije napadla sovražnikovo oporišče v Zorkovcu na Kolpi, Belokranjski odred je v sodelovanju dela Istrske brigade demonstrativno napadal oporišče v Ozlju, Karlovški partizanski odred pa je varoval akcijo v smeri Stativ in Novega grada.

Deveti korpus v Slovenskem primorju je tedaj vodil srdite boje z delom 710. pehotne divizije, 10. in z delom 15. SS policijskega polka, 2. kozaškim polkom, 24. SS brigado kraških lovcev, četniško dinarsko divizijo in drugimi številnimi nemškimi, italijanskimi in kvistlinškimi enotami, ki so si krčevito prizadevale razbiti in uničiti ga. Računajo, da je v tej poslednji ofenzivi sodelovalo v Slovenskem primorju okoli 30.000 vojakov.⁶²⁰

Po pregrupaciji in pripravi, ki so trajale od 29. marca do 3. aprila, je 4. armada bila pripravljena, da nadaljuje ofenzivo, v kateri naj bi osvobodila zahodno Liko in Hrvatsko Primorje, kjer se je branila 392. legionarska in 11. ustaškomobranska divizija, pa tudi večje število manjših samostojnih sovražnih enot.

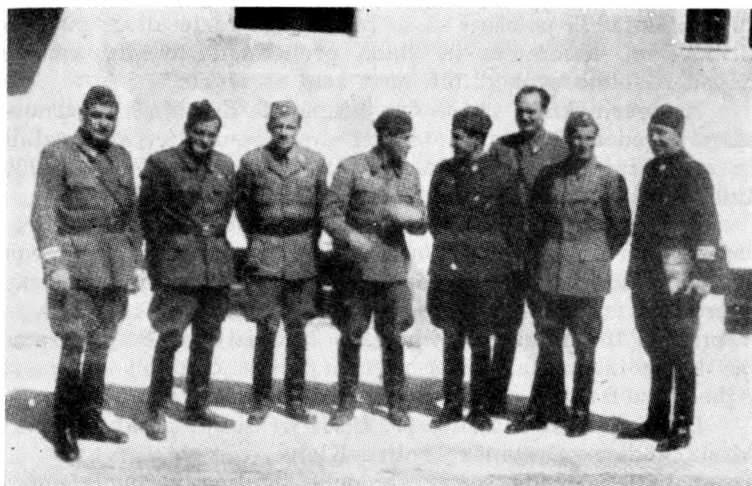
Ko je prebila sovražne položaje na črti Vrhovine—Gospič—Karlobag—Pag, je 4. armada od 4. do 11. aprila osvobodila tudi zahodno Liko in pridrla pred Ogulin in Senj. Temu uspehu je pripomogla tudi 7. udarna divizija 4. korpusa, ki je že 5. aprila v smeri Ličke Jesenice—Brinje prodrla na komunikacijo Ogulin—Brinje. S tem je bila 392. legionarska divizija v Liki odrezana od sil v Karlovcu, osvobojeno ozemlje Gorskega Kotara in jugovzhodne Slovenije pa se je povežalo z osvobojenim ozemljem Korduna in Like. Istočasno so nastali pogoji za manever partizanskih enot v globlje sovražno zaledje v smeri Drežnica—Jasenak—Mrkopalj—Lokve in za neposredno povezovanje s slovenskimi partizanskimi enotami.

V enotedenskih bojih so enote 4. armade dosegle velik uspeh. Med Vrhovinami, Ogulinom in Senjem ter Karlobagom so uničile večji del obeh sovražnih divizij. Proti Reki se je uspela prebiti le ena oslABLJENA polkovska skupina 392. legionarske divizije, ostanki 11. ustaško domobranske divizije pa so se razbežali po Veliki Kapeli in Velebitu. S tem je armada dosegla svoj cilj te faze operacije, saj je uničila glavnino 15. planinskega armadnega korpusa, ki se je branil v Liki in Gorskem Kotaru. K temu uspehu so razen uspešnega poveljevanja in hrabrosti moštva zlasti pripomogle enote v zaledju fronte, ki niso dovolile, da bi sovražnik lahko pritegnil okrepitev iz notranjosti svojega ozemlja.

Enote JA so svoj napad nadaljevale brez prekinitve. Sredi aprila je 4. armada pridrla na črto Lokve—Crikvenica. Zdaj so se že lahko začele priprave za osvoboditev Istre, Slovenskega primorja in Trsta. V tej etapi je bila zelo pomembna vloga 7. korpusa NOV Slovenije, kajti 4. korpus Hrvatske je bil zavzet z boji proti 104. nemški lovski diviziji v smeri Slunj—Ličko Petrovo selo, ki je ogrožala zaledje armade. Zavarovanje armadnega desnega boka je zdaj prevzel 7. korpus. Ker so 9. aprila 1945 zavezniške enote prešle v ofenzivo, glavna operativna skupina Jugoslovanske armade pa je 12. aprila prebila sovražno fronto v Sremu, je vrhovni štab ukazal 4. armadi, naj z vsemi silami prodira proti Reki in Trstu, čimprej zasede Istro in Slovensko primorje in osvobodi Trst. Kar se tiče neposrednega varovanja desnega boka proti Ljubljani je generalštab štabu armade priporočil, naj to vprašanje uredi z glavnim štabom Slovenije.

Zaradi ureditve vprašanj sodelovanja 7. korpusa s hrvatskimi enotami med operacijami za osvoboditev Reke in Istre ter z enotami 9. korpusa ob operacijah za osvoboditev Slovenskega primorja in Trsta, so člani CK KP Slovenije sklenili obiskati štab 4. armade in se neposredno dogovoriti o vseh vprašanjih obojestranskega pomena. Glavni štab Slovenije je tedaj že imel razen radijske tudi kurirsko zvezo z armadnim štabom. Sestanek je bil v Otočcu v Liki.⁶²¹

Da bi preprečili prodor 4. armade čez staro italijansko-jugoslovansko državno mejo k Trstu, sta štab 97. nemškega korpusa in 18. vojnega okrožja organizirala obrambo na črti Žužemberk—Kočevje—Delnice—Kraljeviča. Od morske obale do Snežnika so se branile 237. divizija in druge enote 97. kor-



Člani centralnega komiteja KP in glavnega štaba Slovenije ter štaba 4. armade JA v Otočcu 1945. Z leve proti desni: Karel Levičnik, Boris Kidrič, Ivan Maček, Dušan Kveder, Boško Siljegović, Ante Biočić, Pavle Jakšić in Branko Obradović

pusa, od Snežnika do Krke pa so bile Rupnikove domobranske in nemške policijske enote, ki so bile pod poveljstvom 18. vojnega okrožja.

Takšna sovražna razporeditev je hkrati branila pristop k Trstu in Istri ter omogočala umik nemških sil iz Italije na meje rajha.

S ciljem, da bi uresničil ukaz generalštaba JA z dne 14. aprila 1945 o prodiranju proti Trstu, dolini Soče in Koroški, je štab 4. armade sklenil s 13., 43. in 19. divizijo razbiti sovražno obrambo na položajih Lokve—Fužine—Kraljeviča, 9. in 26. divizija pa naj bi se izkrcali na Krku, Cresu in Lošnju. Napadli so 17. aprila in do konca dne dosegli zastavljene cilje. Naslednjega dne so pregnali 1046. in 1048. polk 237. divizije proti Klani in Reki. Uspešno so se izkrcali na Krk in zavzeli tam vse sovražne postojanke. Tako so lahko računali, da bodo mogli zavzeti tudi Cres in Lošinj.

Dvajsetega aprila se je 4. armada znašla v popolnoma novem položaju. Njen center, 13., 19. in 43. divizija, je obstal pred glavnim sovražnim položajem Snežnik—Rečina—Reka, ki je bil utrjen z betonskimi objekti, ki so jih branile enote

237. divizije. Ti položaji so se razen tega raztezali še po zelo hribovitem, kamnitem in slabo prehodnem terenu, kar je napad narodnoosvobodilnih enot zelo oteževalo.

Na levem krilu sta se dve brigadi 9. divizije s Kvarnerskim odredom 20. aprila izkrcali na Cresu, kjer sta razbili in zajeli tamkajšnje posadke, ki so skupaj štejele okoli 1200 ljudi.

Prednji oddelki 20. divizije so se tega dne prebili do Prezida. Njena naloga je bila neposredneje zavarovati desni bok armade v sodelovanju z enotami 7. korpusa oziroma Kočevske operativne skupine, v kateri so bile 8. brigada 18. divizije, 4. brigada 15. divizije in 1. brigada 2. divizije narodne obrambe, ki je imela nalogo preprečiti prodor četnikov iz smeri Ajbelja in Banje Loke proti dolini Kolpe in Čabranke.⁹²²

Drugi ešalon armade, 26. divizija, se je gibal v smeri Mrzla Vodiea—Grobniško polje—Klana.

Zaledje armade so na območju Ogulina varovale enote 4. korpusa, tako da je armada lahko nadaljevala ofenzivo. Generalštab je njenemu vodstvu ukazal, naj čimprej začne prodirati k Trstu, glavnemu štabu NOV Slovenije pa, naj 9. korpus s Trnovskega gozda usmeri proti Trstu.

Na osnovi teh ukazov je štab 4. armade 20. aprila 1945 sklenil, naj 43., 13., 19. in 26. divizija prebijejo sovražno obrambo na črti Klana—Reka, potem pa nadaljujejo preboj proti Trstu, naj desnokrilna kolona, 20. divizija, istočasno prodira od Prezida preko Mašuna k Št. Petru (Pivki), levokrilna kolona, 9. divizija, pa naj izvede desant na južni del istrskega polotoka, nato pa nadaljuje pohod proti Trstu. V skladu s temi nalogami, naj 7. korpus z akcijami na smeri Ljubljana—Ribnica—Kočevje zavaruje desni bok armade, 4. korpus armadno zaledje iz smeri Ogulina, 9. korpus pa naj deluje v sovražnem zaledju zavzame Gorico in Tržič ter neposredno sodeluje pri zavzemanju Trsta z zahodne strani.⁶²³

V skladu z odločitvijo so enote v središču armadne razporeditve 21. aprila prešle v napad med Snežnikom in Reko, kjer so ves dan bile hude boje. Trinajsta divizija je ob podpori tankov zavzela Klano, enote 19. divizije pa Sušak. Toda s protinapadom 903. polka 188. nemške divizije, ki je prišla v okrepitev iz Slovenskega primorja, je sovražnik Klano spet zavzel in 13. divizijo odbil. Ka je sovražnik usmeril del enot še proti Gomanjcem, je ustavil tudi napredovanje 43. divizije.

Prihod 188. divizije v območje Klane je nepričakovano poslabšal položaj. Tudi ponovni napad 22. aprila ni prinesel rezultatov, to je preboja fronte pri Klani, kjer bi potem uvedli 26. divizijo v boj zaradi prodiranja k Trstu.

Po dveh dneh hudih in krvavih bojov je štab 4. armade ugotovil, da se 97. nemški korpus pripravlja za odločilno bitko na položaju Klana—Reka, da bi preprečil prodor partizanskih sil proti Trstu. To je pokazal tudi napad 26. divizije pri Klani 23. aprila na položaje nemške 188. divizije, ki ni prinesel uspeha, dasiravno je bila divizija spočita in popolna. Aktivnost sovražnika je dala slutiti, da ne misli le uporno in dolgo braniti položajev, temveč pripravlja tudi protiakcije. To domnevo je potrdil protinapad 188. divizije proti Grobniškemu polju, ki naj bi udaril v zaledje in desni bok armadnih čet, ki so bile razporejene na levem bregu Rečine.

Zdaj je bilo štabu armade jasno, da je potrebno na reški fronti organizirati začasno močno obrambo, okrepiti pa desno krilo armade, ki naj energično prodira proti Trstu, nakar ga je že prej opozarjal generalštab.

V noči na 23. april je štab 4. armade ukazal, naj 13., 26. in 19. divizija vežejo sovražne sile na reškem bojišču, okrepjene krilne divizije pa naj prodirajo k Trstu. V skladu s tem je okreplil 20. divizijo z 11. brigado 26. divizije, dvema bataljonom tankov ter eno brdsko in eno protitankovsko baterijo. Hkrati je ukazal štabu 26. divizije, naj se tudi 3. prekomorska brigada prebije skozi medprostor med sovražnimi postojankami, nato pa čez Istro prodira proti Trstu. V tej brigadi so večinoma bili Slovenci in Hrvati iz Slovenskega primorja in Istre, ki so tamkajšnji teren zelo dobro poznali.^{6,74}

Da bi 20. diviziji omogočili, da kot celota z okrepitevami vred prodre v Slovensko primorje in k Trstu, je štab armade iz sklopa 29. hercegovske divizije vzel 13. brigado in jo s kamioni poslal iz Ogulina v Loško dolino, kjer je zamenjala 9. brigado 20. divizije ter zaščitila bok in zaledje divizije. Tako je divizija lahko nemoteno nadaljevala pohod čez Mašun proti Ilirski Bistrici, ki jo je bilo treba čimprej obvladati spriču njenega pomena kot komunikacijskega vozla, kar je bil predpogoj za akcijo proti Trstu.

Tudi druge enote 4. armade so nadaljevale ofenzivo. Na levem krilu je na južno obalo Istre 9. divizija izkrcala 2. bri-

gado, ki je zavzela del ozemlja in omogočila izkrcavanje ostalih enot v naslednjih dneh.

Na desnem krilu je 10. brigada 20. divizije z Mašuna naglo prodirala proti Ilirski Bistrici ter zavzela Suhi vrh (k. 1175) in Ostrico (k. 1248). Ko je zbrala svoje enote, je divizija prešla v splošni napad. Deseta brigada je ob podpori 2. in 4. tankovskega bataljona ter topniškega diviziona 27. aprila zavzela Koritnico in Knežak, do konca dne pa dosegla črto Prem—Šembije. Četrty tankovski bataljon je prodril v Št. Peter (Pivko). Naslednjega dne, 28. aprila, sta 8. in 10. brigada, ko sta razbili sovražno obrambo na Milonji, obvladali Ilirski Bistrico, nadaljevali preganjanje razbitega sovražnika in ob večeru dosegli Harije, Jelšane in Zabiče, 9. brigada in tankovski bataljon pa sta prodirala na sever, napadla Postojno in zavzela del mesta.

Med 25. in 27. aprilom 1945 se je 9. divizija izkrcala v Istri in formirala dve mostišči, eno pri Brseču, drugo pa pri Moščenički Dragi. V nadaljevanju operacije je strla odpor Nemcev v Lovranu in Opatiji ter do 28. aprila prišla pred Volosko in Rukavac, s čemer je ogrozila zaledje nemške fronte na Reki. Istega dne je njena 4. brigada na jugu Istre zasedla Sv. Nedeljo in Strmac, naslednjega dne pa tudi pre-mogovnik Rašo.

V istem času se na fronti 13., 26. in 19. divizije situacija ni spremenila, saj je bila sovražna obramba zelo žilava.

Tedaj ko je 20. divizija po dolini Kolpe in Čabranke prodirala proti Slovenskemu primorju, je 7. korpus vezal nemške enote na Notranjskem in Dolenjskem ter onemogočil, da bi ogrozile divizijski bok.

Dne 25. aprila je generalštab JA pod poveljstvo štaba 4. armade postavil še 7. korpus, kar je omogočilo učinkovitejše poveljevanje in sodelovanje.

Enote 9. korpusa so med 21. in 25. aprilom zavzele več sovražnih postojank na Banjški planoti in v Trnovskem gozdu, ki so jih držale enote 10. SS policijskega polka, slovenskega narodnega varnostnega zbora in četniki. Z zavzetjem Predmeje in Otlice 25. aprila sta 30. divizija in 3. brigada 31. divizije odprli pot v Vipavsko dolino in k Trstu. Taka ugodna situacija in dogovor s štabom 4. armade so vzpodbudili glavni štab Slovenije, da je ukazal 9. korpusu, naj svoje enote čimprej premesti na Kras in začne prodirati proti Trstu. Dasi-

ravno ni bil številčen, korpus je štel komaj 2000 borcev, je bil njegov operativni položaj zelo pomemben za uspeh 4. armade. Ob tej priložnosti so tudi ta korpus podredili 4. armadi.⁶²⁵

Ko je 4. armada zavzela komunikacijski vozal Ilirsko Bistrico in Št. Peter, so hrvaške in slovenske enote začele boje za osvoboditev Istre, Slovenskega primorja in Trsta, oziroma za obkolitev in uničenje 97. nemškega armadnega korpusa. Da bi operacije tekle hitreje, je vrhovni komandant 27. aprila poslal štabu 4. armade depešo, v kateri piše: »Ukazali smo glavnemu štabu Hrvatske, naj napoti 8. divizijo v smeri Brod—Cabar—Lož. Ta divizija bo varovala vaš bok s severa in je postavljena pod vaše poveljstvo.

Na vašem severnem krilu je potrebno ustanoviti skupino iz 20., 29. in 13. divizije in z njo brezobzirno prodreti v splošni smeri Lož—Trst. Južna skupina, ki naj jo sestavljajo 9., 19. in 26. divizija naj energično napadeta Reko, če pa bi bil odpor premočan in bi se boji zavlekli, je treba energično prodirati v splošni smeri Klana—Trst, za blokado Reke pa pustite eno divizijo, ki bi vam hkrati ščitila levi bok. Okoli Trsta neposredno angažirajte 43. divizijo ter 30. in 31. slovensko divizijo 9. korpusa tako, da se že zdaj začnejo uvodni boji za Trst.«⁶²⁶



Tanki 2. tankovske brigade prodirajo proti Trstu

V Istri, Slovenskem primorju in Trstu je sovražnik 29. aprila razpolagal z večjim številom različnih enot slabše bojne vrednosti. Na območju Trsta so bile tele enote: v Opčinah štab 901. lovskega polka, v Nabrežini 901. četa za zvezo, v Doberdobo 2. bataljon istega polka, med Sesljanom in ustjem Soče je bil 509. bataljon za zavarovanje, na polotoku Milje 1. bataljon 902. polka in 1. divizion 1088. polka, na Opčinah četa 1088. pionirskega bataljona in trdnjavski štab številka 30, v Trstu pa 313. mornariški trdnjavski; pionirski bataljon. Razen tega je bilo še veliko enot obalne artilerije, pa tudi kopenskih in mornariških ustanov, katerih moštvo bi v sili tudi lahko vključili v boje.

V Puli je bil 1. bataljon 1047. polka, 8. baterija 237. artilerijskega polka, 621. divizion mornariške artilerije, en neofašistični topniški divizion in večje število kopenskih enot mornarice in njenih ustanov.

Ostali deli Istre in Slovenskega primorja so bili slabše zasedeni. Vzhodno od Pazina je bil 1218. bataljon za zavarovanje, v Postojni 904. rekrutni bataljon, v Gorici in v njeni okolici 10. SS policijski polk in še nekaj policijskih bataljonov neofašistične milice.⁶²⁷

Ko je bila prebita sovražna fronta v smeri Mašun—Koritnica—Knežak, so se nedičevske in četniške enote naglo umaknile na Kras in v dolino Vipave, da bi bile bližje zaveznikom.

Po ukazu vrhovnega komandanta NOV Jugoslavije je štab 4. armade takoj začel ukrepati. Tudi glavni štab Slovenije je poslal 9. korpusu 28. aprila ukaz: »Od vrhovnega komandanta Tita prejeli naslednji ukaz: »Ukažite devetemu korpusu, naj se razporedi okoli Trsta in že zdaj začne uvedne boje za Trst«.

»Glede na to so preklicane vse odredbe in direktive, ki se ne skladajo z maršalovim ukazom. Delujte kar najhitreje. Takoj se radijsko povežite s 4. armado«.⁶²⁸

Štab korpusa je hitro reagiral. V noči na 29. april se je 30. divizija premaknila s Trnovskega gozda na Kras in 29. aprila popoldne prišla k Trstu. Tudi 31. divizija je bila pripravljena, da se ji pridruži naslednjo noč. Pred prodirajočimi kolonami 30. in 31. divizije so se umikale četniške posadke proti Gorici, štab 4. armade je lahka 29. aprila izdal ukaz za napad.

Deveti korpus naj čimprej prodre v neposredno okolico severno od Trsta in jo zadrži v rokah, dokler ne pride 20. divizija, nakar naj se usmeri proti Gorici in Tržiču. Dvajseta divizija z okrepitevami naj nastopa čez Ilirsko Bistrico in Divačo in do poldne 30. aprila z območja Sežane in Bazovice objame Trst s severovzhoda. Glavnini 29. hercegovske divizije pa so ukazali nastopati proti Postojni, Landolu, Šentvidu in Nabrežini, da bi zavarovala desni bok 20. divizije.

Ko bi se sile 43. divizije zbrale na območju Prešnica—Kozina, naj bi ob sodelovanju 20. divizije takoj napadle Trst z vzhodne strani. Tega dne je 2. brigada te divizije bila v okolici Studeno, Beljsko in Bukovje, 1. brigada v Brkinih, 3. pa na območju Učke, Saleža (severozahodno od Buzeta) in Momjana (severovzhodno od Buj).

Deveta divizija naj bi brez ene brigade nastopala od Lovrana proti Trstu in mesto napadla z jugovzhoda, hkrati pa naj bi Istrski in Kvarnerski odred osvobodila Istro in Pulo.

Operativna skupina, ki je bila na reški fronti, 13., 26. in 19. divizija, je dobila nalogo obkoliti 97. nemški korpus in ga med Reko in Ilirsko Bistrico uničiti.

Sedmi korpus naj bi takoj prešel v ofenzivo proti nemškim in domobranskim enotam v smeri Kočevje—Ljubljana in tako hkrati ščitil bok in zaledje 4. armade.⁶²⁹

Ko je 29. aprila štab nemške armadne skupine »C« v Caserti podpisal brezpogojno kapitulacijo, ki naj bi v veljavo stopila 2. maja, to ni veljalo za 97. nemški korpus, ki so ga že prej podredili poveljstvu komandanta armadne skupine »E«, generalu Alexandru Löhru. Zavezniške čete so že zasedle Milan, Benetke in zdaj brez odpora Nemcev prodirale proti severu in Trstu. Delovati je bilo treba hitro in sprejeti zavezniške čete že na Soči.

Glavni štab Slovenije je tudi priganjal štab 9. korpusa. Dne 29. aprila mu je poslal dve depeši:

»Z največjo naglico in največjo energijo nadaljujte s prodiranjem v center Trsta. Bodite stalno v neposredni zvezi z nami in nam podrobno in kar najpogosteje poročajte.«

»Ponovno dobili nujen ukaz od generalštaba, da takoj začnete boje za Trst. Angažirati morate ves korpus. Na nekdanjem osvobojenem ozemlju ne zadržujte enot, temveč takoj vdrite v mesto in začnite polične boje.«⁶³⁹

V skladu z ukazi je 31. divizija 9. korpusa do večera 30. aprila prodrla neposredno pred Gorico in je bila pripravljena za napad. Njena 3. brigada je pridrla pred Opatje selo, 16. pa je osvobodila Nabrežino in tako presekala komunikacijo Tržič—Trst.⁶³¹

Enote 30. divizije, ki so se že prejšnjega dne približale Trstu, so zjutraj začele s severne strani napad na nemške položaje na črti Prosek—Opčine. Ko je nadaljevala prodiranje od Repentabra proti Barkovljam, je 17. brigada okoli 8. ure presekala komunikacijo Opčine—Prosek, z manjšimi enotami pa prodrla na cesto Trst—Miramar. Tu se je spopadla z neko sovražno kolono, ki se je iz Trsta umikala proti Tržiču. Po krajšem spopadu se je kolona vrnila nazaj. Kljub temu, da je cel dan bila izpostavljena topniškemu ognju z ladij, je brigada do mraka trdno držala položaj pri Barkovljah, odkoder je preprečevala sovražnikov umik proti Tržiču.

Zjutraj ob 2. uri in 30 minut je od Repentabora šla v napad na Opčine tudi 19. brigada, ki je okrog 5. ure prodrla do kasarne pri k. 297, napadla in zavzela železniško postajo in prodrla v središče Opčin. Sovražnik se je iz središča mesta pognal v protinapad, zato se je brigada morala umakniti k železniški postaji in k. 297. V istem času je njeno krilo vzpostavilo zvezo z deli prihajajoče 18. brigade pri železniški postaji. Okoli poldne je štab 30. divizije 19. brigadi ukazal, da kar najhitreje prodre v Trst. Da bi nalogo hitreje izpolnili, je štab brigade oblikoval močno bojno skupino 80 borcev, ki so imeli 20 puškomitraljezov, 2 težki strojnici in dva lahka minometa. Skupina je proti večeru odšla zahodno od Opčin in do 24. ure v noči na 1. maj prodrla skozi nemške položaje v predmestje Trsta Rojan, zavzela štiri vojašnice in pod ognjem držala dohode k železniški postaji in luki v severo-zahodnem delu Trsta.

Kot smo omenili, je do 10. ure istega dne iz Dutovelj k železniški postaji v Občinah prišla še 18. brigada, katere levo krilo je okoli 15. ure vzpostavilo zvezo z enotami 9. brigade 20. hrvaške divizije 4. armade.

Ta divizija je napadala z vzhodne strani v treh kolonah. Desno je bila 9. brigada z bataljonom tankov, ki je prodirala v smeri Št. Peter—Divača. V naletu je osvobodila Sežano in do 9. ure prodrla pred Opčine, kjer jo je ustavil sovražni

ogelj s položajev Opčine—Bane, ki so bili močno utrjeni. Na desnem krilu se je povezala z 18. slovensko brigado. Ves dan sta napadali nemške položaje, toda brez uspeha. V srednji koloni je bila 10. brigada, okrepljena z dvema bataljonoma

8. brigade in dvema četama tankov. Nastopala je po dolini Reke in čez Lokev prodrla v zelo utrjeno postojanko Bazovico, v kateri se je branilo okoli 800 sovražnih vojakov. Položaji so nekajkrat menjali gospodarja. Po tretjem napadu je sovražnik moral zbežati v Opčine. V bojih sta obe strani utrpeli hude izgube. Zaplenila je veliko opreme in 7 tankov. Osmo brigada je s tankovsko četo nastopala proti Kozini. Glavnina je prodrla vanjo in uničila sovražno kolono 30 tovornjakov, ki je vozila proti Trstu. V boju so zažgali 20 in zaplenili 10 tovornjakov. Hkrati so njene enote na cesti Bazovica—Kozina ujele baterijo topov.

Tretja brigada 9. hrvaške divizije je po zajetju Buzeta oblikovala motorizirano predhodnico, ki jo je opremila s tovornjaki 1047. polka, ki jih je zaplenila prejšnjega dne na cesti Bolj un—Vranje in se napotila proti Trstu. Ker je delovala hitro in nenadno, je uspela razbiti in uničiti večje število sovražnih posadk vzdolž poti Buzet—Kubed. Ko je prodrla pred reko Rižano, na kateri so Nemci podrli most, je predhodnica nadaljevala pot v dveh kolonah. Ena je šla preko Črnega kala proti Sv. Roku, druga pa čez Dekane, ki jih je v naletu zavzela in tam ujela okoli 150 sovražnih vojakov. Ob koncu dneva je dosegla Sv. Rok (k. 158) jugovzhodno od tržaškega predmestja Zavije, kjer se je ustavila. Četrta brigada je nastopala v tretji smeri Cerovlje—Buzet. Severno od Cerovlja je razbila sovražno kolono, ki je bila močna kot bataljon, nato pa nadaljevala pohod in prenočila zahodno od Buzeta.

Enote 43. istrske divizije v tej situaciji niso prišle do izraza. Divizija je bila po brigadah razporejena na velikem prostoru, deloma tudi vsled slabe obveščenosti o položaju na bojišču. Njena 2. brigada se je iz Bukovja premaknila v Senožče. Prva brigada je zavzela Markovščino in Materijo na cesti Kozina—Podgrad, kjer je razbila sovražno kolono, ki je šla proti Trstu. Tretja brigada je bila na črti Buzet—Pregari—Momjan. Njen 3. bataljon je iz zasede pri Momjanu napadel nekaj tovornjakov z vojniki, ki so šli od Pule proti Trstu.

Da bi okrepili enote pri Trstu, je po ukazu štaba 4. armade iz Ilirske Bistrice v Divačo odšla tudi 11. brigada 26. hrvaške divizije. Deseta brigada 29. hercegovske divizije je prispela v Št. Peter, za njo pa je iz Prezida in Loža šla tudi glavnina divizije, ki jo je štab armade usmeril v smer Št. Peter—Postojna, da bi armadni bok zaščitila proti Ljubljani.

Prvi dan bojev je pokazal, da je težišče obrambe v območju Opčin, kjer je nemško poveljstvo že prej zbralo velike sile in njen cilj le braniti Trst, saj je 30. aprila zjutraj tja prišla še 901. pionirska četa, v naslednjih dneh pa še več sovražnih vojakov iz Pule in notranjosti Trsta. Poveljstvo nad različnimi enotami je prevzel komandant 30. trdnjavskega pionirskega štaba.

Hiter prodor v zaledje nemške fronte pri Reki in vdor 9. korpusa v dolino Soče sta preprečila sleherno namero, da bi se sovražne enote predale zahodnim silam. Preostalo jim ni nič drugega, kot da organizirajo neposredno obrambo Trsta.

Obroč okoli Trsta se je raztezal po črti Barkovlje—Opčine—Bane—Kal (k. 447)—Gabrov hrib (k. 405) — k. 158, tj. po grebenu gričevnatega venca okoli Tržaškega zaliva, toda deli partizanskih enot so bili tudi v notranjosti mesta. Istočasno z boji na zunanjem bojišču so v napad prešle tudi enote komande mesta Trsta, ki ga je že prej organiziral skupni okrožni komite KPS in KPI za Trst. Bile so sestavljene iz nacionalno zavednih in protifašistično usmerjenih Slovencev in Italijanov, zlasti delavcev. Komanda mesta Trst je bila podrejena štabu 9. korpusa, ki je že 28. aprila po radijski zvezi ukazal: »Enote 4. armade in enote 9. korpusa so v neposredni bližini mesta. V najkrajšem času je pričakovati napad na mesto. Začnite z vstajo.«

Ob koncu dne 30. aprila, ko so enote korpusa vdrle v mesto, je sovražnik držal le manjše število objektov v notranjosti mesta, delavski bataljoni pa so šteli že okoli 15.000 mož.

Glede na tak položaj znotraj mesta in na to, da so 11. brigado 26. divizije in 10. brigado 29. divizije napotili proti Trstu, je štab 4. armade menil, da nekatere enote 9. korpusa za osvoboditev mesta niso več neobhodno potrebne. Ukazal je: »Usmerite svoje sile na zahod in si prizadevajte, da bi čimprej osvobodili Gorico in Tržič.«

Trideseto divizijo so zadržali v Trstu, kjer je v naslednjih dneh njeno moštvo popolnilo 2. brigado Narodne obrambe, druge enote 9. korpusa pa so šle proti zahodu.

Prvega maja je Prešernova brigada 31. divizije krenila iz okolice Renč in Mirna proti Gorici, kjer je bilo še precej četnikov in Rupnikovih domobrancev. Na goriški železniški postaji se je spopadla s četniki in jih po štirih juriših prisilila k umiku. Boji za Gorico in območje zahodno od nje so se nadaljevali tudi 2. maja.

Gradnikova brigada iste divizije je zjutraj napadla Selce pri Tržiču in Tržič in po daljšem boju prisilila sovražni posadki, da sta položili orožje. Ujeli so 750 nemških vojakov.

Vojkova brigada je nameravala napasti sovražnika v Nabrežini in Sv. Križu, zaradi močnega topovskega ognja pa se je morala vrniti proti Šempolaju, vendar se je sovražnik pred ponovnim napadom umaknil, brigada pa je vkorakala v Nabrežino.

Ko je nadaljeval prodiranje proti Soči, je bataljon Gradnikove brigade vzpostavil stik z motorizirano predhodnico zavezniških enot iz sklopa 2. novozelandske divizije na poti med Zagradom in Ronkami. Enote 30. divizije so 1. maja držale položaje kot že prejšnji dan. Njena udarna četa je prodrla v Trst do kasarne »Vittorio Emanuele« v ulici Rosetti in k predaji prisilila okoli 1000 sovražnih vojakov.

Gregorčičeva brigada, ki je proti Trstu prodirala z zahodne strani, je z enim bataljonom napadla radiopostajo. Napad se ni posrečil, ker je sovražnik nutil močan odpor. Njen drugi bataljon je zavzel Barkovlje in prodrl pred železniško postajo, kjer je trčil na žilavo obrambo sovražnika.

Bataljon Kosovelove brigade, ki je prodiral čez Rojan, je okoli 5. ure zjutraj dosegel пристanišče, kjer se je cel dan boril proti sovražnim enotam, 2. bataljon pa je prodiral proti Konkonelju, kjer je vzpostavil zvezo z 2. bataljonom 10. brigade 20. divizije. Tega dne so enote Kosovelove brigade ujele okoli 450 vojakov.

S severovzhodne strani je k Trstu prodirala 20. divizija. Njena 10. brigada je napadala v dveh kolonah. Tretji bataljon je po krajših bojih ponoči zavzel poslopje univerze. Zjutraj 1. maja je nadaljeval prodiranje v mesto, premagal nasprotnika v vojaški bolnišnici in prodrl pred sodišče, iz katerega

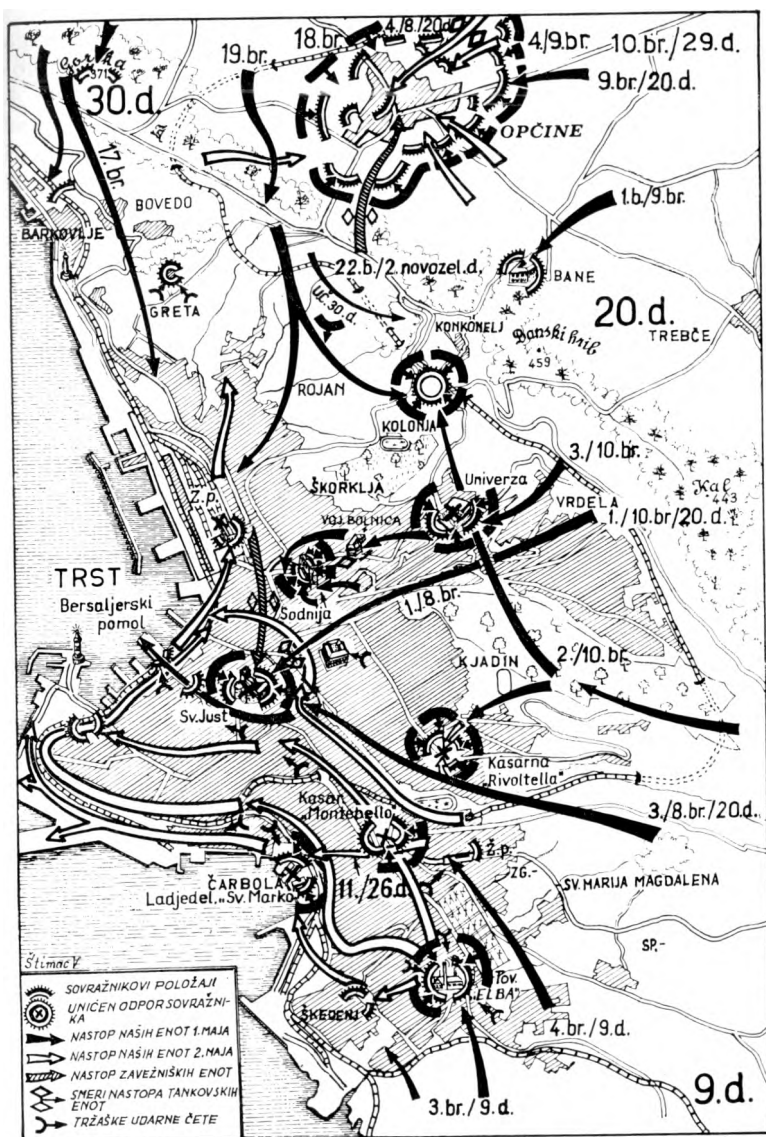
so se Nemci srdito branili. Da bi sovražnika hitreje in laže uničili, so bataljonu dodelili četo tankov. Prvi bataljon, ki je bil druga kolona, je prodril do mestnega parka in zavaroval smer od trdnjave Sv. Justa. Drugi bataljon je prodril do postojanke v Rivolteli in jo blokiral z eno četo, z drugimi enotami pa nadaljeval napad h Konkonelju, da bi sodeloval s slovenskimi enotami. Glavnina 8. brigade je ob podpori tankov do devete ure obvladala središče mesta, razen trdnjave Sv. Justa, ki so jo Nemci uporno branili. Ker bi boji zanj terjali veliko časa in žrtev, je štab brigade odločil, da jo blokira, z glavnimi silami pa nadaljuje prodiranje proti obali. Po prodoru na »Bersaljerski pomol«, so prisilili Nemce k vdaji in jim tako preprečili umik iz Trsta. Do konca dne 1. maja so strli odpor tudi na železniški postaji.

Z jugovzhodne strani, vzdolž železniške proge Kozina—Trst, je napadala 11. brigada 26. divizije. Po dolgotrajnih bojih je brigada strla do 19. ure odpor v kasarnah na Montebellu. Prodirajoč vzdolž ceste Pula—Trst, so na levem krilu 4. armade enote 9. divizije do konca dne prodrle v mesto med železniško progo Trst—Pula in obalo. Divizija je imela srdite boje v tovarni »Elba«, kjer so se branile močne nemške enote. Njihov odpor so strli naslednjega jutra.

Tretja brigada 43. istrske divizije je čistila Milje, kjer je bilo okrog 300 vojakov, nato pa prodirala ob obali proti mestu z dvema bataljonoma, 3. bataljon pa je s položajev pred Koprom zapiral cesto Pula—Trst. Kvarnerski partizanski odred je medtem prodiral proti Puli in osvobodil Vodnjan, v Opčinah pa so se né glede na to, da je bil Trst skoraj zavzet, Nemci uporno branili pred napadi Bazoviške in 9. brigade 20. divizije.

Obe bratski brigadi nista mogli streti nemškega odpora niti tedaj, ko ju je ponovno zvečer 1. maja okrepila še 10. brigada 29. hercegovske divizije. Ob 23. uri ponoči so vse tri brigade ponovno napadle Opčine in v bojih, ki so trajali vso noč zavzele le nekaj utrdb.

Enote operativnega štaba za Beneško Slovenijo so istega dne osvobodile Tolmin, Kobarid, Tarcento (severno od Vidma) in tako odprle pot za prodor enot 4. armade po dolini Soče proti Koroški. V bojih v dolini Soče sa te enote zajele okrog 3000 sovražnih vojakov.



Vrhovni komandant jugoslovanske armade je še istega dne izrekel pohvalo borcem in starešinam hrvaških in slovenskih enot, v kateri pravi: »Prvega maja 1945 so enote 4. armade, 7. in 9. korpusa neustavljivo prodirajoč na zahod zavzele in osvobodile Trst, Gorico in Tržič in na široki fronti prodrle na Sočo. Za te sijajne zmage pohvalim enote 4. armade pod poveljstvom generalmajorja Petra Drapšina, generalmajorja Pavla Jakšiča, generalmajorja Karla Levičnika in polkovnika Boška Šiljegoviča, enote 7. korpusa pod poveljstvom polkovnika Franca Poglajna in polkovnika Janeza Hribarja ter enote 9. korpusa pod poveljstvom polkovnika Viktorja Avblja in podpolkovnika Jožeta Borštnarja.

Izražam svojo hvaležnost vsem borcem in voditeljem enot, ki so izvojevale te sijajne zmage.

Slava junakom, padlim za svobodo domovine!«

Gledano v celoti, je bilo 2. maja 1945 osvobojeno vse območje Istre, Slovenskega primorja in Trsta. Slovenske enote so bile na vsej dolžini reke Soče. V Trstu se je iz nekaj poslopij sovražnik še vedno upiral, da bi se predal zaveznikom. Sovražnik se je boril tudi v Puli in v obroču pri Reki. Na Tržaškem je močna postojanka bila le še na Opčinah.

Enote 20. in 9. hrvaške divizije so nadaljevale čiščenje obkoljenih odpor nih točk v mestu, pri tem pa so jim pomagali oboroženi prebivalci obeh narodnosti. Nemci so se še žilavo branili v zgradbi sodišča, v trdnjavi Sv. Justa, na Rivoltellu, v tovarni »Elba« in Konkonelju. Šele ob 19.30 je 10. brigada 20. divizije Nemce v zgradbi sodišča prisilila k vdaji. Čez nekaj časa so zavzeli tudi Rivoltello. Osmo brigada iste divizije in 4. brigada 9. divizije sta zavzeli trdnjavo Sv. Justa, v noči na 3. maj pa še Kontovelj.

Treba je omeniti, da so Nemci v zgradbi sodišča izobesili belo zastavo že okrog 16. ure 2. maja, pa so jo sneli, čim so opazili kolono zavezniških tankov 2. novozelandske divizije, ki je popoldne 2. maja prispela v Trst in se ustavila pred stavbo.

Močna postojanka je bila tudi v tovarni »Elba«, ki jo je branilo okrog tisoč sovražnih vojakov. Tretja brigada 9. divizije jo je napadla že prejšnjega dne, vendar brez uspeha, ker so Nemci utrdili okna in vrata ter pustili le puškarnice. Borci so se s pomočjo lestev vzpenjali na streho in skozi odprtine v zgradbo metali bombe. Tako so okrog 9. ure prisilili sovražnika k vdaji. Borcem so pomagale tržaške delavske enote.

Druga brigada 43. istrske divizije je prodirala iz Lokev proti Proseku, da bi zasedla komunikacijo Trst—Tržič. 3. brigada pa je istega dne čistila polotok Milje in zbirala vojni plen.

Tudi brigade 30. divizije so tega dne imele hude boje. Njen inženirski bataljon je pri Nabrežini zajel okrog 50 nemških oficirjev in podoficirjev. Kosovelova brigada je sicer po nekaj manjših praskah večji del svojih enot poslala v kasarno, toda 2. bataljon je ob podpori topništva 4. armade napadel in zavzel sovražne postojanke v Škorklji. Gregorčičeva je bila v zasedi nad Barkovljami, odkoder je odprla ogenj na zavezniško motorizirano kolono, ki jo je sprva zamenjala za sovražno.

Toda na Opčinah je 18. brigada »Bazoviška« bila težke boje. Napadala je s severa, levo od nje 4. bataljon 8. brigade 20. divizije ob podpori tankov, s severovzhoda trije bataljoni 10. brigade 29. divizije in z jugovzhodne strani pa 9. brigada 20. divizije. Okoli 7. ure zjutraj je sovražnik ob podpori težkih tankov začel močan protinapad, ki pa ni bil uspešen.



Prebivalstvo Trsta in borci 4. armade JA proslavljajo osvoboditev mesta

Dve uri kasneje sta 1. in 2. bataljon 9. brigade izvedla nov napad in zavzela manjši del mesta, 4. bataljon pa je ob polipori minometov okoli 12. ure obvladal položaje okoli k. 332. Sovražnik je te položaje skušal ponovno zavzeti, kar pa mu ni uspelo.

Bazoviška brigada je ob sodelovanju 4. bataljona 8. brigade s položajev pri železniški postaji skušala prodreti v središče Opčin, kar pa je zaradi močnega sovražnega ognja bilo nemogoče. V prvem jutranjem napadu je izgubila svojega komandanta, ko je pregledoval položaje enot.

Ko je 4. bataljon 8. brigade ob podpori tankov prodrli blizu središča mesta, je bila obramba sovražnikov že precej omajana. Sredi popoldneva je padla cerkev, ki je bila močno utrjena. Tanki so z močnim topniškim ognjem, ki so ga zelo natančno usmerjali, odigrali pomembno vlogo, kar je pehoti ornogočilo, da se je približala obrambnim objektom in z ročnimi bombami uničevala sovražno posadko.

Nemci so še naprej bili zelo drzni. Začeli so protinapad na k. 332 in jo zavzeli. Ponoči okoli 22. ure so osvobodilne enote znova zavzele to koto in nadaljevale prodiranje proti središču mesta. Srditi boji so trajali vso noč, obe strani pa sta utrpeli občutne izgube. Samo Bazoviška brigada je imela 6 padlih in 15 ranjenih.

Obramba sovražnika na Opčinah, pa tudi v posameznih točkah v Trstu je bila žilava, ker so Nemci hoteli počakati zaveznike in se predati njim. Ko je bil odpor skoraj strt okoli 10. ure 3. maja, sta iz Trsta na Opčine prišla dva tanka in o klopni avtomobil 2. novozelandske divizije pod poveljstvom nekega kapetana, ki je odšel na nemško poveljstvo, da bi se pogovorili o predaji.

Petnajst minut kasneje je tudi štab 20. divizije poslal nemškemu poveljniku poziv za predajo s pripombo, da bodo partizani, če se ne predajo, postojanko uničili. Komandant 20. divizije je od kapetana novozelandske divizije zahteval, naj umakne tanke, poudarjajoč, da ne bodo dovolili odvesti vojne ujetnike. Zavezniška enota se je umaknila.

Nato se je komandant z dvema oficirjema napotil k poveljniku nemških enot na Opčinah in mu izročil pismeno zahtevo za brezpogojno kapitulacijo v roku petih minut. Ko se je seznanil s pogoji predaje, je nemški poveljnik izjavil: »Gospod podpolkovnik, predajam vam ves nemški garnizon

in ves vojaški material ter vas priznam za zmagovalca.« Partizanom se je predalo 2682 vojakov in podoficirjev, 29 oficirjev. Bilo je tudi 300 ranjencev.

Tako so boji za Trst bili pri kraju. V njih je prebivalstvo mesta in okolice pokazalo veliko patriotsko in protifašistično zavest ter požrtvovalnost, ko se je z enotami jugoslovanske vojske borilo proti okupatorju.

Po končanih bojih so v Trstu ostale enote 20. hrvaške in 30. slovenske divizije, ki pa je bila kmalu vključena v brigado narodne obrambe. Kasneje se jima je pridružila še 9. hrvaška divizija. Zajela je sovražno kolono pri Kozini, ko se je umikala iz Istre proti Trstu ter razorožila večjo skupino sovražnih vojakov pri Piranu. Da bi razorožila manjše sovražne enote v Istri, so tja poslali 43. istrsko divizijo, njena 2. brigada pa je odšla v Brkine, da bi zaprla smer Ilirska Bistrica—Prem in preprečila nemškemu 97. korpusu umik proti Trstu.

V Št. Peter se je vrnila 10. brigada 29. divizije.

UNIČENJE 97. NEMŠKEGA KORPUSA

Ko so divizije prodirale na levem in desnem krilu 4. armade proti Trstu, je operativna skupina na reškem bojišču bojevala srdite boje z 237. in 188. nemško divizijo. Ko je 20. divizija te skupine 28. aprila zavzela Ilirsko Bistrico in mu tako ogrozila levi bok in zaledje, je 97. korpus moral preiti v obrambo.⁶³²

Po ukazu štaba 4. armade z dne 29. aprila so se boji za obkoljevanje in razoroževanje nemških enot odvijali takole:

Dne 29. aprila se je 1. brigada 13. Primorsko-goranske divizije premaknila čez Zabiče in zvečer prišla v Ilirsko Bistrico. Napad 2. brigade in Primorsko-goranskega partizanskega odreda čez Gomanjce in Volarje ni bil uspešen, 3. brigada te divizije pa je odbila sovražne enote in prodrla skoro do Novokračine.

Enote 26. divizije, ki je napadala južneje proti Klani, so začele napadati opoldne in dosegle črto Plesišče—Široki rt tik pred Klano in se vklinile med 904. polkom, ki je bil obkolen pri Paki in drugimi enotami 188. divizije.

Še bolj južna 19. divizija je zavzela Kopico (k. 574), ki je južno od Klane dominirala nad smerjo Reka—Klana.

Vrhovni komandant Jugoslovanske armade je podredil 30. aprila 4. armadi še 7. divizijo 4. hrvaškega korpusa, ki je do tedaj operirala med Dobro in Kolpo. Okrepitev naj bi onemogočila preboj 97. korpusa proti Postojni oziroma Trstu, hkrati pa zavarovala desni bok armade pred možno intervencijo sovražnika iz Postojne. Štab 4. armade je sklenil poslati 3. prekomorsko in 12. brigado 26. divizije v območje Ilirske Bistrice, da bi obroč okrepil z zahodne strani preden bi prišla 7. banijska divizija. Na reškem bojišču je ostala

19. divizija, 1. brigada 26. divizije in 2. brigada 13. divizije.

V bojih so enote dosegle vidne rezultate, še posebej 1. brigada

13. divizije, ki je osvobodila Podgrad in Jelšane. Tretja brigada te divizije je zavzela Novokračino in prodrla pred vas Rupo, kjer jo je sovražnik ustavil.

Pod pritiskom 26. divizije je sovražnik zapustil Klano, vozal obrambe v smeri napada divizije. Napad 19. divizije na reškem bojišču zaradi močnega odpora ni dal vidnejših rezultatov, omogočil pa je manever večjega dela enot 26. divizije.

Prvega maja je štab 13. divizije ukazal napad na celi fronti, da bi sovražniku manevrski prostor čimbolj omejili. Del 1. brigade je zavzel Pasjak in prodril pred Šapjane, kjer se je ustavil. Drugi bataljon se je moral zaradi močnega ognja umakniti iz Jelšan na Veliki vrh (k. 595) in Visoki vrh (k. 643).

Pred fronto 2. in 3. brigade te divizije se je sovražnik uporno branil. Položaji so prehajali iz rok v roke. Pri 19. diviziji in 2. brigadi 9. divizije tega dne sprememb ni bilo.

Tretja in 12. brigada 26. divizije ter njen topniški divizion so v skladu s prejšnjo odločitvijo izvedli premik in se do 13. ure zbrali v okolici Ilirske Bistrice, kjer sta se pripravljali na napad v smeri Ilirska Bistrica—Rupa—Lipa.

Drugega maja so se enote 26. divizije ob 7. uri zjutraj začele približevati sovražnim položajem. Tretja prekomorska brigada je prodirala v smeri Velika Bukovica—Velo Brdo—Šapjane, 12. brigada pa v smeri Nova vas—Rupa—Lipa. Po peturnem boju je 3. brigada ob pomoči topništva in tankov zavzela Šapjane, 12. brigada pa Rupo. Obe je pred Lipo sovražnik ustavil. Kljub temu, da so na pomoč prišli tanki, uspeha ni bilo, saj so Nemci uporabili reaktivne protitankovske metalce »panzerfauste« in onesposobili tri tanke.

Tretja brigada 13. divizije je sodelovala z 12. brigado 26. divizije v prodoru proti Lipi s severovzhodne strani. Vzhodno od Lipe so Nemci ustavili tudi njo. Prva brigada je v popoldanskih urah odšla proti Podgradu, da bi zasedla smer Trst—Rupa in preprečila morebitno intervencijo iz notranjosti Istre proti Reki. Štabi 19. divizije so opazali živahen promet na cesti Marčelji—Kastav in ugotovili, da se Nemci pripravljajo na umik iz mesta. O tem so jih prepričale tudi eksplozije v mestu, zato je štab ukazal napasti na vsej črti Klana—Reka, da bi onemogočili nemoten umik.

Napad sta podprla divizijski topniški divizion in 1. divizion artilerijske brigade, medtem ko je 4. brigadni divizion tolkel nemško artilerijo, rezerve in globlje cilje sovražne obrambe. Predvidevanja štaba o umiku proti Postojni so bila točna. Poveljnik nemške armade skupine »E« generalpolkovnik von Lühr je 1. oziroma 2. maja dovolil poveljniku 97. korpusa, da začne proboj proti severu, ki ga je ta že prej zahteval.

Zamisel generala Ludwiga Küblerja o preboju je bila, naj bi enote 188. divizije bile na čelu preboja. Njen 902. polk na desnem krilu naj bi se prebijal v smeri Lisac—Zabiče—Gornji Zemon, 904. polk na levem krilu pa v smeri Rupa—Jelšane—Ilirska Bistrica. Za njim bi prodirala bojna skupina »Fiume«, na koncu pa 237. divizija, ki so ji priključili 903. polk 188. divizije. Skupina »Reindl« je imela nalogo, da se s severovzhodnih pobočij Čičarije čez Šapjane prebije proti Premu. V sredino tega gibljivega »ježa« so razporedili pratež, ki je zagozdil ceste in občutno opočasnil premik operativnih enot.

Tretjega maja zjutraj okoli 8. ure so v skladu s tem načrtom sovražne enote nenadoma prešle v napad na položaje 26. divizije. Prebile so se na stiku med 3. prekomorsko in 12. brigado ter zavzele Šapjane. Prodor je bil nenaden in hiter. Dva bataljona 3. prekomorske brigade sta se morala umakniti proti Velemu brdu, druga dva pa sta bila odrezana južno od Šapjanov.

Ko so močne sovražne sile pridrle do Jelšanov, je štab 26. divizije zaradi močnega sovražnega ognja ukazal umakniti obe brigadi na položaje pri Ilirski Bistrici. Odrezana bataljona 3. prekomorske brigade sta se ponoči prebila na območje severno od Ilirske Bistrice v sestav svoje brigade.

Istega dne so napadli tudi 13. divizijo, ki je branila levo od 26. divizije smer Lipa—Novokračina in nenadno prodrli v vas Sušak, 19. divizija pa je zgodaj zjutraj krenila v napad na črti Klana—Reka. Pred 5. brigado in na desnem krilu 6. brigade so se Nemci uporno branili, dokler se njihova glavnina ni umaknila proti Ilirski Bistrici. Ker so se začeli umikati z Reke že v noči na 3. maj, sta 6. in 14. brigada zadeli le sovražne zaščitnice, tako da je 6. brigada ob 14. uri prišla v Kastav, 14. pa je osvobodila Reko in nadaljevala preganjanje sovražnika čez Kastav proti Rupì.

Druga brigada 9. divizije je zavzela Volarije, nato pa še Volosko in Matulje, odkoder je prodirala proti Rupì, pri čemer so jo podpirale enote 19. divizije.

Da bi preprečil preboj položajev 26. in 13. divizije, je štab 4. armade ukazal 8. kordunski diviziji, ki je bila med Št. Petrom, Starim trgom in Postojno, naj hitro krene proti Ilirski Bistrici, okrepi obrambo, njeno 2. brigado pa so zadržali kot rezervo med vasjo Šembije in Ilirsko Bistrico. Štab

4. armade je prišel v Prezid, 7. banijska divizija pa je krenila po dolini Kolpe proti Prezidu. Da bi zgostili obrambo v smeri preboja in enote bolj povezali, je štab 4. armade ukazal 43. istrski diviziji, naj pri vasi Pregar j e in Obrov zapre cesto Trst—Podgrad, štabu 29. hercegovske divizije, naj 10. brigado, ki je bila v Trstu, pošlje v Št. Peter, štabu tankovske brigade pa naj 2. in 4. bataljon iz Trsta pošlje v Ilirsko Bistrico, oziroma proti Podgradu. Tudi artilerijska brigada je premestila 2. divizion iz Trsta v Št. Peter.

Enote 19. divizije in 2. brigada 9. divizije so dobile nalogo, naj pritiskajo na sovražnika v smeri Reka—Rupa. V noči na 4. maj se je bojna skupina »Reindl« prebila med Ilirsko Bistrico in Velikim brdom čez Bukovico do Prema. Štab 8. divizije je zaradi tega ukazal 2. in 3. brigadi, naj napadeta njen desni bok na odseku Prem—Smrje, 1. brigada pa naj napade levi bok iz smeri Podgrada in tako preprečijo nadaljnje prodiranje. Zjutraj je iz Trsta prispel 2. tankovski bataljon, ki je takoj med 8. in 9. uro, okrepil napad dveh bataljonov

1. brigade 13. divizije, ko sta napadala nemške enote pri Velikem brdu in Harijah.

Na odseku 26. divizije je pri Donjem Zemonu ponoči napadel tudi 904. polk in prešel na desni breg Reke. Tam ga je

Tudi nemškemu 902. polku ni uspelo prebiti se iz vasi Sušak do Podgraja, kjer sta 2. in 3. brigada ustavili njegovo prodiranje s položajev severno od Zabiča.

Devetnajsta divizija, dasi se je bojevala ves dan, ni dosegla uspeha. Le 5. brigada je na desnem krilu sovražnika prisilila, da se je umaknil proti Podgraju.

Ob koncu dneva sta dve brigadi 43. divizije prispeli do Obrova in Pregarij, 10. brigada 29. divizije pa v Št. Peter, kot jim je glasilo povelje. Štab 4. armade je ukazal 4. korpusu, naj 8. divizija in 10. brigada 29. divizije obkolita sovražne enote v okolici Harij in Prema, 43. istrski diviziji pa naj zasede črto Pregarje—Ribnica ter prepreči nemški prodor k Trstu.

Naloge 19. divizije so ostale iste. Še naprej je zasledovala sovražnika.

Dne 5. maja je 3. brigada 8. divizije ves dan napadala sovražnika pri Premu in ga stisnila v ozek prostor. Ko je odbila nemški poskus, da bi se prebili proti Topolcu, je 2. brigada z delom svojih čet šla čez Reko in potisnila sovražnika iz Smrij ter mu presekala umik proti Premu.

Izkoriščajoč prazen prostor med 26. in 13. divizijo sta 902. in 904. polk pri Jablanici šla čez drugi breg Reke in do 11. ure zavzela Gabrovec. Okoli 16. ure pa je bojna skupina »Reindl«¹ prodrla v Ilirsko Bistrico.

Dejstvo, da je 7. divizija prišla na območje severno od Ilirske Bistrice pravočasno, je zelo zmanjšalo pomen sovražnikovega prodora proti Premu in severovzhodno od Ilirske Bistrice ter omejilo možnosti za njegovo napredovanje proti severu. Da bi stabiliziral fronto severno od Ilirske Bistrice, je štab 4. armade umaknil zelo utrujeno 26. divizijo v območje št. Petra in jo dal v armadno rezervo, na njene položaje pa je postavil 7. divizijo ter nekatere dele 13. divizije. Pod poveljstvom štaba 4. korpusa sta 7. in 8. divizija zasedli črto Prem—Topolec—Trnovo. Obroč okoli 97. korpusa je bil spet trden, poslednji in odločujoči udarec silam 97. nemškega korpusa pa uresničljiv.

Šestega maja so enote 3. brigade 8. divizije ob sodelovanju 2. in 3. brigade 43. divizije zavzele Prem, nato pa skupaj z 2. brigado te divizije nadaljevale napad proti Ilirski Bistrici. Do 14. ure 30 minut sta obe enoti pregnali sovražnika iz mesta in ga dokončno osvobodili.

Tudi druge enote so nadaljevale z napadi ter fizično in moralno že izčrpane čete nemškega 97. korpusa ob koncu dneva stisnile na zelo ozek prostor v trikotniku med Vrbovim, Ilirsko Bistrico in Bukovico. Nemci niso več držali niti enega položaja, ki bi ne bil pod križnim ognjem partizanskih topov in minometov. To je moralo nemških vojakov močno poslabšalo. Druge možnosti kot ponuditi premirje in začeti pogovore o kapitulaciji ni bilo. Štab 97. korpusa je to storil v noči na 7. maj 1945.⁶³³

Čeprav so se to noč nekatere enote še poskušale prebiti proti severu, je ob 6. uri zjutraj 7. maja predstavnik štaba 97. nemškega korpusa podpisal sporazum o predaji, nato pa ukazal, naj enote odidejo zahodno in severno od Ilirske Bistrice in predajo orožje in ostalo vojaško opremo.

Ker nekatere nemške čete vesti o predaji niso dobile pravočasno, so se boji na njihovih položajih nadaljevali. Prenehali so okoli poldne, ko je 3. brigada 7. divizije obkolila in razbila še zadnjo sovražno skupino južno od vasi Koritnice.

Enotam Jugoslovanske armade se je predalo okoli 16.000 nemških vojakov, podoficirjev in oficirjev, med katerimi je bilo tudi nekaj generalov. Po osvoboditvi Trsta je to bil največji uspeh 4. armade, oziroma NOV Hrvatske in Slovenije v zaključnih operacijah.



Pripadniki nemškega 97. armadnega korpusa v ujetništvu

OSVOBODITEV POSTOJNE, PULE IN PAZINA

Ko je načrtoval tržaško operacijo ter obkolitev in uničenje nemškega 97. korpusa, je štab 4. armade posvečal posebno pozornost smeri Ljubljana—Postojna, odkoder je pretila nevarnost udara v bok operativni skupini, ki je prodirala proti Trstu, pa tudi tisti, ki je obkoljevala nemške čete med Reko in Ilirsko Bistrico.

Zaradi tega je 30. aprila ukazal 29. diviziji, naj se čez Mašun premakne na območje med Št. Petrom in Postojno in slednjo kar najhitreje osvobodi.

V postojnski posadki je bil 904. rekrutni bataljon 188. divizije in okoli tisoč italijanskih vojakov in Rupnikovih domobrancev, ki so varovali železniško progo ter SS podoficirska šola, ki so jo poslali iz Ljubljane. S seboj so pripeljali tudi več težkih topov.

Napad na mesto se je začel 1. maja. Topniška predpriprava je trajala dve uri. Okoli dveh popoldne sta dve brigadi začeli naskok, 11. brigada z jugozahoda, 13. pa s severovzhoda, 14. brigada pa je bila v rezervi v Št. Petru. Dasi-ravno je sovražnik učinkovito obstreljeval s topovi dohode k južnemu delu mesta, se žilavo branil iz hiš, urejenih za obrambo, sta brigadi okoli polnoči Postojno osvobodili.⁶³⁴

Boji za osvoboditev Istre so se začeli, ko sta se 9. divizija in Kvarnerski partizanski odred izkrcala na jugu polotoka in ko je 9. divizija prodrla proti Trstu. Kmalu so močnejše posadke bile le še v Puli in Pazinu.

Pulsko garnizijo so sestavljale različne enote. Razen 1. bataljona 1047. polka je bila tam še 8. baterija 237. topniškega polka, 261. divizion mornariške artilerije, kopenske mornariške enote in še nekatere ustanove in enote. Pula je bila spremenjena v trdnjavo, enote pa je vodil nek admiral. V Pazinu je bilo več kot 500 vojakov bojne skupine »Fekl«.

Štab 4. armade je ukazal Kvarnerskemu in Istrskemu partizanskemu odredu, naj osvobodita južno Istro in Pulo. Kvarnerski odred je iz Moščenice prodiral čez; Plomin in Labin ter 1. maja osvobodil Vodnjan, 2. maja pa zavzel predmestje Pule in se pripravljal za napad na mesto. Njegov 3. bataljon je istega dne pri Bujah prisilil k vdaji okoli 700 italijanskih fašistov. Odred je 3. maja v Puli stisnil sovražnika v jugozahodni del mesta.

Ko so narodnoosvobodilne enote 3. maja zlomile poslednji odpor pri Trstu, je 1. istrska brigada dobila nalogo od štaba 43. istrske divizije, naj osvobodi Pazin. Četrtega maja je prispela v Buzet, Pazin pa je osvobodila 7. maja. Predalo se je 409 vojakov, 112 podoficirjev in 15 oficirjev. Zaplenila je veliko opreme in orožja.⁶³⁵ Istega dne so se Kvarnerskemu odredu predale tudi sovražne enote v Puli.

Tako so 7. maja enote 4. armade uresničile naloge, ki jih je postavil vrhovni komandant JA. Istra, Slovensko primorje in Trst so bili svobodni. To zgodovinsko dejstvo so morali priznati tudi predstavniki zavezniških vojska.⁶³⁶

OSVOBODITEV SEVEROZAHODNE HRVATSKE, SLOVENSKE ŠTAJERSKE IN KOROŠKE

Konec aprila in v začetku maja 1945 se je glavnina nemških oboroženih sil v severni Italiji ter v jugozahodnih in severnih predelih Nemčije že predajala in bila v polnem razsulu, glavnina rdeče armade se je že pripravljala za zavzetje Berlina, desno krilo njene III. ukrajinske fronte pa je bilo na Dunaju. Medtem ko je narodnoosvobodilna vojska Slovenije osvobodila slovensko ozemlje do Soče, so se enote zahodnih zaveznikov, ki so prodirale čez severno Italijo, usmerjale proti zahodnim predelom Avstrije. Jugoslovanska armada, ki je z enim krakom svojih sil prodrla v Trst in obkolila 97. nemški korpus med Reko in Ilirsko Bistrico, je s svojimi glavnimi silami po preboju sremskega bojišča nezadržno prodirala med Dravo in Savo proti slovensko-hrvaški meji. Nemška vojska je bila stisnjena na ozek prostor in nacističnem rajhu se je približeval neizbežen konec.

Nemške čete, ki so bile v zahodnem delu Jugoslavije, so se umikale proti južni Avstriji s ciljem, da bi preprečile obkolitev svojih enot na ozemlju slovenske Štajerske oziroma njihovo predajo enotam jugoslovanske armade. V teh sklepnih operacijah za osvoboditev Jugoslavije je enotam 4. operativne cone pripadla zelo pomembna naloga, saj so sodelovale v zaledju poslednje obrambne črte nemškega rajha, ki je potekala ob desnem bregu Mure, vzdolž slovensko-hrvaške meje do Brežic, potem pa po levem bregu Save do Ljubljane. Osnovna naloga njenih enot je bila z vsemi sredstvi napadati

komunikacije na Štajerskem, ki so bile življenjsko pomembne za nemške čete, ki so se umikale proti Avstriji. Premiki enot so zato potekali počasi in z velikimi težavami. S tem je močno pomagala glavnini jugoslovanske armade v njenem prodiranju in zasledovanju sovražnika ter v njenem uspešnem obkoljevanju in razoroževanju nemških skupin.

Da bi zaščitil smeri svojega umika, je sovražnik zlasti branil položaje v okolici Zidanega mostu, Trbovelj, Hrastnika in Zagorja ter zaščitil komunikacije Celje—Dravograd—Črna—Pliberk. Glavni štab Slovenije je 2. maja 1945 ukazal štabu 4. operativne cone, naj v skladu s cilji 3. jugoslovanske armade, ki je prodirala ob desnem bregu Drave, zbere 14. divizijo na območju Smrekovec—Železna Kapla, ter jo usmeri kot prvo enoto jugoslovanske armade čimprej v Celovec oziroma Beljak. Ukazal je 4. operativni coni, naj s svojimi enotami zapre vse smeri umika nemških in kvislinških enot, ki vodijo čez vzhodno Koroško v Avstrijo. Štab cone je takoj izdal ustrezna povelja svojim brigadam. Toda njene enote niso mogle dovolj hitro kreniti proti Koroški, ker niso mogle zavzeti močnih sovražnih postojank v Dravogradu in Črni. Prvo je napadla Šercerjeva, drugo pa Tomšičeva brigada. Brezuspešno sta jih napadali od 3. do 5. maja, ker nista imeli težkega orožja, pa tudi sovražnik se je srdito branil. Nato je

14. divizija prekinila napad in se zbrala na področju Železne Kaple. Obšla je sovražni postojanki in kot prva enota jugoslovanske vojske začela prodirati v avstrijsko Koroško ter tako presekala odstopnico sovražnim enotam, ki so še bile v zahodnem delu Jugoslavije. S tem je olajšala njihovo obkolitev in končno uničenje. Pri Železni Kapli se je morala spopasti z oddelki 14. SS divizije »Galizien«, ki se je tja umaknila iz Zgornje Štajerske.

Tudi štab 4. armade je predvidel ukrepe, da bi enote jugoslovanske armade čimprej prodrle proti Celovcu. Tretjega maja je ukazal, naj sestavijo poseben motoriziran odred iz

11. brigade 26. divizije, 3. artilerijskega divizionu, ene tankovske čete in ene baterije protitankovskih topov, ki naj takoj krene iz Bazovice pri Trstu po najkrajši poti v Celovec. Ko ni mogel čez Idrijo, je odred krenil po dolini Soče prek Vršiča in Beljaka, da bi v sodelovanju s partizanskimi odredi Slovenije presekala odstopnico tistim nemškim in kvislinskim silam, ki so se umikale iz Ljubljanske kotline čez Gorenjsko proti

Avstriji. Odred se je 7. maja srečal v Kobaridu z zavezniki in prispel v Bovec, kjer se je moral zaradi zasneženih poti in porušenih mostov ustaviti. Šele naslednjega dne je mogel nadaljevati pot čez Vršič.

Jugoslovanske enote so na vseh odsekih bojišča hitro napredovale. Enote 3. armade so 6. maja zavzele Ludbreg, naslednjega dne pa Varaždin in Varaždinske toplice ter s tem presekale pot umika Nemcem in ustašem z območja severno od Zagreba proti severozahodu. Istega dne je 1. armada osvobodila Čazmo in Kutino ter napredovala proti Zagrebu, levo krilo 2. armade pa je osvobodilo Karlovac, ki so ga držale enote 91. nemškega korpusa. Njeno desno krilo je doseglo komunikacijo Zagreb—Karlovac in preprečilo neovirano umikanje sovražnih enot proti Zagrebu.

Sedmi slovenski korpus je po zavzetju Kočevja, Gotenice in Grčaric nadaljeval preganjanje različnih sovražnih enot proti Ljubljani in do 7. maja zavzel vse ozemlje Dolenjske in Notranjske do glavne obrambne črte okoli nje, ki je tekla od Zaloga čez Sostro in Orle, čez Črno vas in naprej proti Horjulu. Vzporedno z enotami 7. korpusa je prodirala 29. hercegovaška divizija v smeri Rakek—Ljubljana in istega dne osvobodila Horjul in Brezje zahodno od Ljubljane.

Zdaj je generalštab jugoslovanske armade ukazal štabu

4. armade, naj tiste enote, ki so usmerjene proti severu, čim prej dosežejo cesto Zagreb—Ljubljana—Jesenice in jo preseka, da se nemške in ustaške enote, ki so 7. maja začele zapuščati Zagreb, ne bi mogle umikati proti zahodu. Hkrati je ukazal tudi 2. armadi, naj močnejše sile usmeri ob desnem bregu Save, zavzame Krško in Brežice ter prepreči umik sovražniku proti Ljubljani.

Velike klešče jugoslovanske armade so se tako postopoma zapirale. Na skrajnem zahodu je 11. hrvatska brigada, v kateri je bil tudi močan bataljon primorskih Slovencev prekmorcev, iz sestave motoriziranega odreda krenila 8. maja iz Bovca. Prek Vršiča je dosegla Kranjsko goro, kjer se je spopadla z okoli 500 mož močno sovražno skupino, ki jo je po dvehurnem boju prisilila k predaji. Ob tej priliki se je povežala z Jeseniško-bohinjskim partizanskim odredom, ki je že prej osvobodil Bohinj in Mojstrano ter razorožil okoli 600 vojakov, ki so se umikali iz Ljubljane. Naslednjega dne, 9. maja, je polovica te brigade šla proti Jesenicam ter tam dva

dni razoroževala sovražne enote, druga polovica pa je krenila iz Kranjske gore čez Trbiž in Beljak v Celovec, kamor je prišla 10. maja. Tja je prišel naslednjeda dne čez Korensko sedlo še del brigade iz Jesenic. V Celovcu so že bile čete Kokrškega in Koroškega partizanskega odreda, ki so tja prišle prej. Koroški odred je vkorakal v Celovec že 8. maja okoli 14. ure, le tri ure za zavezniškimi enotami. V okolico Borovelj je 9. maja prišla tudi Bračičeva brigada, ki je imela dan prej zelo hude boje s sovražnikom pri Galiciji ter več kot osemdeset padlih.

Tako so enote 4. operativne cone na Koroškem sklenile krake velikih klešč jugoslovanske armade okoli nemških in kvislinških sil, ki so bile še na slovenskem Štajerskem in ki so se trudile, da bi čim prej prišle na Koroško in se predale zahodnim zaveznikom. Glavne sile jugoslovanske armade so prešle v energičen napad. Oddelki 2. armade so v noči na

9. maj osvobodili Zagreb, čete 7. korpusa pa Ljubljano.

V skladu s povelji generalnega štaba, naj se preseka prometna žila proti Gorenjski in hitro prodira proti severnim mejam Slovenije, je štab 7. korpusa ukazal 15. diviziji, naj nastopa v smeri Domžale—Kamnik, enote 29. hercegovske divizije pa so šle proti Kranju. Dne 10. maja so osvobodile Škofjo Loko in Kranj, kjer so zaplenile mnogo vojaškega blaga in opreme, naslednjega dne pa vkorakale v Trzič. S prodorom osvobodilne vojske do črte Kamnik—Kranj je bila sovražnikova možnost za umik v Avstrijo še manjša.

Po osvoboditvi Zagreba je glavnina jugoslovanske armade nadaljevala preganjanje sovražnika čez Dravsko polje in Macelj ter na Kozjanskem. Zdaj je imel na voljo le slabe ceste, ki so bile natrpane z vozili in drugo tehniko ter množico vojakov.

Desno krilo 3. armade, ki so ga sestavljale štiri divizije, je 10. maja prodrlo v Maribor, ne da bi naletelo na odpor

15. kozaškega korpusa in drugih nemških enot, ki so se hitro umaknile proti Dravogradu oziroma Slovenj Gradcu. Hkrati je armadno levo krilo doseglo Šmarje pri Jelšah in potiskalo glavnino nemškega 21. korpusa. Tako je veliki nemško-kvislinški grupaciji na slovenskem Štajerskem bila na voljo za umik v Avstrijo le ozka smer Celje—Dravograd—Celovec, pa še to je na odseku med Pliberkom in Celovcem nadzorovala 14. divizija.

Čeprav je bil sovražnik že obkoljen, je bila njegova moč še vedno tolikšna, da si je mogel izsiliti pot. Da bi mu preprečil poskuse preboja iz obroča in njegovo predajo zahodnim silam, je štab 3. armade začel krepiti tiste odseke bojišča, ki so to preprečevali tako, da je hitro začel oblikovati zaporno črto med tokoma Meže in Drave. Najprej so 10. maja poslali

3. bataljon Prekmurske brigade, naslednjega dne pa še 6. brigado 39. divizije na dravograjske mostove. Razvneli so se srđiti boji. Dvanajstega maja je bila tja poslana še 51. divizija brez ene brigade, štab 4. operativne cone pa je iz Pliberka v dolino Meže poslal Tomšičevo brigado. Zdaj ni bilo več bojazni, da bi se tudi večje sovražne enote mogle zlahka izmuzniti iz obroča, ki so ga tvorile združene moči borcev skoro vseh narodov Jugoslavije.

Prodor 17. divizije na področje Slovenskih Konjic in potem v smeri Mislinjske doline je močno poslabšal položaj tistih nemških čet, ki so zaradi slabih cest in zastojev ostale na Kozjanskem. Niso imele drugega izhoda, kot da položijo orožje in se predajo jugoslovanskim četam. Tako se je že 10. maja na območju Dekmancev ob Sotli predala 41. trdnjavska divizija enotam 11. divizije 1. armade, na prostoru Šentjur—Podčetrtek—Rogatec pa je v naslednjih dveh dneh ob pomoči drugih enot 16. divizije 3. armade razorožila 11. letalsko-poljsko, 22. in 181. pehotno ter 369. legionarsko divizijo 21. planinskega korpusa. Glavnina 2. armade v moči štirih divizij, ki je prodirala od Zagorja vzdolž Save in proti Celju, je potiskala 91. nemški korpus, ki se je umikal iz območja Karlovca. Njegovo 373. legionarsko divizijo so razorožili tudi 10. maja pri Raki, 7. SS divizijo in štab tega korpusa pa v okolici Zidanega mosta.

V razoroževanju nemških in ustaških enot so sodelovale tudi tiste enote 4. operativne cone Slovenije, ki niso odšle na Koroško. Kozjanski odred je to nalogo opravljal pri Zidanem mostu, Laškem in Šentjurju, Kamniško-zasavski odred v trboveljskih revirjih, Šlandrova in Zidanškova brigada pa sta razoroževali manjše enote 91. korpusa, zlasti motorizirane, ki so se skušale prebijati po Savinjski dolini.

Do 13. maja sta tako na širšem območju Celja položila orožje in se predala dva nemška korpusa. Ostala je še velika grupacija na prostoru Mežiško-mislinjske doline, v kateri so

bile četniško-ustaške sile in tiste nemške enote, ki so se uspele umakniti prek Kozjanskega.

Ker so kvislinške enote odbile ultimatum za predajo, ki ga jim je 13. maja poslal štab 51. divizije, so njene enote, Tomšičeva brigada in 6. brigada 36. divizije istega dne ob 11. uri začele napadati. Tomšičeva brigada je bila pri Ravnah, 51. divizija pa pri Dravogradu. Hkrati je 17. divizija napadla ustaške čete med Doličem in Slovenj Gradcem. Sovražnik se ni le branil, temveč je občasno celo delal protinapade, da bi obvladal mostove na Dravi in se prebil na Koroško. Boj je trajal vse popoldne in še čez noč na 14. maj.

Z namenom, da bi zaprla pot tej močni sovražni skupini, je Tomšičeva brigada zasedla položaje na območju Poljane pri Mežici. Nemška 104. lovska divizija, ki se¹ je iz Mislinjske doline prebijala proti Ravnam, je na križišču poti pri Poljani padla v ogenj brigade in je bila prisiljena, da se preda. Ujeli so okoli tri tisoč vojakov in zaplenili veliko motornih vozil in opreme.

Ko je zlomila odpor ustašev južno od Slovenj Gradca, je 17. divizija 14. maja osvobodila mesto ter začela prodirati proti Dravogradu in se povezala z 51. divizijo.

Ker je izgledalo, da je zahodni del obroča preslaboten in da lahko podleže sovražnemu pritisku, so na področje vzhodno od Pliberka poslali iz Radelj 12. divizijo, iz Celja prek Ljubljane, Kranja in Jezerskega so pa na področje zahodno od Pliberka s kamioni pripeljali 16. divizijo. Zdaj sta vsa 51. divizija in Tomšičeva brigada mogli v celoti kreniti v napad. Zajeli sta na območju Ravne—Poljane okoli petindvajset tisoč sovražnih vojakov.

Končni obračun s poslednjo veliko nacistično skupino v drugi svetovni vojni na jugoslovanskih tleh se je začel in končal 15. maja, ko je 3. armada napadla ustaško-četniške sile na ozemlju Crna—Mežica—Košutnik, ki so se poskušale prebiti proti Pliberku. Tega dne se je predalo trideset tisoč sovražnih vojakov, večinoma zagrizenih sovražnikov nove Jugoslavije, med katerimi je bilo tudi dvanajst ustaških generalov. Med sklepnimi boji je bilo na širšem bojnem polju tudi okoli štiriindvajset tisoč beguncev iz raznih krajev Jugoslavije.⁶³⁷

Tako so med 7. in 15. majem doživeli osvoboditev tudi kraji severozahodne Hrvaške in severne Slovenije. Končana

je bila dolga druga svetovna vojna v Evropi in narodnoosvobodilna vojna jugoslovanskih narodov. Njihov skupni boj, v katerem je sodelovanje Hrvatov in Slovencev igralo nemajhno vlogo, je bil končan s skupnimi napori vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti prav na ozemlju Slovenije, ki je bila prizorišče poslednje epizode velikega svetovnega spopada svobodoljubnih sil sveta s fašizmom.

Osvoboditev vse dežele je bila začetek novega obdobja zgodovine jugoslovanskih narodov in je odprla nove poti razvoja vsakega naroda posebej in vseh kot celote. Toda najprej je bilo potrebno obnoviti razrušeno domovino, saj so bile uničene cele pokrajine, večina železniških prog, velik del podjetij pa ni mogel začeti z delom. Jugoslovanski narodi in oba sosesa, ki sta na svojem ozemlju imela včasih največ industrijskih kapacitet, so se z enako vztrajnostjo in prizadevnostjo kot med vojno vrgli na delo, da dvignejo deželo iz ruševin in začno življenje v miru.

SKLEPNA BESEDA

Ko se oziramo na široko bojno sodelovanje obeh sosednjih narodov v nedavni preteklosti, moramo najprej ugotoviti, da sta dva velika dogodka utrta pot njunim skupnim naporom v drugi svetovni vojni oziroma v narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov.

Prvi je osvoboditev obeh narodov ob koncu prve svetovne vojne od avstroogrskega imperializma in združitve z drugimi južnoslovanskimi narodi v skupno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, kasnejšo Kraljevino Jugoslavijo. To je bila velika zmaga najnaprednejšega dela očetov in mater tiste generacije, ki je četrto stoletja kasneje začela in dobojevala narodnoosvobodilni boj. Tedaj se je začel proces samostojnejšega življenja Slovencev in Hrvatov ter jih močno približal cilju suverenosti in samoodločbe, čeprav v okvirjih Kraljevine Jugoslavije te samostojnosti in suverenosti še niso dosegli. Tega namreč takratne vladajoče družbene sile niso uresničile. Toda to obdobje boja za združitev jugoslovanskih narodov v skupno državo je utrdilo v najširših družbenih slojih zavest o naravni in usodni pripadnosti skupnosti jugoslovanskih narodov, zavest, da le združeni lahko kljubujejo nevarnostim, ki jim pretijo. Kljub kasnejšemu grobemu centralizmu Kraljevine Jugoslavije in hudim medsebojnim spopadom posameznih garnitur vladajočih meščanskih strank, kljub politiki netenja nacionalne nestrpnosti se je v ljudskih množicah, zlasti v delavskem razredu kot njihovem jedru, ta zavest o nujni skupnosti jugoslovanskih narodov celo utrjevala.

Drugi dogodek daljnosežnega pomena za oba naroda je bila ustanovitev Komunistične partije Slovenije in Komunistične partije Hrvatske 1937. leta, ki je bila posledica konso-

lidacije naprednega delavskega gibanja, razčiščenja in uresničitve teoretičnih stališč Komunistične partije Jugoslavije o jugoslovanskem nacionalnem vprašanju. Komunistična partija Jugoslavije je že tedaj bila edina jugoslovanska stranka, ki je imela jasen program o mednacionalnih odnosih jugoslovanskih narodov. Nacionalno vprašanje je povezala z revolucionarnimi cilji delavskega gibanja in demokratičnih sil Jugoslavije sploh ter ugotavljala, da ga je mogoče rešiti le hkrati z radikalnimi socialnimi spremembami.

Ko je z aprilsko vojno 1941 bila Jugoslavija okupirana, razkosana in zaslužnjena, je bila Komunistična partija Jugoslavije edina realna politična moč, ki je mogla združiti vse njene narode in narodnosti v enotno osvobodilno gibanje. Oslanjajoč se na osnovne sloje delovnih ljudi jugoslovanske družbe je postopno združevala napredne ljudske tokove vseh narodov in narodnosti v enotno jugoslovansko revolucionarno gibanje za osvoboditev dežele in novo demokratično Jugoslavijo. Oborožena vstaja slovenskega in hrvaškega naroda je odprla novo poglavje v njihovi narodni zgodovini, menjajoč s tem oblike boja za dosego popolne nacionalne osvoboditve v skupnem boju z drugimi jugoslovanskimi narodi proti skupnemu sovražniku.

Obe osvobodilni gibanji, slovensko in hrvaško, sta morali premagovati reakcionarne politične sile, ki so na Hrvaškem takoj po aprilski vojni, v Sloveniji pa od pomladi 1942. leta razpolagale tudi z oboroženimi oddelki. Ustaška »Neodvisna država Hrvatska«, ki je nastala med aprilsko vojno, je, v začetku nekaterim poštenim, toda politično nerazgledanim ljudem pomenila uresničitev nacionalnih teženj hrvatskega naroda. Zato je združevanje osnovnih hrvatskih množic okoli osvobodilnih in demokratičnih ciljev borbe Komunistične partije Hrvatske in Komunistične partije Jugoslavije ter boj proti lastnim reakcionarnim silam nedvomno bil težji proces kot združevanje slovenskih množic, kajti v Sloveniji je okupatorska politika germanizacije, italijanizacije in madžarizacije nakazovala le usodo narodnega uničenja.

Na sodelovanje slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja, oziroma njunih oboroženih enot so na posameznih obmejnih področjih vplivali najrazličnejši momenti političnega, geografskega in zgodovinskega značaja. V prvem letu osvobodilnega boja sta bili povezanost in sodelovanje najtes-

nejši na stičnem območju Kočevske in Gorskega Kotara kot rezultat najrazličnejših okolnosti. Na tem področju je bilo namreč že pred vojno precej močno revolucionarno gibanje, ki sta ga omogočala razvita lesna industrija in slabotnejši vpliv starih političnih strank. Medtem ko so obstajala močna oporišča Mačkove politike južno od Save na območju Zumberka in Pokuplja, pa so bila le-ta zelo slaba v Gorskem Kotaru in Hrvatskem Primorju, kjer je bil tudi drug okupacijski režim in ni bilo ustaških enot. To je bil vsekakor eden od osnovnih razlogov, da se je v teh pretežno hrvaških krajih oborožena vstaja že v zadnjih mesecih prvega leta boja proti okupatorju razvila v močno politično silo, v kateri je odločujoči vpliv imela politika partizanskega vodstva Hrvatske. Takšne politične razmere so bile tudi v sosednji Sloveniji. Na zbliževanje in čim tesnejše povezovanje partizanskih enot obeh gibanj so vplivali tudi geografsko strateški elementi. Razsežnost in povezanost gozdov Kočevske in Gorskega Kotara sta partizanskim enotam omogočala prikrito delovanje in bivanje, oziroma premike pri akcijah, kar je istočasno z moralnim faktorjem predstavljalo svojevrstno premoč partizanskih enot nad sovražnikom in njegovo tedanjo tehniko. To področje je bilo zelo primerno kot izhodišče za uspešne diverzije na železniški progi Karlovac—Sušak, kar je močno ogrožalo strateške interese okupatorja. Oslanjajoč se na Snežnik je partizansko gibanje prodiralo v Istro.

Tem pomembnim elementom se je pridružilo še vztrajanje vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, naj se čim tesneje povežejo partizanski odredi Slovenije, oziroma glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet z vrhovnim štabom prek Gorskega Kotara in Like, s čimer je želelo okrepiti jugoslovansko osvobodilno gibanje kot celoto, premagati občutek osamljenosti partizanskih enot v posameznih pokrajinah in jim zagotoviti boljše perspektive.

V drugem letu osvobodilnega boja je sodelovanje slovenskih in hrvatskih partizanskih odredov in brigad prišlo najbolj do izraza na obmejnem področju vzhodne Dolenjske in Zumberka. To težavno leto skupnih naporov v boju proti okupatorju bi lahko razdelili v dve obdobji. V prvem obdobju od julija do septembra 1942, ko se je glavnina partizanskih enot Slovenije le s težavo upirala pritisku premočnih italijanskih sil, ki so bile v ofenzivi na Kočevskem in v zahodni

Dolenjski, so bile slovenske enote v sodelovanju s hrvaškimi v ofenzivi, najprej proti ustaškim obmejnimi postojankam, nato pa proti italijanskim enotam v Beli krajini.

Ti boji, kakor tudi močnejša ofenzivna dejavnost partizanskih enot v notranjosti Hrvaške, zlasti na črti Per jasica—Drežnica, so prisilili sovražnika, da oslabi svojo ofenzivo v južnem delu Ljubljanske pokrajine, hkrati pa so omogočili partizanskim silam Slovenije ugodnejše pogoje za kasnejšo aktivnost.

Drugo obdobje, od oktobra 1942 do maja 1943, pa je predvsem izpolnjevala nepretrgana ofenzivnost slovenskih in hrvaških brigad in odredov na Dolenjskem in v Zumberku bodisi samostojno, bodisi v sklopu skupnega operativnega načrta.

V prvi vrsti so na te skupne operacije vplivali politični razlogi. V Sloveniji je bilo potrebno močno udariti po beli gardi, ki se je vdinjala okupatorju in skušala za račun reakcionarnih sil zanetiti državljansko vojno, na Zumberku pa naj bi skupne akcije, v katerih so bile uničene mnoge domobranske in ustaške enote, izpodkopale vpliv Mačkove politike v ljudskih množicah in še bolj razširile partizansko gibanje.

Po italijanski kapitulaciji, ki je bila še posebej pomembna za slovenski in hrvaški narod, saj je pomenila popoln zlom imperialistične politike njenega zahodnega sosedu, se je pričelo obdobje naj intenzivnejšega in hkrati najbolj vsestranskega sodelovanja slovenskega in hrvaškega gibanja. Sodelovanje je razen operativnega področja zajelo še celo vrsto vprašanj na drugih področjih skupnih interesov obeh narodov, posebno pa njune narodnoosvobodilne vojske.

Srečanje slovenskih in hrvaških predstavnikov na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, oziroma na zboru hrvaških odposlancev v Plaškem, je bila nova ugodna prilžnost za izmenjavo stališč o bodoči organizaciji slovenske in hrvaške državnosti v okviru nove Jugoslavije. Priprave obeh delegacij na drugo zasedanje AVNOJ, skupno potovanje v Jajce in sodelovanje na zasedanju je lajšalo razčiščevanje osnovnih pogledov na položaj slovenskega in hrvaškega naroda v bodoči skupnosti jugoslovanskih narodov. Oba sta se prek svojih predstavnikov prostovoljno opredelila za skupno življenje v državi enakopravnih narodov in narodnosti. S tem sta slovenski in hrvaški narod zadala močan udarec tistim

političnim silam doma in v tujini, ki so poskušale, da bi ju ponovno vezale na države s fašistično ureditvijo ali pa jima vsilile velikosrbsko hegemonijo.

Vzpostavljanje teh tesnih stikov predstavnikov najvišjih političnih in vojaških ustanov obeh osvobodilnih gibanj je omogočilo začetek plodnega sodelovanja tudi na drugih področjih, na primer na gospodarskem, zdravstvenem, obveščevalnem, tehničnem in vojaško-organizacijskem področju.

Med najpomembnejše dosežke slovensko-hrvaškega sodelovanja v tretjem letu osvobodilnega boja lahko nedvomno štejemo prodor 18. slovenske divizije v Gorski Kotar, pohod

14. divizije na Štajersko in skupne operacije 4. hrvaškega in 7. slovenskega korpusa NOV Jugoslavije v zahodnem delu Korduna, na Žumberku in v Beli krajini od junija do avgusta 1944. Slovensko-hrvaško sodelovanje v tem obdobju vojne ni bilo le izraz skupnih interesov dveh bratskih gibanj, marveč je imelo mnogo širši pomen. V veliki meri je namreč postalo del strategije vrhovnega štaba, ki je imela cilj krepitev razvoja osvobodilnega gibanja v tistih predelih Jugoslavije, kjer je še zaostajalo. To je bilo najbolj očitno sredi jeseni 1943 in sredi poletja 1944, ko so združene slovensko-hrvaške enote omogočile vrhovnemu štabu pripravo in uresničitev operativnega načrta za preusmeritev operacij na ozemlje Srbije.

V prvih mesecih zadnjega leta osvobodilne vojne sta narodnoosvobodilna vojska Slovenije in Hrvatske razvili osvobodilni boj skoraj na vsem narodnostnem ozemlju, vključno Slovensko primorje in Istro. Izjemi sta bili le Prekmurje in Medjimurje, kjer se oboroženi boj in sodelovanje nista mogla razviti tako intenzivno kot drugod, kljub velikim žrtvam slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja na tem področju v prvem letu oborožene vstaje. Kaže, da se tam intenziven partizanski boj ni mogel razviti tako, kakor se je razvil južno od Drave oziroma Save, predvsem zaradi slabotnosti partizanske akcije v Slovenskih goricah in Halozah in spričo res zelo neugodnih geografskih pogojev. Ti so zaviralno vplivali na osvobodilno gibanje tudi na celotnem ozemlju severnega dela Jugoslavije. Vodstvi slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja sta na to področje mogli občasno pošiljati le posamezne enote, ki so imele nalogo vzdrževati kontinuiteto osvobodilnega boja in krepiti vero tamkajšnjega prebivalstva v zmago nad sovražnikom.

V sklepni operaciji za osvoboditev Jugoslavije je bilo sodelovanje slovenske in hrvaške vojske najbolj izrazito pri osvobajanju Istre in Slovenskega primorja s Trstom. Ne glede na to, da je bila osvoboditev teh krajev del operacij v občem jugoslovanskem okviru oziroma del evropske protifašistične fronte, je neizpodbitno dejstvo, da je bil zlom zadnjega odpora sovražnika na tem področju sad združenih naporov dveh nacionalnih vojsk, saj so sodelovale le slovenske in hrvaške enote, če izvzamemo glavnino 29. hercegovaške divizije. Lahko trdimo, da je osvoboditev in kasnejša priključitev tega območja k matičnim deželam največji zgodovinski in politični prispevek slovenskega in hrvaškega osvobodilnega gibanja pri oblikovanju nove Jugoslavije.

Pri osvobajanju severnih predelov Slovenije in Hrvatske slovenske in hrvaške partizanske enote niso tako izrazito neposredno sodelovale. Sodelovali so le deli Kozjanskega z Zagorskim odredom, ko so se aprila meseca prebijali prek Hrvatskega Zagorja v Prekmurje zaradi formiranja Prekmurske brigade, ki je bila ustanovljena 7. maja 1945.

Ko so enote 1., 2. in 3. armade zavzele črto Zagreb—Varaždin, so 10. zagrebški korpus, ki je bil do tedaj edina večja enota v severnem delu Hrvatske, poslali v osvobojeni Zagreb. Zato se njegove enote niso udeležile bojev za osvoboditev Štajerske in Slovenske Koroške. Od hrvaških enot se je teh bojev udeležila le 11. brigada 26. hrvaške divizije, ki je krenila na Koroško v sestavi motoriziranega odreda 4. armade, in tiste hrvaške enote 6. slavonskega korpusa, ki so bile vključene v 3. armado.

Osvoboditev Jugoslavije je bila rezultat dolgotrajnega boja ter ogromnih človeških in gmotnih žrtev vseh njenih narodov in narodnosti. Zato bo tudi bodočnost Jugoslavije odvisna od njihovih skupnih naporov in uspešnega medsebojnega sodelovanja.

Sožitje ne le slovenskega in hrvaškega, temveč vseh narodov Jugoslavije, je bilo utemeljeno v krvi med osvobodilnim bojem in socialistično revolucijo, ko so bile vse njihove fizične, duhovne in moralne sile v veliki preizkušnji. Bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti mora ostati njihova trajna in neodtujljiva pridobitev, ki jih povezuje in zbližuje tudi v miru.

OPOMBE

¹ Anto Babic, Istorija naroda Jugoslavije, II. del, novi vek, Sarajevo 1954, stran 270—272.

² Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1963, stran 61—62.

³ Drugi kongres Komunistične partije Slovenije, Ljubljana 1949, stran 38—39.

⁴ Zvonko Sagadin, ustna izjava.

⁵ Ustanak naroda Jugoslavije, 5. knjiga, Beograd 1964, str. 190.

⁸ Peti kongres Komunistične partije Jugoslavije, Beograd 1948, stran 52—53.

⁷ Dr. Gregorič, Samomor Jugoslavije, stran 123—126.

⁸ Edvard Kardelj, Pot nove Jugoslavije, Beograd 1946, stran 7—12.

⁹ Edvard Kardelj, Deset let ljudske revolucije (referat na lil. kongresu Osvobodilne fronte), Novi svet, stran 403, Ljubljana 1951.

¹⁰ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, II/2, stran 469—470 (odslej: Zbornik II/2).

¹¹ Sava Kosanović, »Šta se moglo videti iz emigracije«, Beograd 1945, stran, 4.

¹² Spominski dnevi v aprilu 1941, »Borec« 1953, stran 171.

¹³ Ivan Šibi, Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve, Naprijed, Zagreb 1967, stran 63—65.

¹⁴ Miroslav Luštek, Pripreme Komunističke partije Slovenije za odbran-u zemlje i dobrovoljci u aprilskom ratu 1941, Vojnoistorijski glasnik št. 1/1967.

¹⁵ Metod dr. Mikuž, Pregled zgodovine NOB v Sloveniji, I. del, Ljubljana 1960, stran 47.

¹⁶ pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, Ljubljana 1963, stran 244.

¹⁷ Vladimir dr. Bakarič, referat na II. kongresu Komunističke partije Hrvatske, Zagreb 1949, stran 37—38.

¹⁸ Istorija XX. veka, Pad Stojadinovićeve vlade, stran 7; Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1948, stran 80.

¹⁹ Narodne novine, z dne 11. aprila 1941, Zagreb.

- ²⁰ Anton dr. Križman, Paveličev dolazak u Zagreb 1941, Zbornik, Istarski institut Slavonije, Slavonski Brod 1963, stran 173.
- ²¹ Slovenec, 12. aprila 1941, Ljubljana.
- ²² Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1952, stran 28—29.
- ²³ Sojenje Lisaku, Stepincu, Saliču in družini ustaško-križarskim zločincima in njihovim pomagačim, Zagreb 1946.
- ²⁴ Slovenec, 12. aprila 1941, Ljubljana.
- ²⁵ Zbornik II/2. knjiga, dokument št. 1.
- ²⁶ Zbornik II*2. knjiga, stran 543—546.
- ²⁷ Tone dr. Ferenc, Politične in državljanske kategorije prebivalstva na Štajerskem pod nemško okupaciju, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1960, št. 2, stran 69—73.
- ²⁸ Tone dr. Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941 do 1945, Maribor 1968, stran 445—451.
- ²⁹ Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda VI/1, dok. št. 225, ugovor između vlada Nezavisne države Hrvatske i fašističke Italije o granicama između država (odslej: Zbornik VI/1.).
- ³⁰ Vojnoistorijski glasnik, Prekomorske jedinice u NOV Jugoslavije, letnik 1967, št. 1., stran 195—217.
- ³¹ Franjo Tuđman, O opštim uvjetima i značaj kama raz vi tka revolucionarnog i demokratskog pokreta u Hrvatskoj, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1966, št. 1—2.
- ³² Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, VI/1, dok. št. 2, proglas CK KP Slovenije slovenskom narodu (odslej: Zbornik VI/1.).
- ³³ Zbornik, VI/1, dok. št. 4, proglas CK KP Hrvatske hrvatskom narodu.
- ³⁴ Jože Janež, ustna izjava.
- ³⁵ Na slovenski strani se je posebno izkazal predvojni komunist Alojz dr. Mihelčič, na hrvaški pa Borde Uglejšić, ki sta sodelovala glede reševanja vprašanj o povezavi Bele krajine in Zumberka (Ilija Bastašić, ustna izjava).
- ³⁶ Ustanak naroda Jugoslavije, knjiga 5., Beograd 1964, Razvoj NOB na području Ilirske Bistrice 1941, stran 832.
- ³⁷ Ustanak naroda Jugoslavije, knjiga 3., Beograd 1963, Počeci narodnooslobodilačkog pokreta u Primorju i Istri 1941, stran 205.
- ³⁸ Prav tam, stran 246.
- ³⁹ Prav tam, stran 210.
- ⁴⁰ Ustanak naroda Jugoslavije, knjiga 5, navedeni članak, stran 833.
- ⁴¹ Slovensko Primorje in Istra, Ljubljana 1953, stran 202—205.
- ⁴² Prav tam.
- ⁴³ Zbornik, VI/1, dok. št. 63.
- ⁴⁴ Ustanak naroda Jugoslavije, knjiga 5, Razvoj NOB na području Ilirske Bistrice 1941, stran 836.
- ⁴⁵ Prav tam, stran 838.
- ⁴⁶ Slovensko Primorje in Istra, Ljubljana 1953, stran 218.
- ⁴⁷ V času od 18. do 21. aprila 1942. leta so velike italijanske vojaške in policijske sile obkolile 1. in 2. Primorsko partizansko

četo na Nanosu. Del partizanov se je premestil v Brkine in organiziral Brkinsko partizansko četo, ki se je vključila v 3. bataljon »Miloša Zidanška« Notranjskega partizanskega odreda (Zbornik, VI/I. dok. št. 63).

⁴⁸ Slovensko Primorje im Istra, Ljubljana 1953, stran 218.

⁴⁸ Ivan Brozina-Slovan, Put prve istarske brigade »Vladimir Gortan«, Pula 1949, stran 16.

⁵⁰ Slovensko Primorje in Istra, Ljubljana 1953, stran 222.

⁵¹ Arhiv CK Komunistične partije Slovenije.

⁵² Ivan Brozina, navedeno delo, stran 17—19.

⁵³ Slovensko Primorje in Istra, Ljubljana, 1953, stran 355—356.

⁵⁴ Nikola Rački in Ivan Lokovšek, ustni izjavi.

⁵⁵ Matijo Ofak so kasneje zaradi sodelovanja z osvobodilnim gibanjem Italijani ustrelili (Dragica Ofak in Tomo Ofak, ustni izjavi).

⁵⁰ Zbornik, VI/I. dok. št. 67.

⁵⁷ Prav tam.

⁵⁸ Nikola Rački in Ivan Lokovšek, ustni izjavi.

⁵⁰ Povezovati so se začeli po avtobusni liniji Ljubljana—Prezid—Sušak, ki jo je vzdrževalo podjetje »Pečnik« iz Ljubljane. Po njej se je oskrbovala mizarskai delavnica Franje Ožbolta, v kateri je delal tudi Rafael Kovačič, Slovenec. Šoferji podjetja Nace Voljč-Fric in drugi so oskrbovali delavnico z različnim političnim gradivom, med drugim tudi s Slovenskim poročevalcem. Šoferji in Franjo Ožbolt so postali dobri prijatelji. Zato je Nace Voljč, ki je bil organiziran, lahko zaupal Ožboltu, da se v Sloveniji ustanavlja vsenarodna politična organizacija, Osvobodilna fronta ki ima namen izgnati okupatorja iz domovine. Kasneje sta tudi Ožbolt in Kovačič izrazila pripravljenost, da bi stopila v organizacijo Osvobodilne fronte. Kasneje sta po navodilu Naceta Voljča širila ideje osvobodilnega gibanja med svoje prijatelje in znance, za katere sta bila prepričana, da sovražijo okupatorja in da so pripravljeni boriti se proti njemu.

Nekateri posamezniki so celo sprva mislili, da je Osvobodilna fronta nacionalistična organizacija. Ko so jim objasnili, da je Komunistična partija Slovenije vodilna idejna sila v Fronti in da nova politična organizacija ni koalicija starih partij s starimi političnimi programi, ampak organizacija, katere cilj je boj narodov za nacionalno osvoboditev in oblast delovnih ljudi, so mnogi začeli podpirati akcije Osvobodilne fronte. (Rafael Kovačič in Franjo Ožbolt, pismeni izjavi).

⁶⁰ Zbornik, VI, dok. št. 54 in 175.

⁶¹ Ustna izjava Franje Ožbolta in pismena izjava Rafaela Kovačiča. Celo pokojna Ivan Novak-Očka in Janez Hribar se nista spomnila datuma, ko so celico osnovali, trdila pa sta, da je to bilo v drugi polovici septembra 1941. leta. Franc Popit meni, da so podatki Franje Ožbolta najtočnejši. Kar se datumov tiče, se je avtor ravnal po izjavi Ožbolta, glede ostalega pa po izjavi Kovačiča.

⁶² Jože Janež, ustna izjava.

⁶³ Kovačič Rafael in Franjo Ožbolt, pismena izjava. Oba sta sodelovala v akciji.

⁶⁴ Zbornik, VI/2, dok. št. 72. Po partizanskih poročilih je bilo ubitih 135 italijanskih vojakov.

⁶⁵ Prav tam.

⁶⁶ Zbornik, VI/2, dok. št. 55 in 67.

⁶⁷ Zbornik, II/2, dok. št. 83, Pismo centralnoga komiteta Komunističke partije Jugoslavije, centralnom komitetu Komunističke partije Slovenije.

⁶⁸ Zbornik, VI/2, dok. št. 45.

⁶⁹ Zbornik, V/3, dok. št. 133 in V/4, dok. št. 1.

⁷⁰ Zbornik, V/3, dok. št. 126.

⁷¹ Zbornik, V/4, dok. št. 102. Poročilo glavnega štaba NOPO Hrvatske, z dne 17. aprila 1942 vrhovnemu štabu NOP in D V Jugoslavije o tretji seji glavnega štaba Hrvatske.

⁷² Zbornik, VI/2, dok. št. 46 in 47.

⁷³ Zbornik, VI/2, dok. št. 84.

⁷⁴ Zbornik, VI/2, dok. št. 69, Poročilo glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet vrhovnemu štabu NOP IN DV Jugoslavije o narodnoosvobodilnem boju na območju Slovenije od 25. decembra 1941 do 11. maja 1942.

⁷⁵ Aleš dr. Bebler, Kako smo ustvarili prvo osvobojeno ozemlje, članek, Ljudska pravica št. 91, aprila 1959.

⁷⁶ Zbornik, V/4, dok. št. 37.

⁷⁷ Zbornik, VI/2, dok. št. 69.

⁷⁸ Aleš dr. Bebler, Kako smo ustvarili prvo osvobojeno ozemlje, Ljudska pravica št. 91, 1959.

⁷⁹ Zbornik, VI/2, dok. št. 88 in 109, Odlokizvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda z dne 17. maja 1942. leta o vzpostavitvi ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju in poročilo štaba 3. grupe partizanskih odredov Slovenije z dne 26. maja 1942 o osvoboditvi ozemlja ob Kolpi.

⁸⁰ Franc Avbelj-Loj ko, Dragica Ofak in Ivan Lokovšek, ustni izjavi.

⁸¹ Zbornik, V/4, dok. št. 84, Poročilo glavnega štaba Hrvatske vrhovnemu štabu o vojaškem in političnem položaju na Hrvatskem.

⁸² Poročilo komandanta 11. korpusa komandantu 2. italijanske armade z dne 4. maja 1942 v arhivu IZDG.

⁸³ »Slovenski poročevalec« št. 20, z dne 19. maja 1942.

⁸⁴ Zbornik, VI/2, dok. št. 94.

⁸⁵ Prav tam, dok. št. 102.

⁸⁶ Zbornik, V/4, dok. št. 74, Poročilo štaba 5. operativne cone z dne 20. maja 1942. leta glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o stanju na območju cone, formiranju bataljona »Vladimira Gortana« in o možnosti za; formiranje novih enot.

⁸⁷ Zbornik, V/4, dok. št. 93.

⁸⁸ Zbornik, V/5, dok. št. 15.

⁸⁹ Prav tam, št. 46.

⁹⁰ Zbornik, VI/3, dok. št. 23.

⁹¹ Zbornik, V/5, dok. št. 75.

⁹² Prav tam.

⁹³ Potovanje cd štaba 5. operativne cone do glavnega štaba Hrvatske se je zavleklo zaradi začasne prekinitev zveze spričo sovražnikovih vojaških akcij vzdolž železniške proge Ogulin—Sušak. Kurirji so morali daljši čas čakati v štabu 5. operativne cone.

⁹⁴ Zbornik, V/5, dok. št. 53. Poziv Slovencev, ki ga omenja politični komisar glavnega štaba Hrvatske, se nanaša na zahtevo slovenskih vojaških in političnih voditeljev, naj bi na skupnem sestanku koordinirali skupne akcije in delo na osvobojenem ozemlju v dolini Kolpe in Čabranke.

⁹⁵ Vladimir Dedijer, Dnevnik 1941—1942, druga izdaja, Beograd 1951, stran 165. Kot tovarno je Dedijer verjetno imel v mislih različne tehnične delavnice glavnega štaba Slovenije, ki so bile zelo dobro opremljene in organizirane in so v njih proizvajali razno opremo za partizansko enote Slovenije. To so dejansko bile majhne partizanske tovarne.

⁹⁶ Arhiv CK KP Slovenije.

⁹⁷ Zbornik, VI/2, dok. št. 94.

⁹⁸ Zbornik, V/5, dok. št. 76.

⁹⁹ Zbornik, VI/3, dok. št. 68.

¹⁰⁰ Arhiv CK KP Slovenije.

¹⁰¹ Zbornik VI/3, dok. št. 68.

¹⁰² Zbornik, VI/3, dok. št. 34.

¹⁰³ Zbornik, VI/3, dok. št. 68, 78 in 99.

¹⁰⁴ Ivan Šibi, Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve godine, Zagreb 1967, stran 333; Mirko Krželj, Prvi odred, Ustanak naroda Jugoslavije, Beograd 1962, knjiga 1, stran 397—400.

¹⁰⁵ Mirko Krželj, navedeno delo, stran 401—405.

¹⁰⁶ Branko Radulović, ustna izjava.

¹⁰⁷ Ivo Pirković, Vstaja pod Gorjanci, Ljubljana 1967, stran 11.

¹⁰⁸ Branko Radulović je do junija 1942 delal v tovarni usnja v Mokronogu, kjer se je vključil v Osvobodilno fronto. Junija 1942 je vstopil v Krški partizanski odred, potem pa v Gubčevo brigado, kjer je bil politični komisar čete in bataljona, kasneje pa politični komisar brigade v 18. diviziji. Mirko Ivković je prek zvez v Metliki in v Ljubljani odšel v partizane na Gorenjsko, potem se je avgusta 1942 spet vrnil na Dolenjsko, odkoder je odšel v hrvaške partizane. Anteja Lučeva so Italijani zaprli v Novem mestu, Lovro Horvat pa je padel na Gorjancih v boju z Italijani. Pokopan je v Kostanjevici.

¹⁰⁹ Zbornik VI/1, dok. št. 59.

¹¹⁰ Janko Jarc, Partizanski Rog, Maribor 1967; Zbornik VI/1, dok. št. 63. V boju je padlo 19 borcev.

¹¹¹ Zbornik II/2, dok. št. 199.

¹¹² Prav tam, dok. št. 201.

¹¹³ Zbornik II/3 dok. št. 58, Poročilo delegata CK KP Jugoslavije in člana vrhovnega štaba Ive Ribarja-Lole z dne 17. marca 1942 vrhovnemu štabu o vojaškem in političnem položaju v Hrvatski in Sloveniji. Termin zagreška operativna cona je istoveten s terminom 2. operativne cone Hrvatske. Cona je zajemala območje

severovzhodno od Zagreba, Hrvatsko Zagorje ter Zumberak in Pokupji je.

¹¹⁴ Zbornik II/3, dok št. 140; V/4, dok. št. 65.

¹¹⁵ Zbornik, V/4, dok. št. 20.

¹¹⁶ Zbornik V/4, dok. št. 11 in 14.

¹¹⁷ Zumberak i Pokuplje u NOB, Beograd 1951, stran 32; Vstaja pod Gorjanci, Ljubljana 1967, stran 29.

¹¹⁸ Zbornik V/4, dok. št. 65, Poročilo člana poverjeništvu CK KP Hrvatske za zagrebsko območje o delu partijskih organizacij in o partizanskih akcijah v dobi od 10. aprila do 15. maja 1942.

¹¹⁹ Zbornik V/4, dok. št. 65; V/5, dok. št. 59.

¹²⁰ Zbornik V/4, dok. št. 65. Izvirnik ne navaja kdo naj dopis dobi.

¹²¹ Ideja o ustanovitvi partizanskih odredov in o njihovem povezovanju na območju Ivančice in Haloz, oziroma na območju Kozjanskega in Hrvatskega Zagorja, je nastala v prvih mesecih 1942 v času bivanja v Zagrebu članov sekretariata CK KP Jugoslavije Ive Ribarja-Lole in Edvarda Kardelja.

¹²² Zborniki VI/3, dok. št. 28.

¹²³ Zbornik V/5, dok. št. 59; VI/3, dok. št. 28.

¹²⁴ Zbornik V/5, dok. št. 59.

¹²⁵ Zumberak i Pokuplje u NOB, Beograd 1951, stran 33–34.

¹²⁶ Zbornik V/5, dok. št. 100, Poročilo političnega komisarja 2. operativne cone Hrvatske glavnemu štabu NOV i PO Hrvatske o vojaških in političnih akcijah in o položaju.

¹²⁷ Prav tam, dok. št. 108.

¹²⁸ p_{rav} tam, dok. št. 107.

¹²⁹ Zbornik VI/3, dok. št. 34.

¹³⁰ Wehrmannschaft je bila pomožna vojaška organizacija, iz Volksdeutscher jev in domačinov. Njena osnovna naloga je bila predvojaška vzgoja mladine in širjenje nacizma. Njeni pripadniki so hodili v patrolje, postavljali zasede in skupaj z nemško vojsko in policijo hodili v akcije. Orožje so imeli v skladiščih, uniforme pa doma. (Zbornik VI/1, dok. št. 69 opomba št. 3.)

¹³¹ Zbornik VI/1, dok. št. 59.

¹³² Stanko Skalar, Kozjanski bataljon, Dolenjski zbornik 1961.

¹³³ Zbornik VI/1, dok. št. 76.

¹³⁴ Zbornik II/2, dok. št. 7, Pismo CK KP Jugoslavije CK KP Hrvatske.

¹³⁵ p_{rav} tam, dok. št. 42, Poročilo delegata CK KPJ vrhovnom štabu NOV i PO Jugoslavije o političkoj situaciji u Hrvatskoj.

¹³⁶ p_{rav} tam.

¹³⁷ Peter Sprajc, ustna izjava.

¹³⁸ Hrvatsko Zagorje u NOB, Zagreb 1959.

¹³⁹ Prav tam.

¹⁴⁰ Jože Milčič, ustna izjava.

¹⁴¹ Stanko Skalar, navedeno delo.

¹⁴² Anton Zidanič je pred konec 1942 stopil v Kalniški partijski odred, potem pa 1943. leta v brigado »Braća Radić«, v kateri je postal pomočnik političnega komisarja brigade. Peter Šprajc

je prav tako julija 1943 stopil v Kalniški odred, kjer je delal na političnem področju, ko pa je stopil v brigado »Brača Radič« je postal sekretar SKOJ. Marjan Jerina je junija 1943 stopil v Kalniški odred, kjer je bil operativni oficir do novembra istega leta, potem pa je prešel v Kozjanski bataljon s skupino slovenskih partizanov, ki so bili v Kalniškem odredu. (Ustna izjava Zidaniča, Sprajca in Jerine.)

¹⁴³ TV-15, od 12. 10. 1965, članek »Neznanec v gostilni Suhi...«.

V zvezi s temi dogodki ima več slovenskih in hrvaških vasi tega območja svoj skupni praznik, ki jih vsako leto spominja na hrvaškega revolucionarja, ki je padel za svobodo obeh narodov, in tako manifestirajo odločenost, da še naprej živijo v vzdušju bratskega sosedstva in sodelovanja (TV 15, št. 26, 1967).

¹⁴⁴ Zbornik VI/3, dok. št. 109.

¹⁴⁵ France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1963, stran 73—83.

¹⁴⁶ Cügüt Koloman, Obmurski tednik, št. 39 z dne 1. oktobra 1954.

¹⁴⁷ Ferdo Godina, Prekmurje 1941—1945, Murska Sobota 1967, stran 36.

¹⁴⁸ Prav tam, stran 47.

¹⁴⁹ Prav tam, stran 54.

¹⁵⁰ Ivan Šibi, Zagreb tisuču devetsto četrdeset prve, Zagreb 1967, stran 204—205.

¹⁵¹ Drago Novak, Prlekija v narodnoosvobodilni borbi, Murska Sobota 1965, stran 103.

¹⁵² France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965, stran 90—91.

¹⁵³ Ferdo Godina, navedeno delo, stran 64—70.

¹⁵⁴ Prav tam.

¹⁵⁵ Milan Brunovič, Kalnik u borbi, Zagreb 1953, stran 33—38.

¹⁵⁶ Franc Škoberne, Ob robu Slovenije in sodelovanje s Hrvati, Obmurski tednik št. 39, 1954.

¹⁵⁷ Krajši čas so se zadržali v okolici Ludbrega, kjer so se jim pridružili še trije pobegli domobranci iz Varaždina. Tam so se urili v rokovanju z orožjem in potem vključili med kalniške partizane, kjer so ostali do januarja 1943, ko so odšli v Slavonijo in stopili v novoformirano omladinsko brigado. (Franc Škoberne, ustna izjava.) Jerko Novak se je leta 1944 vrnil v Kalniški partizanski odred, kjer je opravljal dolžnost političnega komisarja bataljona do osvoboditve. Umrl je leta 1948. Franc Škoberne je bil politični komisar čete v 17. udarni brigadi Slavonije, nato pa politični komisar bataljona v Brodski brigadi. Kramar Jože-Juš je bil sekretar skojevske organizacije v nekem bataljonu v 16. omladinski brigadi (Prav tam).

¹⁵⁸ Najaktivnejši slovenski politični aktivisti v Zagrebu na organizacijskem in političnem področju so bili Miha Korošec, Maks Durjava, Kudi Rožanc, Jože Preskar, Ferdinand Bosina, Ivan Rožman, Marko Gerjevič, Lojze Vučajnik, Ivan Zorko, Karlo Korošec,

Franc Gorše, Jernej Stefančič in drugi. (Miha Korošec in Preskar Jože, ustni izjavi.)

¹⁵⁹ Ljudevit Gerl je bil oficir bivše jugoslovanske vojske, ki se je maja 1941 javil v domobransko vojsko, nato pa začel aktivno ilegalno delati za partizansko gibanje. Bil je pomočnik komandanta v vojašnici Grnomerec, kar mu je omogočalo dober vpogled v vojaške zadeve.

¹⁶⁰ »Naši ljudje v domobranskih uniformah«, Delo, serija član-kov od 22. januarja do 3. februarja 1964.

¹⁶¹ Ivan Šibi, Zagreb tisuču devetsto četrdeset prve, Zagreb 1967, stran 191.

¹⁶² Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, I/2, IZDG.

¹⁶³ F_{ranc} Leskošek, ustna izjava.

¹⁶⁴ Stanodajalec Maksa Durjave, ki je bil prisoten ob njegovi aretaciji, Franjo Šmit, je o njem dejal tole: »Durjava je hraber in skromen sin Slovenije. Ko mu je ustaški policist rekel, da je pes, mu je odbrusil: »Pes ustaški si ti!« in ga brcnil. (Ivan Šibi, Zagreb tisuču devetsto četrdeset prve godine, Zagreb 1967, stran 194—199.)

¹⁶⁵ Ježe Berkopec, ustna izjava.

¹⁶⁶ Čuček je bil izseljen v Bosansko Dubico, Glavnik Franjo pa v hrvaško Kstanjevo. V začetku septembra se je Čuček vrnil v Zagreb, kjer je vzpostavil stik s svojimi prejšnjimi sodelavci in kot predvojni aktivist tudi s slovenskimi političnimi aktivisti. (Franjo Glavnik, ustna izjava.)

¹⁶⁷ Korošec Miha in Glavnik Franjo, pismeni izjavi.

¹⁶⁸ Upornikom sta se prostovoljno pridružili družini Markič in Strnad. Ivan Strnad je v začetku delal kot politični aktivist na terenu. Opravljal je tudi dolžnost političnega komisarja v operativnih in zalednih enotah vse do aprila 1943, ko so ga poslali v Slovenijo. Vida Markič je sprva delala v organizaciji SKOJ za Liko, potem pa v sanitetni službi, kjer je delal tudi njen brat Janko Markič. (Ivan Strnad in Vida Markič, ustni izjavi.)

¹⁶⁹ Zbornik V/2, dok. št. 76. V sestavi bataljona je bila tudi četa Dalmatincev, Slovencev pa ni bilo več kot navaja tekst. (Doko Jovanič prvi komandant omenjenega bataljona, ustna izjava.)

¹⁷⁰ Emil Filipič, ustna izjava.

¹⁷¹ Delo od 23. januarja do 3. februarja 1964, »Naši ljudje v domobranskih uniformah«. Skupini se je konec novembra 1941 pridružil tudi Balon Franjo, Slovenec z Bizeljskega, ki je bil prej mornariški oficir. V domobranski vojski je bil oficir tehnične službe, ki je skrbela za gorivo, motorna vozila in orožje.

¹⁷² Ivo Stojković in Miha Korošec, ustni izjavi.

¹⁷³ prek Karlovca v Metliko je iz Zagreba v Ljubljano prišel tudi Edvard Kardelj, ker je bil policijski nadzor na železniški progi Zagreb—Ljubljana poostren.

¹⁷⁴ Delo, navedeni članki in ustna izjava Mihe Korošca.

¹⁷⁵ Marta Kovačič in Stijepan Ivič, ustni izjavi.

¹⁷⁶ Zbornik VI/1, dok. št. 30.

¹⁷⁷ Slovensko Primorje in Istra, Ljubljana 1953, stran 217.

¹⁷⁸ Zbornik VI/2, dok. št. 95, Navodila glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet z dne 19. maja 1942 štabu 3. grupe odredov o taktiki borbe proti sovražniku; VI 3, dok. št. 58, pismo Edvarda Kardelja Ivi Ribarju-Loli, z dne 14. julija 1942. leta o razvoju narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji.

¹⁷⁹ Zbornik V/5, dok. št. 101, Pismo glavnega štaba partizanskih odredov Hrvatske od 18. julija 1942 vrhovnemu štabu NOP in DV Jugoslavije.

¹⁸⁰ Zbornik V/5, dok. št. 113; Zbornik VI/3, dok. št. 55.

¹⁸¹ Stanko Petelin: »Gradnikova brigada«, Nova Gorica, 1967, stran 11, Anton Bavec, ustna izjava.

¹⁸² Ivan Brozina-Slovan: »Put prve Istarske brigade Vladimir Gortan«, Pula 1959, stran 21.

¹⁸³ Zbornik VI/3, dokument št. 110.

¹⁸⁴ Zbornik II/5, dok. št. 69.

¹⁸⁵ Pisma Edvarda Kardelja Ivi Ribarju-Loli o razvoju narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji in italijanski ofenzivi proti narodnoosvobodilnim enotam v Sloveniji (Zbornik VI/3, dok. št. 58 in 99).

¹⁸⁶ Zbornik II/5, dok. št. 103, ter Zbornik VI/3, dok. št. 110.

¹⁸⁷ Zbornik II/5, dok. št. 143. Novi štab cone so imenovali v prvi polovici septembra istega leta na sestanku glavnega štaba Hrvatske, na katerem je bil prisoten tudi delegat vrhovnega štaba NOV in partizanskih odredov Jugoslavije Ivo Ribar-Lola. Vanj so prišli Franjo Ogulinac-Seljo kot komandant, Večeslav Holjevac kot politični komisar in Marko Belinič kot pomočnik političnega komisarja.

¹⁸⁸ Sovražna ofenziva v juliju in avgustu ni popolnoma prekinila zvez med partizanskimi enotami Gorskega Kotara in Loške doline. Glavni štab NOV in PO Hrvatske je prek štaba 5. operativne cone oziroma njenega 2. partizanskega odreda, ki je imel dobro zvezo z Loškim partizanskim odredom, vzdrževal stike z glavnim štabom partizanskih odredov Slovenije. Ko so glavnino Loškega odreda poslali v Slovensko primorje, je na območju Loške doline ostala Loška partizanska četa, ki je morala po navodilih glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet še naprej vzdrževati zvezo z 2. Primorsko-goranskim odredom 5. operativne cone Hrvatske. (Zbornik VI/4, dok. št. 50.)

¹⁸⁹ Rade Bulat: »Zumberak i Pokuplje u NOB«, Beograd 1951, stran 49. (V naprej: Rade Bulat, navedeno delo.)

¹⁹⁰ Zbornik II/5, dok. št. 13.

¹⁹¹ Rade Bulat, navedeno delo, stran 65.

¹⁹² _{prav} tam, stran 66,

¹⁹³ Poročilo štaba 4. hrvaške partizanske brigade z dne 26. septembra 1942 štabu 1. operativne cone Hrvatske o boju pri Novem selu in uničenju kolone pri Tanči gori (Zbornik VI/4, dok. št. 42).

194 Poročilo upravnika sanitetne postaje Krškega partizanskega odreda z dne 21. septembra 1942 o napadu ustašev na bolnišnico v Proseki na Gornjancih (Prav tam, dok. št. 35).

195 Franček Saje: »Belogardizem«, druga dopolnilna izdaja, Ljubljana 1952, stran 351. (V naprej: Franček Saje navedeno delo.)

196 Zbornik VI/4, dok. št. 35.

197 Zbornik V/7, dok. št. 73.

198 prav tam.

199 Zbornik VI/4, dok. št. 42.

200 Poročilo štaba 11. armadnega korpusa z dne 25. septembra 1942 o boju pri Tanči gori. (Prav tam, dok. št. 160.)

201 Poročilo poveljstva karabinjerjev divizije »Isonzo« z dne 3. oktobra 1942 o boju pri Tanči gori in o razpoloženju prebivalstva (Prav tam, dok. št. 163).

202 Poročilo štaba 4. hrvaške brigade z dne 26. septembra 1942 štabu 1. operativne cone Hrvatske o boju pri Tanči gori. (Prav tam, dok. št. 42.)

203 Franček Saje, navedeno delo, stran 363.

204 Poročilo poveljstva karabinjerjev divizije »Isonzo« z dne 3. oktobra 1942 o morali čet po boju pri Tanči gori. (Zbornik VI/4, dok. št. 163.)

205 Franček Saje, navedeno delo, stran 352.

206 Zbornik VI/4, dok. št. 40.

207 Zbornik V/8, dok. št. 29.

208 Zbornik V/7, dok. št. 67.

209 Zbornik V/6, dok. št. 8.

210 Zbornik V/7, dok. št. 54.

211 Zbornik V/8, dok. št. 102.

212 Prav tam, dok. št. 33.

213 Zbornik V/8, dok. št. 102.

214 Poročilo štaba 2. operativne cone Hrvatske glavnemu štabu narodnoosvobodilne vojske Hrvatske o bojih na Žumberku (Zbornik V/8, dok. št. 33) ter poročilo štaba 1. bataljona Vzhodnodolenjskega partizanskega odreda z dne 10. oktobra 1942 štabu Vzhodnodolenjskega odreda o bojih z ustaši pri Radoviči (Zbornik VI/4, dok. št. 61).

215 Rade Bulat, navedeno delo, stran 80; ter Zbornik VI/4, dok. št. 61. Izgube bataljona »Josipa Kraša« niso znane, ker je med bojem bil v zaledju sovražnika.

216 Zbornik V/8, dok. št. 33.

217 Prav tam, dok. št. 133, 135, 139 in 160.

218 Poročilo štaba 1. proletarskega partizanskega bataljona Hrvatske z dne 2. novembra 1942 glavnemu štabu narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Hrvatske o boju pri Ostrižu na Žumberku (Zbornik V/9, dok. št. 4).

219 Franček Saje, navedeno delo, stran 282.

220 Prav tam, stran 365.

221 Rade Bulat, navedeno delo, stran 98.

222 Lado Ambrožič-Novljan: »Partizanska protiofenziva«, Beograd 1968, stran 66. (V naprej Lado Ambrožič, navedeno delo.)

223 Zaradi zločinov nad slovenskim narodom je Vasiljeviča obsodilo narodno sodišče. Ustrelili so ga hkrati z duhovnikom Norbertom. Slovenske kmetice so trgale Norberta iz partizanskih rok, da bi ga same ubile. (Rade Bulat, Navedeno delo, stran 105.)

224 Rade Bulat, navedeno delo, stran 106.

225 Poročilo komisije glavnega štaba NOV in PO Slovenije s konca novembra 1942 svojemu štabu o napadu na Suhor in o prihodu skupine oficirjev iz vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije (Zbornik VI/4, dok. št. 109).

226 Frančišek Saje, navedeno delo, stran 272—273.

227 Zbornik V/10, dok. št. 53.

228 Prav tam, dok. št. 37.

229 Rade Bulat, navedeno delo, stran 112—113.

230 Zbornik V/10, dok. št. 59.

231 Prav tam.

232 Stanko Skaler: Kozjanski bataljon, članek, Dolenjski zbornik, Novo mesto, 1961. (V naprej Stanko Skaler navedeno delo).

233 Zbornik V/8, dok. št. 56, opomba št. 29 in dok. št. 70.

234 Milan Brunović: Kalnik u borbi, Zagreb 1953, str. 124—125.

235 Hrvatsko Zagorje u NOB, Zbornik, Zagreb 1959 stran 100—102.

236 Ivan Sibl: Partizanski dnevnik, Zagreb, stran 184. Po njegovih podatkih so akcijo izvedli skupaj s slovenskimi partizani. Joviča Mandič, udeleženec akcije, pa je izjavil, da so pri nalogi sodelovali slovenski terenski aktivisti. Ostali viri o tem ne poročajo.

237 Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 99.

238 Tito, Govor na Prvom zasedanju AVNOJ, 26. novembra 1942 Vladimir Dedijer: dnevnik od 1941 do 1942. godine, Beograd 1951, stran 268.

239 Duro Kladarin: Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofenzive, Zagreb 1954, stran 40—42.

240 Zbornik II/6, dok. št. 176.

241 Zbornik V/II, dok. št. 130.

242 V karlovški smeri je delovala nemška SSdivizija »Prinz Eugens« ki je štela 20.000 mož in bila v veliki meri motorizirana, zaradi česar je potrebovala veliko goriva in sredstev za vzdrževanje.

243 Ukaz glavnega štaba narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Hrvatske štabu 2. operativne cone o dejstvu enot, (Zbornik V/II, dok. št. 62).

244 Zbornik V/II, dok. št. 63.

245 Zbornik H/6, dok. št. 195.

246 Pregled bojev in akcij slovenskih udarnih brigad od 12. decembra 1942 do 3. maja 1943, (Zbornik VI/5, dok. št. 102).

247 Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 111.

248 V dosedaj objavljenih materialih so bila izražena različna mnenja, kako je prišlo do prekinitve protiofenzive skupine slovenskih brigad, oziroma do njihovega odhoda na ozemlje Hrvat-

ske, da bi sodelovale v skupnih operacijah na Zumberku po pro-

metnih zvezah Zagreb-Karlovac. V knjigi »Zumberak i Pokuplje u NOB«, Rade Bulat na strani 162 navaja, da je »20. januarja 1943 štab 2. operativne cone Hrvatske poslal svojega oficirja Reljca v glavni štab Slovenije s predlogom, da bi tudi slovenske brigade sodelovale v razbijanju sovražnih koncentracij okrog Zumberka. Tudi Lola (Ivo Ribar, opom. avtorja) je odšel v glavno poveljstvo Slovenije, nato je bil predlog štaba cone realiziran.« Ta podatek ni točen, ker je v nasprotju z mestom in vlogo slovenskih brigad po času in prostoru. Kot smo videli iz prejšnjega, je skupina brigad prekinila operacije že 17. in 18. januarja 1943. Dne 19. januarja so se brigade premaknile in 20. januarja opravile prvi del pohoda proti hrvaški meji preko Crmošnjic. To pomeni, da brigade niso prekinile akcij in se podale na pot zaradi predloga štaba 2. operativne cone, temveč zaradi ukazov, ki so prišli od druge. Operativni oficir cone ni mogel prispeti v glavno poveljstvo Slovenije tako hitro, ker bi potreboval preveč časa, da bi prišel do Dolomitov zahodno od Ljubljane, kjer je takrat bilo glavno poveljstvo Slovenije. Njegove zveze z brigadami so bile zaradi gostih sovražnih postojank zelo težavne.

Lado Ambrožič-Novljan v svoji študiji »Partizanska protiofenziva« navaja, da so bile skupne akcije slovenskih in hrvaških brigad posledica ukaza vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije in ob tem citira poročilo glavnega poveljstva Slovenije z dne 3. aprila 1943, v katerem piše, da so 29. 1. 1943 naše brigade krenile na hrvaško območje, da bi v smislu povelja, ki ga je izdal vrhovni komandant tovariš Tito, v času ofenzive razbremenili skupaj s tamkajšnjimi brigadami osrednje sile narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (Zbornik VI/6, dok. št. 86).

Doslej pa še ni odkrito pismeno povelje, s katerim bi vrhovni komandant *pred 29. januarjem 1943* ukazal premik slovenskih brigad proti Hrvatski. Ukaz vsem brigadam in partizanskim odredom Jugoslavije, naj »takoj začnejo okrepljeno napadati oslABLJENE garnizone sovražnika, uničevati železniške proge, razne vrste transporta...«, je vrhovni komandant izdal šele 7. februarja 1943. (obširneje o tem glej Zbornik II/1, Bilten vrhovnega štaba za december 1942 — april 1943). Tedaj se je 1. operativna skupina divizij pripravljala na bitko na Neretvi, operacija »Weiss I« pa se je bližala polomu v Baniji, na Kordunu in v Liki.

Okrog 10. januarja 1943 je v Slovenijo prišel član vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije Ivo Ribar — Lola z nalogo — organizirati širše partijsko posvetovanje. V pismu z dne 27. januarja 1943, napisanem na Poljanah blizu Crmošnjic, obvešča Edvarda Kardelja zakaj je prišel. Omenja, da se je na Suhorju in) Podturbanu sestal z Borisom Kraigherjem, organizacijskim sekretarjem centralnega komiteja KPS in Ivanom Mačkom, komandantom glavnega poveljstva slovenske partizanske vojske, ki se je nameraval odpraviti v vrhovni štab, kjer bi vrhovnemu komandantu poročal o situaciji v Sloveniji, pa mu je to preprečila sovražna ofenziva.

V območju Ajdovca so pregledali slovenske brigade. O skupnih akcijah brigad pravi »... na hrvaški meji ostane 5 brigad, dve hrvaške in 3 vaše. Njihovo¹ aktivnost naj odloča korist skupnega boja proti ofenzivi, ostale pa bodo brez povezave z vami in vrhovnim...« In naprej: »...Angelo (Ivan Maček, opom. avtorja), Rato (Dugonjič, opom. avtor.) in jaz gremo z vašimi brigadami do Suhorja, do štaba 2. operativne cone Hrvatske. Tam bomo ostali nekaj dni, da bomo določili naloge brigad, uredili zveze itd...« (Zbornik II/7, dok. št. 168).

V poročilu vrhovnemu komandantu z dne 12. februarja 1943 Ivo Ribar-Lola piše: »Še pred tvojim ukazom vsem partizanskim enotam (misli ukaz z dne 7. februarja istega leta, opom. avtorja) smo sklenili, da vse tri slovenske brigade s 13. in 4. hrvaška brigado vržemo v napad na komunikacijo Zagreb-Karlovac in izhodiščne baze sovražnika proti Kordunu.« (Zbornik II/8, dok. številka 39).

Iz teh dejstev je jasno razvidno, da so skupne operacije slovenskih in hrvaških brigad rezultat samostojne presoje in odločitve člana vrhovnega štaba Ive Ribara-Lole, komandanta glavnega poveljstva Slovenije Ivana Mačka in organizacijskega sekretarja centralnega komiteja KPS Borisa Kraigherja. Eden izmed glavnih razlogov, ki je vplival na odhod slovenskih brigad na hrvaško ozemlje, je bila slaba oborožitev slovenskih brigad, ki so po mobilizaciji povečale svojo številčnost na 500 ljudi. Operacije v dolini Temenice in Mirne tega problema niso mogle rešiti, saj so bile močno utrjene sovražne postojanke na tem območju pretrd oreh za brigade, oborožene samo z lahkim orožjem. V pridobi j an ju orožja so bile slovenske brigade v težjem položaju kot ostale enote v Jugoslaviji, saj so bile oborožene z jugoslovanskimi puškami, borile pa so se s sovražnikom, oboroženim z italijanskim orožjem. To, pa tudi pomankanje težkega orožja, se kot rdeča nit vleče skozi vsa poročila vrhovnemu komandantu, ki jih je pisal Edvard Kardelj v drugi polovici 1942. (Glej poročilo Edvarda Kardelja z dne 14. decembra 1942 »Jesen 1942 — Korespondenca Kardelj-Kidrič«, Ljubljana 1963 stran 3—15 in Zbornik II/8, dok. številka 36.)

²⁴⁹ Ukaz operativnega štaba hrvaških in slovenskih brigad z dne 28. januarja 1943 za formiranje štaba. (Zbornik VI/5, dok. št. 32).

²⁵⁰ Poročilo poveljstva 11. armadnega korpusa poveljstvu obo-roženih sil Slovenija-Dalmacija o bojih pri Vivodini in Krašiću (Zbornik VI/5, dok. št. 134).

²⁵¹ _{p_{rav}} tam.

²⁵² Komandant Dolenjske operativne cone Milovan Šaranović je navedel, da je kolona štela približno 3000 ljudi in da je imela nekaj topov (Zbornik VI/5, dok. št. 102). V resnici je kolona štela okrog 1500 vojakov.

²⁵³ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 122.

²⁵⁴ Zbornik VI/5, dok. št. 102,

²⁵⁵ Rade Bulat, navedeno delo, stran 169.

²⁵⁶ Poročilo štaba 13. proletarske hrvaške brigade z dne 4. februarja 1943 štabu 1. hrvatskega korpusa NOV in PO Jugoslavije o bojih med ofenzivo na Žumberku. (Zbornik V/12, dok. št. 12).

²⁵⁷ Poročilo političnega komisarja 2. operativne cone Hrvatske z dne 5. februarja 1943 političnemu komisarju glavnega štaba Hrvatske o bojih na območju Žumberka od 16. januarja do 5. februarja 1943 (Zbornik V/12, dok. št. 15).

²⁵⁸ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 129.

²⁵⁹ Zbornik V/12, dok. št. 12.

²⁶⁰ Poročilo komandanta 11. armadnega korpusa, generala Gambare, višjemu poveljstvu oboroženih sil Slovenija-Dalmacija (Zbornik VI/5 dok. št. 143). Realno je predpostaviti, da so bile italijanske izgube znatno večje, ker ob navajanju žrtev Gambara pravi: »...iz dosedaj prispelih poročil izhaja...«

²⁶¹ Poročilo političnega komisarja 2. operativne cone Hrvatske z dne 5. februarja 1943 političnemu komisarju glavnega štaba NOV in PO Hrvatske o bojih na območju Žumberka od 16. januarja do 5. februarja 1943. (Zbornik V/12, dok. št. 15).

²⁶² Prav tam.

²⁶³ Jesen 1942 — Korespondenca Kardelj—Kidrič, Zbornik dok. št. 206.

²⁶⁴ Zbornik V/12, dok. št. 12.

²⁶⁵ Podatki, s katerimi je razpolagal general Roatta so bili zelo netočni, saj je partizanov bilo okrog 2200. (Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 134).

²⁶⁶ Bilten vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije, decembar 1942 — april 1943 (Zbornik II/1, stran 226).

²⁶⁷ Lado Ambrožič, navedena delo, stran 142.

²⁶⁸ Ukaz operativnega štaba slovenskih in hrvaških brigad z dne 9. februarja 1943 podrejenim enotam za napad na Draganiče. (Zbornik V/12, dok. št. 29).

²⁶⁹ poročilo štaba 13. proletarske hrvaške brigade z dne 12. februarja 1943 štabu 1. korpusa NOV in PO Hrvatske o napadu na Draganiče. (Zbornik V/12, dok. št. 44).

²⁷⁰ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 147.

²⁷¹ Prav tam, stran 151.

²⁷² Ti rezultati izhajajo iz poročila štabu 13. proletarske hrvaške brigade z dne 12. februarja 1943 (Zbornik V/12, dok. št. 44) ter Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 140—151.

²⁷³ Ukaz operativnega štaba hrvaških in slovenskih brigad z dne 9. februarja 1943 podrejenim enotam za napad na Draganiče. (Zbornik V/12, dok. št. 29).

²⁷⁴ Zbornik II/8, dok. št. 36.

²⁷⁵ Josip Edgar, Leopold-Lavov Kartuzija Pleterje in partizani, Ljubljana 1953, stran 63.

²⁷⁶ Prav tam. Samostan Pleterje so gradili od 1889 do 1903. leta ob stari cerkvi, ki jo je dal zgraditi celjski grof Herman v začetku XV. stoletja. Samostan ima obliko pravokotnika ob katerega stranicah je trideset manjših stavb-samostanskih celic, ki so med seboj povezane z dolgimi hodniki, v sredini pa je cerkev.

- ²⁷⁷ Prav tam, stran 59.
- ²⁷⁸ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 162.
- ²⁷⁹ Rade Bulat, navedeno delo, stran 185—187; Zbornik V/12, dok. št. 55.
- ²⁸⁰ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 169.
- ²⁸¹ Ukaz štaba 13. proleterske hrvaške brigade z dne 26. februarja 1943 za napad na Strojdrago (Zbornik V. 12, dok. št. 83; Rade Bulat, omenjeno delo, stran 190.
- ²⁸² Zbornik V/12, dok. št. 45.
- ²⁸³ Lado Ambrožič, omenjeno delo, stran 178.
- ²⁸⁴ Poročilo štaba 13. proletarske brigade štabu 2. operativne cone Hrvatske in operativnemu štabu slovenskih in hrvaških brigad o akciji na Dolno Brezovico (Zbornik VI/5, dok. št. 67).
- ²⁸⁵ Zbornik II/2, dok. št. 23.
- ²⁸⁶ Lado Ambrožič, omenjeno delo, stran 170.
- ²⁸⁷ Ukaz štaba 13. proletarske brigade z dne 3. marca 1943. podrejenim enotam za napad na sovražno postojanko v Metliki (Zbornik VI/5, dok. št. 75).
- ²⁸⁸ Ukaz štaba 1. slovenske brigade »Toneta Tomšiča« z dne 4. marca 1943 za napad na Metliko (Zbornik VI/5, dok. št. 76).
- ²⁸⁹ Rade Bulat, omenjeno delo, stran 194.
- ²⁹⁰ Zbornik VI/5, dok. št. 74.
- ²⁹¹ Rade Bulat, omenjeno delo, stran 203.
- ²⁹² Direktiva glavnega poveljstva slovenske narodnoosvobodilne vojske z dne 3. marca 1943 štabu 1. operativne cone Dolenjske za prehod v ofenzivne akcije v Suhi krajini (Zbornik VI/5, dok. št. 74).
- ²⁹³ Pregled bojov in akcij slovenskih udarnih brigad v času od 12. decembra 1942 do 3. maja 1943 (Zbornik VI/5, dok. št. 102).
- ²⁹⁴ Prav tam.
- ²⁹⁵ Rade Bulat, omenjeno delo, stran 205.
- ²⁹⁶ Zbornik V/14, dok. št. 45.
- ²⁹⁷ Zbornik VI/5, dok. št. 88.
- ²⁹⁸ Zbornik V/14, dok. št. 82; Zbornik VI/5, dok. št. 93.
- ²⁹⁹ Zbornik V/15, dok. št. 7.
- ³⁰⁰ Zbornik VI/5, dok. št. 96.
- ³⁰¹ Zbornik VI/5, dok. št. 222 in 96.
- ³⁰² Zbornik VI/5, dok. št. 99.
- ³⁰³ Zbomik VI/5, dok. št. 97.
- ³⁰⁴ Zbornik V/15, dok.; št. 7.
- ³⁰⁵ Zbomik VI/5, dok. št. 99.
- ³⁰⁶ Zbomik VI/6, dok. št. 76.
- ³⁰⁷ Zbomik VI/6, dok. št. 11.
- ³⁰⁸ Zbornik VI/6, dok. št. 76.
- ³⁰⁹ Zbornik V/15, dok. št. 7; VI/6, dok. št. 11.
- ³¹⁰ Stanko Skaler, Kozjanski bataljon, članek, Dolenjski zbornik, Novo mesto 1961.
- ³¹¹ Naši ljudje v domobranskih uniformah, Delo, časopisni članki od 23. januarja do 3. februarja 1964.
- ³¹² Hrvatsko Zagorje u NOB, Zbomik, Zagreb 1959, stran 115.

³¹³ Arhiv okrožnega komiteja KP Hrvatske za Krapinu v Institutu za istoriju radničkog pokreta v Zagrebu.

³¹⁴ Prav tam. V omenjenem pismu krapinskega partijskega komiteja ni imen ljudi oziroma funkcionarjev Slovenije in Hrvatske, ki so vodili medsebojne razgovore o namestitvi Zagorskega partizanskega odreda in njegove bolnišnice na slovenskem ozemlju. V pismu piše da je Marko Belinič obhodil teren in menil, da so ugodni pogoji za namestitev bolnišnice hrvatskih partizanov.

³¹⁵ Stanko Skaler, omenjeni članek.

³¹⁶ Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 111—113.

³¹⁷ Božidar Gorjan, ustni vir.

³¹⁸ Naši ljudje v domobranskih uniformah, Delo, od 23. januarja do 3. februarja 1964.

³¹⁹ Pismo političnega komisarja 2. operativne cone Hrvatske Marka Beliniča okrožnemu komiteju KP Hrvatske Krapina z dne 28. julija 1943 v arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta Hrvatske v Zagrebu.

³²⁰ Poročilo delegata vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije Ive Ribarja-Lcle vrhovnemu štabu z dne 3. avgusta 1942 o vojaškem in političnem položaju na Hrvatskem (Zbornik II/5, dok. št. 69).

³²¹ Glas Slavonije, od 14. aprila 1953.

³²² Poročilo štaba slavonskega korpusa in divizij o stanju narodnoosvobodilnega gibanja v Slavoniji (Zbornik V/15, dok. št. 13, 52, 53 in 54).

³²³ Glas Slavonije, od 14. aprila 1953.

³²⁴ Ivan Brozina-Slovan, Put prve istarske brigade »Vladimir Gortan« 1. knjiga, Pula 1959, stran 21. (V naprej: Ivan Brozina, omenjeno delo).

³²⁵ Prav tam, stran 22.

³²⁶ Prav tam, stran 26.

³²⁷ Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Nova Gorica 1967, str. 9.

³²⁸ Zbornik VI/4, dok. št. 50.

³²⁹ Zbornik VI/4, dok. št. 117, 125 in 129.

³³⁰ Ivan Brozina, omenjeno delo, stran 25.

³³¹ Ukaz štaba 3. (alpske) cone o formiranju odreda z dne 13. februarja 1943. (Zbornik VI/5, dok. št. 51).

³³² Ukaz glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 28. januarja 1943 štabu 2. cone Notranjske za sprejem novomobiliziranih s Primorske, (Zbornik VI/5, dok. št. 28).

³³³ Karlo Maslo, izjava v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

³³⁴ Arhiv IZDG v Ljubljani, Fas. 532/IV.

³³⁵ Dnevnik političnega komisarja udarne brigade »Ivana Cankarja« Jožeta Borštnarja, (Zbornik VI/5, dok. št. 103).

³³⁶ Srečko Vilhar in Albert Klun, Prva in Druga prekomorska brigada, Nova gorica 1968, stran 70.

³³⁷ Ivan Brozina, navedeno delo, stran 27.

³³⁸ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 32; Ukaz poveljstva

5. armadnega korpusa z dne 13. septembra 1942 za akcijo na območju Velike Kapele (Zbornik VI/7, dok. št. 99). O aktivnosti hrvaških enot, ki so prisilile štab 5. armadnega korpusa, da preide v ofenzivo glej poročilo štaba 5. operativne cone Hrvatske z dne 7. septembra 1942 komandantu glavnega štaba NOV in PO Hrvatske, o akcijama Prvega in Drugega partizanskega odreda (Zbornik VI/7, dok. št. 24).

³³⁹ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 156.

³⁴⁰ Pismo Edvarda Kardelja centralnemu komiteju KP Slovenije z dne 18. junija 1943. V pismu piše b političnih,' partijskih in organizacijskih izkušnjah vodstvenih teles Hrvatske, ki lahko koristijo centralnemu komiteju in glavnemu štabu Slovenije (Zbornik II/9, dok. št. 282).

³⁴¹ Pismo Edvarda Kardelja izvršnemu odboru Osvobodilne fronte Slovenije z dne 19. junija 1943, (Zbornik II/9, dok. št. 283).

³⁴² Obširneje o organizacijski strukturi glavnega štaba Slovenije, ki jo je centralnemu komiteju KP Slovenije predložil Edvard Kardelj, glej v Zborniku II/9, dok. št. 282.

³⁴³ Poročilo Edvarda Kardelja z dne 19. junija 1943 vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije o ugodnem vojaškem in političnem položaju v Sloveniji, (Zbornik II/9, dok. št. 284); Ukaz vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije Josipa Broza-Tita z dne 27. junija 1943 naj se obstoječe slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade združijo v divizije NOV Slovenije (zbornik II/9, dok. št. 300 in Zbornik VI/6, dok. št. 39).

³⁴⁴ Pismo Edvarda Kardelja z dne 19. junija 1943 izvršnemu odboru Osvobodilne fronte Slovenije, (Zbornik II/9, dok. št. 283).

³⁴⁵ Zbornik II/9, dok. št. 282.

³⁴⁶ Fascikel 336/1 v arhivu IZDG.

³⁴⁷ »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945«, Beograd 1961, stran 525—529.

³⁴⁸ Zbornik VI/7, dok. št. 1.

³⁴⁹ Zbornik VI/7, dok. št. 2.

³⁵⁰ Zbornik VI/7, dok. št. 32, poročilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 22. septembra 1943 vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije o nalogah in delu enot po kapitulaciji Italije; Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, stran 152 in 170. (V naprej : Tone Ferenc, navedeno delo).

³⁵¹ Poročilo okrožnega komiteja KP Slovenije za Brkine z dne 16. septembra 1943 (Zbornik VI/7, dok. št. 67); Tone Ferenc, navedeno delo, stran 162).

³⁵² Istra in Slovensko primorje, stran 433.

³⁵³ Tone Ferenc, navedeno delo, stran 330—331.

³⁵⁴ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije od 1941—1945, stran 540, Tone Ferenc, navedeno delo, stran 131.

³⁵⁵ Istra in Slovensko primorje, stran 292.

³⁵⁶ Prav tam.

³⁵⁷ Poročilo hrvaško-slovenskega odreda z dne 15. septembra 1943 v arhivu centralnega komiteja KP Slovenije.

³⁵⁸ poročilo operativnega štaba za Istro z dne 25. septembra 1943 štabu 13. hrvaške divizije o bojnih enot in prebivalstva proti Nemcem v Istri (Zbornik V/19, dok. št. 160).

³⁵⁹ Tone Ferenc, navedeno delo, stran 226.

³⁶⁰ Istra in Slovensko primorje, stran 299.

³⁶¹ Tone Ferenc, navedeno delo, stran 369.

³⁶² Istra in Slovensko primorje, stran 299.

³⁶³ Med pomladno in poletno italijansko ofenzivo 1942 v Gorskem Kotaru in v Ljubljanski pokrajini, je okupatorska oblast poslala v taborišča veliko Slovencev in Hrvatov. Najbolj znana taborišča sta bila na Rabu in v Gonarsu, kjer je bilo okrog 15.000 Slovencev (»Rabski zbornik«, Ljubljana 1953).

³⁶⁴ Mahmud Konjhodžić, Od Kupe do mora, kronika o narodnooslobodilački borbi naroda Gorskega Kotara i Hrvatskog Primorja, Zagreb 1965, stran 554.

³⁶⁵ Poročilo štaba 13. hrvaške brigade z dne 1. oktobra 1943. (Zbornik V/20, dok. št. 66); Poročilo štaba 15. divizije z dne 1. oktobra 1943 (Zbornik VI/7, dok. št. 176); Poročilo štaba; 15. slovenske brigade z dne 1. oktobra 1943 (prav tam, dok. št. 177).

³⁶⁶ Poročilo štaba 13. proletarske brigade z dne 1. oktobra 1943 (Zbornik V/20, dok. št. 66); Poročilo štaba 15. slovenske brigade z dne 1. in 2. oktobra 1943 (Zbornik VI/7, dok. št. 177 in 178).

³⁶⁷ Zbornik V/20, dok. št. 25.

³⁶⁸ Poročilo štaba 13. proletarske hrvaške brigade (Zbornik V/20, dok. št. 55); Poročilo štaba 4. korpusa NOV in PO Hrvatske z dne 31. oktobra 1943 (prav tam, dok. št. 164); Poročilo štaba 15. slovenske divizije (Zbornik VI/7, dok. št. 228).

³⁶⁹ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije od 1941—1945, str. 560.

³⁷⁰ Pod pojmom »Istra« so tedanji nacistični nemški vodje razumeli vse prej omenjene pokrajine in del Furlanije (Tone Ferenc, Navedeno delo, stran 376).

³⁷¹ Prav tam, stran 377.

³⁷² Prav tam, stran 378.

³⁷³ Prav tam, stran 398.

³⁷⁴ Poročilo obveščevalnega centra 14. divizije z dne 7. oktobra 1943 (Zbornik VI/7, dok. št. 219).

³⁷⁵ Poročilo štaba 13. hrvaške divizije z dne 5. oktobra 1943 (Zbornik V/20, dok. št. 34).

³⁷⁶ Tone Ferenc, omenjeno delo, stran 402.

³⁷⁷ Poročilo štaba 13. hrvaške divizije z dne 5. oktobra 1943 (Zbornik V/20, dok. št. 34).

³⁷⁸ Navodilo glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 3. oktobra 1943 (Zbornik VI/7, dok. št. 191); Odredba glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 5. oktobra 1943 (prav tam, dok. št. 205).

³⁷⁹ Arhiv centralnega komiteja KP Slovenije.

³⁸⁰ Istra in Slovensko primorje, stran 306.

³⁸¹ Poročilo Dragomira Benčiča-Brkina, z dne 13. novembra in 14. decembra 1943 v arhivu IZDG.

³⁸² Tone Ferenc, navedeno delo, stran 442—443.

383 Oslobojilački rat naroda Jugoslavije od 1941—1945, str. 565.

³⁸⁴ Tone Ferenc, navedeno delo, stran 462.

³⁸⁵ Poročilo štaba 10. brigade 18. divizije od 4. do 14. novembra

1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije (Zbornik VI/8, dok. št. 97).

386 Depeši vrhovnega štaba NOV in PO Jugoslavije glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske z dne 3. novembra in 4. novembra

1943 (Zbornik 11/11, dok. št. 7).

³⁸⁷ Zbornik 11/11, dok. št. 12.

³⁸⁸ Zbornik 11/11, dok. št. 49 in 50.

³⁸⁹ Zbornik VI/8, dok. št. 110.

390 Poročilo štaba 18. divizije glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 27. novembra 1943 (Zbornik VI/8, dok. št. 134).

³⁹¹ Ukaz glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 28. novembra 1943 štabu 18. divizije, naj se poveča aktivnost enot na območju Gorskega Kotara (Zbornik VI/8, dok. št. 136).

³⁹² Ladislav Kiauta, Na bojni črti osemnajste, Ljubljana 1969, stran 200—202.

³⁹³ Oslobojilački rat naroda Jugoslavije od 1941—1945, str. 571.

394 Poročilo štaba 18. divizije z dne 8. in 9. decembra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o uničenju sovražne postojanke na Ravni gori (Zbornik VI/9, dok. št. 33 in 36).

³⁹⁵ Dnevnik Mile Cubriča, komandanta 9. slovenske brigade v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani.

396 ukaz komandanta nemškega 15. korpusa z dne 1. decembra 1943 podrejenim enotam za operacijo »Panter«, (Zbornik V/22, dok. št. 140).

³⁹⁷ Hronologija narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije od 1941—1945, Beograd 1964, stran 624.

398 Poročilo štaba 18. divizije z dne 11. decembra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o napadu na Vrbcvsko (Zbornik VI/9, dok. št. 47).

³⁹⁹ Prav tam.

400 Poročilo štaba 18. divizije z dne 12. decembra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije obojih 9. brigade pri Ravni gori (Zbornik VI/9, dok. št. 53).

⁴⁰¹ Poročilo štaba 13. Primorsko-goranske divizije z dne 29. decembra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o številčnem stanju posameznih sovražnih postojank in o bojih podrejenih enot na območju Gorskega Kotara in Hrvatskega Primorja (Zbornik V/22, dok. št. 129).

⁴⁰² Zbornik V/22, dok. št. 163.

⁴⁰³ Zbornik V/22, dok. št. 165.

404 Poročilo štaba 18. divizije glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 20. decembra 1943 (Zbornik VI/9, dok. št. 94).

⁴⁰⁵ Ladislav Kiauta, Na bojni črti osemnajste, Ljubljana 1969, stran 224.

⁴⁰⁶ Dnevnik Mileta Cubriča, komandanta 9. slovenske brigade, rokopis, Muzej narodne osvoboditve v Ljubljani.

- 407 Zbornik VI/9, dok. št. 132.
 408 Zbornik 11/11, odk. št. 206, opomba 9.
 409 Zbomik VI/10, dok. št. 6.
 410 Zbomik 11/11, dok. št. 178.
 411 Zbornik 11/11, dok. št. 184.
 412 Poročilo štaba 15. slovenske divizije štabu 7. korpusa z dne 1. januarja 1944 (Zbornik VI/10, dok. št. 3).
 413 Zbornik V/23, dok. št. 159.
 414 Poročilo štaba 18. divizije z dne 24. januarja 1944. glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o napadu na Hreljin (Zbornik VI/10, dok. št. 142).
 415 Ukaz vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije z dne 23. decembra 1943 (Zbornik 11/11, dok. št. 153).
 416 Zbornik 11/11, dok. št. 81.
 417 Ukaz vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije glavnemu štabu Hrvatske z dne 15. in 20. januarja 1944 (Zbornik 11/11, dok. št. 203).
 418 Pismo okrožnega komiteja KPS za Brkine z dne 29. oktobra 1943. sekretarju pokrajinskega komiteja KPS za Primorsko (Fascikel 532 v arhivu IZDG).
 419 Prav tam.
 420 Zveza med Hrvatskim Zagorjem in sosednim delom Slovenije čez reko Sotlo je postala stalna, ko so zagorski partizani prešli na Kozjansko. To je bilo v začetku junija 1943. V bližini Pišeca, je bila relejna kurirska postaja št. 8, ki je vzdrževala zvezo proti Bohorju in Hrvatskem Zagorju. Kurirji Janez Rožman, Anton Lah in Alojz Vrečko-Boris so vzdrževali zveze s kotarskim komitejem KP Hrvatske v Klanjcu. V juliju 1943 je Anton Lah vzpostavil zvezo z Milanom Posavcem, terenskim političnim delavcem, v avgustu pa tudi z Jožetom Milčičem, ki je delal v okolici Klanjca (Anton Lah-Zmago in Joža Milčič, ustni vir).
 421 Arhiv okrožnega komiteja KPH Krapina v Institutu za istoriju radničkog pokreta v Zagrebu.
 422 Prav tam. Po tem gradivu in v razgovorih s posamezniki nisem mogel ugotoviti, kdo je bil slovenski delegat pri poverjeništvu centralnega komiteja KP Hrvatske v Zagrebu.
 423 Marjan Jerina, ustna izjava.
 424 Arhiv štaba 2. operativne cone Hrvatske v Institutu za istoriju radničkog pokreta Hrvatske v Zagrebu.
 425 Hrvatsko Zagorje u NOB, Zbomik, Zagreb 1959, stran 159.
 426 Poročilo štaba Zagorskega partizanskega odreda z dne 3. januarja 1944 štabu 2. operativne cone Hrvatske o akcijah odreda v decembru 1943 (arhiv Instituta za istoriju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu).
 427 Zbomik VI/9, dok. št. 203, opomba 2. Po poročilu štaba štabu
 427 Zbornik VI/9, dok. št. 203, opomba 2. Po poročilu štaba Zagorskega odreda z dne 3. januarja 1944 je postojanko branilo 12 orožnikov in 30 graničarjev.
 428 Prav tam.

⁴²⁹ Zbornik VI 9, dok. št. 203; Zbornik VI/10, dok. št. 30; Poročilo štaba Zagorskega partizanskega odreda z dne 3. januarja 1944 v arhivu Instituta za istoriju radničkog pokreta Hrvatske v Zagrebu.

⁴³⁰ Prav tam.

⁴³¹ Navodilo vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o delovanju enot v primeru sovražne ofenzive (Zbornik 11/11, dok. št. 49).

⁴³² Arhiv IZD G, fascikel 12/11/1.

⁴³³ Arhiv CK KPS, 1/44.

⁴³⁴ Pismo Edvarda Kardelja z dne 25. decembra 1943 CK KP Slovenije (Zbornik II 11, dok. št. 159).

⁴³⁵ Zbornik 11/11, dok. št. 181.

⁴³⁶ Zbornik VI 10, dok. št. 7.

⁴³⁷ Lado Ambrožič, Pohod Štirinajste, stran 47. Po poročilu štaba 14. divizije z dne 3. januarja 1944 o številčnem stanju je divizija štela 1390 borcev (Zbornik VI/10, dok. št. 14).

⁴³⁸ Poročilo oficirja za zvezo z enotami NOV in PO Hrvatske z dne 21. decembra 1943 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o položaju v obmejnih delih Hrvatske in o možnostih za prehod 14. divizije na Štajersko (Zbornik VI/9, dok. št. 99).

⁴³⁹ Poročilo štaba 2. operativne cone Hrvatske z dne 28. decembra 1943 o bojih podrejenih enot v Moslavini, na Kalniku in v Hrvatskem Zagorju (Zbornik V/22, dok. št. 127).

⁴⁴⁰ Poročilo Eda Mihevca glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 21. decembra 1943 o maršruti 14., divizije čez Hrvatsko (Zbornik VI/9, dok. št. 99).

⁴⁴¹ Fascikel 334 IV v arhivu IZDG.

⁴⁴² Predhodnica divizije je verjetno naletela na dele 392. legionske divizije. Njene sile so med 11. in 14. januarjem 1944 prodrle južno od Karlovca in preprečile napad na Ogulin enotam 8. kordunske divizije 4. hrvaškega korpusa ter 9., brigade 18. slovenske divizije. Starešine 392. divizije so bili Nemci, Hrvati pa le vojaki. (Fase. 18, dok. št. 1/18 in 2/18 v arhivu Vojnogodovinskega instituta v Beogradu.)

⁴⁴³ Poročilo štaba Zumberško-posavskega sektorja z dne 29. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske (Zbornik V/23, dok. št. 119 in 120).

⁴⁴⁴ Štab Zumberško-posavskega sektorja navaja v poročilu z dne 29. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske, da je en bataljon brigade »Franjo Ogulinac-Seljo« varoval prehod 14. divizije na železniški progi Zagreb—Sisak, mesto varovanja pa ni navedeno. Tokrat so borci ubili 3, ranili pa 4 ustaše (Zbornik V/23, dok. št. 120).

⁴⁴⁵ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 61.

⁴⁴⁶ Prav tam, stran 62.

⁴⁴⁷ Prav tam.

⁴⁴⁸ Kronika 14. divizije, fase. 334/IV v arhivu IZDG.

⁴⁴⁹ Zbornik VI/10, dok. št. 159, 161, 162 in 169.

450 poročili poveljstva glavnega stožera hrvaškega domobranstva z dne 18. in 23. januarja 1944 (Zbornik V/23, dok. št. 164 in 170). Ob prehodu divizije čez območje Križevcev je bilo ustaško poveljstvo obveščeno, da se tod premika slovenski partizanski korpus, ki šteje 4000 vojakov!

⁴⁵¹ Zbornik VI/10, dok. št. 162.

⁴⁵² Poročilo štaba 32. divizije z dne 25. januarja 1944 štabu 10. hrvaškega korpusa o bojih v Hrvatskem Zagorju (Zbornik V/23, dok. št. 98)i

⁴⁵³ Kronika 14. divizije, fase. 333/IV v arhivu IZDG.

⁴⁵⁴ Zbornik V/23, dok. št. 130.

⁴⁵⁵ F_{asc} 334/iv v arhivu IZDG.

⁴⁵⁶ Depeša Viktorja Avblja glavnemu štabu NOV in PO Slovenije z dne 6. februarja 1944 o prehodu 14. divizije čez Sotlo (Zbornik VI/11, dok. št. 25).

⁴⁵⁷ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 77.

458 Obvestilo Vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije od novembra 1943 Izvršnemu odboru Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije in glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o potrebi hitrega sklica plenuma AVNOJ in formiranja nacionalnega komiteja osloboditve Jugoslavije (Zbornik 11/11, dok. št. 15).

⁴⁵⁹ Prav tam, opomba št. 2.

⁴⁶⁰ p_{rav} tam, dok. št. 28.

461 Tone dr. Ferenc, »Kapitulacija Italija in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943«, Maribor 1967, stran 683.

⁴⁶² Prav tam. Tudi ostali podatki so povzeti iz istega vira.

⁴⁶³ Poročilo operativnega štaba NOVJ za Istro z dne 10. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o organizacijskem stanju enot in o formiranju bataljona (Zbornik V/23, dok. št. 36).

⁴⁶⁴ Pregled številčnega stanja in oborožitve enot operativnega štaba za Istro z dne 26. januarja 1944 (Zbornik V 24, dok. št. 98).

⁴⁶⁵ Pismo operativnega štaba za Istro z dne 10. marca 1944 štabu 9. korpusa NOV Jugoslavije o formiranju enot, njihovem delovanju in stanju na območju Istre (Zbornik V/25, dok. št. 27).

⁴⁶⁶ Hronologija narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije od 1941—1945, Beograd 1964, stran 730—731.

⁴⁶⁷ Tone dr. Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967, stran 567.

⁴⁶⁸ Prav tam, stran 569—575. Hkrati so sklenili tudi ustanoviti Tržaško divizijo, kar pa so kasneje, po septembrski sovražni ofenzivi opustili, ker južni del Slovenskega primorja (okolica Trsta, Tržiča in Kras) ki naj bi bil njeno operacijsko območje, ni bil primeren za bojno aktivnost in prehrano takšne enote. Z borci južne Primorske so okrepili ostale divizije. Tako je bila 3. Gradnikova brigada razporejena v 31., 19. brigada »Srečka Kosovela« pa v 30. divizijo.

⁴⁶⁹ Poročilo štaba 9. korpusa NOV Jugoslavije z dne 29. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o aktivnosti podrejenih enot od 15. do 19. februarja (Zbornik VI/11, dok. št. 103).

⁴⁷⁰ Prav tam.

⁴⁷¹ Knjiga depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske v arhivu Vojaskega zgodovinskega inštituta, reg. št. 4—2, škatla 119/1.

⁴⁷² Poročilo operativnega štaba za Istro z dne 10. januarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o organizacijskem stanju enot in o ustanovitvi bataljona (Zbornik, V/23, dok. št. 36).

⁴⁷³ Poročilo štaba Istrskega partizanskega odreda za februar in marec 1944 štabu 7. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik VI/11, dok. št. 7, 54 in 85).

⁴⁷⁴ Knjiga depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske za februar 1944 (Zbornik V/24, dok. št. 105).

⁴⁷⁵ Prav tam.

⁴⁷⁶ Poročilo političnega komisarja glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 3. februarja 1944 centralnemu komiteju Komunistične partije Slovenije o položaju na Dolenjskem in o potrebi umika 18. divizije iz Gorskega Kotara (Zbornik VI/11, dok. št. 14).

⁴⁷⁷ Poročilo štaba 15. divizije z dne 2. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o spopadih pri Kočevju in na Hribu (Zbornik VI/11, dok. št. 10).

⁴⁷⁸ Poročilo štaba 7. korpusa z dne 2. februarja 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o rasporedu in aktivnosti podrejenih enot (Zbornik VI/11, dok. št. 9).

⁴⁷⁹ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije o umiku 18. divizije iz Gorskega Kotara (Zbornik VI/11, dok. št. 15).

480 Knjiga depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske za februar 1944 (Zbornik V/24, dok. št. 105).

⁴⁸¹ Knjiga depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske o bojih in delu od 1. do 31. marca 1944 (Zbornik V/25, dok. št. 127). Tri dni kasneje, 19. marca, je politični komisar glavnega štaba NOV in PO Hrvatske poslal vrhovnemu štabu NOV Jugoslavije depešo o težavah s prehrano. V njej pravi: »Situacija glede prehrane v Gorskem Kotaru kritična. Vojska strada. Med ljudstvom so smrtni primeri zaradi lakote. Zaradi snega ni mogoče odpreti poti za pošiljanje hrane. Sovražnik nudi aprovizacijo. Če je le mogoče, naj se na to območje takoj pošlje hrano z letalici.

⁴⁸² Ukaz glavnega štaba NOV in PO Hrvatske o ustanovitvi 10. in 11. korpusa NOV Jugoslavije, o reorganizaciji enot in postavljanju starešin (Zbornik V/23, dok. št. 126).

⁴⁸³ Zbornik V/24, dok. št. 100.

⁴⁸⁴ Poročilo štaba Karlovaške narodnooslobodilačke brigade z dne 29. februarja 1944 štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije o delu, razporeditvi in delovanju brigade od 10. do 20. februarja 1944 (Zbornik V/24, dok. št. 113; Poročilo štaba Karlovaške brigade z dne 14. marca 1944 štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije o bojih pri Ozlju (Zbornik V/25, dok. št. 45).

⁴⁸⁵ Ukaz štaba 7. slovenskega korpusa NOV Jugoslavije z dne 24. februarja 1944 štaboma 15. in 18. divizije za napad na Velike Lašče, Zdensko vas in Grosuplje; Ukaz štaba 7. korpusa NOV Jugoslavije z dne 26. februarja 1944 štabu Istrskega partizanskega

odreda za napad na železniško postajo Št. Peter na Krasu (Pivka) in rušenje železniške proge Ljubljana—Trst (Zbornik VI/11, dok. št. 88 in 92).

⁴⁸⁶ Ukaz štaba 8. udarne divizija z dne 3. marca 1944 podrejenim enotam za napad na sovražno posadko v Zdenčini; Ukaz štaba 34. udarne divizije z dne 4. marca 1944 podrejenim enotam za napad na domobrance na železniški postaji Horvati (Zbomik V/25, dok. št. 8 in 10).

⁴⁸⁷ Lado Ambrožič-Novljan, Pohod Štirinajste, Nova Gorica 1967, stran 272—284; Poročilo štaba Istrskega partizanskega odreda z dne 1. februarja 1944 štabu 7. korpusa NOV Jugoslavije o napadu na sovražni postojanki Ricmanje in Materija (Zbornik VI/11, dok. št. 7).

⁴⁸⁸ Izvod iz knjige depeš glavnega štaba Hrvatske o bojih in delu enot od 1. do 31. marca 1944, depeša z dne 17. in 22. marca, (Zbornik V/25, dok. št. 127)

⁴⁸⁹ Prav tam, depeša z dne 21. marca 1944.

⁴⁹⁰ Dnevnik Toneta Vidmarja, od 1. do 29. februarja 1944; Obvestilo komandanta redarstvene policije in varnostne službe za Spodnjo Štajersko z dne 18. februarja 1944 o uničenju rudnika Rajhenburg (Zbornik VI/11, dok. št. 107 in 130).

⁴⁹¹ Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 272—284.

⁴⁹² Ukaz glavnega štaba NOV in PO Hrvatske z dne 30. januarja 1944 o ustanovitvi 10. in 11. korpusa NOV Jugoslavije, reorganizacije enot in postavljanju starešin (Zbornik V/23, dok. številka 126).

⁴⁹³ Pregled številčnega stanja in oborožitve enot 10. zagrebskega korpusa NOV Jugoslavije z dne 22. januarja 1944 (Zbomik V/23, dok. št. 87); Izvod iz knjige depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske o bojih in delu enot od 1. do 31. marca 1944 (Zbornik V/25, dok. št. 127).

⁴⁹⁴ V začetku marca 1944 je 6. korpus NOV Jugoslavije (Slavonski) imel 13.000, 4. korpus 20.000, 11. pa 8500 borcev.

⁴⁹⁵ Izvod iz knjige depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske o bojih in delu enot od 1. do 31. marca 1944 (Zbornik V/25, dok. št. 127).

⁴⁹⁶ Hrvatsko Zagorje u NOB, Zbomik, Zagreb 1959, stran 198 in 199.

⁴⁹⁷ Dnevnik Toneta Vidmarja od 1. do 29. februarja 1944 (Zbornik VI/11, dok. št. 107).

⁴⁹⁸ Poročilo štaba zahodne skupine partizanskih odredov 10. korpusa NOV Jugoslavije z dne 20. marca 1944 (Zbornik V/25, dok. št. 72).

⁴⁹⁹ O bojih enot 10. korpusa v obdobju januar—junij 1944 glej Zbornik V/23, dok. št. 19, 79, 98, 130, 131, 171, in 172; V/24, dok. št. 1, 4, 16, 33, 49, 56, 61, 84, 95, 103 in 110, ter V/25, dok. št. 3, 42, 43, in 72; Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 191 do 223.

⁵⁰⁰ V Zagorju so bile enote 297. nemške divizije, v okolici Zagreba in Banove Jaruge pa enote 367. pehotne nemške divizije (Zbornik V/25, dok. št. 127).

501 Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 331. Ustaši so z zvijačo ujeli Sladoviča v njegovi hiši. Bili so preoblečeni v partizanske uniforme. Mučili so ga, nato pa obesili v vasi Jakovlje.

502 Anton Lah-Zmago, ustna izjava: Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 331. Do konca 1943 sta zveze vzdrževala slovenska kurirja iz TV postaje Anton Lah-Zmago in Alojz Večko-Boris, od začetka leta 1944 pa Triglav in Murči, katerih imen pa avtor ni mogel ugotoviti. Eno od rednih zvez so vzdrževali po Viktorju Zlenderu iz Brezakovca, ki je bil povezan z Alojzem Dončičem iz Kumrovca, ta pa z Antonom Ivekovičem v Brezju.

503 Arhiv okrožnega komiteja KP Hrvatske Krapina v Institutu za istoriju radničkog pokreta Hrvatske v Zagrebu.

504 p_{rav} tam.

505 p_{rav} tam.

506 Zvonko ing. Sagadin, ustna izjava.

507 Ptujski tednik št. 31, z dne 5. avgusta 1960.

508 Zagorska brigada je bila ustanovljena 8. maja 1944 v Selnici na južnih pobočjih planine Ivančice iz dela borcev Zagorskega partizanskega odreda, oziroma Zagrebškega partizanskega odreda. Bila je sestavljena iz treh bataljonov in štabnih enot. Ognjeni krst je doživela ob napadu na ustaško postojanko Belec. Dne 13. maja 1944 je napadla Mihovljan, ki leži sredi poti med Lepoglavo in Zlatarjem. Branile so ga ustaške enote. Ubili so 43 ustašev, ujeli pa 7. Zaplenili so 30 pušk in uničili tank. V prvi polovici junija 1944 je skupaj z delom Zagorskega partizanskega odreda preprečila namero ustaških in nemških enot, ki so hotele uničiti brigado na zahodnem delu Hrvatskega Zagorja v območju Prgrada, Horvatska, Desinič, nakar se je prebila na južna pobočja Strahinjčice in Ivančice. Julija 1944 je bila v Moslavini, kjer je varovala žetev, v avgustu pa je spet odšla na krapinsko območje. V tem času je bila brigada maloštevilčna, saj je imela le 280 do 300 borcev. Ko je v začetku oktobra 1944 spet odšla v Moslavino, je že štela 1200 ljudi (Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 198—227).

509 Arhiv okrožnega komiteja KP Hrvatske za Krapino, v Institutu za istoriju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu.

510 Lado Ambrožič, navedeno delo, stran 280—284.

511 Arhiv okrožnega komiteja KP Hrvatske za Krapino, Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu. Pri pregledu gradiva ni bilo mogoče odkriti ukaza vrhovnega komandanta, na katerega se sklicuje okrožni komite.

512 Slovenska kurirja sta počivala v hiši Antona Sladoviča, ko so ju presenetili ustaški klavci, preoblečeni v partizanske uniforme. Oba so ustaši obesili v Desiniču (Anton Lah-Zmago, ustni vir).

513 Petnajstdnevno poročilo štaba 4. operativne cone Slovenije z dne 25. septembra 1944 glavnem štabu NOV in PO Slovenije (Fase. 25/1, v arhivu IZDG). Dogodek se časovno ne sklada s podatki v hrvaških dokumentih. V zborniku Hrvatsko Zagorje u NOB je navedeno, da so močne nemške sile 27. avgusta napadle

2. in 3. bataljon Zagorske brigade na položajih pri Gornjem Jesenju in da je štab brigade 28 avgusta sklenil, naj bataljoni krenejo v različne smeri, da bi se izognili obkolitvi in še večjim izgubam. Tako je 1. bataljon, ki ga je vodil politični komisar brigade, odšel v srez Klanjec in v Slovenijo. Po teh podatkih je napad na postojanko v Podsredi bil možen po 28. avgustu⁵¹⁴

⁵¹⁴ Prav tam. Jože Lacko je bil predvojni komunist in partijski delavec. Bil je komandir Ptujске čete, ki so jo Nemci uničili pri Ptujju v prvi polovici 1942. Ob tem so Lacko ujeli in kasneje ustrelili. Odred, ki je nosil njegovo ime, je deloval na vzhodnem delu Pohorja in v dolini Drave.

⁵¹⁵ pregled številčnega stanja ter socialnega in nacionalnega sestava 6. in 10. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/28, dok. št. 4 in V/31, dok. št. 98 in 103).

⁵¹⁶ Arhiv okrožnega komiteja KP Hrvatske za Krapino, Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu.

⁵¹⁷ Prav tam.

⁵¹⁸ Hrvatsko Zagorje u NOB, stran 227.

⁵¹⁹ Metod dr. Mikuž, Pregled gospodarske dejavnosti v narodnoosvobodilni borbi v Sloveniji, Zgodovinski časopis 1956/57, stran 248—280.

⁵²⁰ Izvod iz knjige depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske o bojih in delu enot od 1. do 31. marca 1944 (Zbornik V/25, dok. št. 127).

⁵²¹ Prav tam, stran 646.

⁵²² Poročilo štaba 11. korpusa NOV Jugoslavije z dne 12. marca 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o organizacijskem stanju vojaške zaledne oblasti (Zbornik V/25, dok. št. 33).

⁵²³ Metod Mikuž, omenjeno delo, stran 248—280.

⁵²⁴ Metod Mikuž, Temeljne točke Osvobodilne fronte slovenskega naroda, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1966, štev. 1—2, stran 290.

⁵²⁵ Pismo operativnega štaba za Istro z dne 10. marca 1944 štabu 9. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/25, dok. št. 27).

⁵²⁶ Prav tam; Zbornik V/26, dok. št. 42.

⁵²⁷ Poročilo štaba Istrskega partizanskega odreda z dne 11. aprila 1944 štabu 7. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik VI/12, dok. št. 17 in 113).

⁵²⁸ Poročilo štaba Istrskega partizanskega odreda z dne 25. aprila 1944 štabu 7. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik VI/12, dok. št. 34).

⁵²⁹ Poročilo štaba 31. divizije z dne 7. maja 1944 štabu 9. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik VI/13, dok. št. 79).

⁵³⁰ Poročilo operativnega štaba za Istro z dne 14. maja 1944 štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/27, dok. št. 72; Ivan Brozina, Put 1. istarske brigade »Vladimira Gortana«, 1. knjiga, Pula 1959, stran 113—118; Filmoteka VZI, arhiv SNZ v Ljubljani, film 7, posnetek št. 267; film 7, posnetek 317 in 257).

⁵³¹ Poročilo operativnega štaba za Istro z dne 14. maja 1944 štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/27, dok. št. 72);

Ivan Brozina, Put 1. istarske brigade »Vladimira Gortana«, Pula 1959, 1. knjiga stran 118—120; Bavec Franjo-Branko, Bazoviška brigada, Ljubljana 1970, stran 250—252.

⁵³² Prav tam.

⁵³³ prav tam.

⁵³⁴ poročilo operativnega štaba za Istro z dne 28. maja 1944 štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/27, dok. št. 148).

⁵³⁵ Poročilo političnega komisarja 4. korpusa NOV Jugoslavije z dne 4. julija 1944 političnem komisarju glavnega štaba NOV in PO Hrvatske (Zbomik V/29, dok. št. 7).

⁵³⁶ Hrvatsko Zagorje u NOB, Zbornik, Zagreb 1959, stran 219.

⁵³⁷ Poročilo političnega komisarja 4. korpusa NOV Jugoslavije političnem komisarju glavnega štaba NOV in PO Hrvatske z dne 4. julija 1944 (Zbornik V/29, dok. št. 7).

⁵³⁸ prav tam.

⁵³⁹ Poročilo štaba 8. udarne divizije štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije z dne 27. julija 1944 (Zbornik V/29, dok. št. 91).

⁵⁴⁰ Analiza operacije v Zumberku operativnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije (Zbornik VI/15, dok. št. 106).

⁵⁴¹ Poročilo štaba 8. udarne divizije štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije z dne 5. julija 1944 o bojih na Zumberku (Zbornik V/29, dok. št. 8).

⁵⁴² Poročilo operativnega štaba hrvaških in slovenskih enot glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske in Slovenije z dne 17. julija 1944 o bojih v Zumberku (Zbornik V/28, dok. št. 50).

⁵⁴³ poročilo štaba 4. korpusa NOV Jugoslavije z dne 30. junija 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o prehodu 8. in 34. divizije iz Pokuplja v Zumberk (Zbornik V/28, dok. št. 107).

⁵⁴⁴ Poročilo štaba 8. udarne divizije z dne 5. julija 1944 štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije o bojih v Zumberku (Zbornik V/29, dok. št. 8).

⁴⁵⁵ Prav tam.

⁵⁴⁶ Zbomik V/29, dok. št. 117 in > 121.

⁵⁴⁷ Zbomik V/29, dok. št. 7.

⁵⁴⁸ Analiza operacije v Zumberku operativnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije (Zbornik VI/15, dok. št. 106).

⁵⁴⁹ Poročilo štaba 13. udarne divizije z dne 8. julija 1944 štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije o napadu na Bosiljevo (Zbornik V/29, dok. št. 23).

⁵⁵⁰ prav tam.

⁵⁵¹ Poročilo štaba 7. korpusa NOV Jugoslavije z dne 30. julija 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije o vojaških dejavnostih enot (Zbornik VI/14, dok. št. 93).

⁵⁵² Poročila štaba 13. divizije štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije z dne 8. julija 1944 (Zbornik V/29, dok. št. 23).

⁵⁵³ poročilo štaba 7. korpusa NOV Jugoslavije z dne 30. julija 1944 glavnemu štabu NOV in PO Slovenije (Zbomik VI/14, dok. št. 93).

⁵⁵⁴ Poročilo štaba 13. divizije štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/29, dok. št. 23).

⁵⁵⁵ prav tam.

⁵⁵⁶ Zbornik V/29, dok. št. 119.

⁵⁵⁷ poročilo štaba 7. korpusa NOV Jugoslavije glavnemu štabu NOV in PO Slovenije (Zbornik VI/14, dok. št. 93).

⁵⁵⁸ poročilo političnega komisarja 4. korpusa NOV Jugoslavije političnem komisarju glavnega štaba NOV in PO Hrvatske (Zbornik V/29, dok. št. 7).

⁵⁵⁹ Zveza borcev NOV, Metlika v plamenih, Metlika 1964, stran 16.

⁵⁶⁰ poročilo štaba 34. udarne divizije z dne 28. julija 1944 štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/29, dok. št. 97); Analiza operacije v Zumberku operativnega oddelka glavnega štaba NOV in PO Slovenije (Zbornik VI/15, dok. št. 106).

⁵⁶¹ prav tam.

⁵⁶² poročilo operativnega štaba slovenskih in hrvaških enot z dne 17. julija 1944 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske (Zbornik V/29, dok. št. 50).

⁵⁶³ Prav tam.

⁵⁶⁴ prav tam. Sovražna poročila ne omenjajo izgub v teh bojih.

⁵⁶⁵ Zbornik V/29, dok. št. 50.

⁵⁶⁶ Zbornik V/29, dok. št. 7, opomba 9 in 18; V/31, dok. št. 87).

⁵⁶⁷ Poročilo štaba 8. udarne divizije z dne 27. julija 1944 štabu 4. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/29, dok. št. 85 in 89).

⁵⁶⁸ Zveza borcev NOV v Metliki, Metlika v plamenih, Metlika 1964, stran 24—25.

⁵⁶⁹ Istra in Slovensko primorje, Beograd 1952, stran 347—348.

⁵⁷⁰ prav tam.

⁵⁷¹ Poročilo štaba 43. istrske divizije z dne 20. septembra 1944 štabu 11. korpusa NOV Jugoslavije (Zbornik V/33, dok. št. 77).

⁵⁷² Operacijski dnevnik štaba 43. istrske divizije NOV Jugoslavije (Zbornik V/34, dok. št. 118).

⁵⁷³ Ivan Brozina, Put 1. istarske brigade »Vladimira Gortana«, Pula 1959, 1. knjiga stran 195—196.

⁵⁷⁴ Fase. 215 do 220 v nemškem arhivu v IZDG.

⁵⁷⁵ Arhiv republiškega sekretariata za notranje zadeve, v Vojaško zgodovinskem inštitutu, film št. 7, posnetek 51 in 473 in film št. 8, posnetek 399 in 405.

⁵⁷⁶ Ivan Brozina, omenjeno delo, stran 197.

⁵⁷⁷ Prav tam, stran 199.

⁵⁷⁸ Prav tam, stran 200—201.

⁵⁷⁹ Fase. 215—220 v nemškem arhivu v IZDG.

⁵⁸⁰ Tretji bataljon Slovenskega narodnega varnostnega zbora je bil v Prestranku, četrti pa v Ilirski Bistrici (Arhiv republiškega sekretariata za notranje zadeve, v Vojaško zgodovinskem inštitutu, film št. 7, posnetek 51 in 473 in film 8, posnetek 399 in 405).

⁵⁸¹ Operacijski dnevnik štaba 43. divizije NOV Jugoslavije (Zbornik V/34, dok. št. 118).

⁵⁸² Istra in Slovensko primorje, stran 370.

⁵⁸³ Metod dr. Mikuž, Oris partizanske sanitete na slovenskem, Ljubljana 1967, stran 57—58.

⁵⁸⁴ Edgar Leopold-Lavov, Kartuzija Pleterje in partizani, Ljubljana 1953, stran 20.

⁵⁸⁵ Metod dr. Mikuž, omenjeno delo, stran 52.

⁵⁸⁶ Edgar Leopold-Lavov, omenjeno delo, stran 28—29.

⁵⁸⁷ Metod dr. Mikuž, omenjeno delo, stran 104.

⁵⁸⁸ prav tam, stran 76.

⁵⁸⁹ Arhiv IZDG v Ljubljani, Fas. 532/IV.

⁵⁹⁰ Zbomik 11/11, dok. št. 56.

⁵⁹¹ Prav tam.

⁵⁹² Metod dr. Mikuž, omenjeno delo, stran 145.

⁵⁹³ Prav tam, stran 210.

⁵⁹⁴ Ferdo Godina, Prekmurje 1941—1945, Murska Sobota 1967, stran 97.

⁵⁹⁵ Prav tam, stran 98.

⁵⁹⁶ prav tam, stran 105.

⁵⁹⁷ Okrožni komite KP Hrvatske za Varaždin je v smislu smernic centralnega komiteja KP Hrvatske junija 1942 poskušal ponovno oživeti delo partijskih organizacij v Medimurju. Formiral je novi mestni komite KP Hrvatske za Čakovec, ki je začel mobilizirati novince in jih pošiljati v partizane na Kalnik. Zaradi nezadostnih izkušenj in budnosti so madžarske oblasti uspele vrinitimednje nekega agenta in polovile enoskupino teh borcev na Dravi, ko so bili na potiproti Kalniku. Ujeli so tudisekretarja mestnega komiteja.

Poleti in spomladi 1943 je okrožni komite KP Hrvatske za Varaždin poslal v Medimurje nekaj svojih članov, da bi okrepili delo partijske organizacije in mobilizacijo za Kalniški partizanski odred. Aktivistom so tja pošiljali tudi tisk in drug propagandni material.

Ko so osvobodili Ludbreg in Koprivnico, so sredi jeseni 1943 nastali ugodnejši pogoji za prodiranje v Medimurje. V Kalniškem odredu je bilo vedno več Medimurcev, tako da so jeseni tega leta že ustanovili Medimursko partizansko četo, ki je štela 45 mož.

Prva akcija čete je bila napad na Donji Mihajlevac, kjer so ujeli dva madžarska vojaka. Porušila je železniško progo pri Mali Subotici. Pomembnejša akcija je bila tudi napad na madžarsko postojanko Podbrest, kjer je bilo okoli 150 vojakov. Stražarili so taborišče Zidov. Ceta je delovala od jeseni 1943 do spomladi

1944, ko so jo razpustili, njene borce pa razporedili v enote 10. korpusa NOV Jugoslavije (Milan Brunovič, Kalnik u borbi, Zagreb 1953, stran 302—304.

⁵⁹⁸ Prav tam, stran 305.

⁵⁹⁹ prav tam, stran 306.

⁶⁰⁰ Srečko Vilhar in Albert Klun, Prva in druga prekomorska brigada, Nova Gorica 1967, stran 249.

⁶⁰¹ prav tam, stran 252.

⁶⁰² Vojnoistorijski glasnik št. 1/1967, članek, stran 195.

⁶⁰³ O tem obširneje vidi v knjigi Srečka Vilharja in Alberta Kluna, Tretja prekomorska brigada.

⁶⁰⁴ Po poročilu štaba 8. korpusa NOV Jugoslavije z dne 12. januarja 1945 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske je brigada štelala 1100 borcev in se jel priključila 19., ne pa 20. diviziji (Zbornik V/37, dok. št. 41).

⁶⁰⁵ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, Beograd 1962, knjiga 2. stran 249.

⁶⁰⁶ p_{rav} tam, stran 250.

⁶⁰⁷ Prav tam, stran 252.

⁶⁰⁸ Ta zamisel vrhovnega komandanta NOV in PO Jugoslavije je obstajala že jeseni 1943, niso pa je mogli uresničiti tako kmalu.

⁶⁰⁹ »Partizanski dnevnik« z dne 18. julija 1944 leta (arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani).

⁶¹⁰ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, knjiga 2., stran 493.

⁶¹¹ Okrog 10. aprila so nemški 91. armadni korpus zamenjali z 34. nemškim korpusom. Premaknil se je na širše območje Karlovca (Prav tam, stran 549 do 550).

⁶¹² Obrambni položaji na črti med Krškimi in Cerknico so bili utrjeni samo deloma (Prav tam)..

⁶¹³ Enote srbskega prostovoljnega korpusa in četniške enote so se po osvoboditvi Srbije, Sandžaka, Črne Gore, Hercegovine in severne Dalmacije umaknile v Slovenijo, oziroma v Slovensko Primorje in Istro.

⁶¹⁴ Štirinajsta prostovoljska divizija »Galizien« je prišla iz Slovaške prek Madžarske (Tone dr. Ferenc, članek »Poslednji dnevi vojne V Sloveniji, Naša obramba št. 6. 1970, stran 4: Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, stran 536).

⁶¹⁵ Oslobodilački pohod na Trst, Beograd 1952, stran 19.

⁶¹⁶ pregled nacionalnega in socialnega sestava 8. korpusa NOV Jugoslavije z dne 28. januarja 1945 (Zbomik V/37, dok. št. 115).

⁶¹⁷ Poročilo štaba 8. korpusa z dne 12. januarja 1945 glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske o operacijah in formacijskem stanju enot (Zbomik V/37, dok. št. 41; Izvod iz knjige depeš glavnega štaba NOV in PO Hrvatske vrhovnemu štabu NOV in PO Jugoslavije v januarju 1945 (Zbornik, V/37, dok. št. 121).

⁶¹⁸ pregled nacionalnega in socialnega sestava 13. narodno-osvobodilne divizije z dne 20. januarja 1945; Pregled socialnega in nacionalnega sestava 43. narodnoosvobodilne divizije z dne 18. januarja 1945 (Zbomik V/37, dok. št. 64 in 74).

⁶¹⁹ Ladislav Kiauta, Na bojni črti osemnajste, Ljubljana 1969, stran 673—674.

⁶²⁰ Oslobodilački pohod na Trst, stran 70; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, Nova Gorica 1965, stran 120 do 130.

⁶²¹ Ustna izjava Ivana Mačka avtorju.

⁶²² Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, stran

607.

⁶²³ Prav tam.

⁶²⁴ Pregled socialnega in nacionalnega sestava 26. divizije NOV Jugoslavije z dne 20. januarja 1945 (Zbornik V/37, dok. št. 77). Brigada je bila zelo številna. Konec januarja 1945 je imela 2245 borcev, od katerih je bilo 1050 Slovencev, 939 Hrvatov, 58 Srbov, 60 Črnogorcev, 103 Italijanov in 32 pripadnikov drugih nacionalnosti.

⁶²⁵ Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, Nova Gorica 1965, stran 246.

⁶²⁶ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, knjiga 2., stran 619.

⁶²⁷ Oslobodilački pohod na Trst, stran 244—246.

⁶²⁸ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije štabu 9. korpusa z dne 28. aprila 1945, v arhivu IZDG.

⁶²⁹ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, knjiga 2., stran 621—622,

⁶³⁰ Depeša glavnega štaba NOV in PO Slovenije štabu 9. korpusa z dne 29. aprila 1945 v arhivu IZDG.

⁶³¹ Oslobodilački pohod na Trst, stran 251—281.

⁶³² Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941 do 1945, knjiga 2., stran 625—633; Oslobodilački pohod na Trst, stran 281—317.

⁶³³ Ko je prejel ponudbo za premirje, se je poveljnik 188. divizije generallajtnant Hans Hösslin, ki je nadomeščal ranjenega poveljnika 97. nemškega korpusa, sestal s poveljniki divizij in bojnih skupin. Vprašal jih je, če so pripravljeni še naprej prebiti se proti Trstu, kjer bi se predali zaveznikom. Menili so, da za tak podvig ni realnih možnosti, saj vojaki sami zahtevajo predajo.

⁶³⁴ Oslobodilački pohod na Trst, stran 332.

⁶³⁵ i_{van} Brozina-Slovan, Put 1. Istarske brigade »Vladimira Gortana«, 1. knjiga, Pula 1959, stran 237—239.

⁶³⁶ Geoffrey Cox: The road to Trieste, London 1967, stran 193 do 199. Načelnik obveščevalnega oddelka 2. novozelandske divizije Geoffrey Cox o tem pravi v svoji knjigi »The road to Trieste«: »Po mojem mišljenju oni imajo popolnoma prav ko pravijo, da je bila nemška armada v Istri premagana zaradi njihove ofenzive. Če bi mi ne prišli z zahoda, bi zagotovo sami strli nemški odpor v Trstu, kot so ga kasneje na Reki... Vse to pa ne sme zakriti zgodovinskega dejstva, da je jugoslovanska 4. armada premagala nemške sile v Istri. Treba je, da se za to jugoslovanom pred zgodovino da popolno priznanje.

⁶³⁷ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, knjiga 2, stran 635; Oslobodilački pohod na Trst, stran 317—337; Osvoboditev Slovenskega primorja, stran 239—241 in Tone dr. Ferenc, Poslednji dnevi vojne v Sloveniji, naša obramba, št. 6 1970, stran 5.

VIRI IN GRADIVO

Pri pripravi monografije o slovensko-hrvaškem sodelovanju v narodnoosvobodilni vojni sem uporabil naslednje vire:

Literatura in objavljeni viri

Ante Banic, Istorija naroda Jugoslavije 1. del, druga izdaja, Sarajevo 1947; Drago Novak, Prlekija v narodnoosvobodilnem boju, Murska Sobota 1965; Dolenjski zbornik, Ljubljana 1961; Dnevnik grofa Ciana, Zagreb 1948, Drugi kongres Komunistične partije Slovenije, Ljubljana 1949; Drugi kongres Komunistične partije Hrvatske, Zagreb 1949; Duro Kladarin, Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofenzive, Zagreb 1954; Franček Saje, Belogardizem, Ljubljana 1952; Ferdo Godina, Prekmurje 1941—1945, Murska Sobota 1967; France Filipič, Prvi pohorski partizani, Maribor 1965; France Filipič, Pohorski bataljon, Ljubljana 1963; Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd 1964; Ivo Pirkovič, Vstaja pod Gorjanci, Novo mesto 1967; Istorija naroda Jugoslavije, 1. knjiga, Zagreb 1953; Istorija naroda Jugoslavije 1. i 2. del, Stari i srednji vek, Sarajevo 1954; Ivan Brozina, Put 1. istarske brigade Vladimira Gortana, 1. knjiga, Pula 1959; Istra i Slovensko Primorje, Beograd 1952; Ivan Šibi, Partizanski dnevnik, Zagreb 1960; Ivan Šibi, Zagreb u tisuću devetsto četrdeset i prvoj, Zagreb 1967; Janez Vitkovič, Bela krajina skozi viharje k svobodi, Ljubljana 1961; Josip Edgar Leopold Lavov, Kartuzija Pleterje in partizani, Ljubljana 1953; Lado Ambrožič, Partizanska protiofenziva, Ljubljana 1965; Lado Ambrožič, Pohod Štirinajste, Ljubljana 1967; Ladislav Kiauta, Na bojni črti Osemnajste,

Ljubljana 1970; Metod Mikuž, Pregled zgodovine narodno-osvobodilne borbe v Sloveniji, 1. del, Ljubljana 1960; Metod Mikuž, Oris partizanske sanitete na Slovenskem, Ljubljana 1967; Mahmud Konjhodžić, Od Kupe do mora, Zagreb 1965; Medimurje 1919—1959, Zagreb 1959; Metlika v plamenih, Metlika 1964; Milan Brunovic, Kalnik u narodnooslobodilačkoj borbi, Zagreb 1953; Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941—1945, 1. i 2. knjiga, Beograd 1962; Oslobodilački pohod na Trst, Beograd 1952; Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1961 in 1966, zvezek 1 in 2; Peti kongres Komunističke partije Jugoslavije, Beograd 1948; Rade Bulat, Zumberak i Pokuplje u narodnooslobodilačkoj borbi, Beograd 1951; Radule Radulović in Albert Klun, Tretja prekomorska brigada, Nova Gorica 1968; Rabski zbornik, Ljubljana 1953; Stanko Petelin, Osvoboditev Slovenskega primorja, Nova Gorica 1965; Stanko Petelin, Gradnikova brigada, Nova Gorica 1966; Srečko Vilhar in Albert Klun, Prva in Druga prekomorska brigada, Nova Gorica 1967; Sava Kocanovic, Šta se moglo videti iz emigracije, Beograd 1945; Sudenje Lisaku, Stepincu i družini, ustaško-križarskih zločincima i njihovim pomagačima, Zagreb 1946; Tone Ferenc, Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943, Maribor 1967; Tone Ferenc, Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941—1945, Maribor 1968; Ustanak naroda Jugoslavije 1., 2. i 5. knjiga, Beograd 1962; Vladimir Dedijer, Dnevnik 1941 do 1945, druga izdaja, Beograd 1951; Vojnoistorijski glasnik, št 1/1967; Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, dokumenta vrhovnog štaba, del II. knjiga 1—11; Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Borbe u Hrvatskoj, del V., knjiga 1—37; Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilnem boju jugoslovanskih narodov, Boji v Sloveniji, VI. del, knjiga 1—15; Hrvatsko Zagorje u narodnooslobodilačkoj borbi, Zagreb 1959 in Zgodovinski časopis 1956/57.

Neobjavljeno arhivsko gradivo

Pri raziskovanju in zbiranju podatkov za monografijo sem pregledal arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, del arhiva centralnega komiteja Zveze komu-

nistov Slovenije v Ljubljani, arhiv okrožnega komiteja Komunističke partije Hrvatske v Krapini, arhiv štaba 2. operativne zone Hrvatske, oziroma štaba 10. zagrebskega korpusa u institutu za istoriju radničkog pokreta Hrvatske u Zagrebu ter nekaj dokumentov v Muzeju narodne osvoboditve v Metliki.

KAZALO KRAJEV IN IMEN

A

Afrika — 35, 379
 Ahmetović Lutvo — 107
 Ajbelj — 400
 Ajdovec — 157
 Ajdovščina — 391
 Albahari Moša — 50
 Albanija — 220, 387
 Aleksandrovac — 389
 Alexander Harold — 388
 Alžirija — 382
 Ambrožič Vlado — 223
 Amerika — 386
 Anglija — 14, 301, 382, 386
 Antič Vinko — 350
 Apenini — 233
 Apulija — 233
 Arbanas Ernest ■ — 41

Armade:

jugoslovanske:

- 1. armada — 394, 425
- 2. armada — 394, 425
- 3. armada — 394, 424, 426, 428
- 4. armada — 394, 395, 398, 402, 408, 412, 415, 416, 418, 422

zavezniške:

- 5. ameriška — 233, 386
- 8. angleška — 233, 386

italijanske:

- 2. armada — 21, 138, 155, 212

nemške :

- 2. armada — 21, 220, 387
- 10. armada — 233
- 12. armada — 21

Artiče — 91

Avbelj Franc — 64

Avbelj Viktor — 158, 195, 289, 293, 412

AVNOJ — 153, 299, 302, 303, 305, 307, 387—389

Avstrija — 13, 16, 100, 245, 283, 383, 424

Avstro-ogrska — 10, 11, 31, 305

Avšič Jaka — 75, 142, 303, 352

B

Babiči — 236

Babna polica — 57

Bač — 363

Bačka — 394

Badoglio Pietro — 219

Badovinac Ilija — 88

Badovinac Marko — 88

Badovinci — 354, 355

Bagar Mirko — 101, 103

Bakar — 230, 247

Bakarič Josip — 103

Bakarič Vladimir — 224

Balaban — 340

Balaš Boco — 128

Balkan — 16, 21, 29, 91, 132, 153, 154, 219, 233, 234, 273, 318, 387

Baloh Pavle — 93

Baloh Franjo — 114, 205

Bane — 407, 408

Banija — 121, 122, 126, 153, 155, 168, 177, 255, 275, 282, 326, 337

Banja loka — 64, 71, 72, 76, 400

Banja Luka — 32, 110, 111, 393

- Baranja — 394
 Bari — 380
 Barkovlje — 406, 408, 409
 Bartulič — 374
 Bataljoni:
 NOVJ:
 — 1. proletarski — 132—134, 138
 — 3. diverzantski — 287
 — Garibaldi — 226
 — Goranin — 62
 — Gorjanski — 86, 127, 370
 — »Josip Kraš« — 89
 — Južnodolenjski — 59
 — Kočevski — 62, 64, 65, 68, 69
 — Kozjanski — 122, 150, 151, 201, 203—205, 276—281, 298, 319
 — »Ljubo Šercer« — 58, 59, 65
 — »Ljubice Cerovac« — 211
 — »Matija Gubec« — 60, 63
 — »Miloš Zidanšek« — 58, 63, 64
 — »Marko Oreškovič« — 111
 — »Pino Budicin« — 309, 362
 — »Simon Gregorčič« — 122, 209
 — »Šandor Petöfi« — 379
 — »Štajerski« — 82, 93
 — Tržaški — 226
 — »Vladimir Gortan« — 67, 68, 70
 italijanski:
 — 2. kemijski A — 66
 — 8. črnih srajc M — 66
 — »Nizza« — 160, 165
 nemški:
 313. mornariški pionirski — 404
 — 509. zavarovalni — 363, 364, 404
 — 904. regrutni — 404
 — 1088. pionirski — 404
 — 1218. zavarovalni — 404
 kvislinški:
 — »Štajerski« (belogardistični) — 89
 — 2. bataljon »legije smrti« — 140, 179, 181
 — 3. bataljon »legije smrti« — 140, 144, 145
 Bauer Rudolf — 152
 Bavec Anton — 57
 Bazovica — 235, 405, 407
 Bebler Aleš — 22, 75, 368
 Beč — 345
 Bedekovščina — 94
 Begovo Brdo — 341, 343
 Begunje — 285
 Bela krajina — 59, 79, 128, 131, 135, 139, 140, 147, 155, 156, 185, 189—191, 194, 195, 241, 243, 285, 312—314, 329, 330, 338, 339, 342, 344, 353, 354, 357, 359, 360, 371, 374, 375
 Belec — 296
 Beli Franc — 100
 Belinič Marko — 79, 94, 142, 148, 156, 158, 164, 193
 Beljak — 383
 Belošič — 135, 161, 354
 Belsko — 405
 Belšak Tone — 320
 Belušče — 207
 Benčetiči — 170
 Benčič Drago — 226
 Beneška Slovenija — 35, 310, 410
 Benetke — 405
 Beograd — 16—19, 21, 36, 290, 325, 328, 385, 389, 391
 Berčič Lojze — 46
 Berkopce Jože — 109
 Berlin — 15, 249, 423
 Berus Anka — 46, 47, 49
 Besarabija — 36
 Bihač — 32, 111, 153, 154, 177, 255, 256, 390, 393, 396
 Bileča — 17
 Bilogora — 317, 385
 Birčna vas — 185
 Bistrica — 198, 199
 Bizeljsko — 91, 93, 151, 201, 280
 Bjelovar — 15, 33, 106, 110, 295, 391
 Blažević Jakov — 22
 Bobnar Stane — 380
 Boč — 96, 323, 326
 Bohinj — 425

Bohor — 94—96, 151, 203, 276,
 280, 281, 298, 326
 Bogojina — 377
 Bojne:
 — 2. železničarska — 256
 — 4. ustaška — 134, 339
 — 5. ustaška — 134
 — 9. ustaška — 172, 175, 176,
 185
 — 10. ustaška — 256,
 337—339, 342, 344
 — 13. ustaška — 134
 — 16. ustaška — 134
 — 30. ustaška — 339, 342
 — 31. ustaška — 183
 — 33. ustaška — 347, 352
 Boka Kotorska — 33
 Bolgarija — 16, 21, 389
 Boljun — 407
 Boričevac — 177
 Bori — 322
 Borovnica — 239, 285
 Borštinar Jože — 412
 Bosanci — 344
 Bosanska Krajina — 123, 153
 Bosanska Krupa — 33, 306
 Bosanski Brod — 32
 Bosanski Petrovac — 154, 177
 Bosansko Grahovo — 304
 Bosiljevo — 132, 133, 190—192,
 200, 214, 261, 271, 272, 342—345,
 347—353, 359, 384
 Bosiljevski potok — 345, 349
 Bosina Ferdo — 114, 201
 Bosljiva Loka — 79
 Bosna — 11, 18, 23, 32, 33, 59,
 82, 106, 117, 153, 159, 168, 169,
 187, 213, 219, 243, 273, 286, 300,
 303, 381, 387, 394
 Boštanj — 81, 196
 Bovec — 425
 Božac Vlado — 81
 Božanič Bogdan — 226
 Brač — 381
 Brajan Jakov — 48, 50
 Bratovž Hinko — 249, 250
 Brčko — 32
 Brdovec — 87, 94, 95
 Breberina Miško — 128
 Brebrovac — 340
 Breg — 170

Bregana — 183
 Bresaric — 148, 162—166, 342
 Brestovac — 265
 Breza (pri Klani) — 45
 Brezje — 241, 245
 Breznički Hum — 110
 Breznik — 130
 Brezova reber — 128, 129
 Brezovica pri Črmošnjicah —
 145, 158, 160, 194
 Brezovica v Podbočju — 178,
 180, 181, 184
 Brezovo brdo — 210
 Brežice — 35, 82, 91, 98, 106, 109,
 241, 281, 286
 Brčudac — 51, 209
 Brigade:
 NOVJ:
 — 1. brigada 8. divizije —
 268—270, 339—343, 354—
 356, 418
 — 1. brigada 13. divizije —
 236, 238, 254, 256, 257, 313,
 344, 345, 347, 416
 — 1. dalmatinska — 220
 — 1. hrvatska — 121
 — 1. istrska »Vladimir Gor-
 tan« — 226, 229, 237, 309,
 331, 333, 361—363, 405, 407
 — 1. prekomorska — 379
 — 1. slovenska »Tone Tomšič«
 — 121, 157, 161, 166, 170,
 172, 173, 175, 177, 180—182,
 185, 187, 191, 218, 284, 288,
 292, 296, 297, 323, 424, 428
 — 2. brigada 8. divizije —
 268, 270, 272, 339—341, 343,
 354—356, 418
 — 2. brigada 13. divizije —
 238, 244, 257, 344, 345, 416
 — 2. brigada 34. divizije —
 354—356
 — 2. dalmatinska — 418
 — 2. istrska — 226, 228, 229,
 236, 237, 362, 366, 397, 405,
 407, 413, 420
 — 2. prekomorska — 381
 — 2. slovenska »Ljubo Šer-
 cer« — 191, 193, 230, 236,
 284, 285, 289, 292, 295—297

- 3. brigada 8. divizije — 268, 270, 339—341, 343, 354, 357, 418, 420
- 3. brigada 13. divizije — 237, 238, 253, 255—258, 262—267, 417
- 3. brigada 34. divizije — 354
- 3. dalmatinska — 407, 412
- 3. istrska — 362, 405, 407, 410, 413, 420
- 3. prekomorska — 381, 401, 416
- 3. slovenska »Ivan Gradnik« — 211, 223, 284, 406, 409
- 4. brigada 13. divizije — 244, 257
- 4. dalmatinska — 402, 407, 412
- 4. hrvatska — 122, 124, 126, 127, 129, 133, 155—157, 160, 161, 163, 169, 170, 173, 174, 177, 195, 212
- 4. prekomorska — 382
- 4. slovenska »Matija Gubec« — 146, 157, 161, 163, 170, 172—175, 177, 180, 185, 187, 190, 191, 193—195, 198, 199, 231, 232, 240—242, 354, 355, 357
- 5. dalmatinska — 418, 420
- 5. prekomorska — 382
- 5. slovenska »Ivan Cankar« — 142, 144—146, 148—150, 156, 157, 161, 163, 170, 173—175, 180—185, 187, 190, 191, 195, 198—200, 211, 251, 339, 344, 345, 347—349, 353, 355, 371
- 6. dalmatinska — 418
- 7. banijska — 127
- 7. slovenska »France Prešeren« — 284, 409
- 8. dalmatinska — 402, 407, 412—414
- 8. slovenska »Fran Levstik« — 222, 242, 245, 251, 254, 256, 267, 312, 397
- 9. dalmatinska — 401, 406, 413, 414
- 9. slovenska — 222, 239, 240, 245, 247—249, 253—255, 257—259, 261—270, 272, 287, 312, 374
- 10. dalmatinska — 402, 407, 409
- 10. hercegovska — 408, 410, 413, 415, 418, 420
- 10. slovenska »ljubljanska« — 222, 240, 242, 245, 249, 251, 254, 256, 260—263, 265—267, 270—272, 312
- 11. brigada 29. divizije — 422
- 11. dalmatinska — 401, 408, 410, 424
- 12. brigada 26. divizije — 416, 417
- 12. slovenska brigada — 222, 240, 312, 339, 344, 347—349, 353
- 13. brigada 29. divizije — 422
- 13. hrvatska — 141, 144—146, 148—150, 155—157, 160, 161, 163, 166, 169, 170, 172, 177, 180—185, 187—200, 214, 231, 232, 239, 242—244, 286, 371, 381
- 13. slovenska »Mirko Bračić« — 222, 284, 285, 290, 292, 297
- 14. brigada 29. divizije — 422
- 14. dalmatinska — 418
- 14. slovenska — 222, 239
- 15. slovenska »Belokranjska« — 222, 231—233, 239, 242, 243, 261, 267, 274, 312
- 16. slovenska »Janko Premrl Vojko« — 223, 406
- 17. slovenska »Simon Gregorčič« — 211, 406, 409, 413
- 18. slovenska »Bazoviška« — 223, 236—238, 406, 409, 413
- 19. slovenska »Srečko Kosovel« — 223, 406, 407, 409, 413, 414
- »Braće Radič« — 287, 295

— »Franje Ogulinca« — 286,
313, 338, 339
— Istrska — 222, 226, 228, 236,
237
— »Jože Vlahovič« — 244, 286,
313
— Karlovačka — • 313, 339, 357
— »Matije Gubca« (hrvaška)
287, 296
— Moslavačka — 287
— Prekmurska — 427
— Rabska — 222, 230, 284
— Snežniška — 222, 226, 228,
236
— Tržaška — 223, 236—238
— Zagorska — 316, 321—324
— Zumberška — 360
okupatorsko-kvislinške :
— 2. domobranska lovska —
256
— 375. nemška — 256
Brilej Jože — 142
Brinje — 397
Brkini — 42, 45, 209, 210, 222,
223, 225, 228, 235, 236, 310, 331,
332, 361, 363, 364, 405
Brlenič — 148, 163, 232, 342
Brod na Kolpi — 46, 52, 63—66,
69, 71, 239, 240, 245, 247, 251,
252
Broz Josip Tito — 19, 24, 234,
300
Brozina Ivan — 44, 49
Brozina Vinko — 43—45
Brozovič Joso — 111
Brseč — 402
Brusnice — 87
Bučka — 81, 82, 197
Budimpešta — 378
Budin — 163
Budinjak — 184, 369
Budrovci — 172
Bugojno — 33, 304
Buje — 226, 235, 236
Bukovci — 322
Bukovica (Ilirska Bistrica) —
47, 210, 418, 421
Bukovica (Zumberak) — 159,
162—165, 213, 288, 339
Bukovina — 36
Bukovje — 49, 365, 405, 407

Bulat Rade — 293
Bulat Tešo — 86, 87
Buliči — 138
Burdov Tine — 322
Bušinja vas — 145, 146, 158, 194
Buzet — 41, 208, 226, 235, 236,
407, 423

C

Carbonara — 380
Caserta — 388, 405
Cavallero Ugo — 132
Cazin — 32
Celje — 21, 93, 94, 96, 298, 318,
320, 384, 424
Celovec — 394, 424
Centralni komite KP Hrvatske
— 22—24, 42, 44, 49, 53, 60, 79,
84, 85, 92, 102, 103, 106, 107,
109, 114, 125, 215, 302
Centralni komite KP Jugosla-
vije — 16, 23, 24, 37, 39, 46,
58, 67, 82, 84, 92, 109, 112, 114,
116, 215, 300, 302, 306
Centralni komite KP Slovenije
— 22, 24, 29, 42, 49, 53, 58, 110,
112, 215, 221, 283, 359, 398
Čerina — 292
Cerj e — 343
Cerklje — 81, 183
Cerknica — 239, 285, 393, 398
Cеровac Ivan — 41
Cеровac Miroslav — 41
Cеровlje — 407
Cesta — 284
Cetošič — 142, 356
Ciano Galeazzo — 25, 33
Cilič Avgust — 108
Cimperman Dušan — 104
Col — 366
Cres — 230, 399, 400
Crikvenica — 272
Crkvenjak — 99
Cmi Lug — 133, 239, 240, 245,
249, 251
Crnobori Dragutin — 52
Culjak — 114
Cunkova Draga — 148
Cvetko Večeslav — 80, 109
Cvetkovič Dragiša — 14, 17—20

C

- Cabar — 38, 53, 55, 57, 60, 66,
 79, 366, 368, 403
 Čabranka — 52, 53, 57, 63, 68,
 70, 72, 77, 79, 89, 116, 119—
 121, 133, 212, 328, 368, 402
 Čadjavica — 393
 Čakovec — 100—103, 376, 378,
 379
 Čatež — 81, 191, 195, 200
 Čavle — 237
 Čazma — 33, 292, 293, 295, 385,
 425
 Ceč Tončka — 93, 96, 97
 Čeglje — 170
 Čelebič Savo — 380
 Čelje — 363
 Čepirlo Franc — 111
 Čeporda Svetozar — 93
 Cerneča vas — 89, 127
 Černelč Stanko — 127, 369
 Certalič Jože — 9
 Českoslovaška — 16
 Čete:
 NOVJ:
 — Belokranjska — 82
 — Brežiška — 82, 91
 — Brkinska — 47—49, 122,
 209
 — Delniška — 53
 — Istrska »Vladimir Gortan«
 — 122, 154, 208
 — Kastavška — 45
 — Kozjanska — 94, 96, 121,
 150
 — Pivška — 45
 — Pomurska — 378
 — Primorska — 45, 46
 — Ptujška — 99
 — Radomeljska — 82
 — Rakovška — 46, 57
 — Revirska — 93
 — Slovenj goriška — 121
 — Sušaška — 48
 — Zagorska — 151, 201, 202
 — Zumberška — 88, 122, 125,
 152
 nemške:
 — 901. za zvezo — 404
 — 901. pionirska — 408

- Čičarija — 122, 208, 209, 211,
 311, 332, 335, 383, 417
 Črešnjevce — 104
 Črmošnjice — 157, 189, 370
 Črna — 424
 Črna gora — 117, 123, 169, 222,
 300, 366, 387
 Crna vas — 425, 428
 Črni kal — 222, 407
 Črnomelj — 129, 130, 147, 157,
 160, 167, 186, 187, 193, 240—
 242, 360, 361
 Čuček Franjo — 110, 112
 Čuček Milan — 226
 Čudsko jezero — 386
 Curili — 373

D

- Dalmacija — 23, 27, 33, 108, 123,
 133, 153, 155, 217, 220, 221, 326,
 329, 338, 366, 373, 374, 380, 390,
 394
 Damjanovič Pero — 88
 Dančuloviči — 135, 160, 161, 352,
 354
 Dapčević Peko — 109
 Daruvar — 33
 Dedijer Vladimir — 73
 Dedinac Ivan — 107
 Dekani — 222, 228, 407
 Dekanovac — 378
 Dekmance — 427
 Delnice — 52, 60, 239, 240, 242,
 245, 260, 327, 328, 362, 395, 398
 Deprato Karlo — 41
 Dermastia Marjan — 148
 Derventa — 32
 Desinac — 339
 Desinič — 281, 319, 323
 Destovnik Karel Kajuh — 285
 Divača — 236, 334, 405, 406
 Divizije:
 NOVJ:
 — 1. divizija — 153, 177
 — 2. divizija — 153
 — 3. divizija — 153
 — 4. krajiška — 153
 — 5. krajiška — 153
 — 6. lička — 153, 168, 177,
 243, 244

- 7. banijska — 153, 155, 232, 256, 397, 416, 418, 420
 - 8. kordunaška — 153, 155, 168, 177, 232, 239, 256, 268—270, 272, 287, 295, 313, 314, 338, 339, 341, 342, 352, 354—356, 358, 360, 418
 - 9. dalmatinska — 220, 399, 400, 402, 405, 412
 - 12. divizija — 428
 - 13. primorsko-goranska — 200, 201, 210, 220, 224, 226, 230, 237—240, 244, 247, 249, 252—257, 259—263, 265—274, 295, 313, 330, 332, 337, 339, 344, 345, 347, 349, 362, 371, 384, 396, 399—403, 405, 415, 416, 418, 420
 - 14. slovenska — 220, 221, 236, 237, 239, 244, 250, 261, 282, 284, 285, 287—289, 293, 295, 298, 315, 318—320, 323, 336, 424, 426
 - 15. slovenska — 220—222, 231—233, 240, 244, 251, 287, 312, 339, 342, 344, 345, 347—349, 352, 352, 353, 357, 384, 426
 - 16. divizija — 428
 - 17. divizija — 389, 427, 428
 - 18. slovenska — 239, 240, 242, 244, 245, 247, 251—254, 256, 257, 259, 260—262, 264—275, 287, 295, 312, 313, 364, 374, 397
 - 19. dalmatinska — 399—402, 405, 415—418, 420
 - 20. dalmatinska — 400, 401, 403, 405, 409, 412, 414, 415
 - 24. srbska — 390
 - 26. dalmatinska — 381, 382, 399—402, 405, 408, 415—418, 420
 - 28. divizija — 288
 - 29. hercegovačka — 401, 403, 405, 408, 410, 413, 418
 - 30. slovenska — 310, 333, 402—404, 409, 413, 415
 - 31. slovenska — 310, 332, 402—404, 406
 - 32. hrvatska — 287, 292, 295, 315, 317
 - 33. hrvatska — 292, 295, 315, 317
 - 34. hrvatska — 313—315, 336, 338, 339, 342, 343, 352, 355—357, 360, 373
 - 39. divizija — 427
 - 43. istrska — 361, 366, 367, 383, 397, 399, 400, 403, 405, 407, 410, 418
 - 46. makedonska — 380
 - 51. divizija — 427, 428
- italijanske:
- 1. brza — 222
 - Cacciatori delle Alpi — 117, 138, 222
 - Evgenio di Savoja — 224
 - Granatieri di Sardegna — 66, 212
 - Isonzo — 66, 159, 160, 194, 222
 - Lombardia — 138, 155, 159, 160, 169, 174, 213, 222
 - Macerata — 117, 222, 224
 - Murge — 224
 - Re — 222
 - Sforcesca — 222
- nemške:
- 1. kozaška konjenična — 255, 290, 337, 352
 - 1. SS tankovska — 234
 - 7. SS »Prinz Eugen« — 154, 427
 - 11. letalsko poljska — 427
 - 14. SS prostovoljska »Gallizien« — 393
 - 21. pehotna — 427
 - 24. tankovska — 234
 - 41. trdnjavska — 427
 - 44. grenadirska — 234, 235, 237, 239, 240, 242
 - 71. pehotna — 220, 234, 235, 238—240, 310
 - 104. lovska — 398, 428
 - 114. lovska — 270, 271, 275
 - 162. pehotna »Turkestan-ska« — 240, 241, 271, 310
 - 181. pehotna — 427
 - 188. gorska — 335, 362—364, 393, 401, 415, 417

— 237. pehotna — 393, 398—
 400, 415, 417
 — 369. legionarska — 427
 — 371. pehotna — 255, 263,
 270
 — 373. legionarska — 270, 427
 — 392. legionarska — 270, 272,
 275, 287, 295, 348, 352, 397
 — 710. pehotna — 397
 — 714. pehotna — 154
 — Dinarska četniška — 393
 D jakovo — 207
 D j urici — 80
 Djurmanec — 297, 321, 322
 Dnjeper — 219
 Doberdob — 404
 Dobova — 91, 109, 110, 113
 Dobovičnik Stane — 285
 Dobra — 257, 258, 263, 314, 339,
 416
 Dobra vice — 146, 193
 Dobrec Anton — 50
 Dobrila Viktor — 225, 226
 Dobršek Janko — 96
 Dobrudža — 36
 Dolenje Radulje — 196, 197
 Dolenjska — 31, 38, 58, 79, 81,
 85, 118, 124, 131, 154, 157, 185,
 191, 210, 214, 222, 228, 230, 234,
 240, 244, 252, 282, 314, 327, 359,
 384, 393, 402
 Dolgan Anton — 43—45
 Dolgan Ervin — 45
 Doljani — 138, 194, 371
 Dolž — 145, 146
 Domagovič — 126, 170, 174
 Domžale — 426
 Donja Kupčina — 126, 138
 Donja Zelina — 110
 Don j e Dubrave — 268
 Don je Medjimurje — 102
 Donje Prekrižje — 340, 342, 352
 Donje Radence — 193
 Donje Stative — 233, 267, 274,
 287, 339
 Donji Grad — 207
 Donji Kraljevec — 163
 Donji Lovič — 166
 Donji Miholjac — 33
 Donji Pribič — 339—341
 Donji Zemon — 418

Dornberk — 391
 Draga (Kočevje) — 38, 54, 55, 58
 Draga (Zadar) — 381
 Draganiči — 126, 155, 159, 161,
 163, 165, 166, 169—175, 185, 189,
 229, 338, 339, 341, 342, 352, 355
 Draganov gozd — 352
 Dragatuš — 130, 131, 193
 Drage — 194
 Dragište — 135
 Dragomlja vas — 288
 Drapšin Petar — 412
 Drašiči — 161, 354, 355, 357, 358
 Drava — 34, 316, 322, 325, 376,
 378, 385, 393
 Dravinja — 98
 Dravograd — 384, 424, 426, 428
 Drempetič Vlado — 104
 Drenovac — 281
 Drenovec Franc — 229
 Drežnica — 60, 68, 77, 192, 270,
 272, 368, 397
 Dropulič Jože — 80
 Drušče — 195, 196
 Družinec Ivica — 277
 Drvar — 32, 381
 Dubranec — 288, 289
 Dubrava — 293
 Dubrovčan — 94, 292
 Dubrovica — 297
 Dučiči — 371, 372
 Dugače — 344, 347
 Dugo Selo — 391
 Durjava Maks — 108, 109
 Durmitor — 119
 Dutovlje — 406
 Dvor na Uni — 33
 Dvorišče — 161—163, 358

E

Edgar Josip Leopold-Lavov —
 178, 370
 Engel Ilija — 80
 Evropa — 16—18, 21, 29, 386

F

Fara — 64
 Ferenc Tone — 9
 Ferenci — 341
 Ferlež Ivan — 7, 9,

Filipčič Emil — 111
 Florjan — 377
 Foggia — 233
 Fokovci — 377
 Francija — 382
 Frol Ivan — 49
 Furlan Peter — 49
 Furlanija — 329
 Fužine — 238, 254, 272, 399

G

Gaber je — 128
 Gabrk — 219, 335, 364
 Gabrovec — 145, 194, 420
 Gabrovica — 230
 Gabrovič Gabrijel — 203
 Gaj — 271
 Gaj (v Zumberku) — 371
 Galgo — 288
 Galin — 161, 343
 Gambara Gastone — 159, 161,
 164—166
 Gančani — 103
 Garešnica — 33
 Generalski stol — 232, 268, 270,
 345, 347, 348, 396
 Gerjevič Gustav — 114
 Gerjevič Marko — 114
 Gerl Ljudevit — 108
 Gerovo — 38, 63, 68, 70, 81, 133,
 208, 245
 Gibina — 377
 Glavina Ivan — 103
 Glavnik Franjo — 9, 110, 111,
 114
 Glavni štab Hrvatske — 48, 60—
 63, 66, 67, 72—74, 86, 88, 122,
 123, 125, 156, 168, 169, 177, 189,
 191, 192, 195, 200, 216—218, 220,
 226, 237, 238, 240, 243—245, 252,
 258, 261, 268, 270, 272, 286, 298,
 310, 311, 313, 315, 316, 327, 328,
 331, 372, 384
 Glavni štab Slovenije — 40, 53,
 59, 61—63, 66, 67, 74, 88, 123,
 132, 141, 157, 189, 191, 200, 216,
 220, 221, 230, 232, 237, 243—245,
 247, 248, 252, 267, 271, 272, 282,
 284, 286, 287, 293, 298, 311, 312,

315, 316, 327, 352, 359, 373, 374,
 377, 384, 398, 404, 405
 Globoko — 91
 Globorčniški most — 268, 296
 Glogovnica — 293
 Gmajna — 80
 Godina Ferdo — 104
 Goljak — 172
 Golob Milko — 320
 Gomanjci — 226, 237, 333, 362,
 366, 415
 Gomila — 199
 Gomirje — 272, 313
 Gorači — 54
 Gorenjska — 31, 122, 283, 284,
 309, 383, 384, 387
 Gorenje — 365
 Gorica — 38, 49, 210, 233, 238,
 311, 400, 404, 405, 409
 Gorjan Božidar — 204
 Gorjanci — 7, 61, 79, 81, 82, 85—
 89, 95, 97, 104, 113, 114, 118,
 119, 121, 125, 128, 132, 137—
 140, 142, 146, 150, 155, 156,
 160, 177, 178, 183—185, 189, 200,
 201, 212, 213, 232, 241, 311, 369
 Gornja Kupčina — 170
 Gornja Savinjska dolina — 98,
 122, 150
 Gornja vas — 129, 133, 142, 180,
 242
 Gornja Voča —¹ 321
 Gornje Dubrane — 268
 Gornje Kamensko — 345
 Gornje Laze (pri Semiču) — 82
 Gornje Laze (Gorski Kotar) —
 72
 Gornje Jelenje — 238, 248, 492,
 272
 Gornje Pokuplje — 397
 Gornji Grad — 207
 Gornji Lovič — 166, 184
 Gornji Oštrc — 194
 Gornji Zemon — 50, 417
 Gorski Kotar — 7, 33, 36, 38, 42,
 46, 51—53, 57—62, 65—68, 70,
 72—75, 81, 85, 86, 90, 108, 111,
 116—118, 121—124, 133, 185,
 191, 208—213, 217, 220, 224, 225,
 228, 233, 235—238, 240, 244, 245,
 247, 248, 251, 252, 255, 256,

259, 265, 267, 268, 270, 272—
 275, 295, 309, 311—313, 326—
 329, 362, 366, 368, 369, 371, 382
 —384, 393—395, 398
 Gorše Franjo — 93, 114, 201
 Gospic — 154, 390, 393, 397
 Grabrk — 344, 345
 Gracarjev turn — 128, 146
 Gračac — 80
 Gračišće — 361
 Gračanica — 32
 Gradac — 23, 146, 187, 193, 360
 Gradec — 21, 393
 Gradišće (pri Ilirski Bistrici) —
 363
 Gradišće (v Zumberku) — 232
 Grakalič Mirko — 50
 Grandič Breg — 161, 162, 165,
 166, 338—341
 Gravina — 380, 382
 Grazioli Emilio — 27
 Grbajel — 62
 Grčarice — 285
 Grčija — 219, 387
 Gregorič Ilija — 29
 Gregorič Pavle 22, 224
 Gretič Ivica — 293
 Griblje — 241
 Grič — 180
 Grmeč — 168
 Grobničko polje — 248, 313, 362,
 400, 401
 Grobnik — 66
 Grosuplje — 221, 222, 312, 391
 Grubišno polje — 33, 391
 Gubec Matija — 29
 Guci — 170

H

Hace Matevž — 286
 Hajdine — 257
 Hajdarevič Stjepan — 100, 101,
 103
 Haloze — 87, 99, 120, 316, 320,
 326
 Hambarište — 261
 Harije — 210, 402, 418, 420
 Hariš Ivan — 109
 Hebrang Andrija — 224
 Henrik Ferdo — 158

Hercegovina — 11, 17, 18, 33,
 300, 387
 Hitler Adolf — 13, 15, 16, 18—20,
 25, 26, 36, 84, 100, 219, 234
 Horjul — 425
 Horvat Josip — 100
 Horvati — 124
 Holjevac Večeslav — 137, 142,
 350—352, 360
 Hrvatska — 297, 323
 Hrast — 140
 Hrastje — 180
 Hrastnik — 424
 Hrčič — 345
 Hreljin — 238, 271, 272, 313, 345,
 348
 Hribar — 365
 Hribar Janez — 54, 412
 Hrkač — 345
 Hrelči — 340
 Hruševje — 364, 365
 Hrušica (pri Stopičah) — 146
 Hrušica (pri Postojni) 336
 Hrvatska — 15, 21, 23, 25, 33,
 34, 36, 37, 39, 46, 51, 58, 63, 82,
 90—92, 99, 106, 116, 117, 120,
 121, 123, 125, 132, 137, 148,
 156, 187, 200, 207, 218, 219,
 268, 276, 286, 302, 303, 317,
 326, 362, 372
 Hrvatsko Primorje — 33, 42, 60,
 65, 81, 108, 118, 217, 221, 224,
 233, 238, 256, 270, 271, 273,
 338, 368, 382, 395, 397
 Hrvatsko Zagorje — 36, 39, 61,
 84, 87, 90, 91—96, 98, 107, 114,
 121, 122, 125, 151, 152, 201—
 203, 205, 206, 218, 245, 284,
 286, 293—296, 298, 315—318,
 323, 325, 326, 336
 Hrzanica — 378
 Hrženik — 149, 164—166, 339
 Hudovci — 170
 Huje — 210
 Hutina — 165
 Hvar — 381

I

Idrija — 310
 Ilirska Bistrica — 42—49, 77,
 210, 223, 226, 235, 237, 239,

240, 332—335, 362—364, 401
—403, 405, 415—418, 420, 421
Ilova gora — 312
Istra — 8, 10, 14—16, 35, 38—42,
44, 48—51, 60, 67, 77, 116,
118, 121, 154, 208, 211, 221,
222, 225, 226, 233—235, 237,
273, 308, 309, 311, 331, 332, 366,
379, 385, 387, 388, 392, 398,
401, 403, 405, 412, 415, 422
Italija — 14, 15, 17, 23, 25, 26,
31, 33, 36, 39, 44, 46, 51, 53, 210,
211, 219, 220, 223, 226, 282,
284, 301, 311, 336, 372, 379,
381—383, 388
Ivančica — 87, 95, 99, 152, 286,
288, 296, 316, 326
Ivanec — 293, 296
Ivanja Reka — 114
Iveković Mladen — 22
Iveković Stjepan — 204
Ivetič Vojo — 148, 163, 164
Ivič Stjepan — 9, 110, 114
Ivković Mirko — 81
Izimplje — 173
Izola — 229
Izvršni odbor OF — 67, 215,
217, 303, 327, 328, 359

J

Jablan — 254
Jablanica (pri Ilirski Bistrici)
— 420
Jablanica (v Srbiji) — 389
Jadan Ivan — 203
Jajce — 21, 304
Jakič Ivan — 232
Jakšić Pavle — 412
Jalkovac — 115
Janež Jože — 9
Jarče polje — 345
Jardasi — 42
Jasenak — 239, 397
Jesenovac — 105
Jastrebarsko — 88, 98, 126, 148,
155, 158, 161, 169, 170, 180,
182, 189, 194, 232, 241, 243,
287, 338, 339, 352, 355
Javor — 180
Javorje — 236

Jelenjak — 297
Jelenje — 236
Jelenov žleb — 190
Jelšane — 43, 45, 48, 50, 402,
416, 417
Jerina Marjan — 96
Jerneja vas — 130
Jesenice — 22, 391, 425
Jesenje — 297
Jezerane — 239, 271, 272
Jezerine — 135, 159, 161, 162,
165, 339, 340, 342
Jezernice — 135, 383
Jovanović Arso — 156
Julijske Alpe — 383
Jugorje — 194, 288
Jugoslavija — 11, 14—16, 18,
20, 21, 29, 35, 38, 73, 74, 84,
99, 106, 109, 116, 153, 156,
219, 299, 301—303, 305, 307,
366, 367
Jurdan Joakim — 50
Jurdan Stanko — 50
Juričić Vlado — 226
Jurna vas — 185
Juršiče — 333, 362, 363, 366
Jušiči — 43, 45

K

Kalabrija — 233
Kalc Rudolf — 43
Kalje — 124, 129, 133, 134, 138,
150, 180, 343
Kalnik — 84, 96, 105, 111, 115,
152, 153, 201, 202, 206, 277,
286—288, 293—296, 317, 378,
379
Kalšan Ivan — 103
Kamanje — 127, 177
Kameničnik — 265
Kamenjak — 237, 238, 240
Kamensko — 111, 154, 381, 384,
390
Kamnica — 232
Kamnik — 384, 426
Kanižarica — 129
Kapela — 91
Karadjordjevič Aleksander —
12, 13, 15
Karavanke — 245

- Kardelj Edvard — 12, 19, 20,
 67, 73, 82, 83, 85, 93, 113, 166,
 215, 217, 224, 283, 302, 372
 Kardoš Evgen — 100, 103
 Karlobag — 224, 267, 393, 397,
 398
 Karlovac — 15, 21, 58, 61, 79,
 89, 112, 113, 122, 125—127,
 138, 148, 149, 154—156, 158,
 159, 165, 166, 168—170, 174,
 175, 177, 184, 185, 187, 189,
 193, 194, 214, 221, 232, 233,
 240—243, 245, 247, 250, 255,
 261, 263, 268—270, 274, 286—
 289, 313, 314, 337—339, 341—
 345, 347, 352, 362, 374, 391,
 425
 Karojba — 208
 Kastav — 42, 66, 209, 211, 230,
 236, 237, 311, 333, 417, 418
 Kerestinec — 17
 Kidrič Boris — 12, 22, 283, 351
 Kikovica — 248
 Kilovče — 45, 237, 311
 Klana — 45, 210, 226, 229, 236,
 237, 239, 240, 333, 362, 366,
 399—401, 403, 415—418
 Klanjec — 94—96, 113, 152, 202,
 203, 205, 277, 278, 281, 286,
 297, 318
 Klanjšček Zdravko — 7, 9
 Klanjšek Jože — 286, 293
 Kleut Petar — 156
 Klinča selo — 169, 170, 339
 Ključ — 33, 154, 264, 306
 Ključič brdo — 289
 Kloštar — 391
 Knežak — 333, 363, 402, 404
 Knin — 111, 154, 381, 390
 Kobarid — 410, 425
 Koburg Boris — 16
 Kočevar Franc — 348, 352
 Kočevje — 52, 59, 61, 63—65,
 68, 71, 81, 116, 221, 224, 239,
 240, 242, 251, 256, 260, 268,
 285, 300, 312—314, 330, 353,
 368, 385, 391, 398, 400, 405
 Kočevska — 7, 38, 46, 52, 57—
 60, 62—64, 66, 67, 70, 97, 117,
 124, 329, 368
 Kočevska Reka — 64
 Kočevski Rog — 97, 131, 190,
 223, 307, 312, 371
 Kokote — 135
 Kolenko Martin — 376
 Koljarica — 194
 Kolman Alojz — 38, 232
 Kolovrat — 381
 Kolpa — 23, 52, 53, 59—63, 68,
 70, 77, 79, 89, 118—121, 138,
 155, 156, 177, 187, 190, 193,
 212, 218, 241, 261, 263, 266,
 268, 274, 284, 286, 303, 311,
 312, 314, 328, 337—339, 344,
 358, 368, 382, 402, 416
 Komar Slavko — 81
 Komunistična partija Hrvatske
 — 13, 20—22, 28, 36, 39, 40,
 217, 318
 Komunistična partija Jugosla-
 vije — 12, 15, 16, 18, 20, 21,
 29—31, 52, 300
 Komunistična partija Sloveni-
 je — 13, 20—23, 28, 36, 39,
 40, 318
 Konavli Dora — 112
 Končar Rade — 79, 80, 84, 109
 Konjarič vrh — 341
 Konjiška gora — 317
 Konkonelj — 409, 410, 412
 Kopaonik — 345
 Kopaonik (v Srbiji) — 389
 Koper — 223, 226, 228, 235, 238
 Kopica — 415
 Kopinič Josip — 108
 Koprivnica — 324
 Koprivnica (na Hrvaškem) —
 33, 106, 293, 391
 Korčula — 33, 381
 Kordiči — 135, 136, 354—357
 Kordun — 33, 36, 60, 61, 86,
 88—90, 117, 121, 122, 125, 126,
 132, 133, 138, 141, 152, 155,
 156, 159, 168, 169, 177, 185,
 195, 212, 213, 220, 242, 245,
 252, 255, 258, 263, 270, 275,
 282, 303, 326, 329, 337, 344,
 354, 357, 360, 373, 384, 393,
 397
 Korenica — 33, 111, 303
 Koren Joško — 104

Korinj — 312

Koritnica — 362, 363, 366, 402,
404

Koritnjak — 238

Korošec Anton — 11—14, 16

Korošec Karlo — 113

Korošec Miha — 9, 85, 93, 107,
114, 201

Koroška — 31, 283, 383, 384,
394, 399

Korpusi :

NOVJ:

— 1. bosanski — 153—156,
168

— 1. hrvatski — 153, 154, 168,
220, 232

— 1. proletarski — 243, 389

— 4. hrvatski — 233, 243,
255—257, 267, 268, 313,
337—339, 343, 344 353,
358—360, 373, 394

— 6. slavonski — 317, 324,
385, 391, 394

— 7. slovenski — 233, 239,
244, 247, 251, 252, 267, 277,
285, 312, 314, 315, 323, 331,
337—339, 343, 344, 360—
362, 364, 372, 374, 382, 384,
394, 400, 402

— 8. hrvatski — 390

— 9. slovenski — 310, 311,
331—333, 383, 394, 395, 400,
402, 405, 408

— 10. hrvatski — 287, 292,
293, 295, 298, 315—318, 323,
324, 336, 378, 384, 385, 391,
394

— 11. hrvatski — 311, 332,
337, 344, 373, 394

— 12. vojvodinski — 389

— 13. srbski — 389

— 14. srbski — 389

— 15. makedonski — 390

— 16. mekedonski — 390

italijanski:

— 5. korpus — 65, 117, 154,
155, 169, 212, 224

— 11. korpus — 66, 117, 155,
159, 166, 212, 222

nemški:

— 2. SS tankovski — 220,
234, 235, 237—240, 242, 310

— 3. SS »Germania« — 220

— 5. SS gorski — 220

— 15. gorski — 220, 393

— 15. kozaški — 393

— 21. gorski — 220, 393

— 34. pehotni — 393

— 69. rezervni — 220, 393

— 91. pehotni — 393, 427

— 97. armadni — 387, 393,
398, 401, 403, 415, 416, 421,

— srbski prostovoljski (Ne-
dičev) — 393

Korša Radovan — 114

Kosanoviči — 265

Kosi Franc — 376

Kosiča — 254

Kosovo — 390

Kostajnica — 33, 153, 255, 256

Kostanjevac — 134, 135, 138,
142, 148, 150, 185, 339, 341,

354, 356, 358, 373

Kostanjevica — 81, 86, 87, 127,
178, 180, 240

Kostel — 288

Kostevc Milan — 320

Košutnik — 428

Kotor Varoš — 33

Kovač Marko — 103

Kovač Slavko — 55

Kovač Stefan — 100—105

Kovačević Veljko — 68, 75, 76,
109, 230, 368

Kovačić Ivan — 226

Kovačić Leo — 40

Kovačić Marta — 9, 114

Kovačić Oskar — 40—42

Kovačić Rafael — 9, 54

Kozak Dana — 214

Kozara — 126

Kozina — 235, 332, 407

Kozjača — 289

Kozjansko — 36, 39, 90, 91, 93
— 98, 107, 113, 114, 122, 150—

152, 201—203, 218, 280, 281,

297, 315, 317, 326

Kozje — 94, 151, 279, 323—325

Kozji vrh — 54, 55, 57, 58

Kragujevac — 18, 220

Kraigher Vito — 351
 Krajačič Ivan — 107, 108, 113
 Krajc Janko — 80
 Kraljevec — 95, 113, 203, 281
 Kraljeviča — 398, 399
 Kraljevina Jugoslavija — 12,
 52, 90
 Kramar Jože — 104, 105, 375,
 376
 Kranj — 426
 Kranjc Milan — 128, 140
 Kranjec Miško — 13, 376
 Kranjska — 26
 Kranjska gora — 425
 Krapina — 96, 152, 201—203,
 205, 278, 317
 Kras — 45, 237, 311
 Krasica — 238
 Krasni vrh — 354
 Kraš Josip — 84
 Krašič — 127, 138, 147—150,
 155, 157, 158, 160, 161, 164,
 165, 168, 169, 177, 184, 307,
 339—342, 352, 354, 356, 357,
 370
 Kravarsko — 290
 Kravsko polje — 218
 Krč — 344
 Kreačič Otmar — 109
 Krim — 65, 68, 79, 368
 Križ — 292
 Križevci — 33, 105, 295, 391
 Krk — 33, 399
 Krka — 82, 138, 169, 178, 180,
 182, 195, 200, 370, 393
 Krmelj — 196, 198
 Krško — 35, 81, 106, 196, 240,
 393
 Kubed — 407
 Kießler Ludwig — 417
 Kučeli — 48, 50
 Kučer — 161
 Kufrin Milka — 86
 Kukljaji — 371
 Kukuljani — 362
 Kukuljanovo — 238
 Kulen Vakuf — 177
 Kulovec Fran — 18
 Kumrovec — 277, 278
 Kupčina — 185, 242, 353, 354
 Kupčina (r.) — 162

Kupinec — 373
 Kupres — 304
 Kustošija — 113
 Kutina — 425
 Kuželj (pri Brodu na Kolpi)
 — 52, 53, 65
 Kuželj (pri Kočevju) — 52, 64
 Kvasica — 130
 Kvaternik Slavko — 25
 Kveder Dušan — 109, 223

L

Labin — 208, 224, 225, 361, 422
 Lacko Jože — 13, 96
 Landol — 405
 Lapac — 72, 177
 Lasci — 54
 Latinovič Lazo — 109
 Lavadinovič (general) — 22, 26
 Lavrač Olga, — 112
 Lazarič Emil — 50
 Lazina — 126, 170, 173, 174
 »Legija smrti« — 125, 128, 139,
 146, 177, 179
 Lekše Ivan — 203
 Lekšivar Karol — 49
 Lendava — 377, 378
 Lepi dob — 196, 199
 Leskošek Franc — 27, 109
 Lesko vac — 18
 Leskovar Edo — 96, 98
 Leskovec — 81, 157
 Lešče — 145, 146, 194, 339, 349
 Levičnik Karel — 412
 Ležeče — 236
 Ličke Jesenice — 397
 Ličko Petrovo selo — 398
 Lika — 33, 59, 60, 72, 106, 111,
 117, 122, 133, 153, 155, 168,
 169, 177, 201, 213, 220, 244,
 245, 257, 274, 275, 313, 326,
 329, 373, 374, 381, 382, 390,
 393, 394, 396
 Lipa (na Krasu) — 416—418
 Lipa (pri Šapjanah) — 345
 Lipnica — 235, 289
 Lipovac Viktor — 52, 53
 Lipovec — 194
 Lisac — 417
 Lisina — 51, 226

- Liva draga — 38, 63, 72
 Livanjsko polje — 304
 Livno — 304
 Ljubljana — 7, 9, 11, 15, 18, 22,
 24—26, 33, 36, 38, 40, 52, 59,
 67, 85, 101, 104, 109, 111, 118,
 147, 157, 169, 178, 191, 214,
 220, 221, 233, 234, 240, 242,
 244, 251, 285, 312, 314, 332,
 347, 383, 391, 393, 398, 400,
 405, 422, 425, 426
 Ljubošina — 263, 265, 272, 345,
 348
 Ljutomer — 113, 376, 377
 Löhr Alexander — 158, 168,
 405
 Lokev — 407
 Lokovšek Ivan — 52, 64, 65
 Lokve — 238, 239, 245, 248—
 250, 253, 397—399
 Lokvice — 146
 London — 10, 301
 Lošinj — 224, 230, 399
 Loška dolina — 38, 42, 43, 53,
 64, 67, 68, 116, 117, 121, 239,
 368, 401
 Loški potok — 77
 Lovič Prekriški — 161, 163, 165,
 166, 341, 342, 352
 Lovran — 49—51, 402, 405
 Lož — 38, 54, 55, 63, 79, 403,
 408
 Lukarič Dinko — 226
 Lukavac — 281
 Lukovdol — 260, 261, 263, 265,
 272
 Lupoglav — 226
 Lvov — 386
- M**
- Macelj — 120
 Maček Ivan — 191
 Maček Vladimir — 12—14, 17
 —20, 22, 23, 25, 26, 36, 79, 81,
 84, 91, 126, 192
 Mačka — 289
 Madžarska — 21, 33, 102
 Magovac — 136, 138, 355, 357
 Mahično — 170, 174
 Majer — 38, 46, 57
 Majnarič Stanko — 52
 Majnik Ivan — 377
 Makedonija — 27, 390
 Mala Bukovica — 47
 Malalan Riko — 380
 Malenšek Tine — 369
 Malince — 242, 357
 Malunje — 141
 Marčan — 41
 Marčelj — 417
 Mardešič Ivo — 380
 Maribor — 15, 21, 98, 101, 103,
 109, 298, 320, 325, 384, 391,
 393 426
 Marinko Miha — 24, 27, 84, 109
 Markič Vida — 9
 Markovci — 322
 Markovič Cincar — 18
 Markovščina — 335, 364, 407
 Marseille — 13
 Martinovič Mile — 127
 Martinščina — 296
 Maslarič Božidar — 224
 Mašun — 236, 239, 333, 400,
 402, 404
 Matas Josip — 309
 Materija — 311, 407
 Matešič Franjo — 43, 44
 Matetič Vlado — 193, 195
 Matulj e — 41, 43, 48, 225, 229,
 235, 333, 148
 Mazin — 177
 Mazovec Franc — 204
 Medjimurje — 8, 34, 38, 99—
 101, 103—105, 121, 218, 375,
 376, 378, 379, 385, 393
 Medulin — 50
 Medvednica — 98, 317
 Megla Vinko — 102—105
 Meja — 271
 Metlika — 113, 127, 138—140,
 144—146, 148, 158—161, 164,
 166, 169, 180, 184, 185, 187—
 190, 193, 194, 240—242, 286,
 288, 352, 354, 355, 357, 358,
 360, 391
 Meža — 427
 Mihailovič Draža — 140, 156,
 179, 220, 301, 302
 Mihelčič Jože — 370
 Mikič Anton — 50, 51

Milano — 405
 Milanov vrh — 38, 57
 Milašinčić Grga — 89
 Milčić Jože — 9
 Milenič Lovro — 43
 Milenič Silvo — 225
 Milje — 404, 410, 413
 Milonja — 363, 402
 Miramar — 406
 Miren — 409
 Mirna — 200
 Mirna vas — 369
 Mislinja — 427
 Mladje — 53
 Mlajske griže — 50
 Mljet — 33
 Modić Aleksandar — 41
 Mogiljev — 386
 Mojstrana — 425
 Mokre — 45, 79, 285
 Mokronog — 190, 196, 198—200
 Mokro polje — 180, 185
 Momjan — 405, 407
 Moskva — 301, 302
 Moslavačka gora — 286, 288, 292, 385
 Moslavina — 114, 122, 127, 154, 287, 292, 317, 328, 336, 378, 391
 Mostar — 381
 Moste (pri Ptuju) — 99
 Mošćenička draga — 402
 Motovun — 208
 Mrazović Karlo — 102, 103
 Mrežnica — 269, 303
 Mrežnica (r.) — 86
 Mrkoci Marko — 203, 204, 325
 Mrkonjić Grad — 154, 306
 Mrkopalj — 46, 60, 239, 249, 265, 313, 317
 Mrzle Vodice — 238, 245, 249, 250, 253, 257, 400
 Mrzlo Polje — 184
 München — 220
 Mune — 236
 Mura — 100, 377, 378
 Murska Sobota — 377
 Mursko Središće — 378
 Mussolini Benito — 25, 53, 132, 219, 230
 Mutak Vlado — 22

N

Nabrežina — 404—406, 409, 412
 Nad j Kosta — 109
 Nanos — 364—366
 Našice — 33
 Natlačen Marko — 24, 26
 Neapelj — 233, 388
 Nedelica — 100
 Nemčija — 13, 15—17, 21, 24—26, 31, 36, 100, 109, 301, 318, 386, 387
 Neodvisna država Hrvatska — 24, 26, 28, 35, 63, 91, 107, 115, 119, 336
 Nerajec — 130
 Neretva — 168, 177, 187
 Netretič — 267, 274, 287, 345
 Nikolić Stevan — 173
 Niš — 18
 Njive — 258
 Norbert Klement — 146
 Normandija — 386
 Nova gora — 157
 Nova Gradiška — 33
 Nova vas — 322, 416
 Novak Ivan — 54
 Novak Jerko — 104, 105
 Novak Jože — 9
 Notranjska — 31, 43, 44, 51, 85, 118, 122, 131, 157, 185, 209—212, 222, 234, 240, 244, 267, 282, 327—329, 359, 362, 393, 402
 Novak Karel — 179
 Novaki — 170, 339
 Novakovac — 378
 Novi — 239
 Novi Grad — 207
 Novi kot — 38, 55, 57, 58
 Novi Marof — 110, 295
 Novi Sad — 15
 Novi Vinodol — 230
 Novigrad — 373
 Novo mesto — 23, 81, 87, 89, 129, 131, 133, 138, 139, 141, 144, 146—148, 180, 182, 185, 189, 190, 193, 194, 197, 200, 222, 240, 241, 312, 314, 330, 391
 Novo Selo — 141, 369

Novokračina — 236, 415, 416,
418
Novska — 33, 292

O

Oblak Leopold — 43, 46
Oborovo — 288
Obrovo — 420
Obruč — 226, 237
Odesa — 386
Odra (na Hrvaškem) — 290
Odra (na Poljskem) — 392
Ordredi NOVJ:
— Belokranjski — 88, 89, 129,
314, 339, 343, 352, 354, 355,
397
— Bjelovarski — 287, 292
— Briško-beneški — 310
— Brkinsko-bistriški — 223
— Dolomitski — 310
— Gorenjski — 310
— Idrijsko-tolminski — 310
— Istrski — 238, 310, 315, 331,
332
— Jeseniško-bohinjski — 425
— Južnoprimorski — 211, 310
— Kalniški — 105, 151, 152,
201, 202, 205, 276, 287, 292,
295, 378
— Kamniško-zasavski — 427
— Karlovački — 233, 261, 263,
274, 287, 314, 338, 397
— Kastavsko-reški — 226,
229, 236, 237
— Kočevski — 71, 72, 75, 77
— Kokrški — 426
— Koroški — 426
— Kozjanski — 315, 323, 326
— Krški — 88, 89, 212, 369
— Kvarnerski — 400, 405, 410,
422, 423
— Lackov — 324, 376
— Loški — 122, 209
— »Matije Gubca« — 80, 81
— Moslavački — 287, 292
— Notranjski — 61, 65, 68, 70,
71, 79, 118
— Pazinsko-porečki — 237
— Pohorski — 377

— Primorsko-goranski — 46,
60—63, 65, 67, 253, 254, 257,
260, 274, 348, 368, 370
— Primorsko-goranski (1.) —
191, 193—198, 214, 224
— Primorsko-goranski (2.) —
77, 79, 122, 209, 224, 238,
240, 261, 262, 265
— Pulski — 237, 309
— Severnoprimorski — 211
— Soški — 154, 209
— Turopoljsko-posavski —
286, 313
— »Učka« — 226, 237, 309
— Vzhodnodolenjski — 86—
88, 125, 127, 133—135, 137,
138, 185
— Zagorski — 95, 113, 203,
205, 277—281, 287, 292, 296,
298, 319, 320, 323, 325, 326
— Zagrebški — 287, 293, 295
— Zahodnodolenjski — 195,
198
— Zahodnokoroški — 310
— Zumberško-pokupski — 88,
122, 124, 125, 127, 128, 133
— 135, 141, 194, 212, 230,
241, 242, 286, 313, 352, 355,
356, 369, 370
Ofak Dragica — 9
Ofak Matija — 52
Ognjanovac — 135
Ogulin — 61, 154, 155, 232, 239—
241, 245, 255, 256, 262—272, 274,
287, 295, 313, 337, 343—345, 347,
352, 368, 397, 398, 401
Ogulinac — 290
Ogulinac Franjo — 136
Okič — 242, 286, 288
Oklinak — 194
Okrožni komite KP Hrvatske:
— Ivanec — 324
— Klanjec — 319
— Krapina — 94, 96, 276, 278,
319, 320, 323—325, 384
— Primorje in Istro — 48, 49
— Sušak — 42
— Varaždin — 100, 104, 110,
111, 114, 378
— Zagreb — 94

Okrožni komite KP Slovenije:

- Brkini — 225
- južno Primorsko — 210, 211, 371
- Kočevje — 52
- Kozjansko — 319
- Maribor — 324, 325
- Notranjsko — 54, 55
- Prekmurje — 100
- Ptuj — 96, 320
- Rogatec — 96
- Šmarje — 323

Okrug — 341

Opačič Stanko — 224

Opatija — 41, 45, 402

Opatje selo — 406

Opatova Gora — 89, 127

Opčine — 391, 404, 406—408, 410, 414

Operativne cone:

- 1. hrvatska — 122
- 1. slovenska — 157, 158, 188, 193, 370
- 2. hrvatska — 88, 124, 125, 134, 135, 138, 141, 142, 151, 155—158, 184, 189, 190, 193, 202, 206, 276, 277, 287, 319, 369, 370
- 4. slovenska — 154, 281, 284, 297, 298, 315, 317, 318, 323, 324, 376, 384, 385, 424
- 5. hrvatska — 67, 68, 72, 192, 193, 214, 368

Operativni štab za Istro — 226, 228, 238, 308, 310, 331—333, 335, 383

Orehovec — 127, 177

Orehovica — 128, 180, 369

Orešje — 148

Oreškovič Marko — 42, 84

Orle — 425

Oroslavlje — 95

Osijek — 33, 207, 391

Osilnica — 68, 70, 71, 77

Osojnik — 272

Osor — 230

Osredok — 88

Ostrica — 402

Ostriž — 148

Ostrožno brdo — 363, 364

Oštarije — 232, 239, 268, 270

Oštrc — 124, 134, 135, 149, 150, 177, 354, 355, 373

Oštrc (hrib) — 160, 161, 180, 184, 185, 352

Otlica — 402

Otočac — 192, 267, 275, 300, 303, 395, 398

Otočec — 82

Ozalj — 127, 155, 159—161, 165, 170, 174, 180, 182, 185, 231—233, 338, 339, 343, 354, 357, 397

Ožbolt Danijel — 54

Ožbolt Filip — 72

Ožbolt Franjo — 9, 54

Ožbolt Petar — 54

P

Pacek Alojz — 297

Pag — 327, 397

Pakoštane — 381

Pakrac — 33

Pandurovič Dragiša — 26

Papuk — 207

Parg — 54

Pasjak — 416

Pašič Nikola — 10

Paški Kozjak — 317

Paučnjak — 242

Paulov breg — 165, 340, 341

Pavelič Ante — 24, 25, 33, 53, 69, 75, 79, 87, 168, 293, 337

Pavletič Ferdo — 114

Pavlova vas — 280

Pazin — 41, 208, 226, 237, 361, 404, 422, 423

Pečno — 242

Pehaček Rado — 251

Perić Danilo — 41

Perišić Vjekoslav — 44

Perjasica — 303

Perna — 306

Pero j — 41

Perović Lepa — 107

Peščenica — 290

Petarnak Marija 112

Petranović Branko — 72

Petričko selo — 180, 184

Petrinja (ob Kolpi) — 64

Petrinja (v Baniji) — 154, 155, 255

Petrova Gora — 255
 Petrovina — 162, 339
 Petrušek Rudi — 103
 Pičan — 361
 Pilatovci — 138, 371
 Pilepič — 226
 Pintarič Ivan — 372
 Piran — 223, 415
 Pisarevina 125, 307, 374
 Pišce — 280, 281
 Pivka — 45, 46, 332, 334, 362,
 363, 400, 402
 Planik — 50, 51, 208, 209, 226
 Planina — 131
 Planinc Jože — 280
 Plase — 237, 238, 271
 Plaški — 272, 303
 Platak — 237
 Plavič — 318
 Plavje — 228
 Plesce — 77
 Plesišče — 415
 Pleš — 81
 Plešivec — 96
 Plešivica (k. 730) — 87, 127, 232,
 307, 339, 373
 Plešivica (v Liki) — 168, 304
 Plešivice (k. 356) — 145
 Pleterje — 178, 180—182, 184,
 370
 Pliberk — 424
 Plitvička jezera 385, 300
 Ploj Tone — 104
 Plomin — 422
 Podbrdo — 391
 Podbrest — 378
 Podboršt — 200
 Podbrežje — 340, 341
 Podčetrtek — 96
 Podgrad (pri Ilirski Bistrici) —
 47, 332—355, 416—418
 Podgrad (pri Novem mestu) —
 185, 194
 Podgrahe — 362
 Podhum (pri Reki) — 118
 Podkraj — 365, 366
 Podlabin — 225
 Podpreska — 54
 Podravska Slatina — 33
 Podsreda — 91, 201, 323
 Podturen — 378

Pogana Jama — 134, 180
 Poglajen Franc — 412
 Pohorje — 376, 377, 384
 Pokuplje — 122, 124, 125, 138,
 192, 200, 213, 243, 286, 336—
 338, 359, 360
 Polana (v Prekmurju) — 377
 Polica — 157, 169, 358
 Poljane — 157
 Poljane (pri Mežici) — 428
 Poljska — 16
 Polki :
 italijanski:
 — 4. artilerijski — 223
 — 23. pehotni — 66
 — 24. pehotni — 66
 — 51. pehotni — 160
 — 73. pehotni — 160
 — 162. pehotni — 223
 nemški :
 — 1. SS grenadirski — 235,
 236, 240—242
 — 1. rezervni lovski — 339,
 334, 348
 — 10. SS — 397
 — 14. SS — 232, 239
 — 15. SS — 397
 — 17. SS — 393
 — 18. deželnih strelcev — 393
 — 18. gorski lovski — 393
 — 19. SS — 235, 240, 393
 — 21. grenadirski — 235
 — 24. SS — 397
 — 89. topniški — 235
 — 132. grenadirski — 235, 239
 — 136. planinski — 335
 — 139. pehotni — 365
 — 194. grenadirski — 235, 237
 — 239
 — 211. grenadirski — 235
 — 237. pehotni — 404, 422
 — 303. grenadirski — 241
 — 314. grenadirski — 241
 — 846. pehotni — 352
 — 901. tankovski — 235, 236,
 238, 239, 241
 — 901. lovski — 404
 — 902. lovski — 404, 417, 420
 — 903. lovski — 400, 417
 — 904. pehotni — 417, 420
 — 1046. pehotni — 399

— 1047. pehotni — 404, 407, 422
 — 1048. pehotni — 399
 — 1088. pehotni — 404
 — »Admont« — 241
 — »Untersteiermark« — 393
 kvislinški :
 — 1. donski — 352
 — 1. SNVZ — 333
 — 2. kozaški — 397
 — 4. kubanski — 352
 — ROA polk — 393
 Ponikve — 200, 272, 345
 Ponnwitz von Helmut — 353
 Popek Alojz — 148
 Popit Franc — 54
 Popovača — 103
 Popovič Ilija — 199
 Popovič Vladimir — 49, 109
 Popoviči (pri Bosiljevem) — 347
 Popoviči (v Žumberku) — 144, 194, 371
 Poreč — 208, 333
 Posavina — 286, 336, 394
 Postojna — 210, 228, 235, 236, 238, 240, 275, 311, 314, 332, 334, 365, 366, 383, 404, 405, 408, 416, 418, 422
 Potočar Stane — 341, 373
 Poznanovec — 95
 Praprotn — 240
 Predjama — 365
 Predmeja — 402
 Pregari — 407
 Pregarje — 335, 363, 364, 418, 420
 Pregrada — 202, 203, 277, 297
 Prekmurje — 8, 13, 31, 34, 38, 99, 105, 121, 218, 283, 375, 377, 379, 384, 385
 Prekrižje — 160, 165, 193, 242, 288, 340, 341, 343, 354
 Prelog — 103, 378
 Prelože — 363
 Prem — 402, 415, 418, 420
 Preskar Jože — 93, 113
 Prestranek — 334
 Prezid — 38, 46, 53—55, 57, 70, 77, 122, 239, 366, 400, 408, 418
 Pribič — 180, 242, 288, 341, 354
 Pribič Crkveni — 339, 340, 341

Prijedor — 154
 Prilišče — 345
 Primišlje — 272
 Primožič Franc — 52
 Primskovo — 157
 Priseka — 127
 Prokljuvani — 292
 Prosek — 406, 413
 Prozor — 73, 177
 Prvenci — 322
 Prviniči — 148, 341, 343
 Ptuj — 99, 110, 320, 322, 323, 376
 Pudob (pri Ložu) — 285
 Pula — 41, 50, 81, 208, 226, 229, 233, 235, 333, 361, 404, 405, 410, 422
 Puntar Milko — 45
 Purgarija — 373
 Pušče — 95

R

Rab — 33, 222, 229, 230, 295
 Rabatič Poljana — 265
 Račja vas — 236
 Rački Nikola — 52, 53, 65
 Radatoviči — 88, 124, 140, 141, 144, 145, 147, 148, 150
 Radeče — 240
 Radelj — 428
 Radič Stjepan — 12
 Radinovič — 135, 343
 Radina Gorica — 163, 343
 Radošević Rade — 41
 Radoviča — 135, 141, 146, 147, 354, 355, 357
 Radulovič Branko — 81
 Radušče — 163
 Rajna — 392
 Raka — 81, 196
 Rakek — 239, 240
 Rakovnik — 198, 200
 Rasinja — 293
 Raspor Anton — 208
 Raša — 225, 402
 Ravna Gora — 46, 60, 239, 252, 257, 259, 265, 295
 Ravnice — 94, 152
 Ravno — 296
 Razdrto — 365
 Rdeča armada — 37, 219

Reka — 38, 42—44, 46, 48—50,
 65, 77, 118, 208, 225, 226, 233—
 237, 332—334, 362, 364, 395, 398
 —401, 403, 405, 415, 417, 418,
 422
 Reka (r.) — 420
 Renče — 49, 409
 Rendulic Lothar — 220
 Repentabor — 406
 Resnik — 344, 347
 Riazza Antonio — 44
 Ribar dr. Ivan — 305
 Ribar Ivo-Lola — 82, 83, 85,
 124, 125, 158, 176, 206, 306, 369
 Ribnica — 63, 285, 312, 330, 393,
 400
 Ribnica (na Pivki) — 46
 Ribniška dolina — 190
 Ricmanje — 310
 Rihard Jakob — 289
 Rihemberg — 391
 Rim — 15, 25, 33, 48, 50, 51, 132,
 386
 Risnjak — 75, 368
 Rižana — 407
 Rjavče — 210, 363
 Roata Mario — 158, 159, 168
 Rob Anton — 22
 Rode Dragica — 112
 Rogaška Slatina — 96
 Rogatec — 96
 Rogozna — 389
 Rojan — 406, 409
 Romunija — 21, 58, 389
 Ronke — 409
 Rovinj — 208, 333
 Rozalnice — 187, 354, 355
 Rozman Franc-Stane — 228,
 229, 351
 Rožanc Rudi — 93
 Rožman Gregorij — 27, 178
 Rožman Ivan — 93
 Rožman Janez — 203, 277
 Rožmanj — 257, 264, 265
 Ruča — 290
 Rudnica — 94
 Rudo — 80
 Rukavac — 402
 Rukavina Ivan — 191
 Rupa — 236, 416—418

S

Sagadin Zvonko — 9, 320, 321
 Sajevče — 365
 Salerno — 233
 Salež — 405
 Salmič Emil — 96
 Salzburg — 387
 Sambolič — 277
 Samobor — 61, 86, 88, 98, 113,
 127, 138, 148, 183, 232, 241, 286,
 338, 339, 352
 Sandžak — 117, 220, 300
 Sanski Most — 32, 153, 177
 Sarajevo — 32, 393
 Sardinija — 35
 Saršoni — 42
 Sava — 33, 82, 87, 90, 91, 95, 98,
 117, 119—121, 126, 127, 150, 151,
 153, 182, 195, 206, 212, 276, 286,
 288, 290, 292, 317, 325, 326, 328,
 336, 370, 385
 Savinja — 91, 98, 317
 Savinjske alpe — 384
 Sedlarjevo — 297
 Sekuliči — 371
 Selnica — 296, 378
 Semič — 129, 144, 186, 187, 189
 Senj — 215, 327, 397
 Senjsko — 255—258, 262, 264,
 265
 Senovo — 91, 315
 Senožeče — 407
 Sesljan — 404
 Šeško Jože — 52
 Sevnica — 196, 240, 391
 Sežana — 405, 406
 Sicilija — 219
 Sičevac — 369
 Simovič Dušan — 18
 Sinji vrh — 193, 303
 Sisak — 15, 33, 155, 290, 337
 Sjeničak — 126, 141
 Skadanščina — 236
 Skalnica — 229, 236
 Skočilič Joža — 226
 Skopje — 15, 21
 Skrad — 240
 Sladovič Anton — 318
 Slamna vas — 354, 355, 357
 Slatka gora — 325

- Slavetic — 80, 138, 148, 180, 339, 341
 Slavina — 334
 Slavnik — 236, 238
 Slavonija — 33, 127, 153, 154, 169, 207, 328, 391
 Slavonska Požega — 33, 111, 206
 Slavonski Brod — 15, 33
 Slovenec Janez — 201
 Slovenija — 15, 21, 23, 26, 31, 36, 37, 39, 46, 51, 52, 62, 63, 67, 74, 81, 82, 87, 90, 99, 106, 108, 109, 116, 117, 120, 121, 123, 125 — 127, 132, 137, 138, 148, 153, 155, 156, 169, 195, 200, 203, 212, 213, 218, 220, 230, 239, 243, 268, 276, 302, 317, 326, 351, 362, 387
 Slovenj Gradec — 426
 Slovenska Benečija — 383
 Slovenske gorice — 376
 Slovensko primorje — 8, 10, 14, 16, 35, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 48, 51, 67, 77, 111, 117, 118, 121, 122, 154, 208, 209, 221, 222, 233 — 235, 238, 283, 309—311, 315, 331, 366, 367, 385, 387, 388, 392, 394, 398, 401, 403, 412
 Slunj — 33, 154, 398
 Smrje — 418
 Smuka — 242
 Snežnik — 57, 77, 223, 230, 239, 366, 383, 398
 SNOS — 224
 Soča — 309, 399
 Sokolčič Ivan — 87
 Solakova Kula — 73
 Sopot — 180
 Sopot Vrhovački — 297
 Sostro — 425
 Sošice — 81, 124, 129, 133, 134, 142, 150, 180, 194, 242, 288, 354
 Sotla — 35, 91, 120, 152, 201—205, 276, 278, 279, 281, 286, 293, 297, 315, 317
 Sovjetska zveza — 11, 16, 36, 37, 42, 52, 152, 271, 301
 Spaho Mehmed — 12
 Spiček — 281
 Split — 18, 21, 33, 382
 Sraka — 42
 Srb — 304
 Srbija — 32, 107, 108, 123, 169, 243, 244, 300, 366, 387, 389
 Srednja vas — 54, 72
 Srednji Jarak — 245
 Sredozemlje — 219
 Srem — 33, 393, 394
 Sremska Mitroviča — 33
 Sromlje — 280, 281
 Srpske Moravice — 265, 266
 Stalingrad — 219
 Stanić Milan — 112
 Staniči — 80
 Stara vas — 203, 281
 Staraja — 334
 Stari kot — 38, 54, 58
 Stari laz — 253—255, 259, 295
 Stari log — 97, 284
 Stari trg ob Kolpi — 63, 193, 239, 240, 251
 Stepinac Alojz — 26
 Stojadinović Milan — 13, 17, 75
 Stojdraga — 88, 127, 138, 142, 180, 183, 185, 189, 230
 Stojković Ivo — 9, 112
 Stolice — 119
 Stopiče — 88, 145
 Storževno — 352
 Strahinčica — 99, 152
 Strane — 334, 365
 Stražica — 363
 Strelci — 322
 Strelec Branko — 322
 Strižić Tomo — 68
 Strle Franc — 293
 Strmac — 402
 Strmac Pribički — 338, 340, 341
 Strugar Lojze — 41
 Strugar Rudi — 41
 Stubica — 95
 Stubica Vrbovska — 261
 Studena — 236
 Studena gora — 236
 Studenec — 81
 Studeno — 405
 Subotica — 15
 Sudovec — 295
 Suha krajina — 190, 245, 247, 285, 353, 382, 397
 Suhi vrh — 402

Suhor — 139—142, 145—148, 158,
 177, 182, 213, 286, 288, 354, 356,
 357
 Surina Stojan — 44
 Sušak — 15, 33, 42, 53, 58, 61,
 65, 66, 77, 81, 221, 233, 237, 238,
 240, 245, 247—250, 253, 255, 268,
 269, 271, 274, 368, 397
 Sušak (pri Ilirski Bistrici) —
 418
 Sušica — 254
 Sušič Ljubo — 41
 Sveta Barbara — 320
 Sveta Gera — 81, 138, 189, 195
 Sveta Jana — 141, 242, 286, 288,
 339, 373, 374
 Sveta Jera — 280
 Sveta Magdalena — 42
 Sveta Nedelja — 225, 361, 402
 Sveti Duh — 236
 Sveti Duh (k. 239) — 345
 Sveti Florijan — 198, 199
 Sveti Ilija — 135, 356
 Sveti Janez — 365
 Sveti Jurij — 172
 Sveti Križ (zdaj Podbočje) —
 81, 88, 183, 241
 Sveti Križ (pri Trstu) — 409
 Sveti Mavricij — 236
 Sveti Nikola — 136, 355, 356
 Sveti Petar — 269
 Sveti Peter — 91, 278, 279, 281
 Sveti Rok — 407
 Sveti Urban — 145

S

Šabič Miloš — 140
 Šajatovič Janko — 88
 Šajatovič Nikica — 88
 Šakič Mičun — 258
 Šamarica — 255
 Šapjane — 47, 332, 334, 416, 417
 Šaranovič Milovan — 158, 193
 Šegina — 72
 Šelesnik — 354
 Šembije — 363, 402, 418
 Šempolaj — 409
 Šerbec Branko — 104
 Šerbec Joško — 104
 Šerbec Stojan — 104

Šercer Ljubo — 54
 Šibenik — 33, 381
 Šid — 33
 Šiljegovič Boško — 412
 Široki rt — 415
 Širola Vitomir — 226, 309
 Šironič Franc — 41
 Škoberne Franc — 104, 105
 Škocjan — 81, 146, 195, 197
 Škofije — 228
 Škofja Loka — 426
 Škorklja — 413
 Skrilj — 129
 Šlander Slavko — 101
 Šmarje pri Jelšah — 323
 Šmarjeta — 188, 190
 Šmihel — 365
 Šolta — 33
 Šoštanj — 82
 Špiler Mario — 46
 Šprajc Peter — 96
 Štajerska — 26, 31, 33, 34, 90, 93,
 98, 103, 121, 122, 153, 154, 282
 —284, 286, 287, 293, 298, 315,
 316, 318, 323, 325, 375, 376, 384,
 387, 393
 Štajner Adolf — 109
 Štampetov most — 285
 Štolfa Milko — 9
 Štrigova — 104, 376
 Štritof Ljubica — 201
 Štritof Roza — 201
 Šturje — 235
 Št. Janž — 198
 Št. Jernej — 178, 181, 182, 185,
 197
 Št. Peter (zdaj Pivka) — t 226,
 236, 237, 403, 406, 408, 418, 420,
 422
 Št. Rupert — 198—200
 Št. Vid — 405
 Šubašič Ivan — 26
 Šuberi — 224
 Šubic Lado — 112
 Šumberi — 361
 Šumenjak Dane — 104, 375, 376
 Šuštar Pepi — 50

T

Tanča gora — 130—132, 193, 212
 Tarabič Joco — 156, 158

Tarcento — 410
 Tatalović Nikola — 226
 Tatze — 209, 210, 335
 Tavčar Igor — 372
 Teheran — 301
 Temenica — 157
 Teslić — 32
 Težka Voda — 89
 Tirado Rajko — 364
 Tirolska — 36
 Tisovac Zumberački — 88
 Tisovec — 72
 Tolmin — 410
 Tolsti vrh — 128
 Tominje — 335
 Tomšič Vida — 84
 Tomšič Tone — 24, 84
 Toplica — 389
 Toplica Lešče — 345
 Topolac — 48, 363, 420
 Topolje — 292
 Topusko — 374
 Tounj — 268, 269
 Trakoščan — 321
 Travnik — 370
 Trebelno — 188, 190, 195
 Trebnje — 24, 127, 190, 191, 199,
 391
 Trbiž — 426
 Trbovlje — 424
 Triglav — 68, 119, 266, 299
 Trnovec — 145
 Trnovo — 45, 363, 420
 Trnovski gozd — 400, 404
 Trošmarija — 303, 345
 Trst — 38, 41, 42, 49, 210, 220,
 223, 225, 226, 228, 233—237, 271,
 272, 275, 285, 310, 311, 314, 332
 334, 361, 362, 364, 371, 376, 383,
 391, 393, 394, 398—406, 408—
 410, 412, 414—416, 418, 420, 422,
 423
 Trstenik — 236
 Tršče — 54
 Trubar Primož — 304
 Tržič — 426
 Tržič (Monfalcone) — 33, 40, 41,
 400, 405, 406, 409, 412
 Tržišče — 81, 196, 198
 Tuk — 264
 Turčišče — 378

Turjak — 222, 285
 Turk Ernest — 23
 Turk Milan — 45, 322
 Turnišče — 100
 Turopolje — 242, 289, 290

U

Ubelsko — 334, 365
 Učka — 44, 51, 226, 237, 309, 311,
 332, 333, 361, 383, 405
 Udbina — 303
 Umag — 229
 Umol — 345
 Una — 111, 306, 390
 Urbančič Andrija — 45
 Uršna sela — 146, 185, 354

V

Vakuf — 304
 Valpovo — 33
 Varaždin — 21, 100, 103—106,
 110—112, 114, 115, 294, 297,
 298, 317, 318, 322, 391, 425
 Varaždinske Toplice — 296
 Varaždinsko gorje — 296
 Varcar Vakuf — 33
 Varoš — 348
 Vasiljevič Dobrivoje — 139, 140,
 144, 146
 Vejvoda Ivo — 53
 Velebit — 395, 398
 Veleševac — 290
 Velika dolina — 81
 Velika Kapela — 212, 395, 398
 Velika loka — 100
 Velika Reka — 295
 Velike Lašče — 312
 Veliki družac — 344, 345
 Velikij Luki — 386
 Veliko brdo — 416, 418
 Veliko Gradište — 269
 Veliko Trgovište — 95, 152
 Veprinac — 51
 Verd — 285
 Vesela gora — 199
 Vesenjaki Jelka — 114, 115
 Videm — 312
 Vidmar Josip — 305, 351
 Vidmar Tone — 226, 286
 Vidovič Nikola — 128

Vilhar — 38
 Vinagora — 323
 Vinež — 225
 Vinica — 129—131, 193, 240,
 344, 347, 382
 Vinkovci — 207
 Vintarovci — 99
 Vipava — 383
 Vipavska dolina — 45
 Vipotnik Janez — 232
 Virovitica — 103, 391
 Virštanj — 96
 Vis — 33, 372, 381, 388
 Visla — 386
 Visoče — 138, 354, 355, 357
 Visoko — 32
 Višnjan — 229
 Višnjica — 321
 Vitasovič — 41
 Vitebsk — 386
 Vitomarci — 99
 Vitunj — 265
 Vivodina — 127, 133, 134, 136,
 150, 158, 160, 161, 164, 168,
 169, 177, 180, 242, 288, 297,
 339, 343, 354, 355, 357, 358
 Vlahovič Joža — 109
 Vnuk Jože — 110
 Vodena draga — 345
 Vodice — 48, 225, 236
 Vodnjan — 41, 229, 410, 422
 Vogrinc (zdravnik) — 114, 115
 Vojnič — 33, 126
 Vojvodina — 18
 Volarije — 415, 418
 Volavje — 170
 Volčje — 364
 Volčji hrib — 363
 Volosko — 402, 418
 Vračarič Lazo — 95
 Vragović Gabrijel — 204
 Vranje — 407
 Vratinar Anton — 93
 Vrbovec — 157
 Vrbovsko — 239, 253—259,
 261—267, 272, 287, 295, 344,
 352
 Vremščica — 364
 Vrgin Most — 33, 138, 307
 Vrhojanc — 280
 Vrhova Gorica — 344, 345

Vrhovac — 166, 338, 339, 341
 Vrhovni plenum OF — 116,
 300, 306
 Vrhovni štab NOV in POJ —
 58, 62, 66, 116, 119, 123, 125,
 153, 168, 169, 177, 184, 220,
 221, 242, 267, 273, 282, 300,
 302, 316, 372, 384, 389
 Vrhpolje — 180, 181
 Vršič — 424
 Vršič (Gorski Kotar) — 53
 Vučajnik Alojz — 114
 Vujinoviči — 258
 Vukelič Savo — 75, 226, 227
 Vukomeričke gorice — 289
 Vukova Gorica — 345, 349
 Vukovar — 207
 Vuksan — 232
 Vukšin Šipak — 166

W

Wilson Henry — 388
 Wolbank Karel — 147

Z

Zabiče — 362, 402, 415, 417
 Zabok — 391
 Zabuče — 196
 Zadar — 23, 33, 267, 273, 274,
 281, 390
 Zagojiči — 322
 Zagorica — 157
 Zagorje — 424
 Zagorska sela — 277, 318, 323
 Zagraj — 170
 Zagreb — 9, 13, 15, 17, 18, 20—
 27, 36, 39, 41, 52, 58, 60, 61,
 66, 73, 79, 80, 82, 84, 89, 90,
 93—95, 102—114, 119, 122—
 127, 132, 133, 137, 138, 150,
 151, 154—156, 158, 168—170,
 174, 175, 177, 182, 189, 201,
 202, 205—207, 232, 242, 243,
 255, 276, 278, 286—290, 292,
 294, 297, 298, 314, 317, 318,
 328, 337, 338, 341, 342, 352,
 369, 374, 391, 393, 425, 426
 Zagrebačka gora — 152
 Zajelše — 335

Zalog — 425
 Zaprešič — 87, 95
 Zavrč — 322
 ZAVNOH — 224, 300, 303, 327
 — 329
 Zdenčina — 159, 169, 170
 Zdrisnjak Boris — 50
 Združene države Amerike
 — 301
 Zgonc Zlata — 369
 Zidani most — 98, 132, 195,
 220, 221, 233, 318
 Zidanič Anton — 9
 Zidanšek Miloš — 58
 Zidar Josip — 43—45
 Zlatar — 296
 Zlatibor — 389
 Zlavinik — 193
 Zlobin — 238
 Zorko Ivan — 112, 114
 Zorkovac — 170, 339, 397
 Zorman Stanko — 100, 103
 Zvoneč — 50

Z

Žagar Filip — 54
 Žalostna gora — 198

Zavije — 235, 407
 Železna Kapla — 424
 Zeljezno — 356
 Zepče — 32
 Zeželj Milan — 231, 232
 Zivkovič Milan — 88
 Zivkovič Petar — 12
 Zminj — 226
 Žnidarič Anton — 46
 Žnidarič Ivan — 108
 Žnidaršič Anton-Štefan — 324
 Zumberak — 7, 38, 61, 79, 82,
 84—90, 92, 95, 97, 98, 114,
 118, 119, 121, 122, 124—128,
 133, 134, 137—139, 147, 150,
 151, 154—159, 164—166, 168,
 169, 177, 178, 180, 183—185,
 188—192, 200, 206, 212—214,
 228, 230, 232, 233, 240, 242—
 244, 252, 273, 274, 286, 288,
 297, 307, 315, 329, 336—339,
 342, 343, 345, 351, 353—355,
 358—360, 366, 371, 373, 374,
 384, 390
 Žumer Franjo — 112
 Županja — 33
 Zutica — 292
 Žužemberk — 398

VSEBINA

Predgovor	7
Nacionalno vprašanje Slovencev in Hrvatov v stari Jugoslaviji	10
Naraščanje fašistične nevarnosti.....	14
Sedemindvajseti marec 1941. leta.....	17
Delo komunističnih partij Slovenije in Hrvatske ob fašističnem napadu na Jugoslavijo.....	20
Ustanovitev Neodvisne države Hrvatske in poskus, da bi ustanovili samostojno slovensko državo.....	24
Majski posvet komunistične partije Jugoslavije in naloge komunističnih partij Slovenije in Hrvatske.....	27

Prvi del

PRVO LETO OSVOBODILNE VOJNE

Položaj slovenskega in hrvatskega naroda ob začetku fašistične okupacije.....	31
Temelji skupnemu oboroženemu uporu na območju Slovenskega primorja in Istre.....	39
Sodelovanje Kočevske in Gorskega Kotara.....	52
Vpliv vrhovnega štaba NOV in POJ na slovensko-hrvatsko sodelovanje	58
Skupno žarišče vstaje na Žumberku in Gorjancih.....	79
Prvi koraki oboroženega upora na Kozjanskem in v Hrvatskem Zagorju.....	90
Skupne priprave na vstajo v Prekmurju in Medjimurju	99
Osobodilno gibanje med slovenskimi izseljenci v Zagrebu in Varaždinu	105

Drugi del

SKUPNI NAPORI V DRUGEM LETU OSVOBODILNE VOJNE

Partizansko gibanje v mejnem pasu v začetku drugega leta	120
Prodor Četrte hrvatske brigade na območje Žumberka in Slovenije	124

Sodelovanje slovenskih in hrvaških partizanov v oktobrski ofenzivi na Zumberku.....	133
Osvoboditev Suhorja.....	139
Napad na Krašič.....	147
Stiki Kozjanskega bataljona s poverjeništvom CK KPH v Zagrebu	150
Slovenske in hrvaške brigade v zaledju četrte sovražne ofenzive	153
Prpriave za akcije na Zumberku.....	158
Obkolitev skupine »Orificci«.....	162
Kaj je pokazala žumberška bitka.....	166
Napad slovenskih in hrvaških brigad na komunikacijo Za- greb—Karlovac.....	168
Napad na Pleterje in Stojdrago.....	177
Neuspeh pri Metliki.....	185
Skupne pomladanske operacije slovenskih in hrvaških brigad 189	
Partizani Hrvatskega Zagorja v Sloveniji.....	201
Slovinci v partizanskem gibanju Slavonije.....	206
V Istri in Slovenskem primorju.....	208
Sodelovanje v drugem letu osvobodilne vojne.....	212

T r e t j i d e l

Kapitulacija Italije in sodelovanje Slovencev in Hrvatov . .	219
Taborišče na Rabu.....	229
Ponovno na Gorjancih.....	231
Slovenske in hrvaške enote med nemško ofenzivo.....	233
Vpliv operativnega načrta vrhovnega štaba na sodelovanje slovenskih in hrvaških partizanskih enot.....	243
Prvi napadi na sovražnika.....	248
Posvet v Brodu na Kolpi.....	251
Stari Laz in Ravna gora.....	252
Vrbovska operacija.....	255
Okrog Ogulina.....	267
Vdor v Hreljin.....	271
Skupni boji kozjanskih in zagorskih partizanov.....	276
Sodelovanje Slovencev in Hrvatov med pohodom 14. divizije na Štajersko.....	282
Od Suhorja do Kalnika.....	288
S Kalnika čez Sotlo na Štajersko.....	293
Slovensko-hrvaško sodelovanje in drugo zasedanje protifa- šističnega sveta Jugoslavije (AVNOJ).....	299

Č e t r t i d e l

Sodelovanje osvobodilnega gibanja Slovenije in Hrvatske v 1944. letu.....	308
Sodelovanje vodstev osvobodilnega gibanja vzhodne Štajer- ske in Hrvatskega Zagorja.....	318
Gospodarsko sodelovanje Slovencev in Hrvatov.....	326

Zveze operativnega štaba za Istro z 9. korpusom.....	331
Skupni boji za Zumberak.....	336
Boji za Bosiljevo — miting bratstva v Metliki.....	343
Obramba Bele krajine.....	352
Povezave 43. istrske divizije s 7. korpusom NOV in POS.	
Prva istrska brigada ponovno v Sloveniji.....	361
Skupne slovenske in hrvaške bolnišnice.....	367
Osvobodilno gibanje v Prekmurju in Medjimurju.....	375
Slovenci in Hrvati v prekomorskih brigadah.....	379

P e t i d e l

Sodelovanje slovenskih in hrvaških korpusov z glavnino ju- goslovanske armade v sklepni operaciji za osvoboditev

Jugoslavije	
Slovenske in hrvatske partizanske enote v sklepni boji za osvoboditev domovine.....	392
Boji 4. armade za osvoboditev Trsta.....	396
Uničenje 97. nemškega korpusa.....	415
Osvoboditev Postojne, Pule in Pazina.....	422
Osvoboditev severozahodne Hrvatske, slovenske Štajerske in Koroške	423
Sklepna beseda	430
Opombe	436
Viri in gradivo.....	467
Kazalo krajev in imen.....	471

Knjižnica NOV in POS 39

Ureja komisija za zgodovino
sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij
pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije
Predsednik Zdravko Klanjšček

Stevo Sunajko
SODELOVANJE SLOVENSКИH IN HRVAŠKIH
NARODNOOSVOBODILNIH ENOT
1941—1945

Ro-kopis je odobrila komisija za zgodovino
na seji dna 12. marca 1971

Strokovna recenzenta
Zdravko Klanjšček in Tone dr. Ferenc

Prevedel iz srbohrvaščine
Nande Miklavc

Opremil Vladimir Lakovič
Izdelava skic Vladimir Stimac
Tehnični urednik Jože Certalič

Založila »Partizanska knjiga« v Ljubljani
(zanjo Milko Štolfa)

Natisnila in vezala tiskarna »Toneta Tomšiča« v Ljubljani
junija 1971 v 1000 izvodih

Klišeje izdelala klišama »Ljudske pravice« v Ljubljani